

Samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya

Atthavaṇṇanābhūtā

Bhadantasāriputtatherena katā

Sāratthadīpanīṭikā

(Dutiyo bhāgo)

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1960

© Buddhasāsana Society

Ṭikā Series 02

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṇa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa တ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-၁ ၵ = ā ၵ = i ၵ = ī ၵ - ၵ = u ၵ - ၵ = ū - = e -၁ ၵ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခုူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သhya	ဠ pla	ဣ lla
ကွ kka	ဠ cca	ဏ န္ဓha	ဠ dhva	ဠ pba	လျ lya
ကျ kya	ဠ ccha	ဏ န္ဓha	ဠ nta	ဠ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဠ jja	ဏ န္ဓha	ဠ ntva	ဠ bya	ဂှ vha
ကလ kla	ဠ jjha	တ္တ tta	ဠ ntha	ဠ bra	တ္တ sta
ကွ kva	ည ṅṅha	တ္တ ttha	ဠ nda	ဠ mpa	တ္တ strā
ဈ khya	ည ṅṅha	တ္တ tva	ဠ ndra	ဠ mpha	ဠ sna
ဠ khva	ည ṅṅca	တ္တ tya	ဠ ndha	ဠ mba	လျ sya
ဂှ gga	ဠ ṅṅcha	တြ tra	ဠ nna	ဠ mbha	သ ssa
ဠ ggha	ည ṅṅja	ဠ dda	ဠ nya	ဠ mma	သွ sma
ဈ gya	ည ṅṅjha	ဠ ddha	ဠ nha	ဈ mya	သွ sva
တြ gra	ဠ ṅṅṅta	ဠ dya	ဠ ppa	ဠ mha	တ္တ hma
ဏ ṅka	ဠ ṅṅṅtha	တြ dra	ဠ ppha	လျ yya	တ္တ hva
ဠ ṅkha	ည ṅṅṅṅda	ဠ dva	ဈ pya	လျ yha	ဠ ḷha
ဠ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Sāratthadīpanīṭikā

Dutiyabhāga

1. Pārājikakaṇḍa

1. Paṭhamapārājika

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
Sudinnabhāṇavāraṇṇanā	1
Makkaṭivattukathāvaṇṇanā	39

Santhatabhāṇavāra

Vajjiputtakavattuvaṇṇanā	43
Catubbidhavinayakathāvaṇṇanā	44
Bhikkhupadabhājanīyavaṇṇanā	50
Sikkhāsājīvapadabhājanīyavaṇṇanā	58
Sikkhāpaccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā	64
Mūlapaññattivaṇṇanā	82
Anupaññattivaṇṇanā	84
Paṭhamacatukkakathāvaṇṇanā	87
Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā	89
Santhatacatukkabheda-kathāvaṇṇanā	92
Rājapaccatthikādicatukkabheda-kathāvaṇṇanā	93
Āpattānāpattivāraṇṇanā	94
Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā	94
Vinītavattuvaṇṇanā	99

Mātikā

Piṭṭhaṅka

2. Dutiyapārājika

Dhaniyavatthuvaṇṇanā	112
Pālimuttakavinicchayaṇṇanā	119
Padabhājanīyavaṇṇanā	123
Pañcavīsati-avahārakathāvaṇṇanā	128
Bhūmaṭṭhakathāvaṇṇanā	131
Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā	139
Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā	139
Udakaṭṭhakathāvaṇṇanā	140
Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā	141
Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā	142
Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā	142
Ārāmaṭṭhakathāvaṇṇanā	143
Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā	144
Khettaṭṭhakathāvaṇṇanā	144
Vatthuṭṭhakathāvaṇṇanā	145
Gāmaṭṭhakathāvaṇṇanā	145
Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā	146
Udakakathāvaṇṇanā	147
Dantaponakathāvaṇṇanā	147
Vanappatikathāvaṇṇanā	148
Haraṇakakathāvaṇṇanā	148
Upanidhikathāvaṇṇanā	149
Suṅkaghātakathāvaṇṇanā	152
Pāṇakathāvaṇṇanā	153
Apadakathāvaṇṇanā	154
Catuppadakathāvaṇṇanā	154
Oṇirakkhakathāvaṇṇanā	155

Mātikā	Piṭṭhaṅka
Samvidāvahāarakathāvaṇṇanā	155
Saṅketakammakathāvaṇṇanā	156
Nimittakammakathāvaṇṇanā	157
Āṇattikathāvaṇṇanā	157
Āpattibhedavaṇṇanā	158
Anāpattibhedavaṇṇanā	159
Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā	160
Vinītavatthuvaṇṇanā	160
Anusāsanīkathāvaṇṇanā	169

3. Tatiyapārājika

Paṭhamapaññattinidānavaṇṇanā	169
Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanā	181
Paṭhamapaññattikathāvaṇṇanā	249
Anupaññattikathāvaṇṇanā	249
Padabhājanīyavaṇṇanā	250
Adhiṭṭhāyāti -pa- payogakathāvaṇṇanā	262
Dūtakathāvaṇṇanā	264
Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā	272
Vinītavatthuvaṇṇanā	272

4. Catutthapārājika

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā	278
Adhimānavatthuvaṇṇanā	281
Savibhaṅgasikkhāpadavaṇṇanā	283
Padabhājanīyavaṇṇanā	286
Suddhikavāarakathāvaṇṇanā	289
Vattukāmavāarakathāvaṇṇanā	290

Mātikā			Piṭṭhaṅka
Anāpattibhedakathāvaṇṇanā	291
Vinītavatthuvaṇṇanā	291
Nigamanavaṇṇanā	297

2. Saṃghādisesaṅkaṇḍa

1. Sukkavissatṭhisikkhāpadavaṇṇanā	300
2. Kāyasaṃsaggasikkhāpadavaṇṇanā	316
3. Duṭṭhullavācāsikkhāpadavaṇṇanā	322
4. Attakāmapāricariyasikkhāpadavaṇṇanā	323
5. Sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā	325
6. Kuṭikārasikkhāpadavaṇṇanā	330
7. Vihārakārasikkhāpadavaṇṇanā	338
8. Paṭhamaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā	342
9. Dutiyaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā	356
10. Paṭhamasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā	359
11. Dutiyasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā	363
12. Dubbacasikkhāpadavaṇṇanā	363
13. Kuladūsakasikkhāpadavaṇṇanā	367
Nigamanavaṇṇanā	377

3. Aniyataṅkaṇḍa

1. Paṭhama-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā	379
2. Dutiya-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā	381

4. Nissaggiyakaṇḍa

1. Cīvaravagga

1. Paṭhamakathinasikkhāpadavaṇṇanā	384
2. Udositasikkhāpadavaṇṇanā	393

Mātikā			Piṭṭhaṅka
3. Tatiyakathinasikkhāpadavaṇṇanā	396
4. Purāṇacīvarasikkhāpadavaṇṇanā	398
5. Cīvarapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā	400
6. Aññātakaviññattisikkhāpadavaṇṇanā	401
7. Tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā	403
8. Paṭhama-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā	406
10. Rājasikkhāpadavaṇṇanā	406

2. Kosiyavagga

1. Kosiyasikkhāpadavaṇṇanā	412
3. Dvebhāgasikkhāpadavaṇṇanā	413
4. Chabbassasikkhāpadavaṇṇanā	414
5. Nisīdanasantahasikkhāpadavaṇṇanā	414
6. Eḷakalomasikkhāpadavaṇṇanā	415
8. Rūpiyasikkhāpadavaṇṇanā	417
9. Rūpiyasamvohārasikkhāpadavaṇṇanā	422
10. Kayavikkayasikkhāpadavaṇṇanā	425

3. Pattavagga

1. Pattasikkhāpadavaṇṇanā	427
2. Ūnapañcabandhanasikkhāpadavaṇṇanā	428
3. Bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā	430
4. Vassikasāṭikasikkhāpadavaṇṇanā	436
5. Cīvara-acchindanasikkhāpadavaṇṇanā	440
6. Suttaviññattisikkhāpadavaṇṇanā	442
7. Mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā	443

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
8. Accekacīvarasikkhāpadavaṇṇanā	443
9. Sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā	445
10. Pariṇatasikkhāpadavaṇṇanā	448

Sāratthadīpanīṭikāya dutiyabhāge mātikā niṭṭhitā.

Vinayaṭṭaka

Sāratthadīpanīṭikā

(Dutiyo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Pārājikakaṇḍa

1. Paṭhamapārājika sudinnabhāṇavāraṇṇanā

24. Anupadavaṇṇananti padaṃ padaṃ paṭivaṇṇanaṃ, padānukkamena vaṇṇanaṃ vā. **Bhaṇḍappayojana-uddhārasāraṇādinā kiccenāti** ettha vikkāyikabhaṇḍassa vikkiṇanaṃ **bhaṇḍappayojanaṃ**, dātum saṅketite divase gantvā gahaṇaṃ **uddhāro**, “asukasmiṃ divase dātabban”ti satuppādanaṃ **sāraṇaṃ**. **Catubbidhāyati** khattiyabrāhmaṇagahapatīsamaṇānaṃ vasena catubbidhāya, bhikkhubhikkhunī-upāsaka-upāsikānaṃ vasena vā.

Disvānassa etadahosīti hetu-attho ayaṃ disvānasaddo asamānakattuko yathā “ghataṃ pivitvā balaṃ hoti, sīhaṃ disvā bhayaṃ hotī”ti. Dassanakāraṇā hi evaṃ parivattakkaṇaṃ ahoṣi. Kiñcāpi ettha “bhabbakulaputtassā”ti vuttaṃ, tathāpi upanissayasampannassapi ajātasattuno viya antarāyo bhavissatīti imassa therassapi katapāpakammamūlavipparāyaṃ vasena adhigamantarāyo ahoṣīti vadanti.

Kim pana yesaṃ maggaphalānaṃ upanissayo atthi, buddhānaṃ sammukhībhavepi tesāṃ antarāyo hoṭīti? Āma hoti, na pana buddhe paṭicca. Buddhā hi

paresaṃ maggaphalādhigamāya ussāhajātā tattha nirantaraṃ yuttpayuttā eva honti, tasmā te paṭicca tesaṃ antarāyo na hoti, atha kho kiriyāparihāniyā vā pāpamittatāya vā hoti, kiriyāparihāni ca desakassa tasseva vā puggalassa tajjapayogābhāvato veditabbā, desakavasena panettha parihāni sāvakanāṃ vaseneva veditabbā, na buddhānaṃ vasena. Tathā hi sace dhammasenāpati dhanañjāniyassa brāhmaṇassa āsayam ñatvā dhammaṃ desayissa, brāhmaṇo sotāpanno abhavissa. Evaṃ tāva desakassa vasena kiriyāparihāniyā antarāyo hoti. Sace pesso hatthārohaputto bhagavato sammukhā dhammaṃ suṇanto muhuttaṃ nisīdeyya, yāva tassa bhagavā attantapādi ke cattāro puggale vitthārena vibhajivā deseti, sotāpattiphalena saṃyutto abhavissa. Evaṃ puggalassa vasena kiriyāparihāniyā antarāyo hoti nāma. Imassa hi upāsakassa kiriyāparihāni jātā apariniṭṭhitāya desanāya utṭhahitvā pakkantattā. Sace ajātasattu devadattassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammaṃ nākarissa, sāmāññaphalasuttakathitadivase sotāpanno abhavissa, tassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammasa katattā pana nāhosi. Evaṃ pāpamittatāya antarāyo hoti. Sudinnassapi pāpamittavasena antarāyo ahoṣīti daṭṭhabbaṃ. Yadi hi tena mātāpitūnaṃ vacanaṃ gahetvā purāṇadutiyaikāya methunadhammo paṭisevito nābhavissa, na taṃmūlavippaṭisāravasena adhigamantarāyo abhavissa.

Yannūnāti parivittakkaṇatthe nipātoti āha “**parivittakadassanametana**”ti. “Dhammaṃ suṇeyyaṃ”ti kiriyāpadena vuccamāno eva hi attho “yannūnā”ti nipātapadena jotiyati. Ahaṃ yannūna dhammaṃ suṇeyyanti yojanā. **Yannūnāti** ca yadi panāti attho. Yadi panāti idampi hi tena samānatthameva. Yaṃ dhammaṃ suṇātīti sambandho. **Uḷāruḷārajanāti** khattiyamahāsālādi-uḷāruḷārajanākiṇṇā. Sace ayampi paṭhamam āgaccheyya, bhagavantaṃ upasaṅkamitvā nisīditum araharūpoti āha “**pacchā āgatenā**”ti.

Sikkhattayūpasamhitanti

adhisīla-adhicitta-adhipaññāsaṅkhātasikkhattayayuttaṃ. Thokaṃ dhammakathaṃ sutvā ahoṣīti sambandho. Idhāpi sutvā-saddo hetu atthoti daṭṭhabbo, savanakāraṇā etadahosīti

vuttaṃ hoti. Yadi evaṃ atha kasmā “ekamantaṃ nisinnassa -pa- etadahosī”ti vuttanti āha “**taṃ panassa yasmā**”ti-ādi. Tattha **tanti** parivittakkaṇaṃ.

Saṅkhepakathāti visuṃ visuṃ paduddhāraṃ akatvā samāsato atthavaṇṇanā. **Yena yena ākārenā**ti yena yena pakārena. **Tena tena me upaparikkhatoti** “kāmā nāmete aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā aṭṭhikaṅkalūpamā”ti¹ ca ādinā yena yena ākārena kāmesu ādinavaṃ okāraṃ saṅkilesaṃ, tabbipariyāyato nekkhamme ānisaṃsaṃ guṇaṃ pakāsentāṃ bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi avabujjhāmi, tena tena pakārena upaparikkhato vīmaṃsantassa mayhaṃ evaṃ hoti evaṃ upaṭṭhāti. **Sikkhattayabrahmacariyanti** adhisīlasikkhādisikkhattayasaṅgahaṃ seṭṭhacariyaṃ. **Ekampi divasanti** ekadivasamattampi. **Akhaṇḍaṃ katvāti** dukkaṭamattassapi anāpajjanena akhaṇḍitaṃ katvā, akhaṇḍa-acchiddādibhāvāpādanena vā. Akhaṇḍalakkhaṇavacanañhetāṃ. **Carimakacittanti** cuticittaṃ. Kiñcipi ekadesaṃ asesetvā ekanteneva paripūretabbatāya **ekantaparipuṇṇaṃ**. **Kilesamalena amalīnaṃ katvāti** taṇhāsāṅkilesādinā asaṅkiliṭṭhaṃ katvā, cittuppādamattampi saṅkilesamalaṃ anuppādetvā. Accantameva visuddhaṃ katvā pariharitabbatāya **ekantaparisuddhaṃ**. Tato-eva saṅkhaṃ viya likhitanti **saṅkhalikhitaṃ**. Tenāha “**likhitasāṅkhasadisaṃ**”ti. Pariyodātaṭṭhena nimmalabhāvena saṅkhaṃ viya likhitaṃ dhotanti saṅkhalikhitanti āha “**dhotasaṅkhasappaṭibhāgan**”ti. “Ajjhavasatā”ti padappayogena **agāranti** bhummatthe upayogavacananti āha “**agāramajjhe**”ti. Dāṭhikāpi massuggahaṇeneva gahetvā “**massu**”tveva vuttaṃ, uttarādharamassunti attho. Kasāyena rattānīti **kāsāyānīti** āha “**kāsāyarasapītātāyā**”ti. **Paridahitvāti** nivāsetvā ceva pārupitvā ca. **Agārassa hitanti** agāravāso agāraṃ uttarapadalopena, tassa vaḍḍhi-āvahaṃ agārassa hitaṃ.

25. **Ñātisālohitā**ti-ādīsu “ayaṃ ajjhattiko”ti jānanti, ñāyanti vāti² **ñāti**, lohiteṇa sambandhāti **sālohitā**. Pitupakkhikā ñāti, mātupakkhikā sālohitā. Mātupakkhikā pitupakkhikā vā

1. Ma 1. 182; Ma 2. 27; Vi 2. 175; Khu 7. 5; Khu 8. 282 piṭṭhesu. 2. Cāti (Sī, Ka)

ñātī, sassusasurapakkhikā sālohitā. Mittāyantīti **mittā**, minanti vā sabbaguyhesu anto pakkhipantīti **mittā**. Kiccakaraṇīyesu sahabhāvaṭṭhena amā hortīti **amaccā**. Mamāyatīti **mātā**, piyāyatīti **pitā**. **Sarīrakiccalesenāti** uccārapassāvādisarīrakiccalesena. **Ananuññātāṃ puttāṃ na pabbājetīti** “mātāpitūnaṃ lokiyamahājanassa ca cittaññathattaṃ mā hotū”ti na pabbājeti. Tatoyeva ca suddhodanamahārājassa tathā varo dinno.

26. **Dhuranikkhepenāti** bhaṇḍappayojanādīsu dhuranikkhepena. Tenāha “**na hī**”ti-ādi. Piyāyitabboti **piyoti** āha “**pītijananako**”ti. Manassa appāyanato **manāpoti** āha “**manavaḍḍhanako**”ti. **Sukhedhito** taruṇadārakakāle, tato parañca sappikhīrādisādurasamanuññabhojanādi-āhārasampattiyā **sukhaparihato**. Atha vā dalḥabhattikadhātijanādiparijanasampattiyā ceva paricchedasampattiyā ca uḷārapaṇīta sukhapaccayūpahārehi ca **sukhedhito**, akiccheneva dukkhapaccayavinodanena **Sukhaparihato**. Ajjhattikaṅgasampattiyā vā **sukhedhito**, bāhiraṅgasampattiyā **sukhaparihato**.

Kañcīti etassa vivaraṇaṃ “**appamattakampi kalabhāgan**”ti. Yadā jānātisaddo bodhanattho na hoti, tadā tassa payoge “sappino jānāti, madhuno jānāti”ti-ādīsu viya karaṇatthe sāmivacanaṃ saddatthavidū icchantīti āha “**kiñci dukkhena nānubhosī**”ti. Tenāha “**karaṇatthe sāmivacanaṃ, anubhavanatthe ca jānanā**”ti. Ettha ca **kiñci dukkhena nānubhosīti** kenaci dukkhena karaṇabhūtena visayaṃ nānubhosīti evamattho veditabbo. “Kiñci”ti etthāpi hi karaṇatthe sāmivacanaṃ lopo kato. Te neva ca vakkhati “vikappadvayepi purimapadassa uttarapadena samānavibhattilopo daṭṭhabbo”ti yadā pana jānātisaddo saraṇattho hoti, tadā saraṇatthānaṃ dhātusaddānaṃ payoge “mātu sarati, pitu sarati, bhatu jānāti”ti-ādīsu viya upayogatthe sāmivacanaṃ saddasatthavidū vadantīti āha “**atha vā kiñci dukkhaṃ nassarasīti attho**”ti, kassaci dukkhassa ananubhūtattā attanā anubhūtaṃ appamattakampi dukkhaṃ pariyesamānopi abhāvatoyeva nassarasīti

attho. **Vikappadvayepī**ti anubhavanasaraṇatthavasena vutte dutiyatatiyavikappadvaye. **Purimapadassā**ti “kiñcī”ti padassa. **Uttarapadenā**ti “dukkhassā”ti padena. **Samānavibhattilopoti** uttarapadena samānassa sāmivacanassa lopo. “Kassaci dukkhassā”ti vattabbe vikappadvayepi purimapade sāmivacanassa lopaṃ katvā “kiñcī dukkhassā”ti niddeso kato. **Anicchakā**ti anicchantā. **Evam̐ santeti** nanu mayaṃ sudinna sāmādisu kenacipi upāyena appaṭṭisādhanaena appaṭṭikārena maraṇenapi tayā akāmakāpi vinā bhavissāma, evaṃ sati. **Yenā**ti yena kāraṇena. **Kim̐ panā**ti ettha **kinti** karaṇatthe paccattavacananti dassento āha “**kena pana kāraṇenā**”ti.

28. **Gandhabbaṇaṇāṭakādīnī**ti ettha **gandhabbā** nāma gāyanakā¹, **naṭā** nāma raṅganaṭā, **nāṭakā** laṅghanakādayo. **Paricārehī**ti ettha parito tattha tattha yathāsakaṃ visayesu cārehīti atthoti āha “**indriyāni cārehī**”ti-ādi. **Paricārehī**ti vā sukhūpakaraṇehi attānaṃ paricārehī attano paricaraṇaṃ kārehī. Tathābhūto ca yasmā laṅanto kīḷanto nāma hoti, tasmā “**laḷā**”ti-ādi vuttaṃ. Bhuñjitabbato paribhuñjitabbato visesato pañca kamaguṇā bhogā nāmāti āha “**bhoge bhuñjanto**”ti. **Dānappadānānī**ti ettha niccadānaṃ **dānaṃ** nāma, uposathadivasādisu dātabbaṃ atirekadānaṃ **padānaṃ** nāma. Paveṇīrakkhaṇavasena vā dīyamānaṃ **dānaṃ** nāma, attanāva paṭṭhapetvā dīyamānaṃ **padānaṃ** nāma. Pacurajanasādhāraṇaṃ vā nāti-uḷāraṃ **dānaṃ** nāma, anaññasādhāraṇaṃ ati-uḷāraṃ **padānaṃ** nāma. **Ādi**-saddena sīlādīni saṅgaṇhāti. Natthi etassa vacanappaṭivacanasāṅkhāto ālāpasallāpoti **nirālāpasallāpo**.

30. **Balaṃ gāhetvā**ti ettha balaggahaṇaṃ nāma kāyabalassa uppādanamevāti āha “**kāyabalaṃ janetvā**”ti. **Assumukhanti** assūni mukhe etassāti assumukho, taṃ assumukhaṃ, assukilinnamukhanti attho. Gāmo yeva **gāmantasenāsanam̐** gāmapariyāpannattā gāmantasenāsanassa. **Atirekalābhapaṭikkhepenā**ti “piṇḍiyālopabhojanaṃ nissāyā”ti² evaṃ vuttabhikkhāhārābhato adhikalābho sanghabhattādi-atirekalābho, tassa paṭikkhepenāti attho. Tenāha

1. Gāyakā (Sī, Syā)

2. Vi 3. 133 piṭṭhe.

“**cuddasa bhattāni paṭikkhipivā**”ti. Saṅghabhattaṃ uddesabhattaṃ nimantanabhattaṃ salākabhattaṃ pakkhikaṃ uposathikaṃ pāṭipadikaṃ āgantukabhattaṃ gamikabhattaṃ gilānabhattaṃ gilānupaṭṭhākabhattaṃ vihārabhattaṃ dhurabhattaṃ vārabhattanti imāni cuddasa bhattāni. Tattha sakalassa saṅghassa dātabbaṃ bhattaṃ **saṅghabhattaṃ**. Katipaye bhikkhū uddisitvā dātabbaṃ bhattaṃ **uddesabhattaṃ**. Ekasmim pakkhe ekadivasaṃ dātabbaṃ bhattaṃ **pakkhikaṃ**. Uposathe dātabbaṃ bhattaṃ **uposathikaṃ**. Pāṭipadadivase dātabbaṃ bhattaṃ **pāṭipadikaṃ**. Vihāraṃ uddissa dātabbaṃ bhattaṃ **vihārabhattaṃ**. Dhurageheyeva ṭhapetvā dātabbaṃ bhattaṃ **dhurabhattaṃ**. Gāmvāsī-ādīhi vārena dātabbaṃ bhattaṃ **vārabhattaṃ**.

Atha “**gahapaticivaraṃ paṭikkhipivā**”ti kasmā vuttaṃ. Gahaṇe hi sati paṭikkhepo yujjeyya, na ca paṭhamabodhiyaṃ gahapaticivarassa paṭiggahaṇaṃ anuññātaṃ parato **jīvakavatthusmim** anuññātattā. Teneva vakkhati **jīvakavatthusmim**¹ “bhagavato hi buddhabhāvappattito paṭṭhāya yāva idaṃ vatthaṃ, etthantare vīsati vassāni na koci gahapaticivaraṃ sādiyi, sabbe paṃsukūlikāva ahesun”ti. Sudinno ca paṭhamabodhiyaṃ yeva pabbajito. Teneva vakkhati “sudinno hi bhagavato dvādasame vasse pabbajito, vīsatime vasse ñātikulaṃ piṇḍāya pavitṭho, sayam pabbajjāya aṭṭhavassiko hutvā”ti². Tasmā “gahapaticivaraṃ paṭikkhipivā”ti kasmā vuttanti? Vuccate—ananuññātepi gahapaticivare paṃsukūlikaṅgasamādāna vasena gahapaticivaraṃ paṭikkhittaṃ nāma hotīti katvā vuttaṃ “gahapaticivaraṃ paṭikkhipivā”ti.

Loluppacāraṃ paṭikkhipivāti kusalabhaṇḍassa bhusaṃ vilumpanaṭṭhena loluppaṃ vuccati taṇhā, loluppena caraṇaṃ loluppacāro, taṇhāvasena gharapaṭipāṭim atikkamivā bhikkhāya caraṇaṃ, taṃ paṭikkhipivāti attho. Tenāha “**gharapaṭipāṭiyā bhikkhāya pavisati**”ti. Ettha ca āraññikaṅgādipadhānaṅgavasena sesadhutaṅgānipi gahitāneva hontīti veditabbaṃ. **Vajjinanti** rājāno apekkhitvā sāmivacanaṃ kataṃ, vajjirājūnanti attho. Janapadasaddassa taṃnivāsīsupi pavattanato “**vajjisū**”ti janapadāpekkhaṃ bhummavacanaṃ, vajjināmake janapadeti attho.

1. Vi-Ṭṭha 3. 401 piṭṭhe.

2. Viṭṭha 1. 174 piṭṭhe.

Upabhogaparibhogūpakaraṇamahantatāyāti

pañcakāmaguṇasaṅkhātānaṃ upabhogānañceva hatthi-assaratha-itthiyādi-upabhogūpakaraṇānañca mahantatāya. Upabhogūpakaraṇāneva hi idha paribhogūpakaraṇasaddena vuttāni. Tenevāha “**ye hi tesam upabhogā, yāni ca upabhogūpakaraṇāni, tāni mahantāni**”ti. “Upabhogā hatthi-assaratha-itthī-ādayo, upabhogūpakaraṇāni tesameva suvaṇṇādi-upakaraṇāni”tipi vadanti. **Sarakānīti** sārabhūtāni. **Nidhetvāti** nidahitvā, nidhānaṃ katvāti attho. **Divasaparibbayasaṅkhātabhogamahantatāyāti** divase divase paribhuñjitabbasaṅkhātabhogānaṃ mahantatāya. **Jātarūparajatasseva pahūtātāyāti** piṇḍapiṇḍavasena ceva suvaṇṇamāsakaraṇatamāsakādivasena ca jātarūparajatasseva pahūtātāya. **Vittīti** tuṭṭhi. Vittiyā upakaraṇaṃ vittūpakaraṇaṃ, pahūtaṃ nānāvidhālaṅkārahūtānaṃ vittūpakaraṇametesanti **pahūtavittūpakaraṇā**. Tenāha “**alaṅkārahūtassā**”ti-ādi. **Vohāravasenāti** vaṇijjāvasena vaḍḍhikatādivasena. **Dhanadhañṇassa pahūtātāyāti** sattaratanasaṅkhātassa dhanassa sabbapubbaṇṇāparaṇṇasaṅgahitassa dhañṇassa ca pahūtātāyāti attho. Tattha “suvaṇṇarajatamaṇimuttāveḷuriyavajirapavāḷāni satta ratanāni”ti vadanti. Sālivīhi-ādi **pubbaṇṇaṃ** purakkhataṃ sassaphalanti katvā, tabbipariyāyato muggamāsādi **aparaṇṇanti** veditabbaṃ. **Ukkaṭṭhapīṇḍapātīkattāti** sesadhutaṅgaparivāritena ukkaṭṭhapīṇḍapātadhutaṅgena samannāgatattā. Tenāha “**sapadānacāraṃ caritukāmo**”ti.

31. Antojātātāya vā ñātisadisī dāsīti **ñātidāsī**. Pūbhībhāveneva lakkhitabbadoso vā **ābhidosiko**, abhidosam vā paccūsakālaṃ gato patto atikkantoti **ābhidosiko**. Tenāha “**ekarattātikkantassavā**”ti-ādi. Pūtibhūtabhāvena paribhogaṃ nārahatīti **aparibhogāraho**. Chaḍḍanīyasabhāve nicchitepi pucchākāle sandehavohāravaseneva pucchitum yuttanti āha “**sace**”ti. **Ariyavohārenāti** ariyasamudācārena. Ariyā hi mātugāmaṃ bhaginivādena samudācaranti. **Nissaṭṭhapariggahanti** pariccattālayaṃ.

“Ākirā”ti vuttattā “**viññatti vā**”ti vuttaṃ, “sace taṃ chaḍḍanīyadhammaṃ”ti pariyāyaṃ amuñcitvā vuttattā “**payuttavācā vā**”ti vuttaṃ, paccayapaṭisaṃyuttā vācā payuttavācā. **Vattuṃ vaṭṭatīti** nirapekkhabhāvato

vuttam, idha pana visesato aparibhogārahattāva vatthuno. **Agga-ariyavaṃsikoti** ariyavaṃsapaṭipattipūrakānam aggo uttamo. Nimīyati saññāyatīti **nimittam**, yathāsallakkhito ākārōti āha “**gihikāle sallakkhitapubbam ākāran**”ti. Hatthapiṭṭhi-ādīni olokayamānā “sāmiputtassa me sudinnassa viya suvaṇṇakacchapapiṭṭhisadisā imā hatthapādapiṭṭhiyo, haritālavatṭhiyo viya suvatṭitā aṅguliyo, madhuro saro”ti gihikāle sallakkhitapubbam ākāram aggaheṣi sañjāni sallakkhesi. Kasmā pana sā ñātidāsī disvāva na sañjānīti āha “**sudinno hī**”ti-ādī. **Pabbajjupagatenāti** pabbajjam upagatena, pabbajitenāti attho. **Gharam pavisitvāti** gehasāminiyā nisīditabbaṭṭhānabhūtam antogeham pavisitvā. **Yaggheti** imassa ārocayāmīti ayamatthoti āha “**ārocanatthe nipāto**”ti. “Yaggheti jāneyyāsīti suṭṭhu jāneyyāsī”ti attham vadanti. **Ālapaneti** dāsijanassa ālapane. Tenāha “**evañhī**”ti-ādī.

32. **Gharesu sālā hontīti** gharesu ekamante bhojanasālā hontīti pākāraparikkhattā susamvihitadvārabandhā susammaṭṭhavālikaṅgaṇā. **Udakakañjīyanti** udakañca kañjīyañca. Kasmā pana īdisāyameva sālāya aññataram kuṭṭamūlanti ayamattho vuttoti āha “**na hi pabbajitā**”ti-ādī. **Asāruppe ṭhāneti** bhikkhūnam ananucchavike padese. **Atthi nu khoti nu-**saddo pucchanatthe, **kho-**saddo vacanasiliṭṭhatāya vutto. **Nukhoti** vā nipātasamudāyo pucchanattho. Tena nāmasaddassa pucchanattham dasseti. **Yesam no tvanti** yesam no putto tvam. **Īdisethāneti** kiñcāpi tam ṭhānam bhikkhūnam ananurūpam na hoti, tathāpi mādisānam mahābhogakulānam puttassa parakule āsanasālāyam nisīditvā bhojanam nāma ayuttarūpanti maññamāno āha. Tenevāha “nanu nāma tāta sudinna sakam geham gantabban”ti. Aññenapi pakārena nāmasaddassa pucchanatthameva dassento āha “**tathā atthi nu kho tāta**”ti-ādī. **Tathāti** samuccayattho. Idāni nāmasaddassa maññanattham dassento āha “**tathā atthi maññe**”ti-ādī.

Dukkhābhitunnatāyāti mānasikena dukkhena abhipīlittatā. **Etamatthanti** “atthi nu kho tāta sudinna amhākam dhanan”ti-ādīnā yathāvuttamattham.

Anokappanāmarisanatthavasenāti ettha **anokappanaṃ** asaddahanam. **Amarisanaṃ** asahanam. **Anāgatavacanaṃ** anāgatasaddappayogo, attho pana vattamānakālikova. Tenāha “**paccakkhampī**”ti. **Na marisayāmī**ti na visahāmi. **Tam na sundaranti** “tadāyan”ti pāṭham sandhāyāha. **Alam gahapati, kataṃ me ajja bhattachiccanti** thero ukkaṭṭha-ekāsanikatāya paṭikkhipanto evamāha. **Ukkaṭṭha-ekāsanikatāyā**ti ca idam bhūtakathanavasena vuttam therassa tathābhavadīpanattham. Mudukassapi hi ekāsanikassa yāya nisajjāya kiñcimattampi bhojanaṃ bhuttam, vattasīsenapi tato vuṭṭhitassa puna bhuñjitum na vaṭṭati. Tenāha **tipiṭakacūḷābhayatthero** “āsanam vā rakkheyya bhojanaṃ vā”ti. **Ukkaṭṭhapiṇḍapātikopi samānoti** nidassanamattamidam, thero sapadānacārikesupi ukkaṭṭhoyeva. Ukkaṭṭhasapadānacārikopi hi purato ca pacchato ca āhaṭabhikkhampi aggahetvāva gharadvāre ṭhatvā pattavissajjanameva karoti, tasmā thero ukkaṭṭhasapadānacārikattāpi svātanāya bhikkham nādhivāseti. Atha kasmā “adhivāsesī”ti āha “**sace ekabhattampi na gahessāmī**”ti-ādi. Paṇḍitā hi mātāpitūnam ācariyupajjhāyānam vā kātabbam anuggaham ajjupekkhitvā dhutaṅgavisuddhikā na bhavanti.

33. **Majjhimappamānoti** catuhattho puriso majjhimappamāṇo. “Chahattho”tipi keci. Tiro karonti etāyāti tirokaraṇīti sāṇipākāravacano ayam **tirokaraṇī**-saddoti āha “**tirokaraṇiyanti karaṇatthe bhumman**”ti. “Tirokaraṇiyā”ti vattabbe “tirokaraṇiyā”ti karaṇatthe bhummaṃ vuttam. **Tirokaraṇiya**-saddo vā ayam sāṇipākārāpariyāyoti dassento āha “**athavā**”ti-ādi. **Tam parikkhipitvā**ti tam samantatokhipitvā, parito bandhitvāti vuttam hoti. Tenāha “**samantato katvā**”ti. Vibhattipatirūpakopi nipāto hotīti āha “**tenāti ayampi vā**”ti-ādi.

34. “Atha kho āyasmato sudinnassa pitā sake nivesane paṇītam khādanīyam bhojanīyam paṭiyādāpetvā āyasmato sudinnassa kālam ārocesi ‘kālo tāta sudinna, niṭṭhitam bhattan’ti” evam kālārocānassa pāḷiyam anāruḷhattā āha “**kiñcāpi pāḷiyam**”

kālārocanaṃ na vuttan”ti. **Ārociteyeva kāleti** “kālo tāta sudinna, niṭṭhitam bhattan”ti kāle ārociteyeva. **Dve puñjeti** kahāpaṇapuñjañca suvaṇṇapuñjañca.

Pettikanti pitito āgataṃ pettikam. **Nihitanti** bhūmigataṃ. **Payuttanti** vadḍhivasena payojitam. **Taddhitalopaṃ katvā veditabbanti** yathā aññatthāpi “pitāmahaṃ dhanam laddhā, sukham jīvati sañjayo”ti vuttam, evam taddhitalopaṃ katvā vuttanti daṭṭhabbam, pitāmahato āgataṃ, pitāmahassa vā idam **petāmahaṃ**. **Pabbajitaliṅganti** samaṇavesam. **Na rājabhītoti** aparādhakāraṇā na rājakulā bhīto. Yesam santakam dhanam gahitam, te **iṇāyikā**. **Palibuddho** pīlito.

Vibhattipatirūpakoti “tenā”ti padaṃ sandhāyāha. **Tamnidānanti** tam dhanam nidānam kāraṇamassāti tamnidānam. **Assāti** paccattavacanassa, padassa vā. **Bhayanti** cittassa utrastākārena pavattabhayaṃ adhippetam, na nāṇabhayaṃ, nāpi “bhāyati etasmā”ti evam vuttam ārammaṇabhayanti āha “**cittutrāsoti attho**”ti. **Chambhitattanti** teneva cittutrāsabhayena sakalasarīrassa chambhitabhāvo. Visesto pana hadayamaṃsacalananti āha “**kāyakampo hadayamaṃsacalanam**”ti. **Lomahaṃsoti** tena bhayena tena chambhitattena sakalasarīralomānam haṭṭhabhāvo¹, so pana nesam bhittiyam nāgadantānam viya uddhammukhatāti āha “**lomānam haṃsanam uddhaggabhāvo**”ti.

35. **Attanāti** paccatte karaṇavacanam, sayanti attho. **Devaccharānanti** anaccantiyo sandhāyāha. **Devanāṭakānanti** naccantiyo, pariyāyavacanam vā etaṃ devakaññānam. **Samuppannalavasokā hutvāti** ayam loko nāma attānamva cinteti, tasmā sāpi “idāni aham anāthā jātā”ti attānamva cintayamānā “ayam ajja āgamissati, ajja āgamissati”ti atṭha vassāni bahi na nikkhantā etaṃ nissāya mayā dārakopi na laddho, yassa ānubhāvena jīveyyāmi, ito cāmi parihīnā aññato cāti samuppannalavasokā hutvā. Kularukkhatipittāpane bījasadisattā kulavaṃsappatipittāpako putto idha bījakoti adhippebhoti āha

1. Thaddhabhāvo (Ka)

“**Kulavaṃsabijakaṃ ekaṃ puttān**”ti. Saṃ nāma dhanāṃ, tassa paṭīti saṃpati, dhanavā vibhavasampanno.

Diṭṭhadhammikasamparāyikahitāvahattā tassa hitanti sāpateyyaṃ, tadeva dhanāṃ vibhavoti āha “**imaṃ sāpateyyaṃ evaṃ mahantaṃ amhākaṃ vibhavan**”ti.

36. Itthīnaṃ kumārībhāvappattito paṭṭhāya pacchimavayato oraṃ asati vibandhe aṭṭhame aṭṭhame sattāhe gabbhāsayasaññite tatiye āvatte katipayā lohitaṭṭakā saṅṭhahitvā aggahitapubbā eva bhijjanti, tato lohitaṃ paggharati, tattha utusamaññā pupphasamaññā cāti āha “**pupphanti utukāle uppannalohitassa nāman**”ti. **Gabbhapatiṭṭhānaṭṭhāneti** yasmim okāse dārako nibbattati, tasmim padese. **Saṅṭhahitvāti** nibbattitvā. **Bhijjantīti** aggahitapubbā eva bhijjanti. Ayañhi tāsāṃ sabhāvo. **Dosenāti** lohitalena. **Suddhe vatthumhīti** paggharitalohitattā anāmayattā ca nahānato paraṃ catutthadivasato paṭṭhāya suddhe gabbhāsaye. Suddhe pana vatthumhī mātāpitūsu ekavāraṃ sannipatitesu yāva satta divasāni khettameva hoti gabbhasaṅṭhahanassa parittassa lohitalepassā¹ vijjānattā. Keci pana “**aḍḍhamāsamattampi khettamevā**”ti vadanti. **Bāhāyanti** adhikaraṇe bhummanti āha “**purāṇadutiyaṃ yā bāhā, tatra naṃ gahetvā**”ti. Upayogatthe bhummavacanampi yujjatiyeva yathā “**sudinnassa pādesu gahetvā**”ti.

Pubbepi paññattasikkhāpadānaṃ sabbhāvato “**apaññatte sikkhāpade**”ti pārājikaṃ sandhāya vuttanti āha “**paṭhamapārājikasikkhāpade aṭṭhapite**”ti. Vuttamevattham vibhāvento āha “**bhagavato kira paṭhamabodhiyaṃ**”ti-ādi. **Evarūpanti** pārājikapaññattiyā anurūpaṃ. Nidassanamattañcetaṃ, saṃghādisesapaññattiyā anurūpampi ajjhācāraṃ nākaṃsuyeva. Tenevāha “**avasese pañca khuddakāpattikkhandhe eva paññāpesī**”ti. Idañca thullaccayādīnaṃ pañcannaṃ lahukāpattikkhandhānaṃ sabbāvamattaṃ sandhāya vuttaṃ, na pañcāpattikkhandhānaṃ anavasesato paññattattāva. Paṭhamabodhiyaṃ pañcannaṃ lahukāpattīnaṃ sabbāvavacaneneva dhammasenāpatissa sikkhāpadapaññattiyācanā visesato garukāpattipaññattiyā pātimokkhuḍdesassa ca hetubhūṭāti daṭṭhabbā.

1. Lohitalesassa (Sī)

Keci pana “tasmim̄ tasmim̄ pana vatthusmim̄ avasesapañcakhuddakāpattikkhandhe eva paññapesīti idam̄ dvādasame vasse verañjāyam̄ vutthavassena bhagavatā tato paṭṭhāya aṭṭhavassabbhantare paññattasikkhāpadam̄ sandhāya vuttan”ti vadanti, tam̄ na sundaram̄ tato pubbepi sikkhāpadapaññattiyā sabbhāvato. Teneva verañjakaṇḍe “ekabhikkhunāpi ratticchedo vā pacchimikāya tattha vassam̄ upagacchāmāti vassacchedo vā na kato”ti ca “sāmampi pacanam̄ samaṇasārupam̄ na hoti, na ca vaṭṭatī”ti ca vuttam̄. **Ārādayimsūti** cittam̄ gaṇhimsu, ajjhāsayaṃ pūrayimsu, hadayagāhinim̄ paṭipattim̄ paṭipajjimsūti attho. **Ekam̄ samayanti** ekasmim̄ samaye, paṭhamabodhiyanti attho.

Yam̄ ādinavanti sambandho. **Sikkhāpadam̄ paññāpentoti** paṭhamapārājikasikkhāpadam̄ paññāpentoti. **Ādinavam̄ dassessatīti** “varam̄ te moghapurisa āsivisassa ghoravisassa mukhe aṅgajātam̄ pakkhittam̄, na tveva mātuḡāmassa aṅgajāte aṅgajātam̄ pakkhittan”ti-ādinā yam̄ ādinavam̄ dassessati. **Abhiviññāpesīti** imassa “pavattesi”ti ayamattho katham̄ laddhoti āha “**pavattanāpi hī**”ti-ādi. **Kāyaviññāticopanatotī** kāyaviññātivassena pavattacalanato. Kasmā panesa methunadhammena anattikopi samāno tikkhattum̄ abhiviññāpesīti āha “**tikkhattum̄ abhiviññāpanaṅcesā**”ti-ādi. Tattha **tikkhattum̄ abhiviññāpananti** muttipāpanavasena tisu vāresu methunadhammassa pavattanam̄.

Sabbesampi padānam̄ avadhāraṇaphalattā vināpi evakāram̄ avadhāraṇattho viññāyatīti āha “**teneva ajjhācārenā**”ti. Aṭṭha hi gabbhakāraṇāni. Vuttañhetam̄—

“Methunacoḷaggahaṇam̄, tanusaṃsaggo ca nāti-āmasanam̄.

Pānam̄ dassanasavanam̄, ghāyanamiti gabbhahetavo aṭṭhā”ti.

Idāni avadhāraṇena nivattitamattam̄ dassetukāmo āha “**kim̄ pana aññathāpi gabbhaggahaṇam̄ hotī**”ti-ādi. Nanu ca nābhiparāmasanampi kāyasaṃsaggoyeva, kasmā nam̄ visum̄ vattanti? Ubhayesaṃ chandarāgavasena kāyasaṃsaggo vutto, itthiyā chandarāgavasena nābhiparāmasanam̄, vatthuvassena vā tam̄ visum̄ vuttanti daṭṭhabbam̄. Katham̄ pana kāyasaṃsaggena gabbhaggahaṇam̄ hoti, kathaṅca tattha sukkasoṇi tassa sambhavoti āha “**itthiyo**

hī”ti-ādi. Chandarāguppattivasena itthiyā sukkakoṭṭhāso calito hoti, sopi gabbhasaṅṭhānassa paccayo hotīti adhippāyo. Itthisantānepi hi rasādisattadhātuyo labbhantiyeva. Tenāha “**aṅgapaccaṅgaparāmasanam sādiantiyopi gabbham gaṇhantī**”ti. **Gaṇṭhipadesu** pana “kāyasaṃsaggādīnā sattappakārena gabbhaggahaṇe pitu sukkakoṭṭhāsam vinā chandarāgavasena mātu vikārapattam lohitameva gabbhasaṅṭhānassa paccayo hotī”ti vuttam. “Yassa aṅgapaccaṅgaparāmasanam sādīyitvā mātā puttam paṭilabhati, sace so aparena samayena paripuṇṇindriyo¹ hutvā tādīsam pitaram manussajātīkam jīvīta voropeti, pitughātakova hotī”ti vadanti.

Tam asucim ekadesam mukhena aggahesīti purāṇacīvaram dhovantī tatha yaṃ asucim addasa, tam asucim ekadesam pivi. “Vaṭṭati tumhākam methunadhammo”ti puṭṭho “kappatu vā mā vā kappatu, mayam tena anathikā”ti dassento āha “**anathikā mayam etenā**”ti. Kiñcāpi nābhiparāmasane methunarāgo natthi, tathāpi nābhiparāmasanakāle phassasādiyanavasena assādamattam tassā ahoṣīti gahetabham, aññathā gabbhasaṅṭhānam na siyā. Diṭṭhamāṅgalikāya nābhiparāmasanena maṇḍabyassa nibbatti ahoṣi, caṇḍapajjotamātu nābhiyam vicchikā pharitvā gatā, tena caṇḍapajjotassa nibbatti ahoṣīti āha “**eteneva nāyenā**”ti-ādi. **Purisaṃ upanijjhāyatīti** vātapānādinā disvā vā diṭṭhapubbam vā purisaṃ upanijjhāyati. **Rājorodhā viyāti** sīhaḷadīpe kira ekissā itthiyā tathā ahoṣi, tasmā evam vuttam.

Idhāti imasmim vatthusmim. **Ayanti** sudinnassa purāṇadutiyaikā. **Yaṃ sandhāyāti** yaṃ ajjhācāram sandhāya. Sukkam² sandhāya “**mātāpitāro ca sannipatitā hontī**”ti vuttam, **mātā ca utunī hotīti** lohitaṃ sandhāya. Tatha **sannipatitā hontīti** asaddhamavasena ekasmim ṭhāne samāgatā saṅgatā hontī. **Mātā ca utunī hotīti** idaṃ utusamayam sandhāya vuttam, na lokasamaññākarajassa lagganadivasamattam. **Gandhabboti** tatrūpagasatto, gantabboti vuttam hoti. Takārassa dhakāro katoti daṭṭhabbam. Atha vā gandhanato uppajjanagatiyā nimittupaṭṭhānena

1. Paripakkindriyo (Sī, Syā)

2. Na sukkam (Ka)

sūcanato dīpanato gandhoti laddhanāmena bhavagāmikammunā abbati pavattatīti gandhabbo, tattha uppajjanakasatto. **Paccupaṭṭhito hotīti** upagato hoti. Ettha ca na mātāpitūnaṃ sannipātaṃ olokayamāno samīpe ṭhito nāma hoti, kammayantayantito¹ pana eko satto tasmim̄ okāse nibbattanako purimajātiyaṃ ṭhitoyeva gatinimittādi-ārammaṇakaraṇavasena upapattābhimukho hotīti adhippāyo.

Sannipātāti samodhānena samāgamena. **Gabbhassāti** gabbhe nibbattanakasattassa. Gabbhe nibbattanakasattopi hi gabbhoti vuccati. Yathāha “yathā kho panānanda aññā itthikā nava vā dasa vā māse gabbhaṃ kucchinā pariharitvā vijāyanti”². Katthaci pana gabbhoti mātukucchi vutto. Yathāha—

“Yamekarattim̄ paṭhamam̄, gabbhe vasati māṇavo.
Abbhupṭhitova so yāti, sa gaccham̄ na nivattati”³.

Ettha ca gabbhati attabhāvabhāvena pavattatīti gabbho, kalalādi-avattho dhammappabandho, taṃnissittatā pana sattasantāno “gabbho”^{ti} vutto yathā “mañcā ukkuṭṭhim̄ karonti”^{ti}. Taṃnissayabhāvato mātukucchi “gabbho”^{ti} veditabbo. Gabbho viyāti vā. Yathā hi nivāsaṭṭhānatāya sattānaṃ ovarako “gabbho”^{ti} vuccati, evam̄ gabbhaseyyakānaṃ sattānaṃ yāva abhijāti nivāsaṭṭhānatāya mātukucchi “gabbho”^{ti} vuttoti veditabbo. **Avakkanti hotīti** nibbatti hoti.

Ārakkhadevatāti tassa ārakkhatthāya ṭhitā devatā. Assa taṃ ajjhācāranti sambandho. **Tathā nicchāresunti** tathā mahantaṃ saddaṃ katvā nicchāresuṃ. Kiñcāpi idha pāliyaṃ ākāsaṭṭhadevatā visuṃ na āgatā, tathāpi saddassa anussāvane ayamanukkamoti dassetuṃ cātumahārājikadevatāyo dvidhā katvā ākāsaṭṭhadevatā visuṃ vuttā. Tenettha ākāsaṭṭhakānaṃ visuṃ gahitattā cātumahārājikāti paribhaṇḍapabbataṭṭhakā veditabbā. **Itihāti** nipātasamudāyo evaṃsaddassa atthe daṭṭhabboti āha “**evan**”^{ti}. **Khaṇena muhuttenāti** padadvayaṃ vevacanabhāvato samānatthamevāti daṭṭhabbam̄. **Ekakolāhalamahosīti**

1. Kammayantasaṅṭhito (Sī, Ka) 2. Ma 3. 136 piṭṭhe. 3. Khu 5. 353 piṭṭhe Jātake.

devabrahmalokesu ekakolāhahalamahosi. Kiñcāpi hi so saddo yāva brahmalokā abbhuggacchi, tathāpi na so manussānaṃ visayo tesam rūpaṃ viya, teneva bhikkhū pucchimsu “kacci no tvaṃ āvuso sudinna anabhirato”ti.

37. “**Evam mātāputtānaṃ pabbajjā saphalā ahoṣi, pitā pana vippaṭṭisārābhūto vihāsi**”ti vacanato sudinnassa tasmimattabhāve arahattādhigamo nāhoṣīti viññāyati. Keci pana “pubbekatapuññatāya codiyamānassa bhakkulaputtassāti vuttattā sudinno taṃ kukkucçaṃ vinodetvā arahattaṃ sacchākāsi, teneva pabbajjā anuññatā”ti vadanti. Taṃ pāḷiyā aṭṭhakathāya ca na sameti. Pubbekatapuññatā ca appamāṇaṃ tādissappi antarākatapāpakammaṃ vasena ajātasattuno viya adhigamantarāyadassanato. Katākatānusocanalakkhaṇaṃ kukkucçaṃ idhādhippetanti āha “**ajjhācārahetuko pacchānutāpo**”ti. Kataṃ ajjhācāraṃ paṭicca anusocanasena virūpaṃ saraṇaṃ cintanaṃ **vippaṭṭisāro**ti āha “**vippaṭṭisārotipi tasseva nāman**”ti. Kucchitaṃ kataṃ kiriyāti kukataṃ, kukatameva **kukkucçanti** āha “**kucchitakiriyābhāvato kukkucçan**”ti. **Pariyādinnaṃ salohitattā**ti parikkhīṇaṃ salohitattā. **Avipphārikoti** uddesādīsu byāpārahito, abyāvaṇoti attho. **Vahacchinnoti** chinnavaho, bhāravahanena chinnaḥkhandhoti vuttaṃ hoti. **Taṃ taṃ cintayīti** “yadi ahaṃ taṃ pāpaṃ na karissaṃ, ime bhikkhū viya paripuṇṇasilo assan”ti-ādinā taṃ taṃ cintayī.

38. **Evambhūtaṃ**ti kisaḷūkhādibhāvappattaṃ. **Gaṇasaṅgaṇikāpapañcenā**ti gaṇe janasaṃgāme sannipātanaṃ gaṇasaṅgaṇikā, gaṇasaṅgaṇikāyeva papañco gaṇasaṅgaṇikāpapañco, tena. **Ya’ssāti** ye assa. **Kathāphāsukā**ti viśāsikabhāveneva kathākaṇe phāsukā, sukhena vattum sakkuṇeyyā, sukhasambhāsāti attho. Pasādassa pamāṇato ūnādhikattaṃ sabbadā sabbesaṃ natthīti āha “**pasādapaṭiṭṭhānokāsassa sampuṇṇatā**”ti. **Dānīti** imasmim atthe etarahisaddo atthīti āha “**dānīti nipāto**”ti. **No-**saddopi nu-saddo viya pucchanatthoti āha

“**kacci nu tvan**”ti. **Tameva anabhiratinti** tehi bhikkhūhi pucchitaṃ tameva gihbhāvapattanākāraṃ anabhiratiṃ. “Tamevā”ti avadhāraṇena nivattitamattamaṃ dassento āha “**adhikusalānan**”ti-ādi. Adhikusalā dhammā samathavipassanādayo. **Atthīti** visayabhāvena citte parivattanaṃ sandhāya vuttaṃ, na pāpassa vattamānataṃ sandhāya, atthivisayabhāvena citte parivattatīti vuttaṃ hoti. Tenāha “**niccakālaṃ abhimukhaṃ viya me tiṭṭhati**”ti.

Yam tvanti ettha **yanti** hetu-atthe nipāto, karaṇatthe vā paccattavacananti āha “**yena pāpenā**”ti. **Anekapariyāyenāti** ettha **pariyāya** saddo kāraṇavacanoti āha “**anekakāraṇenā**”ti. **Virāgatthāyāti** bhavabhogesu virājanatthāya. **No rāgena rajjanatthāyāti** bhavabhogesuyeva rāgena araṇjanatthāya. Tenāha “**bhagavatā hī**”ti-ādi. **Esa nayo sabbapadesūti** adhippāyikamattaṃ sabbapadesu atidissati. **Idaṃ panettha pariyāyavacanamattanti** “visamyogāyā”ti-ādīsu sabbapadesu “kilesehi visamyujjanatthāyā”ti-ādinā padatthavibhāvanavasena vuttapariyāyavacanamaṃ sandhāya vadati. **Na samyujjanatthāyāti** kilesehi na samyujjanatthāya. **Aggahaṇatthāyāti** kilese aggahaṇatthāya, bhavabhoge vā taṇhādiṭṭhivasena aggahaṇatthāya. **Na saṅghaṇatthāyāti** etthāpi imināva nayena attho videtabbo.

Nibbattitalokuttaranibbānamevāti saṅkhārehi nikkhantaṃ vivittaṃ, tatoyeva lokato uttiṇṇatā lokuttaraṃ nibbānaṃ. **Madanimmadanāyātivāti** ettha avuttasamuccayatthena **vā**-saddena ādi-atthena **iti**-saddena vā “pipāsavinayāyā”ti-ādi sabbamaṃ saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattamānena ariyamaggena pahīyamānā rāgamānamadādayo taṃ patvā pahīyanti nāmāti āha “**yasmā pana taṃ āgammā**”ti-ādi. Tattha **taṃ āgammāti** nibbānaṃ āgamma paṭicca ariyamaggassa ārammaṇapaccayabhāvahetu. **Mānamadapurisamadādayoti** ettha jāti-ādiṃ nissāya seyyassa “seyyohamasmi”ti-ādinā uppajjanakamānoyeva madajananatthena madoti **mānamado**. **Purisamado** vuccati purisamāno, “ahaṃ puriso”ti uppajjanakamāno. “Asaddhammasevanasamatthataṃ nissāya pavatto māno, rāgo eva vā purisamado”ti keci. **Ādi**-saddena balamadayobbanamadādiṃ

saṅgaṇhāti. **Mahāgaṇṭhipade** pana **majjhimaṅgaṇṭhipade** ca “purisamado nāma sambhavo”ti vuttaṃ, taṃ idha yuttaṃ viya na dissati. Na hi “bhagavatā sambhavassa vināsāya dhammo desito”ti vattuṃ vaṭṭati. **Nimmadāti** vigatamadabhāvā. Imameva hi atthaṃ dassetuṃ “**amadā**”ti vuttaṃ. Madā nimmadīyanti ettha amadabhāvaṃ vināsaṃ gacchantīti **madanimmadano**. Esa nayo sesapadesupi.

Kāmapipāsāti kāmānaṃ pātukamyatā, kāmataṇhāti attho. Āliyanti abhiramitabbaṭṭhena sevīyantīti ālayā, pañca kāmagaṇṭhāti āha “**pañca kāmagaṇṭhālayā**”ti. Pañcasu hi kāmagaṇṭhesu chandarāgaggahāneneva pañca kāmagaṇṭhāpi pahīnā nāma hontī, teneva “yo bhikkhave rūpesu chandarāgo”ti-ādi¹ vuttaṃ. Pañcakāmagaṇṭhesu vā ālayā **pañcakāmagaṇṭhālayā**. Āliyanti allīyanti abhiramanavasena sevantīti ālayāti hi taṇhāvīcaritānaṃ adhivacanaṃ. **Tebhūmakavaṭṭanti** tīsu bhūmīsu kammakilesavipākā vaṭṭanaṭṭhena vaṭṭaṃ. **Virajjatīti** palujjati. “**Virajjatīti** kāmavināso vutto, **nirujjhatīti** ekappahārena vināso”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Virāgo nirodhoti** sāmāññacodanāyapi “taṇhākkhayo”ti adhikatattā taṇhāya eva virajjanaṃ nirujjhanañca vuttaṃ.

Catasso yoniyoti ettha **yonīti** khandhakoṭṭhāsassapi kāraṇassapi passāvamaggassapi nāmaṃ. “Catasso nāgayoniyo catasso supaṇṇayoniyo”ti² ettha hi khandhakoṭṭhāso yoni nāma. “Yoni hesā bhūmija phalassa adhigamāyā”ti³ ettha kāraṇaṃ. “Na cāhaṃ brāhmaṇaṃ brūmi, yonijaṃ mattisambhavaṃ”ti⁴ ettha passāvamaggo. Idha pana khandhakoṭṭhāso “yonī”ti adhippeto. Yavanti tāya sattā amissitāpi samānajātītāya missitā hontīti **yonī**. Sā pana atthato aṇḍādi-uppattiṭṭhānavisiṭṭho khandhānaṃ bhāgaso pavattiviseso, sā ca aṇḍajajalābujasaṃsedaja-opapātikavasena catubbidhā. Vuttañhetam “catasso kho imā sārīputta yoniyo. Katamā catasso? Aṇḍajā yoni jalābujā yoni saṃsedajā yoni opapātikā yonī”ti⁵.

1. Saṃ 2. 194 piṭṭhe.

2. Saṃ 2. 202 piṭṭhe.

3. Ma 3. 182 piṭṭhe.

4. Ma 2. 410; Khu 1. 70 piṭṭhesu.

5. Ma 1. 105 piṭṭhe.

Tattha aṇḍe jātā **aṇḍajā**. Jalābumhi jātā **jalābujā**. Saṁsede jātā **saṁsedajā**. Vinā etehi kāraṇehi uppatitvā viya nibbattāti **opapātikā**. Ettha ca petaloke tiracchāne manussesu ca aṇḍajādayo catassopi yoniyo sambhavanti, manussesu panettha kecideva opapātikā honti mahāpadumakumārādayo viya. Aṇḍajāpi kontaputtā dvebhātiyattherā viya, saṁsedajāpi padumagabbhe nibbattapokkharasātibrahmaṇapadumavatīdevī-ādayo viya kecideva honti, yebhuyyena pana manussā jalābujāva. Petesupi nijjhāmataṇhikapetānaṁ niccadukkhāturatāya kāmasevanā natthi, tasmā te gabbhaseyyakā na honti. Jālāvantatāya na tāsāṁ kucchiyaṁ gabbho saṅṭhāti, tasmāte opapātikāyeva saṁsedajatāyapi asambhavato, avasesapetā pana catuyonikāpi honti. Yathā ca te, evaṁ yakkhāpi sabbacatuppadapakkhijātidiḅhajāti-ādayopi sabbe catuyonikāyeva. Sabbe nerayikā ca cātumahārājikato paṭṭhāya uparidevā ca opapātikāyeva, bhummadevā pana catuyonikāva honti. Tattha devamanussesu saṁsedaja-opapātikānaṁ ayaṁ viseso—saṁsedajā mandā daharā hutvā nibbattanti, opapātikā soḷasavassuddesikā hutvā.

Pañca gatiyoti ettha sukatadukkaṭakammavasena gantabbā upapajjitabbāti gatiyo. Yathā hi kammabhavo paramatthato asatipi kārake paccayasāmaggiyā siddho, taṁsamaṅgīnā santānalakkhaṇena sattena katoti voharīyati, evaṁ upapattibhavalakkhaṇagatiyo paramatthato asatipi gamake taṁtaṁkammavasena yesāṁ tāni kammāni tehi gantabbāti voharīyanti. Apica gatigati nibbattigati ajjhāsayaḅati vibhavagati nipphattigatīti bahuvidhā gati nāma. Tattha “taṁ gatiṁ pecca gacchāmi”¹ ca “yassa gatiṁna jānanti, devā gandhabbamānusa”² ca ayaṁ **gatigati** nāma. “Imesaṁ kho panāhaṁ bhikkhūnaṁ sīlavantānaṁ neva jānāmi āgatiṁ vā gatiṁ vā”³ ayaṁ **nibbattigati** nāma. “Evampi kho te ahaṁ brahme gatiṁca pajānāmi cutiṁca pajānāmi”⁴ ayaṁ **ajjhāsayaḅati** nāma. “Vibhavo gati dhammānaṁ, nibbānaṁ

1. Am 1. 494 piṭṭhe.

3. Ma 1. 409 piṭṭhe.

2. Khu 1. 73, 378 piṭṭhesu.

4. Ma 1. 404 piṭṭhe.

arahato gati”¹ti¹ ayaṃ **vi bhavagati** nāma. “Dveyeva gatiyo sambhavanti anaññā”²ti² ayaṃ **nipphattigati** nāma. Tāsu idha gatigati adhippetā, sā pana nirayatiracchānayanipettivisayamanussadevānaṃ vasena pañcavidhā hoti. Vuttañhetarā “pañca kho imā sārīputta gatiyo. Katamā pañca? Nirayo tiracchānayani pettivisayo manussā devā”³ti³.

Tattha yassa uppajjati, taṃ brūhentoyeva uppajjati ayo, sukhaṃ. Natthi ettha ayoti **nirayo**, tato eva ramitabbaṃ assādetabbaṃ tattha natthi nirati-atthena nirassādaṭṭhena ca nirayoti vuccati. Tiriyaṃ añcitāti⁴ **tiracchānā**, devamanussādayo viya uddhaṃ dīghā ahutvā tiriyaṃ dīghāti attho. Pakaṭṭhato sukhato ayanāṃ apagama peccabhāvo, taṃ peccabhāvaṃ pattānaṃ visayoti **pettivisayo**, petayoni. Manassa ussannatāya **manussā**, satisūrabhāvabrahmacariyayogyatādiguṇavasena upacitamānasatāya ukkaṭṭhaguṇacittatāya manussāti vuttaṃ hoti, ayaṃ panattho nippariyāyato jambudīpavāsīvasena veditabbo. Yathāha “tīhi bhikkhave ṭhānehi jambudīpakā manussā uttarakuruke ca manusse adhiggaṇhanti deve ca tāvatimse. Katamehi tīhi? Sūrā satimanto idha brahmacariyavāso”⁵ti⁵. Tathā hi buddhā ca bhagavanto paccekabuddhā aggasāvaka mahāsāvaka cakkavattino aññe ca mahānubhāvā sattā tattheva uppajjanti, tehi samānarūpādītāya pana saddhiṃ parittadīpavāsīhi itaramahādīpavāsīnopi manussātveva paññāyimsu.

Apare pana bhaṇanti “lobhādīhi alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya manussā. Ye hi sattā manussajātikā, tesu visesato lobhādayo alobhādayo ca ussannā. Te lobhādi-ussannatāya apāyamaggaṃ, alobhādi-ussannatāya sugatimaggaṃ nibbānagāmimaggaṃca paripūrenti, tasmā lobhādīhi alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya parittadīpavāsīhi saddhiṃ catumahādīpavāsīno sattavisesā manussāti vuccanti”⁶ti. Lokayā pana

1. Vi 5. 263 piṭṭhe. 2. Dī 1. 83; Dī 2. 14; Dī 3. 117 piṭṭhesu. 3. Ma 1. 106 piṭṭhe.

4. Añjitāti (Sī), añchitāti (Ka)

5. Am 3. 198 piṭṭhe.

“manuno apaccabhāvena manussā”ti vadanti. Manu nāma paṭhamakappiko lokamariyādāya ādibhūto sattānaṃ hitāhitavidhāyako kattabbākattabbatāvasena pituṭṭhāniyo, yo sāsane mahāsammatoti vuccati amhākaṃ bodhisatto, paccakkhato paramparāya ca tassa ovādānusāsaniyaṃ ṭhitā sattā puttasadisatāya “manussā, mānussā”ti ca vuccanti. Tato eva hi te “mānavā manujā”ti ca voharīyanti.

Pañcahi kāmagaṇehi attano attano devānubhāvasaṅkhātehi iddhavisesehi ca dibbanti kīḷanti laḷanti jotantīti **devā**. Tattha kāmadevā kāmagaṇehi ceva iddhivisesehi ca, itare iddhiviseseseheva dibbantīti veditabbā. Saraṇanti vā gamiyanti abhitthavīyantīti vā devā. Ettha ca nirayagatidevagatimanussagatīhi saddhim okāsenā khandhā vuttā. Tiracchānayanipettivisayaggahaṇena khandhānaṃ eva gahaṇaṃ veditabbānaṃ tesāṃ tādissassa paricchinnassa okāsassa abhāvato. Yattha yattha vā te araṇṇasamuddapabbatapādādike nibaddhavāsānaṃ vasanti, tādissassa ṭhānassa vasena okāsoṃpi gahetabbo. **Satta viññāṇaṭṭhitiyo nava sattāvāsā** ca heṭṭhā samvaṇṇitanayā eva. **Aparāparabhāvāyāti** aparāparaṃ yoni-ādito yoni-ādibhāvāya. **Ābandhanaṃ** gaṇṭhikaraṇaṃ, **saṃsibbanāṃ** tunnakaraṇaṃ. **Taṇhāya nikkhantaṃ** tattha tassā sabbaso abhāvato, nikkhamanañcassa¹ taṇhāya viśamyogo evāti āha “**viśamyuttan**”ti.

Kāmānaṃ pahānanti ettha kāmaggahaṇena kāmīyatīti kāmo, kāmētīti kāmōti duvidhassapi kāmassa saṅgaho katōti āha “**vatthukāmānaṃ kilesakāmānañca pahānan**”ti. Vatthukāmappahānañcetta tesu chandarāgappahānenāti veditabbānaṃ. **Kāmasaññānanti** kāmesu, kāmāsaḥagatānaṃ vā saññānaṃ. **Pariññāti** tividhāpi pariññā iddhāhippetāti āha “**ñātatīraṇapahānavasena tividhā pariññā**”ti. Tattha katamā ñātapariññā? Sabbaṃ tebhūmakānaṃ nāmarūpaṃ “idaṃ rūpaṃ, ettakaṃ rūpaṃ, na ito bhiyyo, idaṃ nāmaṃ, ettakaṃ nāmaṃ, na ito bhiyyo”ti bhūtopādāyabhedānaṃ rūpaṃ phassādibhedānaṃ nāmañca lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānato vavatthapeti, kammāvijjādikañcassa paccayaṃ pariggaṇhāti, ayaṃ **ñātapariññā**.

1. Nikkhamanañcassā (Sī)

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātaṃ katvā taṃ sabbaṃ tīreti aniccato dukkhato rogototi dvācattālīsāya ākārehi, ayaṃ **tīraṇapariññā** nāma. Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā aggamaggena sabbasmim chandarāgaṃ pajahati, ayaṃ **pahānapariññā**. Diṭṭhivisuddhikaṅkhāvitaraṇavisuddhiyo vā ñātapariññā, maggāmaggaṇipadāññadassanavisuddhi-ādayo, kalāpasammasanādi-anulomapariyosānā vā paññā tīraṇapariññā, ariyamagge ñāṇaṃ nippariyāyena pahānapariññā. Idha pana kāmasaññānaṃ sabhāvalakkhaṇapaṭivedhavasena aniccādisāmaññalakkhaṇavasena ca pavattamānānaṃ ñātātīraṇapariññānampi kiccanipphattiyā maggeneva ijghanato maggakkhaṇaṃyeva sandhāya tividhāpi pariññā vuttā. Teneva “imesu pañcasu ṭhānesu kilesakkhayakaro lokuttaramaggo vā kathito”ti vuttaṃ.

Kāmesu, kāme vā pātumicchā kāmapiṇṇāsi āha “**kāmesu pātabyatānaṃ, kāme vā pātumicchānaṃ**”ti. **Imesu pañcasu ṭhānesūti** “kāmānaṃ pahānaṃ akkhātaṃ”ti-ādinā vuttasu pañcasu ṭhānesu. **Tīsu ṭhānesūti** “virāgāya dhammo desito, no sarāgāya, viśāmyogāya dhammo desito, no śāmyogāya, anupādānāya dhammo desito, no sa-upādānāyā”ti evaṃ vuttasu ṭhānesu. **Vipparisāraṃ karotīti** evaṃ taṃ pāpaṃ vipparisāraṃ uppādeti. Kīdisaṃ vipparisāraṃ karotīti āha “**īdisepi nāmā**”ti-ādi.

39. **Nevapiyakamyatāyāti** attanisatthu neva piyabhāvakāmatāya. **Na bhedapurekkhāratāyāti** na satthu tena bhikkhunā bhedanādhippāyapurekkhāratāya. **Na kalisāsanāropanatthāyāti** na dosāropanatthāya. **Kalīti** kodhassetāṃ adhivācanaṃ, tassa sāsanaṃ kalisāsanaṃ, kodhavasena vuccamāno garahadoso. **Velanti** sikkhāpadavelaṃ. **Mariyādanti** tasseva vevācanaṃ. Sikkhāpadañhi anatikkamaṇiyatthēna “velā, mariyādā”ti ca vuccati.

Ajjhācārāvītikkamoti methunavasena pavatta-ajjhācārasaṅkhāto vītikkamoti. **Pakaraṇeti** ettha **pa-**saddo ārambhavācānaṃ āha “**kattum ārabhati**”ti. Katthaci upasaggo dhātu-atthameva vadati, na viśesatthajotakoti āha “**karotiyeva vā**”ti.

Jātiyāti khattiyādijātiyā. **Gottenāti** gotamakassapādīgottena. **Kolaputtiyenāti** khattiyādijātisuyeva sakkakulasotthiyakulādivisiṭṭhakulānam puttabhāvena. **Yasassīti** mahāparivāro. **Pesalanti** piyasīlam. **Avikampamānenāti** paṭighānunayehi akampamānena. Yassa tasmim attabhāve uppajjanārahānam maggaphalānam upanissayo natthi, tam buddhā “moghapurisā”ti vadanti ariṭṭhalāḷudāyī-ādike viya. Upanissaye satipi tasmim khaṇe magge vā phale vā asati “moghapurisā”ti vadantiyeva dhaniya-upasenattherādike viya. Sudinnassa pana tasmim attabhāve maggaphalānam upanissayo samucchinnoyeva, tena nam “moghapurisā”ti āha.

Samaṇakaraṇānam dhammānanti hirottappādīnam.

Maggaphalanibbānaggahaṇena paṭivedhasāsanassa gahitattā **sāsanānanti** paṭipattipariyattisāsanānam gahanam veditabbanam. **Chavinti** tesam pabhassarakaraṇam chavim. Kim tanti āha “**chāyan**”ti, tesam pakāsakam obhāsanti attho. Kim tanti āha “**sundarabhāvan**”ti. Chavimanugataṃ **anucchavikam**. **Patirūpanti**-ādīsipi “tesan”ti ānetvā sambandhitabbanam. Samaṇānam kammaṃ sāmaṇakam, na sāmaṇakam **assāmaṇakam**. Kathamsaddayogena “na sakkhissasī”ti anāgatavacanam katam. “Nāmasaddayogenā”ti ca vadanti.

Dayālukenāti anakampāya sahitena. **Paribhāsantoti** garahanto. Niruttinayena āsīvisa-saddassa attham dassento āha “**āsu sīghan**”ti-ādi. **Etassāti** āsīvisassa. **Āgacchatīti** yo tena daṭṭho, tam pati-āgacchatī¹. Āsittavisotipi **āsīviso**, sakalakāye āsiñcitvā viya ṭhapitaviso parassa ca sarīre āsiñcanavisoti attho. Asitavisotipi **āsīviso**. Yam yam hi etena asitam hoti paribhuttam, tam visameva sampajjati, tasmā asitam visam etassāti asitavisoti vattabbe “āsīviso”ti niruttinayena vuttam. Asisadisavisotipi **āsīviso**, asi viya tikhiṇam parassa mammacchedanasamattham² visam etassāhi āsīvisoti vuttam hoti. Āsīti vā dāṭhā vuccati, tattha sannihitavisoti **āsīviso**. Sesasappehi kaṇhasappassa mahāvisattā āsīvisassānantaram kaṇhasappo vutto.

1. Pati āgacchatī (Sī, Syā)

2. Cammacchedanasamattham (Syā)

Sappamukhampi aṅgārakāsu viya bhayāvahattā akusaluppattiyā ṭhānaṃ na hotīti akusalakammato nivāraṇādhippāyena sīlabhedatopi suddhasīle ṭhitassa maraṇameva varataranti dassetuṃ “āsīvisassa kaṇhasappassa mukhe aṅgajātaṃ pakkhitaṃ varan”ti vuttaṃ. Pabbajitena hi katapāpakammaṃ bhagavato āṇāṭikkamanato vatthumahantaṭāya mahāsāvajjaṃ. **Kāsunti āvāṭopi vuccati rāsipi.**

“Kinnu santaramānova, kāsūṃ khaṇasi sārathi.

Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṃ kāsuyā karissasī”ti¹—

ettha hi āvāṭo kāsu nāma.

“Aṅgārakāsuṃ apare phuṇanti, narā rudantā paridaḍḍhagattā”ti²—

ettha rāsi. Idha pana ubhayampi adhippetanti āha “**aṅgārapuṇṇakūpe aṅgārārāsīmhi vā**”ti. Kassati khaṇiyatīti kāsu, āvāṭo. Kasīyati cīyatīti kāsu, rāsi. **Padittāyāti** dippamānāya. Sam-saddo ettha samantapariyāyoti āha “**samantato pajjalitāyā**”ti.

Idaṃ mātugāmassa aṅgajāte aṅgajātapakkhipanaṃ nidānaṃ kāraṇamassa nirayupapajjanassāti **itonidānaṃ**, bhāvanapuṃsakañcetaṃ. Paccattavacanassa to-ādeso kato, tassa ca samāsepi alopo. **Tattha nāma tvanti** ettha **tvam**-saddo “samāpajjissasī”ti iminā sambandhamupagacchamāno atthīti³ āha “**tvanti taṃsaddassa vevacanaṃ**”ti. “Yaṃ tanti pana pāṭho yuttarūpo”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Yaṃ tanti nāyaṃ uddesaniddeso, yathā loke yaṃ vā taṃ vāti avaññātavacanaṃ, evaṃ daṭṭhabbanti āha “**yaṃ vā taṃ vā hīṭitaṃ avaññātanti vuttaṃ hoti**”ti. **Nīcajanānanti** nihīnaguṇānaṃ sattānaṃ. **Gāmadhammanti** ettha gāma-saddena gāmaṃvāsino vuttā abhedūpacārenāti āha “**gāmaṃvāsikamanussānaṃ**”ti. **Kilesapaggharaṇakaṃ dhammanti** rāgādikilesavissandanakadhammaṃ. Methunadhammo hi rāgaṃ paggharati. Methunadhammassa mahāsāvajjāṭāya oḷārikattā vuttaṃ “**asukhuman**”ti. **Anipuṇanti** tasseva vevacanaṃ. Udaye bhavaṃ odakaṃ. Kiṃ taṃ? Udakakiccanti āha “**udakakiccaṃ antikaṃ avasānaṃ assā**”ti. **Samāpajjissatīti** anāgatavacanaṃ nāma-saddayogena katanti āha “**samāpajjissatīti -pa-**

1. Khu 6. 149 piṭṭhe Jātake.

2. Khu 6. 189 piṭṭhe Jātake.

3. Atthoti (Sī)

nāma-saddenayojetabban”ti. Loke methunadhammassa ādikattā koci paṭhamakappiko, na panāyanti āha “**sāsanam sandhāya vadati**”ti. **Bahūnanti** puggalāpekkham, na pana akusalāpekkhanti āha “**bahūnam puggalānan**”ti.

Yaṃ asaṃvaram paṭicca dubbharatādupposatādi hoti, so asaṃvaro dubbharatādisaddena vutto kāraṇe phalūpacārenāti āha “**dubbharatādīnam vatthubhūtaṃ asaṃvarassa**”ti. **Vatthubhūtaṃ** kāraṇabhūtaṃ. Vasati ettha phalam tadāyattavuttitāyāti hi kāraṇam vatthu. **Attāti** cittaṃ sarīraṇa, cittameva vā. **Dubbharatañceva dupposatañca āpajjati**ti attanā paccayadāyakehi ca dukkhena bharitabbatam posetabbatañca āpajjati. Asaṃvare ṭhito hi ekacco attanopi dubbharo hoti dupposo, ekacco upaṭṭhākānampi. Katham? Yo hi ambilādīni laddhā anambilādīni pariyesati, aññassa ghare laddham aññassa ghare chaḍḍento sabbam gāmaṃ caritvā rittapattova vihāram pavisitvā nipajjati, yaṃ **attano dubbharo**. Yo pana sālīmanasodanādīnam patte pūretvā dinnepi dummukhabhāvaṃ anattamanabhāvameva dasseti, tesam vā sammukhāva tam piṇḍapātāṃ “kim tumhehi dinnam”ti apasādentō sāmaṇeragahaṭṭhādīnam deti, yaṃ **upaṭṭhākānam dubbharo**. Etaṃ disvā manussā dūratova parivajjenti “dubbharo bhikkhu na sakkā posetun”ti.

Mahicchatanti ettha mahantāni vatthūni icchati, mahatī vā panassa icchāti mahiccho, tassa bhāvo mahicchatā, santaguṇavibhāvanatā paṭiggahaṇe amattaññutā ca. Mahiccho hi icchācāre ṭhatvā attani vijjāmanasīladhutadhammādiguṇe vibhāveti, tādisassa paṭiggahaṇe amattaññutāpi hoti. Yaṃ sandhāya vadanti “santaguṇasambhāvanatā paṭiggahaṇe ca amattaññutā, etaṃ mahicchatālakkaṇaṃ”ti. Sā panesā mahicchatā “idhekacco saddho samāno ‘saddhoti maṃ jano jānātū’ti icchati, sīlavā samāno ‘sīlavāti maṃ jano jānātū’ti” iminā nayena āgatāyeva, tāya samannāgato puggalo dussantappiyo hoti, vijātamātāpissa cittaṃ gahetum na sakkoti. Tenetaṃ vuccati—

“Aggikkhandho samuddoca, mahiccho cāpi puggalo.
Sakaṭena paccayam dentu, tayopete atappiyā”ti¹.

1. Ma-Ṭṭha 2. 45; Am-Ṭṭha 1. 57; Abhi-Ṭṭha 2. 455; Udāna-Ṭṭha 206; Mahāniddeśa-Ṭṭha 286 piṭṭhesupī.

Sattehi kilesehi ca saṅgaṇanam samodhānam **saṅgaṇikā**ti āha
 “**gaṇasaṅgaṇikāya ceva kilesasaṅgaṇikāya cā**”ti. **Kosajjānugato ca hotīti**
 kusītabhāvena anugato hoti, kusītassa bhāvo kosajjān.

Aṭṭhakusītavatthupāripūriyāti ettha kucchitam sīdatīti kusīto da-kārassa
 ta-kāram katvā. Yassa dhammassa vasena puggalo “kusīto”ti vuccati, so
 kusītabhāvo idha kusīta-saddena vutto. Vināpi hi bhāvajotana-saddam
 bhāvattho viññāyati yathā “paṭassa sukkan”ti, tasmā kusītabhāvavatthūnīti
 attho, kosajjakāraṇānīti vuttam hoti. Tathā hi—

“Kammaṃ kho me kattabbaṃ bhavissati, kammaṃ kho pana me
 karontassa kāyo kilamissati, handāham nīpajjāmīti so nīpajjati, na
 vīriyam ārabhati appattassa pattiya anadhigatassa adhigamāya
 asacchikatassa sacchikiriyāya, idam paṭhamam kusītavatthu. Aham kho
 kammaṃ akāsim, kammaṃ kho pana me karontassa kāyo kilanto,
 handāham nīpajjāmi” -pa- “maggo kho me gantabbobhavissati, maggam
 kho pana me gacchantassa kāyo kilamissati, handāham nīpajjāmi” -pa-
 “aham kho maggam agamāsim, maggam kho pana me gacchantassa
 kāyo kilanto, handāham nīpajjāmi” -pa- “aham kho gāmam vā nigamam
 vā piṇḍāya caranto nālattham lūkhassa vā paṇītassa vā bhojanassa
 yāvadattham pāripūrim, tassa me kāyo kilanto akammañño, handāham
 nīpajjāmi” -pa- “aham kho gāmam vā nigamam vā piṇḍāya caranto
 alattham lūkhassa vā paṇītassa vā bhojanassa yāvadattham pāripūrim,
 tassa me kāyo garuko akammañño māsācitam maññe, handāham
 nīpajjāmi” -pa- “uppanno kho me ayam appamattako ābādho, atthi
 kappo nīpajjītuṃ, handāham nīpajjāmi” -pa- “aham kho gilānā vuṭṭhito
 aciravuṭṭhito gelaññā, tassa me kāyo dubbalo akammañño, handāham
 nīpajjāmī”ti so nīpajjati, na vīriyam ārabhati appattassa pattiya
 anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Idam
 aṭṭhamam kusītavatthū” ti¹—

1. Di 3. 211; Am 3. 147 piṭṭhesu.

evamāgatāni “handāham nipaḷḷāmi”ti evaṃ pavatta-osīdanāni uparūpari kosajjakāraṇattā aṭṭha kusītavatthūni nāma, tesaṃ pāripūriyā saṃvattatīti attho.

Subharo hoti suposoti attano upaṭṭhākehi ca sukhena bharitabbo posetabboti attho. Saṃvare ṭhito hi ekacco attanopi subharo hoti suposo, ekacco upaṭṭhākānampi. Kathaṃ? Yo hi yaṃ kiñci lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā laddhā tuṭṭhacittova bhuñjitvā vihāraṃ gantvā attano kammaṃ karoti, ayaṃ **attano subharo**. Yo pana paresampi appaṃ vā bahuṃ vā lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā dānaṃ ahīletvā attamano vippasannamukho hutvā etesaṃ sammukhāva paribhuñjitvā yāti, ayaṃ **upaṭṭhākānaṃ subharo**. Etaṃ disvā manussā ativiya vissatthā honti, “amhākaṃ bhadanto subharo, thokathokenapi tussati, mayameva naṃ possessāma”ti paṭiññaṃ katvā posenti. **Appicchatanti** icchāviraḷhitattaṃ. Ettha hi byañjanaṃ sāvasesaṃ viya, attho pana niravaseso. Appa-saddo hettha abhāvattthoti sakkā viññātum “appābādhaṭaṇca sañjānāmi”ti-ādīsu¹viya. Tenevāha “**nittaṇṇhabhāvaṇ**”ti.

Tippabhedāya santuṭṭhiyāti yathālābhādisantosasāmaññaena vuttaṃ, catūsu pana paccayesu tayo tayo santosāti dvādasavidho hoti santoso. Kathaṃ? Cīvare yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti tividho hoti santoso. Evaṃ piṇḍapātādīsu. Tassāyaṃ pabhedasaṃvaṇṇanā²—idha bhikkhu cīvaraṃ labhati sundaraṃ vā asundaraṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa **cīvare yathālābhasantoso**. Atha pana pakatidubbalo vā hoti ābādharābhībhūto vā, garucīvaraṃ pārupanto kilamati, so sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhoyeva hoti. Ayamassa **cīvare yathābalasantoso**. Pakatidubbalādīnañhi garucīvarāni na phāsabhāvāvahāni sarīrakhedāvahāni ca hontīti payojanavasena anatricchatādivasena tāni parivattetvā lahukacīvaraparibhogo na santosavīrodhīti.

1. Ma 1. 175 piṭṭhe.

2. Ma-Ṭṭha 2. 47; Saṃ-Ṭṭha 2. 150; Am-Ṭṭha 1. 60 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Aparo paṇītapaccayalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnaṃ aññataraṃ mahagghacīvaraṃ bahūni vā pana cīvarāni labhitvā “idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ, idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ, idaṃ gilānānaṃ, idaṃ appalābhānaṃ hotū”ti datvā tesāṃ purāṇacīvaraṃ vā saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭim katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **cīvare yathāsārappasantoso**. Mahagghañhi cīvaraṃ bahūni vā cīvarāni labhitvāpi tāni vissajjetvā tadanñassa gahaṇaṃ yathāsārappanaye ṭhitattā na santosavirodhīti.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa **piṇḍapāte yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttena aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **piṇḍapāte yathābalasantoso**. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati, so taṃ cīvaraṃ viya cirapabbajitabahussuta-appalābhagilānānaṃ datvā tesāṃ vā sesakaṃ piṇḍāya vā cāritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **piṇḍapāte yathāsārappasantoso**.

Idha pana bhikkhu senāsanaṃ labhati manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ, na paṭighaṃ uppādeti, antamaso tiṇasantharakenapi yathāladdheneva tussati. Ayamassa **senāsane yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yatthassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **senāsane yathābalasantoso**. Aparo mahāpuṇṇo leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanaṃ labhati, so tāni cīvarādīni viya cirapabbajitabahussuta-appalābhagilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **senāsane yathāsārappasantoso**. Yopi “uttamasenāsanaṃ nāma pamādaṭṭhānaṃ, tattha nisinnassa thinamiddhaṃ okkamati, niddābhibhūtassa puna paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavanti”ti paṭisañcikkhitvā tādisaṃ

senāsanam pattampi na sampaṭicchati, so tam paṭikkhipivā abbhokāsarukkhamulādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayampissa **senāsane yathāsārappasantoso.**

Idha pana bhikkhu bhesajjam labhati lūkham vā paṇitam vā, so yam labhati, teneva tussati, aññam na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa **gilānapaccaye yathālābhasantoso.** Yo pana telena atthiko phāṇitam labhati, so tam sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telam gahetvā aññadeva vā pariyesivā bhesajjam karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa **gilānapaccaye yathābalasantoso.** Aparo mahāpuñño bahum telamadhuphāṇitādipaṇitabhesajjam labhati, so tam cīvaram viya cirapabbajitabahussuta-appalābhagilānānam datvā tesam ābhatena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttahaṛitakam thapetvā ekasmiṃ catumadhuram “gaṇha bhante yadicchasi”ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha “muttahaṛitakam nāma buddhādīhi vaṇṇitan”ti catumadhuram paṭikkhipivā muttahaṛitakeneva bhesajjam karonto paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa **gilānapaccaye yathāsārappasantoso.** Evaṃ yathālābhādivasena tippabhedo santoso catunnam paccayānam vasena dvādasavidho hotīti veditabbo.

Kānavitattabyāpādavitakkavihiṃsāvitakkānam vasena **akusalavitakkattayam.**

Nekhammavitakka-abyāpādavitakka-avihiṃsāvitakkānam vasena

kusalavitakkattayam. Sabbakilesāpacayabhūtāya vivattāyāti

rāgādisabbakilesānam apacayahetubhūtāya nibbānadhātuyā.

Aṭṭhavīriyārambhavatthupāripūriyāti aṭṭhannam vīriyārambhakāraṇānam

pāripūriyā. Yathā tathā paṭhamam pavatta-abbhussahanañhi upari

vīriyārambhassa kāraṇam hoti. Anurūpapaccavekkhaṇāsahitāni hi

abbhussahanāni tammūlakāni vā paccavekkhaṇāni aṭṭha

vīriyārambhavatthūnīti veditabbāni. Tathā hi—

“Kammam kho me kattabbam bhavissati, kammam kho pana me karontena na sukaram buddhānam sāsanam manasi kātum, handāham vīriyam ārabhāmi appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Aham kho kammam akāsim, kammam kho panāham

karonto nāsakkhiṃ buddhānaṃ sāsanaṃ manasi kātuṃ, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “maggo kho me gantabbo bhavissati, maggaṃ kho pana me gacchantena na sukaraṃ buddhānaṃ sāsanaṃ manasi kātuṃ, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “ahaṃ kho maggaṃ agamaṣiṃ, maggaṃ kho panāhaṃ gacchanta nāsakkhiṃ buddhānaṃ sāsanaṃ manasi kātuṃ, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “ahaṃ kho gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto nālatthaṃ lūkhassa vā paṇītaṃ vā bhojanassa yāvadatthaṃ pāripūriṃ, tassa me kāyo lahuko kammañño, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “ahaṃ kho gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto alattaṃ lūkhassa vā paṇītaṃ vā bhojanassa yāvadatthaṃ pāripūriṃ, tassa me kāyo balavā kammañño, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “uppanno kho me ayaṃ appamattako ābādho, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ me ābādho pavaḍḍheyya, handātaṃ vīriyaṃ ārabhāmi” -pa- “ahaṃ kho gilānā vuṭṭhito aciravuṭṭhito gelaññā, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ me ābādho paccudāvatteyya, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya”¹—

evaṃ pavatta-anurūpapaccavekkhaṇāsahitāni abhussahanāni tammūlakāni vā paccavekkhaṇāni aṭṭha vīriyārambhavatthūni nāma.

Tadanucchavikaṃ tadanulomikanti ettha **ta**-saddo vakkhamānāpekkho ca atītāpekkho ca hotīti āha “**yaṃ idāni sikkhāpadaṃ paññāpessati**”²ti-ādi. Sabbanāmāni hi vakkhamānavacanānipi honti pakkantavacanānipi². **Samvarappahānapaṭisaṃyuttanti** pañcasamvarehi ceva pañcapahānehi ca paṭisaṃyuttaṃ. Pañcavidho hi samvaro sīlasamvaro satisamvaro nāṇasamvaro khantisaṃvaro vīriyasamvaroti. Pahānampi pañcavidhaṃ tadaṅgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ samucchedappahānaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti.

Tattha “iminā pātimokkhasamvarena upeto hoti samupeto”³ti evamāgato pātimokkhasamvaro **sīlasamvaro** nāma, so ca

1. Dī 3. 212; Aṃ 3. 149 piṭṭhesu.

2. Pakkantaravacanānipi (Syā)

3. Abhi 2. 255 piṭṭhe.

atthato kāyikavācasiko avītikkamo. “Rakkhati cakkhundriyam, cakkhundriye saṁvaram āpajjati”¹ti¹ evamāgatā indriyārakkhā **satisaṁvaro**, sā ca atthato tathāpavattā sati eva. “Sotānaṁ saṁvaram brūmi, paññāyete pidhīyare”²ti² evamāgato **ñāṇasaṁvaro**. Ettha hi “sotānaṁ saṁvaram brūmi”ti³ vatvā “paññāyete pidhīyare”ti⁴ vacanato sotasankhātānaṁ taṇhādiṭṭhiduccarita-avijjādikilesānaṁ samucchadakañāṇaṁ pidahanaṭṭhena saṁvaroti vuttaṁ. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”³ti³ evamāgatā adhivāsanaṁ **khantisāṁvaro**, sā ca atthato tathāpavattā khandhā adoso vā. Paññāti eke, taṁ na gahetabbaṁ. “Uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāseti”⁴ti⁴ evamāgataṁ kāmavitakkādīnaṁ vinodanavasena pavattaṁ vīriyameva **vīriyasaṁvaro**. Sabbo cāyaṁ saṁvaro yathāsakaṁ saṁvaritabbānaṁ dussīlyasaṅkhātānaṁ kāyavacīduccarītānaṁ muṭṭhassaccasaṅkhātassa pamādassa abhijjhādīnaṁ vā akkhanti-aññākosajjānaṅca saṁvaraṇato pidahanato chādanato “saṁvaro”ti⁵ vuccati. Saṁvaratīti saṁvaro, pidahati nivāreti pavattitum na detīti attho. Paccayasamavāye uppajjanārahānaṁ kāyaduccarītādīnaṁ tathā tathā anuppādanameva hi idha saṁvaraṇaṁ nāma. Evaṁ tāva pañcavidho saṁvaro veditabbo.

Tena tena guṇaṅgena tassa tassa aguṇaṅgassa pahānaṁ **tadaṅgappahānaṁ**. Nāmarūpaparicchedādīsu hi vipassanāññāṇesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisamahetudiṭṭhīnaṁ, tasseva aparabhāge uppannaṁ kaṅkhāvitaraṇena kathaṁkathībāvassa, kalāpasammasanena “ahaṁ mamā”ti⁶ gāhassa, maggāmaggavavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayasaññāyāti-ādīnā nayena tena tena vipassanāññāṇena tassa tassa aguṇaṅgassa pahānaṁ **tadaṅgappahānanti** veditabbaṁ. Yaṁ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattinivāraṇato ghaṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevālassa tesam tesam nīvaraṇādīdhammānaṁ pahānaṁ, etaṁ **vikkhambhanappahānaṁ** nāma. Vikkhambhanameva pahānaṁ vikkhambhanappahānaṁ. Yaṁ catunnaṁ ariyamaggānaṁ bhāvitattā

1. Dī 1. 66; Ma 1. 238; Am 1. 111 piṭṭhesu.

3. Ma 1. 13; Ma 3. 139; Am 1. 433 piṭṭhesu.

2. Khu 1. 434; Khu 10. 13 piṭṭhesu.

4. Ma 1. 14; Am 3. 342 piṭṭhesu.

taṁtaṁmaggavato attano santāne “diṭṭhigatānaṁ pahānāyā”ti-ādinā¹ nayena vuttassa samudayapakkhiyassa kilesagaṇassa accantaṁ appavattibhāvena pahānaṁ, idaṁ **samucchedappahānaṁ** nāma. Yaṁ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṁ vūpasantaṭā kilesānaṁ, etaṁ **paṭippassaddhippahānaṁ** nāma. Yaṁ sabbasaṅkhatanissaṭṭā pahīnasabbasaṅkhatānaṁ nibbānaṁ, etaṁ **nissaraṇappahānaṁ** nāma. Sabbampi cetānaṁ cāgaṭṭhena pahānanti vuccati. Evamimehi yathāvuttasaṁvarehi ceva pahānehi ca paṭisaṁyuttā dhammadesanā “saṁvarappahānapaṭisaṁyuttā”ti veditabbā.

Asuttantavinibaddhanti suttantesu anibaddhaṁ, pāli-anāruḷhanti attho. Pakiṇṇakadhammadesanā hi saṅgahaṁ na ārohati. Vuttamevatthaṁ pakāsento āha “**pālivinimuttan**”ti. Atha vā **asuttantavinibaddhanti** suttābhiddhammapāliṁ anāruḷhabhāvaṁ sandhāya vuttaṁ, **pālivinimuttanti** vinayapāliṁ anāruḷhabhāvaṁ sandhāya. **Okkantikadhammadesanā** nāma nāṇena anupavisitvā antarā kathiyamānā dhammadesanā, **paṭikkhipanādhippāyā** bhaddālittherasadisā. Samparetabbato peccagantabbato samparāyo, paraloko. Tattha bhavaṁ **samparāyikaṁ**. **Vatṭabhayena tajjentoti** “evaṁ dussilā nirayādīsu dukkhaṁ pāpuṇantī”ti tajjento. **Dīghanikāyappamāṇampi majjhimanikāyappamāṇampi dhammadesanaṁ karotīti** “tena khaṇena tena muhuttena kathaṁ bhagavā tāvamahantaṁ dhammadesanaṁ karotī”ti na vattabbaṁ. Yāvataṁ hi lokiyamahājanā ekaṁ padaṁ kathenti, tāva ānandatthero aṭṭha padāni katheti. Ānandatthere pana ekaṁ padaṁ kathenteyeva bhagavā soḷasa padāni katheti. Iminā nayena lokiyajanassa ekapaduccāraṇakkhaṇe bhagavā aṭṭhavāsasataṁ padāni katheti. Kasmā? Bhagavato hi jivhā mudu, dantāvaraṇaṁ suphusitaṁ, vacanaṁ agaḷitaṁ, bhavaṅgaparivāso lahuko, tasmā sace eko bhikkhu kāyānupassanaṁ pucchati, añño vedanānupassanaṁ, añño cittānupassanaṁ, añño dhammānupassanaṁ, “iminā puṭṭhe ahaṁ pucchissāmi”ti eko ekaṁ na oloketi, evaṁ santepi tesānaṁ bhikkhūnaṁ “ayaṁ paṭhamaṁ pucchi, ayaṁ dutiyan”ti-ādinā pucchanavāro tādisassa paññavato paññāyati sukhumassa antarassa labbhanato. Buddhānaṁ pana desanāvāro aññesaṁ na

1. Abhi 1. 72 piṭṭhe.

paññāyateva accharāsaṅghātamatte khaṇe
 anekakoṭisahasaccittappavattisambhavato. Daḷhadhammena dhanuggahena
 khittasarassa vidatthacaturāṅgulaṃ tālacchāyaṃ atikkamanato
 puretarāmyeva bhagavā cuddasavidhena kāyānupassanaṃ, navavidhena
 vedanānupassanaṃ, soḷasavidhena cittānupassanaṃ, pañcavidhena
 dhammānupassanaṃ katheti. Tiṭṭhantu vā ete cattāro, sace hi aññe cattāro
 sammappadhānesu, aññe iddhipādesu, aññe pañcendriyesu, aññe
 pañcabalesu, aññe sattabojjhaṅgesu, aññe aṭṭhamaggaṅgesu pañhe
 puccheyyumaṃ, tampi bhagavā katheyya. Tiṭṭhantu vā ete aṭṭha, sace aññe
 sattatiṃsa janā bodhipakkhiyesu pañhe puccheyyumaṃ, tampi bhagavā
 tāvadeva katheyya.

Mūlaṃ nissayo patiṭṭhāti pacchimaṃ pacchimaṃ paṭhamassa
 paṭhamassa vevacananti daṭṭhabbaṃ. Tattha **patiṭṭhāti** sampayogavasena
 upanissayavasena ca okāsaḥāvo. Sikkhāsaṅkhātānañhi
 avasesakusaladhammānaṃ methunaviratisampayogavasena vā patiṭṭhā siyā
 upanissayabhāvena vā. Tenevāha “**methunasamvarō hī**”ti-ādi.
Vuttatthavasenati patiṭṭhā-adhigamūpāyavasena. Sikkhāpadavibhaṅge
 niddiṭṭhaviraticetanā taṃsampayuttadhammā ca sikkhāpadanti dassetukāmo
 āha “**ayañca attho sikkhāpadavibhaṅge vuttanayena veditabbo**”ti.
 Sikkhāpadavibhaṅge hi virati-ādayo dhammā nippariyāyato pariyāyato ca
 “sikkhāpadan”ti vuttā. Vuttañhetan—

“Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ?
 Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti
 somanassasahagataṃ nāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā
 viramantassa, yā tasmiṃ samaye kāmesumicchācārā ārati virati
 paṭivirati veramaṇī akiriya akaraṇaṃ anajjhāpatti velānatikkamo
 setughāto, idaṃ vuccati kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ.
 Avasesā dhammā veramaṇiyā sampayuttā.

Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ?
 Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti
 somanassasahagataṃ nāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā
 viramantassa, yā

tasmiṃ samaye cetanā sañcetanā cetayitattaṃ, idaṃ vuccati kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ. Avasesā dhammā cetanāya sampayuttā.

Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ? Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti somanassasahagataṃ ñāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā viramantassa, yo tasmiṃ samaye phasso -pa- paggāho avikkhepo, idaṃ vuccati kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ”ti¹.

Ettha hi yasmā na kevalaṃ viratiyeva sikkhāpadaṃ, cetanāpi sikkhā padameva, tasmā taṃ dassetuṃ dutiyanayo vutto. Yasmā ca na kevalaṃ eteyeva dve dhammā sikkhāpadaṃ, cetanāsampayuttā pana paropaññāsa dhammāpi sikkhitabbakoṭṭhāsato sikkhāpadameva, tasmā tatiyanayo dassito. Duvidhañhi sikkhāpadaṃ nippariyāyasikkhāpadaṃ pariyāyasikkhāpadanti. Tattha virati **nippariyāyasikkhāpadaṃ**. Sā hi “pāṇātipātā veramaṇī”ti pāḷiyam āgatā, no cetanā. Viramanto ca tāya eva tatotato viramati, na cetanāya, cetanampi pana āharitvā dasseti, tathā sesacetanāsampayuttadhamme. Tasmā cetanā ceva avasesasampayuttadhammā ca **pariyāyasikkhāpadanti** veditabbaṃ.

Idāni na kevalaṃ idha virati-ādayo dhammāva sikkhāpadaṃ, atha kho tadatthajotikā paññattipīti dassento āha “**apicā**”ti-ādi. “**Yo tattha nāmakāyo padakāyoti** idaṃ mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttan”ti vadanti. **Nāmakāyoti** nāmasamūho nāmapaññattiyeva. Padaniruttibyañjanāni nāmavevacanāneva “nāmaṃ nāmakammaṃ nāmanirutti”ti-ādīsu² viya. **Sikkhakoṭṭhāsoti** virati-ādayova vuttā, tadatthajotakaṃ vacanampi sikkhāpadanti idampi ettha labbhateva.

Atthavaseti vuddhiviseṣe ānisamsaviseṣe. Tesam pana sikkhāpadapaññattikāraṇattā āha “**dasa kāraṇavase**”ti, dasa kāraṇaviseṣeti attho. Tenāha “**hitaviseṣe**”ti. Atthoyeva vā **atthavaso**, dasa atthe dasa kāraṇānīti vuttaṃ hoti. Atha vā

1. Abhi 2. 300 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 256 piṭṭhe.

attho phalaṃ tadadhīnavuttitāya vaso etassāti **atthavaso**, hetūti evampettha attho daṭṭhabbo. **Suṭṭhudevāti** idaṃ **rājantepurappavesanasikkhāpade**¹ vuttaṃ. “Ye mama sotabbaṃ saddahātabbaṃ maññissanti, tesāṃ taṃ assa dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti vuttattā **“yo ca tathāgatassa vacanaṃ sampaṭicchati, tassa taṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya hoti”**ti vuttaṃ. **Asampaṭicchane ādīnavanti bhaddālisutte**² viya asampaṭicchane ādīnavāṃ dassetvā. Sukhavihārābhāve sahaḥjīvamānassa abhāvato sahaḥjīvitāpi sukhavihārova vutto. Sukhavihāro nāma catunnaṃ iriyāpathavihārānaṃ phāsutā.

Maṅkutanti nittejabhāvaṃ. **Dhammenāti**-ādīsu **dhammoti** bhūtaṃ vatthu. **Vinayoti** codanā ceva sāraṇā ca. **Satthusāsananti** ṅattisampadā ceva anussāvanasampadā ca. **Piyasīlānanti** sikkhākāmānaṃ. Tesaṃhi sīlaṃ piyaṃ hoti. Tenevāha **“sikkhattayapāripūriyā ghaṭamānā”**ti. **Sandiṭṭhamānāti** saṃsayāṃ āpajjamānā³. **Ubbalāhā** hontīti pīlītā honti. **Saṃghakammānāti** satipi uposathapavāraṇānaṃ saṃghakammabhāve gobalibaddaṅāyena uposathaṃ pavāraṇāṅca ṭhapetvā upasampadādisesasaṃghakammānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Samaggānaṃ bhāvo **sāmaggi**.

“Na vo ahaṃ cunda diṭṭhadhammikānaṃyeva āsavānaṃ saṃvarāya dhammaṃ desemi”ti⁴ ettha vivādamūlabhūtā kilesā āsavāti āgatā.

“Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo.

Yakkhattaṃ yena gaccheyyaṃ, manussattaṅca abbaje.

Te mayhaṃ āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷikatā”ti⁵—

ettha tebhūmakāṃ kammaṃ avasesā ca akusalā dhammā. Idha pana parūpavādavippaṭṭisāravadhabandhādayo ceva apāyadukkhabhūtā ca nānappakārā upaddavā āsavāti āha **“asaṃvare ṭhitena tasmimīyeva attabhāve pattabbā”**ti-ādi. Yadi hi bhagavā sikkhāpadaṃ na paññapeyya, tato asaddhammapaṭṭisevana-adinnādānapāṇātipātādihetu ye uppajjeyyūṃ parūpavādādayo diṭṭhadhammikā nānappakārā anattā, ye ca taṃnimittameva

1. Vi 2. 205 piṭṭhe.

3. Sandiddhamanāti saṃsayāṃ āpajjamānānaṃ (?)

4. Dī 3. 107 piṭṭhe.

2. Ma 2. 100 piṭṭhe.

5. Am 1. 348 piṭṭhe.

nirayādīsu nibbattassa pañcavidhabandhanakammakāraṇādivasena mahādukkhānubhavanānānappakārā anattā, te sandhāya idaṃ vuttaṃ “diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā”ti. Diṭṭhadhammo vuccati paccakkho attabhāvo, tattha bhavā **diṭṭhadhammikā**. Tena vuttaṃ “**tasmimīyeva attabhāve pattabbā**”ti. Sammukhā garaḥaṇaṃ **akitti**, parammukhā garaḥaṇaṃ **ayaso**. Atha vā sammukhā parammukhā ca garaḥaṇaṃ **akitti**, parivārahāni **ayasoti** veditabbaṃ. **Āgamanamaggathakanāyāti** āgamanadvārapidahanaṭṭhāya. Samparettabbato pecca gantabbato **samparāyo**, paralokoti āha “**samparāye narakādīsū**”ti. Methunādīni **rajjanaṭṭhānāni**, paṇātipātādīni **dussanaṭṭhānāni**.

Cuddasa khandhakavattāni nāma vattakkhandhake vuttāni āgantukavattaṃ āvāsika, gamika, anumodana, bhattagga, piṇḍacārika, āraññika, senāsana, jantāghara, vaccakuṭi, upajjhāya, saddhivihārika, ācariya, antevāsikavattanti imāni cuddasa vattāni. Tato aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādīkāleyeva caritabbāni **dve asīti mahāvattāni**, na sabbāsu avatthāsu caritabbāni, tasmā cuddasakhandhakavattesu agaṇitāni, tāni pana “pārivāsikānaṃ bhikkhūnaṃ vattaṃ paññapessāmī”ti¹ ārabhitvā “na upasampādetabbaṃ -pa- na chamāyaṃ caṅkamante caṅkame caṅkamitabbaṃ”ti¹ vuttāvasānāni chasaṭṭhi, tato paraṃ “na bhikkhave pārivāsikena bhikkhunā pārivāsikavuḍḍhatarena bhikkhunā saddhiṃ, mūlāyapaṭikassanārahena, mānattārahena, mānattacārikena, abbhānārahena bhikkhunā saddhiṃ ekacchane āvāse vattabbaṃ”ti-ādīna² vuttavattāni pakatattacaritabbehi anaññattā visum agaṇetvā pārivāsikavuḍḍhatarādīsū puggalantaresu caritabbattā tesam vasena sampiṇḍetvā ekekaṃ katvā gaṇitāni pañcāti ekasattati vattāni, upakkhepanīyakammakatavattesu vuttaṃ “na pakatattassa bhikkhuno abhivādanaṃ paccuṭṭhānaṃ -pa- nahāne piṭṭhiparikammaṃ sādītābaṃ”ti³ idaṃ abhivādanādīnaṃ asādiyaṇaṃ ekaṃ, “na pakatatto bhikkhu sīlavipattiyā anuddhamsetabbo”ti-ādīni⁴ ca dasāti evametāni dvāsīti vattāni. Etesveva pana kānici tajjanīyakammādivattāni, kānici pārivāsikādivattānīti aggahitaggahaṇena dvāsīti eva, aññattha pana aṭṭhakathāpadese

1. Vi 4. 83 piṭṭhādīsū. 2. Vi 4. 86 piṭṭhe. 3. Vi 4. 63 piṭṭhe. 4. Vi 4. 52 piṭṭhe.

appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti “asīti khandhakavattāni”ti vuttaṃ.

Saṃvaravinayoti sīlasaṃvaro satisaṃvaro ñāṇasaṃvaro khantisāṃvaro vīriyasaṃvaroti pañcavidhopi saṃvaro yathāsakaṃ saṃvaritabbānaṃ vinetabbānañca kāyaduccaritādīnaṃ saṃvaraṇato saṃvaro, vinayanato vinayoti vuccati. **Pahānavinayoti** tadaṅgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ samucchadappahānaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti pañcavidhampi pahānaṃ yasmā cāgaṭṭhena pahānaṃ, vinayanaṭṭhena vinayo, tasmā pahānavinayoti vuccati. **Samathavinayoti** satta adhikaraṇasamathā. **Paññattivinayoti** sikkhāpadameva. Sikkhāpadapaññattiyā hi vijjamānāya eva sikkhāpadasambhavato paññattivinayopi sikkhāpadapaññattiyā anuggahito hoti.

Idāni¹—

“Yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ saṃghaphāsu, yaṃ saṃghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ appasannānaṃ pasādāya, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, taṃ saddhammaṭṭhitiyā, yaṃ saddhammaṭṭhitiyā, taṃ vinayānuggahāya.

Yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ saṃghaphāsu, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ saddhammaṭṭhitiyā, yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ vinayānuggahāya.

Yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ saddhammaṭṭhitiyā, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ vinayānuggahāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ saṅghasuṭṭhūtāya.

Yaṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya -pa-. Yaṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya -pa-. Yaṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya -pa-. Yaṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya -pa-. Yaṃ appasannānaṃ pasādāya -pa-. Yaṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya -pa-. Yaṃ saddhammaṭṭhitiyā -pa-. Yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghasuṭṭhūtāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghaphāsutāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saddhammaṭṭhitiyā.

Atthasataṃ dhammasataṃ, dve ca niruttisatāni.

Cattāri nāṇasatāni, atthavase pakaraṇe”ti—

yaṃ vuttaṃ **parivāre**, taṃ dassento “**apicethā**”ti-ādimāha.

Tattha “yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti iminā anukkamena yaṃ vuttaṃ, taṃ sandhāya āsannāsannapadānaṃ uparūparipadehi saddhim yojitattā saṅkhalikabandhanasadisattā “**saṅkhalikanayan**”ti vuttaṃ. Saṅkhalikanayaṃ katvāti sambandho. “Yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti evamādinā dasasu padesu ekamekaṃ padaṃ tadavasesehi navanavapadehi yojetvā yaṃ vuttaṃ, taṃ sandhāya “**ekekapadamūlikam dasakkhatturū yojanam katvā**”ti vuttaṃ.

Atthasatanti-ādisu saṅkhalikanaye tāva purimapurimapadānaṃ vasena dhammasataṃ veditabbaṃ, pacchimapacchimānaṃ vasena atthasataṃ daṭṭhabbaṃ. Kathaṃ? Kiñcāpi **parivāre** “yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū”ti-ādinā saṅkhalikanaye khaṇḍacakkameva vuttaṃ, tathāpi teneva nayena baddhacakkassapi nayo dinno, tasmā “yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū”ti-ādiṃ vatvā “yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghasuṭṭhū”ti yojetvā baddhacakkaṃ kātappaṃ. Evaṃ “yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti-ādiṃ vatvāpi “yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghasuṭṭhu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū”ti yojetvā baddhacakkaṃ kātappaṃ. Iminā anukkamena sesapadesupi yojitesu saṅkhalikanayena dasa baddhacakkāni honti. Tesu ekekasmīṃ cakke purimapurimapadānaṃ vasena dasa dasa dhammā, pacchimapacchimapadānaṃ vasena dasa dasa atthāti saṅkhalikanaye atthasataṃ dhammasataṅca sampajjati. Ekamūlakanaye pana “yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti evamādinā ekameva padaṃ seschi navahi padehi yojitanti purimapadassa ekattā ekameva dhammapadaṃ naveva atthapadāni honti, tasmā ekamūlakanaye dasasu padesu ekamekaṃ mūlaṃ katvā dasakkhattuṃ yojanāya katāya dhammapadānaṃ vasena dhammapadāni dasa, atthapadāni navutīti atthasataṃ dhammasataṅca na sampajjati, tasmā ekamūlakanaye saṅkhalikanaye vuttanayena atthasataṃ dhammasataṅca aggahetvā yaṃ tattha dasadhammapadānaṃ navuti-atthapadānaṅca vasena padasataṃ vuttaṃ, taṃ sabbaṃ dhammasatanti gahetvā tadatthajotanasena aṭṭhakathāyaṃ vuttāni saṅghasuṭṭhubhāvādīni atthapadāni atthasatanti evaṃ gahite atthasataṃ dhammasataṅca sampajjati. Evaṃ tāva atthasataṃ dhammasataṅca veditabbaṃ. **Dve ca niruttisatānīti** ettha pana atthajotikānaṃ niruttīnaṃ vasena niruttisataṃ, dhammabhūtānaṃ niruttīnaṃ vasena niruttisatanti dve niruttisatāni ca veditabbāni. **Cattāri nāṇasatānīti** atthasate nāṇasataṃ, dhammasate nāṇasataṃ, dvīsu niruttisatesu dve nāṇasatānīti cattāri nāṇasatāni.

Evaṅca pana bhikkhavi ettha **ca** saddo bhinnakkamena yojetabboti āha “**uddiseyyātha cā**”ti. Kathaṃ panettha “uddiseyyāthā”ti vutte pariyāpuṇeyyāthāti-ādi atthasambhavoti āha “**atirekānayanattho hi ettha ca saddo**”ti. Vuttatthato atirekassa atthassa ānayanāṃ atirekānayanāṃ, so attho etassāti **atirekānayanattho**,

avuttasamuccayatthoti vuttaṃ hoti. “Asaṃvāso”ti vuttattā “**dalham katvā**”ti vuttaṃ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṃ

Paṭhamapaññattikathā niṭṭhitā.

Sudinnabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Makkaṭivattukathāvaṇṇanā

40. **Anuttānapadavaṇṇanā**ti uttānaṃ vuccati pākaṭaṃ, tappaṭipakkhena anuttānaṃ apākaṭaṃ appacuraṃ duviññeyyañca, anuttānānaṃ padānaṃ vaṇṇanā anuttānapadavaṇṇanā. Uttānapadavaṇṇanāya payojanābhāvato anuttānaggahaṇaṃ. **Pacurapaṭisevano hotīti** bahulapaṭisevano hoti, divase divase nirantaraṃ paṭisevatīti attho. **Pacuratthe hi vattamānavacanaṃ**ti sabbadā paṭisevanābhāvepi “iha mallā yujjhantī”ti-ādīsu viya bāhullavuttim upādāya vattamānavacanaṃ. **Āhiṇḍantīti** vicarantā. **Aññesupīti** aññesupi bhikkhūsu.

41. **Sahoḍḍhaggahitoti**¹ saha bhaṇḍena gahito. Attano micchāgāhena lesa-oḍḍanena vā paripuṇṇatthampi paṭhamapaññattim aññathā karonto “tañca kho manussitthiyā, no tiracchānagatāyā”ti āha. **Dassananti** sānurāgadassanaṃ. **Gahaṇanti** anurāgavaseneva hatthena gahaṇaṃ. **Ādhasanaṃ** attano sarīrena tassā sarīrassa-upari āmasanamattaṃ, **phusanaṃ** tato dalhataraṃ katvā saṃphusanaṃ, **ghaṭṭanaṃ** tatopi dalhataraṃ katvā sarīrena sarīrassa ghaṭṭanaṃ. **Tam sabbampīti** dassanādi sabbampi.

42. **Dalhataraṃ sikkhāpadamakāsīti** imasmiṃ adhikāre anupaññattiyā sikkhāpadassa dalhīkaraṇaṃ sithīlakaraṇaṃca pasaṅgato āpannaṃ vibhajitvā dassetukāmo “**duvidhañhi sikkhāpadan**”ti-ādimāha. Tatha yassa sacittakassa sikkhāpadassa cittaṃ akusalameva hoti, tam lokavajjaṃ. Yassa sacittakācittakapakkhasahitassa acittakassa ca sacittakapakkhe cittaṃ

1. Sabhaṇḍagahitoti (Sī), sahoḍhagahitoti (Syā)

akusalameva hoti, tampi surāpānādi lokavajjanti imamattaṃ sampiṇḍetvā dassetuṃ “yassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjaṃ nāmā”ti vuttaṃ. “Sacittakapakkhe”ti hi idaṃ vacanaṃ acittakaṃ sandhāya vuttaṃ. Na hi ekaṃsato sacittakassa “sacittakapekkha”ti visesane payojanaṃ atthi. Sacittakapakkheti ca vatthuvītikkamavijānanacittena “sacittakapakkhe”ti gahetabbaṃ, na paṇṇattivijānanacittena. Yadi hi “na vaṭṭati”ti paṇṇattivijānanacittena yassa sikkhāpadassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva, tampi lokavajjanti vadeyya, sabbesaṃ paṇṇattivajjasikkhāpadānampi lokavajjatā āpajjeyya paṇṇattivajjānampi “na vaṭṭati”ti jānitvā vītikkame akusalacittasseva sambhavato. Na hi bhagavato āṇaṃ jānitvā maddantassa kusalacittaṃ uppajjati anādariyavasena paṭighacittasseva uppajjanato.

Apicettha “sacittakapakkhe cittaṃ akusalamevā”ti vacanato acittakassa vatthu-ajānanavasena acittakapakkhe cittaṃ akusalamevāti ayaṃ niyamo natthīti viññāyati. Yadi hi acittakassa acittakapakkhepi cittaṃ akusalameva siyā, “sacittakapakkhe”ti idaṃ visesanaṃ niratthakaṃ siyā. “Yassa cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjan”ti ettake vutte surāti ajānitvā pivantassa gandhavaṇṇakādibhāvaṃ ajānitvā tāni limpantīnaṃ bhikkhunīnaṃca vināpi akusalacittena āpattisambhavato ekantākusalaṃ sacittakasikkhāpadam ṭhapetvā surāpānādi-acittakasikkhāpadānaṃ lokavajjatā na siyāti tesampi saṅgaṇhatthaṃ “yassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjan”ti vuttaṃ. Teneva **cūlaganṭhipade majjhimagāṇṭhipade** ca vuttaṃ “etaṃ sattaṃ māressāmīti tasmiṃyeva padese nipannaṃ aññaṃ mārentassa pāṇasāmaññaṃ atthitāya yathā pāṇātipāto hoti, evaṃ etaṃ majjamaṃ pivissāmīti aññaṃ majjamaṃ pivantassa majjasāmaññaṃ atthitāya akusalameva hoti. Yathā pana kaṭṭhasaññāya sappamaṃ ghātentassa pāṇātipāto na hoti, evaṃ nāḷikerapānasaññāya majjamaṃ pivantassa akusalaṃ na hoti”ti.

Keci pana vadanti “sāmaṇerassa surāti ajānitvā pivantassa pārājiko natthi, akusalaṃ pana hoti”ti, taṃ tesam matimattaṃ. “Bhikkhuno ajānitvāpi bījato paṭṭhāya majjamaṃ pivantassa pācittiyam, sāmaṇero

jānitvā pivanto sīlabhedam āpajjati, na ajānitvā”ti ettakameva hi aṭṭhakathāyaṃ vuttam, “akusalam pana hoti”ti na vuttanti. Aparampi vadanti “ajānitvā pivantassapi sotāpannassa mukham surā na pavisati kammaopathappatta-akusalacitteneva pātabbato”ti, tampi na sundaram. Bodhisatte kucchigate bodhisattamātu sīlam viya hi idampi ariyasāvakanam dhammatāsiddhanti veditabbam. Teneva dīghanikāye **kūṭadantasuttaṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttam—

“Bhavantarepi hi ariyasāvako jīvitahetupi neva pānam hanati, na suram pivati. Sacepissa suraṅca khīraṅca missetvā mukhe pakkhipanti, khīrameva pavisati, na surā. Yathā kim? Yathā koṅcasakuṇānam khīramissake udake khīrameva pavisati, na udakam. Idam yonisiddhanti ce? Idampi dhammatāsiddhanti veditabban”ti.

Yadi evam **surāpānasikkhāpadatṭhakathāyaṃ**² “vatthu-ajānanatāya cettha acittakatā veditabbā, akusaleneva pātabbatāya lokavajjatā”ti kasmā vuttam? Nāyam doso. Ayam hettha adhippāyo—sacittakapakkhe akusalacitteneva pātabbatāya lokavajjatāti. Imināyeva hi adhippāyena aññesupi lokavajjesu acittakasikkhāpadesu akusalacittatāyeva vuttā, na pana sacittakatā. Teneva **bhikkhunīvibhaṅgaṭṭhakathāyaṃ**³ vuttam—

“Giraggasamajjam cittāgārasikkhāpadam saṅghāṇi itthālankāro gandhakavaṇṇako vāsitaḥkapiñṇāko bhikkhunī-ādīhi ummaddanaparimaddanāti imāni dasa sikkhāpadāni acittakāni lokavajjāni akusalacittāni”ti,

ayam panettha adhippāyo—vināpi cittena āpajjitabbatā acittakāni, citte pana sati akusaleneva āpajjitabbatā lokavajjāni ceva akusalacittāni cāti tasmā **bhikkhuvibhaṅge** āgatāni surāpāna-uyyutta-uyyodhikasikkhāpadāni tīṇi, **bhikkhunīvibhaṅge** āgatāni giraggasamajjādīni dasāti imesam terasannam acittakasikkhāpadānam lokavajjatādassanattam “sacittakapakkhe”ti idam visesanam katanti niṭṭhamettha gantabbam.

1. Dī-Ṭṭha 1. 273 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 3. 127 piṭṭhe.

3. Vi-Ṭṭha 3. 229 piṭṭhe.

Yasmā pana paṇṇattivajjassa vatthuvītikkamavijānanacittena sacittakapakkhe cittaṃ siyā kusalaṃ, siyā akusalaṃ, siyā abyākataṃ, tasmā tassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalamevāti ayaṃ niyamo natthīti sesaṃ paṇṇattivajjanti vuttaṃ.

Rundhantīti vītikkamaṃ rundhantī. **Dvāraṃ pidahantīti** vītikkamalesassa dvāraṃ pidahantī. **Sotaṃ pacchindamānāti** uparūpari vītikkamasotaṃ pacchindamānā. Atha vā **rundhantīti** anāpattilesaṃ rundhantī. **Dvāraṃ pidahantīti** anāpattilesassa dvāraṃ pidahantī. **Sotaṃ pacchindamānāti** anāpattisotaṃ pacchindamānā, āpattimeva kurumānāti vuttaṃ hoti. Nanu ca lokavajje kāci anupaññatti uppajjamānā sithilaṃ karontī uppajjati, tasmā “**lokavajje anupaññatti uppajjamānā -pa-gāḷhatarāṃ karontī uppajjati**”ti idaṃ kasmā vuttanti āha “**aññatra adhimānā, aññatra supinantā**”ti-ādi. “Aññatra adhimānā”ti imissā anupaññattiyā “vītikkamābhāvā”ti kāraṇaṃ vuttaṃ, “aññatra supinantā”ti imissā “abbohārikattā”ti kāraṇaṃ vuttaṃ. Tattha **vītikkamābhāvāti** pāpiccho icchāpakatoti-ādivītikkamābhāvā. Uttarimanussadhamme hi “pāpiccho icchāpakato uttarimanussadhammaṃ ullapati”ti¹ vacanato visaṃvādanādhippāyena musā bhaṇanto pārājiko hoti. Ayaṃ pana adhimānena adhigatasaññī hutvā ullapati, na sikkhāpadaṃ vītikkamitukāmo, tasmā “aññatra adhimānā”ti ayaṃ anupaññatti uppajjamānā vītikkamābhāvā anāpattikarā jātā. **Abbohārikattāti** supinante vijjamānāyapi cetanāya vītikkamicchāya ca abbohārikattā. Kiñcāpi hi supinante mocanassādacetanā saṃvijjati, kadāci upakkamanampi hoti, tathāpi thinamiddhena abhibhūtattā taṃ cittaṃ abbohārikaṃ, cittassa abbohārikattā upakkamakiriyāsaṃvattanikāpi cetanā abbohārikā. Teneva “atthesā bhikkhave cetanā, sā ca kho abbohārikā”ti² bhagavatā vuttā, tasmā “aññatra supinantā”ti ayaṃ anupaññatti abbohārikattā anāpattikarā jātā.

Akate vītikkameti “kukkuccāyantā na bhuñjimsū”ti-ādīsu viya vītikkame akate. **Sithilamkarontīti** paṭhamaṃ sāmāññato baddhasikkhāpadaṃ

1. Vi 3. 135 piṭṭhe.

2. Vi 1. 153 piṭṭhe.

mocetvā attano attano visaye anāpattikaraṇavasena sithilaṃ karontī”.
Dvāraṃ dadamānāti anāpattiyā dvāraṃ dadamānā. Tenevāha “**aparāparampi anāpattim kurumānā**”ti. Nanu ca sañcarittasikkhāpade “antamaso taṅkhaṇikāyapī”ti anupaññatti uppajjamānā āpattimeva karontī uppannā, atha kasmā “anāpattim kurumānā uppajjati”ti vuttanti āha “**antamaso taṅkhaṇikāyapī**”ti-ādi. Udāyinā bhikkhunā taṅkhaṇikāya sañcarittam āpannavatthusmim paññattattā “**kate vītikkame**”ti vuttam. **Paññattigatikāva hotīti** mūlapaññattiyamyeva antogadhā hoti.

Makkaṭivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Santhatabhāṇavāra

Vajjiputtakavatthuvaṇṇanā

43. Vesālī nivāso etesanti **vesālikāti** āha “**vesālivāsino**”ti. Vajjīsu janapade vasantā vajjino, vajjīnam puttakā **vajjiputtakāti** āha “**vajjiraṭṭhe vesāliyam kulānam puttā**”ti. **Ñātīnam byasananti** ñātīnam vināso. So pana ñātīnam vināso rājadaṇḍādikāraṇena hotīti āha “**rājadaṇḍabyādhiramaṇavippavāsanimittenā**”ti. Bhogānam byasanam vināso **bhogabyasanam**. Tañca hiraññasuvaṇṇadāsīdāsādīnam upabhogaparibhogavatthūnam rājadaṇḍādīnā vināsoti āha “**esa nayo dutiyapadepī**”ti. **Na buddham garahāmāti** “asabbaññubuddho”ti-ādinā buddham na garahāma. **Na dhammagarahinoti** “aniyyāniko dhammo”ti-ādinā dhammam na garahāma. **Na saṃghagarahinoti** “duppaṭipanno saṃgho”ti-ādinā saṃgham na garahāma. **Aṭṭhatimsārammaṇesūti** dasa kasiṇā dasa asubhā dasānussatiyo cattāro brahmavihārā cattāro āruppā catudhātuvavatthānam āhāre paṭikūlasaññāti imesu cattālīsakammaṭṭhānesu pāḷiyam anāgatattā ālokākāsakasiṇadvayam ṭhapetvā avasesāni gahetvā vuttam. **Vibhattā kusalā dhammāti** “imasmim ārammaṇe idaṃ hotī”ti evam vibhattā upacārajjhānena saddhim paṭhamajjhānādayo mahaggatakusalā

dhammā. **Teva dhammeti** te eva kusale dhamme. Majjhimayāmo bhikkhūnaṃ niddākilamathavinodanokāsattā na gahitoti āha “**paṭhamayāmañca pacchimayāmañcā**”ti. Saccāni bujjhati paṭivijjhatīti bodhi, arahattamaggañānaṃ. Upakārakattena tassa pakkhe bhavā **bodhipakkhiyāti** āha “**bodhissa pakkhe bhavānaṃ, arahattamaggañānaṃ upakārakānaṃ**”ti. Cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcendriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti ime sattatimsa bodhipakkhiyadhammā. “**Gihpalibodham āvāsapalibodhañcapahāyā**”ti imesaṃyeva dvinnāṃ palibodhānaṃ upacchedassa sudukkarabhāvato vuttaṃ. **Yuttapayuttāti** sammadeva yuttā.

Āsayanti ajjhāsayaṃ. Sikkhaṃ appaccakkhāya bhikkhubhāve ṭhatvā paṭisevitamethunānaṃ tesāṃ vajjiputtakānaṃ upasampadaṃ anujānanto bhagavā “pārājiko hoti asaṃvāso”ti evaṃ paññattasikkhāpadaṃ samūhanati nāmaṃti āha “**yadi hi bhagavā -pa- paññattasamūhaneyyā**”ti. “Yo pana bhikkhū”ti vuttattā pana sikkhaṃ paccakkhāya paṭisevitamethunassa upasampadaṃ anujānanto na samūhanati nāma. Na hi so bhikkhu hutvā paṭisevati. “So āgato **na** upasampādetabbo”ti vacanato sāmaṇerabhūmi anuññātāti āha “**sāmaṇerabhūmiyaṃ pana ṭhito**”ti-ādi. **Uttamatthanti** arahattaṃ nibbānameva vā.

Vajjiputtakavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catubbidhavinayakathāvaṇṇanā

45. **Nīharitvāti** sāsanato nīharitvā. Tathā hi “pañcahupāli aṅgehi samannāgatena bhikkhunā nānuyuñjitabbaṃ. Katamehi pañcahi? Suttaṃ na jānāti, suttānulomaṃ na jānāti”ti¹ evamādi-pariyattisāsanato suttāṃ suttānulomañca nīharitvā pakāsesuṃ, “anāpatti evaṃ amhākaṃ ācariyānaṃ uggaho paripucchāti gaṇhāti”ti² evamādi-pariyattisāsanato ācariyavādaṃ nīharitvā pakāsesuṃ, **bhārukacchakavatthusmim**³

1. Vi 5. 333 piṭṭhe.

2. Bhaṇatīti (Sī), bhaṇatīti (Syā)

3. Vi 1. 49 piṭṭhe.

“āyasmā upāli evamāha anāpatti āvuso supinantenā”ti-
evamādipariyattisāsanato eva attanomatim nīharitvā pakāsesum. Tāya hi
attanomatiyā thero etadaggaṭṭhānam labhi.

Vuttanti nāgasenattherena vuttam. Pajjate anena atthoti padam,
bhagavatā kaṇṭhādivaṇṇappavattiṭṭhānam āhacca visesetvā bhāsitaṃ padam
āhaccapadam, bhagavatoyeva vacanam. Tenāha “**āhaccapadanti suttam
adhippetam**”ti. “Idam kappati, idam na kappati”ti evam avisesetvā “yam
bhikkhave mayā ‘idam na kappati’ti appaṭikkhittam, tañce akappiyam
anulometi, kappiyam paṭibāhati, tam vo na kappati”ti-ādinā¹ vuttam
sāmaññalakkhaṇam idha “raso”ti adhippetanti āha “**rasoti suttānuloman**”ti.
Dhammasaṅgāhakkappabhuti-ācariyaparamparato ānītā aṭṭhakathātanti idha
“ācariyavaṃso”ti adhippetāti āha “**ācariyavaṃsoti ācariyavādo**”ti.

Idha vinayavinicchayassa adhikatattā tadanucchavikameva suttam
dassento āha “**suttam nāma sakale vinayapiṭake pāḷi**”ti. **Mahāpadesāti** mahā-
okāsā, mahantāni vinayassa patiṭṭhāpanaṭṭhānāni yesu patiṭṭhāpito vinayo
vinicchayati asandehato. Mahantāni vā kāraṇāni **mahāpadesā**, mahantāni
vinayavinicchayakāraṇānīti vuttam hoti. “Atthato pana ‘yam bhikkhave’ti-
ādinā vuttā sādhippāyā pāḷiyeva mahāpadesā”ti vadanti. Tenevāha “**ye
bhagavatā evam vuttā**”ti-ādi. Ime ca mahāpadesā khandhake āgatā, tasmā
tesam vinicchayakathā tattheva āvi bhavissatīti idha na vuccati. Yadipi
tattha tattha bhagavatā pavattitā pakiṇṇakadesanāva aṭṭhakathā, sā pana
dhammasaṅgāhakehi paṭhamam tīṇi piṭakāni saṅgāyitvā tassa-
atthavaṇṇanānurūpeneva vācanāmaggaṃ āropitattā “ācariyavādo”ti vuccati
ācariyā vadanti samvaṇṇenti pāḷim etenāti katvā. Tenāha “**ācariyavādo nāma
-pa- aṭṭhakathātanti**”ti. Tisso saṅgītiyo āruḷhoyeva ca buddhavacanassa
atthasamvaṇṇanābhūto kathāmaggo mahāmahindattherena tambapaṇṇidīpanā
ābhato, pacchā tambapaṇṇiyehi mahātherehi sīhaḷabhāsāya ṭhapito
nikāyantaraladdhisāṅkarapariharaṇattham. Kiñcāpi attanomati suttādīhi
saṃsanditvāva parikappiyati, tathāpi sā na suttādīsu

1. Vi 3. 348 piṭṭhe.

visesato niddiṭṭhāti āha “**suttasuttānuloma-ācariyavāde muñcitvā**”ti. **Anubuddhiyā**ti suttādīniyeva anugatabuddhiyā. **Nayaggāhenā**ti suttādīto labbhamānanayaggahaṇena.

Attanomatīm sāmaññato paṭhamam dassetvā idāni tameva visesetvā dassento “**apicā**”ti-ādimāha. Idāni tattha paṭipajjitabbākāram dassento āha “**taṃ pana attanomatīm gahetvā kathentenā**”ti-ādi. **Atthenā**ti attanā sallakkhiteṇa atthena. **Ācariyavāde otāretabbā**ti ācariyavāde ñāṇena anuppavesetabbā. **Sabbadubbalā**ti puggalassa sayam paṭibhānabhāvato. Pamādapāṭhavasena ācariyavādassa kadāci suttānulomena asaṃsandanāpi siyā, so na gahetabboti dassento āha “**ācariyavādopi -pa- samento eva gahetabbo**”ti. **Samentamevagahetabbanti** yathā suttēna saṃsandati, evam mahāpadesato atthā uddharitabbāti dasseti. Suttānulomassa suttekadesattepi sutte viya “idam kappati, idam na kappati”ti paricchinditvā āhaccabhāsitaṃ kiñci natthīti āha “**suttānulomato hi suttameva balavataran**”ti. **Appaṭivattiyanti** appaṭibāhiyam. **Kāraṅgasaṅghasadisanti** pamāṇattā saṅgītikāraṅgasaṅghasadisam. **Buddhānam ṭhitakālasadisanti** iminā buddheheva kathitattā dharamānabuddhasadisanti vuttam hoti. Sutte hi paṭibāhite buddhova paṭibāhito hoti. **Sakavādī suttam gahetvā kathetī**ti sakavādī attano suttam gahetvā voharati. **Paravādī suttānulomanti** aññanikāyavādī attano nikāye suttānulomam gahetvā katheti. **Khepaṃ vā garaṃ vā akatvā**ti “kim iminā”ti khepaṃ vā “kimesa bālo vadatī”ti garaṃ vā akatvā. **Suttānulomanti** paravādinā vuttam aññanikāye suttānulomam. **Sutte otāretabbanti** sakavādinā attano sutte otāretabbam. **Suttasmimyeva ṭhātabbanti** attano sutteyeva ṭhātabbam. Evam sesavāresupi atthayojanā kātabbā. **Ayanti** sakavādī. **Paroti** aññanikāyavādī. Evam sesesupi.

Nanu ca “suttānulomato suttameva balavataran”ti heṭṭhā vuttam, idha pana “suttānulome suttam otāretabbam”ti-ādi kasmā vuttanti? Nāyam virodho. “Suttānulomato suttameva balavataran”ti hi

idaṃ sakamateyeva suttaṃ sandhāya vuttaṃ. Tattha hi sakamatipariyāpannameva suttaḍiṃ sandhāya “attanomati sabbadubbalā, attanomatito ācariyavādo balavataro, ācariyavādato suttaṅgulomaṃ balavataṛaṃ, suttaṅgulomato suttameva balavataṛaṃ”ti ca vuttaṃ. Idha pana paravādinā ānītaṃ aññanikāye suttaṃ sandhāya “suttaṅgulome suttaṃ otāretabbaṃ”ti-ādi vuttaṃ. Tasmā paravādinā ānītaṃ suttaḍiṃ attano suttaṅguloma-ācariyavāda-attanomatīsu otāretvā samentaṃyeva gahetabbaṃ, itaraṃ na gahetabbanti ayaṃ nayo idha vuccatīti na koci pubbāparavirodho.

Bāhirakasuttanti tisso saṅgītiyo anārūḷhaguḷhavessantarādīni mahāsaṃghikanikāyavāsīnaṃ suttaṇi. **Vedallādīnanti ādi**-saddena guḷha-ummaggādiggaḥaṇaṃ veditabbaṃ, itaraṃ gārayhasuttaṃ na gahetabbaṃ. **Attanomatīyameva ṭhātabbanti** iminā aññanikāyato ānītasuttatopi sakanikāye attanomatīyeva balavataṛāti dasseti. Sakavādi suttaṃ gahetvā katheti, paravādiṃ suttamevāti-evaṃvādinā samānajātikānaṃ vasena vāro na vutto, suttassa sutteyeva otāraṇaṃ bhinnaṃ viya hutvā na paññāyati, vuttanayeneva ca sakkā yojetunti.

Idāni sakavādiṃ paravādināṃ kappiyākappiyādibhāvaṃ sandhāya vivāde uppanne tattha paṭipajjitabbavidhiṃ dassento āha “**atha panāyaṃ kappiyanti gahetvā katheti**”ti-ādi. Tattha **sutte ca suttaṅgulome ca otāretabbanti** sakavādinā attanoyeva sutte ca suttaṅgulome ca otāretabbaṃ. **Paro kāraṇaṃ na vindatīti** paravādi kāraṇaṃ na labhati. **Suttato bahūṃ kāraṇaṃ vinicchayaṇca dassetīti** paravādi attano suttato bahūṃ kāraṇaṃ vinicchayaṇca āharitvā dasseti. **Sādhūti sampaṭicchitvā akappiyeva ṭhātabbanti** iminā attano nikāye suttaḍiṃ alabhantena sakavādinā paravādivacaneyeva ṭhātabbanti vadati. **Dvinnampi kāraṇacchāyā dissatīti** sakavādiṃ paravādināṃ ubhinnampi kappiyākappiyabhāvasādhakaṃ kāraṇapatirūpakaṃ dissati. Yadi dvinnampi kāraṇacchāyā dissati, kasmā “akappiyeva ṭhātabbaṃ”ti āha “**vinayaṇhi patvā**”ti-ādi. “Vinayaṃ patvā”ti vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ katvā dassento āha “**kappiyākappiyavicāraṇaṃāgammā**”ti.

Rundhitabbanti-ādīsu dubbīññeyyavinicchaye kappiyākappiyabhāve sati kappiyanti gahaṇaṃ rundhitabbaṃ, akappiyanti gahaṇaṃ **gāḷhaṃ kātabbaṃ**. Aparāparaṃ pavattakappiyagahaṇasotaṃ **pacchinditabbaṃ**, garukabhāvasaṅkhāte akappiyabhāveveva ṭhātābanti attho.

Bahūhi suttavinicchayakāraṇehīti bahūhi suttehi ceva tato ānītavinicchayakāraṇehi ca. **Attano gahaṇaṃ na vissajjetabbanti** sakavādinā attano akappiyanti gahaṇaṃ na vissajjetabbaṃ. Idāni vuttamevatthaṃ nigamento “**evan**”ti-ādimāha. Tattha **yoti** sakavādīparavādīsu yo koci. Keci pana “sakavādīsuyeva yo koci idhādhippeto”ti vadanti, evaṃ sante “atha panāyaṃ kappiyanti gahetvā kathetī”ti-ādīsu sabbattha ubhopi sakavādinoyeva siyūṃ heṭṭhā vuttasseva nigamanavasena “evan”ti-ādīnaṃ vuttatā, tasmā taṃ na gahetabbaṃ. **Atirekakāraṇaṃ labhatī**ti ettha suttādīsu purimaṃ purimaṃ atirekakāraṇaṃ nāma, yo vā suttādīsu catūsu bahutaraṃ kāraṇaṃ labhati, so atirekakāraṇaṃ labhati nāma.

Suṭṭhu pavatti etassāti suppavatti, suṭṭhu pavattati sīlenāti vā suppavatti. Tenāha “**suppavattīti suṭṭhu pavattan**”ti. Vācāya uggataṃ **vācuggataṃ**, vacasā suggahitanti¹ vuttaṃ hoti. **Suttatoti** imassa vivaraṇaṃ “**pālito**”ti. Ettha ca “suttaṃ nāma sakalaṃ vinayapiṭakan”ti vuttatā **pālī**ti tadatthadīpikā aññāyeva pālī veditabbā. **Anubyañjanasoti** imassa vivaraṇaṃ “**paripucchato ca aṭṭhakathāto cā**”ti. Pālīṃ anugantvā atthassa byañjanato pakāsanato **anubyañjananti** hi paripucchā aṭṭhakathā ca vuccati. Ettha ca aṭṭhakathāya visūṃ gahitattā **paripucchā**ti theravādo vutto. Saṅghabhedassa pubbabhāge pavattakalahassettaṃ adhivacanaṃ **saṅgharājīti**. **Kukkuccakoti** aṇumattesupi vajjesu bhayadassanavasena kukkuccaṃ uppādentō. **Tantiṃ avisamvādetvāti** pālīṃ aññāthā akatvā. **Avokkamantoti** anatikkamanto.

Vitthunatīti atthaṃ adisvā nitthunati. **Vipphandatīti** kampati. **Santiṭṭhitum na sakkotīti** ekasmiṃyeva atthe patiṭṭhātum na sakkoti. Tenāha

1. Paggahitanti (Sī, Syā)

“yaṃ yaṃ parena vuccati, taṃ taṃ anujānāti”ti. **Paravādaṃ gaṇhātī** “ucchumhi kasaṭaṃ yāvajīvikaṃ, raso sattāhakāliko, tadubhayavinimutto ca ucchu nāma visuṃ natthi, tasmā ucchupi vikāle vaṭṭati”ti paravādinā vutte tampi gaṇhāti. **Eke kalomanti** palitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Yamhīti** yasmim puggale. **Parikkhayam pariyaḍānanti** atthato ekam.

Ācariyaparamparā kho panassa suggahitā hotī”ti ettha **ācariyaparamparā**ti ācariyānaṃ vinicchayaparamparā. Teneva vakkhati “yathā ācariyo ca ācariyācariyo ca pāliṅca paripucchaṅca vadanti, tathā nātuṃ vaṭṭati”ti. **Pubbāparānusandhitoti** “idaṃ pubbavacanaṃ, idaṃ paravacanaṃ, ayamanusandhī”ti evaṃ pubbāparānusandhito. **Ācariyaparamparanti** imasseva vevacanaṃ **theravādaṅganti**¹, therapaṭipāṭinti attho. **Dve tayo parivaṭṭāti** dve tisso paramparā.

Imehica pana tīhi lakkhaṇehīti “suttamassa svāgataṃ hotī”ti-ādinā heṭṭhā vuttehi tīhi lakkhaṇehi. Ettha ca paṭhamena lakkhaṇena vinayassa suṭṭhu uggahitabhāvo vutto, dutiyena uggahitena acalatā suppatiṭṭhitatā vuttā, tatiyena yaṃ pāliyā aṭṭhakathāya ca natthi, tampi ācariyavacanaṃ vinicchinituṃ samatthataṃ vuttā. **Otiṇṇe vatthusminti** codanāsāṅkhāte vītikkamasāṅkhāte vā vatthusmim saṃghamaṃjhe otiṇṇe, osaṭeti attho. Vuttameva vibhāvento “**codakena ca cuditakena ca vutte vattabbe**”ti āha. Keci pana “codakena otiṇṇe vatthusmim cuditakena ca vutte vattabbe”ti evaṃ yojenti. Apare pana “codakena ca cuditakena ca vutte vinayadharena ca vattabbe”ti evampi yojenti. “Codakena ca cuditakena ca vutte vattabbe”ti ayameva pana yojanā sundaratarāti veditabbā. **Vatthu oloketabbanti** tassa tassa sikkhāpadassa vatthu oloketabbam. “Tiṇṇena vā paṇṇena vā -pa- yo āgaccheyya, āpatti dukkaṭasā”ti² hi idaṃ nissaggiye aññātakaviññattisikkhāpadassa vatthusmim paññattaṃ, thullaccayadubbhāsītāpattīnaṃ mātikāya anāgatattā “**pañcannaṃ āpattīnaṃ aññataran**”ti vuttaṃ. **Aññataran vā āpattinti** “kāle vikālesaññī āpatti dukkaṭassa, kāle vematiko āpatti

1. Theratarāṅganti (Sī, Syā)

2. Vi 1. 314 piṭṭhe.

dukkaṭassā”ti evamādinā¹ āgataṃ dukkaṭaṃ sandhāya vuttaṃ.

Sikkhāpadantaresūti vinītavatthum antokatvā ekekasmiṃ sikkhāpadantare.

Sukhumāti attanopi duviññeyyasabhāvassa lahuparivattino cittassa sīghaparivattitāya vuttaṃ. Tenāha “**cittalahukā**”ti. Cittam lahu sīghaparivatti etesanti **cittalahukā**. Teti te vītikkame. **Tamvatthukanti** te adinnādānamanussaviggahavītikkamā vatthu adhiṭṭhānaṃ kāraṇametassāti tamvatthukaṃ. **Sīlāni sodhetvāti** tamvatthukaṃ kukkucam uppannaṃ, tam amanasikarivā avasesasīlāni sodhetvā. Pākaṭabhāvato sukhavaḷaṅjanatāya ca “**dvattimsākāraṃ tāva manasi karohī**”ti vuttaṃ. Aññasmiṃ pana kammaṭṭhāne kataparicayena tadeva manasi kātabbaṃ. **Kammaṭṭhānaṃ ghaṭayati**ti antarantarā khaṇḍaṃ adassetvā cittena saddhiṃ ālambanabhāvena cirakālaṃ ghaṭayati. **Saṅkhārā pākaṭā hutvā upaṭṭhahantīti** vipassanākammaṭṭhāniko ce, tassa saṅkhārā pākaṭā hutvā upaṭṭhahanti. Sace katapārājikavītikkamo bhaveyya, tassa satipi asaritukāmatāya vippaṭṭisāravatthuvaseṇa punappunaṃ tam upaṭṭhahantīti cittekaggataṃ na vindati. Tena vuttaṃ “**kammaṭṭhānaṃ na ghaṭayati**”ti-ādi. **Attanā jānātīti** sayameva jānāti. Paccatte cetam karaṇavacanam, attā jānātīti vuttaṃ hoti. **Aññā ca devatā jānantīti** ārakkhadevatāhi aññā paracittaviduniyo devatā ca jānanti.

Niṭṭhitā catubbidhavinayakathāvaṇṇanā

Vinayadharassa ca lakkhaṇādikathāvaṇṇanā.

Bhikkhupadabhājanīyavaṇṇanā

Tasmāti yasmā pana-saddaṃ apanetvā aniyamena puggaladīpakam yosaddameva āha, tasmā. **Etthāti** imasmiṃ yo-sadde. Pana-saddassa nipātamattattā yo-saddasseva atthaṃ pakāsento “**yo kocīti vuttaṃ hotī**”ti āha. **Yo koci nāmāti** yo vā so vā yo kocīti vutto. **Vāsadhurayutto vāti** vipassanādhurayutto vā. **Sīlesūti** pakatīsu.

Bhikkhatīti yācati. **Labhanto vā alabhanto vā**ti yo koci bhikkhati bhikkham esati gavesati, so tam labhatu vā mā vā, tathāpi bhikkhatīti bhikkhūti ayamettha adhippāyo. **Ariyāya yācanāyā**ti “uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā”ti evaṃ vuttāya ariyayācanāya, na kapaṇaddhikavaṇṇibbakayācakānaṃ viya “dehi dehi”ti evaṃ pavattayācanāya. **Bhikkhācariyanti** uñchācariyaṃ. **Ajjhupagatatā**ti anuṭṭhitattā. **Kājabhattanti** kājehi ānītaṃ bhattaṃ. **Agghaphassavaṇṇabhedenā**ti agghādīnaṃ purimapakativijahena. Purimapakativijahanañhettha bhedoti adhippetāṃ. Dhovivā apanetuṃ asakkuṇeyyasabhāvaṃ **malaṃ**, tathā apanetuṃ sakuṇeyyasabhāvā **jallikā**. **Bhinnapaṭadhare**ti nibbānaṃ bhinnapaṭadhare bhikkhu-saddassa niruḥhattā kataṃ.

Upanissayasampannanti pubbe aṭṭhaparikkhārādānūpanissayasampannaṃ. Yo hi cīvarādike aṭṭha parikkhāre pattacīvareva vā sotāpannādi-ariyassa puthujjanasseva vā sīlasampannassa datvā “idaṃ parikkhārādānaṃ anāgate ehibhikkhubhāvāya paccayo hotū”ti patthanaṃ patthapesi, tassa taṃ sati adhikārasampattiyaṃ buddhānaṃ sammukhībhāve iddhimayaparikkhārālābhāya saṃvattatīti veditabbaṃ. **Brahmaghosanti** uttamaghosāṃ, brahmuno ghosasadisaṃ vā ghosāṃ. **Brahmacariyanti** sāsana brahmācariyaṃ maggabrahmacariyaṃ. **Dukkassa sammā** antakiriyaṃ yojetabbaṃ. **Bhaṇḍūti** muṇḍo. **Vāsīti** dantakaṭṭhacchedanavāsī. **Bandhananti** kāyabandhanaṃ. Yutto bhāvanānuyogo assāti **yuttayogo**, tassa yuttayogassa, bhāvanānuyogamanuyuttassāti vuttaṃ hoti. Iriyāpathasampannatāvibhāvanattham “**saṭṭhivassikatthero¹ viyā**”ti vuttaṃ. Buddhova pabbajjācariyo upasampadācariyo ca assāti **buddhācariyako**. Paṭhamabodhiyampi paṭhamakāleyeva sesa-upasampadānaṃ abhāvoti āha “**paṭhamabodhiyaṃ ekasmiṃ kāle**”ti. **Pañca pañcavaggiyattherā**ti pañcavaggiyattherā pañca. **Tīṇi satanti** tīṇi satāni, gāthābandhasukhattham vacanavipallāso kato. **Eko ca theroti** aṅgulimālattheraṃ sandhāya vuttaṃ. **Na vuttāti** aṭṭhakathāyaṃ na vuttā. **Tatthāti** vinayapāḷiyaṃ.

1. Vassatikatthero (Si, Syā)

Veḷuvanamahāvihāre gandhakuṭiyam̐ nisinnoyeva bhagavā mahākassapattherassa attānam̐ uddissa pabbajitabhāvam̐ viditvā tassa paccuggamanam̐ karonto tigāvutam̐ maggam̐ ekakova gantvā bahuputtanigrodhamūle pallaṅkam̐ ābhujitvā nisinno attano santikam̐ āgantvā paramanipaccakāram̐ dassetvā “sathā me bhante bhagavā, sāvakohamasmī, sathā me bhante bhagavā, sāvakohamasmī”ti tikkhattum̐ attano sāvakattam̐ sāvetvā ṭhitassa mahākassapattherassa nipaccakāramahattatam̐ attano ca mahānubhāvataṃ dīpetum̐ yassa aññassa ajānam̐yeva “jānamī”ti paṭiññassa bāhirakassa sathuno evam̐ sabbacetasā samannāgato pasannacitto sāvako evarūpaṃ paramanipaccakāram̐ kareyya, tassa vaṇṭacchinnatālapakkam̐ viya gīvato muddhāpi vipateyya, sattadhā vā phaleyyāti dassento “yo kho kassapa evam̐ sabbacetasā samannāgataṃ sāvakaṃ ajānam̐yeva vadeyya ‘jānamī’ti, apassam̐yeva vadeyya ‘passāmī’ti, muddhāpi tassa vipateyya, sattadhā vā phaleyya, aham̐ kho kassapa jānam̐yeva vadāmi ‘jānamī’ti, passam̐yeva vadāmi ‘passāmī’ti”¹ vatvā jātimadamānamadarūpamadappahānattham̐ tīhi ovādehi mahākassapattheram̐ ovadanto **tasmātiha te kassapā**”ti-ādimāha.

Tattha² **tasmātihāti** tasmā icceva vuttam̐ hoti, yasmā aham̐ jānantova “jānamī”ti passanto eva ca “passāmī”ti vadāmi, tasmāti attho. **Ti-kāra ha-kāra** nipātā. **Ihāti** vā imasmim̐ sāsane **ta-kāro** padasandhivasena āgato. **Evam̐ sikkhitabbanti** idāni vuccamānākārena sikkhitabbaṃ. **Tibbanti** bahalam̐ mahantam̐. **Hirottappañcāti** hirī ca ottappañca. **Paccupaṭṭhitam̐ bhavissatīti** upasaṅkamanato paṭhamatarameva upaṭṭhitam̐ bhavissati. Tathā hi sati tesam̐ purato assa sagāravasappatissavatā saṅṭhāti. Yo ca therādīsu hirottappaṃ upaṭṭhapetvā upasaṅkamati, therādayopi tam̐ sahirikā sa-ottappā ca hutvā upasaṅkamantīti ayamettha ānisaṃso. **Kusalūpasam̐hitanti** kusalaniissitam̐, anavajjadhammanissitanti attho. **Aṭṭhim̐ katvāti** attānam̐ tena dhammena aṭṭhikam̐ katvā, tam̐ vā dhammam̐ “esa mayham̐ dhammo”ti aṭṭhim̐ katvā. **Manasi katvāti** citte ṭhapetvā. **Sabbacetasā samannāharitvāti** cittassa thokampi bahi gantum̐

1. Saṃ 1. 420 piṭṭhe.

2. Saṃ-Ṭṭha 2. 183 piṭṭhepi passitabbaṃ.

adento sabbena samannāhāracittena samannāharitvā. **Ohitasototi** ṭhāpitasoto, dhamme nihitasototi attho. **Evañhi te sikkhitabbanti** nāṇasotañca pasādasotañca odahitvā “mayā desitaṃ dhammaṃ sakkaccameva suṇissāmī”ti evañhi te sikkhitabbaṃ. **Sātasahagatā ca me kāyagatāsātī** asubhesu ceva ānāpāne ca paṭhamajjhānavasena sukhasampayuttā kāyagatāsātī. Yo ca panāyaṃ tividho ovādo, therassa ayameva pabbajjā ca upasampadā ca ahosi.

Kasiṇārammaṇaṃ rūpāvacaṛajjhānaṃ rūpasaññā. Saññāsīsena hettha jhānaṃ vuttaṃ, tadeva ca uddhumātakapaṭibhāgārammaṇattā “**uddhumātakasaññā**”ti vuttaṃ. Sopākasāmaṇero bhagavatā puṭṭho “ete dve rūpāvacaṛabhāvena ekatthā, byañjanaṃeva nānaṃ”ti āha. **Āraddhacittoti** ārādhitacitto. Garudhammapaṭiggahaṇādi-upasampadā upari vitthārato sayameva āvi bhavissati.

Kalyāṇaputhujjanādayoti ettha bahūnaṃ nānappakārānaṃ sakkāyadiṭṭhi-ādīnaṃ avihatattā janeti, tāhi vā janitoti puthujjano, kalyāṇo ca so puthujjano cāti kalyāṇaputhujjano, so ādi yesaṃ sotāpannādīnaṃ te kalyāṇaputhujjanādayo. Kalyāṇaggahaṇena cettha andhaputhujjanaṃ nivatteti. Dvidhā hi puthujjanā andhaputhujjano kalyāṇaputhujjanoti. Vuttañhetam—

“Dve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā.
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti¹.

Bhadrāya paññāya bhadrāya vimuttiyāti yojetabbaṃ. **Sīlenāti**-ādīsu **sīlanti** catupārisuddhisīlaṃ. **Samādhīti** vipassanāpādakā aṭṭha samāpattiyo. **Paññāti** lokiyalokuttarañāṇaṃ. **Vimuttīti** ariyaphalavimutti. **Vimuttiñāṇadassananti** ekūnavīsatividhaṃ paccavekkhaṇāñāṇaṃ. Yathāsambhavana cettha yojanā veditabbā. Kalyāṇaputhujjanaṃ hi sīlādayo tayo eva sambhavanti, ariyānaṃ pana sabbepi sīlādayo. Sāro bhikkhūtipi kalyāṇaputhujjanādayova vuttāti āha “**tehi-**

1. Dī-Ṭṭha 1. 58; Ma-Ṭṭha 1. 22; Saṃ-Ṭṭha 2. 90; Am-Ṭṭha 1. 47 piṭṭhesupi.

yeva sīlasārādīhi”ti-ādi. Atha vā nippariyāyato khīṇāsavova sāro bhikkhu nāmāti āha **“vigatakilesapheggubhāvato vā**”ti-ādi.

Yopi kalyāṇaputhujjano anulomapaṭipadāya paripūrakārī sīlasampanno indriyesu guttadvāro bhojane mattaññū jāgariyānuyogamanuyutto pubbarattāpararattaṃ bodhipakkhiyānaṃ dhammānaṃ bhāvanānuyogamanuyutto viharati “ajja vā sve vā aññataraṃ sāmāññaphalaṃ adhigamissāmī”ti, sopi vuccati sikkhatīti sekhoti āha **“puthujjanakalyāṇakena saddhin**”ti. **Satta ariyā**ti cattāro maggaṭṭhā, heṭṭhimā ca tayo phalaṭṭhāti ime satta ariyā. **Tisso sikkhā**ti adhisīlādikā tisso sikkhā. Sikkhāsu jātoti vā **sekho**. Ariyapuggalo hi ariyāya jātiyā jāyamāno sikkhāsu jāyati, na yoniyam. Sikkhanasiloti vā **sekho**, puggalādhiṭṭhānāya vā kathāya sekhasa ayanti anaññasādhāraṇā maggaphalattayadhammā sekhapariyāyena vuttā. **Asekhoti** ca yattha sekhabhāvāsāṅkā atthi, tatthāyaṃ paṭisedhoti lokiyaniḃbānesu asekhabhāvānāpatti daṭṭhabbā. Sālasamādhīpaññāsāṅkhātā hi sikkhā attano paṭipakkhakīlesehi vimuttattā parisuddhā, upakkilesānaṃ ārammaṇabhāvampi anupagamanato etā sikkhāti vatturaṃ yuttā, aṭṭhasupi maggaphalesu vijjanti, tasmā catumaggahetṭhimaphalattayasamaṅgino viya arahattaphalasamaṅgīpi tāsu sikkhāsu jātoti taṃsamaṅgino arahato itaresaṃ viya sekhatte sati sekhasa ayanti, sikkhā sīlaṃ etassāti ca sekhoti vattabbo siyāti taṃ nivattanatthaṃ “asekho”ti yathāvuttasekhabhāvapaṭisedho kato. Arahattaphalehi pavattamānā sikkhā pariniṭṭhitasikkhākiccattā na sikkhākiccaṃ karonti, kevalaṃ sikkhāphalabhāveneva pavattanti, tasmā tā na sikkhāvacaṇaṃ arahanti, nāpi taṃsamaṅgī sekhavacaṇaṃ, na ca sikkhanasīlo, sikkhāsu jātoti ca vattabataṃ arahati, heṭṭhimaphalesu pana sikkhā sakadāgāmimaggavipassanādīnaṃ upanissayabhāvato sikkhākiccaṃ karontīti sikkhāvacaṇaṃ arahanti, taṃsamaṅgino ca sekhavacaṇaṃ sikkhanasīlā, sikkhāsu jātāti ca vattabataṃ arahanti “sikkhantīti sekha”ti apariyositasikkhānaṃ dassitattā, “na sikkhatīti asekho”ti iminā pariyoṣitasikkho dassito. Na sikkhāya rahitoti āha **“sekkhadhamme**

atikkamma -pa- khīṇāsavo asekhoti vuccatī”ti. Vuddhippattasikkho vā asekhoti etasmim atthe sekhadhammesu eva ṭhitassa kassaci ariyassa asekhabhāvāpattīti arahattamaggadhammā vuddhippattā ca yathāvuttehi atthehi sekhāti katvā taṃsamaṅgino aggamaggaṭṭhassa asekhabhāvo āpannoti? Na, taṃsadesu tabbohārato. Arahattamaggato hi ninnānākaraṇaṃ arahattaphalaṃ ṭhapetvā pariññākiccakaraṇaṃ vipākabhāvaṇca, tasmā te eva sekhā aggaphaladhammabhāvaṃ āpannāti sakkā vattum. Kusalasukhato ca vipākasukhaṃ santataratāya paṇītataraṇti vuddhippattā ca te dhammā hontīti taṃsamaṅgī asekhoti vuccatīti.

Sabbantimena pariyāyenāti sabbantimena paricchena.

Upasampadākammassa adhiṅkarattā **“pañcavaggakaraṇīye”**ti vuttaṃ. Pañcannaṃ vaggo samūhoti pañcavaggo, pañcaparimāṇayutto vā vaggo pañcavaggo, tena kattabbaṃ kammaṃ **pañcavaggakaraṇīyaṃ. Yāvatikā bhikkhūti** yattakā bhikkhū. **Kammappattāti** kammārahā pārājikaṃ anāpannā anukkhittā ca. Upasampadākammassa pañcavaggakaraṇīyattā pañceva bhikkhū kammappattā ettakehipi kammāsiddhito, itare chandārahā. **Ñatticatutthenāti** ettha kiñcāpi ñattisabbapaṭṭhamaṃ vuccati, tissannaṃ pana anussāvanānaṃ atthabyañjanabhedābhāvato atthabyañjanabhinnā ñatti tāsāṃ catutthāti katvā **“ñatticatutthan”**ti vuccati. Byañjanānurūpameva aṭṭhakathāyaṃ **“tīhi anussāvanāhi ekāya ca ñattiyā”**ti vuttaṃ, atthappavattikkamena pana **“ekāya ñattiyā tīhi anussāvanāhi”**ti vattabbaṃ. **Vatthuñatti-anussāvanasīmāparisasampattisampannattāti** ettha **vatthūti** upasampadāpekkho puggalo, so ṭhapetvā ūnavīsativassāṃ antimavatthum ajjhāpannapubbaṃ paṇḍakādayo ca ekādasa abhabbapuggale vedītabbo. Ūnavīsativassādayo hi terasa puggalā upasampadāya avatthu, ime pana ṭhapetvā aññasmim upasampadāpekkhe sati upasampadākammaṃ **vatthusampattisampannaṃ** nāma hoti.

Vatthusamṅhapuggalañattīnaṃ aparāmasanāni pacchā ñattiṭṭhapanañcāti ime tāva pañca ñattidosā. Tattha **“ayaṃ itthannāmo”**ti upasampadāpekkhassa akittanaṃ **vatthu-aparāmasanaṃ** nāma. **“Suṇātu me bhante saṃgho”**ti ettha **“suṇātu me bhante”**ti vatvā **“saṃgho”**ti abhaṇanaṃ **saṃgha-aparāmasanaṃ** nāma. **“Itthannāmassa upasampadāpekkho”**ti upajjhāyassa akittanaṃ

puggala-aparāmasanaṃ nāma. Sabbena sabbaṃ ñattiyā anuccāraṇaṃ **ñatti-aparāmasanaṃ** nāma. Paṭhamaṃ kammavācaṃ niṭṭhāpetvā “esā ñatti”ti vatvā “khamati saṃghassa”ti evaṃ ñattikittanaṃ **pacchā ñattitṭhapanam** nāma. Iti imehi dosehi vimuttāya ñattiyā sampannaṃ **ñattisampattisampannaṃ** nāma.

Vatthusamghapuggalānaṃ aparāmasanāni sāvanāya hāpanaṃ akāle sāvananti ime pañca anussāvanadosā. Tattha **vatthādīnaṃ** aparāmasanāni ñattiyā vuttasadisāneva. Tīsu pana anussāvanāsu yattha katthaci etesaṃ aparāmasanaṃ aparāmasanameva. Sabbena sabbaṃ pana kammavācaṃ avatvā catukkhattum ñattikittanameva, atha vā pana kammavācabbhantare akkharassa vā padassa vā anuccāraṇaṃ vā duruccāraṇaṃ vā **sāvanāya hāpanam** nāma. Sāvanāya anokāse paṭhamaṃ ñattiṃ aṭṭhapetvā anussāvanakaraṇaṃ **akāle sāvanam** nāma. Iti imehi dosehi vimuttāya anussāvanāya sampannaṃ **anussāvanasampattisampannaṃ** nāma.

Vipattisīmālakkaṇaṃ samatikkantāya pana sīmāya kataṃ **sīmāsampattisampannaṃ** nāma. Yāvaticā bhikkhū kammappattā, tesam anāgamaṇaṃ, chandārahānaṃ chandassa anāharaṇaṃ, sammukhībhūtānaṃ paṭikkosanti ime pana tayo parisadosā, tehi vimuttāya parisāya kataṃ **parisasampattisampannaṃ** nāma.

Upasampadākammavācāsāṅkhātaṃ bhagavato vacanaṃ upasampadākammakaraṇassa kāraṇattā ṭhānaṃ, yathā ca taṃ kattabbanti bhagavatā anusitṭhaṃ, tathā katattā tadanucchavikaṃ yathāvuttaṃ anūnaṃ ñatti-anussāvanaṃ uppaṭipāṭiyā ca avuttaṃ **ṭhānārahaṃ**. Yathā kattabbanti hi bhagavatā vuttaṃ, tathā akate upasampadākammassa kāraṇaṃ na hotīti na taṃ ṭhānārahaṃ. Tenāha “**kāraṇārahena satthusāsanārahena**”ti. Iminā ñatti-anussāvanasampatti kathitāti veditabbā. “Samaggena saṃghena”ti iminā pana parisasampatti kathitāva. “Akuppenā”ti iminā pārisesato vatthusīmāsampattiyo kathitāti veditabbā. Aṭṭhakathāyaṃ pana akuppalakkaṇaṃ ekattha sampiṇḍetvā dassetuṃ **akuppenāti** imassa “vatthuñatti-anussāvanasīmā parisasampattisampannattā akopetabbataṃ appaṭikkositabbataṃ upagatenā”ti attho vutto. Keci pana “ṭhānārahenaṃ ettha ‘na hatthacchinno pabbājetabbo’ti-ādi¹ satthusāsaṇaṃ ṭhānaṃ”ti vadanti.

1. Vi 3. 126 piṭṭhe.

“Ñatticatutthena kammaṇā”ti imasmim̐ adhikāre pasaṅgato āharitvā yaṃ kammalakkhaṇaṃ sabba-aṭṭhakathāsu papañcitam̐, taṃ yath-gatattḥāneyeva dassetukāmo idha tassa avacane tattha vacane ca payojanaṃ dassetuṃ “**imasmim̐ pana ṭhāne ṭhatvā**”ti-ādimāha.

Aṭṭhasu upasampadāsu ehibhikkhūpasampadā saraṇagamanūpasampadā ovādaṭṭiggahaṇūpasampadā pañhabyākaraṇūpasampadāti imāhi upasampadāhi upasampannaṇaṃ lokavajjasikkhāpadavītikkame abhabbattā garudhammapaṭṭiggahaṇūpasampadā dūtenūpasampadā aṭṭhavācikūpasampadāti imāsañca tissannaṃ upasampadānaṃ bhikkhunīnaṃyeva anuññātattā ñatticatuttheneva kammaṇa upasampanno gahitoti veditabbo. Tathā hi ehibhikkhūpasampadā antimabhavikānaṃyeva, saraṇagamanūpasampadā parisuddhānaṃ, ovādaṭṭiggahaṇapañhabyākaraṇūpasampadā mahākassapasopākānaṃ, na ca te bhabbā pārājikādilokavajjaṃ āpajjitum̐, garudhammapaṭṭiggahaṇādayo ca bhikkhunīnaṃyeva anuññātā, ayañca bhikkhu, tasmā ettha ñatticatutthena upasampannaṇo gahitoti veditabbo.

Paṇṇattivajjesu pana sikkhāpadesu aññepi ehibhikkhūpasampadāya upasampannaṇādayo saṅgahaṃ gacchanti. Tepi hi sahaseyyādipaṇṇattivajjaṃ āpattim̐ āpajjantiyeva. Yadi evaṃ paṇṇattivajjesupi sikkhāpadesu “ayaṃ imasmim̐ atthe adhippeto bhikkhū”ti ñatticatuttheneva kammaṇa upasampanno kasmā vuttoti? Sabbasikkhāpadavītikkamārahattā sabbakālikattā ca. Ehibhikkhūpasampadādayo hi na sabbasikkhāpadavītikkamārahā asabbakālikā ca. Tathā hi aṭṭhasu upasampadāsu ñatticatutthakammūpasampadā dūtenūpasampadā aṭṭhavācikūpasampadāti imā tissoyeva thāvarā, sesā buddhe dharamāneyeva ahesuṃ. Teneva ca **bhikkhunīvibhaṅgepi**¹ “tatra yāyaṃ bhikkhunī samaggena ubhato saṅghena ñatticatutthena kammaṇa akuppēna ṭhānārahena upasampannā, ayaṃ imasmim̐ atthe adhippetā bhikkhunī”ti dūtenūpasampadāya aṭṭhavācikūpasampadāya ca upasampannaṃ antokatvā ubhato saṅghena ñatticatuttheneva kammaṇa upasampannā bhikkhunī vuttā, na garudhammapaṭṭiggahaṇūpasampadāya upasampannā tassā upasampadāya pāṭipuggalikabhāvato asabbakālikattā. Garudhammapaṭṭiggahaṇūpasampadā hi mahāpajāpatiyā eva anuññātattā pāṭipuggalikāti, tasmā

1. Vi 2. 276 piṭṭhe.

sabbasikkhāpadavītikkamārahaṃ sabbakālikāya
 ñatticatutthakammūpasampadāya upasampannameva gahetvā
 sabbasikkhāpadāni paññattānīti gahetabbaṃ. Yadi evaṃ paṇṇattivajjesu
 sikkhāpadesu ca ehibhikkhūpasampannādīnampi saṅgaho kathaṃ
 viññāyatīti? Atthato āpannattā. Tathā hi “dve puggalā abhabbā āpattim
 āpajjituṃ buddhā ca paccekabuddhā ca, dve puggalā bhabbā āpattim
 āpajjituṃ bhikkhū ca bhikkhuniyo cā”¹ti¹ sāmaññato vuttattā
 ehibhikkhūpasampannādayopi asañicca assatiyā acittakaṃ paṇṇattivajjam
 sahaseyyādi-āpattim āpajjantīti atthato āpannanti ayamettha sāro. Yaṃ
 panettha ito aññathā **kenaci** papañcitaṃ, na taṃ sārato paccetabbaṃ.

Niruttivasenāti nibbacanavasena. **Abhilāpavasenā**ti vohāravasena.
Anuppannāya kammavācāyāti anuppannāya ñatticatutthakammavācāya.
Guṇavasenāti sīlāditaṃtaṃguṇayogato. Ettha ca “bhindati pāpake akusale
 dhammeti bhikkhū”ti nibbacanaṃ veditabbaṃ.

Bhikkhupadabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sikkhāsājīvapadabhājanīyavaṇṇanā

Sikkhitabbāti āsevitabbā. **Uttamanti** visiṭṭhaṃ. Adhisīlādīsu vijjamānesu
 sīlādīhipi bhavitabbaṃ. Yathā hi omakatarappamāṇaṃ chattaṃ vā dhajaṃ
 vā upādāya atirekappamāṇaṃ “atichattaṃ atidhajo”ti vuccati, evamihāpi
 “anukkaṭṭhasīlaṃ upādāya adhisīlena bhavitabbaṃ, tathā anukkaṭṭhaṃ
 cittaṃ paññaṅca upādāya adhiccittena adhipaññāya ca bhavitabbaṃ”ti manasi
 katvā sīlādīm sarūpato vibhāvetukāmo “**katamaṃ panettha sīlaṃ**”ti-ādimāha.
 Atṭhaṅgasīlaṃ dasaṅgasīlesveva antogadhattā visuṃ aggahetvā
 “**pañcaṅgadasaṅgasīlaṃ**”ti ekatthameva vuttaṃ. **Pātimokkhasaṃvarasīlanti**
 cārittavārittavasena duvidhaṃ vinayapiṭakapariyāpannaṃ sikkhāpadasīlaṃ.
 Tañhi yo naṃ pāti rakkhati, taṃ makkheti moceti āpāyikādīhi dukkhehīti
 pātimokkhanti vuccati. Saṃvaraṇaṃ

1. Vi 5. 214 piṭṭhe.

saṃvaro, kāyavācāhi avītikkamo. Pātimokkameva saṃvaro pātimokkhasaṃvaro. So eva sīlanatthēna sīlanti pātimokkhasaṃvarasīlaṃ.

Aparo nayo¹—kilesānaṃ balavabhāvato pāpakiriyāya sukarabhāvato puññakiriyāya ca dukkarabhāvato bahukkhattum apāyesu patanasīloti pātī, puthujjano. Aniccatāya vā bhavābhavādīsū kammavegakkhitto ghaṭiyantaṃ viya anavaṭṭhānena paribbhamanato gamanasīloti pātī, maraṇavasena vā tamhi tamhi sattanikāye attabhāvassa patanasīloti pātī, sattasantāno, cittameva vā. Taṃ pātināṃ saṃsāradukkhatō mōkkhetīti pātimokkhaṃ. Cittassa hi vimokkheṇa satto vimuttoti vuccati. Vuttañhi “cittavodānā visujjhantī”², “anupādāya āsavehi cittaṃ vimuttan”³ ca.

Atha vā avijjādinā hetunā saṃsāre patati gacchati pavattatīti pātī. “Avijjānīvaraṇānaṃ sattānaṃ taṇhāsāmyojanānaṃ sandhāvataṃ saṃsaratan”⁴ hi vuttaṃ. Tassa pātino sattassa taṇhādisaṃkilesattayato mōkkho etenāti pātimokkho. “Kaṇṭhekāḷo”⁵ti-ādīnaṃ⁵ viyassa samāsasiddhi veditabbā.

Atha vā pāteti vinipāteti dukkhehīti pātī, cittaṃ. Vuttañhi “cittena nīyati loko, cittena parikkassatī”⁶. Tassa pātino mōkkho etenāti pātimokkho. Patati vā etena apāyadukkhe saṃsāradukkhe cāti pātī, taṇhāsāmkilesō. Vuttañhi “taṇhā janeti purisaṃ⁷, taṇhādutiyo puriso”⁸ ca ādi. Tato pātito mōkkhoti pātimokkho.

Atha vā patati etthāti pātī, cha ajjhattikabāhirāni āyatanāni. Vuttañhi “chasu loko samuppanno, chasu kubbati santhavan”⁹. Tato cha-ajjhattikabāhirāyatanasaṃkhātato pātito mōkkhoti pātimokkho.

1. Udāna-Ṭṭha 202; Itivuttaka-Ṭṭha 290 piṭṭhesupī passitabbāṃ.

2. Saṃ 2. 123 piṭṭhe.

3. Vi 3. 23 piṭṭhe.

4. Saṃ 1. 387 piṭṭhe.

5. Kaṇṭhakāḷoti-ādīnaṃ (Syā-Ka)

6. Saṃ 1. 36 piṭṭhe.

7. Saṃ 1. 34 piṭṭhe.

8. Aṃ 1. 316; Khu 1. 201, 268 piṭṭhesu.

9. Khu 1. 304; Saṃ 3. 38 piṭṭhesu.

Atha vā pāto vinipāto assa atthīti pātī, saṃsāro. Tato makkhoti pātīmokkho.

Atha vā sabbalokādhipatibhāvato dhammissaro bhagavā patīti vuccati, muccati etenāti makkho, patino makkho tena paññattattāti patīmokkho, patīmokkho eva pātīmokkho. Sabbaguṇānaṃ vā mūlabhāvato uttamaṭṭhena pati ca so yathāvuttena atthena makkho cāti patīmokkho, patīmokkho eva pātīmokkho. Tathā hi vuttaṃ “pātīmokkhanti mukhametaṃ pamukhametan”¹ti vitthāro.

Atha vā **pa**-iti pakāre, **atī**ti accantatthe nipāto, tasmā pakārehi accantaṃ makkhetīti pātīmokkho. Idañhi sīlaṃ sayāṃ tadaṅgavasena samādhisahitaṃ paññāsahitañca vikkhambhanavasena samucchadavasena ca accantaṃ makkheti mocetīti pātīmokkho.

Pati pati makkhoti vā patīmokkho, tamhā tamhā vītikkamadosato paccakaṃ makkhetīti attho, patīmokkho eva patīmokkho. Makkho vā nibbānaṃ, tassa makkhassa paṭibimbabhūtoti patīmokkho. Sīlasaṃvaro hi sūriyassa aruṇuggamaṃ viya nibbānassa udayabhūto tappaṭibhāgo ca yathārahaṃ kilesanibbāpanato, patīmokkhoyeva pātīmokkho. Pativattati makkhābhimukhanti vā patīmokkhaṃ, patīmokkhameva pātīmokkhanti evaṃ tāvettha pātīmokkhasaddassa attho veditabbo.

Samvarati pidahati etenāti saṃvaro, pātīmokkhameva saṃvaro pātīmokkhasaṃvaro. So eva sīlaṃ **pātīmokkhasaṃvarasīlaṃ**, atthato pana tato tato vītikkamitabbato viratiyo ceva cetanā ca.

Adhisīlanti vuccatīti anavaśesato kāyikavācasikasamvarabhāvato ca maggaśīlassa padaṭṭhānabhāvato ca pātīmokkhasaṃvarasīlaṃ adhikaṃ viṣiṭṭhaṃ sīlaṃ adhisīlanti vuccati. **Pajjotānanti** ālokānaṃ. Nanu ca paccakabuddhāpi dhammatāvasena pātīmokkhasaṃvarasīlena samannāgatāva honti, evaṃ sati kasmā “buddhāppādeyeva pavattati, na vinā

1. Vi 3. 141 piṭṭhe.

buddhuppādā”ti niyametvā vuttanti āha **“na hi taṃ paññattirū uddharitvā”**ti-ādi. Kiñcāpi paccekabuddhā pātimokkhasamvarasamannāgatā honti, na pana tesam vasena vitthāritam hutvā pavattatīti adhippāyo. “Imasmim vatthusmim imasmim vītikkame idam nāma hotī”ti paññapanam aññesam avisayo, buddhānamyeva esa visayo, buddhānam balanti āha **“buddhāyeva panā”**ti-ādi. Lokiyasīlassa adhisīlabhāvo pariyāyenāti nippariyāyameva taṃ dassetuṃ **“pātimokkhasamvaratopi ca maggaphalasampayuttameva sīlam adhisīlan”**ti vuttam. **Na hi taṃ samāpanno bhikkhūti** gahaṭṭhesu sotāpannānam sadāravītikkamasambhavato vuttam. Tathā hi te saputtadārā agāram ajjhāvasanti.

Samādāpanam samādānañcāti aññesam samādāpanam sayam samādānañca. **Adhicittanti vuccatīti** maggasamādhissa adhiṭṭhānabhāvato adhicittanti vuccati. **Na vinā buddhuppādāti** kiñcāpi paccekabuddhānam vipassanāpādakam aṭṭhasamāpatticittam hotiyeva, na pana te tattha aññe samādāpetuṃ sakkontīti na tesam vasena vitthāritam hutvā pavattatīti adhippāyo. Vipassanāpaññāyapi adhipaññatāsādhane “na vinā buddhuppādā”ti vacanam imināva adhippāyena vuttanti veditabbam. Lokiyacittassa adhicittatā pariyāyenāti nippariyāyameva taṃ dassetuṃ **“tatopi ca maggaphalacittameva adhicittan”**ti āha. **Tam pana idha anadhippetanti** iminā aṭṭhakathāvacanena lokiyacittassa vasena adhicittasikkhāpi idha adhippetāti viññāyati. **Na hi taṃ samāpanno bhikkhu methunam dhammam paṭisevatīti** ca iminā lokiya-adhicittam samāpanno methunam dhammam paṭisevatīti āpannam. Adhipaññāniddese ca “tatopi ca maggaphalapaññāva adhipaññā”ti vatvā “sā pana idha anadhippetā. Na hi taṃ samāpanno bhikkhu methunam dhammam paṭisevatī”ti vuttattā lokiyapaññāvasena adhipaññāsikkhāyapi idhādhippetabhāvo taṃ samāpannassa methunadhammapaṭisevanañca aṭṭhakathāyam anuññātanti viññāyati. Idañca sabbam “tatra yāyam adhisīlasikkhā, ayaṃ imasmim atthe adhippetā sikkhā”ti imāya pāḷiyā na sameti. Ayañhi pāḷi adhisīlasikkhāva idha adhippetā, na itarāti dīpeti, tasmā pāḷiyā aṭṭhakathāya ca evamadhippāyo veditabbo—lokiya-adhicitta-adhipaññāsamāpannassa tathārūpapaccayam paṭicca “methunam dhammam paṭisevissāmī”ti citte uppanne tato

adhicittato adhipaññato ca parihāni sambhavatīti taṃ dvayaṃ samāpanna
na sakkā methunaṃ dhammaṃ paṭisevitunti pāḷiyaṃ adhisīlasikkhāva vuttā.
Adhisīlasikkhañhi yāva vītikkamaṃ na karoti, tāva samāpannova hoti. Na hi
cittuppādamattena pātimokkhasaṃvarasīlaṃ bhinnaṃ nāma hotīti.
Aṭṭhakathāyaṃ pana lokiya-adhicittato adhipaññato ca parihāyitvāpi
bhikkhuno methunadhammapaṭisevanaṃ kadāci bhaveyyāti taṃ dvayaṃ
appaṭikkhipitvā maggaphaladhammānaṃ akuppasabhāvattā taṃ
samāpannassa bhikkhuno tato parihāyitvā methunadhammapaṭisevanaṃ
nāma na kadāci sambhavatīti lokuttarādhicitta-adhipaññānaṃyeva
paṭikkhepo katoti veditabbo.

Atthi dinnam atthi yiṭṭhanti-ādinayapavattanti iminā—

“Tattha katamaṃ kammassakataññāṇaṃ? ‘Atthi dinnam, atthi
yiṭṭham, atthi hutam, atthi sukata dukkaṭāṇaṃ kammānaṃ phalaṃ
vipāko, atthi ayam loko, atthi paro loko, atthi mātā, atthi pitā, atthi sattā
opapātikā, atthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammā paṭipannā,
ye imaṅca lokaṃ paraṅca lokaṃ sayam abhiññā sacchikatvā
pavedentī’ti yā evarūpā paññā pajānaṃ -pa- amoho dhammavicayo
sammādiṭṭhi, idaṃ vuccati kammassakataññāṇaṃ. Ṭhapetvā
saccānulomikaṃ ñāṇaṃ sabbāpi sāsavaṃ kusalā paññā
kammassakataññāṇaṃ”¹—

Imaṃ vibhaṅgapāḷiṃ saṅgaṇhāti.

Tattha² **atthi dinnanti-ādīsu** dinnapaccayā phalaṃ atthīti iminā upāyena
attho veditabbo. **Dinnanti** ca deyyadhammasīsenā dānaṃ vuttam. **Yiṭṭhanti**
mahāyāgo, sabbasādhāraṇaṃ mahādānanti attho. **Hutanti** pahonakasakkāro
adhippeto. **Atthi mātā, atthi pitā**ti mātāpitūsu
sammāpaṭipattimicchāpaṭipatti-ādīnaṃ phalasambhavo vutto. **Idam vuccatīti**
yaṃ ñāṇaṃ “idaṃ kammaṃ sakaṃ, idaṃ no sakaṃ”ti jānāti, idaṃ
kammassakataññāṇaṃ nāma vuccatīti attho. Tattha tividhaṃ kāyaduccaritaṃ
catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ tividhaṃ manoduccaritanti idaṃ na
sakakammaṃ nāma, tīsu dvāresu dasavidhampi sucaritaṃ **sakakammaṃ**
nāma. Attano vāpi hotu parassa vā, sabbampi akusalaṃ na

1. Abhi 2. 341 piṭṭhe.

2. Abhi-Ṭṭha 2. 397 piṭṭhepi passitabbaṃ.

sakakammaṃ nāma. Kasmā? Atthabhañjanato anatthajananato ca. Attano vā hotu parassa vā, sabbampi kusalaṃ **sakakammaṃ** nāma. Kasmā? Anatthabhañjanato atthajananato ca. Evaṃ jānanasamatthe imasmim kammassakataññāṇe ṭhatvā bahuṃ dānaṃ datvā sīlaṃ pūretvā uposathaṃ samādiyivā sukhena sukhaṃ sampattiyā sampattim anubhavitvā nibbānaṃ pattānaṃ sattānaṃ gaṇanaparicchedo natthi. **Ṭhapetvā saccānulomikaṃ ñāṇanti** maggasaccassa paramatthasaccassa ca anulomanato saccānulomikanti laddhanāmaṃ vipassanāññāṇaṃ ṭhapetvā avasesā sabbāpi sāsavaṃ kusalā paññā kammassakataññāṇamevāti attho.

Tilakkhaṇākāraparicchedakanti aniccādilakkhaṇattayassa hutvā abhāvādi-ākāraparicchindanakam. **Adhipaññāti vuccatīti** maggapaññāya adhiṭṭhānabhāvato vipassanāññāṇaṃ adhipaññāti vuccati.

“Kalyāṇakārī kalyāṇaṃ, pāpakārī ca pāpakaṃ.

Anubhoti dvayametam, anubandhati kārakan”ti¹—

evaṃ atīte anāgate ca vaṭṭamūlakadukkhasallakkhaṇavasena samvegavatthutāya vimutti-ākaṅkhāya paccayabhūtā kammassakatapaññā adhipaññātipi vadanti. Lokiyapaññāya adhipaññābhāvo pariyāyenāti nipariyāyameva taṃ dassetuṃ “**tatopi ca maggaphalapaññāva adhipaññā**”ti vuttaṃ.

Saha ājīvanti etthāti **sājīvoti** sabbasikkhāpadaṃ vuttanti āha “**sabbampi -pa- tasmā sājīvanti vuccatī**”ti. Tattha **sikkhāpadanti** “nāmakāyo padakāyo niruttikāyo byañjanakāyo”ti vuttaṃ bhagavato vacanasaṅkhātāṃ sikkhāpadaṃ. **Sabhāgavuttinoti** samānavuttikā, sadisappavattikāti attho. **Tasmim sikkhatīti** ettha ādheyāpekkhattā adhikaraṇassa kimādheyāmapekkhitvā “tasmin”ti adhiṇaraṇaṃ niddiṭṭhanti āha “**taṃ sikkhāpadaṃ cittassa adhikaraṇaṃ katvā**”ti, taṃ sājīvasaṅkhātāṃ sikkhāpadaṃ “yathāsikkhāpadaṃ nu kho sikkhāmi, na sikkhāmi”ti evaṃ pavattivasena sikkhāpada visayattā tadādheyābhūtassa cittassa adhikaraṇaṃ katvāti attho. Nanu ca “sikkhāsājīva samāpanno”ti imassa padabhājanaṃ karontena “yaṃ sikkhaṃ sājīvañca samāpanno, tadubhayaṃ dassetvā tesu sikkhati,

1. Saṃ 1. 229 piṭṭhe.

tena vuccati sikkhāsājīvasamāpanno”ti vattabbaṃ siyā, evamavtvā “tasmim̐ sikkhati, tena vuccati sājīvasamāpanno”ti ettakameva kasmā vuttanti antolīnacodanaṃ sandhāyāha “**na kevalañcāyametasmin**”ti-ādi.

Tassā ca sikkhāyāti tassā adhisīlasaṅkhātāya sikkhāya. **Sikkhaṃ paripūrentoti** sīlasaṃvaraṃ paripūrento, vārittasīlavasena viratisampayuttaṃ cetanaṃ cārittasīlavasena virativippayuttaṃ cetanañca attani pavattentoti attho. **Tasmiñca sikkhāpade avītikkamanto sikkhatīti** “nāmakāyo padakāyo niruttikāyo byañjanakāyo”ti evaṃ vuttaṃ bhagavato vacanaṅkhātāṃ sikkhāpadaṃ avītikkamanto hutvā tasmim̐ yathāvuttasikkhāpade sikkhatīti attho. Sīlasaṃvarapūraṇaṃ sājīvānatikkamanañcāti idameva ca dvayaṃ idha sikkhanaṃ nāmāti adhippāyo. Tattha sājīvānatikkamo sikkhāpāripūriyā paccayo. Sājīvānatikkamato hi yāva maggā sikkhāpāripūri hoti. Apicettha “sikkhaṃ paripūrento sikkhatī”ti iminā viraticetanāsaṅkhātassa sīlasaṃvarassa visesato santāne pavattanakālova gahito, “avītikkamanto sikkhatī”ti iminā pana appavattanakālopi. Sikkhañhi paripūraṇavasena attani pavattentopi niddādivasena appavattentopi vītikkamābhāvā “avītikkamanto sikkhatī”ti vuccatīti.

Sikkhāsājīvapadabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sikkhāpaccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā

“Appaccakkhāya appaccakkhātāyā”ti ubhayathāpi pāṭho tīsupi **gaṇṭhipadesu** vutto. **Dubbalye āvikatepīti** “yannūnāhaṃ buddhaṃ paccakkheyyan”ti-ādinā dubbalabhāve pakāsitepi. **Sikkhāya pana paccakkhātāyāti** “buddhaṃ paccakkhāmī”ti-ādinā sikkhāya paccakkhātāya. Yasmā dirattavacane gahite tena purimapacchimapaḍāni saṃsiliṭṭhāni honti, na tasmim̐ aggahite, tasmā dirattavacanena byañjanasiliṭṭhatāmattameva payojananti āha “**byañjanasiliṭṭhatāyā**”ti. **Mukhārulhatāyāti** yasmā evarūpaṃ vacanaṃ lokassa mukhamāruḷhaṃ, tasmāti attho.

Byañjanaṃ sampādetiti tassa visum atthābhāvato vuttamevatthaṃ aññapadena dīpento byañjanaṃ sampādeti. Vuttamevatthaṃ kāraṇena vibhāvento āha “**parivāarakapadavirahitaṇhī**”ti-ādi. Atthadīpakam padam atthapadam.

Sikkhāpaccakkhānassāti “buddhaṃ paccakkhāmī”ti-ādisikkhāpaccakkhānavacanassa. “Buddhaṃ paccakkhāmī”ti-ādīsu “evaṃ kho bhikkhave dubbalyāvikammañceva hoti sikkhā ca paccakkhātā”ti vuttattā ubhayampi hotīti āha “**ekaccaṃ dubbalyāvikammaṃ attho hoti**”ti. Kiñcāpi “buddhaṃ paccakkhāmī”ti-ādisikkhāpaccakkhānavacanassa dubbalyāvikamma padattho na hoti, tathāpi “buddhaṃ paccakkhāmī”ti vutte sikkhāparipūraṇe dubbalyāvibhāvassapi gamyamānattā “sikkhāpaccakkhānassa ekaccaṃ dubbalyāvikammaṃ attho hoti”ti vuttam. **Naṃ sandhāyāti** naṃ atthabhūtam dubbalyāvikammaṃ sandhāya.

Visesāvisesanti ettha yena dubbalyāvikammameva hoti, na sikkhāpaccakkhānam, tattha sikkhāpaccakkhānadubbalyāvikammānam atthi viseso. Yena pana sikkhāpaccakkhānañceva dubbalyāvikammañca hoti, tattha nevatthi visesoti vedītabbāṃ. Kaṭṭha kicchajīvanetidhātūsu paṭhitattā vuttam “**kiccha jīvikappatto**”ti. Ukkaṇṭhanam ukkaṇṭhā, kicchajīvikā, tam ito pattoti **ukkaṇṭhito**. Itoti ito ṭhānato, ito vihārato vā. **Etthāti** gantumicchitam padesaṃ vadati. Anabhiratiyā pīḷito vikkhittacitto hutvā sīsaṃ ukkhipivā uddhammukho ito cito ca olokento āhiṇḍatīti āha “**uddham kaṇṭham katvā viharamāno**”ti.

Aṭṭiyamānoti ettha aṭṭamiva attānamācarati aṭṭiyatīti aṭṭiyasaddassa antogadha-upamānabhūtakammattā upameyyabhūtena attanāva sakammakattam, na bhikkhubhāvenāti āha “**bhikkhubhāvanti bhikkhubhāvenā**”ti. Na hi so bhikkhubhāvaṃ aṭṭamiva ācarati, kiñcarahi attānam, tasmā bhikkhubhāvena karaṇabhūtena attānam aṭṭiyamānoti evamettha attho daṭṭhabboti āha “**karaṇatthe upayogavacanā**”ti. **Kaṇṭhe āsattena aṭṭiyeyyāti** ettha pana karaṇattheyeva karaṇavacananti āha “**yathālakkaṇam karaṇavacaneneva vuttan**”ti. Kattu-atthe vā upayogavacanam daṭṭhabbanti āha “**tena vā bhikkhubhāvenā**”ti-ādi, tena kattubhūtena bhikkhubhāvenāti attho. Imasmim panatthe aṭṭam karotīti

aṭṭiyatīti aṭṭiya-saddaṃ nipphādetvā tato kammani māna-sadde kate “aṭṭiyamāno”ti padasiddhi veditabbā. Tenevāha “**aṭṭo kariyamāno pīḷiyamāno**”ti. **Jigucchamānoti** iminā pana sambandhe kariyamāne bhikkhubhāvanti upayogatthe eva upayogavacananti āha “**asuciṃ viya taṃ jigucchanto**”ti, taṃ bhikkhubhāvaṃ jigucchantoti attho. **Sacāhanti** sace ahaṃ.

Paccakkhānākārena vuttānīti “paccakkheyyaṃ paccakkheyyaṃ”ti vuttattā paccakkhānākārasambandhena vuttāni. **Bhāvavikappākārenāti** “assaṃ assaṃ”ti āgatattā yaṃ yaṃ bhavitukāmo, tassa tassa bhāvassa vikappākārena, bhikkhubhāvato aññabhāvavikappākārenāti adhippāyo.

50. **Na ussahāmīti** attano tattha tattha ussābhāvaṃ dasseti. **Na visahāmīti** ekabhaddādināṃ asayhabhāvaṃ dasseti. **Na ramāmīti** “pabbajjāmūlakam natthi me sukhan”ti dasseti. **Nābhiramāmīti** pabbajjāya attano santosābhāvaṃ dasseti.

Idāni sikkhāpaccakkhānavāre ṭhatvā ayaṃ vinicchayo veditabbo—tattha “sāmaññā cavitukāmo”ti-ādīhi padehi cittaniyamaṃ dasseti. “Buddhaṃ dhammaṃ”ti-ādīhi padehi khettaniyamaṃ dasseti. Yathā hi loke sassānaṃ ruhanaṭṭhānaṃ “khettaṃ”ti vuccati, evamidampi sikkhāpaccakkhānassa ruhanaṭṭhānattā “khettaṃ”ti vuccati. “Paccakkhāmi dhārehi”ti etena kālaniyamaṃ dasseti. “Vadati”ti iminā payoganiyamaṃ dasseti. “Alaṃ me buddhena, kinu me buddhena, na mamaṭṭho buddhena, sumuttāhaṃ buddhenā”ti-ādīhi anāmaṭṭhakālavasenapi paccakkhānaṃ hotīti dasseti. “Viññāpeti”ti iminā vijānananiyamaṃ dasseti. “Ummattako sikkhaṃ paccakkhāti, ummattakassa santike sikkhaṃ paccakkhāti”ti-ādīhi puggalaniyamaṃ dasseti. “Ariyakena milakkhassa santike sikkhaṃ paccakkhāti, so ca nappaṭivijānāti, appaccakkhātā hoti sikkhā”ti-ādīhi puggalādiniyame satipi vijānananiyamāsambhavaṃ dasseti. “Davāya sikkhaṃ paccakkhāti, appaccakkhātā hoti sikkhā”ti-ādīhi khettādiniyame satipi cittaniyamābhāvena na ruhatīti dasseti. “Sāvetukāmo na sāveti, appaccakkhātā hoti sikkhā”ti iminā cittaniyamepi satipi payoganiyamābhāvena na

ruhatīti dasseti. “Aviññussa sāveti, viññussa na sāveti”ti etehi cittakhetakālapayogapuggalavijānananiyamepi sati yaṃ puggalaṃ uddissa sāveti, tasseva savanena ruhati, na aññassāti dasseti. “Sabbaso vā pana na sāveti, appaccakkhātā hoti sikkhā”ti idaṃ pana cittādiniyameneva sikkhā paccakkhātā hoti, na aññathāti dassanattamaṃ vuttaṃ. Tasmā cittakhetakālapayogapuggalavijānananiyamavasena sikkhāya paccakkhānaṃ ñatvā tadabhāvena appaccakkhānaṃ vedītabbamaṃ.

Kathaṃ? Upasampannabhāvato cavitukāmatācitteneva hi sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na davā vā ravā vā bhaṇantassa. Evaṃ **cittavasena** sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Tathā “buddhaṃ paccakkhāmi, dhammaṃ paccakkhāmi, saṃghaṃ paccakkhāmi, sikkhaṃ, vinayaṃ, pātimokkhaṃ, uddesaṃ, upajjhāyaṃ, ācariyaṃ, saddhivihārikaṃ, antevāsikaṃ, samānupajjhāyakaṃ, samānācariyakaṃ, sabrahmacāriṃ paccakkhāmi”ti evaṃ vuttānaṃ buddhādīnaṃ catuddasannaṃ, “gihīti maṃ dhārehi, upāsako, ārāmiko, sāmaṇero, titthiyo, titthiyasāvako, assamaṇo, asakyaputtiyoti maṃ dhārehi”ti evaṃ vuttānaṃ gihi-ādīnaṃ aṭṭhannañcāti imesaṃ dvāvīsatiyā khettapadānaṃ yassa kassaci savevacanassa vasena tesu ca yaṃkiñci vattukāmassa yaṃkiñci vadatopi sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na rukkhādīnaṃ aññatarassa nāmaṃ gahetvā sikkhaṃ paccakkhantassa. Evaṃ **khettavasena** sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Tattha yadetaṃ “paccakkhāmi”ti ca “maṃ dhārehi”ti ca vuttaṃ vattamānakālavacanaṃ, yāni ca “alaṃ me buddhena, kinnu me buddhena, na mamattho buddhena, sumuttāhaṃ buddhenā”ti-ādīnā nayena ākhyātavasena kālaṃ anāmasitvā purimehi cuddasahi padehi saddhim yojetvā vuttāni “alaṃ me”ti-ādīni cattāri padāni, tesameva ca savevacanānaṃ vasena paccakkhānaṃ hoti, na “paccakkhāsin”ti vā “paccakkhissan”ti vā “maṃ dhāresi”ti vā “dhāressasi”ti vā “yannūnāhaṃ paccakkheyyan”ti vāti-ādīni atītānāgataparikkappavacanāni bhaṇantassa. Evaṃ **vattamānakālavasena** ceva **anāmatṭhakālavasena** ca paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Payogo pana duvidho kāyiko vācasiko. Tattha “buddhaṃ paccakkhāmi”ti-ādinā nayena yāya kāyaci bhāsāya vacībhedaṃ katvā vācasikapayogeneva paccakkhānaṃ hoti, na akkharalikhanaṃ vā hatthamuddādidassanaṃ vā kāyapayogaṃ karontassa. Evaṃ **vācasikapayogeneva** paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Puggalo pana duvidho yo ca paccakkhāti, yassa ca paccakkhāti. Tattha yo paccakkhāti, so sace ummattakakhittacittavedanāṭṭānaṃ aññataro na hoti. Yassa pana paccakkhāti, so sace manussajātiko hoti, na ca ummattakādīnaṃ aññataro, sammukhībhūto ca sikkhāpaccakkhānaṃ hoti. Na hi asamukhībhūtassa dūtena vā paṇṇena vā ārocanaṃ ruhati. Evaṃ **yathāvuttapuggalavasena** paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Vijānanampi niyamitāniyamitavasena duvidhaṃ. Tattha yassa yesaṃ vā niyametvā “imassa imesaṃ vā ārocemi”ti vadati, sace te yathā pakatiyā loke manussā vacanaṃ sutvā āvajjanasamaye jānanti, evaṃ tassa vacanānantarameva tassa “ayaṃ ukkaṇṭhito”ti vā “gihibhāvaṃ patthayati”ti vā yena kenaci ākārena sikkhāpaccakkhānabhāvaṃ jānanti, paccakkhātā hoti sikkhā. Atha aparabhāge “kiṃ iminā vuttan”ti cintetvā jānanti, aññe vā jānanti, appaccakkhātāva hoti sikkhā. Aniyametvā ārocentassa pana sace vuttanayena yo koci manussajātiko vacanatthaṃ jānāti, paccakkhātāva hoti sikkhā. Evaṃ **vijānanavasena** paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena. Iti imesaṃ vuttappakārānaṃ cittādīnaṃ vaseneva sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na aññathāti daṭṭhabbānaṃ.

51. “Vadati”ti vacībhedappayogaṃ dassetvā tadanantaraṃ “viññāpeti”ti vuttattā teneva vacībhedena adhippāyaviññāpanaṃ idhādhippetānaṃ, na yena kenaci upāyenāti āha **“teneva vacībhedenā”**ti. **Padapaccābhaṭṭhaṃ katvāti** padaviparāvuttiṃ katvā. Idañca padappayogassa aniyamittā vuttānaṃ. Yathā hi loke “āhara pattānaṃ, pattānaṃ āharā”ti aniyamitena padappayogena tadatthaviññāpanaṃ diṭṭhaṃ, evamidhāpi “buddhaṃ paccakkhāmi, paccakkhāmi buddhaṃ”ti aniyamitena padappayogena tadatthaviññāpanaṃ hotiyevāti adhippāyo. Buddhaṃ paccakkhāmi atthappadhāno

ayaṃ niddeṣo, na saddappadhānoti āha “**milakkhabhāsāsu vā aññatarabhāsāya tamatthaṃ vadeyyā**”ti. Māgadhabhāsato avasiṭṭhā sabbāpi andhadamiḷādibhāsā milakkhabhāsāti veditabbā. Khettapadesu ekaṃ vattukāmo sacepi aññaṃ vadeyya, khettapadantogadhattā paccakkhātāva hoti sikkhāti dassento āha “**buddhaṃ paccakkhāmīti vattukāmo**”ti-ādi. Yadi “buddhaṃ paccakkhāmī”ti vattum anicchanto cittaena taṃ paṭikkhipivā aññaṃ vattukāmo puna virajjhivā tameva vadeyya, tathāpi sāsānato cavitukāmatācittē sati khettapadasseva vuttattā aṅgapāripūrisambhavato hotveva sikkhāpaccakkhānanti veditabbaṃ. **Khettameva otiṇṇanti** sikkhāpaccakkhānassa ruhanaṭṭhānabhūtaṃ khettameva otiṇṇaṃ.

“Paccakkhāmi dhārehi”ti vattamānakālassa padhānabhāvena vattumicchitattā atītānāgataparikkappavacanehi nevatthi sikkhāpaccakkhānanti dassento āha “**sace pana buddhaṃ paccakkhinti vā**”ti-ādi. **Vadati viññāpetī**ti ettha **vadatī**ti iminā payogassa niyamitattā ekassa santike attano vacībhedappayogeneva sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na dūtasāsanādippayogenāti dassento āha “**dūtaṃ vā paḥiṇātī**”ti-ādi. Tattha “mama sikkhāpaccakkhānabhāvaṃ kathehi”ti mukhasāsanavasena “dūtaṃ vā paḥiṇātī”ti vuttaṃ. Paṇṇe likhitvā paḥiṇānāvasena “**sāsānaṃ vā pesetī**”ti vuttaṃ. Rukkhādīsu akkharāni likhitvā dassānāvasena “**akkharaṃ vā chindatī**”ti vuttaṃ. **Hatthamuddāya vā tamatthaṃ ārocetī**ti hatthena adhippāyaviññāpanaṃ sandhāya vuttaṃ. Adhippāyaviññāpakō hi hatthavikāro hatthamuddā. Hattha-saddo cettha tadekadesesu aṅgulīsu daṭṭhabbo “na sabbaṃ hatthaṃ mukhe pakkipissāmi”ti-ādīsu¹ viya. Tasmā adhippāyaviññāpakena aṅgulisaṅkocādinā hatthavikārena tamatthaṃ ārocetīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Cittasampayuttanti paccakkhātukāmatācittasampayuttaṃ. Idāni vijānānāvasena sikkhāpaccakkhānaṃ niyamitāniyamitavasena dvidhā veditabbanti dassento āha “**yadi ayameva jānātū**”ti-ādi. Ayaṅca vibhāgo “vadati viññāpetīti

1. Vi 2. 255 piṭṭhe.

ekavisayattā yassa vadati, tasseva vijānanam adhippetam, na aññassā”ti iminā nayena laddhoti daṭṭhabbam. Na hi yassa vadati, tato aññam viññāpetīti ayamatto sambhavati. **Soyeva jānātīti** avadhāraṇena tasmim avijānanteyeva aññassa jānanam paṭikkhipati. Tenevāha **“atha so na jānāti, añño samīpe ṭhito jānāti, appaccakkhātā hoti sikkhā”**ti. Tasmā “ayameva jānātū”ti ekaṃ niyametvā ārocite yadipi sopi jānāti aññopi, niyamitassa pana niyamitavasena vijānanasambhavato sikkhāpaccakkhānam hotiyevāti daṭṭhabbam “añño mā jānātū”ti aniyamittā. **Dvinnampi niyametvāti** idaṃ “dve vā jānantu eko vā, imesaṃyeva dvinnam ārocemi”ti evaṃ niyametvā ārocanam sandhāya vuttam. Tenevāha **“ekasmim jānantepi dvīsu jānantesupī”**ti. Tasmā “dveyeva jānantu, eko mā jānātū”ti evaṃ dvinnam niyametvā ārocite dvīsuyeva jānantesu sikkhāpaccakkhānam hoti, na ekasmim jānanteti vadanti.

Sabhāgeti vissāsike. **Parisaṅkamānoti** “sace te jāneyyūṃ, maṃ tevāressantī”ti āsaṅkamāno. **Samayaññūti** sāsanācāraṅkusalo, idha pana tadadhippāyajānanamattenapi samayaññū nāma hoti. Teneva āha **“ukkaṇṭhito ayaṃ -pa- sāsanato cutoti jānāti”**ti. Tasmā “buddham paccakkhāmī”ti imassa attham ṇatvāpi sace “ayaṃ bhikkhubhāvato cavitukāmo, gihī vā hotukāmo”ti na jānāti, appaccakkhātāva hoti sikkhā. Sace pana “buddham paccakkhāmī”ti vacanassa attham ajānitvāpi **“ukkaṇṭhito gihī hotukāmo”**ti adhippāyaṃ jānāti, paccakkhātāva hoti sikkhā. Aññasmim khaṇe sotaviññāṇavīthiyā saddaggaṇam, aññasmimyeva ca manoviññāṇavīthiyā tadatthavijānananti āha **“taṅkhaṇaṇñeva pana apubbarṇ acarimaṃ dujjānan”**ti. Na hi ekasmimyeva khaṇe saddasavanam tadatthavijānanaṅca sambhavati. Tathā hi “ghaṭo”ti vā “paṭo”ti vā kenaci vutte tattha gha-saddam paccuppannam gahetvā ekā sotaviññāṇavīthi uppajjitvā nirujjhati. Tadanantaram ekā manoviññāṇavīthi tameva atītam gahetvā uppajjati. Evaṃ tena vuttavacane yattakāni akkharāni honti, tesu ekamekaṃ akkharam paccuppannamatītaṅca gahetvā sotaviññāṇavīthiyā manoviññāṇavīthiyā ca uppajjitvā niruddhāya

avasāne tāni akkharāni sampiṇḍetvā akkharasamūhaṃ gahetvā ekā manoviññāṇavīthi uppajjitvā nirujjhati. Tadanantaram “ayamakkarasamūho etassa nāman”ti nāmapaññattiggahaṇavasena aparāya manoviññāṇavīthiyā uppajjitvā niruddhāya tadanantaram uppanāya manoviññāṇavīthiyā “ayametassa attho”ti pakatiyā tadatthavijānanam sambhavati.

Āvajjanasamayenāti bhummatthe karaṇavacanam, atthābhogasamayeti attho. Idāni tameva āvajjanasamayam vibhāvento āha “**yathā pakatiyā -pa-jānantī**”ti. Teneva vacībhedena adhippāyaviññāpanassa idhādhippetattā aparabhāge “kim iminā vuttan”ti tam kaṅkhandassa cirena adhippāyavijānanam aññenapi kenaci upāyantarena sambhavati, na kevalam vacībhedamattenāti āha “**atha aparabhāge -pa- appaccakkhātā hoti sikkhā**”ti. “Gihī bhavissāmī”ti vutte atthabhedo kālabhedo ca hotīti appaccakkhātā hoti sikkhā. “Dhārehī”ti hi imassa yo attho kālo ca, na so “bhavissāmī”ti etassa. “Gihī homī”ti vutte pana atthabhedoyeva, na kālabhedo “homī”ti vattamānakālasseva vuttattā. “Gihī jātomhi, gihīmhi”ti etthāpi atthassa ceva kālassa ca bhinnattā appaccakkhātā hoti sikkhā. “Ajja paṭṭhāyā”ti idam tathā vuttepi dosabhāvato paripuṇṇam katvā vuttam. “Dhārehī”ti atthappadhānattā niddesassa pariyāyavacanehipi sikkhāpaccakkhānam hotiyevāti dassento āha “**jānāhi**”ti-ādi. Dhārehi jānāhi sañjānāhi manasi karohīti hi etāni padāni atthato kālato ca abhinnāni.

52. **Purimāneva cuddasā**ti buddhādisabrahmacārīpariyantāni. Hotu bhavatūti idampi paṭikkhepamattamevāti āha “**hotu, pariyattanti attho**”ti.

53. **Vaṇṇapaṭṭhānanti** mahāsaṃghikānam buddhaguṇaparidīpakam ekam suttanti vadanti. **Upāligāthāsūtim**—

“Dhīrassa vijatamohassa,
 Pabhinnakhīlassa vijitavijayassa.
 Anīghassa susamacittassa,
 Vuddhasīlassa sādhuṇṇassa.
 Vesamantarassa¹ vimalassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

Akathānkathissa tusitassa,
 Vantalokāmisassa muditassa.
 Katasamaṇassa manujassa,
 Antimasārīrassa narassa.
 Anopamassa virajassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

Asaṁsayassa kusalassa,
 Venayikassa sārathivarassa.
 Anuttarassa ruciradhammassa,
 Nikkaṅkhassa pabhāsakassa².
 Mānacchidassa vīrassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

Nisabhassa appameyyassa,
 Gambhīrassa monappattassa.
 Khemaṅkarassa vedassa,
 Dhammaṭṭhassa saṁvutattassa.
 Saṅgātigassa³ muttassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

Nāgassa pantasenassa,
 Khīṇasaṁyojanassa muttassa.
 Paṭimantakassa dhonassa,
 Pannaddhajassa vītarāgassa.
 Dantassa nippapañcassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

1. Vessantarassa (Sī, Syā)

2. Pabhassarassa (Sī, Syā)

3. Saṅgātivattassa (Syā)

Isisattamassa akuhassa,
 Tevijjassa brahmappattassa.
 Nhātakassa padakassa,
 Passaddhassa viditavedassa.
 Purindadassa sakkassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

 Ariyassa bhāvitattassa,
 Pattippattassa veyyākaraṇassa.
 Satimato vipassissa,
 Anabhinatassa no apanatassa.
 Anejassa vasippattassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

 Samuggatassa¹ jhāyissa,
 Ananugatantarassa² suddhassa.
 Asitassa hitassa³,
 Pavivittassa aggappattassa.
 Tiṇṇassa tārayantassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

 Santassa bhūripaññassa,
 Mahāpaññassa vītalobhassa.
 Tathāgatassa sugatassa,
 Appaṭipuggalassa asamassa.
 Visāradassa nipuṇassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

1. Sammagatassa (Sī), sammatattassa (Syā)

2. Anudantagatantarassa (Syā)

3. Appaṇihitassa (Sī), appabhitassa (Syā)

Taṇhacchidassa buddhassa,
 Vītadhūmassa anupalittassa.
 Āhuneyyassa yakkhassa,
 Uttamapuggalassa atulassa.
 Mahato yasaggappattassa,
 Bhagavato tassa sāvakoḥasmī”ti—

evaṃ upāligahapatinā vuttāsu upālisutte āgatagāthāsu.

Yathārutamevāti yathāvuttameva, pāḷiyam āgatamevāti adhippāyo. Yasmā “sammāsambuddham anantabuddhim anomabuddhim bodhipaññāṇam”ti imāni vaṇṇapaṭṭhāne āgatanāmāni, “dhīran”ti-ādīni pana upāligāthāsu āgatanāmāni. Tattha bodhi vuccati sabbaññutaññāṇam, tam sañjānanahetuttā paññāṇam etassāti **bodhipaññāṇo**, bhagavā. Dhiyā paññāya¹ rāti gaṇhāti, sevātīti vā **dhīro**. Samucchinnaṣabbacetokhīlattā **pabhinnakhīlo**. Sabbaputhujjane vijiniṃsu vijayanti vijinissanti cāti vijayā. Ke te? Maccumārakilesamāradevaputtamārā. Te vijitā vijayā etenāti **vijitavijayo**, bhagavā. Kilesamāramaccumāravijayeneva panettha abhisankhārakkhandhamārāpi vijitāva hontīti daṭṭhabbam.

Svākkhātanti-ādīsu²

sāthasabyañjanakevalaparipuṇṇaparissuddhabrahmacariyassa pakāsanato **svākkhāto** dhammo, atthavipallāsābhāvato vā suṭṭhu akkhātoti **svākkhāto**. Yathā hi aññatitthiyānam dhammassa attho vipallāsam āpajjati “antarāyikā”ti vuttadhammānam antarāyikattābhāvato, “niyyānikā”ti ca vuttadhammānam niyyānikattābhāvato, tena te aññatitthiyā durakkhātadhammāyeva hontī, na tathā bhagavato dhammassa attho vipallāsam āpajjati “ime dhammā antarāyikā niyyānikā”ti evaṃ vuttadhammānam tathābhāvānatikkamanatoti. Evaṃ tāva pariyattidhammo svākkhāto dhammo.

Lokuttaradhammo pana nibbānānurūpāya paṭipattiyā paṭipadānurūpassa ca nibbānassa akkhātattā svākkhāto. Yathāha—

1. Dhiyo paññāyo (Syā, Ka)

2. Visuddhi 1. 206 piṭṭhādīsūpi passitabban.

“Supaññattā kho pana tena bhagavatā sāvakānaṃ nibbānagāminī paṭipadā saṃsandati nibbānañca paṭipadā ca. Seyyathāpi nāma gaṅgodakaṃ yamunodakena saṃsandati sameti, evameva supaññattā tena bhagavatā sāvakānaṃ nibbānagāminī paṭipadā saṃsandati nibbānañca paṭipadā cā”¹.

Ariyamaggo cettha antadvayaṃ anupagamma majjhimāpaṭipadābhūtova “majjhimā paṭipadā”ti akkhātattā svākkhāto. Sāmaññaphalāni paṭippassaddhakilesāneva “paṭippassaddhakilesāni”ti akkhātattā svākkhātāni. Nibbānaṃ sassatāmatatāṇaleṇādisabhāvameva sassatādisabhāvavasena akkhātattā svākkhātanti evaṃ lokuttaradhammopi svākkhāto.

Ariyamaggo attano santāne rāgādīnaṃ abhāvaṃ karontena ariyapuggalena sāmāṃ daṭṭhabbo “ariyamaggena mama rāgādayo pahīnā”ti sayāṃ attanā anaññaneyyena passitabboti sandiṭṭhi, sandiṭṭhi eva **sandiṭṭhiko**. Apica navavidho lokuttaradhammo yena yena adhigato hoti, tena tena ariyasāvakena parasaddhāya gantabbataṃ hitvā paccakkhañāneṇa sayāṃ daṭṭhabboti **sandiṭṭhiko**, atha vā pasatthā diṭṭhi sandiṭṭhi, sandiṭṭhiyā jayatīti **sandiṭṭhiko**. Tathā hettha ariyamaggo sampayuttāya, ariyaphalaṃ kāraṇabhūtāya, nibbānaṃ visayibhūtāya sandiṭṭhiyā kilese jayati, tasmā yathā rathena jayatīti rathiko, evaṃ navavidhopi lokuttaradhammo sandiṭṭhiyā jayatīti sandiṭṭhiko. Atha vā diṭṭhanti dassanaṃ vuccati, diṭṭhameva sandiṭṭhaṃ, sandassananti attho. Sandiṭṭhaṃ arahatīti **sandiṭṭhiko**. Lokuttaradhammo hi bhāvanābhisamayavasena sacchikiriyābhisamayavasena dissamānoyeva vaṭṭabhayaṃ nivatteti, tasmā yathā vatthamarahatīti vatthiko, evaṃ sandiṭṭhaṃ arahatīti sandiṭṭhiko.

Attano phaladānaṃ sandhāya nāssa āgametabbo kālo atthīti akālo. Yathā hi lokiyakusalassa upapajja-aparāpariyāyeti-ādinā phaladānaṃ pati āgametabbo kālo atthi, na evametassāti attho. Akāloyeva **akāliko**, na pañcāhasattāhādibhedāṃ kālāṃ khepetvā phalaṃ deti, attano pana pavattisamanantameva

1. Dī 2. 180 piṭṭhe.

phaladoti vuttaṃ hoti. Atha vā attano phalappadāne vippakaṭṭho dūro kālo patto upanīto assāti kāliko, kālantaraphaladāyī. Ko so? Lokiyo kusaladhammo. Ayaṃ pana samanantaraphaladāyakattā na kālikoti **akāliko**. Maggameva hi sandhāya “akāliko”ti idaṃ vuttaṃ.

“Ehi passa imaṃ dhamman”ti evaṃ pavattaṃ ehipassavidhiṃ arahatīti **ehipassiko**. Kasmā panesa taṃ vidhiṃ arahatīti? Paramatthato vijjamānattā parisuddhattā ca. Rittamuṭṭhiyañhi hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā atthīti vatvāpi “ehi passa iman”ti na sakkā vattum. Kasmā? Avijjamānattā. Vijjamānampi ca gūthaṃ vā muttaṃ vā manuññabhāvappakāsanena cittasampahaṃsanatthaṃ “ehi passa iman”ti na sakkā vattum, apica kho naṃ tiṇehi vā paṇṇehi vā paṭicchādetabbameva hoti. Kasmā? Aparisuddhattā. Ayaṃ pana navavidhopi lokuttaradhammo sabhāvato ca vijjamāno vigatavalāhake ca ākāse sampuṇṇacandamaṇḍalaṃ viya paṇḍukambale nikkhattajātimaṇi viya ca parisuddho, tasmā vijjamānattā parisuddhattā ca ehipassavidhiṃ arahatīti ehipassiko.

Upanetabboti **opaneyyiko**. Ayaṃ panettha vinicchayo—upanayanaṃ upanayo, ādittaṃ celam vā sīsaṃ vā ajjupekkhitvāpi bhāvanāvasena attano citte upanayanaṃ uppādanaṃ arahatīti opaneyyiko. Idaṃ saṅkhate lokuttaradhamme yujjati, asaṅkhato pana attano citte ārammaṇabhāvena upanayanaṃ arahatīti opaneyyiko, sacchikiriyāvasena allīyanaṃ arahatīti attho. Atha vā nibbānaṃ upaneti ariyapuggalanti ariyamaggo upaneyyo, sacchikātabbataṃ upanetabboti phalanibbānadhammo upaneyyo, upaneyyo eva **opaneyyiko**.

Sabbehi ugghaṭitaññū-ādīhi viññūhi “bhāvito me maggo, adhigataṃ phalaṃ, sacchikato nirodho”ti attani attani veditabboti **paccattaṃ veditabbo viññūhi**. Na hi upajjhāyena bhāvitena maggena saddhivihārikassa kilesā pahīyanti, na so tassa phalasaṃpattiyā phāsu viharati, na tena sacchikataṃ nibbānaṃ sacchikaroti, tasmā na esa parassa sīse ābharaṇaṃ viya daṭṭhabbo, attano pana cittyeva daṭṭhabbo, anubhavitabbo viññūhīti vuttaṃ hoti.

Asaṅkhatanti saṅgama samāgama paccayasamodhānalakkhaṇena saṅgamaena sannipatitvā anurūpehi paccayehi akataṃ anibbattitanti asaṅkhataṃ. Natthi ettha matanti **amataṃ**, etasmim vā adhigate natthi puggalassa mataṃ maraṇanti **amataṃ**. Kiñcāpi ettha “svākkhātaṃ dhammaṃ paccakkhāmī”ti-ādinā sabbattha dhammasaddappayogo dassito, tathāpi dhamma-saddena ayojetvā vutte vevacane na paccakkhānaṃ nāma na hotīti “svākkhātaṃ paccakkhāmī”ti-ādinā vuttepi sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti daṭṭhabbaṃ. “Svākkhātaṃ dhammaṃ”ti-ādinā pana dhammasaddappayogo svākkhātādisaddānaṃ dhammavisesanabhāvadassanattamaṃ katoti veditabbaṃ. **Ekadhammakkhandaṃ** **hassapi nāmaṃ** ettha “paṭhamadhammakkhandaṃ dutiyadhammakkhandaṃ pucchādhammakkhandaṃ vissajjanādhammakkhandaṃ”ti-ādinā dhammakkhandaṃ nāmaṃ veditabbāni.

Suppaṭipannanti svākkhāte dhammavinaye yathānusiṭṭhaṃ paṭipannattā suppaṭipannaṃ. Majjhimāya paṭipadāya antadvayaṃ anupagamma paṭipannattā kāyavacīmanovaṅkakuṭīlajimhadosaṃpāhānāya paṭipannattā ca **ujjappaṭipannaṃ**. Nāyo vuccati nibbānaṃ ariyamaggādīhi nāyati paṭivijjhīyati sacchikarīyatīti katvā, tadatthāya paṭipannattā **ñāyappaṭipannaṃ**. Yathā paṭipannā guṇasambhāvanāya parehi kariyamānaṃ paccuṭṭhānādisāmīcikkammaṃ arahanti, tathā paṭipannattā **sāmīcippaṭipannaṃ**.

Yugaḷavasena paṭhamamaggaṭṭho phalaṭṭhoti idamekaṃ yugaḷanti evaṃ cattāri purisayugāni honti. Ettha pana “catupurisayugaṃ saṃghaṃ”ti vattabbe “cattārī”ti vibhattilopaṃ akatvā niddeso katoti daṭṭhabbaṃ. Cattāri purisayugāni etthāti **catupurisayugoti** hi saṃgho vuccati. **Aṭṭhapurisapuggalanti** purisapuggalavasena eko paṭhamamaggaṭṭho, eko phalaṭṭhoti iminā nayena aṭṭheva purisapuggalā honti. Aṭṭha purisapuggalā etthāti **aṭṭhapurisapuggalo**, saṃgho. Ettha ca purisoti vā puggaloti vā ekatthānetāni padāni, veneyyavasena panetaṃ vuttaṃ.

Āhuneyyanti-ādīsu¹ ānetvā hunitabbanti āhunaṃ. Dūratopi ānetvā sīlavantesu dātābbānaṃ catunnaṃ paccayānametaṃ adhivacanaṃ. Taṃ āhunaṃ paṭiggahetuṃ yutto tassa mahapphalabhāvakaṇaṇatoti **āhuneyyo**, saṃgho. Atha vā dūratopi āgantvā sabbasāpateyyampi ettha

1. Visuddhi 1. 213 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

hunitabbanti āhavanīyo, sakkādīnampi vā āhavanam arahatīti āhavanīyo. Yo cāyam brāhmaṇānam āhavanīyo aggi, yattha hutam mahapphalanti tesam laddhi. Sace hutassa mahapphalatāya āhavanīyo, saṅghova āhavanīyo. Saṅghe hutañhi mahapphalam hoti. Yathāha—

Yo ca vassasatam jantu, aggim paricare vane.

Ekañca bhāvitattānam, muhuttamapi pūjaye.

Sāyeva pūjanā seyyo, yañce vassasatam hutan”ti¹.

Tadetaṃ nikāyantare “āhavanīyo”ti padaṃ idha “āhuneyyo”ti iminā padena atthato ekaṃ, byañjanato panettha kiñcimattameva nānam.

Pāhuneyyanti ettha pana pāhunam vuccati disāvidisato āgatānam piyamanāpānam nātimittānam atthāya sakkārena paṭiyattam āgantukadānam. Tampi ṭhapetvā te tathārūpe piyamittādike pāhunake saṅghasseva dātum yuttam, saṅghova tam paṭiggahetum yutto. Saṅghasadiṣo hi pāhunako natthi. Tathā hesa ekabuddhantare vīvatteyeva dissati, abbokiṇṇaṇca piyamanāpattakarehi sīlādiddhammehi samannāgatoti evam pāhunamassa dātum yuttam, pāhunañca paṭiggahetum yuttoti **pāhuneyyo**.

Dakkhanti etāya sattā yathādhippetāhi sampattīhi vaḍḍhantīti dakkhiṇā, paralokam saddahitvā dātabbadānam. Tam dakkhiṇam arahati, dakkhiṇāya vā hito yasmā nam mahapphalakarātāya visodhetīti **dakkhiṇeyyo**. Ubho hatthe sirasi paṭiṭṭhāpetvā sabbalokena kariyamānam añjalikammaṃ arahatīti **añjalikaraṇīyo**. **Anuttaram puññakkhettanti** sabbalokassa asadisam puññaviruhanaṭṭhānam. Yathā hi rañño vā amaccassa vā sālīnam vā yavānam vā viruhanaṭṭhānam rañño sālikkhettaṃ yavakkhettanti vuccati, evam saṅgho sabbalokassa puññānam viruhanaṭṭhānam. Saṅgham nissāya hi lokassa nānappakārahitasukhasamvattanikāni puññāni viruhanti, tasmā saṅgho anuttaram puññakkhettam lokassa. Etthāpi “suppaṭipannam saṅghan”ti-ādinā sabbattha saṅghasaddappayogo suppaṭipannādisaddānam saṅghavisesanabhāvadassanattam kato, tasmā “suppaṭipannam paccakkhāmī”ti-ādinā vuttepi sikkhāpaccakkhānam hotiyevāti daṭṭhabbam.

1. Khu 1. 29 piṭṭhe Dhammapade.

Sikkhāvevacanesu pana sikkhāsaddaṃ vinā kevalaṃ bhikkhu saddo bhikkhunīsaddo ca sikkhāya adhivacanaṃ na hotīti “**bhikkhusikkhaṃ bhikkhunīsikkhaṃ**”ti vutteyeva sīsaṃ eti, adhisilādayo pana sikkhā evāti “adhisilaṃ paccakkhāmī”ti-ādinā vuttepi sīsaṃ eti, **paṭhamam pārajikanti-**ādinā sikkhāpadānaṃyeva gahaṇaṃ veditabbaṃ, na āpatīnaṃ.

Upajjhāyavevacanesu upajjhāyo hutvā yo pabbājesi ceva upasampādesi ca, taṃ sandhāya “**yo maṃ pabbājesī**”ti-ādi vuttaṃ. **Yassa mūlenā**ti yassa padhānabhāvena kāraṇabhāvena vā. Yassa mūlaṃ padhānabhāvo kāraṇabhāvo vā etissāti **yassamūlikā**, pabbajjā upasampadā ca. Mūla-saddassa sāpekkhabhāvepi nicasāpekkhatāya gamakattā taddhitavutti daṭṭhābbā.

Ācariyavevacanesu pana yo upajjhaṃ adatvā ācariyova hutvā pabbājesi, kammavācācariyo hutvā upasampādesi ca, taṃ sandhāya “**yo maṃ pabbājesi, yo maṃ anusāvesī**”ti vuttaṃ. Imehi dvīhi vacanehi pabbajjācariyo ca upasampadācariyo ca dassito. **Yāhaṃ nissāya vasāmī**ti nissayācariyaṃ dasseti. **Yāhaṃ uddisāpemī**ti-ādinā pana dhammācariyo vutto. Tattha **uddisāpemī**ti pāṭhaṃ uddisāpemi. **Paripucchāmī**ti uggahitapāṭhassa atthaṃ paripucchāmi. Saddhivihārikavevacanādīsu ca vuttānusāreneva attho veditabbo. **Tassa mūleti** ettha pana tassa santiketī attho daṭṭhabbo.

Okallakoti¹ khuppipāsādidukkhaparetānaṃ khīṇasukhānaṃ nahānādisarīrapaṭijagganarahitānaṃ kapaṇamanussānametaṃ adhivacanaṃ. **Moḷibaddhoti** sikhābaddho omukkamakūṭo vā. Kiñcāpi dnevāciko upāsako paṭhamabodhiyaṃyeva sambhavati, tathāpi tadā labbhamānanāmaṃ gahetvā vuttepi sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti dassanatthaṃ “**dnevāciko upāsako**”ti vuttaṃ. “Dnevāciko”ti idameva panettha vevacanaṃti daṭṭhabbaṃ, tasmā “dnevācikoti maṃ dhārechī”ti ettakepi vutte sīsaṃ eti. Evaṃ sesesupi.

1. Otallakoti (Sī), ogallakoti (Syā)

Kumārakoti kumārāvatto ativiya daharasāmaṇero. **Cellakoti** tato mahantataro khuddakasāmaṇero. **Ceṭakoti** majjhimo. **Moḷigalloti**¹ mahāsāmaṇero. **Samaṇuddesoti** pana avisesato sāmaṇerādhivacaṇaṃ. **Nigaṇṭhupaṭṭhākoti**-ādīnipi titthiyasāvaka vevacanānīti daṭṭhabbaṃ.

Dussīloti nissīlo sīlavirahito. **Pāpadhammoti** dussīlattā eva hīnajjhāsayatāya lāmakasabhāvo. **Asucisaṅkassarasamācāroti** aparisuddhakāyakammāditāya asuci hutvā saṅkāya saritabbasamācāro. Dussīlo hi kiñciveva asārappaṃ disvā “idaṃ asukena kataṃ bhavissatī”ti paresaṃ āsaṅkānīyo hoti. Kenacideva karaṇīyena mantayante bhikkhū disvā “kacci nu kho ime mayā katakammaṃ jānitvā mantentī”ti attanoyeva saṅkāya saritabbasamācāro.

Paṭicchannakammantoti lajjitabbatāyapaṭicchādetabbakammanto. **Assamaṇoti** na samaṇo. Salākaggahaṇādīsu “ahampi samaṇo”ti micchāpaṭiññāya **samaṇapaṭiññō**, aseṭṭhacāritāya **abrahmacārī**, uposathādīsu “ahampi brahmacārī”ti micchāpaṭiññāya **brahmacārīpaṭiññō**, pūtinā kammaṇa sīlavipattiyā anto anupaviṭṭhattā **antopūti**, chahi dvārehi rāgādīkilesānussavanena tintattā **avassuto**, saṅjātarāgādīkacavarattā sīlavantehi chaḍḍetabbattā ca **kasambujāto**. **Koṇṭhoti** dussīlādhivacaṇametaṃ.

“Yāni vā panaññānīpi atthi buddhavevacanāni vā”ti-ādīnaṃ yaṃ-saddaparāmaṭṭhānaṃ buddhādivivacaṇānaṃyeva taṃ-saddena parāmasanaṃ hotīti āha “**tehi ākārehi -pa- Buddhādīnaṃ vevacanehī**”ti. Kathaṃ pana tāni ākāradīsaddehi voharīyantīti āha “**vevacanāni hī**”ti-ādī. Saṅṭhānavantānaṃ buddhādīnaṃ saṅṭhānadīpanaṃ tāva hotu, saṅṭhānarahitānaṃ pana dhammasikkhādīnaṃ kathantī āha “**sikkhāpaccakkhānaṃsaṅṭhānattā eva vā**”ti. Sikkhāpaccakkhānarūpāni hi vevacaṇāni “**sikkhāpaccakkhānaṃsaṅṭhānānī**”ti vuccanti. **Evaṃ khoti** ettha **khoti** avadhāraṇatthe nipātoti āha “**evamevā**”ti.

1. Monigalloti (Sī), moṇigalloti (Syā), moḷikattoti (Ka) Vi 3. 119 piṭṭhe passitabbāṃ.

54. **Mucchāparetoti** mucchāya abhibhūto. Vacanatthavijānanasamattham tiracchānagataṃ dassetuṃ “**nāgamāṇavakassā**”ti-ādi vuttaṃ.

Tihetukapaṭisandhikāti yebhuyyavasena vuttaṃ. Na hi sabbāpi devatā tihetukapaṭisandhikāva honti dvihetukānampi sambhavato. **Atikhippaṃ jānantī**ti devatānaṃ bhavaṅgaparivāsassa manussānaṃ viya adandhabhāvato vuttaṃ.

Sabhāgassāti purisassa. **Visabhāgassā**ti mātugāmassa. **Anariyakoti** māgadhavohārato añño. **Davā**ti sahasā. **Ravā**ti virajjhivā. Aññaṃ bhaṇissāmīti aññaṃ bhaṇanto buddhaṃ paccakkhāmīti bhaṇatīti yojetabbaṃ. Akkharasamayānabhiññatāya vā karaṇasampattiyā abhāvato vā kathetabbaṃ kathetuṃ asakko hutvā aññaṃ kathento ravā bhaṇati nāma. Ubhayathāpi aññaṃ bhaṇitukāmassa aññabhaṇanaṃ samānanti āha “**purimena ko viseso**”ti.

Vācetiti pāḷim kathento, aññaṃ uggaṇhāpento vā vāceti. **Paripucchati**ti pāḷiyā atthaṃ paripucchanto pāḷim paripucchati. **Uggaṇhāti**ti aññassa santike pāḷim uggaṇhāti. **Sajjhāyaṃ karotī**ti uggaṇhitapāḷim sajjhāyati. **Vaṇṇeti**ti pāḷiyā atthaṃ samvaṇṇento pāḷim vaṇṇeti. Mahallakassa kiñci ajānanto aviditindriyatāya vā “**potthakarūpasadisassā**”ti vuttaṃ, mattikāya katarūpasadisassāti attho. **Garumedhassā**ti ārammaṇesu lahuppavattiyā abhāvato dandhagatikatāya garupaññaṃ, mandapaññaṃ vuttaṃ hoti. **Sabbaso vā**ti iminā “idaṃ padaṃ sāvessāmi ‘sikkhaṃ paccakkhāmī’ti” evaṃ pavattacittuppādassa abhāvaṃ dasseti. Yasmā pana asati evarūpe cittuppāde kenaci pariyāyena tathāvidhaṃ vacībhedaṃ katvā sāvanaṃ nāma neva sambhavati, tasmā vuttaṃ “**buddhaṃ paccakkhāmīti-ādīsu -pa- vacībhedaṃ katvā na sāvetī**”ti.

Sikkhāpaccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mūlapaññattivāṇṇā

55. **Niddisitabbassāti** viparitabbassa pakāsetabbassa. **Kilesehīti** ahirikādīhi kilesehi. **Ito paṭṭhāyāti** duṭṭhullapadato paṭṭhāya. **Tassa kammassāti** methunadhammapaṭisevanasāṅkhātassa kammassa. **Dassananti-**ādi vuttanayameva. **Assāti** methunadhammassa.

Dvīhi dvīhi samāpajjitabbā **dvayamdvayasamāpattīti** āha “**dvayena dvayena samāpajjitabbato**”ti. Rāgapariyuṭṭhānena sadisabhāvappattiyā mithunānaṃ idaṃ methunaṃ, methunameva dhammo **methunadhammoti** āha “**ubhinnaṃ rattānaṃ**”ti-ādi. Tattha **rattānanti** methunarāgena rattānaṃ. **Sārattānanti** teneva rāgena ativiya rattānaṃ. **Avassutānanti** lokassādamittasanthavavasena uppannamethunarāgena tintānaṃ. **Pariyuṭṭhitānanti** methunarāgupattiyā pariyoṇaddhacittānaṃ. **Sadisānanti** rattatādīhi sadisānaṃ.

Yasmā “paṭisevati nāmā”ti padaṃ mātikāya natthi, tasmā “paṭisevati nāmāti kasmā uddhaṭan”ti yo maññati, tassa kāraṇaṃ dassento “**paṭiseveyyāti ettha -pa- mātikāpadan**”ti āha. **Itthiyā nimittenāti** idaṃ “maggena gacchatī”ti-ādi viya daṭṭhabbaṃ. Yathā hi “maggena gacchatī”ti vutte “maggaṃ gacchati, magge vā gacchatī”ti ayamatto labbhati, evaṃ “itthiyā nimittena pavesetī”ti vutte “itthiyā nimittaṃ paveseti, nimitte vā pavesetī”ti ayamatto labbhati. Idañca yebhuyyena purisapayogadassanatthaṃ vuttaṃ. **Nimittaṃ aṅgajātanti** atthato ekaṃ. Pavesanaṃ nāma na bahi chupanamattanti āha “**vātena asamphuṭṭhe allokāse**”ti. Abbhantarañhi pavesento “pavesetī”ti vuccati, na bahi chupanto. **Abbhantaranti** ca pakatiyā sabbaso pihitassa nimittassa vātena asamphuṭṭhokāso vuccatīti.

Idāni sabbathā lesokāsapidahanaṭṭhaṃ itthinimittē purisanimittē ca labbhamānaṃ pavesakāle aññamaññaṃ phassārahaṃ padēsavisesaṃ vibhajitvā dassento “**itthinimittē cattāri passāni**”ti-ādimāha. Vātena hi asamphuṭṭhe allokāse yatha katthaci ekenapī padēsena chupitvā pavesento “pavesetī”ti vuccati. **Vemajjhanti** yathā cattāri passāni asamphusanto paveseti, evaṃ katavivarassa itthinimittassa hetṭhimatalaṃ

vuccati, purisanimitte pana **majjhanti** aggakoṭim sandhāya vadati. **Uparīti** aggakoṭito uparibhāgappadeso. Idañca majjhena samīñjitvā pavesentassa majjhimapabbasamiñjitaṅgulim katthaci pavesentassa aṅgulyā majjhimapabbapiṭṭhisadisam aṅgajātassa uparibhāgavemajjham sandhāya vuttam. **Heṭṭhā pavesentoti** itthinimittassa heṭṭhimabhāgena chupantam pavesento. **Majjhena pavesentoti** abhantaratalam chupitvā majjhena pavesento. Katthaci acchupantam pavesetvā nīharantassa hi natthi pārājikam, dukkaṭam pana hoti chinnaśavattusmim vaṭṭakate mukhe acchupantam pavesetvā nīharantassa viya. **Majjheneva chupantam pavesentoti** aggakoṭiyā chupantam pavesento. Majjhimapabbapiṭṭhiyā samīñjitaṅgulinti sambandho. Atha vā samīñjitaṅgulim majjhimapabbapiṭṭhiyā pavesento viyāti yojetabbam. **Saṅkocetvāti** nimittamajjhena bhinditvā. **Uparibhāgenāti** saṅkocitassa uparibhāgakoṭiyā. Idāni purisanimittassa heṭṭhā vuttesu chasu ṭhānesu uparīti vuttaṭṭhānantarassa vasena visum cattāri passāni gahetvā purisanimitte dasadhā ṭhānabhedam dassento “**tatthā**”ti-ādimāha. Heṭṭhā pana visum tāni aggahetvā “cattāri passāni”ti vacanasāmaññatopi visum visum labbhamānāni ekaccam gahetvā cha ṭhānāni vuttāni. **Tulādaṇḍasadisam pavesentassāti** ujukam pavesentassa.

Nimitte jātanti attano nimitte jātam. **Cammakhīlanti** nimitte uṭṭhitam cammameva. “Uṇṇigaṇḍo”tipi vadanti. Nimitte jātampi cammakhīlādinimittamevāti āha “**āpatti pārājikassā**”ti. “Upahatakāyappasādan”ti avatvā “**natṭhakāyappasādan**”ti vacanam upādinnabhāvassa natthitādassanattam. Tenevāha “**matacammam vā sukkhapīlakam vā**”ti. Sati hi upādinnabhāve upahatepi kāyappasāde upahatindriyavatthusmim viya pārājikāpattiyeva siyā, matacammam pana sukkhapīlakañca anupādinnakam upādinnakeyeva ca pārājikāpatti. Tenevāha “**āpatti dukkaṭassā**”ti. Na ca evam karontassa anāpatti sakkā vattunti dukkaṭam vuttam, itthinimittassa pana natṭhepi upādinnabhāve pārājikāpattiyeva. Mate akkhāyite yebhuyyena akkhāyite pārājikāpattivacanato **methunassādenāti** iminā kāyasaṃsaggarāgam nivatteti. Sati hi kāyasaṃsaggarāge saṃghādisesova siyā, bījānipi nimittasaṅkhyam na gacchantīti dukkaṭameva vuttam. “Nimittena nimittam pavesetī”ti hi vuttam.

Idāni imissā methunakathāya asabbhirūpattā “īdisam ṭhānam kathentehi suṇantehi ca evaṃ paṭipajjitabban”ti anusāsanto “**ayañca methunakathā nāmā**”ti-ādimāha. Methunakathāya rāgavuddhihetuttā hāsavisayattā ca tadubhayanivattanattham paṭikūlamanasikārādīsu niyojeti. Paṭikūlamanasikārena hi rāgo nivattati, samaṇasaññādīsu paccupaṭṭhitesu hāso nivattati. **Sattānuddayāyāti** sattānam apāyadukkhādīhi anurakkhaṇattham. **Lokānukampāyāti** sattalokavisayāya anukampāya.

Mukham apidhāyāti mukham apidahivā, yena kenaci pamādena kadāci mandahāso bhavye, tadā garuttam kuppeyya, tasmā tādise kāle garubhāvassa avikopanattham bījakena mukham paṭicchādetvā nisīditabbanti adhippāyo. Atha vā **mukham apidhāyāti** mukham pidahivāti attho. Bījakena mukham paṭicchādetvā hasamānena na nisīditabbanti ayamettha adhippāyo. **Dantavidamsakanti** dante dassetvā vivarivā cāti attho. **Gabbhitenāti** saṅkocam anāpajjantena, ussāhajātenāti attho. Yadi hi “īdisam nāma asabbhim kathemī”ti saṅkocam āpajjeyya, atthavibhāvanam na siyā, tasmā “tādise na sammāsambuddhenapi tāva īdisam kathitam, kimaṅgam panāham kathemī”ti evaṃ ussāhajātena kathetabbanti adhippāyo. **Satthupaṭibhāgenāti** satthukappena, satthusadisenāti attho.

Mūlapaññattivaṇṇanā niṭṭhitā.

Anupaññattivaṇṇanā

Tiracchānesu gatāyāti tiracchānesu uppannāya. Yasmā tiracchānagatā nāma atiduddakāpi honti, yesam maggesu tilaphalamattampi pavesanam nappahoti, tasmā na sabbāva tiracchānagatitthiyo pārājikavatthubhūtāti pavesanappahonakavasena labbhamānakatiracchānagatitthiyo paricchinditvā dassento “**pārājikavatthubhūtā eva cetthā**”ti-ādimāha. **Apadānam ahimacchāti**-ādigāthā pārājikavatthūnam heṭṭhimaparicchedadassanattham porāṇehi ṭhapitā. Tattha **ahīti** jātiniddesena

sabbāpi sappajāti saṅgahitāti āha “**ahiggahaṇena -pa- dīghajāti saṅgahitā**”ti. Tattha **gonasāti** sappavisesā, yesaṃ piṭṭhīsu mahantāni maṅḍalāni sandissanti. **Macchaggahaṇaṃ** odakajātiyā upalakkhaṇapadanti āha “**macchaggahaṇena -pa- odakajāti saṅgahitā**”ti. Teneva maṅḍūkakacchapānaṃ sapādakattepi odakajātikattā saṅgaho kato.

Mukhasaṅṭhānanti oṭṭhacammaṅṭhānaṃ. **Vaṇasaṅkhepaṃ gacchatīti** vaṇasaṅgahaṃ gacchati navasu vaṇamukhesu saṅgahitattāti adhippāyo. Vaṇe thullaccayaṅca “amaggena amaggaṃ paveseti, āpatti thullaccayassā”ti imassa vasena veditabbaṃ. Tasmiṅhi sutte dvīsu sambhinnavaṇesu ekena vaṇena pavesetvā dutiyena nīharantassa thullaccayaṃ vuttaṃ. Vakkhati ca “imassa suttassa anulomavasena sabbattha vaṇasaṅkhepe thullaccayaṃ veditabbaṃ”ti¹. **Kukkuṭiggahaṇampi** sabbāya pakkhijātiyā upalakkhaṇapadanti āha “**kukkuṭiggahaṇena -pa- pakkhijāti saṅgahitā**”ti. **Majjāriggahaṇampi** catuppadaṇāyā upalakkhaṇapadanti daṭṭhabbaṃ. Tenāha “**majjāriggahaṇena -pa- catuppadaṇāyā saṅgahitā**”ti. **Rukkhasunakhā** nāma kalandakātipi vadanti. **Maṅgusāti** naṅgulā.

Parājitasaddo upasaggassa vuddhiṃ katvā ta-kārassa ca ka-kāraṃ katvā **pārājikoti** niddiṭṭhoti āha “**pārājikoti parājito**”ti. “**Katthaci āpattīti** ‘pārājikena dhammena anuddhaṃseyyā’ti-ādīsu², **katthaci sikkhāpadanti** idaṃ pana dīsvā jānitabbaṃ”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Parājayaṭīti pārājikaṃ, pārājikāti ca kattusādhanena pārājika-saddena sikkhāpadaṃ āpatti ca vuccatīti dassento āha “**yo taṃ atikkamatī**”ti-ādi. Puggalo pana kammaśādhanaṃ pārājika-saddena vuccatīti dassento āha “**puggalo yasmā parājito**”ti-ādi.

Etameva hi atthaṃ sandhāyāti “taṃ āpattim āpanno puggalo parājito hoti parājayaṃ āpanno”ti etamatthaṃ sandhāya. **Cuto paraddhoti-ādinā** hi taṃ āpattim āpannapuggalo cuto hoti parājito parājayaṃ āpannoti ayamatto viññāyati, na pana puggalo pārājiko nāma hotīti etamatthaṃ sandhāyāti evamattho gahetabbo. Na hi **parivārepi** gāthā puggalavuttipārājikasaddanibbacanadassanattaṃ

1. Vi-Ṭṭha 1. 233 piṭṭhe.

2. Vi 1. 249, 256 piṭṭhesu.

vuttā āpattivuttīnaṃ pārājikā disaddānaṃ nibbacanavibhāgappasaṅge vuttattā. Ayañhi parivāragāthāya attho¹—yadidaṃ puggalāpattisikkhāpadapārājikesu āpattipārājikaṃ nāma vuttaṃ, taṃ āpajjanto puggalo yasmā parājito parājayamāpanno saddhammā cuto paraddho bhaṭṭho niraṅkato ca hoti, anīhaṭe tasmim̃ puggale puna uposathapavāraṇādibhedo samvāso natthi, **tenetaṃ iti vuccati** tena kāraṇena etaṃ āpattipārājikaṃ iti vuccatīti. Ayaṃ panettha saṅkhepattho—yasmā parājito hoti etena, tasmā etaṃ pārājikanti vuccatīti. **Paribhaṭṭho**ti sāsanato bhaṭṭho, parihīnoti attho. **Chinnoti** antarā khaṇḍito.

Saddhim̃ yojanāyāti padayojanāya saddhim̃. **Catubbidham̃ samghakammanti** apalokanādivasena catubbidham̃ kammam̃. **Sīmāparicchinnēhīti** ekasīmāpariyā pannehi. **Pakatattā** nāma pārājikaṃ anāpanā anukkhittā ca. **Pañcavidhopīti** nidānuddesādivasena pañcavidhopi. Nahāpitapubbakānaṃ viya odhisa-anuññātaṃ ṭhapetvā avasesaṃ sabbampi sikkhāpadaṃ sabbehipi lajjipuggalehi anatikkamanīyattā vuttaṃ “**sabbehipi lajjipuggalehi samaṃ sikkhitabbabhāvato**”ti. **Samanti** saddhim̃, ekappahārena vā. **Sikkhitabbabhāvato**ti anatikkamanavasena uggahaparipucchādīnā ca sikkhitabbabhāvato. Sāmaññasikkhāpadesu “idaṃ tayā na sikkhitabban”ti evaṃ abahikātabbato “**na ekopi tato bahiddhā sandissatī**”ti vuttaṃ. Yaṃ taṃ vuttanti sambandho.

56. **Na kevalaṃ itthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthūti** iminā kevalaṃ itthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthu na hoti, atha kho ubhatobyañjanakapaṇḍakapurisānampi nimittaṃ pārājikavatthūti dasseti. **Na ca manussitthiyā evāti** iminā pana manussitthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthu na hoti, amanussitthitiracchānagatitthi-amanussubhatobyañjanakādīnampi nimittaṃ pārājikavatthūti dasseti. “**Vatthumeva na hotīti** amanussitthipasaṅgena āgataṃ suvaṇṇarajatādīmayam̃ paṭikkhipatī”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ yuttaṃ viya na dissati. Na hi ito pubbe amanussitthiggahaṇam̃ kataṃ atthi, yena tappasaṅgo siyā. Idāneva hi “tisso itthiyo”ti-ādīnā amanussitthiggahaṇam̃ kataṃ, na ca amanussitthiggahaṇena

1. Vi-Ṭṭha 4. 191 piṭṭhepi passitabbaṃ.

suvaṇṇarajatādimayānaṃ pasaṅgo yutto.

Manussāmanussatiracchānajatīvasena tividhā katvā
 pārājikavatthubhūtasattānaṃ niddesena suvaṇṇarajatādimayānaṃ pasaṅgassa
 nivattitattā. Tathā hi itthipurisādīsu manussāmanussādīsu vā kañci
 anāmasitvā avisesena “methunaṃ dhammaṃ paṭiseveyyā”ti ettakameva
 mātīkāyaṃ vuttaṃ. Tassa padabhājane ca “paṭisevati nāmā”ti mātīkaṃ
 padaṃ uddharitvā “yo nimittena nimittaṃ aṅgajātena aṅgajātaṃ antamaso
 tilaphalamattampi paveseti, eso paṭisevati nāmā”ti paṭisevanākārova dassito,
 na pana pārājikavatthubhūtanimittanissayā manussāmanussatiracchānagatā
 itthipurisapaṇḍaka-ubhatobyañjanakā niyametvā dassitā, tasmā “itthiyā eva
 nukho nimittaṃ pārājikavatthu, udāhu aññesampī”ti evamādi sandeho siyā,
 nimittavohāro ca suvaṇṇarajatādimayarūpakesu ca labbhatiyeva. Teneva
vinītavatthūsu¹ “lepacittassa nimittaṃ aṅgajātena chupi, dārudhītalitāya
 nimittaṃ aṅgajātena chupī”ti vuttaṃ, tasmā nimittasāmaññato
 “suvaṇṇarajatādimayānampi nimittaṃ pārājikavatthu hoti, na hotī”ti kassaci
 āsaṅkā siyā. Teneva “lepacittādivatthūsu tassa kukkuccaṃ ahoṣī”ti vuttaṃ.
 Tasmā tadāsaṅkānivattanatthaṃ pārājikavatthubhūtasattaniyamanatthañca
 jātivaseṇa manussāmanussādito tidhā katvā pārājikavatthubhūte satte
 bhagavā vibhajitvā dasseti, tasmā “vatthumeva na hotī”ti nimittasāmaññato
 pasaṅgāgataṃ suvaṇṇarajatādimayānaṃ nimittaṃ paṭikkhipatīti vattabbaṃ.

Tayo maggeti bhummatthe upayogavacananti āha “**tīsu maggesūti attho
 veditabbo**”ti. **Evaṃ sabbatthā**ti iminā “dve magge”ti etthāpi dvīsu
 maggesūti attho veditabboti atidissati.

Anupaññattivaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamacatukkakathāvaṇṇanā

57. **Assāti** ākhyātikapadanti tassa atthaṃ dassento “**hotī**”ti āha.
Gaṇṭhipadesu pana “assāti puggalaṃ parāmasitvā

1. Vi 1. 44, 45 piṭṭhesu.

hotīti vacanaseso dassito”tipi atthavikappo dassito, na so sundarataro. Yadi hi vacanaseso adhippeto siyā, “hotī”ti vattabbaṃ, teneva aññasmiṃ atthavikappe hotīti vacanaseso kato.

58. **Sādiyantassevā**ti ettha sādiyanam nāma sevetukāmatācittassa upaṭṭhāpananti āha “**paṭisevanacittasamaṅgissā**”ti. “**Paṭipakkham atthayantī**ti sikkhākāmānam bhikkhūnam paṭipakkham dussīlabhāvaṃ atthayantī”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. Attano veripuggalassa pana paṭipakkhabhūtaṃ kañci amittaṃ atthayanti gavesantīti evamettha attho daṭṭhabbo. Paccatthikā hi attano verim nāsetukāmā tassa paṭipakkhabhūtaṃ kañci amittaṃ attano saḥāyabhāvamupagacchantam icchanti. Rājapaccatthikādīnam upari vakkhamānattā tadanurūpavasena attham dassento “**bhikkhū eva paccatthikā bhikkhupaccatthikā**”ti āha. “Bhikkhussa paccatthikā bhikkhupaccatthikā”ti evam pana vuccamāne bhikkhussa paccatthikā rājādayopi ettheva saṅgayhantīti rājapaccatthikādayo visuṃ na vattabbā siyuṃ, aññattha pana bhikkhussa paccatthikā bhikkhupaccatthikāti ayamattho labbhateva “sāsanapaccatthikā”ti yathā. **Issāpakatā**ti paresam lābhasakkārādi-asahanalakkhaṇāya issāya abhibhūtā. **Nipparipphandanti** paripphandavirahitam, yathā calitum parivattitum na sakkoti, tathā gahetvāti attho. **Sampayojentī**ti vaccamaggena saddhim yojenti.

Tasmim khaṇeti tasmim pavesanakkhaṇe, aggato yāva mūlā pavesanakālo “pavesanakkhaṇo”ti vuccati. Sādiyanam nāma sevanacittassa uppādananti-āha “**sevanacittamupaṭṭhāpetī**”ti. **Paviṭṭhakā**leti aṅgajātassa yattakam ṭhānam pavesanāraham, tattakam anavasesato pavivṭṭhakāle. Evam pavivṭṭhassa uddharaṇārambhato antarā ṭhitakālo **ṭhitam** nāma. Aṭṭhakathāyaṃ pana mātugāmassa sukkavissatṭhim patvā sabbathā vāyamato oramitvā ṭhitakālam sandhāya “**sukkavissatṭhisamaye**”ti vuttam. **Uddharaṇam** nāma yāva aggā nīharaṇakāloti āha “**nīharaṇakāle paṭisevanacittam upaṭṭhāpetī**”ti. **Aṅgārakāsunti** aṅgārarāsīm. Evarūpe kāle asādiyanam nāma na sabbesam visayoti āha “**imañhi evarūpaṃ**

āraddhavipassakan”ti-ādi. **Ekādasahi aggīhī**

rāgadosamohajāti jarāmarāṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāsasaṅkhāteh i ekādasahi aggīhi. Rāgādayo hi anuḍaḥanaṭṭhena “aggī”ti vuccanti. Te hi yassa santi, taṃ niḍahanti, mahāpariḷāhā ca honti dunnibbāpayā ca. Bhagavatā ca dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggaho icchitoyevāti āha “**paccatthikānañcassa manorathavighātaṃ karonto**”ti. Assāti asādiyantassa yathāvuttagaṇasamaṅgissa.

Paṭhamacatukkakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā

59-60. Akkhāyitanimittā akkhāyita-saddena vuttā uttarapadalopenāti āha “**soṇasiṅgālādīhi akkhāyitanimittan**”ti. Akkhāyitaṃ nimittaṃ yassā sā **akkhāyitanimittā**. “Jāgarantin”ti-ādi visesanarahitattā “**suddhikacatukkānī**”ti vuttaṃ.

Samānācariyakā therāti ekācariyassa pāṭhakantevāsikā. **Mahābhayeti** brāhmaṇatissabhaye¹. Gaṅgāya aparabhāgo **aparagaṅgaṃ**. **Vata reti** garahatthe nipāto. Avissajjantena kiṃ kattabbanti āha “**niccakālaṃ sotabban**”ti-ādi. **Evam vinayagarukānanti** iminā upari tehi vuccamānavinicchayassa garukaraṇīyatāya kāraṇaṃ vuttaṃ. **Sabbaṃ pariyādiyivāti** sabbaṃ pārājikakkhettaṃ anavasesato gahetvā. **Sotaṃ chindivāti** pārājikakkhette vītikkamasotaṃ chindivā. Apaṇṇattabhāvato yutti-abhāvato ca “**pārājikacchāyā panettha na dissatī**”ti vuttaṃ. Keci pana “upaḍḍhakkhāyitabhāvassa dubbhicchayattā tatha pārājikaṃ na paṇṇapesī”ti vadanti, taṃ akāraṇaṃ, na ca dubbhicchayatā apaṇṇattikāraṇaṃ yebhuyyakkha yitādīsupi dubbhicchayabhāvassa samānattā. Upaḍḍhakkhāyitato hi kiñcideva adhikaṃ ūnaṃ vā yadi khāyitaṃ siyā, tampi yebhuyyena khāyitaṃ akkhāyitanti saṅkhyāṃ gacchatīti upaḍḍhakkhāyitamiva yebhuyyakkhāyitādīnipi dubbhicchayāneva. Apica upaḍḍhakkhāyitaṃ yadi

1. Brāhmaṇātiyabhaye (Sī)

sabhāvato pārājikakkhettaṃ siyā, na tattha bhagavā dubbhicchayanti pārājikaṃ na paññapeti.

Idāni therena katavinicchayameva upatthambhetvā aparampi tattha kāraṇaṃ dassento “**apicā**”ti-ādimāha. Nimitte appamattikāpi maṃsarāji sace avasiṭṭhā hoti, taṃ **yebhuyyakkhāyita**meva hoti, tato paraṃ pana sabbaso khāyite nimitte dukkaṭamevāti dassento āha “**tato paraṃ thullaccayaṃ natthi**”ti. Atha vā **yebhuyyena khāyitaṃ** nāma vaccamaggavassāpamaggamukhānaṃ catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāse atikkamma yāva tatiyakoṭṭhāsassa pariyosānā khāditaṃ, tato paraṃ pana tatiyakoṭṭhāsaṃ atikkamma yāva catutthakoṭṭhāsassa pariyosānā khāditaṃ dukkaṭavattthūti veditabbaṃ. **Matasarīrasmiṃyeva veditabbanti** “mataṃ yebhuyyena akkhāyitaṃ”ti-ādivacanato. “**Yadipi nimittaṃ sabbaso khāyitanti**-ādi sabbāṃ jīvamānakasarīrameva sandhāya vuttan”ti **mahāgaṇṭhipade** vuttaṃ. **Kenaci** pana “taṃ vīmaṃsitvā gahetabban”ti likhitaṃ. Kimettha vīmaṃsitabbaṃ jīvamānakasarīsseva adhikatattā matasarīre labbhamānassa vinicchayassa visuṃ vakkhamānattā ca. Teneva **mātikāṭṭhakathāyampi**¹—

“Jāvamānakasarīrassa vuttappakāre magge sacepi tacādīni anavasesetvā sabbaso chinne nimittasaṅṭhānamattaṃ paññāyati, tattha antamaso aṅgaḷāte utṭhitaṃ anaṭṭhakāyappasādaṃ pīḷakaṃ vā cammakhīlaṃ vā pavesentassapi sevanacitte sati pārājikaṃ, naṭṭhakāyappasādaṃ sukkhapīḷakaṃ vā matacammaṃ vā lomaṃ vā pavesentassa dukkaṭaṃ. Sace nimittasaṅṭhānamattampi anavasesetvā sabbaso maggo uppāṭito, tattha upakkamato vaṇasaṅkhepavasena thullaccayan”ti—

jīvamānakasarīrasmiṃyeva yathāvuttavinicchayo dassito.

Sabbasokhāyitanti nimittappadese bahiṭṭhitaṃ chavicammaṃ sabbaso chinditvā soṇasiṅgālādīhi khāyitasadisāṃ kataṃ. Tenevāha “**chavicammaṃ natthi**”ti. Nimittamaṃsassa pana abbhantare chavicammaṃ ca vijjamānattā “**nimittasaṅṭhānaṃ paññāyati**”ti vuttaṃ. Tenevāha “**pavesanaṃ jāyati**”ti. **Nimittasaṅṭhānaṃ**

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 113 piṭṭhe.

pana anavasesetvāti nimittākārena ṭhitaṃ chavicammamaṃsādirīṃ anavasesetvā. Jīvamānakasarīre labbhamānavisesaṃ dassetvā idāni matasarīre labbhamānavisesaṃ dassento āha “**matasarīre panā**”ti-ādi.

Manussānaṃ jīvamānakasarīreti-ādinā pana akkhi-ādayopi vaṇasaṅgahaṃ gacchantīti vaṇena ekaparicchedaṃ katvā akkhi-ādīsūpi thullaccayaṃ vuttaṃ. Tesañca vaṇasaṅgaho “navadvāro mahāvaṇo”¹ti¹ evamādisuttānusārena veditabbo. Tiracchānagatānaṃ akkhikaṇṇavaṇesu dukkaṭaṃ pana aṭṭhakathāppamaṇena gahetabbaṃ. Yathā hi manussāmanussatiracchānagatesu vaccamaggapassāvamaggamukhānaṃ pārājikavatthubhāve nānākaraṇaṃ natthi, evaṃ akkhi-ādinampi thullaccayaḍivattubhāve ninnānākaraṇena bhavitabbaṃ. Vaṇe thullaccayañca “amaggena amaggaṃ paveseti, āpatti thullaccayassā”²ti² sāmāññato vuttaṃ, na pana “manussānaṃ”³ti visesaṃ atthi. Yadi ca tiracchānagatānaṃ vaṇesu thullaccayena na bhavitabbaṃ, pataṅgamukhamaṇḍūkassa mukhasaṅṭhāne vaṇasaṅkhepato thullaccayaṃ na vattabbaṃ, vuttañca, tasmā aṭṭhakathācariyā evettha pamāṇaṃ. Bhagavato adhippāyañño hi aṭṭhakathācariyā. Teneva vuttaṃ “buddhena dhammo vinayo ca vutto, yo tassa puttehi tatheva ñāto”³ti-ādi³. **Manussānanti** itthipurisapaṇḍaka-ubhatobyañjanakānaṃ sāmāññato vuttaṃ. **Vatthikosesūti** vatthiṭṭhesu purisānaṃ aṅgajātakosesu. Matasarīraṃ yāva uddhumātakāḍibhāvena kuthitaṃ na hoti, tāva allasarīranti veditabbaṃ. Tenāha “**yadā pana sarīraṃ uddhumātakaṃ hoti**”³ti-ādi. **Pārājikavatthuñca thullaccayavatthuñca vijahatīti** ettha pārājikavatthubhāvaṃ thullaccayavatthubhāvañca vijahatīti attho veditabbo. Matānaṃ tiracchānagatānanti sambandho.

Methunarāgena vatthikosaṃ pavesentassa thullaccayaṃ vuttanti āha “**vatthikosaṃ appavesento**”³ti. **Itthiyā appavesentoti** itthiyā nimittaṃ appavesento. **Appavesentoti** ca pavesanādhippāyassa abhāvaṃ dasseti. Pavesanādhippāyena bahi chupantassa pana methunassa pubbavayogattā dukkaṭeneva bhavitabbaṃ. **Nimittena nimittaṃ chupati, thullaccayanti** idaṃ “na ca bhikkhave rattacittena aṅgajātaṃ chupitabbaṃ, yo chupeyya, āpatti

1. Khu 11. 78 piṭṭhe.

2. Vi 1. 41 piṭṭhe.

3. Vi-Ṭṭha 1. 3 piṭṭhe ganthārambhakathāyaṃ.

thullaccayassā”ti¹ imassa suttassa vasena vuttam. Tattha ca kesañci aññathāpi atthavikappassa vidhim dassento “**mahā-aṭṭhakathāyaṃ panā**”ti-ādimāha. Tattha kiñcāpi “katvā mahā-aṭṭhakatham sarīran”ti² vuttam, tathāpi sesa-aṭṭhakathāsu “methunarāgena mukhenā”ti vacanassa abhāvaṃ dassetuṃ “mahā-aṭṭhakathāyaṃ panā”ti vuttam. “Aṅgajātenā”ti avuttattā “**avisesenā**”ti vuttam.

Idāni mahā-aṭṭhakatham pāḷiyā saṃsanditvā dassento “**yaṃ tāva mahā-aṭṭhakathāyaṃ**”ti-ādimāha. **Itarathā hi dukkaṭaṃ siyāti** pakatimukhena chupantassa visāṇādiggahaṇe viya dukkaṭaṃ siyā. Evaṃ mahā-aṭṭhakatham pāḷiyā saṃsanditvā idāni tattha kesañci aññathā atthavikappaṃ dassento “**keci panā**”ti-ādimāha. **Samghādiseso**ti kāyasaṃsaggasikkhāpadena samghādiseso. **Vuttanayenevāti** methunarāgeneva. “Nimittamukhenā”ti vuttattā tiracchānagatitthiyā passāvamaggaṃ methunarāgena pakatimukhena chupantassa dukkaṭanti veditabbaṃ. **Kāyasaṃsaggarāgena dukkaṭanti** nimittamukhena vā pakatimukhena vā kāyasaṃsaggarāgena chupantassa dukkaṭameva.

Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Santhatacatukkabheda-kathāvaṇṇanā

61-2. **Paṭipannakassāti** āradhavi-passakassa. **Upādinnakanti** kāyindriyaṃ sandhāya vuttam. **Upādinnakena phusatīti** upādinnakena phusīyati ghaṭṭiyatīti evaṃ kammani ya-kāralopena attho veditabbo. Atha vā evaṃ karonto kiñci upādinnakam upādinnakena na phusati na ghaṭṭetīti evamettha attho daṭṭhabbo. **Lesam oḍḍessantīti** lesam samuṭṭhāpessanti, parikappessantīti vuttam hoti. **Santhatādībhedehi bhinditvāti** santhatādivisesanehi visesetvā, santhatādīhi catūhi yojetvāti vuttam hoti.

Santhatāyāti ekadese samudāyavohāro “paṭo daḍḍho”ti-ādīsu viya. **Tathā hi paṭassa ekadesepi daḍḍhe** “paṭo daḍḍho”ti

1. Vi 3. 280 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 1. 2 piṭṭhe ganthārambhakathāyaṃ.

voharanti, evaṃ itthiyā vaccamaggādīsu kismiñci magge santhate itthī “santhatā”ti vuccati. Tenāha “**santhatā nāmā**”ti-ādi. Vatthādīni anto appavesetvā bahi ṭhapetvā bandhanam sandhāya “**paliveṭhetvā**”ti vuttam. Ekadese samudāyavohāravaseneva bhikkhupi “santhato”ti vuccatīti āha “**santhato nāmā**”ti-ādi. **Yattake pavitṭheti** tilaphalamatte pavitṭhe. Akkhi-ādimhi santhatepi yathāvatthukamevāti āha “**thullaccayakkhette thullaccayam, dukkaṭakkhette dukkaṭameva hoti**”ti.

Khāṇum ghaṭṭentassa dukkaṭanti itthinimittassa anto khāṇum pavesetvā samatalam atirittam vā khāṇum ghaṭṭentassa dukkaṭam pavesābhāvato. Sace pana īsakam anto pavisitvā ṭhitam khāṇukameva aṅgajātena chupati, pārājikameva. **Tassa talanti** veḷunaḷādikassa antotalam. Vinītavatthūsu “tena kho pana samayena aññataro bhikkhu sīvathikam gantvā chinnaśīsam passitvā vaṭṭakate mukhe acchupantam aṅgajātam pavesesi. Tassa kukkucam ahosi -pa- anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti dukkaṭassā”ti¹ vuttattā tassa suttassa anulomato “**ākāsagatameva katvā pavesetvā nīharati, dukkaṭan**”ti vuttam. **Bahiddhākhāṇuketi** antopavesitaveṇupabbādikassa bahi nikkhantakhāṇuke. Methunarāgena indriyabaddhānindriyabaddhasantānesu yattha katthaci upakkamantassa na sakkā anāpattiyā bhavitunti “**dukkāṭamevā**”ti vuttam. Teneva vinītavatthumhi aṭṭhikesu upakkamantassa dukkaṭam vuttam.

Santhatacatukkabheda kathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rājapaccatthikādicatukkabheda kathāvaṇṇanā

65. Sāmaññajotanāya pakaraṇato visesavinicchayoti āha “**dhuttāti methunupasaṃhitakhiḍḍāpasutā**”ti-ādi. Idāni sāmaññatopi atthasambhavam dassento “**itthidhuttasurādhattādayo vā**”ti āha. **Hadayanti** hadayamaṃsam.

Sabbākārena catukkabheda kathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi 1. 46 piṭṭhe.

Āpattānāpattivāraṇṇanā

66. **Paṭiññākaraṇam natthīti** pucchitabbābhāvato. Na hi dūsako “kena cittena vītikkamaṃ akāsi, jānitvā akāsi, udāhu ajānitvā”ti evaṃ pucchāya arahati. **Tatthevāti** vesāliyaṃ mahāvane eva. **Sabbaṅgagatanti** ṭhapetvā kesalomadantanakhānaṃ maṃsavinimuttatṭhānañceva thaddhasukkhacammañca udakamiva telabindu avasesasabbasarīraṃ byāpetvā ṭhitaṃ. **Sarīrakampādīnīti ādi-**saddena akkhīnaṃ pītavaṇṇādīṃ saṅgaṇhāti. **Pittakosake ṭhitanti** hadayapapphāsānaṃ antare yakanamaṃsaṃ nissāya paṭiṭṭhite mahākosātakīkosasadise pittakose ṭhitaṃ. **Kupiteti** pittakosato calitvā bahi nikkhante.

Vissaṭṭhacittoti vissaṭṭhapakaticitto. **Yakkhummattakoti** yakkhā kira yassa cittaṃ khipitukāmā honti, tassa setamukhaṃ nīlodaraṃ surattahatthapādaṃ mahāsīsaṃ pajjalitanettaṃ bheravaṃ vā attabhāvaṃ nimminivā dassenti, bheravaṃ vā saddaṃ sāventi, kathentasseva vā mukhena hatthaṃ pakkhipitvā hadayamaṃsaṃ maddanti, tena so satto ummattako hoti khittacitto. Tenevāha “**bheravāni vā ārammaṇāni dassetvā**”ti-ādi. Tattha **bheravānīti** dassanamatteneva sattānaṃ bhayaṃ chambhitattaṃ lomahaṃsaṃ uppādetuṃ samatthāni. **Niccomeva ummattako hotīti** yassa pittakosato pittaṃ calitvā bahi nikkhantaṃ hoti, taṃ sandhāya vuttaṃ. Yassa pana pittaṃ calitvā pittakoseyeva ṭhitaṃ hoti bahi anikkhantaṃ, so antarantarā saññaṃ paṭilabhati, na niccomeva ummattako hotīti veditabbaṃ. **Ñatvāti** saññaṃpaṭilābhena jānitvā. **Adhimattāyāti** adhikappamañāya.

Āpattānāpattivāraṇṇanā niṭṭhitā.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Pakiṇṇakanti vomissakanayaṃ. **Samuṭṭhānanti** uppattikāraṇaṃ. **Kiriyāti-**ādi nidassanamattaṃ, akiriyādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Vedanāyāti** sahayoge karaṇavacanaṃ, vedanāya saha kusalañcāti vuttaṃ hoti.

Sabbasaṅgāhakavasenāti sabbesaṃ sikkhāpadānaṃ saṅgāhakavasena. **Cha sikkhāpadasamuṭṭhānānī**ti kāyo vācā kāyavācā kāyacittaṃ vācācittaṃ kāyavācācittanti evaṃ vuttāni cha āpattisamuṭṭhānāni. Āpattiyeva hi sikkhāpadasīsenā vuttā. Samuṭṭhānādayo hi āpattiyā honti, na sikkhāpadassa, imesu pana chasu samuṭṭhānesu purimāni tīṇi acittakāni, pacchimāni sacittakāni. Tesu ekena vā dvīhi vā tīhi vā catūhi vā chahi vā samuṭṭhānehi āpattiyō samuṭṭhahanti, pañcasamuṭṭhānā āpatti nāma natthi. Tattha **ekasamuṭṭhānā** catutthena ca pañcamena ca chaṭṭhena ca samuṭṭhānena samuṭṭhāti, na aññena. **Dvisamuṭṭhānā** paṭhamacatutthehi ca dutiyapañcamehi ca tatiyachaṭṭhehi ca catutthachaṭṭhehi ca pañcamachaṭṭhehi ca samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. **Tisamuṭṭhānā** paṭhamehi ca tīhi, pacchimehi ca tīhi samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. **Catusamuṭṭhānā** paṭhamatatiyacatutthachaṭṭhehi ca dutiyatatiyapañcamachaṭṭhehi ca samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. **Chasamuṭṭhānā** chahipi samuṭṭhāti.

Sikkhāpadaṃ nāma atthi chasamuṭṭhānanti etthāpi sikkhāpadasīsenā āpatti vuttāti veditabbā. Teneva vakkhati “sabbañcetaṃ āpattiyāṃ yujjati, sikkhāpadasīsenā pana sabba-aṭṭhakathāsu desanā āruḷhā”¹. Kāyādīhi chahi samuṭṭhānaṃ uppatti, cha vā samuṭṭhānāni etassāti **chasamuṭṭhānaṃ**. **Atthi catusamuṭṭhānanti** kāyo kāyavācā kāyacittaṃ kāyavācācittanti imāni cattāri, vācā kāyavācā vācācittaṃ kāyavācācittanti imāni vā cattāri samuṭṭhānāni etassāti catusamuṭṭhānaṃ. **Atthi tisamuṭṭhānanti** kāyo vācā kāyavācāti imāni tīṇi, kāyacittaṃ vācācittaṃ kāyavācācittanti imāni vā tīṇi samuṭṭhānāni etassāti tisamuṭṭhānaṃ. **Dvisamuṭṭhānaṃ ekasamuṭṭhānañca** samuṭṭhānasīsavasena dassento “**atthi kathinasamuṭṭhānaṃ**”^{ti}-ādimāha. Terasa hi samuṭṭhānasīsanī paṭhamapārājikasamuṭṭhānaṃ adinnādānasamuṭṭhānaṃ sañcarittasamuṭṭhānaṃ samanubhāsanasamuṭṭhānaṃ kathinasamuṭṭhānaṃ eḷakalomasamuṭṭhānaṃ padasodhammasamuṭṭhānaṃ addhānasamuṭṭhānaṃ theyyasatthasamuṭṭhānaṃ dhammadesanāsamuṭṭhānaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānaṃ corivuṭṭhāpanasamuṭṭhānaṃ ananuññātasamuṭṭhānanti.

1. Vi-Ṭṭha 1. 235 piṭṭhe.

Tattha “atthi chasamuṭṭhānan”ti iminā sañcarittasamuṭṭhānaṃ vuttaṃ. “Atthi catusamuṭṭhānan”ti iminā pana addhānasamuṭṭhānaṃ ananuññātasamuṭṭhānañca saṅgahitaṃ. Yañhi paṭhamatatiyacatutthachattṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ addhānasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pana dutiyatatiyapañcamachattṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ ananuññātasamuṭṭhānaṃ. “Atthi tisamuṭṭhānan”ti iminā adinnādānasamuṭṭhānaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānañca saṅgahitaṃ. Yañhi sacittakehi tīhi samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, idaṃ adinnādānasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pana acittakehi tīhi samuṭṭhāti, idaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānaṃ. “Atthi kathinasamuṭṭhānan”ti-ādinā pana avasesasamuṭṭhānasīsena dvisamuṭṭhānaṃ ekasamuṭṭhānañca saṅgaṇhāti. Tathā hi yaṃ tatiyachattṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ kathinasamuṭṭhānanti vuccati. Yaṃ paṭhamacatutṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ eḷakalomasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ chattṭheneva samuṭṭhāti, idaṃ dhuranikkhepasamuṭṭhānaṃ, samanubhāsanasamuṭṭhānantipi tasseva nāmaṃ. Ādi-saddasaṅgahitesu pana paṭhamapārājikasamuṭṭhāna padasodhammattheyyasatthadhammadesanācorivutṭhāpanasamuṭṭhānesu yaṃ kāyacittato samuṭṭhāti, idaṃ paṭhamapārājikasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ dutiyapañcamehi samuṭṭhāti, idaṃ padasodhammasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ catutthachattṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ theyyasatthasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pañcameneva samuṭṭhāti, idaṃ dhammadesanāsamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pañcamachattṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ corivutṭhāpanasamuṭṭhānanti veditabbam.

Evam samuṭṭhānasīsena sabbasikkhāpadāni terasadhā dassetvā idāni kiriyāvasena pañcadhā dassento “**tatrāpi kiñci kiriyato samuṭṭhāti**”ti-ādimāha. Tattha **kiñcīti** sikkhāpadasīsena āpattiṃ vadati. Tasmā yā kāyena vā vācāya vā pathavīkhaṇanādīsū viya vītikkamaṃ karontassa hoti, ayam **kiriyato samuṭṭhāti** nāma. Yā kāyavācāya katthabbarā akarontassa hoti paṭhamakathināpatti viya, ayam **akiriyato samuṭṭhāti** nāma. Yā karontassa ca akarontassa ca hoti aññātikāya bhikkhuniyā hatthato cīvarapaṭiggahaṇāpatti viya, ayam **kiriyākiriyato samuṭṭhāti** nāma. Yā siyā karontassa ca siyā akarontassa ca hoti rūpiyapaṭiggahaṇāpatti viya, ayam **siyā kiriyato siyā akiriyato samuṭṭhāti** nāma. Yā siyā karontassa ca siyā karontassa ca akarontassa ca hoti kuṭīkārāpatti viya, ayam **siyā kiriyato siyā kiriyākiriyato samuṭṭhāti** nāma.

Idāni sabbasikkhāpadāni saññāvasena dvidhā katvā dassento **“tatrāpi atthi saññāvimokkhan”**ti-ādimāha. Saññāya abhāvena vimokkho assāti **saññāvimokkhanti** majjhepadālopasamāso daṭṭhabbo. Yato hi vītikkamasaññā-abhāvena muccati, idaṃ saññāvimokkhanti vuccati. **Cittaṅgaṃ labhatiyevā**ti kāyacittādisacittakasamuṭṭhāneheva samuṭṭhahanato. “Labhatiyevā”ti avadhāraṇena no na labhatīti dasseti. Tasmā yaṃ cittaṅgaṃ labhati, na labhati ca, taṃ **“itaran”**ti vuttaṃ itara-saddassa vuttapaṭiyogavisayattā.

Puna sabbasikkhāpadāni cittavasena dvidhā dassento **“puna atthi sacittakan”**ti-ādimāha. **Yaṃ saheva cittaṇa āpajjati**ti yaṃ sacittakeneva samuṭṭhānena āpajjati, no acittakena. **Vināpīti api**-saddena sahāpi cittaṇa āpajjati dasseti. Yañhi kadāci acittakena, kadāci sacittakena samuṭṭhānena samuṭṭhāti, taṃ acittakanti vuccati. Ettha ca saññādukaṃ anāpattimukhena, sacittakadukaṃ āpattimukhena vuttanti idametesam nānākaraṇanti vedītabbāni.

Lokavajjadukassa heṭṭhā vuttalakkhaṇattā taṃ avibhajitvā idāni sabbasikkhāpadāni kammavasena duvidhāni, kusalādivasena vedanāvasena ca tividhāni hontīti dassento **“kammakusalavedanāvasenā”**ti-ādimāha. Ettha pana kiñcāpi aṭṭhakathāsu āgatanayena kāyakammaṃ vacīkammanti kammavasena dukaṃ vuttaṃ, tikameva pana dassetuṃ vaṭṭati. Sabbameva hi sikkhāpadaṃ kāyadvāre āpajjitabbato vacīdvāre āpajjitabbato kāyavacīdvāre āpajjitabbato ca tividhaṃ hoti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttaṃ “sabbāva kāyakammavacīkammataḍḍhayavasena tividhā honti. Tattha kāyadvāre āpajjitabbā kāyakammanti vuccati, vacīdvāre āpajjitabbā vacīkammanti vuccati, ubhayattha āpajjitabbā kāyakammavacīkammaṃ”ti. Tatoyeva ca adinnādānasikkhāpadādisu kāyakammavacīkammanti tadubhayavasena dassitaṃ.

Atthi pana sikkhāpadaṃ kusalanti-ādinā āpattiṃ āpajjanto kusalacittasamaṅgī vā āpajjati akusalacittasamaṅgī vā abyākatacittasamaṅgī

1. Kañkhā-Ṭṭha 112 piṭṭhe.

vāti dasseti, na pana kusalāpi āpatti atthīti. Na hi kusalā āpatti nāma atthi “āpattādhikaraṇam siyā akusalam siyā abyākatam, natthi āpattādhikaraṇam kusalan”¹ti vacanato. **Dasa kāmāvacarakiriyacittāni** hasituppādavotṭhabbanehi saddhim aṭṭha mahākiriyacittāni. Dvinnam abhiññācittānam āpattisamuṭṭhāpakattam paññattim ajānantassa iddhivikubbanādīsu daṭṭhabbam. **Yaṃ kusalacittena āpajjati** yaṃ sikkhāpadasīsenā gahitam āpattim kusalacittasamaṅgī āpajjati. Iminā pana vacanena taṃ kusalanti āpattiyā vuccamāno kusalabhāvo pariyāyato, na paramatthatoti dasseti. Kusalacittena hi āpattim āpajjanto saviññattikam aviññattikam vā sikkhāpadavīttikamākārappavattam rūpakkhandaśāṅkhātāmyabyākatāpattim āpajjati. **Itarehi itaranti** itarehi akusalābyākatacittēhi yaṃ āpajjati, taṃ itaram, akusalam abyākatañcāti attho. Idañca āpattim āpajjanto akusalacittasamaṅgī vā āpajjati kusalābyākatacittasamaṅgī vāti dassanattam vuttam. Evaṃ santepi sabbasikkhāpadesu kiñci akusalacittameva kiñci kusalābyākatavasena dvicittam, kiñci sabbesam vasena ticittanti ayameva pabhedo labbhati, na aññoti veditabbam.

Tivedanam dvivedanam ekavedananti idañca yathāvuttavedanāvaseneva labbhati, nāññathāti daṭṭhabbam. Nipajjitvā nirodham samāpanassa sahasēyyavasena tadākārappavattarūpakkhandaśāṅkavato āpattibhāvato “atthi avedanam”²tipi vattabbametam, kadāci karahaci yadicchakam sambhavatīti aggaheṭvā yebhuyyavasena labbhamānamyeva gahetvā vuttanti veditabbam.

Idāni yathāvuttasamuṭṭhānādīni imasmim samvaṇṇiyamānasikkhāpade vibhajitvā dassento “**imam pakiṇṇakam viditvā**”³ti-ādimāha. Tattha **viditvā**ti imassa “veditabban”⁴ti iminā aparakālakiriyāvācanena sambandho veditabbo. **Kiriyasamuṭṭhānanti** idam yebhuyyavasena vuttam parūpakame sati sādīyantassa akiriyasamuṭṭhānabhāvato. “Manodvāre āpatti nāma natthīti idampi bhāhullavaseneva vuttan”⁵ti vadanti. **Cittam panettha aṅgamattam hotīti** paṭhamapārājikam kāyacittato samuṭṭhātīti cittamettha āpattiyā aṅgameva hoti. **Na tassa vasena kammabhāvo labbhatīti**

1. Vi 5. 191 piṭṭhe.

viññattijanakavasena kāyadvāre pavattattā tassa cittaṣṣa vasena imassa sikkhāpadassa manokammabhāvo na labbhatīti attho. Sikkhāpadassa heṭṭhā vuttanayena paññattibhāvato “**sabbañcetaṃ āpattiyāṃ yujjati**”ti vuttam. Na hi yathāvuttasamuṭṭhānādi paññattiyāṃ yujjati.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vinītavatthuvaṇṇanā

Idaṃ kinti kathetukamyatāya pucchati. Vinītāni vinicchitāni vatthūni **vinītavatthūni**. Tāni hi “āpattiṃ tvaṃ bhikkhu āpanno pārājikaṃ. Anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti saṃghādisesassa. Anāpatti bhikkhu asādiyantassa”ti-ādina bhagavatāyeva vinicchitāni. Tenāha “**bhagavato sayāṃ vinicchitānaṃ**”ti. **Uddānagāthā**ti uddesagāthā, saṅghagāthāti vuttam hoti. **Vatthugāthā**ti “tena kho pana samayena aññataro bhikkhū”ti-ādikā nidānavatthudīpikā vinītavatthupāḷiyeva tesāṃ tesāṃ vatthūnaṃ ganthanato “vatthugāthā”ti vuttā, na chandovicitilakkhaṇena. Gāthānaṃ vatthu **vatthugāthā**ti evaṃ vā **ettha** attho daṭṭhabbo. **Etthā**ti vinītavatthūsu. **Dutiyādīnanti** dutiyapārājikādīnaṃ. Dutiyādīni vinicchinitabbānīti yojetabbaṃ. **Sippikānanti** cittakārādisippikānaṃ. Yaṃ passivā passivā cittakārādayo cittakammādīni uggaṇhantā karonti, taṃ “**paṭicchannakarūpan**”ti vuccati.

67. **Purimāni dve vatthūni**ti makkaṭṭivatthum vajjiputtakavatthuṅca. Tāni pana kiñcāpi anupaññattiyāṃ āgatāneva, tathāpi bhagavatā sayāṃ vinicchitavatthubhāvato adinnādānādīsu anupaññattiyāṃ āgatāni rajakādivatthūni viya puna vinītavatthūsu pakkhittāni. Yadi evaṃ “tassa kukkucāṃ ahoṣī”ti idaṃ virujjheyya, anupaññattiyañhi aññe bhikkhū disvā taṃ bhikkhum codesunti? Saccametaṃ, tehi pana bhikkhūhi anupaññattiyāṃ vuttanayena codetvā “nanu āvuso tatheva taṃ hoti”ti vutte tassa kukkucāṃ ahoṣīti gahetabbaṃ. “Bhagavato etamatthaṃ ārocesi”ti idaṅca tehi bhikkhuhi anupaññattiyāṃ vuttanayena bhagavato ārocite “saccam kira tvaṃ bhikkhu makkaṭṭiyā methunaṃ dhammaṃ paṭisevī”ti

bhagavato puṭṭho samāno “saccaṃ bhagavā”ti bhagavato etamatthaṃ ārocesi”ti gahetabbaṃ.

Vajjiputtakavatthumhi pana sikkhaṃ appaccakkhāya dubbalyaṃ anāvikatvā methunaṃ dhammaṃ paṭisevitvā vibbhamitvā ye ānandattheraṃ upasaṅkamtivā puna pabbajjaṃ upasampadañca yācimsu, te sandhāya “aṭṭhānametaṃ ānanda anavakāso, yaṃ tathāgato vajjinaṃ vā vajjiputtakānaṃ vā kāraṇā sāvakaṇaṃ pārājikaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ samūhaneyyā”ti-ādi anupaññattiyaṃ vuttaṃ. Ye pana avibbhamitvā saliṅge ṭhitāyeva uppannakukkuccā bhagavato etamatthaṃ ārocesuṃ, te sandhāya “āpattiṃ tumhe bhikkhave āpannā pārājikaṃ”ti idha vuttaṃ. Keci pana imaṃ adhippāyaṃ ajānantāva “aññaṃeva makkaṭivattu vajjiputtakavattu ca vinītavatthūsu āgatan”ti vadanti.

Kuse ganthetvāti kusatiṇāni ganthetvā. **Kesehīti** manussakesehi. **Taṃ rāganti** kāyasaṃsaggarāgaṃ. **Ñatvāti** sayameva jānitvā. Yadi kāyasaṃsaggarāgena kataṃ, kāyasaṃsaggarāgasikkhāpadassa vinītavatthūsu avatvā idha kasmā vuttanti? Vuccate—kiñcāpi taṃ kāyasaṃsaggarāgena kataṃ, tassa pana bhikkhuno pārājikakkhette katupakkamattā “pārājikaṃ nu kho ahaṃ āpanno”ti pārājikavisayaṃ kukkuccaṃ ahoṣīti idha vuttaṃ. Tenevāha “anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti saṃghādisesassā”ti.

68. **Atidassanīyāti** divasampi passantānaṃ atittikaraṇato ativiya dassanayoggā. **Vaṇṇapokkharatāyāti** ettha pokkharatā vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā vaṇṇapokkharatā, tāya vaṇṇapokkharatāya, vaṇṇasampattiyāti attho. Porāṇā pana pokkharanti sarīraṃ vadanti, vaṇṇaṃ vaṇṇameva. Tesaṃ matena vaṇṇaṅca pokkharaṅca vaṇṇapokkharāni, tesaṃ bhāvo vaṇṇapokkharatā, tasmā **vaṇṇapokkharatāyāti** parisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṅghānasampattiyā cāti attho. Atha vā vaṇṇasampannaṃ pokkharaṃ vaṇṇapokkharanti uttarapadalopo pubbapadassa daṭṭhabbo, tassa bhāvo vaṇṇapokkharatā, tāya **vaṇṇapokkharatāya**, vaṇṇasampannasarīratāyāti attho. **Padham̐sesīti** abhibhavīti attho. Kathaṃ pana asādiyanti nisīdīti āha “**asaddhammādhippāyena -pa- khāṇukā viyā**”ti.

Na limpātīti na alliyati. **Kāmesūti** vatthukāmakilesakāmesu. Idam vuttam hoti—yathā paduminipaṇṇe udakabindu na saṅṭhāti, yathā ca sūcimukhe sāsapo na santiṭṭhati, evameva yo abbhantare duvidhenapi kāmena na limpāti, tasmim kāmo na saṅṭhāti, tamaham brāhmaṇam vadāmīti.

69. **Purisaṅṭhānam antarahitam, itthisaṅṭhānam uppananti** phalassa vināsuppādadassanena kāraṇassapi vināsuppādā vuttāti daṭṭhabbam. Purisindriye hi naṭṭhe purisaṅṭhānam antaradhāyati, itthindriye samuppanne itthisaṅṭhānam pātubhavati. Tathā hi “yassa itthindriyam uppajjati, tassa purisindriyam uppajjātīti. No. Yassa vā pana purisindriyam uppajjati, tassa itthindriyam uppajjātīti. No”ti **yamakapakaraṇe**¹ vuttattā indriyadvayassa ekasmin santāne sahapavattiyā asambhavato yasmim khaṇe itthindriyam pātubhavati, tato pubbe sattarasamacittato paṭṭhāya purisindriyam nuppajjati. Tato pubbe uppannesu ca purisindriyesu saharūpehi saddhim kamaṇa niruddhesu tasmim santāne itthindriyam uppajjati. Tato purisaṅṭhānākārena pavattesu kammajarūpesu sesarūpesu ca kañci kalam pavattivā niruddhesu itthisaṅṭhānākārena ca catujarūpasantatiyā pavattāya purisaṅṭhānam antarahitam, itthisaṅṭhānam pātubhūnti vuccati. Itthiyā purisaliṅgapātubhāvepi ayameva nayo veditabbo.

Purisaliṅgam uttamam, itthiliṅgamhīnanti imināca purisindriyassa uttamabhāvo, itthindriyassa ca hīnabhāvo vuttoti daṭṭhabbam. Na hi indriyassa hīnukkaṭṭhabhāvam vinā tannissayassa liṅgassa hīnukkaṭṭhatā sambhavati. **Purisaliṅgam balava-akusalena antaradhāyatīti**—ādināpi indriyasseva vināsuppādā vuttāti daṭṭhabbam. Indriye hi vinaṭṭhe uppanne ca tannissayassa liṅgassapi antaradhānam patiṭṭhānaṅca sambhavati. Katham panettha purisaliṅgam balava-akusalena antaradhāyati, itthiliṅgam dubbalakusalena patiṭṭhātīti? Vuccate—paṭisandhiyam tāva purisindriyuppādakam anupahatasāmatthiyam balavakusalakammaṃ yāvātāyukam purisindriyameva uppādeti, antarā pana kenaci laddhapaccayena pāradārikattādinā balava-akusalakammaṃ upahatasāmatthiyam tadeva paṭisandhidāyakaṃ kusalakammaṃ dubbalībhūtam purisindriyam anuppādetvā attano

1. Abhi 7. 117 piṭṭhe.

sāmatthiyānurūpaṃ itthindriyaṃ pavatte uppādeti. Yādā pana paṭisandhidānakāleyeva kenaci laddhapaccayena pārādārikattādinā balava-akusalakammaṃ purisindriyuppādanasāmatthiyaṃ upahataṃ hoti, tadā dubbalābhūtaṃ kusalakammaṃ purisindriyaṃ anuppādetvā paṭisandhiyaṃyeva itthindriyaṃ uppādeti. Tasmā “purisaliṅgaṃ balava-akusalena antaradhāyati, itthiliṅgaṃ dubbalakusalena paṭiṭṭhātī”ti vuccati.

Dubbala-akusalena antaradhāyatīti pārādārikattādibalava-akusalakammaṃ purisindriyuppādanavibandhakassa dubbalabhāve sati antaradhāyantaṃ itthiliṅgaṃ dubbala-akusalena antaradhāyatīti vuttaṃ. Tathā hi pārādārikattādinā balava-akusalakammaṃ bāhitattā purisindriyuppādane asamatthaṃ paṭisandhiyaṃ itthiyā itthindriyuppādakaṃ dubbalakusalakammaṃ yādā pavattiyaṃ brahmacariyavāsamicchācārapaṭivirativasena purisattapatthanāvasena vā katupacitabalavakusalakammaṃ āhitasāmatthiyaṃ purisindriyuppādane samatthaṃ itthindriyaṃ anuppādetvā attano sāmatthiyānurūpaṃ purisindriyaṃ uppādeti, tadā purisindriyuppādanavibandhakassa balava-akusalakammaṃ dubbala-akusalena antaradhāyatīti vuccati. Yathāvuttanayeneva balavatā kusalakammaṃ purisindriyassa uppāditattā “purisaliṅgaṃ balavakusalena paṭiṭṭhātī”ti vuccati. Pubbe itthibhūtaṃ paṭisandhiyaṃ purisindriyuppādepi ayaṃ nayo veditabbo. **Ubhayampi akusalena antaradhāyati, kusaleṇa paṭilabbhatī**¹ idam sugatibhavaṃ sandhāya vuttaṃ, duggatiyaṃ pana ubhinnaṃ uppatti vināso ca akusalakammenevāti daṭṭhabbaṃ.

Ubhinnampi sahaseyyāpatti hotīti “yo pana bhikkhu mātuḡāmena sahaseyyaṃ kappeyya, pācittiyaṃ. Yā pana bhikkhunī purisena sahaseyyaṃ kappeyya, pācittiyaṃ”ti vuttattā ubhinnaṃ sahaseyyavasena pācittiyāpatti hoti. **Dukkhī**ti cetodukkhamaṅgīyā dukkhī. **Dummanoti** dosena duṭṭhamano, virūpamano vā domanassābhibhūtatāya. **“Samassāsetabbo”**ti vatvā samassāsetabbavidhiṃ dassento **“hotu mā cintayitthā”**ti-ādimāha. **Anāvaṇṇoti** avārito. **Dhammoti** pariyattipaṭipattipaṭivedhasaṅkhāto tividhopi saddhammo. Saggo ca maggo ca saggamaggo,

1. Paṭilabbhatī (Sī)

saggassa vā maggo saggamaggo, saggūpapattisādhikā paṭipatti. Bhikkhuniyā saddim̄ saṁvidhāya addhānagamane āpatti pariharitabbāti dassento “saṁvidahanam̄ parimocetvā”ti āha. “Mayam̄ asukam̄ nāma ṭhānam̄ gacchāmā”ti vatvā “chi saddim̄ gamissāmā”ti-ādinā asaṁvidahitattā anāpatti.

Bahigāmeti attano vasanagāmato bahi.

Gāmantaranadīpārarattivippavāsagaṇa-ohīyanāpattīhi anāpattīti “dutiyaikā bhikkhunī pakkantā vā hotī”ti-ādinā¹ vutta-anāpattilakkhaṇehi saṁsandanato vuttam̄. **Ārādhikāti** cittārādhane samatthā. **Tā kopetvāti** tā pariccajivā. **Lajjiniyo -pa- labbhatīti** “saṅgahe asati ukkaṇṭhitvā vibbhameyyāpī”ti saṅgahaseneva vuttam̄. **Alajjiniyo -pa- labbhatīti** alajjibhāvato asantapakkaṇam̄ bhajantīti vuttam̄. **Aññātikā -pa- vaṭṭatīti** idam̄ pana imissā āveṇikam̄ katvā aṭṭhakathāyaṇam̄ anuññātanti vadanti. **Bhikkhubhāvepīti** bhikkhukālepi. **Parisāvacaroti** upajjhāyo ca ācariyo ca hutvā parisupaṭṭhāko. **Aññassa santike nissayo gahetabboti** tassa santike upasampannehi saddhivihārikehi aññassa ācariyassa santike nissayo gahetabbo. **Tam̄ nissāya vasantehipīti** antevāsike sandhāya vadati. **Upajjhā gahetabbāti** upasampadattham̄ upajjhā gahetabbā, aññassa santike upasampajjitabbanti vuttam̄ hoti.

Vinayakammanti vikappanam̄ sandhāya vuttam̄. **Puna kātabbanti** puna vikappetabbanam̄. **Puna paṭiggahetvā sattāham̄ vaṭṭatīti** “anujānāmi bhikkhave bhikkhunīnam̄ sannidhi bhikkhūhi, bhikkhūnam̄ sannidhi bhikkhunīhi paṭiggāhāpetvā paribhuñjitun”ti² vacanato puna paṭiggahitam̄ tadahu sāmīsampi vaṭṭatīti dassanattam̄ vuttam̄. **Sattame divaseti** idam̄ tañca nissaggiyam̄ anāpajjitvāva punapi sattāham̄ paribhuñjitum̄ vaṭṭatīti dassanattam̄ vuttam̄. Yasmā pana bhikkhuniyā nissaggiyam̄ bhikkhussa vaṭṭati, bhikkhussa nissaggiyam̄ bhikkhuniyā vaṭṭati, tasmā aṭṭhamepi divase liṅgaparivatte sati anissajjitvāva antosattāhe paribhuñjitum̄ vaṭṭatīti vadanti. **Tam̄ pakatatto rakkhatīti** aparivattaliṅgo tam̄ paṭiggahaṇavijahanato rakkhati, avibhattatāya paṭiggahaṇam̄ na vijahatīti adhippāyo. **Sāmam̄ gahetvāna nikkhipeyyāti** paṭiggahetvā sayam̄ nikkhipeyya.

1. Vi 2. 296 piṭṭhe.

2. Vi 4. 462 piṭṭhe.

Paribhuñjantassa āpattīti liṅgaparivatte sati paṭiggahaṇavijahanato puna paṭiggahetvā paribhuñjantassa āpatti.

“**Hīnāyāvattanenā**ti pārājikaṃ āpannassa gihibhāvūpagamanenā”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ suvuttaṃ. Na hi pārājikaṃ anāpannassa sikkhaṃ appaccakkhāya “vibbhamissāmī”ti gihiliṅgaggahaṇamattena bhikkhubhāvo vinassati. Pārājikaṃ āpanno ca bhikkhuliṅge ṭhito yāva na paṭijānāti, tāva attheva tassa bhikkhubhāvo, na so anupasampannasaṅkhyāṃ gacchati. Tathā hi so saṃvāsāṃ sādīyantopi theyyasaṃvāsako na hoti, sahaseyyādi-āpattiṃ na janeti, omasavāde pācittiyañca janeti. Teneva “asuddho hoti puggalo aññatarāṃ pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpanno, tañce suddhadiṭṭhi samāno okāsaṃ kārāpetvā akkosādhippāyo vadeti, āpatti omasavādassā”ti¹ omasavāde pācittiyaṃ vuttaṃ. Asati hi bhikkhubhāve dukkaṭaṃ bhaveyya², sati ca bhikkhubhāve paṭiggahitassa paṭiggahaṇavijahanāṃ nāma ayuttaṃ, tasmā sabbaso bhikkhubhāvassa abhāvato pārājikaṃ āpajjitvā gihiliṅgaggahaṇena gihibhāvūpagamaṇaṃ idha “hīnāyāvattanaṃ”ti adhippetāṃ, na pana pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattaṃ. Teneva katthaci sikkhāpaccakkhānena samānagatikattā hīnāyāvattanaṃ visuṃ na gaṇhanti. Sikkhāpaccakkhānena paṭiggahaṇavijahane vutte pārājikaṃ āpannassa gihibhāvūpagamaṇena sabbaso bhikkhubhāvassa abhāvato vattabbameva natthīti. Tathā hi **buddhadattācariyena** attano vinayavinicchaye—

“Acchedagāhanirapekkhanisaggato ca,
Sikkhāppahānaraṇehi ca liṅgabhedā.
Dānena tassa ca parassa abhikkhukassa,
Sabbāṃ paṭiggahaṇameti vināsamevaṃ”ti—

ettakameva vuttaṃ. Tathā **dhammasirittherenapi**—

“Sikkhāmarañaliṅgehi, anapekkhavisaggato.
Acchedānupasampanna-dānā gāhopasammatī”ti—

1. Vi 1. 254 piṭṭhe.

2. Vadeyya (Sī, Syā)

vuttaṃ. Yadi ca pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattenapi paṭiggahaṇaṃ vijaheyya, tepi ācariyā visuṃ tampi vadeyyuṃ, na vuttañca, tato viññāyati “pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattaṃ idha hīnāyāvattananti nādhippetan”ti. Bhikkhuniyā pana sikkhāpaccakkhānassa abhāvato gihiliṅgaggahaṇamattenapi paṭiggahaṇaṃ vijahati.

Anapekkhavissajjanenāti aññassa adatvāva anattikatāya “natthi iminā kammaṃ, na idāni naṃ paribhuñjissāmi”ti vatthūsu vā “puna paṭiggahetvā paribhuñjissāmi”ti paṭiggahaṇe vā anapekkhavissajjanena. **Acchinditvā gāhenā**ti corādīhi acchinditvā gahaṇena.

Etthāti bhikkhuvihāre. **Uparopakā**ti tena ropitā rukkhagacchā. **Terasasu sammutīsū**ti bhattuddesakasenāsanapaññāpakabhaṇḍāgārikacīvarapaṭiggāhakacīvarabhāja kayāgubhājakaphalabhājakakhajjabhājaka-appamattakavissajjakasāṭiyaggāhāpakapattaggāhāpaka-ārāmikapesakasāmaṇerapesakasammutisañkhātāsu terasasu sammutīsu. Kāmaṃ purimikāya pacchimikāya ca senāsanaggāho paṭippassambhatiyeva, purimikāya pana senāsanaggāhe paṭippassaddhe pacchimikāya aññattha upagantuṃ sakkāti purimikāya senāsanaggāhapaṭippassaddhiṃ visuṃ dassetvā pacchimikāya senāsanaggāhe paṭippassaddhe na sakkā aññattha upagantunti tattha bhikkhūhi kattabbasaṅgahaṃ dassento “**sace pacchimikāya senāsane gahite**”ti-ādimāha.

Pakkhamānattameva dātabbanti bhikkhunīnaṃ paṭicchannāyapi āpattiyā mānattacārasseva anuññātattā. **Puna pakkhamānattameva dātabbanti** bhikkhukāle ciṅṇamānattābhāvato. **Bhikkhunīhi abbhānakammaṃ kātābbanti** bhikkhukāle ciṅṇamānattatāya bhikkhunīkālepi ciṅṇamānattā icceva sañkhyāṃ gacchatīti katvā vuttaṃ. **Sace akusalavipāke -pachārattaṃ mānattameva dātabbanti** mānattaṃ carantassa liṅgaparivattādhikārattā vuttaṃ. Sace pana bhikkhukāle paṭicchannāya sādharmaṇāpattiyā parivasantassa asamādiṇṇaparivāsassa vā liṅgaṃ parivattati, tassa bhikkhunīkāle pakkhamānattaṃ carantassa akusalavipāke parikkhīṇe puna liṅge parivattite parivāsāṃ datvā parivutthaparivāsassa chārattaṃ mānattaṃ dātabbanti vadanti.

Sañcarittāpattīti sādharmaṇāpattidassanattamaṃ vuttaṃ. **Parivāsadānaṃ natthī**ti bhikkhukāle appaṭicchannabhāvato. Bhikkhunīkāle pana ārocitāpi sādharmaṇāpatti sace bhikkhukāle anārocitā, paṭicchannāva hotīti vadanti. **Bhikkhūhi mānatte adinneti** āciṇṇamānattāya liṅgaparivatte sati. Bhikkhunībhave ṭhitāyapi tā suppaṭippassaddhā evāti sambandho. **Yā āpattiyo pubbe paṭippassaddhā**ti yā asādharmaṇāpattiyo pubbe bhikkhubhave paṭippassaddhā. “Pārājikam āpannassa liṅgaparivatte sati santānassa ekattā na puna so upasampadam labhati, tathā vibbhantāpi bhikkhunī liṅgaparivatte sati puna upasampadam na labhatī”ti vadanti.

71. “Anupādinnaṅkesūti adhikārattā upādinnaṅkepi eseva nayoti vuttan”ti **cūḷagaṇṭhipade majjhimagāṇṭhipade** ca vuttaṃ, taṃ duvuttaṃ. Na hi upādinnaṅkesu nimitte upakkamantassa dukkaṭam dissati. Tathā hi upādinnaṅkesu nimitte appavesetvā bahi upakkamantassa thullaccayaṃ vuttaṃ “na ca bhikkhave rattacitena aṅgajātam chupitabbaṃ, yo chupeyya, āpatti thullaccayassā”ti¹ vuttattā. Ettha ca yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbam aṭṭhakathāyaṃ pubbe vicāritameva. **Dukkaṭamevā**ti mocanarāgassa abhāvato. **Tathevā**ti muccatu vā mā vāti imamatthaṃ atidissati.

Avisayoti asādiyaṇaṃ nāma evarūpe ṭhāne dukkaranti katvā vuttaṃ. **Mātugāmassa vacanaṃ gahetvā**ti “ahaṃ vāyamiṃsāmi, tvaṃ mā vāyami”ti-ādinā vuttavacanaṃ gahetvā. Ubhayavāyāmeneva āpattīti saññāya “tvaṃ mā vāyami”ti vuttaṃ.

73. **Vaṭṭakateti** imassa atthaṃ dassento “**vivaṭe**”ti āha. “Pārājikabhayena ākāśagatameva katvā pavesanādīni karontassa sahasā tālukam vā passaṃ vā aṅgajātam phusati ce, dukkaṭameva methunarāgassa abhāvato”ti vadanti, upaparikkhitvā gahetabbo. **Suphusitā**ti suṭṭhu pihitā. **Antomukhe okāso natthī**ti dantānaṃ supihitabhāvato antomukhe pavesetum okāso natthi. **Uppāṭite pana oṭṭhamānse dantesuyeva upakkamantassa thullaccayanti pataṅgamukhamaṇḍūkassa**²

1. Vi 3. 280 piṭṭhe.

2. Baraṅkamukhamaṇḍūkassa (Sī), kharakamukhamaṇḍūkassa (Syā)

mukhasañṭhāne viya vaṇasaṅkhepavasena thullaccayaṃ. “Methunarāgena itthiyā appavesento nimittena nimittaṃ chupati, thullaccayan”ti iminā vā lakkhaṇena samānattā idha thullaccayaṃ vuttaṃ. **Bahi nikkhantadantajivhāsupi** eseva nayo.

Amuccante thullaccayanti “ceteti upakkamati na muccati, āpatti thullaccayassā”ti¹ vacanato. **Nijjhāmataṇhikādīti ādi-saddena** khuppiṇāpāsikādīpetīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. **Allīyitumpi na sakkāti** nijjhāmataṇhikānaṃ lomakūpehi samuṭṭhita-aggiṇālāhi niccaṃ pajjalitasarīratāya khuppiṇāpāsikādīnaṃ ativiya paṭikūlavirūpabībhacca-aṭṭhicammāvasiṭṭhaniccāturasarīratāya āmasitumpi na sakkā. **Devatā viya sampattim anubhontīti** ettha **yāsanti** sāmivacanaṃ **yāti** paccattavacanaṃ vipariṇāmetvā yojetabbaṃ “yā devatā viya sampattim anubhontī”ti. **Dassanādīsu dassanaṃ** nāma bhikkhunaṃ tāsāṃ dassanaṃ, **gahaṇampi** bhikkhunaṃva tāsāṃ aṅgapaccāṅgagahaṇaṃ. **Āmasanādīni** pana tāsāṃ kiccāni. Tattha **āmasanaṃ** nāma attano sarīrena bhikkhuno sarīrassa upari āmasanaṃmattaṃ, **phusanaṃ** tato daḷhataṃ katvā samphusanaṃ, **ghaṭṭanaṃ** tatopi daḷhataṃ katvā sarīrena sarīrassa ghaṭṭanaṃ. **Visaṇṇaṃ katvāti** yathā so katampi upakkamaṃ na jānāti, evaṃ katvā yadipi āmasanādi tassā kiccaṃ, tathāpi teneva anāpattim avatvā “taṃ puggalaṃ visaṇṇaṃ katvā”ti vacanato akatavisaṇṇo jānitvā sādīyati ce, pārājikameva. Bhikkhuno pana dassanagahaṇesu sati asādīyanaṃ nāma na hotīti dassanagahaṇesu paṇṇāyamaṇesu anāpatti na vuttā. Yadi pana paṭhamaṃ dassanagahaṇesu sati pacchā taṃ puggalaṃ visaṇṇaṃ katvā āmasanādīni karontī attano manorathaṃ pūretvā gacchati, natthi pārājikaṃ.

Upahatakāyappasādoti anaṭṭhepi kāyappasāde kāyaviññāṇuppadane asamatthapādanavasena vātapittādīhi upahatakāyappasādo. **Sevanacittavasena āpattīti** yathā santhatanimittavasena upādinnaphassaṃ avindantassapi sevanacittavasena āpatti, evamidhāpi pittavātādīnā upahatakāyappasādattā avediyantassapi sevanacittavasena āpatti.

1. Vi 1. 165 piṭṭhe.

Nanu ca chupitamattavatthusmiṃ “methunaṃ dhammaṃ paṭisevissāmiti chupitamatte vippaṭisārī ahoṣī”ti vuttatā methunassa pubbapayoge dukkaṭena bhavitabbaṃ, atha kasmā “āpatti saṃghādisesassā”ti vuttanti imaṃ antolīnacodanaṃ manasikatvā taṃ pariharitum **“yo methunan”**ti-ādi āraddhaṃ. Tattha **sīsanti** maggena maggapaṭipādanaṃ. Tañhi payogānaṃmatthakasadisattā “sīsan”ti vuttaṃ tato paraṃ payogābhāvato. **Dukkaṭe tiṭṭhanti**ti dukkaṭaṃ janenti. Dukkaṭañhi janentā hatthaggaḥādayo payogā “dukkaṭe tiṭṭhanti”ti vuttā aññissā āpattiyā janakavasena appavattanato.

74. **Jātipupphagumbānanti** jātisumanagumbānaṃ. **Ussannatāyāti** bāhullatāya. **Upacāreti** āsannappadese. **Tena vātupatthambhenāti** “aṅgamaṅgāni vātupatthaddhāni hontī”ti evaṃ vuttavātupatthambhena. Iminā niddokkamaṇassa kāraṇaṃ vuttaṃ. **Ekarasanti** āvajjanādiviṭhicittehi abbokiṇṇaṃ.

76. **Saṅgāmasīsayodho bhikkhūti** yasmā kilesārīhi anabhibhūto hutvā te parājesi, tasmā saṅgāmamukhe yodhasadiso bhikkhu.

77. **Uppanne vatthusmīnti** methunavatthusmiṃ uppanne. **Parivattakadvāram evāti** saṃvaraṇavivaraṇavasena ito cito ca parivattanayoggadvārameva. **Rukkhasūcikaṇṭakadvāranti** rukkhasūcidvāraṃ kaṇṭakadvāraṇca. “Rukkhasūcidvāraṃ kaṇṭakadvāraṃ”icceva vā pāṭho. Yaṃ ubhosu passesu rukkhatambhe nikhaṇitvā tattha vijjhivā majjhe dve tisso rukkhasūciyo pavesetvā karonti, taṃ **rukkhasūcidvāraṃ**. Yaṃ pavesana nikkhamanakāle apanetvā thakanayoggaṃ, ekāya bahūhi vā kaṇṭakasākhāhi kataṃ, taṃ **kaṇṭakadvāraṃ**. **Cakkalakayuttadvāranti** heṭṭhā etaṃ cakkam yojetvā kataṃ mahādvāraṃ, yaṃ naṃ sakkā ekena saṃvaritum vivarituṇca. **Gopphetvāti** rajjūhi ganthetvā. **Ekaṃ dussasāṇidvāramevāti** ettha kilaṅjasāṇidvārampi saṅgahaṃ gacchati.

Yattha dvāraṃ saṃvaritvā nipajjitum na sakkā hoti, tattha kattabbavidhiṃ dassetum **“sace bahūnaṃ vaḷaṅjanaṭṭhānaṃ hoti”**ti-ādi vuttaṃ. Bahūnaṃ vaḷaṅjanaṭṭhānepi ekaṃ āpucchitvā nipajjitum vaṭṭatiyeva. **Atha bhikkhū -pa- nisinnā hontīti** idaṃ tattha bhikkhūnaṃ sannihitabhāvasandassanattaṃ vuttaṃ.

“Nisinno vā pana hotu nipanno vā, yena kenaci iriyāpathena samannāgato sace tattha sannihito hoti, ābhogaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttam. Keci pana “nisinnā hontīti vacanato sace nipannā honti, ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ na sundaram. Yadi hi “nisinnā hontī”ti vacanato nipanne ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭati. Ṭhitepi caṅkamantepi ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭati. Na hi nisinnavacanam nipannamyeva nivatteti, tasmā “nisinnā hontī”ti idam tattha tesam atthitāmatasandassanattam, na sesa-iriyāpathasamaṅgītānivattanattam. Evam santepi nipajjitvā niddāyanto asantapakke ṭhitattā ābhogāraho na hotīti amhākaṃ khanti. Asantapakke ṭhitattāyeva hi raho nisajjāya nipajjitvā niddāyanto anāpattim na karotīti vuttam. Dvārasamvaraṇam nāma bhikkhunī-ādīnam pavesananivāraṇattanti āha “**bhikkhunim vā mātugāmam vā āpucchitum na vaṭṭatī**”ti. “Itthi-ubhatobyañjanakam itthipaṇḍakañca āpucchitum na vaṭṭatī”ti vadanti. Mātugāmassa antogabbhe ṭhitabhāvam jānitvāpi dvāre yathāvuttavidhim katvā nipajjantassa anāpatti. **Nissenim āropetvāti** uparitalam āropetvā visaṅkharitvā bhūmiyam pātetvā chinditvā vā nipajjitumpi vaṭṭati. **Dvepi dvārāni jaggitabbānīti** ettha sace ekasim dvāre kavātam vā natthi, heṭṭhā vuttanayena samvaritum vā na sakkā, itaram dvāram asamvaritvāpi nipajjitum vaṭṭati.

Bhikkhācārā paṭikkammāti bhikkhācārato nivattitvā. **Dvārapālassāti** dvārakoṭṭhake mahādvāre nissenimūle vā ṭhatvā dvārarakkhaṇakassa. **Pacchimānam bhāroti** ekānubandhavasena¹ āgacchante sandhāya vuttam. Asamvutadvāre antogabbhe vāti yojetabbam. **Bahi vāti** gabbhato bahi. **Nipajjanakālepi -pa- vaṭṭatiyevāti** ettha “dvārajagganakassa tadadhīnattā tadā tassa tattha sannihitāsannihitabhāvam anupadhāretvāpi ābhogaṃ kātuṃ vaṭṭatiyevā”ti vadanti.

Yena kenaci parikkhitteti pākārena vā vatiyā vā yena kenaci parikkhitte. “Parikkhepassa uccato pamāṇam sahaseyyappahonake vuttanayena veditabban”ti vadanti. Yadi pana ekasim padese parikkhepo vuttappamāṇato nīcataro hoti, vaṭṭati. **Mahāpariveṇam hotīti**

1. Ekānubaddhavasena (Sī)

mahantaṃgaṇaṃ hoti. **Mahābodhiyaṅgaṇalohapāsādayaṅgaṇasadisanti** bahusañcāradassanattamā vuttamā, na mahāparicchedadassanattamā. **Aruṇe uggate uṭṭhahati, anāpattīti** suddhacittena nipannassa niddāyantasappa aruṇe uggateyeva niddāvaseneva anāpatti. **Pabujjhivā puna supati, āpattīti** aruṇe uggate pabujjhivā aruṇuggamanamā ajānitvāpi anuṭṭhahitvāva sayitasantānena sayantassa āpatti, purāruṇe pabujjhivāpi ajānitvā sayitasantānena sayantassapi aruṇe uggate āpattiyeva. **Yathāparicchedameva vuṭṭhātīti** aruṇe uggateyeva uṭṭhahati. **Tassa āpattīti** asuddhacitteneva nipannattā niddāyantassapi aruṇe uggate divāpaṭisallānamūlikā āpatti. **“Evaṃ nipajjanto anādariyadukkaṭāpi na muccati”**ti vuttattā asuddhacittena nipajjanto aruṇuggamanato puretaramā uṭṭhahantopi anuṭṭhahantopi nipajjanakāleyeva anādariyadukkaṭamā āpajjati, divāpaṭisallānamūlikamā pana dukkaṭamā aruṇe uggateyeva āpajjati.

Yaṃ panettha **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttamā “rattim dvāram saṃvaritvā nipanno sace aruṇuggamanavelāyam dvāre vivaṭepi nipajjati, tassa āpatti akhette saṃvaritvā nipannattā. Aruṇuggamanavelāyam vivaṭepi dvāre ‘nipajjissāmī’ti rattim dvāram saṃvaritvāpi nipannassa akhette pihittā nipajjanakāle anādariyadukkaṭamā, aruṇe uggate nipajjanamūladukkaṭaṅca hoti. Rattim pihitepi apihitepi dvāre nipannassa aruṇuggamanakkhaṇeyeva apihitadvāre pihite pihitadvāre ca puna vivaritvā pihite khetto pihittā anāpattī”ti, tam aṭṭhakathāya na sameti. Rattim dvāram asaṃvaritvā nipannasseva hi aruṇuggamane āpatti aṭṭhakathāyam dassitā, tasmā khetto vā pihitam hotu akhette vā, saṃvaraṇamevettha pamāṇanti amhākam khanti.

Niddāvasena nipajjatiti niddābhibhūtatāya ekapassena nipajjati, evamā pana nipanno nipanno nāma na hotīti **anāpatti** vuttā. **Apassāya supantassāti** kaṭiyā piṭṭhivemajjhassa ca antare appamattakampi padesamā bhūmimā aphasāpetvā thambhādīmā apassāya supantassa, **sahasāva vuṭṭhātīti** pakkhalitvā patito viya sahasā vuṭṭhāti. **Tattheva sayati na vuṭṭhātīti**

niddābhībhūtatāya supanto na vuṭṭhāti, na mucchāpareto. Teneva “avisayattā āpatti na dissati”ti na vuttaṃ.

Ekabhaṅgenāti ekassa passassa bhañjanena, heṭṭhā vuttanayena pāde bhūmito amocetvāva ekaṃ passaṃ bhañjitvā nāmetvā nipannoti vuttaṃ hoti. Mahā-aṭṭhakathāyaṃ pana mahāpadumattherena vuttanti sambandho. Mucchitvā patitattā therena “**avisayattā āpatti na dissati**”ti vuttaṃ. Ācariyā pana yathā yakkhagahitako bandhitvā nipajjāpito ca paravaso hoti, eva aparavasattā mucchitvā patito kañci kālaṃ jānitvāpi nipajjatīti anāpattiṃ na vadanti. **Yo ca yakkhagahitako, yo ca bandhitvā nipajjāpito**ti imassa mahā-aṭṭhakathāvādassa pacchimattā soyeva pamāṇato gahetabbo. Tathā ca vakkhati “sabbattha yo yo aṭṭhakathāvādo vā theravādo vā pacchā vuccati, sova pamāṇato daṭṭhabbo”ti¹. Yakkhagahitaggahaṇeneva cettha visaññībhūtopi saṅgahitoti veditabbaṃ. Ekabhaṅgena nipanno pana atthato anipannattā mucchatiyevāti mahā-aṭṭhakathāvādena so appaṭikkhittova hotīti daṭṭhabbaṃ. Divā saṃvaritvā nipannassa kenaci vivaṭepi dvāre anāpatti nipajjanakāle saṃvaritvā nipannattā. Sace divā saṃvaritvā dvārasamīpe nipanno pacchā sayameva dvāraṃ vivarati, evampi vaṭṭati. Acittakā cāyaṃ āpatti kiriyā ca akiriyā ca.

78. “**Apade padaṃ karonto viyā**”ti vatvā puna tamevatthaṃ āvikaronto “**ākāse padaṃ dassento viyā**”ti āha. **Etadagganti** eso aggo. **Yadidanti** yo ayaṃ. Sesamettha uttānatthameva.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatridanti-ādi heṭṭhā vuttatthameva.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Paṭhamapārājikavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyapārājika

Adutiyena jinena yaṃ dutiyaṃ pārājikaṃ pakāsitaṃ, tassa idāni yasmā saṃvaṇṇanākkamo patto, tasmā yaṃ suviññeyyaṃ, yañca pubbe pakāsitaṃ, taṃ sabbaṃ vajjayitvā assa dutiyassa ayaṃ saṃvaṇṇanā hotīti sambandho.

Dhaniyavattuvaṇṇanā

84. **Rājagaheti** ettha duggajanapadaṭṭhānavisesasampadādiyogato padhānabhāvena rājūhi gahitaṃ pariggahitanti **rājagahanti** āha “**mandhātu-pa-vuccatī**”ti. Tattha mahāgovindena mahāsattena pariggahitaṃ reṇunā pariggahitameva hotīti mahāgovindaggahaṇaṃ. Mahāgovindapariggahitakittanañhi tadā reṇunā magadharājena pariggahitabhāvūpalakkhaṇaṃ. Tassa hi so purohito. “**Mahāgovindoti** mahānubhāvo purātano eko magadharājā”ti keci. **Pariggahitattāti** rājadhānībhāvena pariggahitattā. Gayhatīti gaho, rājūnaṃ gahoti **rājagahaṃ**, nagarasaddāpekkhāya napuṃsakaniddeso. **Aññepettha pakāreti** “nagaramāpanena¹ raññā kāritasabbagahattā rājagahaṃ, gijjhakūṭādihi parikkhittattā pabbatarājehi parikkhittagehasadisanti rājagahaṃ, sampannabhavanatāya rājamānaṃ gehantipi rājagahaṃ, suvihitārakkhatāya anathāvahabhāvena upagatānaṃ paṭirājūnaṃ gahaṃ gehabhūtanti² rājagahaṃ, rājūhi disvā sammā paṭiṭṭhāpitattā³ tesaṃ gahaṃ gehabhūtanti rājagahaṃ. Ārāmarāmaṇeyyakādihi rājate, nivāsasukhatādinā sattehi mamattavasena gayhati pariggayhatīti vā rājagahaṃ”ti edise pakāre. So padeso ṭhānavisesabhāvena uḷārasattaparibhogoti āha “**taṃ panetan**”ti-ādi. Tattha **buddhakāle cakkavattikāle cāti** idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ. **Tesanti** yakkhānaṃ. **Vasāvananti** āpānabhūmibhūtaṃ upavanaṃ⁴. Gijjhā ettha santīti gijjhaṃ, kūṭaṃ. Taṃ etassāti **gijjhakūṭo**, gijjho viyāti vā gijjhaṃ, kūṭaṃ. Taṃ etassāti **gijjhakūṭo**, pabbato. Gijjhasadisakūṭoti gijjhakūṭoti vā majjhepadalopīsamāso yathā “sākapatthavo”ti, tasmim gijjhakūṭe. Tenāha “**gijjhā**”ti-ādi.

1. Nagaramāpane (Sī, Syā)

2. Paṭirājūnaṃ gahabhūtanti (Sī, Syā)

3. Rājūhi svākhittitattā (Sī, Syā)

4. Vasāvananti kīḷāvanaṃ, vasātakāle kīḷāya yebhuyyattā pana vasāvananti vuttaṃ. (Vimativinodanīṭikāyaṃ)

Tato param saṅgho tiṇṇaṃ janānaṃ upari saṅgho
 catuvaggakaraṇīyādikammappattattā. **Tasmiṃ pabbate sannipatīvā**
samāpattiyā vītināmentīti yathāphāsukaṭṭhāne piṇḍāya caritvā
 katabhattakiccā āgantvā cetiyagabbhe yamakamahādvāraṃ vivaraṇā viya
 taṃ pabbataṃ dvidhā katvā anto pavisitvā rattitṭhānadivāṭṭhānāni māpetvā
 tattha samāpattiyā vītināmenti.

Kadā panete tattha vasimsu? Atīte kira anuppanne tathāgate bārāṇasim
 upanissāya ekasmiṃ gāmake ekā kuladhītā khettaṃ rakkhati, tassā
 khettaṃ kuṭiyā vīhaya bhajjantiyā tattha mahākaraṇjapupphappamāṇā
 mahantamahantā manoharā pañcasatamattā lājā jāyimsu. Sā te gahetvā
 mahati paduminipatte ṭhapesi. Tasmiṃca samaye eko paccekasambuddho
 tassā anuggahattaṃ avidūre khettaṃ paṭiyā gacchati. Sā taṃ disvā
 pasannamānasā supupphitaṃ mahantaṃ ekaṃ padumaṃ gahetvā tattha lāje
 pakkhipitvā paccekabuddhaṃ upasaṅkamitvā pañcahi lājasatehi saddhim
 taṃ padumapupphaṃ datvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā “imassa bhante
 puñṇassa ānubhāvena ānubhāvasampanne pañcasataputte labheyyan”ti pañca
 puttasatāni patthesi. Tasmiṃyeva khaṇe pañcasatā migaluddakā
 sambhata sambhārā paripakkapaccekabodhiñāṇā tasseva paccekabuddhassa
 madhuramaṃsaṃ datvā “etissā puttā bhavyeyyāma”ti patthayimsu. Atītāsu
 anekāsu jātīsu tassā puttabhāvena āgatattā tathā tesam ahoṣi. Sā
 yāvātāyukaṃ ṭhatvā devaloke nibbatti, tato cutā jātassare padumagabbhe
 nibbatti. Tameko tāpasō disvā paṭijaggi. Tassā padasā vicarantiyā
 paduddhāre paduddhāre bhūmito padumāni uṭṭhahanti. Eko vanacarako
 disvā bārāṇasiraṇṇo ārocesi. Rājā taṃ ānetvā aggamaheṣiṃ akāsi, tassā
 gabbho saṅghāti. Mahāpadumakumāro mātukucchiyaṃ vasi, sesā bahi
 nikkhantaṃ gabbhamalaṃ nissāya saṃsedajabhāvena nibbattā.
 “Opapātikabhāvenā”ti keci. Te vayappattā uyyāne padumassare kīlāntā
 ekekasmiṃ padume nisīditvā khayavayaṃ paṭṭhapetvā paccekabodhiñāṇaṃ
 nibbattayimsu. Ayaṃ tesam byākaraṇagāthā ahoṣi—

“Saroruham padumapalāsamatrajam,
Supupphitam bhamaragaṇānuciṇṇam.
Aniccatā’yam¹ vayatam viditvā,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Tasmim kāle te tattha vasimsu. Tadā cassa pabbatassa “**isigili**”ti samaññā udapādi. **Ime isayoti** ime paccekabuddha-isī. Samā ñāyati etāyāti **samaññā**, nāmanti attho.

Tiṇacchadanā kuṭiyo majjhepadaloṇisamāsam katvā, ekadese vā samudāyavohāravasena “tiṇakuṭiyo”ti vuttā. “Vassam upagacchimsū”ti vacanato vassūpagamanārahā sadvārabandhā eva veditabbāti āha “**tiṇacchadanā sadvārabandhā kuṭiyo**”ti. **Vassam upagacchantenāti** vassāvāsam upagacchantena **nālakapaṭipadanti** “moneyyam te upaññissan”ti-ādinā² satthārā nālakattherassa desitam puthujjanakālato pabhuti kilesacittam anuppādetvā paṭipajjitabham moneyyapaṭipadam. Tam pana paṭipadam sutvā nālakatthero tisu ṭhānesu appiccho ahosi dassane savane pucchāyāti. So hi desanāpariyosāne pasannacitto bhagavantam vanditvā vanam pavittḥo. Puna “aho vatāham bhagavantam passeyyan”ti lolabhāvam na janesi, ayamassa **dassane** appicchatā. Tathā “aho vatāham puna dhammadesanam suṇeyyan”ti lolabhāvam na janesi, ayamassa **savane** appicchatā. Tathā “aho vatāham puna moneyyapaṭipadam puccheyyan”ti lolabhāvam na janesi, ayamassa **pucchāya** appicchatā.

So evam appiccho samāno pabbatapadam pavisitvā ekavanasaṇḍe dve divasāni na vasi, ekarukkhamūle dve divasāni na nisīdi, ekasmiṃ gāme dve divasāni piṇḍāya na pāvisi. Iti vanato vanam, rukkhato rukkham, gāmato gāmam āhiṇḍanto anurūpapaṭipadam paṭipajjitvā aggaphale patiṭṭhāsi. Ekassa bhagavato kāle ekoyeva nam pūreti. Imañhi moneyyapaṭipadam ukkaṭṭham katvā pūrento bhikkhu satteva māsāni jīvati, majjhimam katvā pūrento satta vassāni, mudukam katvā pūrento soḷasa vassāni. Ayam pana thero ukkaṭṭham katvā pūresi, tasmā satta māse ṭhatvā

1. Aniccatāya (Syā, Ka)

2. Khu 1. 390 piṭṭhe suttanipāte.

attano āyusaṅkhārassa parikkhayaṃ ñatvā nahāyitvā nivāsetvā kāyabandhanam bandhitvā diguṇam saṅghāṭim pārupitvā dasabalābhimukho pañcapaṭiṭṭhitena tam¹ vanditvā añjalim paggahetvā hiṅgulakapabbatam nissāya ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Tassa parinibbutabhāvaṃ ñatvā bhagavā bhikkhusaṅghena saddhim tattha gantvā sarīrakiccaṃ katvā dhātuyo gāhāpetvā cetiyam paṭiṭṭhāpetvā agamāsi. Evarūpaṃ paṭipadam paṭipannenapi vassam upagacchantena channe sadvārabandheyeva ṭhāne upagantabban. Appicchataṃ nissāyapi sikkhāpadassa anatikkamanīyattaṃ dassetuṃ “**nālakapaṭipadam paṭipannenapī**”ti vuttam.

Pañcannaṃ chadanānanti tiṇapaṇṇa-iṭṭhakasilāsudhāsankhātānam pañcannaṃ chadanānam. “**Na bhikkhave asenāsanikena vassam upagantabbanti**”² vacībhedaṃ katvā vassūpagamanam sandhāyeva paṭikkhepo, na ālayakaraṇavasena upagamanam sandhāyā”ti vadanti. Pāḷiyam pana avisesattā aṭṭhakathāyañca “nālakapaṭipadam paṭipannenapī”ti-ādinā aviseseneva dalham katvā vuttattā asenāsanikassa nāvādim vinā aññattha ālayo na vaṭṭatīti amhākaṃ khanti. Nāvāsatthavajesuyeva hi “anujānāmi bhikkhave nāvāyam vassam upagantun”ti-ādinā³ sati asati vā senāsane vassūpagamanassa visum anuññātattā “na bhikkhave asenāsanikena vassam upagantabban”ti ayam paṭikkhepo tattha na labbhatīti asati senāsane ālayavasenapi nāvādisu upagamanam vuttam. **Anudhammatā**ti vattam, **rattiṭṭhānadivāṭṭhānādīnīti ādi**-saddena vaccakuṭipassāvāṭṭhānādim saṅgaṇhāti.

Katikavattāni ca khandhakavattāni ca adhiṭṭhāyāti pariyattidhammo nāma tividhampi saddhammam paṭiṭṭhāpeti, tasmā sakkaccaṃ uddisatha uddisatha uddisāpetha, sajjhāyam karotha, padhānaghare vasantānam saṅghaṭṭanam akatvā antovihāre nisīditvā uddisatha uddisāpetha, sajjhāyam karotha, dhammassavanam samiddham karotha, pabbājentā sodhetvā pabbājetha, sodhetvā upasampādetha, sodhetvā nissayam detha. Ekopi hi kulaputto pabbajjañca upasampadañca labhitvā sakalam sāsanam paṭiṭṭhāpeti. Attano thāmena yattakāni sakkotha, tattakāni dhutaṅgāni samādiyatha, antovassam nāmetam sakaladivasam rattiya ca paṭhamapacchimayāmesu appamattehi bhavitabban, vīriyam

1. Pañcapaṭiṭṭhitam (Ka)

2. Vi 3. 212 piṭṭhe.

3. Vi 3. 211 piṭṭhe.

ārabhitabbaṃ. Porāṇakamahātherāpi sabbapalibodhe chinditvā antovasse ekacariyavattaṃ pūrayiṃsu. Bhasse mattaṃ jānitvā dasavatthukakathaṃ dasa asubhadāsānuṣṣati-aṭṭhatimsārammaṇakathaṃ kātuṃ vaṭṭati. Āgantukānaṃ vattaṃ kātuṃ, sattāhakaraṇīyena gatānaṃ apaloketvā dātuṃ vaṭṭati. Viggāhikapisuṇapharusavacanāni mā vadatha, divase divase sīlāni āvajjenta caturārakkhaṃ ahāpenta manasikārabahulā viharatha, cetiyaṃ vā bodhiṃ vā vandantena gandhamālaṃ vā pūjentena pattāṃ vā thavikāya pakkhipantena na kathetabbaṃ, antogāme manussehi saddhiṃ paccayasāmyuttakathā vā visabhāgakathā vā na kathetabbā, rakkhitindriyehi bhavitabbaṃ, khandhakavattañca sekhiyavattañca pūretabbanti evamādinā katikavattāni khandhakavattāni ca adhiṭṭhahitvā.

“Anujānāmi bhikkhave vassaṃvuṭṭhānaṃ tīhi ṭhānehi pavāretun”¹ vuṭṭhavassānaṃ pavāraṇāya anuññātattā imassa suttassa vasena pavāraṇādivasassa aruṇuggamanato paṭṭhāya appavāritāpi “vuṭṭhavassā”² ti vuccanti. Kiñcāpi “imaṃ temāsaṃ vassaṃ upemi”³ ti vacanato pavāraṇādivasassa temāsantogadhattā taṃ divasaṃ yāva na pavārenti, tāva vassaṃ vasantā nāma honti, tathāpi ekadesena avuṭṭhampi taṃ divasaṃ vuṭṭhabhāgāpekkhāya vuṭṭhameva hoṭīti katvā evaṃ vuttaṃ katākatabhāgāpekkhāya samudāye pavattakatākatavohāro viya. Vippakatañhi yaṃ kiñci “katākatan”⁴ ti vuccati. “Anujānāmi bhikkhave vassaṃvuṭṭhānaṃ kathinaṃ attharitun”⁵ ti imassa pana suttassa vasena nippariyāyato mahāpavāraṇāya pavāritā pāṭipadadivasato paṭṭhāya “vuṭṭhavassā”⁶ ti vuccantīti dassetuṃ “**mahāpavāraṇāya pavāritā**”⁷ ti-ādi vuttaṃ. Pāṭipadadivasato paṭṭhāya hi vassānassa pacchime māse kathinatthāro anuññāto **parivāre** “kathinassa atthāramāso jānitabboti vassānassa pacchimo māso jānitabbo”⁸ ti vuttattā. “Mahāpavāraṇāya pavāritā”⁹ ti idaṃca purimikāya vassūpagatānaṃ sabhāvadassanattaṃ, kenaci antarāyena appavāritāpi “vuṭṭhavassā”¹⁰ icceva vuccanti.

“**Āpucchitabbā**”¹¹ ti vatvā idāni āpucchanaividhiṃ dassento “**sace imaṃ kuṭin**”¹² ti-ādimāha. **Paṭijagganakam vā na labhatīti** vihārapaccante

1. Vi 3. 223 piṭṭhe. 2. Vi-Ṭṭha 3. 349 piṭṭhe. 3. Vi 3. 351 piṭṭhe. 4. Vi 5. 308 piṭṭhe.

kate paṭijjaganakam na labhati. Te pana bhikkhū janapadacārikam pakkamiṃsūti sambandho. Addhānagamane cārikāvohāro sāsane niruḷho. Kiñcāpi ayam cārikā nāma mahājanasaṅgahattham buddhānamyeva labbhati, buddhe upādāya pana ruḷhīsaddavasena sāvakanampi vuccati kilañjādīhi katabījanīnampi tālavaṇṭavohāro viya. **Saṅgopetvā**ti ekasmiṃ padese rāsim katvā. Idāni tameva saṅgopanavidhiṃ dassento “**yathā ca ṭhapitan**”ti-ādimāha. Na ovassīyatīti **anovassakam**, kammani aka-saddo daṭṭhabbo. Yathā ca ṭhapitam na ovassīyati na temīyatīti attho.

Anavayoti ettha **vayoti** hāni “āyavayo”ti-ādīsu viya. Natthi etassa attano sippe vayo unatāti **avayoti** āha “**anūno paripuṇṇasippo**”ti. Ācariyassa kammam **ācariyakanti** āha “**ācariyakamme**”ti. **Piṭṭhasaṅghāto** dvārabāhā, kaṭṭhakammam **thambhādi**. **Telatambamattikāyā**ti telamissatambamattikāya.

85. **Kuṭṭikāya karaṇabhāvanti** kuṭiyā katabhāvam. Saddasatthavidūhi kim saddayoge anāgatavacanassa icchitattā vuttam “**tassa lakkhaṇam saddasatthato pariyesitabban**”ti. **Mettāpubbabhāganti** mettājhānassa pubbabhāgabhūtam sabbasattesu hitapharaṇamattam. Kasmā panetaṃ vuttam, nanu anuddayā-saddo karuṇāya pavattatīti? Saccametaṃ, ayam pana anuddayā-saddo anurakkhaṇamattham antonītam katvā pavattamāno mettāya karuṇāya ca pavattatīti idha mettāya pavattamāno vutto, tasmā suvuttametaṃ “etena mettāpubbabhāgam dasseti”ti. **Karuṇāpubbabhāganti** karuṇājhānassa pubbabhāgabhūtam sattesu anukampamattam. **Cikkhallam** mattikā, tassa **maddanam** udakam āsiñcivā hatthādīhi parimaddanam. **Mettākaruṇānanti** appanāppattamettākaruṇānam. Kiñcāpi therena sañcicca khuddānukhuddakā pāṇā maraṇādhippāyena na byābādhitā, tathāpi karuṇāya abhāvena “evam kate ime pāṇā vinassissantī”ti anupaparikkhitvā katattā theram vigarahi. Janānam samūho **janatā**ti āha “**pacchimo janasamūho**”ti. **Pāṇātipātanti** vināsetabbatam. **Pāṇātipātam karontānanti** therena akatepi pāṇātipāte parehi sallakkhaṇākāram dasseti. **Imassa diṭṭhānugatinti** imassa diṭṭhiyā anugamanam. **Ghamsitabbeti** ghaṭṭayitabbe, vināsitabbeti attho. **Evam maññīti** yathā therena kataṃ, evam mā maññi. “Mā

pacchimā janatā pāṇesu pātabyatam āpajjī”ti vacanato yo bhikkhu iṭṭhakapacanapattapacanakuṭikaraṇavihārakārāpanavihārasammajjanapaṭaggi dānakūpapokkharāṅkhaṇāpanādīsu yattha “khuddānukhuddakānam pāṇānam vihiṃsā bhavissatī”ti jānāti, tena tādise padese kappiyavacanam vatvāpi na tam kamman kāretabbanti dasseti.

Tattha tattha vuttameva āpattinti

pathavīkhaṇanabhūtagāmapātabyatādīsu vuttapācittiyādi-āpattim.
Ādikammikattā anāpattīti kuṭikaraṇapaccayā anāpattī. **Sikkhāpadam atikkamivā**ti “na ca bhikkhave sabbamattikāmayā kuṭikā kātabbā, yo kareyya, āpatti dukkaṭassā”ti vuttasikkhāpadam atikkamivā. Yadi aññena kataṃ labhitvā vasantassa anāpatti siyā, na bhagavā tam kuṭikam bhindāpeyyāti āha “**kataṃ labhitvā tattha vasantānampi dukkaṭamevā**”ti. **Yathā vā tathā vā missā hotūti** heṭṭhā mattikā upari dabbasambhārāti-ādinā yena kenaci ākārena missā hotu. **Giṅjakāvasathasaṅkhepenāti** ettha giṅjakā vuccanti iṭṭhakā, giṅjakāhi eva kato āvasatho giṅjakāvasatho. Iṭṭhakāmayassa āvasathassetam adhivacanam. Tam kira āvasatham yathā sudhāparikkamma payojanam natthi, evam iṭṭhakāhi eva cinitvā chādetvā karonti, tulādaṇḍakavāṭaphalakāni pana dārumayāneva. **Vikirantāti** cuṇṇavicuṇṇam karontā.

Kissāti kena kāraṇena. **Vayakammampi atthīti** dvārakavāṭādi-abhisāṅkharāṇādīsu katavayakammampi atthi. Bhikkhūnam akappiyattā eva titthiyavatānurūpattā **titthiyadhajo**. Mahā-aṭṭhakathāyam vuttakāraṇesu attano adhippetakāraṇadvayam patiṭṭhāpetvā aparānipi tattha vuttakāraṇāni dassento āha “**aṭṭhakathāyam pana aññānipi kāraṇāni vuttāni**”ti-ādi. Tattha **sattānuddayāyāti** tādīsāya kuṭikāya karaṇapaccayā vinassamānasattesu anuddayāya. Yasmā sabbamattikāmayā kuṭi sukarā bhinditurū. Tasmā tattha ṭhapitam pattacīvarādi aguttam hoti, corādīhi avahariturū sakkā. Tena vuttam “**pattacīvaraguttatthāyā**”ti. **Senāsanabāhullapaṭisedhanatthāyāti** senāsanānam bahubhāvanisedhanatthāya, tādīsassa vā senāsanassa abhisāṅkharāṇe bhikkhūnam uddesaparipucchādīni sesakammāni pariccajivā niccabyāvaṭatānisedhanattham. **Anupavajjoti** dosam āropetvā na vattabbo.

Pālimuttakavinicchayaṅṅanā

Pālimuttakavinicchayesu **tañca kho -pa- na vaṅṅamaṭṭhatthāyāti** idam chattadaṇḍaggāhakasalākapañjaravinandhanam sandhāyāti vadanti. **Sabbatthāti** chattadaṇḍe sabbattha. **Āraggenāti** nikhādanamukhena. **Ghaṭakampi vālarūpampi bhinditvā dhāretabbanti** sace tādisaṃ akappiyachattam labhati, ghaṭakampi vālarūpampi bhinditvā tacchetvā dhāretabbam. **Suttakena vā daṇḍo veṭhetabboti** yathā chattadaṇḍe lekhā na paññāyati, tathā veṭhetabbo. **Daṇḍabundeti** daṇḍamūle, chattadaṇḍassa heṭṭhimataleti attho. **Chattamaṇḍalikanti** chattassa anto khuddakamaṇḍalam. **Ukkiritvāti** uṭṭhapetvā. **Sā vaṭṭatīti** yadipi rajjukehi na bandhanti, bandhitum pana yuttaṭṭhānattā vaṭṭatī.

Nānāsuttakehīti nānāvaṅṅehi suttehi. Idañca tathā karontānam karaṇappakāradassanattam vuttam, ekavaṅṅasuttakenapi vuttappakārena sibbitum na vaṭṭatiyeva. **Paṭṭamukheti** paṭṭakoṭiyam. Dvinnam paṭṭānam saṅghaṭṭitaṭṭhānam sandhāyetam vuttam. **Pariyanteti** cīvarapariyante. Cīvara-anuvātam sandhāyetam vuttam. **Veṇinti** varakāsīkārena sibbanam. **Saṅkhalikanti** biḷalabandhanākārena sibbanam. “Veṇim saṅkhalikan”ti cettha upayogavacanam “karontī”ti karaṇakiriyaṅṅekham. **Agghiyagayamuggarādīnīti** ettha **agghiyam** nāma cetiyasaṅṭhānena sibbanam, mūle tanukam agge mahantam katvā gadākārena sibbanam **gayā**, mūle ca agge ca ekasadisam katvā muggarākārena sibbanam **muggaro**. **Kakkaṭakkhīni uttiraṇṭīti** gaṇṭhikapapāsakapaṭṭānam ante pālibaddham katvā kakkaṭakānam akkhisasaṅṭhānam uṭṭhapenti, karontīti attho. **“Koṇasuttapīlakāti** gaṇṭhikapāsakapaṭṭānam koṇehi nīhaṭasuttānam koṭiyo”ti **tīsipi gaṇṭhipadesu** vuttam. Katham pana tā pīlakā duviññeyyarūpā kātabbāti? Koṇehi nīhaṭasuttānam antesu ekavāram gaṇṭhikakaraṇena vā puna nivattetvā sibbanena vā duviññeyyasabhāvam katvā suttakoṭiyo rassam katvā chinnitabbā. **Dhammasirittherena** pana—

“Koṇasuttā ca pīlakā, duviññeyyāva kappare”ti—

vuttam. Tathā **ācariya buddhadattatherenapi**—

“Suttā ca pīlakā tattha, duviññeyyāva dīpitā”ti—

vuttaṃ. Tasmā tesam matena koṇasuttā ca piḷakā ca koṇasuttapiḷakāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Maṇināti masāragallādipāsāṇena. **Na ghaṭṭetabbanti** na ghaṃsitabbaṃ, aṃsabaddhakakāyabandhanāni pana saṅkhādīhi ghaṃsitum vaṭṭati. **Pāsakaṃ katvā bandhitabbanti** rajanakāle bandhitabbaṃ, sesakāle mocetvā ṭhapetabbaṃ. **Gaṇṭhiket**i dantamayādigaṇṭhike. **Piḷakā**ti bindum bindum katvā uṭṭhāpetabbapiḷakā.

“**Telavaṇṇoti** samaṇasārubbavaṇṇaṃ sandhāya vuttaṃ, maṇivaṇṇaṃ pana pattam aññena kataṃ labhitvā paribhuñjitum vaṭṭati”ti vadanti. **Pattamaṇḍale**ti tipusīsādimaye pattamaṇḍale. “Na bhikkhave citrāni pattamaṇḍalāni dhāretabbāni rūpakākiṇṇāni bhittikammakatānī”ti¹ vuttattā “**bhittikammaṃ na vaṭṭati**”ti vuttaṃ. “Anujānāmi bhikkhave makaradantakaṃ chinditum”ti¹ vacanato “**makaradantakaṃ pana vaṭṭati**”ti vuttaṃ.

Makaramukhanti makaramukhasaṅṭhānaṃ. **Deḍḍhubhasīsanti** udakasappasīsasaṅṭhānaṃ. **Acchīnī**ti kuñjaracchisaṅṭhānāni. **Rajjukakāyabandhanaṃ ekameva vaṭṭatī**ti rajjukaṃ bandhantena ekaguṇameva katvā bandhitum vattati, majjhe bhinditvā diguṇaṃ katvā bandhitum na vaṭṭati, diguṇaṃ pana akatvā ekarajjukameva satavārampi punappunaṃ āvijjitvā² bandhitum vaṭṭati. **Ekampi na vaṭṭatī**ti ekaguṇampi katvā bandhitum na vaṭṭati. **Bahurajjuke -pa- vaṭṭatī**ti idaṃ kāyabandhanaṃ sandhāya vuttaṃ, na dasā sandhāya. Īdisaṅhi kāyabandhanaṃ bandhitum vaṭṭati. Teneva **ācariyabuddhadattatherena** vuttaṃ—

“Ekarajjumayaṃ vuttaṃ, muninā kāyabandhanaṃ.

Pañcapāmaṅgasaṅṭhānaṃ, ekampi ca na vaṭṭati.

Rajjuke ekato katvā, bahū ekāya rajjuyā.

Nirantaraṅhi veṭhetvā, kataṃ vaṭṭati bandhitum”ti.

Murajaṃ pana kāyabandhanaṃ na vaṭṭati “na bhikkhave uccāvacaṇi kāyabandhanāni dhāretabbāni kalābukaṃ deḍḍhubhakaṃ murajaṃ maddavīṇaṃ, yo dhāreyya, āpatti dukkaṭassā”ti³ vuttattā. Kiṃ pana bahurajjuke ekato

1. Vi 4. 248 piṭṭhe.

2. Avijjhitvā (Sī), āviñjitvā (Syā)

3. Vi 4. 276 piṭṭhe.

katvā ekena nirantaram veṭhetvā kataṃ murajasaṅkhyam na gacchatī? Āma na gacchati. Murajañhi nāma nānāvaṇṇehi suttehi murajavaṭṭisaṅṭhānam veṭhetvā kataṃ. Keci pana “murajanti bahurajjūke ekato saṅkaḍḍhitvā ekāya rajjuyā paliveṭhetvā katarajjū”ti vadanti, taṃ na gahetabbarṃ. Yadi cetam murajam siyā, “bahurajjūke ekato katvā ekena nirantaram veṭhetvā kataṃ bahurajjukan”ti na vattabbarṃ, “taṃ vaṭṭati”ti idam virujjheyya. Murajam pana pāmaṅgasaṅṭhānañca dasāsu vaṭṭati “kāyabandhanassa dasā jīranti. Anujānāmi bhikkhave murajam maddavīṇan”ti¹ vuttattā. Teneva vakkhati “anujānāmi bhikkhave murajam maddavīṇanti idam dasāsuyeva anuññātan”ti.

Kāyabandhanavidheti “kāyabandhanassa pavananto jīrati. Anujānāmi bhikkhave vidhan”ti¹ vuttattā kāyabandhanassa pāsante dasāmūle tassa thirabhāvattam katabbe dantavisāṇādīmāye vidhe. “**Aṭṭha maṅgalāni** nāma saṅkho cakkam puṇṇakumbho gayā sirīvaccho aṅkuso dhajam sovattikan”ti vadanti. **Paricchedalekhāmattanti** ubhosu koṭīsu kātabbaparicchedarājimattam. “Ujukamevā”ti vuttattā caturassādivaṅkagatikam na vaṭṭati. “Chattadaṇḍadhammakaraṇa-añjananālikā nānāvaṇṇalekhāparikammakatā na vaṭṭanti”ti vadanti.

Āraṇṭaketi potthakādi-abhisāṅkharāṇattam kate dīghamukhasatthake. **Vaṭṭamaṇikanti** vaṭṭam katvā aggakoṭiyam uṭṭhāpetabbapubbulaṃ². **Aññam vā vaṇṇamaṭṭhanti** iminā piḷakādīm saṅgaṇhāti. **Maṇikanti** ekāvaṭṭamaṇi. **Piḷakanti** sāsapamattikā muttarājisadisā bahuvaṭṭalekhā. “Imasmim adhikāre avuttattā lekhanīyam yaṃ kiñci vaṇṇamaṭṭham vaṭṭati”ti vadanti. **Valitakanti** majjhe valim uṭṭhāpetvā. **Maṇḍalam hotīti** uttarāraṇiyā pavesanattam āhaṭamaṇḍalam³ hoti.

Kiñcāpi ettha dantakaṭṭhacchedanavāsīyeva vuttā, mahāvāsīyampi pana na vaṭṭatiyeva. Ujukameva bandhitunti sambandho. “Ubhosu vā passesu ekapassevā”ti vacanaseso. Kattarayattikoṭiyam kata-ayovalayānīpi vaṭṭanti, yesam aññamaññaṅgaṭṭanena saddo niccharati.

1. Vi 4. 277 piṭṭhe.

2. Uṭṭhāpetabbapubbulaṃ (Sī, Syā)

3. Āvaṭṭamaṇḍalam (Sī), āvāṭamaṇḍalam (Syā)

Āmaṇḍasāraketi āmalakehi katabhājane. **Bhūmattharaṇeti** cittakaṭasāarakacittattharaṇādike parikkammakatāya bhūmiyā attharitabba-attharaṇe. **Pānīyaghaṭeti** iminā kuṇḍikasarakepi saṅgaṇhāti. **Bījaneti** caturassabījane. **Sabbaṃ -pa- vaṭṭatīti** yathāvuttesu mañcapīṭhādīsu itthirūpaṃ vinā sabbaṃ mālākammalatākammādi vaṇṇamaṭṭhaṃ bhikkhuno vaṭṭati. **Senāsane kiñci paṭisedhetabbaṃ natthi aññatra viruddhasenāsanaṃ** etthāyamadhippāyo—senāsanaparikkhāresu paṭisedhetabbaṃ nāma kiñci natthi, viruddhasenāsanāṃ pana sayameva paṭikkhipitabbanti. **Aññesanti** sīmasāmino vuttā. **Rājavallabhā** paranikāyikāpi ekanikāyikāpi uposathapavāraṇānaṃ antarāyakaṛā alajjino rājakulūpagā vuccanti. **Tesaṃ lajjiparisāti** tesaṃ sīmasāmikānaṃ pakkhā hutvā anubalaṃ dātuṃ samatthā lajjiparisā. **Sukatamevāti** aññesaṃ santakepi attano sīmāya antovuttavidhinā kataṃ sukatameva.

Pāḷimuttakavinicchayaṇṇanā niṭṭhitā.

86. **Devena gahitadārūnīti** raññā pariggahitadārūni, rañño santakānīti vuttaṃ hoti. **Khaṇḍākhaṇḍaṃ karontoti** khuddakaṃ mahantañca khaṇḍaṃ karonto.

87. Kulabhoga-issariyādīhi mahatī mattā pamāṇaṃ etassāti **mahāmatto**. Tenāha “**mahatiyā issariyamattāya samannāgato**”ti.

88. **Avajjhāyantīti** heṭṭhā katvā olokenti, cintenti vā. Tenāha “**avajānantā**”ti-ādi. **Lāmakato vā cintentīti** nihīnato cintenti. **Kathentīti** “kim nāmetāṃ kimnāmetāṃ”ti aññamaññaṃ kathenti.

Kathaṃ panettha “dārūnī”ti bahuvacanaṃ “adinnan”ti ekavacanena saddhiṃ sambandhamupagacchatīti āha “**adinnaṃ ādiyissatīti ayaṃ ujjhāyanattho**”ti-ādi. Ujjhāyanassa adinnādānavisayattā adinnādānaṃ ujjhāyanatthoti vuttaṃ. Satipi panettha gopakena dinnadārūnaṃ gahaṇe ujukaṃ avatvā lesena gahitattā thero “adinnaṃ ādiyī”ti veditabbo. **Vacanabhedeti** ekavacanabahuvacanānaṃ bhede.

Sabbāvantaṃ parisanti bhikkhubhikkhunī-ādisabbāvayavavantaṃ parisam. Sabbā catuparisasaṅkhātā pajā ettha atthīti **sabbāvantaṃ**, parisā. Senā etassa atthīti seniko, seniko eva **seniyo**. **Bimbisāroti tassa nāmanti** ettha **bimbīti** suvaṇṇam, tasmā sārasuvaṇṇasadisavaṇṇatāya bimbisāroti vuccatīti veditabbo. **Catuttho bhāgo pādoti veditabboti** imināva sabbajanapadesu kahāpaṇassa vīsatiṃ bhāgo māsakoti idaṅca vuttameva hotīti daṭṭhabbam. Porāṇasatthānurūpaṃ lakkhaṇasampannā uppādita **nīlakahāpaṇāti** veditabbā. Rudradāmena uppādito **rudradāmakko**. So kira nīlakahāpaṇassa tibhāgam agghati. Yasmiṃ padese nīlakahāpaṇā na santi, tathāpi nīlakahāpaṇānam vaḷañjanaṭṭhāne ca avaḷañjanaṭṭhāne ca samāna-agghavasena pavattamānam bhaṇḍam gahetvā nīlakahāpaṇavaseneva paricchedo kātabboti vadanti.

Dhaniyavattuvuṇṇanā niṭṭhitā.

Tassattho -pa- vuttanayeneva veditabboti iminā “bhagavatā bhikkhūnam idam sikkhāpadam evam paññattam hoti ca, idaṅca aññaṃ vatthu udapādi”ti evam **paṭhamapārājikavaṇṇanāyam**¹ vuttanayena tassattho veditabbo. “Idāni yaṃ taṃ aññaṃ vatthu uppannam, taṃ dassetuṃ ‘tena kho pana samayenā’ti-ādīmāhā”ti evam anupaññattisambandho ca tathā vuttanayeneva veditabboti dasseti.

90-91. Rajakā attharanti etthāti **rajakattharaṇam**, rajakattharaṇanti rajakatittham vuccatīti āha “**rajakatittham gantvā**”ti. Vuttamevattham vibhāvento āha “**tañhī**”ti-ādi.

Padabhājanīyavaṇṇanā

92. “Abhinavaniviṭṭho ekakuṭīkādigāmo yāva manussā pavisitvā vāsam na kappenti, tāva gāmasaṅkhyam na gacchatī”ti vadanti, tasmā tathā gāmappavesanāpucchādikkiccampi natthi. **Yakkhapariggahabhūtoti** sa-upaddavavasena vuttam, yakkhanagarādim vā saṅgaṇhāti. Yakkhanagarampi āpaṇādīsu dissamānesu

1. Vi-Ṭṭha 1. 191 piṭṭhe.

gāmasaṅkhyam gacchati, adissamānesu na gacchati, tasmā yakkhanagarampi pavisantena āpaṇādīsu dissamānesu sabbam gāmappavesanavattam kātabbam, adissamānesu na kātabbanti vadanti. **Punapi āgantukāmāti** iminā tesam tattha sāpekkhabhāvam dasseti. Yato pana nirapekkhāva hutvā pakkamanti, so gāmasaṅkhyam na gacchati, tasmā tattha gāmappavesanāpucchādikiccampi natthi.

Nanu ca “gāmā vā araṇṇā vā”ti ettakameva mātikāyam vuttam, tasmā gāmalakkhaṇam dassetvā araṇṇameva dassetabbam siyā, gāmūpacāro nāmāti-ādi pana kasmā vuttanti āha “**gāmūpacāroti-ādi araṇṇaparicchadadassanattam vuttan**”ti. Gāmūpacāre hi dassite ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañca avasesam araṇṇam nāmāti araṇṇaparicchedo sakkā dassetuṃ, idañca gāmagāmūpacāre asaṅkarato dassetuṃ vuttam. Mātikāyam pana gāmaggaṇeṇeva gāmūpacāropi saṅgahitoti daṭṭhabbam. Gāmūpacāro hi loke gāmasaṅkhyameva gacchati. Evañca katvā mātikāya anavasesa-avaharaṇaṭṭhānapariggaho siddho hoti. **Indakhīleti** ummāre. **Araṇṇasaṅkhepam gacchatīti** “nikkhamitvā bahi indakhīlā sabbametam araṇṇan”ti¹ abhidhamme vuttattā. **Vemajjhameva indakhīloti vuccatīti** indakhīlaṭṭhāniyattā asatipi indakhīle vemajjhameva tathā vuccati. Yattha pana dvārabāhāpi natthi, tattha ubhosu passesu vatiyā vā pākārassa vā koṭivemajjhameva indakhīlaṭṭhāniyattā “indakhīlo”ti gahetabbam. **Uḍḍāpentoti**² palāpento. **Luṭhitvāti** parivattetvā.

Majjhimassa purisassāti thāmamajjhimassa purisassa. Iminā pana vacanena suppmusalapātopi baladassanavaseneva katoti daṭṭhabbam. **Kurundaṭṭhakathāyam mahāpaccariyañca** gharūpacāro gāmoti adhippāyena “gharūpacāre ṭhitassa leḍḍupāto gāmūpacāro”ti vuttam. **Dvāreti** nibbakosassa udakapatanatṭhānato abbhantaram sandhāya vuttam. **Antogeheti** ca pamukhassa abbhantareva sandhāya vuttam. **Kataparikkhepoti** imināva gharassa samantato tattako paricchedo gharūpacāro nāmāti vuttam hoti. Yassa pana gharassa samantato gorūpānam pavesananivāraṇattam pākāravati-ādīhi parikkhepo kato hoti, tattha sova parikkhepo gharūpacāro, suppapātādiparicchedo pana aparikkhittagharam sandhāya vuttoti

1. Abhi 2. 260 piṭṭhe.

2. Uṭṭhāpentoti (Sī, Syā)

daṭṭhabbāṃ. **Idameththa pamāṇanti** vikālagāmappavesanādīsū gāmagāmūpacārānaṃ asaṅkarato vinicchayassa veditabbatā. **Kurundī-**ādīsū vuttanayena hi gharūpacārassa gāmoti āpannattā gharagharūpacāragāmagāmūpacārānaṃ saṅkaro siyā. **Evam sabbatthāti** iminā ito pubbepi pacchimasseva vādassa pamāṇabhāvaṃ dasseti, keci pana “ito paṭṭhāya vakkhamānavādaṃ sandhāya vuttan”ti vadanti, taṃ na gahetabbāṃ.

Sesampīti gāmūpacāralakkhaṇaṃ sandhāya vadati. **Tatrāti** tasmim gāmūpacāraggaḥe. **Tassa gāmaparicchedadassanattanti** tassa aparicchedassa gāmassa gāmaparicchedaṃ dassetunti attho. Yadi evaṃ “gāmo nāmā”ti padaṃ uddharitvā “aparikkhittassa gāmassa gharūpacāre ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto”ti kasmā na vuttanti? “Gāmo nāmāti idha avuttampi adhikāravasena labbhatiyevā”ti vadanti. Apare pana bhaṇanti “gāmūpacāro nāmāti imināva gāmassa ca gāmūpacārassa ca saṅgaho daṭṭhabbo, kathaṃ? ‘Gāmassa upacāro gāmūpacāro’ti evaṃ viggaha kariyamāne ‘parikkhittassa gāmassa indakhīle ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto’ti iminā parikkhittassa gāmassa gāmūpacāralakkhaṇaṃ dassitaṃ hoti, ‘gāmasaṅkhāto upacāro gāmūpacāro’ti evaṃ pana gayhamāne aparikkhittassa gāmassa gharūpacāre ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto’ti iminā aparikkhittassa gāmassa gāmaparicchedo dassitoti sakkā viññātun”ti. “Gharūpacāre ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto”ti iminā parikkhittassapi gāmassa sace leḍḍupātato dūre parikkhepo hoti, leḍḍupātoyeva gāmaparicchedoti gahetabbanti vadanti. **Pubbe vuttanayenevāti** parikkhittagāme¹ vuttanayeneva.

Saṅkarīyatīti missīyati. **Etthāti** gharagharūpacāragāmagāmūpacāresu. “Vikāle gāmappavesane parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa āpatti pācittiyassa, aparikkhittassa gāmassa upacāraṃ okkamantassa āpatti pācittiyassā”ti² vuttattā gāmagāmūpacārānaṃ asaṅkaratā icchitabbāti āha “**asaṅkarato cettha vinicchayo veditabbo vikāle gāmappavesanādīsū**”ti. Ettha ca “parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ,

1. Parikkhittassa gāmassa (Sī, Syā, Ka) Vimativinodanīṭikā pana passitabbā.

2. Vi 2. 216 piṭṭhe.

aparikkhittassa parikkhepārahaṭṭhānaṃ atikkamantassa vikālagāmappavesanāpatti hotī”ti keci vadanti, taṃ na gahetabbaṃ, padabhājanīyaṃ pana “parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa āpatti pācittiyassa, aparikkhittassa gāmassa upacāraṃ okkamantassa āpatti pācittiyassā”ti¹ vuttattā. Aparikkhittassa gāmassa gharūpacārato paṭṭhāya dutiyaleḍḍupātasāṅkhātassa gāmūpacārassa okkamane āpatti veditabbā. Teneva **vikālagāmappavesanasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ**² “aparikkhittassa gāmassa upacāro adinnādāne vuttanayeneva veditabbo”ti vuttam. **Mātikāṭṭhakathāyampi**³ vuttam “yväyaṃ aparikkhittassa gāmassa upacāro dassito, tassa vasena vikālagāmappavesanādīsu āpatti paricchinditabbā”ti. Yadi evaṃ “vikāle gāmaṃ paviseyyā”ti iminā virujjhatī? Na virujjhati gāmūpacārassapi gāmaggaḥaṇena gahitattā. Tasmā parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa, aparikkhittassa upacāraṃ okkamantassa vikālagāmappavesanāpatti hotīti niṭṭhamettha gantabbaṃ. **Vikāle gāmappavesanādīsūti ādi**-saddena gharagharūpacārādīsu ṭhitānaṃ uppannalābhabhājanādīm saṅgaṇhāti.

Nikkhamitvā bahi indakhilāti indakhilato bahi nikkhamitvāti attho. Ettha ca vinayapariyāyena tāva “ṭhapetvā gāmaṅca gāmūpacāraṅca avasesaṃ araṅṅaṃ”ti⁴ āgataṃ, suttantapariyāyena āraṅṅikaṃ bhikkhuṃ sandhāya “āraṅṅakaṃ nāma senāsanaṃ pañcadhanusatikaṃ pacchiman”ti⁵ āgataṃ. Vinayasuttantā ubhopi pariyaḍesanaṃ nāma. Abhidhammo pana nippariyāyadesanā. Nippariyāyato ca gāmaṃviniṃṭṭam ṭhānaṃ araṅṅameva hotīti abhidhammapariyāyena araṅṅaṃ dassetuṃ “nikkhamitvā bahi indakhilā”ti⁶ vuttam. **Ācariyadhanu** nāma pakatihatthena navavidatthippamaṅgaṃ, jiyāya pana āropitāya catuhatthappamaṅgaṃ”ti vadanti. **Lesokāsanisedhanatthanti** “mayā neva gāme, na araṅṅe haṭam, ghare vā gharūpacāresu vā gāmūpacāresu vā aññatarasmin”ti vattuṃ mā labhatūti vuttam hoti.

Kappiyanti anurūpavasena vuttam. Akappiyampi pana appaṭiggahitaṅce, adinnasaṅkhyameva gacchati. Pariccāgādimhi akate “idaṃ mayhaṃ santakan”ti aviditampi

1. Vi 2. 216 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 3. 154 piṭṭhe.

3. Kaṅkhā-Ṭṭha 115 piṭṭhe.

4. Vi 1. 57 piṭṭhe.

5. Vi 1. 377 piṭṭhe.

6. Abhi 2. 260 piṭṭhe.

parapariggahitameva mātāpitūnaṃ accayena mandānaṃ uttānaseyyakānaṃ dāraṅkānaṃ santakamiva.

Yassa vasena puriso thenoti vuccati, taṃ **theyyanti** āha
“avaharaṇacittassetam̐ adhivacanam̐”ti. **Saṅkhā**-saddo
 nāṇakoṭṭhāsapaññattigaṇaṇādīsu dissati. “Saṅkhāyekaṃ paṭisevatī”ti-ādīsu¹
 hi nāṇe dissati. “Papañcasaññāsāṅkhā samudācarantī”ti-ādīsu² koṭṭhāse.
 “Tesaṃ tesaṃ dhammānaṃ saṅkhā samaññā”ti-ādīsu³ paññattiyam̐. “Na
 sukaram̐ saṅkhātun”ti-ādīsu⁴ gaṇaṇāyam̐. Tattha koṭṭhāsavacanaṃ
 saṅkhāsaddaṃ sandhāyāha **“saṅkhāsāṅkhātunti atthato ekan”**ti. Tenāha
“koṭṭhāsassetam̐ adhivacanam̐”ti. **Papañcasaṅkhā**ti taṇhāmānadiṭṭhisāṅkhātā
 papañcakoṭṭhāsā. **“Eko cittakoṭṭhāsoti** yañca pubbabhāge avaharissāmīti
 pavattam̐ cittaṃ, yañca gamanādisādhakaṃ parāmasanādisādhakaṃ vā
 majjhe pavattam̐, yañca ṭhānācāvanappayogasādhakaṃ, tesu ayameveko
 pacchimo cittakoṭṭhāso idhādhippeto”ti keci vadanti. **Cūlagaṇṭhipade** pana
 “ūnamāsakamāsaka-ūnapañcamāsakapañcamāsakāvaharaṇacittesu eko
 cittakoṭṭhāso”ti vuttam̐. “Anekappabhedattā cittaṃ eko cittakoṭṭhāsoti
 vuttan”ti **mahāgaṇṭhipade majjhimagaṇṭhipade** ca vuttam̐. Idamevettha
 sundaratarāmaṃ “theyyacittasaṅkhāto eko cittakoṭṭhāso”ti vuttattā.
Theyyasaṅkhātenāti theyyacittakoṭṭhāsena karaṇabhūtena, na
 vissāsātāvakālikādigāhavasappavattacittakoṭṭhāsenāti vuttam̐ hoti.

Abhiyogavasenati aḍḍakaraṇavasena. **Abhiyujjati**ti codeti, aḍḍam̐
 karotīti attho. **Parikappitaṭṭhānanti** okāsaparikappanavasena
 parikappitappadesam̐. **Suṅkaghātanti** ettha rājūnaṃ deyyabhāgassa etaṃ
 adhivacanaṃ suṅkoti, so ettha haññati adatvā gacchantehīti suṅkaghāto,
 “Ettha pavīṭṭhehi suṅko dātabbo”ti rukkhapabbatādīsaññāṇena
 niyamitappadesassetam̐ adhivacanaṃ.

1. Ma 2. 127 piṭṭhe.

2. Ma 1. 159 piṭṭhe.

3. Abhi 1. 256 piṭṭhe.

4. Khu 1. 42; Khu 3. 147 piṭṭhesu.

Pañcavīsati-avahāarakathāvaṇṇanā

Ākulāti saṅkulā. Luḷitāti vilohitā. **Katthacīti** ekissāya aṭṭhakathāyaṃ. **Ekam pañcakam dassitanti** “parapariggahitañca hoti, parapariggahitasaññī ca, garuko ca hoti parikkhāro pañcamāsako vā atirekapañcamāsako vā, theyyacittañca paccupaṭṭhitaṃ hoti, āmasati, āpatti dukkaṭassa. Phandāpeti, āpatti thullaccayassa. Ṭhānā cāveti, āpatti pārājikassā”¹ti evaṃ vuttapañca-avahāraṅgāni ekam pañcakanti dassitam. **Dve pañcakāni dassitānīti** “chahākārehi adinnaṃ ādiyantassa āpatti pārājikassa. Na ca sakasaññī, na ca vissāsaggāhī, na ca tāvakālikam, garuko ca hoti parikkhāro pañcamāsako vā atirekapañcamāsako vā, theyyacittañca paccupaṭṭhitaṃ hoti, āmasati, āpatti dukkaṭassa. Phandāpeti, āpatti thullaccayassa. Ṭhānā cāveti, āpatti pārājikassā”ti evaṃ vuttetu chasu padesu ekam apanetvā avasesāni pañca padāni ekam pañcakanti dassetvā heṭṭhā vuttapañcakañca gahetvā dve pañcakāni dassitāni. **Ettha panāti** “pañcahākārehi adinnaṃ ādiyantassā”ti-ādīsu. **Sabbehipi padehīti** “parapariggahitañca hoti”ti-ādīhi padehi. **Labhamānāniyeva pañcakānīti** pañcavīsatiyā avahāresu labhamānapañcakāni.

Pañcannaṃ avahārānaṃ samūho pañcakam, sako hattho sahattho, tena nibbatto, tassa vā sambandhīti sāhatthiko, avahāro. Sāhatthikādi pañcakam **sāhatthikapañcakanti**-ādipadavasena nāmalābho daṭṭhabbo kusalādittikassa kusalattikavohāro viya. Imināva nayena pubbapayogādi pañcakam **pubbapayogapañcakam**, theyyāvahārādi pañcakam **theyyāvahārapañcakanti** nāmalābho daṭṭhabboti. **Tatīyapañcomesu pañcakesūti** sāhatthikapañcakatheyyāvahārapañcakesu. **Labhamānapadavasenāti** sāhatthikapañcake labhamānassa nissaggiyāvahārapadassa vasena theyyāvahārapañcake labhamānassa parikkappāvahārapadassa ca vasena yojetabbanti attho.

Āṇattiyā nibbatto avahāro **āṇattiko**. Nissajjanam nissaggo. Suñkaghātaṭṭhāne parikkappitokāse vā ṭhatvā bhaṇḍassa bahi pātanaṃ. Nissaggo **nissaggiyo**². Kiriyaśiddhito puretameva

1. Vi 1. 67 piṭṭhe.

2. Nissaggiko (Sī, Syā)

pārājikāpattisaṅkhātāṃ atthaṃ sādhetīti **atthasādhako**. “Asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi, tadā avaharā”ti evarūpo hi āṇāpanapayogo parassa telakumbhiyā pādagghanakāṃ telāṃ avassaṃ pivanakānaṃ upāhanādīnaṃ nikkhepapayogo ca āṇattassa bhaṇḍaggahaṇato upāhanādīnaṃ telapātanato ca puretameva pārājikāpattisaṅkhātāṃ atthaṃ sādheti. Sāhatthikapayogopi hi evarūpo atthasādhakoti vuccati. Vuttañhetāṃ **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹—

“Atthasādhako nāma ‘asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi tadā taṃ avaharā’ti āṇāpeti. Tattha sace paro anantarāyiko hutvā taṃ avaharati, āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva pārājikāṃ. Parassa vā pana telakumbhiyā pādagghanakāṃ telāṃ avassaṃ pivanakāni upāhanādīni pakkhipati, hatthato muttamatteyeva pārājikan”ti.

Dhurassa nikkhipanaṃ **dhuranikkhepo**. Ārāmābhiyuñjanādīsu attano ca parassa ca dānaggahaṇesu nirussāhabhāvāpajjanaṃ. **Sahatthā avaharatīti** sahatthena gaṇhāti. “**Asukassa bhaṇḍaṃ avaharā**”ti **aññaṃ āṇāpetīti** etthāpi āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva āpatti dattābbā. Yadi evaṃ imassa, atthasādhakassa ca ko visesoti? Taṅkhaṇaññeva gahaṇe niyuñjanaṃ āṇattikapayogo, kālantarena gahaṇatthaṃ niyogo atthasādhakoti ayametesāṃ viseso. Tenevāha “**asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi, tadā avaharāti āṇāpetī**”ti. Ettha ca āṇāpanapayogova atthasādhakoti dassito, sāhatthikavasena atthasādhakapayogo pana upari āvi bhavissati. **Dhuranikkhepo pana upanikkhittabhaṇḍavasena veditabboti** idaṃ nidassanamattaṃ. Ārāmābhiyuñjanādīsopi tāvakālikabhaṇḍadeyyānaṃ adānepi eseva nayo.

“**Āṇattivasena pubbapayogo veditabbo**”ti vuttatā anantarāyena gaṇhantassa “asukassa bhaṇḍaṃ avaharā”ti āṇāpanaṃ bhaṇḍaggahaṇato pubbattā **pubbapayogo**, payogena saha vattamāno avahāro **sahapayogo**, “asukāṃ nāma bhaṇḍaṃ harissāmā”ti

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 117 piṭṭhe.

saṃvidahitvā sammantayitvā avaharaṇaṃ **saṃvidāvahāro**. **Saṅketakammaṃ** nāma pubbaṅhādikālaparicchedavasena sañjānanakammaṃ, **nimittakammaṃ** nāma saññupādanatthaṃ akkhinikhaṇaṇādininimittakaraṇaṃ.

Ṭhānācāvanavasena sahapayogoti idaṃ pana nidassanamattam daṭṭhabbam, khilasaṅkamanādīsupi asati ca ṭhānācāvane sahapayogo daṭṭhabbo. Vuttañhetam **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ “ṭhānācāvanavasena khilādīni saṅkāmetvā khettādiggaṇavasena ca sahapayogo veditabbo”ti.

Theno vuccati coro, tassa bhāvo theyyaṃ, tena avaharaṇaṃ **theyyāvahāro**. Yo hi sandhicchedādīni katvā adissamāno avaharati, tulākūṭamānakūṭakūṭakahāpaṇādīhi vā vañcetvā gaṇhāti, tassevaṃ gaṇhato avahāro theyyāvahāro. Pasayha abhibhavitvā avaharaṇaṃ **pasayhāvahāro**. Yo hi pasayha balakkārena paresaṃ santakaṃ gaṇhāti gāmaghātakādayo viya, attano pattabalito vā vuttanayena adhikaṃ gaṇhāti rājabhaṭṭādayo viya, tassevaṃ gaṇhato avahāro pasayhāvahāro. Bhaṇḍavasena ca okāsavasena ca parikappetvā avaharaṇaṃ **parikappāvahāro**. Tiṇapaṇṇādīhi aṅgulimuddikādīni paṭicchādetvā pacchā tassa paṭicchannassa avaharaṇaṃ **paṭicchannāvahāro**. Kusam saṅkāmetvā avaharaṇaṃ **kusāvahāro**.

Tulayitvāti upaparikkhitvā. **Sāmīcī**ti vattam, āpatti pana natthīti adhippāyo. **Mahājanasammaddo**timahājanasaṅkhobho. **Bhaṭṭhejanakāyeti** apagate janakāye. “**Idaṅca kāsāvaṃ attano santakaṃ katvā etasseva bhikkhuno dehi**”ti kimkāraṇā evamāha? Cīvarasāmikena yasmā dhuranikkhepo kato, tasmā tassa adinnaṃ gahetuṃ na vaṭṭati. Avahārakopi vipaṭṭisārassa uppannakālato paṭṭhāya cīvarasāmikaṃ pariyesanto vicarati “dassāmī”ti, cīvarasāmikena ca “mametam”ti vutte etenapi avahārakena ālayo pariccatto, tasmā evamāha. Yadi evaṃ cīvarasāmikoyeva “attano santakaṃ gaṇhāhī”ti kasmā na vuttoti? Ubhinnampi kukkucavinodanatthaṃ. Kathaṃ? Avahārakassa “mayā sahatthena na dīnaṃ, bhaṇḍadeyyametaṃ”ti kukkucam uppajjeyya, itarassa “mayā paṭhamam dhuranikkhepaṃ katvā pacchā adinnaṃ gahitaṃ”ti kukkucam uppajjeyyāti.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 117 piṭṭhe.

Samagghanti appagghaṃ. **Dāru-atthaṃ pharatīti** dārūhi kattabbakiccaṃ sādheti. **Mayi santeti**-ādi sabbaṃ raññā pasādena vuttam, “therena pana ananucchavikaṃ katan”ti na maññitabbaṃ.

Ekadivasaṃ dantakaṭṭhacchedanādinā yā ayaṃ agghahāni vuttā, sā sabbā bhaṇḍasāminā kiṇitvā gahitameva sandhāya vuttā, sabbaṃ panetaṃ aṭṭhakathācariyappamaṇena gahetabbaṃ. Pāsāṇaṅca sakkharaṅca **pāsāṇasakkharam**. **Dhāreyyatthaṃ vicakkhaṇoti** imasseva vivaraṇaṃ “**āpattim vā anāpattim vā**”ti-ādi.

Pañcavīsati-avahārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā

Akkhadassāti ettha **akkha**-saddena kira vinicchayasālā vuccati. Tattha nisīditvā vajjāvajjaṃ passantīti¹ **akkhadassā** vuccanti dhammavinicchanaḅ. **Haneyyunti** ettha hananaṃ nāma hatthapādādīhi pothanaṅceva sīsādicchedanaṅca hotīti āha “**haneyyunti potheyyuṅceva chindeyyuṅcā**”ti. Teneva padabhājanīyaṅca “hatthena vā pādena vā kasāya vā vettena vā aḍḍhadaṇḍakena vā chejjāya vā haneyyun”ti vuttam. Tattha **aḍḍhadaṇḍakenāti** dvihatthappamaṇena rassamuggarena² veḷupesikāya vā. **Chejjāyāti** hatthapādasīsādīnaṃ chedanena. **Nīhareyyunti** gāmanigamādito nīhareyyuṃ. **Corosi -pa- thenosīti** ettha “paribhāseyyun”ti padaṃ ajjhāharitvā attho veditabboti āha “**corosīti evamādīni ca vatvā paribhāseyyun**”ti.

93. Yaṃ taṃ bhaṇḍaṃ dassitanti sambandho. **Yattha yattha ṭhitanti** bhūmi-ādīsū yattha yattha ṭhitam. **Yathā yathā ādānaṃ gacchatīti** bhūmi-ādīsū ṭhitam bhaṇḍam sabbaso aggahaṇepi yena yena ākārena gahaṇam upagacchati.

Bhūmatṭhakathāvaṇṇanā

94. **Phandāpeti, sabbattha dukkaṭamevāti** ettha “uṭṭhahissāmī”ti phandāpetvā puna anuṭṭhahitvā tattheva³ sayantassapi aṅgapaccaṅgam aphanḍāpetvā ekapayogena uṭṭhahantassapi dukkaṭamevāti daṭṭhabbaṃ. **Aññasmim vā**

1. Nirūpayantīti (Sī, Syā)

2. Ayamuggarena (Ka)

3. Tatheva (Sī, Syā)

gamanassa anupakāreti yathā dvārapidahane kumbhiṭṭhānagamanassa anupakārattā anāpatti, evaṃ aññasmim vā gamanassa anupakāre kāyavacīkamme anāpatti. **Vācāya vācāyāti** ekekatthadīpikāya vācāya vācāya. **Upaladdhoti** ñāto. **Puññāni ca karissāmāti** ettha “musāvādaṃ katvā puññāni karissāmāti vadantassa dukkaṭamevā”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ imasmimyeva padese aṭṭhakathāvacanena virujjhati. Tathā hi “yaṃ yaṃ vacanaṃ musā, tattha tattha pācittiyān”ti ca, “na hi adinnādānassa pubbapayoge pācittiyāṭṭhāne dukkaṭaṃ nāma atthi”ti ca vakkhati. Evaṃ pana vutte na virujjhati “musāvādaṃ katvā puññāni ca karissāmāti vadantassa pācittiyena saddhiṃ dukkaṭaṃ”ti. Tathā hi “akappiyapathaviṃ khaṇantānaṃ dukkaṭehi saddhiṃ pācittiyānīti mahāpaccariyaṃ vuttaṃ”ti ca, “yathā ca idha, evaṃ sabbattha pācittiyāṭṭhāne dukkaṭā na muccati”ti ca vakkhati. Sace pana kusalacitto “puññāni karissamā”ti vadati, anāpatti “buddhapūjaṃ vā dhammapūjaṃ vā saṃghabhattaṃ vā karissāmāti kusalaṃ uppādeti, kusalacittena gamane anāpatti”ti ca, “yathā ca idha, evaṃ sabbattha attheyyacittassa anāpatti”ti¹ ca vakkhamānattā.

Pamādalikhitanti veditabbanti aparabhāge potthakāruḷhakāle pamajjitvā likhitanti veditabbaṃ. Pāḷiyaṃ sesa-aṭṭhakathāsu ca “kudālaṃ vā piṭakaṃ vā”ti idameva dvayaṃ vatvā vāsipharasūnaṃ avuttattā tesampi saṅkhepaṭṭhakathādīsū āgatabhāvaṃ dassetuṃ “**saṅkhepaṭṭhakathāyaṃ pana mahāpaccariyañcā**”ti-ādi vuttaṃ. Theyyacittena katattā “dukkāṭehi saddhiṃ pācittiyānī”ti vuttaṃ. **Tato param sabbakiriyāsūti** bijaggahaṇato param kattabbakiriyāsu. **Sabbaṃ purimanayenevāti** yāva piṭakapariyosānā hatthavārapadavāresu dukkaṭaṃ.

Therehi dassitanti pubbapayogasahapayogadukkaṭesu asammohatthaṃ samodhānetvā dhammasaṅgāhakattherehi dassitaṃ. “Sabbesampi dukkaṭānaṃ imesuyeva aṭṭhasu saṅghetabbabhāvato itarehi sattahi dukkaṭehi vinimuttaṃ vinayadukkaṭeyeva saṅghetabbaṃ”ti vadanti. **Dasavidhaṃ ratananti** “muttā maṇi veḷuriyo saṅkho silā pavāḷaṃ rajataṃ jātārūpaṃ lohitaṅgo masāragallaṃ”ti evamāgataṃ dasavidhaṃ ratanaṃ.

1. Vi-Ṭṭha 1. 27 piṭṭhe.

“Maṇi muttā veḷuriyo ca saṅkho,
 Silā pavāḷam rajataṅca hemaṃ.
 Salohitaṅgaṅca masāragallaṃ,
 Daseti dhīro ratanāni jaṅṅhā”ti—

hi vuttaṃ.

Sattavidham dhañṇanti sāli vihi yavo kaṅgu kudrūso varako godhumoti idaṃ sattavidham dhañṇam. **Āvudhabhaṇḍādinti ādi**-saddena tūriyabhaṇḍa-itthirūpādim saṅgaṇhāti, anāmasitabbe vatthumhi dukkaṭam **anāmāsadukkaṭam**. **Durupaciṇṇadukkaṭanti** “na kattabban”ti vāritassa katattā duṭṭhu āciṇṇam caritanti durupaciṇṇam, tasmim dukkaṭam durupaciṇṇadukkaṭam. Vinaye pañṇattam dukkaṭam **vinayadukkaṭam**. “Saṅghabhedāya parakkamatī”ti sutvā taṃnivāraṇatthāya ñāte atthe avadantassa **ñātadukkaṭam**. Ekādasa samanubhāsana nāma bhikkhupātimokkhe cattāro yāvattiyakā saṅghādisesā, ariṭṭhasikkhāpadanti pañca, bhikkhunīpātimokkhe ekam yāvattiyakam pārājikam, cattāro saṅghādisesā, caṇḍakālīsikkhāpadanti cha. Vassāvāsādim paṭissuṇitvā na sampādentassa paṭissavanimittam dukkaṭam **paṭissavadukkaṭam**.

Pubbasahapayoge ca, anāmāsadurupaciṇṇe.
 Vinaye ceva ñāte ca, ñattiyā ca paṭissave.
 Atthete dukkaṭā vuttā, vinaye vinayaññunā.

Sahapayogato paṭṭhāya cettha purimā purimā āpattiyo paṭippassambhantī āha “**atha dhuranikkhepaṃ akatvā**”ti-ādi. Tattha “dhuranikkhepaṃ akatvā”ti vuttattā dhuranikkhepaṃ katvā khaṇantassa purimāpattiyo na paṭippassambhantī daṭṭhabbam. **Viyūhanadukkaṭam paṭippassambhati**, **uddharaṇadukkaṭe patiṭṭhātī** idaṃ pāṭiyam āgatānukkamena dassetuṃ vuttaṃ. Yadi pana paṃsum uddharitvā sa-ussāhova puna khaṇati, uddharaṇadukkaṭam paṭippassambhati, khaṇanadukkaṭe patiṭṭhāti.

Katam karaṇam kiriyāti atthato ekanti āha “**virūpā sā kiriyā**”ti. Idāni vuttamevattham **parivārapāliya** nidassento ‘**vuttampi cetan**’ti-ādimāha. Tattha **aparaddham viraddham khalitanti** sabbametam **yaṅca dukkaṭanti** ettha vuttassa dukkaṭassa pariyaṇavacanam. Yaṅhi duṭṭhu katam, virūpaṃ vā

katam, tam dukkaṭam. Tam panetam yathā satthārā vuttam, evam akatattā **aparaddham**, kusalam virajjhivā pavattattā **viraddham**, ariyavaṃsappaṭipadam anāruḥhattā **khalitam**. **Yaṃ manusso kareti** idam panettha opammanidassanam. Tassattho—yathā yaṃ loke manusso āvi vā yadi vā raho pāpam karoti, tam dukkaṭanti pavedenti, evamidampi buddhapaṭikuṭṭhena lāmakabhāvena pāpam, tasmā dukkaṭanti veditabbanti.

Yathā dukkhā, kucchitā vā gati dugatīti vattabbe “duggatī”ti vuttam. Yathā ca kaṭukam phalametassāti kaṭukaphalanti vattabbe “kaṭukapphalan”ti vuttam, evamidhāpi thūlattā accayattā ca thūlaccayanti vattabbe “thullaccayan”ti vuttanti dassetuṃ “**samparāye ca duggatī**”ti-ādimāha. Saṃyoge pana kate saṃyogaparassa rassattam siddhamevāti manasi katvā “**saṃyogabhāvo veditabbo**”ti ettakameva vuttam. **Ekassa mūleti** ekassa santike. **Accayo tena samo natthīti** desanāgāmīsu accayesu tena samo thūlo accayo natthi. **Tenetam iti vuccatīti** thūlattā accayassa etam thullaccayanti vuccatīti attho.

“Sabbatthāpi āmasane dukkaṭam, phandāpane thullaccayañca visuṃ visuṃ theyyacittena āmasanaphandāpanapayogaṃ karontasseva hoti, ekapayogena gaṇhantassa pana uddhāre pārājikameva, na dukkaṭathullaccayānī”ti vadanti. **Sahapayogaṃ pana akatvāti** ettha “pubbapayoge āpannāpattīnam paṭippassaddhiyā abhāvato sahapayogaṃ katvāpi lajjidhammam okkantena pubbapayoge āpannāpattīyo desetabbā”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttam. Aṭṭhakathāvacanam pana kate sahapayoge pubbapayoge āpannāpattīnampi paṭippassaddhiṃ dīpeti aññathā “sahapayogaṃ pana akatvā”ti idam visesanameva niratthakam siyā. Yañca heṭṭhā vuttam “sace panassa tatthajātake tiṇarukkhalatādimhi chinnepi lajjidhammo okkamati, saṃvaro uppajjati, chedanapaccayā dukkaṭam desetvā muccatī”ti, tampi sahapayoge kate pubbapayoge āpannāpattīnam paṭippassaddhimeva dīpeti sahapayoge chedanapaccayā āpannadukkaṭasseva desanāya vuttattā. **Sahapayogato paṭṭhāyevāti** ca idam sahapayogaṃ pattassa tato pubbe āpannānam pubbapayogāpattīnampi paṭippassaddhiṃ dīpeti. Tena hi ayamatto viññāyati “yāva sahapayogaṃ na pāpuṇāti, tāva pubbe āpannāpattīnam paṭippassaddhi

na hoti, sahapayogaṃ pattakālato pana paṭṭhāya tāsampi paṭippassaddhi hoti”ti, tasmā suṭṭhu upaparikkhitvā yuttataraṃ gahettabbāṃ.

Bahukāpi āpattiyo hontu, ekameva desetvā muccatīti

etthāyamadhippāyo—sace khaṇanaviyūhanuddharaṇesu dasa dasa katvā āpattiyo āpannā, tāsu uddharaṇe dasa āpattiyo desetvā muccati visabhāgakiriyāṃ patvā purimāpurimāpattīnaṃ paṭippassaddhattāti. Jātivaseṇa pana samānakiriyāya āpannāpattiyo ekattena gahetvā “ekameva desetvā”ti vuttaṃ, tasmā imināpi kurundaṭṭhakathāvacanena paṭhamāṃ mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttapurimāpattipaṭippassaddhimeva samatthayati, na pana ubhinnaṃ aṭṭhakathānaṃ atthato nānākaraṇaṃ atthi. Aparampettha pakāraṃ vaṇṇayanti “samānakiriyāsupi purimapurimakhaṇanapaccayā āpannāpattiyo pacchimapacchimakhaṇanaṃ patvā paṭippassambhantīti iminā adhippāyena ‘paṃsukhaṇanādīsu ca lajjidhamme uppanne bahukāpi āpattiyo hontu, ekameva desetvā muccatīti **kurundaṭṭhakathāyaṃ** vuttan’ti”. “Evañca sati ‘bahukāpi āpattiyo hontū’ti na vattabbaṃ bhavēyya, vuttañca, tasmā visabhāgakiriyameva patvā purimāpattīnaṃ paṭippassaddhiṃ icchanteneva bahukāsupi āpattīsu ekameva desetvā muccatīti imasmim ṭhāne visumyēveko desanākkamo dassito”tipi vadanti. Ayametesāṃ adhippāyo—yathā idha purimāpattīnaṃ paṭippassaddhi aṭṭhakathācariyappamāṇena gahitā, evaṃ bahukāsupi āpattīsu ekameva desetvā muccatīti idampi idha aṭṭhakathācariyappamāṇatoyeva veditabbaṃ. Yathā ca pāḷiyāṃ pācittiyāṭṭhānēpi dukkaṭameva hotīti idha āveṇikāṃ katvā āpattiviseso dassito, evaṃ purimāpattīnaṃ paṭippassaddhiviseso ca desanāvīseso ca aṭṭhakathācariyehi dassitoti.

Heṭṭhatho osīdentoti “sāmikesu āgantvā apassitvā gatesu gaṇhissāmī”ti theyyacittena heṭṭhābhūmiyāṃ osīdento. **Bundenāti** kumbhiyā heṭṭhimatalena. Evaṃ ekaṭṭhāne ṭhitāya kumbhiyā ṭhānācāvanāṃ chahi ākārehi veditabbanti sambandho. **Valayaṃ nīharati, pārā jikanti** ākāśagataṃ akatvā ghaṃsitvā nīharantassa chinnakoṭīto nīhaṭamatte pārājikāṃ. **Ito cito ca sāretīti** ghaṃsantoyeva ākāśagataṃ akatvā sāreti.

Chinnamate pārājikanti avassam ce patati, chinnamate pārājikaṃ. **Paricchedoti** “pañcamāsakaṃ vā atirekapañcamāsakaṃ vā”ti vuttagaṇanaparicchedo. **Apabyūhantoti** “hetṭhā ṭhitaṃ gaṇhissāmī”ti hatthena dvidhā karonto. **Upaḍḍhakumbhiyanti** upaḍḍhapuṇṇāya kumbhiyā. Nanu ca aṭṭhakathācariyappamaṇena saṅkhepaṭṭhakathādīsu vuttampi kasmā na gahetabbanti āha “**vinayavinicchaye hi āgate garuke ṭhātabban**”ti. **Vinayadhammatāti** vinayagarukānaṃ dhammatā. Vinayagarukā hi vinayavinicchaye āgate garuke tiṭṭhanti. Vinayagarukatābyāpanatthañhi¹ vinayagarukoyevettha vinaya saddena vuttho, vinayassa vā esā dhammatā tesam garugāraṇavattṭhānassa vinayavisayattā.

Idāni saṅkhepaṭṭhakathādīsu vuttam pāliyaṇi na sametīti dassento āha “**apicā**”ti-ādī. **Bhājananti** pattādībhājanaṃ. Pattādīṃ apūretvā gaṇhantassa anuddhaṭepi mukhavaṭṭiparicchedo hoti, pūretvā gaṇhantassa pana uddharaṇakāle hotīti āha “**mukhavaṭṭiparicchedena vā uddhārena vā**”ti. Yadā pana telakumbhī-ādīsu telādīnaṃ abahubhāvato bhājanaṃ nimujjāpetvā gaṇhitum na sakkā hoti, tadā mukhavaṭṭiparicchedeneva hoti. **Cikkananti** thaddham². **Ākaḍḍhanavikāḍḍhanayogganti** ettha abhimukham kaḍḍhanaṃ **ākaḍḍhanaṃ**. Parato kaḍḍhanaṃ **vikāḍḍhanaṃ**. **Paṭinīharituntī** attano bhājanato paṭinīharitum. **Hatthato muttamatte pārājikanti** theyyacittena parasantakaggahaṇapayogassa katattā. **Mahā-aṭṭhakathāyameva** “sacepi mariyādaṃ dubbalaṃ katvā sukkhataḷākassa udakanibbhanatṭhānaṃ udakaniddhanetumbaṃ vā pidahati, aññato ca gamanamagge vā pāliṃ bandhati, sukkhamātikaṃ vā ujum karoti, pacchā deve vutṭhe udakaṃ āgantvā mariyādaṃ bhindati, sabbattha bhaṇḍadeyyan”ti vuttattā “**taṃ pana tattheva sukkhataḷāke sukkhamātikāya ujukaraṇavinicchayena virujjhatī**”ti vuttam.

Avahāralakkhaṇanti pañcavīsatiyā avahāresu ekampi avahāralakkhaṇaṃ, ṭhānācāvanapayogo eva vā. **Uddhāreti** kumbhiyā phuṭṭhaṭṭhānato kesaggamattepi uddhaṭe. **Yuttanti** ṭhānācāvanapayogasabbhāvato yuttam. **Saṅgopanatthāyāti** iminā suddhacittataṃ dasseti. **Palibujjhissatīti** nivāressati. **Vuttanayeneva pārājikanti** hatthato muttamatteyeva pārājikaṃ.

1. Vinayagarukatākhyāpanatthañhi (?)

2. Baddham (Ka)

Suddhacittova uddharatīti kumbhiyaṃ telassa ākiraṇato puretara meva suddhacitto nikkhipitvā pacchā suddhacittova uddharati. **Neva avahāro**ti theyyacittena avaharaṇapayogassa akatattā. Attano bhājanattā pana “**na gīvā**”ti vuttaṃ, anāpattimattameva vuttaṃ, na pana evaṃ vicāritanti adhippāyo. Atha vā **anāpattimattameva vuttanti** imināpi tattha “gīvā”ti vacanābhāvato “na gīvā”ti pubbe vuttamahā-aṭṭhakathāvādameva patiṭṭhāpeti, pacchā dassitena kurundivādenapi mahā-aṭṭhakathāvādova samatthito. **Attano bhaṇḍanti** telākiraṇato puretarameva attano kumbhiyaṃ suddhacittena ṭhapitaṃ pītatelaṃ attano parikkhāraṃ. **Sammohaṭṭhānanti** āpattivinicchayavasena sammohaṭṭhānaṃ.

Bahigataṃ nāma hotīti tato paṭṭhāya telassa aṭṭhānabhāvato adhomukhabhāvato ca bahigataṃ nāma hoti. Anto paṭṭhāya chidde kariyamāne telassa nikkhamitvā gatagataṭṭhānaṃ bhājanasaṅkhyameva gacchatīti āha “**bāhirantato pādagghanake gaḷite pārājikan**”ti. **Yathātathā vā katassā**ti bāhirantato abbhantarato vā paṭṭhāya katassa. **Majjhe ṭhapetvā katachidde**ti majjhe thokaṃ kapālaṃ ṭhapetvā pacchā taṃ chindantena katachidde. “Mariyādacchedane anto ṭhatvā bahimukho chindanto bahi antena kāretabbo, bahi ṭhatvā antomukho chindanto anto antena kāretabbo, anto ca bahi ca chinditvā majjhe ṭhapetvā taṃ chindanto majjhena kāretabbo”ti¹ vuttattā “**taḷākassa ca mariyādabhedena sametī**”ti vuttaṃ. **Idamettha yuttanti** anto ca bahi ca paṭṭhāya katachidde majjhena kāretabbo. **Anto paṭṭhāya kate pana bāhirantena, bahi paṭṭhāya kate abbhantarena kāretabboti** ayaṃ tippakāropi ettha vemaṭṭhachidde² yutto. Udake katapayogassa abhāvato “**ṭhānācāvanapayogassa abhāvā**”ti vuttaṃ.

Aṭṭhakathāyaṃ tāva vuttanti mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Patthinnassa khādanaṃ itarassa pānañca sappi-ādīnaṃ paribhogotī āha “**akhādītappaṃ vā apātaṃ vā karotī**”ti. Kathaṃ pana tathā karotīti āha “**uccāraṃ vā passāvaṃ vā**”ti-ādi. Kasmā panettha dukkaṭaṃ vuttanti āha “**ṭhānācāvanassa natthitāya dukkaṭaṃ**”ti. **Purimadvayanti** bhedanaṃ chaḍḍanañca. Kasmā na

1. Vi-Ṭṭha 1. 300 piṭṭhe.

2. Vemajjhachidde (Sī)

sametīti āha “**tañhī**”ti-ādi. **Kumbhijajjarakaraṇenā**ti puṇṇakumbhiyā jajjarakaraṇena. **Mātikā-ujukaraṇenā**ti udakapuṇṇāya mātikāya ujukaraṇena. **Ekalakkhaṇanti** bhedanam kumbhijajjarakaraṇena chaḍḍanam mātikāya ujukaraṇena saddhim ekasabhāvaṃ ṭhānācāvanapayogasabbhāvato. **Pacchimaṃ pana dvayanti** jhāpanam aparibhogakaraṇaṅca.

Ettha evaṃ vinicchayaṃ vadantīti ettha mahā-aṭṭhakathāyaṃ vutte eke ācariyā evaṃ vinicchayaṃ vadanti. **Pacchimadvayaṃ sandhāya vuttanti** ettha purimadvaye vinicchayo heṭṭhā vuttānusārena sakkā viññātunti tattha kiñci avatvā pacchimadvayaṃ sandhāya ṭhānācāvanassa natthitāya dukkaṭanti idaṃ vuttanti adhippāyo. **Theyyacittenā**ti attano vā parassa vā kātukāmatāvasena uppannatheyyacittena. **Vināsetukāmatāyā**ti hatthapādādīm chindanto viya kevalam vināsetukāmatāya. Purimadvaye kiṃ hoti, kiṃ adhippāyena na kiñci vuttanti āha “**Purimadvaye pana -pa- pārājikan**”ti. Tattha **vuttanayena bhindantassa vā chaḍḍentassa vā**ti muggarena pothetvā bhindantassa udakam vā vālikam vā ākiritvā uttarāpentassāti attho. **Ayuttanti ceti** pāliyaṃ purimapadadvayepi dukkaṭasseva vuttattā “purimadvaye -pa- pārājikanti idaṃ ayuttan”ti yadi tumhākam siyāti attho. **Nāti**¹ ayuttabhāvappasaṅgam nisedhetvā tattha kāraṇamāha “**aññathā gahetabbatthato**”ti. Katham panettha attho gahetabboti āha “**pāliyaṃ hī**”ti-ādi. Nāsetukāmatāpakkhe heṭṭhā vuttanayeneva atthassa avirujjhanato “**theyyacittapakkhe**”ti vuttam. “Evaṃ vinicchayaṃ vadantī”ti ito paṭṭhāya vuttassa sabbassapi ekasseva vacanattā “**evameke vadantī**”ti nigamanavasena vuttam.

Idāni yathāvuttavasena pāliyā atthe gayhamāne mahā-aṭṭhakathāyaṃ catunnampi sāmāññato vuttassa pacchimadvayaṃ sandhāya vuttanti vacane visesābhāvato pāliyaṃ vuttasu catūsu padesu “chaḍḍeti vā aparibhogam vā karotī”ti imesaṃ padānam visesābhāvappasaṅgato ca sayam aññathā pāliṃ aṭṭhakathaṅca samsanditvā attham dassetukāmo “**ayaṃ panettha sāro**”ti-ādimāha. Vinītavatthumhi “saṅghassa puñjakitam tiṇam theyyacitto jhāpesī”ti² vuttattā **vinītavatthumhi tiṇajjhāpako viyāti**

1. Neti (Sī, Syā)

2. Vi 1. 83 piṭṭhe.

imināva **ṭhānā acāvetukāmovā**ti etthāpi theyyacittena ṭhānā acāvetukāmoti idaṃ vuttameva hotīti datṭhabbam. **Achaddetukāmoyevā**ti etthāpi theyyacittenāti sambandhitabbam. Idañhi theyyacittapakkhā sandhāya vuttam nāsetukāmatāpakkhassa vakkhamānattā. Tenevāha “**nāsetukāmatāpakke panā**”ti-ādi. **Itarathāpi yujjatī**ti theyyacittābhāvā ṭhānā cāvetukāmassapi dukkaṭam yujjatīti vuttam hoti.

Bhūmaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā

96. Ākāsaṭṭhakathāyaṃ **mukhatuṇḍakenā**ti mukhaggena. **Kalāpaggenā**ti piñchakalāpassa aggena. **Pasāretī**ti gahaṇattham pasāreti. **Aggahetvā vā**ti leḍḍu-ādīhi paharivā nayanavasena aggahetvā vā. Ākāsaṭṭhavinicchaye vuccamānepi tappasaṅgena ākāsaṭṭhassa vehāsaṭṭhādibhāvamupagatepi asammohattham “**yasmim aṅge niliyatī**”ti-ādi vuttam. **Antovatthumhī**ti parikkhittavatthussa anto. **Antogāmeti** parikkhittassa gāmassa anto. Aparikkhitte pana vatthumhi, gāme vā ṭhitaṭṭhānameva ṭhānam. **Aṭavimukham karotī**ti araññābhimukham karoti. **Rakkhatī**ti tena payogena tassa icchitaṭṭhānam agatattā rakkhati. Bhūmiyā gacchantam sandhāya “**dutiyapadavāre vā**”ti vuttam. **Gāmato nikkhantassā**ti parikkhittagāmato nikkhantassa. **Kapiñjaro** nāma ekā pakkhijāti.

Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā

97. Vehāsaṭṭhakathāyaṃ pana cīvaravaṃse ṭhapitassa cīvarassa ākaḍḍhane yathāvuttappadesātikkamo ekadvaṅgulamattākaḍḍhanena siyāti adhippāyena vuttam “**ekadvaṅgulamattākaḍḍhaneneva pārājikan**”ti. Idañca tādīsam nātimahantam cīvaravaṃsadaṇḍakam sandhāya vuttam, mahante pana tato

adhikamattākaḍḍhaneneva siyā. **Rajjukena bandhitvā** ekāya rajjukotiya cīvaram bandhitvā aparāya kotiya cīvaravamsam bandhitvā ṭhapitacīvaram. Muttamate aṭṭhatvā patanakasabhāvattā “**mutte pārājikan**”ti vuttam.

Ekamekassa phutṭhokāsamatte atikkante pārājikanti bhittim aphasāpetvā ṭhapitattā vuttam. **Bhittim nissāya ṭhapitanti** paṭipāṭiyā ṭhapitesu nāgadantādisuyeva āropetvā bhittim phusāpetvā ṭhapitam. **Paññantaram āropetvā ṭhapitāti** aññehi ṭhapitam sandhāya vuttam.

Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Udakaṭṭhakathāvaṇṇanā

98. Udakaṭṭhakathāyam sandamāna-udake nikkhittam na tiṭṭhatīti āha “**asandanake udake**”ti. **Anāpattīti** hatthavārapadavāresu dukkaṭāpattiyā abhāvam sandhāya vuttam. **Kaḍḍhatīti** heṭṭhito osāreti. **Uppalādisūti ādi**-saddena padumapuṇḍarīkādim saṅgaṇhāti. Rattam **padumam**, setam **puṇḍarīkam**. Setam vā **padumam**, rattam **puṇḍarīkam**. Atha vā rattam vā hotu setam vā satapattam **padumam**, ūnasatapattam **puṇḍarīkam**. **Vatthu pūratīti** pārājikavatthu pahoti. **Tasmim chinnamate pārājikanti** udakato accuggatassa udakavinimuttaṭṭhānato chedanam sandhāya vuttam. **Yam vatthum pūretīti** yam puppham pārājikavatthum pūreti. Dasahi pupphehi katakalāpo **hatthako**, mahantam kalāpam katvā baddham **bhārabaddham**. **Rajjukesu tiṇāni santharivāti** ettha “dve rajjukāni udakaṭṭhe ṭhapetvā tesam upari tiriyato tiṇāni santharivā tesam upari bandhitvā vā abandhitvā vā tiriyatoyeva pupphāni ṭhapetvā heṭṭhato gatāni dve rajjukāni ukkhipivā pupphamatthake ṭhapenti”ti vadanti.

Kesaggamattampi yathāṭṭhitatṭhānato cāvetīti pārimantena phutṭhokāsam, orimantena kesaggamattam cāveti. **Sakalamudakanti** daḍḍena phutṭhokāsagatam sakalamudakam. **Na udakam ṭhānanti** attanā kataṭṭhānassa aṭṭhānattā. **Idam ubhayanti** ettha “bandhanam amocetvā -pa- pārājikan”ti idamevekam, “paṭhamam bandhanam -pa- thānaparicchedo”ti idam dutiyam. **Paduminiyanti** padumagacche. **Uppāṭitāyāti** parehi attano atthāya uppāṭitāya.

Bahi ṭhapiteti udakato bahi ṭhapite. Hatthakavasena khuddakam katvā baddham **kalāpabaddham**. **Muḷā**lanti kandaṃ. **Pattaṃ vā pupphaṃ vā**ti idaṃ kaddamassa anto pavisitvā ṭhitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Sakalamudakanti** vāpi-ādīsu pariyāpannaṃ sakalamudakam. **Niddhamanatum**banti vāpiyā udakassa nikkhamanamaggaṃ. **Udakavāhakanti** mahāmātikam. **Na avahāro**ti idaṃ pubbasadisam na hotīti āha “**kasmā -pa-**. **Evarūpā hi tattha katikā**”ti. **Avahāro natthī**ti sabbasādhāraṇe aparigahaṭṭhāne gahitattā. **Mātikam āropetvā**ti khuddakamātikam āropetvā. **Maritvā -pa-** **tiṭṭhantī**ti ettha “matamacchānamyeva tesam santakattā amate gaṇhantassa natthi avahāro”ti vadanti.

Udakaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā

99. Nāvaṭṭhakathāyaṃ pana **yā bandhanā muttamatte ṭhānā na cavatī**ti iminā caṇḍasote baddhanāvaṃ paṭikkhipati. **Tāva dukkaṭanti** “bandhanam moceti¹, āpatti dukkaṭassā”ti evam mocentassa paññattaṃ dukkaṭam sandhāya vuttaṃ. **Thullaccayampi pārājikampi hotī**ti ettha paṭhamam ṭhānā acāvetvā mutte thullaccayam, paṭhamam ṭhānā cāvetvā mutte pārājikanti veditabbam.

“Pāse baddhasūkarō viyā”ti-ādinā vuttaṃ sandhāyāha “**tattha yutti pubbe vuttā evā**”ti. **Vippanaṭṭhā nāvā**ti² visamavātādīhi vināsam patvā udake nimujjitvā heṭṭhā bhūmitalam appatvā majjhe ṭhitaṃ sandhāya vadati. Teneva “**adho vā opilāpentassa -pa-** **nāvātalena phuṭṭhokāsam mukhavaṭṭim atikkantamatte pārājikan**”ti vuttaṃ. **Opilāpentassā**ti osīdāpentassa. **Atikkantamatteti** phuṭṭhokāsam atikkantamatte. **Eseva nayoti** muttamatte pārājikanti dasseti.

Nāvākaḍḍhanayoggamahāyottatāya yottakoṭito paṭṭhāya sakalampi “**ṭhānan**”ti vuttaṃ. Asatipi vāte yathā vātam gaṇhāti, tathā ṭhapitattā “**vātam gaṇhāpeti**”ti vuttaṃ. **Balavā ca vāto āgammā**ti

1. Mocemīti āmasati (Si, Ka)

2. Vipannaṭṭhā nāvāti (Si, Ka)

iminā asati vāte ayaṃ payogo katoti dasseti. Teneva “**puggalassa natthi avahāro**”ti vuttaṃ. Sati pana vāte kato payogo ṭhānācāvanapayogoyevāti mātikā-ujukaraṇe viya attheva avahāroti daṭṭhabbaṃ. **Ṭhānācāvanapayogo na hotīti** sukkhamātikā-ujukaraṇe viya asati vāte katapayogattā. **Bhaṇḍadeyyaṃ pana hotīti** nāvāsāmikassa bhaṇḍadeyyaṃ hoti.

Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā

100. Yānaṭṭhakathāyaṃ **dukayuttassāti** dvīhi goṇehi yuttassa. **Ayuttakanti** goṇehi ayuttaṃ. **Kappakatāti** yathā dvīhi bhāgehi heṭṭhā patiṭṭhāti, evaṃ katā. **Tīṇi vā cattāri vā ṭhānānīti** akappakatāya upatthambhaniyā vasena tīṇi ṭhānāni, kappakatāya vasena cattāri ṭhānānīti. Tathā pathaviyaṃ ṭhapitassa tīṇi ṭhānānīti sambandho. **Tanti** phalakassa vā dārūkassa vā upari ṭhapitaṃ pathaviyaṃ ṭhapitañca. **Dvīhi akkhasīsehīti** dvīhi akkhakoṭīhi. **Dārūnaṃ upari ṭhapitassāti** dvinnaṃ dārūnaṃ upari dvīhi akkhakoṭīhi olambetvā sakaṭasālāyaṃ ṭhapitassa. **Heṭṭhimatalassāti** sakaṭabāhāya bhūmim phusitvā ṭhitassa heṭṭhimabhāgassa. **Sesaṃ nāvāyaṃ vuttasadisanti** iminā “yadi pana taṃ evaṃ gacchantaṃ pakatīgamaṇaṃ upacchinditvā aññaṃ disābhāgaṃ neti, pārājikaṃ. Sayameva yaṃ kañci gāmaṃ sampattaṃ ṭhānā acāventova vikkiṇitvā gacchati, nevatthi avahāro, bhaṇḍadeyyaṃ pana hoti”ti imaṃ nayaṃ atidissati.

Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā

101. Bhāraṭṭhakathāyaṃ **purimagale galavāṭakoti** purimagale uparimagalavāṭako. **Uraparicchedamajjheti** urapariyantassa majjhe. **Anāṇattattāti** “asukatṭhānaṃ nehi”ti anāṇattattā. **Yo cāyaṃ**

sīsabhāre vuttoti yo cāyaṃ vinicchayo sīsabhāre vutto. Sīsādīhi vā gahito hotūti sambandho. **Tādisanti** tappaṭicchādanasamattham.

Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ārāmaṭṭhakathāvaṇṇanā

102. Ārāmaṭṭhakathāyaṃ **bandhananti** pupphānaṃ vaṇṭe patiṭṭhitaṭṭhānaṃ. **Abhiyuñjati** codeti aḍḍaṃ karoti. **Adinnādānassa payogattā**ti sahapayogamāha vatthumhiyeva katapayogattā. Sahapayogavasena hetam dukkaṭam. **Vinicchayappasutanti** vinicchaye niyuttam. **Kakkhaḷoti** dāruṇo. **Dhuraṃ nikkhipati**ti ussāham ṭhpeti, attano santakaraṇe nirussāho hoti attho. Kūṭaḍḍakāraḷopi sace dhuraṃ na nikkhipati, natthi avahāroti āha “sace sayampi katadhuranikkhepo hoti”ti. **Sayampī**ti abhiyuñjakopi. **Katadhuranikkhepoti** “na dāni nam imassa dassāmī”ti evam tassa dāne katadhuranikkhepo. **Kiṅkārappaṭissāvibhāveti** “kiṃ karomi kiṃ karomī”ti evam kiṅkārameva paṭissuṇanto vicaratīti kiṅkārappaṭissāvī, tassa bhāvo kiṅkārappaṭissāvibhāvo, tasmim, attano vasavattibhāveti vuttam hoti.

Ukkocaṃ datvāti lañjam datvā. **Kūṭavinicchayikānanti** kūṭavinicchaye niyuttānaṃ vinayadharānaṃ. “Gaṇhā”ti avatvā “asāmikassa sāmiko ayan”ti-ādinā pariyāyena vuttepi tassa santakabhāvaṃ paricchinditvā pavattavacanattā kūṭavinicchayaṃ karontānaṃ kūṭasakkhīnaṃca pārājikameva. Asatipi cettha ṭhānācāvane ubhinnaṃ dhuranikkhepoyeva ṭhānācāvanaṭṭhāne tiṭṭhati. Imasmim dhuranikkhepe pārājike sāmikassa vimatuppādanapayoge kate thullaccayaṃ, tasseva dhuranikkhepapayoge nipphādite pārājikaṃ. **Sayaṃ parājayaṃ pāpuṇāti**ti kūṭaḍḍakāraḷo parājayaṃ pāpuṇāti.

Ārāmaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā

103. Vihāraṭṭhakathāyaṃ vihāropi pariveṇampi āvāsopi vihārotveva saṅkhaṃ gacchatīti āha “**vihāraṃ vā**”ti-ādi. Tattha **vihāranti** mahāvihāraṃ. **Pariveṇanti** mahāvihāraṃssa abbhantare visum visum pākāraparicchinnatṭhānaṃ. **Āvāsanti** ekaṃ āvasathaṃ. Abhiyoge katepi avahāraṃssa asijjhanato vuttaṃ “**abhiyogo na ruhati**”ti. Gaṇasantake pana paricchinnasāmikattā sakkā dhuraṃ nikkhipāpetunti āha “**dīghabhāṇakādibhedassa pana gaṇassā**”ti. Idhāpi sace ekopi dhuraṃ na nikkhipati, rakkhatiyeva. Sabbesaṃ dhuranikkhepeveva hi pārājikaṃ.

Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Khettaṭṭhakathāvaṇṇanā

104. Khettaṭṭhakathāyaṃ **satta dhaññānīti** sālivīhiyavakaṅgukudrūsavarakagodhumānaṃ vasena satta dhaññāni. **Nirumbhitvā**¹ **vāti**-ādīsu “gaṇhantassā”ti paccekaṃ yojetabbaṃ. Tattha nirumbhitvā gahaṇaṃ nāma vihisīsaṃ acchindītvā yathāṭṭhitameva hatthena gahetvā ākaddhitvā bījamattasseva gahaṇaṃ. **Ekamekanti** ekamekaṃ vihisīsaṃ. **Uppāṭetvā vāti** muggamāsādīni uddharitvā vā. **Yasmim bīje vāti**-ādi nirumbhitvā gahaṇādīsu yathākkamaṃ yojetabbaṃ. Sālisīsādīni nirumbhitvā gaṇhantassa yasmim bīje vatthu pūrati, ekamekaṃ hattheneva chindītvā gaṇhantassa yasmim sīse vatthu pūrati, asitena lāyitvā gaṇhantassa yassaṃ muṭṭhiyaṃ vatthu pūrati, bahūni ekato uppāṭetvā gaṇhantassa yasmim muggamāsādiphale vatthu pūrati evamettha yathākkamo veditabbo. “**Tasmim bandhanā mocitamatte**”ti vacanato tasmim bījādīmhi bandhanā mocite satī tato anapanītepi pārājikamevāti daṭṭhabbaṃ. **Acchijjamānoti** acchinno hutvā ṭhito. **Jaṭitānīti** chinditāni acchinnehi saddhim jaṭitāni hontīti attho. **Sabhusanti** palālasahitaṃ. **Abhusanti** palālarahitaṃ.

1. Nirappitvā (Syā)

Khīlenāti khāṇukena. Ettha ca khīlasaṅkamanādīsu ubhayaṃ sambhavati sahapayogo dhuranikkhepo ca. Yadā hi parassa khettādīsu ekadesaṃ khīlasaṅkamanādivasena attano santakaṃ karoti, tadā satipi paṭhamataraṃ sāmikānaṃ dhuranikkhepe khīlasaṅkamanādisahapayogaṃ vinā na hotīti sahapayogeneva pārājikaṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttaṃ “ṭhānācāvanavasena khilādīni saṅkāmetvā khettādiggahaṇavasena ca sahapayogo veditabbo”ti. Yadā pana asati dhuranikkhepe khīlasaṅkamanādīmattaṃ kataṃ, tadā vinā dhuranikkhepena na hotīti dhuranikkhepena pārājikaṃ. Tenevettha “**tañca kho sāmikānaṃ dhuranikkhepenā**”ti vuttaṃ. **Evaṃ sabbatthā**ti yathāvuttamatthaṃ rajjusaṅkamanādīsopi atidissati.

Yaṭṭhinti mānadaṇḍaṃ. **Ekasmiṃ anāgate thullaccayaṃ, tasmim āgate pārājikanti** ettha sace dārūni nikhaṇitvā tattakeneva gaṇhitukāmo hoti, avasāne dārumhi pārājikaṃ. Sace tattha sākāyopi katvā gahetukāmo hoti, avasānasākāya pārājikanti veditabbaṃ. **Tattakena asakkontoti** dārūni nikhaṇitvā vatim kātuṃ asakkonto. **Khettamariyādanti** vuttamevatthaṃ vibhāvetuṃ “**kedārapālin**”ti vuttaṃ. **Vitthataṃ karotī**ti pubbe vijjamānameva mariyādaṃ vitthiṇṇaṃ karoti. **Akataṃ vā pana patiṭṭhapetī**ti pubbe akataṃ vā mariyādaṃ ṭhapeti.

Khettaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vatthuṭṭhakathāvaṇṇanā

105. Vatthuṭṭhakathāyaṃ **tiṇṇaṃ pākārānanti** iṭṭhakasilādārūnaṃ vasena tiṇṇaṃ pākārānaṃ. **Eteneva nāyena**ti iminā “kevalaṃ bhūmiṃ sodhetvā -pa- aparikkhipitvā vā”ti vuttamatthaṃ nidasseti.

Gāmaṭṭhakathāvaṇṇanā

106. Gāmaṭṭhakathāyaṃ gāmo nāmāti pāliyaṃ na vuttaṃ sabbaso gāmalakkhaṇassa pubbe vuttattā.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 117 piṭṭhe.

Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā

107. Araññaṭṭhakathāyaṃ **araññaṃ nāmāti** idaṃ pana na kevalaṃ pubbe vutta-araññalakkhaṇappattimattena araññaṃ idhādhippetāṃ, kintu yaṃ attano araññalakkhaṇena araññaṃ parapariggahitaṃca hoti, taṃ araññaṃ idhādhippetanti dassetuṃ vuttaṃ. **Tenāti** puna araññavacanena. **Na pariggahitabhāvo araññassa lakkhaṇanti** yadi hi pariggahitabhāvo araññalakkhaṇaṃ siyā, “araññaṃ nāma yaṃ manussānaṃ pariggahitaṃ”ti ettakameva vadeyyāti adhippāyo. Yanti iminā pubbe vuttalakkhaṇameva araññaṃ parāmaṭṭhanti āha “**yaṃ pana attano araññalakkhaṇena araññaṃ**”ti.

Vinivijjhivāti ujukameva vinivijjhivā. **Paṇṇaṃ vāti** tālapaṇṇādi paṇṇaṃ vā. **Addhagatoṇṇi** cirakālaṃ tattheva ṭhitopi. **Na gahetabboti** ettha pana yo parehi araññasāmikānaṃ hatthato kiṇitvā tacchetvā tattheva ṭhapito, so araññasāmikena anuññātopi na gahetabbo. **Sāmikehi chaḍḍitoti gahetuṃ vaṭṭatīti** pamsukūlasaññāya gahaṇaṃ vuttaṃ. **Lakkhaṇacchinnassāṇi** araññasāmikānaṃ hatthato kiṇitvā gaṇhantehi katasaññāṇassa. **Challiyā pariyoṇaddhaṃ hotīti** iminā sāmikānaṃ nirapekkhataṃ dīpeti. Tena vuttaṃ “**gahetuṃ vaṭṭatī**”ti, yadi sāmikānaṃ sāpekkhatā atthi, na vaṭṭatī. **Tāni katāni ajjhāvutthāni ca hontīti** tāni gehādīni katāni pariniṭṭhitāni manussehi ca ajjhāvutthāni honti. **Dārūnipīti** gehādīnaṃ katattā tato avasiṭṭhadārūnipi. **Etesanti** etesaṃ yathāvuttadārūnaṃ.

Tesaṃ ārakkhaṭṭhānanti tesaṃ araññaṇapālānaṃ ṭhitaṭṭhānaṃ. **Dehīti vutte dātabbamevāti** ettha “dehī”ti vutte “dassāmi”ti ābhogasabbhāvato “dehī”ti avutte adatvāpi gantuṃ vaṭṭatīyeva, **gantuṃ dethāti** gamanaṃ detha. **Adisvā gacchati, bhaṇḍadeyyanti** parisuddhacittena gacchati, bhaṇḍadeyyaṃ. Yattha katthaci nītānampi dārūnaṃ araññasāmikānaṃyeva santakattā suddhacittena nikkhantopi puna theyyacittaṃ uppādetvā gacchati, pārājikamevāti vadanti.

Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Udakakathāvaṇṇanā

108. Udakakathāyaṃ mahākucchikā udakacāṭi **udakamaṇiko**.
 “Samekhalā cāṭi udakamaṇiko”ṭipi vadanti. **Tatthā**ti tesu bhājanesu.
Nibbahana-udakanti “mahodakam āgantvā taḷākamariyādaṃ mā chindī”ṭi
 taḷākarakkhaṇattham tassa ekapassena vissajjita-udakam.
Niddhamanatumbanti sassādīnam atthāya udakanikkhamanamaggaṃ.
Mariyādaṃ dubbalaṃ katvāti idaṃ avassam chinnaśabhāvadassanattham
 bhaṇḍadeyyavisayadassanatthañca vuttaṃ. Mariyādaṃ dubbalaṃ akatvāpi
 yathāvuttappayoge kate mariyādaṃ chinditvā nikkhanta-udakagghānurūpena
 avahārena kāretabbameva.

Aniggateti anikkhamitvā taḷākasmimyeva udake ṭhite. **Asampattevā**ti
 taḷākato nikkhamitvā mahāmātikāya eva ṭhite. **Anikkhanteti** taḷākato
 anikkhante udake. **Subaddhā**ti bhaṇḍadeyyampi na hotīti adhippāyo. Tenāha
 “**nikkhante baddhā bhaṇḍadeyyan**”ṭi, taḷākato nikkhamitvā paresam
 khuddakamātikāmukham apāpuṇitvā mahāmātikāyaṃyeva ṭhite baddhā ce,
 bhaṇḍadeyyanti attho. “Anikkhante baddhā subaddhā, nikkhante baddhā
 bhaṇḍadeyyan”ṭi hi idaṃ dvayaṃ heṭṭhā vuttavikappadvayassa
 yathākkamena vuttaṃ. **Natthi avahāro**ti ettha “avahāro natthi,
 bhaṇḍadeyyam pana hotī”ṭi keci vadanti, taḷākagata-udakassa
 sabbasādhāraṇattā taṃ ayuttaṃ viya dissati, “anikkhante baddhā subaddhā”ṭi
 iminā ca aṭṭhakathāvacanena na sameti. **Vatthum -pa- na sametī**ti ettha
 taḷākagata-udakassa sabbasādhāraṇattā apariggahitaṃ idha vatthunti
 adhippāyo.

Udakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dantaponakathāvaṇṇanā

109. Dantakaṭṭhakathāyaṃ **tato paṭṭhāya avahāro natthī**ti “yathāsukham
 bhikkhusaṃgho paribhuṅgaṭṭi”ṭi yathāsukham paribhogatthāya ṭhapitattā
 vassaggena abhājetabbattā arakkhitabbattā sabbasādhāraṇattā ca aññam
 saṃghikaṃ viya na hotīti theyyacittena gaṇhantassapi natthi

avahāro. **Vattanti** dantakaṭṭhaggaṇe vattaṃ. Idāni tadeva vattaṃ dassento “yo hī”ti-ādimāha. “**Puna sāmaṇerā āharissanti**”ti keci therā vadeyyunti yojetabbaṃ.

Dantaponakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vanappatikathāvaṇṇanā

110. Vanappatikathāyaṃ “**ujukameva tiṭṭhatī** rukkhabhārena kiñcideva bhassivā ṭhitattā hotiyeva ṭhānācāvananti adhippāyena vuttan”ti vadanti. **Vātamukhaṃ sodhetī**ti yathā vāto āgantvā rukkhaṃ pātetī, evaṃ vātassa āgamanamaggaṃ rundhitvā ṭhitāni sākhāgumbādīni chinditvā apanento sodheti. “**Maṇḍūkakaṇṭakaṃ vā visanti** maṇḍūkānaṃ naṅguṭṭhe aggakoṭiyāṃ ṭhitakaṇṭakan”ti vadanti, “ekāṃ visamacchakaṇṭakan”tipi vadanti.

Vanappatikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Haraṇakakathāvaṇṇanā

111. Haraṇakakathāyaṃ **haraṇakanti** hariyamānaṃ. Abhimukhaṃ katvā kaḍḍhanaṃ **ākāḍḍhanaṃ**, sesadisākaḍḍhanaṃ **vikaḍḍhanaṃ**. **Pādaṃ agghati**, **pārājikamevā**ti ettha antaṃ¹ na gaṇhāmīti asallakkhitattā antassa² ca gaṇhissāmīti sallakkhitasseva paṭassa ekadesattā pārājikaṃ vuttaṃ. **Sahabhaṇḍahārakanti** bhaṇḍahārakena saddhim. **Santajjetvā**ti dhanu-ādīhi santajjetvā.

Soti bhaṇḍahārako. **Anajjhāvutthakanti** apariggahitakaṃ, asāmikanti attho. **Āharāpente dātabbanti** ettha “chaḍḍetvā dhuraṃ nikkhipitvā gatānampi nirālayānaṃ puna āharāpanassa vuttattā bhikkhūnampi attano santake parikkhāre acchinditvā parehi gahite tattha dhuranikkhepaṃ katvāpi puna taṃ balakkārenapi āharāpetuṃ vaṭṭatī”ti desavāsino ācariyā vadanti, sīhaḷadīpavāsino pana taṃ keci ācariyā na icchanti.

1. Addhaṃ (Sī)

2. Addhassa (Sī)

Teneva **mahāgaṇṭhipade majjhimagāṇṭhipade** ca vuttaṃ “amhākaṃ pana taṃ na ruccatī”ti. **Aññesūti** mahāpaccari-ādīsu. **Vicāraṇā eva natthīti** tatthāpi paṭikkhepābhāvato ayamevatthoti vuttaṃ hoti.

Haraṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upanidhikathāvaṇṇanā

112. Upanidhikathāyaṃ “saṅgopanatthāya attano hatthe nikkhattassa bhaṇḍassa guttaṭṭhāne paṭisāmanapayogaṃ vinā aññasmim payoge akatepi rajjasāṅkhobhādīkāle na dāni tassa dassāmi, na mayhaṃ dāni dassatī”ti ubhohipi sakasakaṭṭhāne nisīditvā dhuranikkhepe kate pārājikameva paṭisāmanapayogassa katattā”ti vadanti. **Attano hatthe nikkhattatīti** ettha attano hatthe saṅgopanatthāya nikkhattakālato paṭṭhāya tappaṭibaddhattā ārakkhāya bhaṇḍasāmikaṭṭhāne ṭhitattā ṭhānassa ca tadāyattatāya ṭhānācāvanassa alabbhanato natthi avahāroti adhippāyo.

Dhammaṃ vācāpetvāti dhammaṃ kathāpetvā. **Eseva nayoti** uddhāreyeva pārājikaṃ. Kasmā? Aññehi asādhāraṇassa abhiññāṇassa vuttattā. “**Aññaṃ tādisameva gaṇhante yujjatīti** idaṃ saññāṇaṃ kathenteneva, ‘asukasmim ṭhāne’ti okāsassa ca niyamitattā tasmim ṭhāne ṭhitam pattaṃ apanetvā tasmim okāse aññaṃ tādisameva pacchā ṭhapitam pattaṃ sandhāya kathitaṃ”ti **tisupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Corena sallakkhitapattassa gahaṇābhāvepi “idaṃ thenetvā gaṇhissāmi”ti tasmim okāse ṭhite tādisa vatthumatte tassa theyyacittasabbhāvato aññaṃ tādisameva gaṇhante yujjatīti corassa avahāro dassito. **Padavārenāti** therena nīharitvā dinnam pattaṃ gahetvā gacchato corassa padavārena. **Tam atādisameva gaṇhante yujjatīti** “mamāyaṃ patto na hotī”ti vā “mayā kathito ayaṃ patto na hotī”ti vā jānitvā theyyacittena gaṇhantassa “idaṃ thenetvā gaṇhissāmi”ti vatthumatte theyyacittam uppādetvā gaṇhantassa ca avahārasabbhāvato vuttaṃ.

Gāmadvāranti samaṇasāruppaṃ vohāramattametam, antogāmaṃ icceva vuttaṃ hoti. **Vuttanayeneva therassa pārājikanti** theyyacitteneva parasantakassa gahitattā uddhāreyeva therassa pārājikaṃ. **Corassa dukkaṭanti** asuddhacittena gahitattā gahitakāle corassa dukkaṭam. **Vuttanayeneva ubhinnampi dukkaṭanti** corassa sāmikena dinnattā pārājikaṃ natthi, asuddhacittena gahitattā dukkaṭam, therassa pana attano santakepi asuddhacittatāya dukkaṭanti.

Āṇattiyā gahitattāti ettha “pattacīvaraṃ gaṇha, asukaṃ nāma gāmaṃ gantvā piṇḍāya carissāmā”ti evaṃ therena kata-āṇattiyā vihāressa parabhāge upacārato paṭṭhāya yāva tassa gāmassa parato upacāro, tāva sabbaṃ khattameva jātanti adhippāyo. **Maggato okkammāti** ettha ubhinnaṃ sakaṭacakkamaggānaṃ antarāḷampi maggoyevāti daṭṭhabbaṃ. **Aṭṭhatvā anisīditvāti** ettha vihāraṃ pavisitvā sīsāsīsu bhāraṃ bhūmiyaṃ anikkhipitvāva tiṭṭhanto nisīdanto vā vissamitvā theyyacitte vūpasante puna theyyacittaṃ uppādetvā gacchati ce, pādudhārena kāretabbo. Sace bhūmiyaṃ nikkhipitvā puna taṃ gahetvā gacchati, uddhārena kāretabbo. Kasmā? Āṇāpakassa āṇattiyā yaṃ kattabbaṃ, tassa tāva pariniṭṭhitattā, keci pana “purimasmiṃ theyyacitte avūpasantepe vuttanayeneva vissamitvā gacchato pādudhārena uddhārena vā kāretabbo”ti vadanti, “asukaṃ nāma gāmanti aniyametvā ‘antogāmaṃ pavisissāmā’ti avisesena vutte vihārasāmantā sabbopi gocaragāmo khattamevā”tipi vadanti. **Sesanti** maggukkamanavīhārābhimukhagamanādi sabbaṃ. **Purimasadisamevāti** anāṇattiyā gahitepi sāmikassa kathe tvā gahitattā heṭṭhā vuttavīhārūpacārādi sabbaṃ khattamevāti katvā vuttaṃ.

Eseva nayoti “antarāmagge theyyacittaṃ uppādetvā”ti-ādinā vuttanayaṃ atidissati. **Nimitte vā kateti** “cīvaraṃ me kiliṭṭhaṃ, ko nu kho rajitvā dassatī”ti-ādinā nimitte kate. **Vuttanayenevāti** anāṇattassa therena saddhiṃ pattacīvaraṃ gahetvā gamanavāre vuttanayeneva. **Ekapasse vāti** vihāressa mahantatāya attānaṃ adassetvā ekasmiṃ passe vasanto vā. **Theyyacittena paribhuñjanto jīrapetīti** theyyacitte uppanne ṭhānācāvanaṃ akatvā nivatthapārutanīhāreneva

paribhuñjanto jīrāpeti, ṭhānā cāventassa pana theyyacitte sati pārājikameva sīse bhāraṃ khandhe karaṇādīsu viya. **Yathā tathā vā nassatīti** aggi-ādinā vā upacikādīhi khāditaṃ vā nassati.

Añño vā kocīti iminā pana yena ṭhapitaṃ, sopi saṅgahitoti veditabbaṃ. **Tava thūlasāṭako laddhoti**-ādinā musāvāde dukkaṭaṃ adinnādānapayogattā. **Itaraṃ gaṇhato uddhāre pārājikanti** ettha “pavisitvā tava sāṭakaṃ gaṇhāhī”ti imināva upanidhibhāvato muttattā sāmikassa itaraṃ gaṇhatopi attano sāṭake ālayassa sabbhāvato ca uddhāre pārājikaṃ vuttaṃ. **Na jānantīti** tena vuttaṃ vacanaṃ asuṇantā na jānanti. **Eseva nayoti** ettha sace jānitvāpi cittena na sampaṭicchanti, eseva nayoti daṭṭhabbaṃ. **Paṭikkhipantīti** ettha cittena paṭikkhepopi saṅgahitovāti veditabbaṃ. **Yācitā vā ayācitā vāti** ettha yācitā yadi cittenapi sampaṭicchanti, naṭṭhe gīvā. Ayācitā pana yadipi cittena sampaṭicchanti, natthi gīvā.

Gahetvā ṭhapetīti ettha cāletvā tasmimyeva ṭhāne ṭhapitepi naṭṭhe gīvā. **Upacāre vijjamāneti** bhaṇḍāgārassa samīpe uccārapassāvaṭṭhāne vijjamāne. **Mayi ca mate saṃghassa ca senāsane vinaṭṭheti** ettha “kevalaṃ saṃghassa senāsanaṃ mā nassīti imināva adhippāyena vivaritumpi vaṭṭatiyevā”ti vadanti. **Sahāyehi bhavitabbanti** tehipi kiñci kiñci dātabbanti vuttaṃ hoti. **Ayaṃ sāmīcīti** bhaṇḍāgāre vasantānaṃ idaṃ vattaṃ.

Lolamahātheroti mando momūho hasitakīḷitappasuto vā mahāthero. Attano attano vasanagabbhesu sabhāgabhikkhūnaṃ parikkhāraṃ ṭhapentīti yojetabbaṃ. **Itarehīti** tasmimyeva gabbhe vasantehi itarabhikkhūhi. Vihāravāre niyutto **vihāravāriko**, vāraṃ katvā vihārarakkhaṇako. **Nivāpanti** bhattavetaṇaṃ. **Paṭipathaṃ gatesūti** corānaṃ āgamaṇaṃ ñatvā “paṭhamataraṃyeva gantvā saddaṃ karissāmā”ti corānaṃ abhimukhaṃ gatesu. **Nissitake jaggentīti** attano attano nissitake sikkhācariyāya posentāpi nissitake vihāraṃ jaggāpentī. “Asahāyassa adutiyaṃ”ti pāṭho yutto, pacchimaṃ purimasseva vevacanaṃ. **Asahāyassa vā attadutiyaṃ vāti** imasmim̐ pana pāṭhe ekena ānītaṃ dvinnam̐

nappahotīti attadutiyaṣṣapi vāro nivāritoti vadanti, taṃ “yassa sabhāgo bhikkhu bhattaṃ ānetvā dātā natthi”ti iminā na sametīti vīmaṃsitabbaṃ. **Upajīvantena ṭhātabbanti** abbhokāsikena rukkhamaḷikenapi pākavaṭṭaṃ upanissāya jīvantena pattacīvararakkhaṇatthāya vihāravāre sampatte ṭhātabbanti. **Paripucchanti** pucchitapañhavissajjanaṃ aṭṭhakathaṃ vā. **Diguṇanti** vassaggena pāpitaṃ vināva dve koṭṭhāseti vadanti. **Pakkhavārenāti** aḍḍhamāsavārena.

Upanidhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Suṅkaghātakathāvaṇṇanā

113. Suṅkaghātakathāyaṃ **tato hanantīti** tato nīharantā hananti. **Tanti** suṅkaṭṭhānaṃ. **Yatoti** yato nīhariyamānabhaṇḍato. **Rājakanti** rājāyattaṃ. Tampi rājārahamevāti āha “**ayamevattho**”ti. **Itoti** ito bhaṇḍato. **Dutiyaṃ pādaṃ atikkāmetīti** ettha “paṭhamam pādam paricchedato bahi ṭhapetvā dutiye pāde uddhaṭamatte pārājikan”ti vadanti uddharitvā bahi aṭṭhapitopi bahi ṭhitoyeva nāma hotīti katvā. Yattha yattha padavārena āpatti kāretabbā. Tattha tattha sabbatthāpi eseva nayoti vadanti. Suṅkaghātato bahi **bahisuṅkaghātaṃ**. **Avassaṃ patanakanti** avassaṃ suṅkaghātato bahi patanakaṃ. **Pubbe vuttanayenevāti** avassaṃ patanake hatthato muttamatteti vuttaṃ hoti. **Vaṭṭantaṃ puna-antopavisatīti** mahā-aṭṭhakathāvacanassa kurundisaṅkhepaṭṭhakathāhi adhippāyo pakāsito. **Antoṭṭhatvā bahi gacchantam rakkhatīti** bhikkhuno payogena gamanavegassa antoyeva vūpasantattā. **Parivattetvā abbhantarimambahi ṭhapetīti** abbhantare ṭhitaṃ puṭakaṃ parivattetvā bahi ṭhapeti. Ettha ca “abbhantarime puṭake bhūmito mocitamatte pārājikan”ti vadanti.

“**Gacchante yāne vā -pa- ṭhapetīti** suṅkaghātaṃ apavisitvā bahiyeva ṭhapeti”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ suṅkaṭṭhānassa bahi ṭhapitanti vakkhamānattā. Ācariyā pana “suṅkaṭṭhānassa bahi ṭhitaṃ”ti pāṭhamavikappetvā “paṭhamam antosuṅkaghātaṃ pavitṭhesuyeva yānādīsu ṭhapitaṃ pacchā yānena saddhim nīhaṭam suṅkaghātassa bahi ṭhitaṃ, na ca tena

nītan”ti atthaṃ vadanti. Ayaṃ pana tesāṃ adhippāyo—suṅkaṭṭhānassa anto pavitṭhayānādīsu ṭhapitepi bhikkhussa payogaṃ vinā aññena nīhaṭṭā nevatthi pārājikaṃ, “**atra pavitṭhassa suṅkaṃ gaṇhantū**”ti vuttatā aññena nīhaṭṭassa bahi ṭhite bhaṇḍadeyyampi na hotīti. Ayaṃeva ca nayo “vaṭṭitvā gamissatīti vā añño naṃ vaṭṭessatīti vā anto ṭhapitaṃ pacchā sayāṃ vā vaṭṭamānaṃ aññena vā vaṭṭitaṃ bahi gacchati, rakkhatiyevā”ti iminā vacanena sametīti yuttataro viya dissati. suṅkaṭṭhānassa anto pavisitvā puna paccāgacchatopi tena passena paricchedaṃ atikkamantassa yadi tatopi gacchantānaṃ hatthato suṅkaṃgaṇhanti, sīmātikkame pārājikameva.

Hatthisuttādīsūti hatthisikkhādīsu. **Imasmim ṭhāneti** yathāvuttayānādīhi vuttappakārena nīharaṇe. **Anāpattīti** tattha “sahatthā”ti vacanato aññena nīharāpentassa anāpatti. **Idhāti** imasmim adinnādānasikkhāpade. **Tatrāti** tasmim eḷakalomasikkhāpade. **Hontīti** ettha **iti**-saddo hetu-attho, yasmā eḷakalomāni nissaggiyāni honti, tasmā pācittiyanti attho. **Idha-anāpattīti** imasmim sikkhāpade avahārābhāvā anāpatti. **Upacāranti** suṅkaghātaparicchedato bahi samantā dvinnaṃ leḍḍupātānaṃ abbhantaram vati-āsannappadesasaṅkhātāṃ upacāraṃ. Tādīsaṃ upacāraṃ okkamitvā pariharaṇe sādīnavattā dukkaṭaṃ vuttaṃ. **Etthāti** suṅkaghāte. “**Dvīhi leḍḍupātehi**ti ayaṃ niyamo ācariyaparamparābhato”ti **mahāgaṇṭhipade** vuttaṃ.

Suṅkaghātakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pāṇakathāvaṇṇanā

114. Pāṇakathāyaṃ tiracchānagatassa ekantena pādagghanakatā na sambhavatīti āha “**ekāmsena avahārakappahonakapāṇaṃ dassetto**”ti. **Bhujissamharantassa avahāro natthīti** parapariggahitābhāvato. **Bhujissoti** adāso. **Āṭhapitoti** mātāpitūhi iṇaṃ gaṇhantehi “yāva iṇadānā ayaṃ tumhākaṃ santike hotū”ti iṇadāyakanāṃ niyyāhito. Yasmā mātāpitāro dāsānaṃ viya puttānaṃ

na sāmīno. Yesañca santike āṭhapito, tepi tassa hatthakamme sāmīno, na tassāti āha “**avahāro natthi**”ti. **Dhanam pana gataṭṭhāne vaḍḍhatī** ettha “āṭhapetvā gahitadhanam vaḍḍhiyā saha avahārakassa gīvā”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttam.

Antojāta -pa- avahāro hotīti ettha padēsacārittavasena attanāva attānam niyyātetvā dāsabyam upagatam avaharantassapi pārājikamevāti veditabbam. **Gehadāsiyā kucchimhi dāsassa jātoti** evampi sambhavatīti sambhavantam gahetvā vuttam. Gehadāsiyā kucchismiṃ pana aññassa jātopi ettheva saṅgahito. **Karamarānīto** nāma bandhagāhagahito¹. Tenāha “**paradesatopaharivā**”ti-ādi. Tattha **paradesato paharivāti** paradesam vilumpakehi rājarājamahāmatādīhi mahācorehi paradesato paharivā. **Anāpatti pārājikassāti** yadi tassa vacanena tato adhikam vegam na vaḍḍheti, anāpatti. **Pariyāyenāti** pariyāyavacanena. Manussaviggahe “maraṇavaṇṇam vā samvaṇṇeyyā”ti vuttattā pariyāyakathāyapi na muccati, idha pana “adinnam theyyasankhātam ādiyeyyā”ti ādānasseva vuttattā pariyāyakathāya muccati.

Pāṇakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Apadakathāvaṇṇanā

Apadakathāyam **nāmenāti** sappanāmena vā sāmikena katanāmena vā. **Karaṇḍapuṭanti** peḷāya pidhānam. **Āhaccāti** paharivā.

Catuppadakathāvaṇṇanā

116. Catuppadakathāyam **bhīnkacchāpanti** bhīnkabhīnkāti saddāyanato evamladdhanāmam hatthipotakam. **Antovatthumhīti** parikkhitte antovatthumhi. **Rājaṅgaṇeti** parikkhitte nagare vatthudvārato bahirājaṅgaṇe. **Hatthisālā ṭhānanti** nibbakosato udakapātabbhantaram ṭhānam. **Bahinagare**

1. Veṇigāhagahito (Sī)

ṭhitassāti parikkhittanagaraṃ sandhāya vuttam, aparikkhittanagare pana antonagare ṭhitassapi ṭhitaṭṭhānameva ṭhānam. **Khaṇḍadvāranti** attanā khaṇḍitadvāram. **Sākhābhaṅganti** bhañjitasākham. **Nipannassa dveti** bandhanena saddhim dve. **Ghātetīti** ettha “theyyacittena vināsentassa sahapayogattā dukkaṭameva, na pācittiyā”ti ācariyā vadanti.

Catuppadakathāvaṇṇanā niṭṭhitā

Oṇirakkhakathāvaṇṇanā

Oṇirakkhakathāyaṃ oṇinti oṇitam, ānīnti attho. “Oṇirakkhassa santike ṭhapitam bhaṇḍam upanidhi viya saṅgopanattāya anikkhipitvā muhuttam olokanattāya ṭhapitattā tassa ṭhānācāvanamattena pārājikam janetī”ti vadanti.

Samvidāvahāarakathāvaṇṇanā

Samvidāvahāarakathāyaṃ “sambahulā samvidahitvā eko bhaṇḍam avaharati, āpatti sabbesam pārājikassā”ti pāḷiyam avisesena vuttattā āṇāpakānam āṇattikkhaṇe āpatti, avahārakassa uddhāreti yathāsambhavam yojetvā attho gahetabbo āṇattikathāyaṃ “so tam bhaṇḍam avaharati, āpatti sabbesam pārājikassā”ti-ādīsu viya. Etthāpi hi āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva āpatti vuttā. Tathā ca vakkhati “atha tam bhaṇḍam avassam hāriyam hoti, yaṃ parato sabbesam āpatti pārājikassāti vuttam, tato imassa taṅkhaṇeyeva pārājikam hotīti ayam yutti sabbattha veditabbā”ti¹. Samvidāvahāre ca “āṇatti natthī”ti na vattabbā “antevāsikesu ekamekassa ekeko māsako sāhatthiko hoti, pañca āṇattikā”ti vacanato. Āṇattiyā ca sati āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva āpatti icchitabbā, na uddhāre.

Yadi evam “tesu eko bhaṇḍam avaharati, tassuddhāre sabbesam pārājikan”ti kasmā vuttanti? Nāyam doso. Ettha hi sabbesamyeva

1. Vi-Ṭṭha 1. 324 piṭṭhe.

āpattidassanattamaṃ avahāarakassapi āpattisambhavaṭṭhānaṃ dassento “tassuddhāre sabbesaṃ pārājikan”ti āha, na pana āṇāpakānampi uddhāreyeva āpattidassanattanti evamattho gahetabbo. **“Sambahulā ekaṃ āṇāpenti ‘gacchetaṃ āharā’ti, tassuddhāre sabbesaṃ pārājikan”**ti-ādisupi evameva attho gahetabbo. Atha vā samvidāvahāre āṇāpakānampi uddhāreyeva āpatti, na āṇattikkhaṇeti āveṇikamidaṃ lakkhaṇanti aṭṭhakathācariyappamāṇena gahetabbaṃ, ito vā aññaena pakārena yathā aṭṭhakathāyaṃ pubbenāparaṃ na virujjhati, tathā vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

Samvidhāyāti samvidahitvā. Tena nesam dukkaṭāpattiyoti āṇattivasena pārājikāpattiyā asambhave sati vuttaṃ. Yadi hi te āṇattā avassaṃ taṃ haranti, pārājikāpattiyeva nesam daṭṭhabbā, na dukkaṭāpatti. **Sāhatthikaṃ vā āṇattikassa āṇattikaṃ vā sāhatthikassa aṅgaṃ na hotīti bhinnakālavisaṃyattā aññaṃaññaṃ aṅgaṃ na hoti.** Tathā hi sāhatthā avaharantassa ṭhānācāvane āpatti, āṇattiyā pana āṇattikkhaṇeyevāti bhinnakālavisaṃyā sāhatthikāṇattikehi āpajjitabbāpattiyō.

Samvidāvahāarakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṅketakammakathāvaṇṇanā

119. Saṅketakammakathāyaṃ **ocarake vuttanayenevāti** “avassaṃ hāriye bhaṇḍe”ti-ādinā vuttanayena. Pāḷiyaṃ **taṃ saṅketaṃ pure vā pacchā vāti** ettha **taṃ saṅketanti** sāmi-atthe upayogavacananti daṭṭhabbaṃ, tassa saṅketassāti attho. Atha vā taṃ saṅketaṃ asampatvā pure vā taṃ saṅketaṃ atikkamma pacchā vāti evamettha yojanā veditabbā. Tenevāha **“ajjāti niyāmitaṃ taṃ saṅketaṃ atikkamma”**ti-ādi. **Taṃ nimittaṃ pure vā pacchā vāti** etthāpi imināva nayena attho veditabbo.

Saṅketakammakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nimittakammakathāvaṇṇanā

120. Nimittakammakathāyaṃ akkhinikhaṇādinimittakammaṃ pana lahukam ittarakālam, tasmā taṅkhaṇeyeva taṃ bhaṇḍam avaharituṃ na sakkā. Tathā hi kiñci bhaṇḍam dūre hoti kiñci bhāriyam, taṃ gahetuṃ yāva gacchati, yāva ukkhipituṃ vāyamati, tāva nimittakammasa pacchā hoti. Evaṃ santepi nimittakammato paṭṭhāya gaṇhituṃ āradhattā teneva nimittena avaharatīti vuccati. Yadi evaṃ “purebhattapayogova eso”ti vādo pamāṇabhāvaṃ āpajjati? Nāpajjati. Na hi saṅketakammaṃ viya nimittakammaṃ daṭṭhabbam, tattha hi kālāparicchedo atthi, idha natthi. Kālavasena hi saṅketakammaṃ vuttam, kiriyāvasena nimittakammanti ayametesam viseso. “Taṃ nimittam pure vā pacchā vā taṃ bhaṇḍam avaharati, mūlaṭṭhassa anāpatti”ti idam pana tena nimittakamme kate gaṇhituṃ anārabhitvā sayameva gaṇhantassa vasena vuttam.

Nimittakammakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āṇattikathāvaṇṇanā

121. Āṇattikathāyaṃ **asammohatthanti** yasmā saṅketakammanimittakammāni karonto eko purebhattādīsu vā akkhinikhaṇānādīni vā disvā “gaṇhā”ti vadati, eko gahetabbhaṇḍanissitam katvā “purebhattam evaṃvaṇṇasaṅṭhānam bhaṇḍam gaṇhā”ti vadati, eko “tvaṃ itthannāmassa pāvada, so aññassa pāvadatū”ti-ādīnā puggalapaṭipāṭiyā ca āṇāpeti, tasmā kālavasena kiriyāvasena bhaṇḍavasena puggalavasena ca āṇatte visaṅketāvisaṅketavasena etesu saṅketakammanimittakammesu **asammohattham**. **Nimittasaññam katvā** “īdisam nāma bhaṇḍan”ti vaṇṇasaṅṭhānādivasena gahaṇassa nimittabhūtam saññānam katvā.

Yathādhippāyam gacchatīti dutiyo tatiyassa, tatiyo catutthassāti evaṃ paṭipāṭiyā ce vadantīti vuttam hoti. Sace pana dutiyo catutthassa āroceti, na yathādhippāyam āṇatti gatāti nevatthi thullaccayam, paṭhamam vuttadukkaṭameva hoti. **Tadeva hotī**ti bhaṇḍaggahaṇam vinā kevalam sāsanappaṭiggahaṇamattasseva siddhattā tadeva thullaccayam

hoti, na dukkaṭaṃ nāpi pārājikanti attho. **Sabbatthā**ti idisesu sabbatṭhānesu.

Tesampi dukkaṭanti ārocanapaccayā dukkaṭaṃ. **Paṭiggahitamatteti** ettha avassaṃ ce paṭiggaṇhāti, tato pubbeva ācariyassa thullaccayaṃ, na pana paṭiggahiteti daṭṭhabbaṃ. Kasmā panassa thullaccayanti āha “**mahājano hi tena pāpe niyojito**”ti.

Mūlaṭṭhasseva dukkaṭanti ayaṃ tāva aṭṭhakathānayo, ācariyā pana “visaṅketattā eva mūlaṭṭhassāti pāliyaṃ avuttattā paṭiggaṇhantasseva taṃ dukkaṭaṃ vuttaṃ, imināpi heṭṭhā āgatavāresupi paṭiggaṇhantānaṃ paṭiggahaṇe dukkaṭaṃ veditabbaṃ, taṃ pana tattha okāsābhāvato avatvā idha vuttan”ti vadanti.

Evaṃ puna āṇattiyāpi dukkaṭameva hotīti paṭhamam atthasādhakattābhāvato vuttaṃ. **Āṇattikkhaṇeyeva pārājikoti** maggānantaraphalaṃ viya atthasādhikāṇatticetanākkhaṇeyeva pārājiko. **Badhiratāyā**ti uccaṃ bhaṇanto badhiratāya vā na sāvetīti vuttaṃ hoti. “Āṇatto ahaṃ tayā”ti imasmiṃ vāre puna paṭikkhipitabbābhāvena atthasādhakattābhāvato mūlaṭṭhassa natthi pārājikaṃ. “Paṇṇe vā silāya vā yattha katthaci ‘coriyaṃ kātabban’ti likhitvā ṭhapite pārājikamevā”ti **tisupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Taṃ pana yasmā adinnādānato pariyāyakathāya muccati, tasmā vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. Yadi pana “asukasmiṃ nāma ṭhāne asukaṃ nāma bhaṇḍaṃ ṭhitaṃ, taṃ avaharā”ti paṇṇe likhitvā kassaci peseti, so ce taṃ bhaṇḍaṃ avaharati, āṇattiyā avahaṭaṃ nāma hotīti yuttaṃ āṇāpakassa pārājikaṃ.

Āṇattikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āpattibhedavaṇṇanā

122. **Tattha tathā**ti bhūmaṭṭhathalaṭṭhādīsu. Aṅgaṅca dassentoti yojetabbaṃ. **Vatthubhedenā**ti avaharitabbassa vatthussa garukalahukabhedena. **Āpattibhedanti** pārājikathullaccayadukkaṭānaṃ vasena āpattibhedam. Manussabhūtena parena pariggahitaṃ **parapariggahitaṃ**.

125. **Na ca sakasaññī**ti iminā pana parapariggahitaṃ vatthu kathitaṃ. **Na ca vissāsaggāhī, na ca tāvakālikanti** iminā pana parapariggahitasaññā kathitā. **Na vissāsaggāhitāti** vissāsaggāhena aggahitabhāvo. **Na tāvakālikatāti** pacchā dātabbataṃ katvā aggahitabhāvo. **Anajjhāvutthakanti** “mamedan”ti pariggahavasena anajjhāvutthakaṃ araññe dāruṇapaṇṇādi. **Chadditanti** kaṭṭhahārādīhi atibhārādītāya anaththikabhāvena araññādīsu chadditaṃ. **Chinnamūlakanti** naṭṭhaṃ pariyesitvā ālayasaṅkhātassa mūlassa chinnattā chinnamūlaṃ. **Asāmikanti** anajjhāvutthakādīhi tīhi ākārehi dassitaṃ asāmikavatthu. **Ubhayampīti** yathāvuttalakkhaṇaṃ asāmikaṃ attano santakañca.

Āpattibhedavaṇṇanā niṭṭhitā.

Anāpattibhedavaṇṇanā

131. Yāya seyyāya sayito kālaṃ karoti, sā **anuttāhānaseyyā** nāma. **“Cittena pana adhivāseti”**ti vuttamatthaṃ vibhāvetuṃ **“na kiñci vadati”**ti vuttaṃ. **Pākatikaṃ kātunti** yattakaṃ gahitaṃ paribhuttaṃ vā, tattakaṃ dātabbanti vuttaṃ hoti.

Paṭidassāmīti yaṃ gahitaṃ, tadeva vā aññaṃ vā tādisaṃ puna dassāmīti attho. Saṃghasantake saṃghaṃ anujānāpetumasakkuṇeyyattā kassaci vatthuno ananujānitabbato ca **“saṃghasantakaṃ pana paṭidātumeva vaṭṭati”**ti vuttaṃ.

Tasmimyeva attabhāve nibbattāpīti tasmimyeva matasarīre uppannāpi. Vinītavatthūsu sātākataṇhāya tasmimyeva matasarīre nibbattapeto viyāti daṭṭhabbaṃ. **Rukkhādīsu laggitasātake vattabbameva natthīti** manussehi apariggahitaṃ sandhāya vuttaṃ. Sace pana taṃ ārakkhakehi pariggahitaṃ hoti, gahetuṃ na vaṭṭatīti.

Anāpattibhedavaṇṇanā niṭṭhitā.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Dārukhaṇḍādīsu¹ “bhāriyamidaṃ, tvaṃ ekapassaṃ ukkhipāhi, ahaṃ ekapassaṃ ukkhipāmi”ti ubhayesaṃ payogena ekassa vatthuno ṭhānācāvanaṃ sandhāya “**sāhatthikāṇattikaṃ**”ti vuttaṃ. Idañca kāyavācānaṃ īdise ṭhāne aṅgabhāvamattadassanattamaṃ vuttaṃ. Yāya pana cetanāya samuṭṭhāpito payogo sāhatthiko āṇattiko vā padhānabhāvena ṭhānācāvanaṃ sādheti, tassā vasena āpatti kāretabbā. Aññathā sāhatthikaṃ vā āṇattikassa aṅgaṃ na hoti, āṇattikaṃ vā sāhatthikassāti idaṃ virujjhati.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhithā.

Vinītavatthuvaṇṇanā

132. Vinītavatthūsu **sandhāvatīti** suṭṭhu dhāvati. **Vidhāvatīti** vividhā nānappakārena dhāvati. **Kāyavacīdvārābhedaṃ vināpīti** kāyacopanaṃ vacībhedañca vinā. **Paṭisaṅkhānābalenāti** tathāvidhacittuppāde ādīnavapaccavekkhaṇābalena.

135. **Pucchāsabhāgenāti** pucchānurūpena. Nirutti eva patho niruttipatho, tasmim niruttipathe. Tenāha “**voḥāravacanamatte**”ti.

137. **Yathākammaṃ gatoti** iminā tassa matabhāvaṃ dasseti. **Abbhūḥeti** imināpi vuttameva pariyāyantarena vibhāvetuṃ “**allasarīre**”ti vuttaṃ. **Visabhāgasarīreti** itthisarīre. Visabhāgasarīratthā accāsannena na bhavitabbanti āha “**sīse vā**”ti-ādi. **Vaṭṭatīti** visabhāgasarīrepi attanāva vuttavidhiṃ kātuṃ sāṭakañca gahetuṃ vaṭṭati. Keci pana “kiñcāpi iminā sikkhāpadena anāpatti, itthirūpaṃ pana āmasantassa dukkaṭaṇ”ti vadanti.

138. **Kusaṃ saṅkāmetvāti** kusaṃ parivattetvā. **Kūṭamānakūṭakahāpaṇādīhīti ādi-saddena** tulākūṭakāmsakūṭavañcanādīmsaṅgaṇhāti.

1. Dārubhaṇḍādīsu (Sī, Syā)

Tattha kūṭamānaṃ hadayabhedasikhābhedarajjubhedavasena tividhaṃ hoti. Tattha **hadayanti** nāḷi-ādimānabhājanānaṃ abbhantaraṃ, tassa bhedo chiddakaraṇaṃ **hadayabhedo**, so sappitelādiminanaḷe labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhāchiddena mānena ‘saṇikaṃ āsiṅcā’ti vatvā antobhājane bahuṃ paggharāpetvā gaṇhāti, dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ pūretvā deti. **Sikhābhedo** tilataṇḍulādiminanaḷe labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṃ sikhāṃ ussāpetvā gaṇhāti, dento vegena pūretvā sikhāṃ chindanto deti. **Rajjubhedo** khettavatthuminanaḷe labbhati. Khettādiṃ minantā hi amahantampi mahantaṃ katvā minanti, mahantampi amahantaṃ. **Kūṭakahāpaṇo** pākaṭoyeva.

Tulākūṭaṃ pana rūpakūṭaṃ āṅgakūṭaṃ gahaṇakūṭaṃ paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha **rūpakūṭaṃ** nāma dve tulā sarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Āṅgakūṭaṃ** nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubbabhāge akkamati. **Gahaṇakūṭaṃ** nāma gaṇhanto mūle rajjuṃ gaṇhāti, dadanto agge. **Paṭicchannakūṭaṃ** nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkhipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

Kaṃso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanaṃ **kaṃsakūṭaṃ**. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātiṃ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇā karonti, tato janapadaṃ gantvā kiñciveva aḍḍhaṃ kulaṃ pavisitvā “suvaṇṇabhājanāni kiṇathā”ti vatvā agghe pucchite samagghataṃ dātukāmaṃ honti. Tato tehi “kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo”ti vutte vīmaṃsitvā gaṇhathā”ti suvaṇṇapātiṃ pāsāṇe ghaṃsitvā sabbapātiyo datvā gacchanti.

Vañcanaṃ nāma tehi tehi upāyehi paresaṃ vañcanaṃ. Tatridamekaṃ vatthu—eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati. Tameko dhutto “kiṃ bho migo agghati, kiṃ migapotako”ti āha. “Migo dve kahāpaṇe, migapotako ekaṃ”ti ca vutte ekaṃ kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto “na me bho migapotakena attho, migamaṃ me dehi”ti āha. Tena hi dve kahāpaṇe dehīti. So āha “nanu bho mayā paṭhamam eko

kahāpaṇo dinno”ti. Āma dinnoti. Imaṃ migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kahāpaṇo, ayañca kahāpaṇagghanako migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissantīti. So “kāraṇaṃ vadatī”ti sallakkhetvā migapotakaṃ gahetvā migaṃ adāsīti.

Balasāti balena. **Panthaghātaggaṇa**na himaviparāmosagumbaviparāmosāpi saṅgahitā. Tattha yaṃ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggappaṭipannaṃ janaṃ mūsanti, ayaṃ **himaviparāmoso**. Yaṃ gumbādīhi paṭicchannā janaṃ mūsanti, ayaṃ **gumbaviparāmoso**.

Uddhāreyevapārājikanti “sace sāṭako bhavissati, gaṇhissāmī”ti parikappassa pavattattā sāṭakassaca tattha sabbhāvato. **Padavārenakāretabboti** bhūmiyaṃ anikkhipitvāva vīmaṃsitattā vuttaṃ. **Pariyutthitoti** anubaddho. **Disvā haṭattā parikappāvahāro na dissatīti** iminā parikappāvahārassa asambhavaṃ dassento mahāpaccari-ādīsu vuttassa ayuttabhāvaṃ vibhāveti. **Mahā-aṭṭhakathāyanti**-ādinā pana parikappāvahārasambhavaṃ pāḷiyā saṃsandanabhāvañca vibhāvento mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttameva suvuttanti dīpeti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyampi**¹ mahā-aṭṭhakathāyova dassito.

Kecīti mahā-aṭṭhakathāyameva ekacce ācariyā. **Mahāpaccariyaṃ panāti pana**-saddo kecivādato mahāpaccarivādassa visesasandassanatto. Tena kecivādo mahāpaccarivādenapi na sametīti dasseti. Mahā-aṭṭhakathāyaya eva ca mahāpaccarivādenapi saṃsandanato yuttataroti vibhāveti.

Alaṅkārabhaṇḍanti aṅgulimuddikādi alaṅkārabhaṇḍaṃ. **Kusaṃ pātetvāti** vilīvamayaṃ vā tālapaṇṇamayaṃ vā katasaññāṇaṃ yaṃ kiñci kusaṃ pātetvā. **Samagghataranti** appagghataṃ. Parakoṭṭhāsato kuse uddhaṭepi na tāva kusassa parivattanaṃ jātanti vuttaṃ “**uddhāre rakkhatī**”ti. **Siveyyakanti** siviraṭṭhe jātaṃ.

139. Jantāgharavatthusmiṃ yasmā ānandatthero tattha anāpattibhāvaṃ jānāti, tasmā “tassa kukkucchaṃ ahoṣī”ti na vuttaṃ. Yasmā ca sayāṃ bhagavato nārocesi, tasmā “ārocesi”ti ekavacanaṃ na vuttaṃ.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 118 piṭṭhe.

140. **Vighāsanti** khāditāvasesaṃ ucchiṭṭhaṃ vā. **Kappiyaṃ kārapetvāti** pacāpetvā. **Attaguttatthāyāti** taṃnimitta-upaddavato attānaṃ rakkhaṇatthāya. Jighacchābhībhūtā hi sīhādayo attanā khādiyamānaṃ gaṇhantānaṃ anattampi kareyyuṃ. **Parānuddayatāyāti** sīhādīsu parasattesu anukampāya. Jighacchāvinodanattahañhi tehi khādiyamānaṃ te palāpetvā gaṇhato tesu anukampā nāma na bhavissati.

141. **Tekaṭulayāguvatthumhi viyāti** musāvādasāmaññato vuttaṃ. **Āṇattehīti** sammatena āṇattehi. **Āṇattenāti** sāmikehi āṇattena, **aparassa bhāgaṃ dehīti** asantaṃ puggalaṃ dassetvā gahitattā “**bhaṇḍadeyyan**”ti vuttaṃ. **Aññenāti** yathāvuttehi sammatādīhi catūhi aññena. “**Aparampi bhāgaṃ dehī**”ti vuttepi saṃghasantakattā amūlakameva gahitanti “**uddhāreyeva bhaṇḍagghena kāretabbo**”ti vuttaṃ. **Itarehi dhīyamānanti** sammatena, tena āṇattena vā dīyamānaṃ. **Evaṃ gaṇhatoti** “aparampi bhāgaṃ dehī”ti vatvā vā kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhato. **Sudinnanti** heṭṭhā sāmikena, tena āṇattena vā dīyamānaṃ gihisantaṃ “aparassa bhāgaṃ dehī”ti vatvā gaṇhato aparassa abhāvato sāmiantakameva hotīti bhaṇḍadeyyaṃ jātaṃ. Idha pana tehi evaṃ dīyamānaṃ “aparampi bhāgaṃ dehīti vatvā vā kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhato dehī”ti vuttattā aññātakaviññattimattaṃ ṭhapetvā neva pārājikaṃ na bhaṇḍadeyyanti sudinnaṃeva hoti.

142-3. Parikkhāravatthūsu vuttaparikkhārassa heṭṭhā vuttabhāṇḍassa ca ko viseso? Yaṃ paribhogayoggaṃ ābharaṇādirūpaṃ akatvā yathāsabhāvato¹ ṭhapitaṃ, taṃ **bhaṇḍaṃ**. Yaṃ pana tathā katvā paribhuñjituṃ anucchavikākārena ṭhapitaṃ ābharaṇādikaṃ, taṃ **parikkhāranti** veditabbaṃ.

144-146. **Saṅkāmetvāti** ṭhitaṭṭhānato apanetvā. **Thavikanti** upāhanatthavikādi yaṃkiñci thavikaṃ. **Āharāpentesu bhaṇḍadeyyanti** “gahite attamanaṃ hotī”ti² vacanato anattamanassa santakaṃ

1. Yathāsabhāvameva (Syā)

2. Vi 3. 411 piṭṭhe.

gahitampi puna dātabbamevāti vuttam. “Sammukhībhūtehi bhājetabban”¹ti vacanato bhājanīyabhaṇḍam upacārasīmaṭṭhānamyeva pāpuṇātīti āha “**upacārasīmāyam ṭhitasseva gahetum vaṭṭati**”ti.

148-9. “**Bhaṇḍadeyyanti** ubhinnaṃ sālayabhāve sati corassa vā sāmikassa vā sampattassa kassaci dātum vaṭṭati”ti vadanti. **Eseva nayoti** paṃsukūlasaṅṅāya gahite bhaṇḍadeyyam. Theyyacittena pārājikanti attho. **Gāmesūti** gāmikesu manussesu. Gāmaggaḥaṇena hettha gāmaṭṭhā vuttā. **Vuṭṭahantesūti** gāmaṃ chaḍḍetvā palāyantesu. **Puna āvasante janapadeti** jānapadikesu puna āgantvā vasantesu.

Avisesena vuttanti “sa-ussāhā vā nirussāhā vā”ti visesaṃ aparāmasitvā sāmāṅṅato vuttam. Na hi katipayānaṃ anussāhe sati saṃghikaṃ asaṃghikaṃ hotīti ayamettha adhippāyo. **Sa-ussāhamattameva pamāṇanti** sāmikānaṃ paricchinnabhāvato vuttam. **Tatoti** gaṇasantakato puggalasantakato vā **senāsanatthāya niyamitanti** idaṃ nidassanamattam, catūsu paccayesu yassa kassaci atthāya niyamitepi vuttanayameva. **Issaravatāyāti** param āpucchitvā vā anāpucchitvā vā dātabbakiccaṃ natthi, ayamevettha pamāṇanti evaṃ attano issarabhāvena. **Agghena kāretabboti** agghānurūpaṃ dukkaṇena thullaccayena vā kāretabbo. **Issaravatāya paribhuṅjato gīvāti** na kevalaṃ ettheva gīvā, heṭṭhā kulasaṅgahatthāya issaravatāya vā dinnepi gīvāyeva. **Sukhāditamevāti** antovihāre nisīditvā ghaṇṭippaharaṇādivuttavidhānassa katattā sukhāditaṃ. Saṃghikaṅhi vebhaṅgiyabhaṇḍam antovihāre vā bahisīmāya vā hotu, bahisīmāyam ṭhitehi apaloketvā bhājetum na vaṭṭati, ubhayattha ṭhitampi pana antosīmāyam ṭhitehi apaloketvā bhājetum vaṭṭatiyeva. Teneva **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttam “vihāreyeva nisīditvā evaṃ katattā sukhāditanti āhā”ti. Ayaṅca attho **vassūpanāyikakkhandhakatthakathāyam**² āvi bhavissati.

150. Vuttavādakavattāsu pāḷiyam **yugasāṭakanti** sāṭakayugam. **Tulanti** palasatam. **Doṇanti** soḷasanāḷimattam. **Paricchedam pana katvā**

1. Vi 3. 427 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 3. 352 piṭṭhe.

yattakaṃ icchitaṃ, tattakaṃ agghavasena vā cīvarādīpaccayavasena vā paricchedaṃ katvā. **Upārambhāti** “bhadantā aparicchedaṃ katvā vadantī”ti evaṃ dosāropanato.

153. **Chātajjhantanti** jīghacchādukkheṇa pīlita-attasantānaṃ. **Dhanukanti** khuddakadhanukaṃ. **Baddho hotīti** tiriyaṃ baddho hoti. **Sunakhadaṭṭhanti** sāmikehi vissajjitasunakhena gahitaṃ. **Yaṭṭhiyā saha pātetīti** sūkarassa āgamanato puretameva tatha abajjhanatthāya pātetī. **Maddanto gacchati, bhaṇḍadeyyanti** ekasūkaragghanakaṃ bhaṇḍaṃ dātabbaṃ. Na hi tena maggena gacchantā sabbeva sūkarā tena pāseṇa bajjhanti, ekoyeva paṭhamataraṃ gacchanto bajjhanti, tasmā ekasūkaragghanakaṃ bhaṇḍaṃ dātabbaṃ. **Pacchā gacchatīti** tena katapayogena agantvā pacchā sayameva gacchati. Heṭṭhā vuttēsopi īdisesu ṭhānesu eṣeva nayo. **Uddharitvā chaḍḍetīti** puretameva uddharitvā chaḍḍetī. **Vihārabhūmiyanti** vihārasāmantā araṇṇappadesē. **Rakkhaṃ yācitvāti** rājarājamahāmattādīnaṃ santikaṃ gantvā anuddissa rakkhaṃ yācitvā.

Kumīnamukhanti kumīnassa anto macchānaṃ pavisanamukhaṃ. **Gumbe khipati, bhaṇḍadeyyamevāti** kumīnassa anto pavisitabbānaṃ macchānaṃ agghena bhaṇḍadeyyaṃ.

156. Viśatīmsādivasena paricchinnā bhikkhū etthāti **paricchinnabhikkhukaṃ. Therānanti** āgantukattherānaṃ. **Tesampīti** āvāsikabhikkhūnampi. **Paribhogatthāyāti** saṃghikaparibhogavasena paribhuñjanatthāya. Gahaṇeti pāṭhaseso daṭṭhabbo. **Yaṭṭhāti** yasmiṃ āvāse. **Aññesaṃ atthibhāvanti**¹ aññesaṃ āgantukabhikkhūnaṃ atthibhāvaṃ². **Tatthāti** tādise āvāse. **Bhājetvā khādanīti** āgantukānampi sampattānaṃ bhājetvā khādanīti adhippāyo. **Catūsu paccayesu sammā upanentīti** ambaphalādīni vikkīṇitvā cīvarādīsū catūsu paccayesu sammā upanenti³. **Cīvaratthāya niyametvā dinnāti** “imesaṃ rukkhānaṃ phalāni vikkīṇitvā cīvaresuyeva upanetabbāni, na bhājetvā khāditabbāni”ti evaṃ niyametvā dinnā. **Tesupi**

1. Abhāvanti (Sī, Syā)

2. Abhāvaṃ (Sī, Syā)

3. Upanāmenti (Sī, Syā)

āgantukā anissarāti paccayaparibhogatthāya niyametvā dinnattā bhājetvā khādītum anissarā.

Na tesu -pa- thātabbanti ettha āgantukehi heṭṭhā vuttanayena bhājetvā khādītabbanti adhippāyo. **Tesaṃ katikāya thātabbanti** “bhājetvā na khādītabban”ti vā “ettakesu rukkhesu phalāni gaṇhissāmā”ti vā “ettakāni phalāni gaṇhissāmā”ti vā “ettakānaṃ divasānaṃ abbhantare gaṇhissāmā”ti vā “na kiñci gaṇhissāmā”ti vā evaṃ katāya āvāsikānaṃ katikāya āgantukehi thātabbam. Mahā-aṭṭhakathāyaṃ “anissarāti vacanena dīpitoyeva attho mahāpaccariyaṃ **“catunnaṃ paccayānan”**ti-ādinā vitthāretvā dassito. **Paribhogavasenevāti** ettha **eva-saddo** aṭṭhānappayutto. Paribhogavasena tameva bhājetvāti yojetabbam. **Etthāti** etasmim vihare raṭṭhe vā. **Senāsanapaccayanti** senāsanañca tadatthāya niyametvā ṭhapitañca.

Lāmakakoṭiyāti lāmakam ādimkatvā, lāmakasenāsanato paṭṭhāyāti vuttam hoti. Senāsanepi tiṇḍīni lāmakakoṭiyāva vissajjetabbāni, senāsanaparikkhārāpi lāmakakoṭiyāva vissajjetabbā. **Mūlavatthucchedam pana katvā na upanetabbanti** iminā kim vuttam hotīti? **Tisupi gaṇṭhipadesu** tāva idaṃ vuttam “sabbāni senāsanāni na vissajjetabbānīti vuttam hotī”ti. Lāmakakoṭiyā vissajjentehipi senāsanabhūmiyo na vissajjetabbāti ayamattho vutto hotīti no khanti, vīmaṃsitvā yaṃ ruccati, taṃ gahetabbam.

Dhammasantakena buddhapūjam kātum, buddhasantakena vā dhammapūjam kātum vaṭṭati, na vaṭṭatīti? “Tathāgatassa kho etaṃ vāsetṭha adhivacanaṃ dhammakāyo itipīti ca, yo kho vakkali dhammaṃ passati, so maṃ passati”ti¹ ca vacanato vaṭṭatīti vadanti. Keci pana “evaṃ sante ‘yo bhikkhave maṃ upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyyā’ti vacanato buddhasantakena gilānassapi bhesajjaṃ kātum yuttanti āpajjeyya, tasmā na vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ akāraṇaṃ. Na hi “yo bhikkhave maṃ upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyyā”ti iminā attano ca gilānassa ca ekasadisatā tadupaṭṭhānassa

1. Saṃ 2. 98 piṭṭhe.

vā samaphalatā vuttā. Ayañhettha attho “yo maṃ ovādānusāsānikaraṇena upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyya, mama ovādakaraṇena gilāno upaṭṭhātabbo”ti. Bhagavato ca gilānassa ca upaṭṭhānaṃ ekasadisanti evaṃ panettha attho na gahetabbo. Tasmā “yo vo ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā”ti¹ vacanato “ahañca panidāni eko ovaḍāmi anusāsāmi, mayi parinibbute imāni caturāsīti buddhasahassāni tumhe ovaḍissanti anusāsissanti”ti vuttattā ca bahussutaṃ bhikkhuṃ pasamsantena ca “yo bahussuto, na so tumhākaṃ sāvako nāma, buddho nāma esa cundā”ti vuttattā dhammagarukattā ca tathāgatassa pubbanayo eva pasatthataroti amhākaṃ khanti.

Paṇṇaṃ āropetvāti “ettakeheva rukkhehi ettakameva gahetabban”ti paṇṇaṃ āropetvā, likhitvāti vuttaṃ hoti. **Nimittasaññāṃkatvāti** saṅketam katvā. **Dāraḱāti** tesam puttanaṭṭādayo dāraḱā. Aññepi ye keci gopakā honti, te sabbehi vuttā. Sabbatthāpi gihīnaṃ gopakadāne yattakaṃ gopakā denti, tattakaṃ gahetabbanṃ. Saṃghike pana yathāparicchedameva gahetabbanti dīpitattā **“atthato ekan”**ti vuttaṃ.

Tatoti yathāvutta-uposathāgārādikaraṇatthāya ṭhapitadārusambhāro. **Āpucchitvāti** kāraḱasaṃghaṃ āpucchitvā. **Tam sabbampi āharitvāti** anāpucchitvāpi tāvakālikam āharitvā. **Āharāpentoti** ettha anāharāpentepi dātabbameva. **Ayameva bhikkhu issaroti** ekassa bhikkhuno pāpuṇanaṭṭhānaṃ, tatoyeva senāsanato tassa dātabbanṃ, na ca so tato uṭṭhāpetabboti vuttaṃ hoti.

“Udakaḱūjanti cetiyaṭṭhānesu siñcanan”ti **ganṭhipadesu** vuttaṃ. **Vattasīsenāti** kevalam saddhāya, na vetanādi-atthāya. **Savatthukanti** saha bhūmiyā. **Ṭiṇamattaṃ pana dātabbanti** kasmā vuttaṃ, kim tam garubhaṇḍam na hotīti? Na hoti. Arakkhita-agopitaṭṭhāne hi vinassakabhāvena ṭhitam garubhaṇḍam na hoti, tasmā tādisam sandhāya “ṭiṇamattaṃ pana dātabban”ti vuttaṃ. **Jaggitvāti** samvacchare samvacchare jaggitvā.

Kuṭṭanti gehabhittim. **Pākāraṇti** parikkhepapākāraṇi. **Tatoti** chaḍḍitavihārato. **Tato āharitvā senāsanam katham hotīti** sāmantaḡāmaḡavāsīhi bhikkhūhi chaḍḍitavihārato dārusambhārādiḡ āharitvā senāsanam katham hoti.

157. **Catubhāga-udakasambhīnneti** catutthabhāgena udakena sambhinne. **Odanabhājanīyavattusminti** “dehi aparassa bhāgaḡ”ti āgataḡavattusmim.

159. Ayyā attanā kātum yuttampi na karonti, ativiya thaddhāti pasādam bhinditvā cittena kuppanti, tasmā “**pasādānurakkhaḡatthāyā**”ti vuttam. **Iddhim paṭisaḡmharīti** iddhim vissajjesi. **Sakaṡṡhāneyeva aṡṡhāsīti** iddhiyā vissajjitattā eva “pāsādo puna āgacchatū”ti anadhiṡṡhitepi sayameva āgantvā sakaṡṡhāneyeva aṡṡhāsī. “Yāva dārakā pasādam ārohanti, tāva pāsādo tesam santike hotū”ti pubbe adhiṡṡhitattā eva ca kālaparicchedam katvā adhiṡṡhitena tato param iddhi vissajjitā nāma hotīti katvā vuttam “thero iddhim paṭisaḡmharī”ti. Yasmā te dārakā evam gaḡetvā gatānam santakā na honti, yasmā ca īdisena payogena therena te ānītā nāma na honti, tasmā thero evamakāsīti daṡṡhabbam. Tenevāha “**vohāravasenā**”ti-ādi. Attano pakativaḡḡam avijahitvā bahiddhā hatthi-ādidassanam “ekopi hutvā bahudhā hotī”ti¹ āgataḡca adhiṡṡhānavasena nipphannattā **adhiṡṡhānidhi** nāma. “So pakativaḡḡam vijahitvā kumārakavaḡḡam vā dasseti nāgavaḡḡam vā -pa-vidhampi senābyūham dasseti”ti² evam āgatā iddhi pakativaḡḡavijahanavikāravasena pavattattā **vikubbaniddhi** nāma. Attānam adassetvā bahiddhā hatthi-ādidassanampi ettheva saḡgahitanti daṡṡhabbam. Pakativaḡḡavijahanaḡhi nāma attano pakatirūpassa añḡesaḡ adassanam, na sabbena sabbam tassa nirodhanam. Evaḡca katvā “attānam adassetvā bahiddhā hatthi-ādidassanampi ettheva saḡgahitan”ti idam “pakativaḡḡam vijahitvā”ti vuttamūlapadena na virujjhati.

Vinītavatthuvaḡḡanā niṡṡhitā.

Iti samantaḡpāsādikāya vinayaṡṡhakathāya sāratthadīpaniyam

Dutiyapārājikavaḡḡanā samattā.

1. Dī 1. 73; Ma 1. 98; Saḡ 3. 251 piṡṡhesu.

2. Khu 9. 388 piṡṡhe.

Anusāsanīkathāvaṇṇanā

Parājītakilesenāti santāne puna anuppattidhammatāpādanena catūhi maggañāṇehi saha vāsanāya samucchinnasabbakilesena. **Idhāti** imasmim̄ sāsane. Tena sikkhāpadena samam̄ aññam̄ anekanayavokiṇṇam̄ gambhīratthavinicchayaṃ kiñci sikkhāpadam̄ na vijjatīti yojetabbam̄. Attho ca vinicchayo ca atthavinicchayā, gambhīrā atthavinicchayā assāti **gambhīratthavinicchayaṃ**. **Vatthumhi otiṇṇeti** codanāvattumhi saṃghamajjham̄ otiṇṇe, ekena ekasmim̄ codite, sayameva vā āgantvā attano¹ katavītikkame ārociteti vuttam̄ hoti. **Etthāti** otiṇṇe vatthumhi.

Vinicchayaṃ karontena sahasā “pārājikan”ti avatvā yaṃ kattabbam̄, tam̄ dassetuṃ “**pālin**”ti-ādimāha. **Vinicchayoti** pārājikāpattivinicchayo. **Avatvāvāti** “tvam̄ pārājikaṃ āpanno”ti avatvāva. **Kappiyepi ca vatthusminti** avatvāpi² gaṇhituṃ kappiye³ mātupitusantakepi vatthusmim̄. **Lahuvattinoti** theyyacittuppādena lahuparivattino. **Āsīvisanti** sīghameva sakalasarīre pharaṇasamatthavisam̄.

Anusāsanīkathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārājikakaṇḍaṭṭhakathāya

Paṭhamabhāgavaṇṇanā samattā.

3. Tatiyapārājika

Tihīti kāyavacīmanodvārehi. **Vibhāvīvanti** pakāsitaṃ, desitaṃ paññattanti vuttam̄ hoti.

Paṭhamapaññattinidānavāṇṇanā

162. **Tikkhattuṃ pākāraparikkhepavaḍḍhanenāti** tikkhattuṃ pākāraparikkhepena nagarabhūmiyā vaḍḍhanena. **Visālībhūtattāti** gāvutantaram̄ gāvutantaram̄ puthubhūtattā. Bārāṇasirañño kira⁴ aggamahesiyā kucchimhi

1. Attanā (Syā)

2. Vatvā ca avatvā ca (Sī, Syā)

3. Araharūpe (Sī, Syā)

4. Ma-Ṭṭha 1. 325; Khuddakapāṭha-Ṭṭha 133 piṭṭhādīsupi passitabbam̄.

gabbho saṅṭhāsi, sā ñatvā rañño nivedesi, rājā gabbhaparihāraṃ adāsi. Sā sammā parihariyamānā gabbhaparipākāle vijāyanagharaṃ pāvīsi. Puññavantīnaṃ paccūsasamaye gabbhavuṭṭhānaṃ hoti, sā ca tāsāṃ aññatarā, tena paccūsasamaye alattakapaṭalabandhujīvakapupphasadisāṃ maṃsapesiṃ vijāyi. Tato “aññā deviyo suvaṇṇabimbasadise putte vijāyanti, aggamaheṣi maṃsapesinti rañño purato mama avaṇṇo uppajjeyyā”ti cintetvā tena avaṇṇabhayena taṃ maṃsapesiṃ ekasmiṃ bhājane pakkhipitvā paṭikujjitvā rājamuddikāya lañchetvā gaṅgāya sote pakkhipāpesi. Manussehi chaḍḍitamatte devatā ārakkhaṃ saṃvidahimsu. Suvaṇṇapaṭṭikañcetta jātihiṅgulakena “bārāṇasirañño aggamaheṣiyā pajā”ti likhitvā bandhimsu. Tato taṃ bhājanaṃ ūmibhayādīhi anupaddutaṃ gaṅgāsotena pāyāsi.

Tena ca samayena aññataro tāpaso gopālakakulam¹ nissāya gaṅgātīre viharati. So pātova gaṅgaṃ otiṇṇo taṃ bhājanaṃ āgacchantaṃ disvā paṃsukūlasaññāya aggahesi. Athettha taṃ akkharapaṭṭikaṃ rājamuddikālañchanañca disvā muñcitvā taṃ maṃsapesiṃ addasa. Disvānassa etadahosi “siyā gabbho, tathā hissa duggandhapūtibhāvo natthi”ti. Udakappavāhenāgatassapi hi usmā na vigacchati, usmā ca nāma īdisāya saviññāṇakatāya bhavyeyyāti “siyā gabbho”ti cintesi. Puññavantatāya pana duggandhaṃ nāhosi sa-usumagatāya pūtibhāvo ca. Evaṃ pana cintetvā assamaṃ netvā naṃ suddhe okāse ṭhapesi. Atha aḍḍhamāsaccayena dve maṃsapesiyo ahesuṃ. Tāpaso disvā sādhuḥkataraṃ ṭhapesi. Tato puna aḍḍhamāsaccayena ekamekissā pesiyā hatthapādasīsānamatthāya pañca pañca piḷakā uṭṭhahimsu. Atha tato aḍḍhamāsaccayena² ekā maṃsapesi suvaṇṇabimbasadiso dārako, ekā dārikā ahosi. Tesu tāpasassa puttasiṃho uppajji, dārakānaṃ puññupanissayato aṅguṭṭhakato cassa khīraṃ nibbatti. Tato pabhuti ca khīrabhattaṃ alabhittha. Tāpaso bhattaṃ bhuñjitvā khīraṃ dārakānaṃ mukhe āsiñcati. Tesāṃ pana yaṃ yaṃ udaraṃ pavisati, taṃ sabbaṃ maṇibhājanagataṃ viya dissati. Carimabhava bodhisatte kucchigate bodhisattamātu viya

1. Gokulam (Sī, Syā)

2. Aṭṭhamāsaccayena (Ka)

udaracchaviyā acchavippasannatāya evaṃ te nicchavī ahesuṃ. Apare āhu “sibbitvā ṭhapitā viya nesaṃ aññamaññaṃ līnā chavi ahoṣī”ti. Evaṃ te nicchavitāya vā līnacchavitāya vā **“licchavī”**ti paññāyimsu.

Tāpaso dārake posento ussūre gāmaṃ bhikkhāya pavisati, atidivā paṭikkamati. Tassa taṃ byāpāraṃ ñatvā gopālakā āhaṃsu “bhante pabbajitānaṃ dāraḥkaposanaṃ palibodho, amhākaṃ dārake detha, mayaṃ possessāma, tumhe attano kammaṃ karoṭhā”ti. Tāpaso “sādhū”ti paṭissuṇi. Gopālakā dutiyadivase maggaṃ samaṃ katvā pupphehi okiritvā dhajapaṭākā ussāpetvā tūriyehi vajjamānehi assamaṃ āgatā. Tāpaso “mahāpuñña dārakā, appamādeneva vaḍḍhetha, vaḍḍhetvā aññamaññaṃ āvāhaṃ karoṭha, pañcagorasena rājānaṃ tosetvā bhūmibhāgaṃ gahetvā nagaraṃ māpetha, tattha kumāraṃ abhisiñcathā”ti vatvā dārake adāsi. Te “sādhū”ti paṭissuṇitvā dārake netvā posesuṃ. Dārakā vaḍḍhimanvāya kīḷantā vivādaṭṭhānesu aññe gopālakadārake hatthenapi pādenapi paharanti, te rodanti. “Kissa rodathā”ti ca mātāpitūhi vuttā “ime nimmatāpitikā tāpasapositā amhe atīva paharanti”ti vadanti. Tato nesaṃ posakamātāpitaropi “ime dārakā aññe dārake vihesenti dukkhāpenti, na ime saṅgahetabbā, vajjetabbā ime”ti āhaṃsu. Tato pabhuti kira so padeso **“vajji”**ti vuccati yojanasataparimāṇena.

Atha taṃ padesaṃ gopālakā rājānaṃ tosetvā aggahesuṃ. Tattha ca nagaraṃ māpetvā soḷasavassuddesikaṃ kumāraṃ abhisiñcivā rājānaṃ akaṃsu. Rajjasampattidāyakaṃ kammaṃ katattā asambhinne eva rājakule uppannattā ca rājakumārassa puññaṃ ubhāvāsañcoditā devatādhiggahitā akaṃsūti keci. Dārakassa dārikāya saddhim vāreyyaṃ katvā katikaṃ akaṃsu “bāhirato dārikā na ānetabbā, ito dārikā na kassaci dātabbā”ti. Tesāṃ paṭhamasaṃvāseṇa dve dārakā jātā dhītā ca putto ca. Evaṃ soḷasakkhattuṃ dve dve jātā. Tato tesāṃ dārakānaṃ yathākkamaṃ vaḍḍhantānaṃ āramuyyānani vāsaṭṭhānaparivārasampattiṃ gahetuṃ appahontaṃ nagaraṃ tikkhattuṃ gāvutantarena gāvutantarena parikkhipimsu. Tassa punappunaṃ visālīkatattā **“vesālī”**

tveva nāmaṃ jātaṃ. Tena vuttaṃ “tikkhattuṃ pākāraparikkhepavaḍḍhanena visālībhūtattā vesālīti vuccatī”ti.

Idampi ca nagaranti na kevalaṃ rājagahasāvattiyo yevāti dasseti. **Tattha mahāvanam nāmāti**-ādi majjhimabhāṇakasam’yuttabhāṇakānaṃ samānaṭṭhakathā. **Majjhimaṭṭhakathāyañhi**¹ **samyuttaṭṭhakathāyañca**² imināva nayena vuttaṃ. **Dōghanikāyaṭṭhakathāyaṃ**³ pana “mahāvaneti bahinagare himavantena saddhim ekābaddhaṃ hutvā ṭhitaṃ sayamjātaṃ vanam atthi, yaṃ mahantabhāveneva mahāvananti vuccati, tasmim mahāvane. **Kūṭāgārasālāyanti** tasmim vanasaṇḍe saṃsārāmaṃ patiṭṭhāpesuṃ. Tattha kaṇṇikaṃ yojetvā thambhānaṃ upari kūṭāgārasālāsankhepena devavimānasadisam pāsādaṃ akaṃsu, taṃ upādāya sakalopi saṃghārāmo kūṭāgārasālāti paññāyitthā”ti vuttaṃ. Vanamajjhe katattā “**vanam nissāya**”ti vuttaṃ. **Ārāmeti** saṃghārāme. **Hamsavaṭṭakacchadanenāti** hamsavaṭṭakapaṭicchannena, hamsamaṇḍalākārenāti attho.

Anekariyāyenāti ettha **pariyāya**-saddo kāraṇavacanoti āha “**anekehi kāraṇehi**”ti, yaṃ kāyo aviññāṇakopi saviññāṇakopi evampi asubho evampi asubhoti nānāvidhehi kāraṇehīti attho. **Asubhākārasandassanappavattanti** kesādivasena tatthāpi vaṇṇādito asubhākārassa sabbaso dassanavasena pavattaṃ. **Kāyavicchandaniyakathanti** attano parassa ca karajakāye vicchandannupādanakathaṃ. **Muttaṃ vāti**-ādinā byatirekamukhena kāyassa amanuññataṃ dasseti. Tattha ādito tīhi padehi adassanīyatāya asāraikatāya, majjhe catūhi duggandhatāya, ante ekena lesamattenapi manuññatābhāvamassa dasseti. **Atha khoti**-ādinā anvayato sarūpeneva amanuññatāya dassanaṃ. **Chandoti** dubbalarāgo. **Rāgoti** balavarāgo. “Kesā lomādī”ti saṅkhepato vuttamatthaṃ vibhāgena dassetuṃ “**yepi hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Asubhāti** āgantukena subhākārena virahitattā asubhā. **Asucinoti** attano sabhāveneva asucino. **Paṭikūlati** nāgarikassa asucikaṭṭhānaṃ viya jigucchaniyattā paṭikūlā.

1. Ma-Ṭṭha 1. 325 piṭṭhe.

2. Saṃ-Ṭṭha 3. 296 piṭṭhe.

3. Di-Ṭṭha 1. 276 piṭṭhe.

Kesā nāmete vaṇṇatopi paṭikūlā, saṅṭhānatopi gandhatopi āsayatopi okāsatopi paṭikūlāti dassento “**so ca nesam -pa- pañcahi kāraṇehi veditabbo**”ti āha. Manuññepi¹ hi yāgupatte vā bhattapatte vā kesavaṇṇam kiñci disvā “kesamissakamidam, haratha nan”ti jigucchanti, evam kesā **vaṇṇato** paṭikūlā. Rattim paribhuñjantāpi kesasaṅṭhānam akkavākam vā makacivākam vā chupitvā tatheva jigucchanti, evam **saṅṭhānatopi** paṭikūlā. Telamakkhanapupphadhūpādisaṅkhāravirahitānañca kesānam gandho paramajeguccho hoti, tato jegucchataro aggimhi pakkhittānam. Kesā hi vaṇṇasaṅṭhānato appaṭikūlāpi siyūm, gandhena pana paṭikūlāyeva. Yathā hi daharassa kumārakassa vaccam vaṇṇato haliddivaṇṇam, saṅṭhānatopi haliddipiṇḍasaṅṭhānam, saṅkārattāṇe chaḍḍitañca uddhumātakakālasunakhasarīram vaṇṇato tālapakkavaṇṇam, saṅṭhānato vaṭṭetvā vissatṭhamudiṅgasaṅṭhānam, dāṭhāpissa sumanamakuṭasadisāti ubhayampi vaṇṇasaṅṭhānato siyā appaṭikūlam, gandhena pana paṭikūlameva, evam kesāpi siyūm vaṇṇasaṅṭhānato appaṭikūlā, **gandhena** pana paṭikūlāyevāti.

Yathā pana asuciṭṭhāne gāmanissandena jātāni sūpeyyapaṇṇāni nāgarikamanussānam jegucchāni honti aparibhogāni, evam kesāpi pubbalohitamuttakarīsapittasemhādinissandena jātattā jegucchāti idam tesam **āsayato** paṭikulyam. Ime ca kesā nāma gūtharāsīmhi uṭṭhitakaṇṇakam viya ekatimsakoṭṭhāsarāsīmhi jātā, te susānasaṅkārattāṇādīsu jātasākam viya parikhādīsu jātakamalakuvalayādipuppham viya ca asuciṭṭhāne jātattā paramajegucchāti idam tesam **okāsato** paṭikulyam. Yathā ca kesānam, evam sabbakoṭṭhāsānañca vaṇṇasaṅṭhānagandhāsayokāsavasena pañcadhā paṭikūlatā veditabbāti āha “**evam lomadinan**”ti. **Pañcapañcappabhedanāti** ettha bāhiratthasamāso daṭṭhabbo pañca pañca pabhedā etassāti pañcapañcappabhedoti.

Samvaṇṇentoti vitthārento. **Asubhāyāti** asubhamātikāya. **Phātikammanti** bahulīkāro. **Pañcaṅgavippahīnam pañcaṅgasamannāgatanti** ettha² kāmaccando byāpādo thinamiddham uddhaccakukkuccam vicikicchāti imesam pañcannam

1. Visuddhi 1. 242; Abhi-Ṭṭha 2. 222 piṭṭhesupi passitabbam.

2. Visuddhi 1. 141 piṭṭhādīsupi passitabbam.

nīvaraṇānaṃ pahānavasena pañcaṅgavippahīnatā veditabbā. Na hi etesu appahīnesu jhānaṃ uppajjati, tenassetāni pahānaṅgānīti vuccanti. Kiñcāpi hi jhānakkhaṇe aññepi akusalā dhammā pahīyanti, tathāpi etāneva visesena jhānantarāyakarāni. Kāmacchandena hi nānāvisayapalobhitaṃ cittaṃ na ekattārammaṇe samādhiyati, kāmacchandābhībhūtaṃ vā cittaṃ na kāmādhātuppahānāya paṭipadaṃ paṭipajjati, byāpādena ca ārammaṇe paṭihaññamānaṃ na nirantaraṃ pavattati, thinamiddhābhībhūtaṃ akammaññaṃ hoti, uddhaccakukkucaparetaṃ avūpasantameva hutvā paribbhamati, vicikicchāya upahataṃ jhānādhigamasādhikaṃ paṭipadaṃ nārohati. Iti visesena jhānantarāyakarattā etāneva pahānaṅgānīti vuttāni.

Yasmā pana vitakko ārammaṇe cittaṃ abhiniropeti, vicāro anuppabandhati, tehi avikkhepāya sampāditapayogassa cetaso payogasampattisambhavā pīti pīnanaṃ, sukhañca upabrūhanaṃ karoti, atha naṃ sasampayuttadhammaṃ etehi abhiniropanā nubandhana pīnana upabrūhanehi anuggahitā ekaggatā ekattārammaṇe samaṃ sammā ādhiyati, tasmā vitakko vicāro pīti sukhaṃ cittekaggatāti imesaṃ pañcannaṃ uppattivāsena pañcaṅgasamannāgatatā veditabbā. Uppannesu hi etesu pañcasu jhānaṃ uppannaṃ nāma hoti, tenassa etāni pañca samannāgataṅgānīti vuccanti. Tasmā na etehi samannāgataṃ aññadeva jhānaṃ nāma atthīti gahetabbaṃ. Yathā pana aṅgamattavaseneva caturaṅginī senā, pañcaṅgikaṃ tūriyaṃ, aṭṭhaṅgiko ca maggoti vuccati, evamidampi aṅgamattavaseneva “pañcaṅgikan”ti vā “pañcaṅgasamannāgatan”ti vā vuccatīti veditabbaṃ.

Etāni ca pañcaṅgāni kiñcāpi upacārakkhaṇepi atthi, atha kho upacāre pakaticittato balavatarāni, idha pana upacāratopi balavatarāni rūpāvacarakkhaṇappattāni¹. Ettha hi vitakko suvisadena ākāreṇa ārammaṇe cittaṃ abhiniropayamāno uppajjati, vicāro ativiya ārammaṇaṃ anumajjamāno, pītisukhaṃ sabbāvantaṃpi kāyaṃ pharamānaṃ. Teneva vuttaṃ “nāssa kiñci sabbāvato kāyassa vivekajena pītisukhena apphūtaṃ hotī”ti. Cittekaggatāpi heṭṭhimamhi samuggapaṭale uparimaṃ samuggapaṭalaṃ viya ārammaṇe suphusitā hutvā uppajjati.

1. Rūpāvacarajhānappattāni (Sī)

Ayametesam itarehi viseso, tasmā “pañcaṅgasamannāgatan”ti appanājhānameva visesetvā vuttaṃ.

Tividhakalyāṇaṃ dasalakkhaṇasampannanti ettha pana jhānassa ādimajjhapariyosānavasena tividhakalyāṇatā, tesamyeva ādimajjhapariyosānānaṃ lakkhaṇavasena dasalakkhaṇasampannatā veditabbā. Vitthāranayaṃ panettha sayameva pakāsayissati. Kilesacorehi anabhibhavanīyattā jhānaṃ “**cittamañjūsan**”ti vuttaṃ. **Nissāyāti** pādakaṃ katvā.

Dasalakkhaṇavibhāvaneneva tividhakalyāṇatāpi vibhāvitā hotīti dasalakkhaṇaṃ tāva dassetto “**tatrimānī**”ti-ādimāha. Tattha **pāripanthikato cittavisuddhī**-ādīnaṃ padānaṃ attho “**tatrāyaṃ pālī**”ti-ādīnaṃ vuttapālivaṇṇanāyameva āvi bhavissati. **Tatrāti** tasmim dasalakkhaṇavibhāvane. **Paṭipadāvisuddhīti** paṭipajjati jhānaṃ etāyāti paṭipadā, gotrabhupariyosāno pubbhāgiyo bhāvanānayo. Paripanthato visujjhanam visuddhi, paṭipadāya visuddhi paṭipadāvisuddhi. Sā panāyaṃ yasmā jhānassa uppādakkhaṇe labbhati, tasmā vuttaṃ “**paṭipadāvisuddhi ādīti**. **Upekkhānubrūhanāti** visodhetabbatādīnaṃ abhāvato jhānapariyāpannāya¹ ttramajjhattupekkhāya kiccanipphattiyā anubrūhanā. Sā panāyaṃ yasmā visesato jhānassa ṭhitikkhaṇe labbhati, tena vuttaṃ **upekkhānubrūhanā majjhe**”ti. **Sampahaṃsanāti** tattha dhammānaṃ anativattanādisādhakassa nāṇassa kiccanipphattivasena pariyodapanā. Sā pana yasmā jhānassa osānakkhaṇe pākaṭā hoti, tasmā vuttaṃ “**sampahaṃsanā pariyosanan**”ti. **Imāni tīṇi lakkhaṇānīti** paripanthato cittassa visujjhanākāro, majjhimassa samathanimittassa paṭipajjanākāro, tattha pakkhandanākāroti imāni tīṇi jhānassa ādito uppādakkhaṇe appanāppattilakkhaṇāni. Tehi ākārehi vinā appanāppattiyā abhāvato asati ca appanāyaṃ tadabhāvato **ādikalyāṇaṇceva** visuddhipaṭipadattā yathāvuttehi lakkhaṇehi samannāgatattā **ca tilakkhaṇasampannaṇca**. Iminā nayena majjhapariyosānalakkhaṇaṇca yojanā veditabbā.

1. Ajhānapariyāpannāya (Ka)

Keci pana “paṭipadāvisuddhi nāma sasambhāriko upacāro, upekkhānubrūhanā nāma appanā, sampahaṁsanā nāma paccavekkhaṇā”¹ti vaṇṇayanti, taṁ na yuttaṁ. Tathā hi sati ajhānadhammehi jhānassa guṇasaṁkittanaṁ nāma kataṁ hoti. Na hi bhūmantaraṁ bhūmantarapariyāpannaṁ hoti, pāḷiyā cetāṁ virujjhati. “Ekattagataṁ cittaṁ paṭipadāvisuddhipakkhandañceva hoti upekkhānubrūhitañca ñāṇena ca sampahaṁsitaṁ”¹ti hi pāḷiyaṁ¹ vuttaṁ. Ettha hi **ekattagataṁ cittaṁ** indriyānaṁ ekarasabhāvena ekaggatāya ca sikhāppattiyā tadanuguṇaṁ ekattagataṁ sasampayuttaṁ appanāppattaṁ cittaṁ vuttaṁ, tasseva ca paṭipadāvisuddhipakkhandatādi anantaraṁ vuccate. Tasmā pāḷiyaṁ ekasmiṁyeva appanācittakkhaṇe paṭipadāvisuddhi-ādīnaṁ vuttattā anto-appanāyameva parikkammāgamanavasena paṭipadāvisuddhi, tatramajjhattupekkhāya kiccavasena upekkhānubrūhanā, dhammānaṁ anativattanādibhāvasādhanena pariyodāpakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena sampahaṁsanā ca veditabbā.

Katham²? Yasmim vāre appanā uppajjati, tasmim **yo** nīvaraṇasaṁkhāto kilesagaṇo **tassa** jhānassa **paripantho, tato cittaṁ visujjhati** visuddhattā āvaraṇavirahitaṁ hutvā **majjhimaṁ samathanimittaṁ paṭipajjati**. Majjhimaṁ samathanimittaṁ nāma samappavatto appanāsamādhiyeva, līnuddhaccasaṁkhātānaṁ ubhinnaṁ antānaṁ anupagamanena **majjhimo**, savisesaṁ paccanīkadhammānaṁ vūpasamanato **samatho**, yogino sukhavisesānaṁ kāraṇabhāvato **nimittanti** katvā. Tassa pana appanācittassa anantarapaccayabhūtaṁ gotrabhucittaṁ satipi parittamahaggatabhāvabhede paccayapaccayuppannabhāvabhede ca ekissāyeva santatiyā pariṇāṁmūpagamanato ekasantatipariṇāmanayena tathattaṁ appanāsamādhivasena samāhitabhāvaṁ upagacchamānaṁ **majjhimaṁ samathanimittaṁ paṭipajjati** nāma. Evaṁ paṭipannattā tathattupagamanena **tattha pakkhandati** nāma. Yasmiñhi khaṇe tathattaṁ majjhimaṁ samathanimittaṁ paṭipajjati, tasmimyeva khaṇe tathattupagamanena appanāsamādhinā samāhitabhāvūpagamanena **tattha pakkhandati** nāma. Evaṁ tāva purimasmiṁ gotrabhucitte vijjamānā paripanthavisuddhimajjhimasamathappaṭipattipakkhandanākārā āgamanavasena nipphajjamānā **paṭhamassa jhānassa** uppādakkhaṇeyeva **paṭipadāvisuddhī**ti veditabbā. Teyeva hi ākārā paccayavisesato jhānakkaṇe nipphajjamānā **paṭipadāvisuddhī**ti vuttā.

1. Khu 9. 167 piṭṭhe. 2. Paṭisaṁ-Ṭṭha 2. 76; Visuddhi 1. 144 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

Evam visuddhassa pana tassa cittassa puna sodhetabbābhāvato visodhane byāpāraṃ akaronto **visuddhaṃ cittaṃ ajjupekkhati** nāma. Samathabhāvūpagamanena samathappaṭipannassa puna samādhāne byāpāraṃ akaronto **samathappaṭipannaṃ ajjupekkhati** nāma. Samathappaṭipannabhāvato eva cassa kilesasaṃsaggaṃ pahāya ekattena upaṭṭhitassa puna ekattupaṭṭhāne byāpāraṃ akaronto **ekattupaṭṭhānaṃ ajjupekkhati** nāma. Evam tatramajjhattupekkhāya kiccavasena upekkhānubrūhanā veditabbā.

Ye panete evam upekkhānubrūhite tasmim jhānacitte jātā samādhipaññāsankhātā yuganaddhadhammā aññamaññaṃ anativattamānā hutvā pavattā, yāni ca saddhādīni indriyāni nānakilesehi vimuttattā vimuttirasena ekarasāni hutvā pavattāni, yañcesa tadupagaṃ tesam anativattana-ekarasasabhāvānaṃ anucchavikaṃ vīriyaṃ vāhayati, yā cassa tasmi¹ khaṇe pavattā āsevanā, sabbepi te ākāra yasmā ñāṇena saṃkilesavodānesu taṃ taṃ ādīnavañca ānisaṃsañca disvā tathā tathā sampahaṃsittā visodhitattā pariyodāpitattā nipphannā, tasmā dhammānaṃ anativattanādibhāvasādhanena pariyodāpakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena sampahaṃsanā veditabbāti vuttaṃ.

Atha kasmā sampahaṃsanāva “pariyosānaṃ”ti vuttā, na upekkhānubrūhanāti? Yasmā tasmim bhāvanācitte upekkhāvasena ñāṇaṃ pākaṭaṃ hoti¹, tasmā ñāṇakiccabhūtā sampahaṃsanā “pariyosānaṃ”ti vuttā. Tathā hi appanākāle bhāvanāya samappavattiyā paṭipakkhassa ca suppahānato paggahādīsu byāpārassa akātabbato ajjupekkhanāva hoti. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “samaye cittassa ajjupekkhanā visuddhaṃ cittaṃ ajjupekkhati”ti ca ādi. Sā panāyaṃ ajjupekkhanā ñāṇassa kiccāsiddhiyā hoti visesato ñāṇasādhanattā appanābyāpārassa, tasmā ñāṇakiccabhūtā sampahaṃsanā “pariyosānaṃ”ti vuttā. Evam tividhāya paṭipadāvisuddhiyā laddhavisēsāya tividhāya upekkhānubrūhanāya sātisayaṃ paññandriyassa adhimattabhāvena catubbidhāpi sampahaṃsanā sijjhatīti āgamanupekkhāñāṇakiccavasena dasapi ākāra jhāne eva veditabbā.

1. Na hoti (Syā)

Evam tividhattagataṃ cittanti-ādīni tasseva cittassa thomanavacanāni. Tattha **evam tividhattagatanti** evaṃ yathāvuttena vidhinā paṭipadāvisuddhipakkhandana-upekkhānubrūhanaññānasampahaṃsanāvasena tividhabhāvaṃ gataṃ. **Vitakkasampannanti** kisesakkhobhavirahitattā vitakkena sundarabhāvamupagataṃ. **Cittassa adhiṭṭhānasampannanti** tasmimīyeva ārammaṇe cittassa nirantarappavattisaṅkhātena adhiṭṭhānena sampannaṃ anūnaṃ. Yathā adhiṭṭhānavasiyaṃ adhiṭṭhānanti jhānappavatti, tathā idhāpi cittassa adhiṭṭhānanti cittekaggatāpi yujjati. Tena hi ekasmimīyeva ārammaṇe cittaṃ adhiṭṭhāti, na ettha vikkhipatīti. **Samādhisampannanti** visuṃ vuttattā pana vuttanayeneva gahetabbo. Atha vā samādhisseva jhānaṅgasaṅgahitattā “cittassa adhiṭṭhānasampannaṃ”ti jhānaṅgapañcakavasena vuttaṃ. **Samādhisampannanti** indriyasaṅgahitattā indriyapañcakavasena.

Asubhasaññāparicitenāti sakalaṃ kāyaṃ asubhanti pavattāya saññāya sahaḡatattā jhānaṃ asubhasaññā, tena paricitena paribhāvitena. **Cetasāti** cittaena. **Bahulanti** abhiṇhaṃ. **Viharatoti** viharantassa, asubhasamāpattibahulassāti attho. **Methu na dhammasamāpattiyāti** methunadhammena samaṅgibhāvato. **Paṭilīyatīti** ekapassena nilīyati nilīnaṃ viya hoti. **Paṭikuṭatīti** saṅkucati. **Paṭivattatīti** nivattati. **Na sampasārīyatīti** na visarati, abhirativasena na pakkhandatīti attho. Atha vā **paṭilīyatīti** saṅkucati tattha paṭikūlatāya saṅghitattā. **Paṭikuṭatīti** apasakkati na upasakkati. **Paṭivattatīti** nivattati, tato eva **na sampasārīyatīti**. **Nhārudaddulanti** nhārukhaṇḍaṃ nhāruvilekhaṇaṃ vā.

Addhamāsanti accantasamīyoge upayogavacanaṃ. **Paṭisallīyituntī** yathāvuttakālaṃ paṭi paṭi divase divase samāpattiyāṃ dhammacintāya¹ cittaṃ nilīyitum. **Payuttavācanti** paccayapaṭisaṃyuttavācaṃ, buddhā imesu divasesu piṇḍāya na caranti, vihāreyeva nisīdanti, tesam dinnam mahapphalaṃ hotīti ādivacanaṃ.

Kalyāṇūpanissayavasenaṅti pabbajjāya upanissayavasena. **Parekirāti Kira-**saddo arucisūcanattho. Tenāha “**idaṃ pana icchāmatan**”ti. Pavatti-ajānaṃ ārocayitābhāvo ñāte nivāraṇaṅcāti idaṃ tesam

1. Dhammacintāyaṃ ca (Syā)

icchāmattaṃ, na pana kāraṇanti attho. Apare pana vadanti “etasmim kira aḍḍhamāse na koci buddhaveneyyo ahoṣi, atha satthā imaṃ aḍḍhamāsaṃ phalasaṃpattisukhena vītināmessāmi, iti mayhañceva sukhavihāro bhavissati, anāgate ca pacchimā janatā ‘satthāpi gaṇaṃ pahāya ekako vihāsi, kimaṅgaṃ pana mayan’ti diṭṭhānugatiṃ āpajjissati, tadassa bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyāti iminā kāraṇena evamāhā”ti. **Neva koci bhagavantaṃ upasaṅkamatī** ṭhapetvā piṇḍapātanihāraṃ añño koci neva bhagavantaṃ upasaṅkamati, bhikkhusaṅgho pana satthu vacanaṃ sampaticchitvā ekaṃ bhikkhuṃ adāsi. So pātova gandhakuṭipariveṇasammajjanamukhodakadantakaṭṭhadānādīni sabbakiccāni tasmim tasmim khaṇe katvā apagacchati.

Anekakāraṇasammissoti¹ ettha kāyassa asuciduggandhajegucchapaṭikūlatāva anekakāraṇaṃ². **Maṇḍanakapakatikoti** alaṅkārasabhāvo. Koci taruṇopi yuvā na hoti, koci yuvāpi maṇḍanakajātiko na hoti yathā upasantasabhāvo ālasiyabyasanādīhi vā abhibhūto, idha pana daharo ceva yuvā ca maṇḍanakajātiko ca adhippeto. **Paṭhamayobbanam** nāma pannarasavassato yāva dvattimsa saṃvaccharāni, soḷasavassato vā yāva tettiṃsa vassāni. **Kuṇapanti** matakaḷevaram, ahissa kuṇapaṃ **ahikuṇapaṃ** evaṃ itarānipi. Atipaṭikūlajigucchaniyasabhāvato cettha imāneva tīṇi vuttānīti veditabbāni. Aññesañhi sasasūkarādīnaṃ kuṇapaṃ manussā kaṭukabhaṇḍādīhi abhisāṅkharitvā paribhuñjantipi, imesaṃ pana kuṇapaṃ abhinavampi jigucchantiyeva, ko pana vādo kālātikkamena pūtibhūte. Atipaṭikūlajigucchaniyatā ca nesaṃ ativiya duggandhatāya, sā ca ahīnaṃ tikhiṇakopatāya kukkuramanussānaṃ odanakummāsūpacayatāya ca sarīrassa hotīti vadanti.

Samaṇakuttakoti samaṇakiccako, kāsāvanivāsanādivasena samaṇakiccakārīti vuttaṃ hoti. Tenāha “**samaṇavesadhārako**”ti. **Sabbamakamsūti** puthujjanā sāvajjipi tattha anavajjasāññino hutvā karaṇakārāpanasamanuññatādibhedam sabbamakamsu. **Lohitakanti** ettha “lohitagatan”tipi paṭhanti. Vaggūti matā **vaggumatā puññasammatāti**

1. Anekākārasammissoti (Sī)

2. Anekākāraṃ (Sī)

pujjabhavaphalanibbattanena sattānaṃ punanena visodhanena puññanti sammatā. **Pavāhessāmīti** gamayissāmi, visodhessāmīti attho.

136. Māradheyyaṃ vuccati tebhūmakā dhammā. Vacanatthato pana māraṣṣa dheyyaṃ **māradheyyaṃ**. **Dheyyanti** ṭhānaṃ vatthu nivāso gocarō. Māro vā ettha dhiyati tiṭṭhati pavattatīti **māradheyyaṃ**, **māro**ti cettha kilesamāro adhippeto, kilesamāraṣṣeneva ca devaputtamāraṣṣa kāmabhava ādhipaccanti. **Māraṣṣayaṃ nātikkamiṣṣatīti cintetvā**ti evamayaṃ saṃvegaṃ paṭilabhitvā māraṣṣayaṃ atikkameyyāpi, mayā pana evaṃ vutte uppannaṃ saṃvegaṃ paṭippassambhetvā māraṣṣayaṃ nātikkamiṣṣatīti evaṃ cintetvā. **Dvivaṣṣananti** dvikkhattuṃ vacanaṃ, āmeditavacaṣṣanti vuttaṃ hoti. **Niyojenti**ti ettha ayaṃ andhabālā devatā evaṃ uppannaṣṣaṃvegaṃlakāṃ samaṇadhammaṃ katvā “ayaṃ māraṣṣayaṃ atikkameyyāpi”ti cintetvā attano aññāṇatāya “matā saṃsārato muccanti”ti evaṃladdhikāpi samānā attano laddhivaṣṣena matā bhikkhū saṃsārato muccantiṭi imamaṭṭhaṃ anupaparikkhitvā taṃ tattha niyojesīti veditabbaṃ.

Kiñcāpi asubhakathaṃ kathentena bhagavatā yathā tesāṃ bhikkhūnaṃ maraṇabhayaṃ na bhavissati, tathā desitattā bhikkhūnaṃca taṃ dhammakathaṃ sutvā asubhabhāvanānuyogena kāye viḡatachandarāgatāya maraṇassa abhipatthitabhāvato bhayaṃ natthi, taṃ pana asihatthaṃ tathā vicarantaṃ disvā tadaññesaṃ bhikkhūnaṃ uppajjanakabhayaṃ sandhāya “hotiyeva bhayaṃ”ti-ādi vuttanti vadanti. “Attanāpi attānaṃ jīvitā voropenti, aññamaññampi jīvitā voropenti”ti vuttattā **“sabbānīpi tāni pañca bhikkhusatāni jīvitā voropesī”**ti idaṃ yebhuyyavaṣṣena vuttanti gaḡetabbaṃ. Appakaṃ hi ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpaḡuṃ na hotīti “pañcasatāni”ti vuttaṃ. Tasmā ye ca attanāva attānaṃ aññamaññāṃca jīvitā voropesuṃ, te ṭhapetvā avasese puthujjanabhikkhū **sabbe** ca ariye ayaṃ jīvitā voropesīti veditabbaṃ.

164. **Paṭisaṃllānā vuṭṭhitoti** ettha **paṭisaṃllānanti** tehi tehi sattaṣṣaṃkhārehi paṭinivattitvā apasakkivā saṃllānaṃ nilīyanaṃ vivecanaṃ, kāyacittehi tato vivittatā ekībhāvoti vuttaṃ hoti. Tenāha

“**ekībhāvato**”ti, pavivekatoti attho. **Ekībhāvoti** hi kāyacittaviveko vutto. **Vuṭṭhitoti** tato duvidhavivekato bhavaṅguppattiyā rūpārammaṇādisaṅkhārasamāyogena gahaṭṭhapabbajitādisattasamāgamena ca apeto. **Uddesaṃ paripucchaṃ gaṇhantīti** attano attano ācariyānaṃ santike gaṇhanti. Kāmaṃ dasānussatiggahaṇeneva ānāpānassatipi gahitā, sā pana tattha sannipatitabhikkhūsu bahūnaṃ sappāyā sātthikā ca, tasmā puna gahitā. Tathā hi bhagavā tameva kammaṭṭhānaṃ tesāṃ bhikkhūnaṃ kathesi. Āhāre paṭikūlasaññā asubhakammaṭṭhānasadisā, cattāro pana āruppā ādikammikānaṃ ananurūpāti tesāṃ idha aggahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

Vesālīm upanissāyāti vesālīnagaraṃ gocaragāmaṃ katvā **upaṭṭhānasālāyanti** dhammasabhāyaṃ. **Muhuttenevāti** sathhari saddhamme ca gāravena upagatabhikkhūnaṃ vacanasamanantarameva uṭṭhahimsūti katvā vuttaṃ. Buddhakāle kira bhikkhū bhagavato sandesaṃ sirasā sampaṭicchitum ohitasotā viharanti. **Yassāti** yassa kattabbassa. **Kālanti** desanākālaṃ sandhāya vadati.

Paṭhamapaññattinidāna vaṇṇanā niṭhitā.

Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanā

165. **Arahattappattiyāti** arahattappatti-atthāya. **Aññaṃ pariyāyanti** arahattādhigamatthāya aññaṃpi kāraṇaṃ. **Ācikkhantoti** pasamsāpubbakaṃ desento, pasamsā ca tattha abhirucijananena ussāhanatthā¹. Tañhi sutvā bhikkhū “bhagavā imaṃ samādhim anekehi ākārehi pasamsati, santo kirāyaṃ samādhi paṇīto ca asecanako ca sukho ca vihāro, pāpadhamme ca ṭhānaso antaradhāpetī”ti sañjātābhirucino ussāhajātā sakkaccaṃ anuyuñjitabbaṃ paṭipajjitabbaṃ maññanti.

Atthayojanakkamanti atthañca yojanakkamañca. Bhagavā attano paccakkhabhūtaṃ samādhim desanānubhāvena tesampi bhikkhūnaṃ āsannaṃ paccakkhañca

1. Ussāhanatā (Syā)

karonto sampiṇḍanavasena “**ayampi kho**”ti-ādimāha.

Assāsapassāsapariggāhikāti dīgharassādivisesehi saddhim assāsapassāse paricchijja gāhikā, te ārabba pavattāti attho.

Idāni yathāvuttamattham pāḷiyā vibhāvento āha “**vuttañhetan**”ti-ādi. Tattha **no passāso no assāsoti** so soyeva attho paṭisedhena visesetvā vutto. **Assāsavasenā**ti assāsam ārammaṇam katvāti vuttam hoti. **Passāsavasenā**ti etthāpi eseva nayo. **Upaṭṭhānam satī**ti asammussanatāya tameva assāsam passāsañca upagantvā ṭhānam sati nāmāti attho. Ettāvata ānāpānesu sati **ānāpānassatī**ti ayamattho vutto hoti. Idāni sativaseneva puggalam niddisitukāmena “**yo assasati, tassu paṭṭhāti, yo passa sati, tassupaṭṭhāti**”ti vuttam. Yo assasati, tassa sati assāsam upagantvā tiṭṭhati, yo passasati, tassa sati passāsam upagantvā tiṭṭhatīti attho.

Yuttoti sampayutto. **Ānāpānassatiyanti** ānāpānassatiyam paccayabhūtāyanti attho. Purimasmiñhi atthe samādhissa satiyā sahajātādipaccayabhāvo vutto sampayuttavacanato, dutiyasmim pana upanissayabhāvopi. Upacārajjhānasahagatā hi sati appanāsamādhissa upanissayo hotīti ubhayathāpi sahajātādīnam sattannampi paccayānam vasena paccayabhāvam dasseti. “Puna ca param udāyi akkhātā mayā sāvakānam paṭipadā, yathāpaṭipannā me sāvakā cattāro satipaṭṭhāne bhāventī”ti-ādīsu¹ uppādanavaḍḍhanaṭṭhena bhāvanāti vuccatīti tadubhayavasena attham dassento “**bhāvitoti uppādito vaḍḍhito cā**”ti āha. Tattha bhāvam vijjamānataṃ ito gatoti **bhāvito**, uppādito paṭiladdhamattoti attho. Uppanno pana laddhāsevano bhāvito, paguṇabhāvam āpādito vaḍḍhitoti attho. **Bahulīkatoti** bahulam pavattito. Tena āvajjanādivasībhāvappattimāha. Yo hi vasībhāvam āpādito, so icchiticchitakkhaṇe samāpajjitabbato² punappunam pavattissati. Tena vuttam “**punappunam kato**”ti. Yathā “idheva bhikkhave samaṇo³ vivicceva kāmehī”ti⁴ ca evamādīsu paṭhamapade vutto

1. Ma 2. 203 piṭṭhe.

3. Ma 1. 92; Am 1. 560 piṭṭhesu.

2. Sammāpajjitabbato (Sī, Ka)

4. Dī 3. 69; Sam 1. 412 piṭṭhesu.

eva-saddo dutiyādīsupi vuttoyeva hoti, evamidhāpīti āha “**ubhayattha evasaddena niyamo veditabbo**”ti.

Ubhayapadaniyamena laddhaguṇaṃ dassetuṃ “**ayaṃ hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Asubhakammaṭṭhānanti** asubhārammaṇaṃ jhānamāha. Tañhi asubhesu yogakammabhāvato yogino sukhavisesānaṃ kāraṇabhāvato ca “asubhakammaṭṭhānan”ti vuccati. **Kevalanti** iminā ārammaṇaṃ nivatteti. **Paṭivedhavasenāti** jhānapaṭivedhavasena. Jhānañhi bhāvanāvisesena ijjhantaṃ attano visayaṃ paṭivijjhantameva pavattati yathāsabhāvato paṭivijjhīyati cāti paṭivedhoti vuccati. **Oḷārikārammaṇattāti** bībhacchārammaṇattā. **Paṭikūlārammaṇattāti** jigucchitabbārammaṇattā. **Pariyāyenāti** kāraṇena lesantarena vā. **Ārammaṇasantatāyapīti** anukkamena vicetabbataṃ pattārammaṇassa paramasukhumataṃ sandhāyāha. Sante hi sannisinne ārammaṇe pavattamāno dhammo sayampi sannisinnova hoti. Tenāha “**santo vūpasanto nibbuto**”ti, nibbutasabbapariḷāhoti attho. **Ārammaṇasantatāya** tadārammaṇānaṃ dhammānaṃ santatā lokuttaradhammārammaṇāhi paccavekkhaṇāhi dīpetabbā.

Nāssa santapaṇītabhāvāvaham kiñci secananti **asecanako**, asecanakattā **anāsittako**, anāsittakattā eva **abbokiṇṇo** asammiṣso parikammādinā, tatoyeva **pāṭiyekko**, visumyeveko **āveniko** asādhāraṇo. Sabbametaṃ sarasato eva santabhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ, parikammaṃ vā santabhāvanimittaṃ. **Parikammanti** ca kaṣiṇakaraṇādinimittuppādapariyosānaṃ, tādisaṃ idha natthīti adhippāyo. Tadā hi kammaṭṭhānaṃ nirassādattā asantaṃ appaṇītaṃ siyā. Upacārena vā natthi ettha santatāti yojanā. Yathā upacārakkhaṇe nīvaraṇavigamena aṅgapātubhāvena ca paresaṃ santatā hoti, na evamimassa. Ayaṃ pana ādimanasi -pa- paṇīto cāti yojanā. **Kecīti** uttaravihāravāsike sandhāyāha. **Anāsittakoti** upasecanena anāsittako. Tenāha “**ojavanto**”ti, ojavantasadisoti attho. **Madhuroti** iṭṭho. Cetasikasukhappaṭilābhasaṃvattanaṃ tikacatukkajjhānavasena upekkhāya vā santabhāvena sukhagatikattā sabbesampi vasena veditabbānaṃ. Jhānasamuṭṭhānapaṇītarūpaphuṭasarīratāvasena pana

kāyikasukhappaṭilābhasamvattanam daṭṭhabbam, tañca kho jhānato uṭṭhitakāle. Imasmim pakkhe **appitappitakkhaṇeti** idam hetumhi bhummavacanam daṭṭhabbam.

Avikkhambhīti jhānena sakasantānato anīhaṭe appahīne. **Akosallasambhūti** akosallam vuccati avijjā, tato sambhūte. Avijjāpubbaṅgamā hi sabbe pāpadhammā. **Khaṇenevāti** attano pavattikkhaṇeneva. **Antaradhāpetīti** ettha antaradhāpanam vināsanam. Tam pana jhānakattukassa¹ idhādhippetattā pariyuṭṭhānappahānam hotīti āha “**vikkhambhīti**”ti. **Vūpasametīti** visesena upasameti. Visesena upasamanam pana sammadeva upasamanam hotīti āha “**suṭṭhu upasameti**”ti.

Nanu ca aññopi samādhī attano pavattikkhaṇeneva paṭipakkhadhamme antaradhāpeti vūpasameti, atha kasmā ayameva samādhī evam visesetvā vuttoti? Pabbabhāgato paṭṭhāya nānāvittakkavūpasamanasabbhāvato. Vuttañhetam “ānāpānassati bhāvetabbā vitakkupacchedāya”ti². Apica tikkhapaññassa ñāṇuttarassetam kammaṭṭhānam, ñāṇuttarassa ca kilesappahānam itarehi sātisayam yathā saddhādhimuttehi diṭṭhippattassa, tasmā imam visesam sandhāya “ṭhānaso antaradhāpeti vūpasameti”ti vuttam. Atha vā nimittapātubhāve sati khaṇeneva aṅgapātubhāvasabbhāvato ayameva samādhī “ṭhānaso antaradhāpeti vūpasameti”ti vutto yathā tam mahato akālameghassa uṭṭhitassa dhārānipāte khaṇeneva³ pathaviyam rajojallassa vūpasamo. Tenevāha “seyyathāpi bhikkhave mahā akālamegho uṭṭhito”ti-ādī. Sāsanikassa jhānabhāvanā yebhuyyena nibbedhabhāgiyāva hotīti āha “**nibbedhabhāgiyattā**”ti. Buddhānam pana ekaṃsena nibbedhabhāgiyāva hoti. Imameva hi kammaṭṭhānam bhāvetvā sabbepi sammāsambuddhā sammāsambodhim adhigacchanti, ariyamaggassa pādakabhūto ayam samādhī anukkamena vaḍḍhitvā ariyamaggabhāvam upagato viya hotīti āha “**anupubbena ariyamaggavuḍḍhippatto**”ti. Ayam panattho virāganirodhapaṭinissaggānupassanānam vasena sammadeva yujjati.

1. Jhānavatthukassa (Syā)

2. Am 3. 165; Khu 1. 120 piṭṭhesu.

3. Dhārānipāto khaṇeneva (St), dhārānipātakkhaṇeneva (Ka)

Kathanti idam pucchanākāravibhāvanapadam, pucchā cettha kathetukamyatāvasena aññesam asambhavato, sā ca upari desanam āruḥhanam sabbesam pakāravisesanam āmasanavasenāti imamattham dassento “**kathanti -pa- vitthāretukamyatāpucchā**”¹ āha. **Katham bahulikatoti** etthāpi ānāpānassatisamādhīti padam ānetvā sambandhitabban. Tattha **kathanti** ānāpānassatisamādhītibahulikāram nānappakārato vitthāretukamyatāpucchā. **Bahulikato ānāpānassatisamādhīti** tathā puṭṭhadhammanidassananti imamattham “**vaseva nayo**”² ti imināyeva atidissati. Heṭṭhā papañcavasena vuttamattham sukhaggahaṇattham saṅgahetvā dassento “**ayam panettha saṅkhepattho**”³ ti āha, piṇḍatthoti vuttam hoti.

Tamatthanti tam “katham bhāvito”⁴ ti-ādīnā pucchāvasena saṅkhepatto vuttamattham. “Idha tathāgato loke uppajjati”⁵ ti-ādīsu² idha-saddo lokam upādāya vutto. “Idheva tiṭṭhamānassā”⁶ ti-ādīsu³ okāsam. “Idhāham bhikkhave bhuttāvī assam pavārito”⁷ ti-ādīsu⁴ padapūraṇamattaṃ. “Idha bhikkhu dhammam pariyāpuṇāti”⁸ ti-ādīsu⁵ pana sāsanaṃ. “Idha bhikkhave bhikkhū”⁹ ti idhāpi sāsanamevāti dassento “bhikkhave imasmim sāsane bhikkhū”¹⁰ ti vatvā tamevattham pākaṭam katvā dassetuṃ “**ayamhi**”¹¹ ti-ādīmāha. Tattha **sabbappakāra-ānāpānassatisamādhiniibbattakassāti** sabbappakāraggaṇaṃ soḷasa pakāre sandhāya. Te hi imasmimyeva sāsane. Bāhirakā hi jānantā ādīto catuppakārameva jānanti. Tenāha “**aññasāsanassa tathābhāvappaṭisedhano**”¹² ti, yathāvuttassa puggalassa nissayabhāvappaṭisedhanoti attho. Etena “idha bhikkhave”¹³ ti idam antogadha-eva-saddanti dasseti¹⁴. Santi hi ekapadānīpi avadhāraṇāni yathā vāyubhakkhoti. Tenevāha “**idheva bhikkhave samaṇo**”¹⁵ ti-ādi. Paripuṇṇasamaṇakaraṇadhammo hi yo, so sabbappakāra-ānāpānassatisamādhiniibbattako. **Parappavādāti** paresam aññatitthiyānam nānappakāravādā titthāyatanāni.

1. Kathetukamyatāpucchāti (sabbattha)

2. Ma 1. 236; Am 1. 169 piṭṭhesu.

3. Dī 2. 227 piṭṭhe.

4. Ma 1. 16 piṭṭhe.

5. Am 2. 76 piṭṭhe.

6. Etena “idha bhikkhave”¹³ ti ettha idha-saddo antogadha eva-saddatthoti dasseti (Mūlapaṇṇāsake satipaṭṭhānasuttaṭīkāyam)

Araññādikasseva bhāvanānurūpasenāsanatāṃ dassetuṃ “**imassa hī**”ti-ādi vuttaṃ. Duddamo damathaṃ anupagato goṇo **kūṭagoṇo**, yathā thanehi sabbaso khīraṃ na paggharati, evaṃ dohapaṭibandhiniṃ **kūṭadhenu**. **Assāti** gopassa. Rūpasaddādi ke paṭicca uppajjanaka-assādo **rūpārammaṇādiraso**. **Pubbe āciṇṇārammaṇanti** pabbajitāto pubbe, anādimati vā saṃsāre paricitārammaṇaṃ. Upacāravasena upanisīdati, appanāvasena upanipajjatīti yojetabbaṃ.

Idhāti imasmim sāsane. **Nibandheyyāti** bandheyya. **Satiyāti** sammadeva kammaṭṭhānasallakkaṇavasappavattāya satiyā. **Ārammaṇeti** kammaṭṭhānārammaṇe. Daḥanti thiraṃ, yathā satokārissa upacārappanābhedo samādhī ijjhati, tathā thāmagataṃ katvāti attho.

Muddhabhūtaṃ santatādivisesaguṇavantaṭāya buddhādīhi ariyehi samāsevitabhāvato ca muddhasadisāṃ, uttamanti attho. **Visesādhigamadiṭṭhadhammasukhavihārapadaṭṭhānanti** sabbesaṃ buddhānaṃ ekaccānaṃ paccekabuddhānaṃ buddhasāvakānaṃ viśesādhigamassa ceva aññakammaṭṭhānena adhiḡatavisesānaṃ diṭṭhadhammasukhavihārasa ca padaṭṭhānabhūtaṃ. **Vatthuvijjācariyo viya bhagavā** yogīnaṃ anurūpanivāsāṭṭhānupadissanato. **Bhikkhu dīpisadiso** araññe ekako viharitvā paṭipakkhanimmathanena icchitatthasādhanato. **Phalamuttamanti** sāmāññaphalamāha. **Parakkamajavayogabhūminti** bhāvanussāhajavassa yogakaraṇabhūmibhūtaṃ.

Evaṃ vuttalakkhaṇesūti abhidhammapariyāyena suttantapariyāyena vuttalakkhaṇesu. **Rukkhasamīpanti** “yāvatā majjhanhike kāle samantā chāyā pharati, nivāte paṇṇāni patanti, ettāvatā rukkhamūlanti vuccatī”ti evaṃ vuttaṃ rukkhasa samīpaṭṭhānaṃ. **Avasesasattavidhasenāsananti** pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanappatthaṃ abbhokāsaṃ palālapuñjanti evaṃ vuttaṃ. **Ututtayānukūlaṃ dhātucariyānukūlanti** gimhādi-ututtayassa semhādidhātuttayassa mohādicaritattayassa ca anukūlaṃ. Tathā hi gimhakāle araññaṃ anukūlaṃ sommasītalabhāvato, hemante rukkhamūlaṃ himapātānivāraṇato, vassakāle suññāgāraṃ vassanivāraṇagehasambhavato. Semhadhātukassa semhapakatikassa araññaṃ anukūlaṃ dūraṃ gantvā bhikkhācaraṇena semhassa vūpasamanato, pittadhātukassa rukkhamūlaṃ anukūlaṃ

sītavātasamphassasambhavato, vāṭadhātukassa suññāgāraṃ anukūlaṃ vātanivāraṇato. Mohacaritassa araññaṃ anukūlaṃ, mahā-araññe hi cittaṃ na saṅkucati vivaṭaṅgaṇabhāvato. Dosacaritassa rukkhamaṃ anukūlaṃ pasādanīyabhāvato. Rāgacaritassa suññāgāraṃ anukūlaṃ visabhāgārammaṇānaṃ pavesanivāraṇato. **Alinānuddhaccapakkhikanti** asaṅkocāvikkhepapakkhikaṃ. Sayanañhi kosajjapakkhikaṃ, ṭhānacaṅkamanāni uddhaccapakkhikāni, na evaṃ nisajjā. Tato eva tassā santatā. **Nisajjāya dalhabhāvaṃ** pallaṅkābhujanena, **assāsapassāsānaṃ pavattanasukhataṃ** uparimakāyassa ujukaṭṭhapanena, **ārammaṇapariggahūpāyaṃ** parimukhaṃ satiyā ṭhapanena dassento.

Ūrubaddhāsananti ūrūnamadhobandhanavasena¹ nisajjā.

Heṭṭhimakāyassa anujukaṃ ṭhapanāṃ nissajjāvacaṇeṇeva bodhitanti. **Ujurm kāyanti** etta kāya-saddo uparimakāyavisayoti āha “**uparimaṃ sarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā**”ti. Tam pana ujukaṭṭhapanāṃ sarūpato payojanato ca dassetuṃ “**aṭṭhārasā**”ti-ādi vuttaṃ. **Na paṇamantīti** na oṇamanti. **Na paripatatīti** na vigacchati vīthiṃ na vilaṅgheti, tato eva pubbenāparaṃ visesuppattiyā vuḍḍhiṃ phātiṃ upagacchati. Idha **pari**-saddo **abhi**-saddena samānatthoti āha “**kammaṭṭhānābhimukhaṃ**”ti, bahiddhā puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṃyeva purakkhatvāti attho. **Parīti pariggahaṭṭho** “pariṇāyikā”ti-ādīsu² viya. **Niyyānatṭho** paṭipakkhato niggamaṇaṭṭho, tasmā **pariggahitaniyyānanti** sabbathā gahitāsammosaṃ pariccattasammosaṃ satim katvā, paramaṃ satinepakkamaṃ upaṭṭhapetvāti attho. **Satovāti** satiyā samannāgato eva saranto eva assasati, nāssa kāci sativirahitā assāsappavatti hotīti attho. **Sato passasatīti** etthāpi satova passasatīti eva-saddo ānetvā vattabbo. **Satokārīti** sato eva hutvā satiyā eva vā kātabbassa kattā, karaṇasīlo vā.

Bāttimsāya akārehiti catūsu catukkesu āgatāni dīgharassādīni soḷasa padāni assāsapassāsavasena dvidhā vibhajivā vuttehi dīghamassāsāṃ ādim katvā paṭinissaggānupassipassāsapariyantehi bāttimsākārehi. Yadi “satova assasati, sato passasatī”ti etassa vibhaṅge vuttaṃ, atha kasmā

1. Ūrūnaṃ mithobandhanavasena (Syā)

2. Abhi 1. 20 piṭṭhādīsu.

“assasati passasati”cceva avatvā “satokāri”ti vuttam? Ekarasam desanam kātukāmatāya. Paṭhamacatukke padadvayameva hi vattamānakālavasena āgataṃ, itarāni anāgatakālavasena, tasmā ekarasam desanam kātukāmatāya sabbattha “satokāri”cceva vuttam. **Dīghamassāsavasenāti** dīgha-assāsavasena, vibhatti-alopam katvā niddeho. Dīghanti vā bhagavatā vutta-assāsavasena. **Cittassa ekaggataṃ avikkhepanti** vikkhepassa paṭipakkhabhāvato avikkhepoti laddhanāmaṃ cittassa ekaggabhāvaṃ pajānato sati upaṭṭhitā ārammaṇam upagantvā ṭhitā hoti. **Tāya satiyā tena ñāṇenāti** yathāvuttāya satiyā yathāvuttena ca ñāṇena. Idam vuttam hoti— dīgham assāsam ārammaṇabhūtam avikkhittacittassa asammohato vā sampajānantassa tattha sati upaṭṭhitāya hoti, tam sampajānantassa ārammaṇakaraṇavasena asammohavasena vā sampajāñam, tadadhīnasatisampajāñena taṃsamaṅgī yogāvacaro satokāri nāma hotīti. **Paṭinissaggānupassī assāsavasenāti** paṭinissaggānupassī hutvā assasanassa vasena. “Paṭinissaggānupassī assāsavasenā”ti vā pāṭho, tassa paṭinissaggānupassino assāsā paṭinissaggānupassī assāsā, tesam vasenāti attho.

Anto uṭṭhitasasanaṃ assāso, bahi uṭṭhitasasanaṃ passāsoti āha “**assāsoti bahinikkhamaṇavāto**”ti-ādi. **Suttantaṭṭhakathāyaṃ** pana bahi uṭṭhahitvāpi anto sasanato assāso, anto uṭṭhahitvāpi bahi sasanato passāsoti katvā uppaṭipāṭiyā vuttam. Atha vā mātukucchiyaṃ bahi nikkhamituṃ aladdhokāso nāsikāvāto mātukucchito nikkhantamatte paṭhamam bahi nikkhamatīti **vinayaṭṭhakathāyaṃ** uppattikkamena “ādimhi sāso assāso”ti bahinikkhamaṇavāto vutto. Tenevāha “**sabbesampi gabbhaseyyakānan**”ti-ādi. **Suttantaṭṭhakathāyaṃ** pana pavattiyam bhāvanārambhasamaye paṭhamam nāsikāvātassa anto ākaḍḍhitvā pacchā bahi vissajjanato pavattikkamena “ādimhi sāso assāso”ti antopavisaṇavāto vutto. Suttantanayoyeva cettha “assāsādimajjhapariyosānam satiyā anugacchato ajjhataṃ vikkhepagatena cittena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca, passāsādimajjhapariyosānam satiyā anugacchato

bahiddhā vikkhepagatena cittena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā cā”ti imāya pāḷiyā¹ sameti. “Bhāvanārambhe pavattikkamasseva icchitattā sundarataro”ti vadanti. **Tālum āhacca nibbāyatīti** tālum āhacca nirujjhati. Tena kira sampatijāto bāladārako khipitaṃ karoti. **Evaṃ tāvāti-**ādi yathāvuttassa atthassa nigamanāṃ. Keci “evaṃ tāvāti anenu pavattikkamena assāso bahinikkhamanavātoti gahettabbanti adhippāyo”ti vadanti.

Addhānavasenāti kāladdhānavasena. Ayañhi addhāna-saddo kālassa desassa ca vācakoti. Tattha desaddhānaṃ udāharaṇabhāvena dassetvā kāladdhānassa vasena assāsapassāsānaṃ dīgharassataṃ vibhāvetuṃ “**yathā hī**”ti-ādi vuttam. Tattha **okāsaddhānanti** okāsabhūtaṃ addhānaṃ. **Pharivāti** byāpetvā. **Cuṇṇavicuṇṇāpi** anekakalāpabhāvena. **Dīghamaddhānanti** dīghaṃ padesaṃ. **Tasmāti** saṇikaṃ pavattiyā dīghasantānatāya dīghāti vuccanti. Ettha ca hatthi-ādisarīre sunakhādisarīre ca assāsapassāsānaṃ desaddhānavasiṭṭhena kāladdhānavaseneva dīgharassatā vuttāti veditabbā “saṇikaṃ pūretvā saṇikameva nikkhamanti, sīghaṃ pūretvā sīghameva nikkhamanti”ti vacanato. **Manussesūti** samānappamāṇesupi manussasarīresu. **Dīghaṃ assasantīti** dīghaṃ assāsappabandhaṃ pavattentīti attho. **Passasantīti** etthāpi eseva nayo. Sunakhasasādayo viya rassaṃ assasanti passasanti cāti yojanā. Idaṃ pana dīghaṃ rassañca assasanaṃ passasanañca tesam sattaṇaṃ sarīrassa sabhāvoti datṭhabbaṃ. **Tesanti** tesam sattaṇaṃ. **Teti** assāsapassāsā. **Ittaramaddhānanti** appakaṃ kālaṃ. **Navahākārehīti** bhāvanamanuyuñjantassa pubbenāparaṃ aladdhavisessa kevalaṃ addhānavasena ādito vuttā tayo ākāra, te ca kho ekacco assāsaṃ suṭṭhu saṃlakkheti, ekacco passāsaṃ, ekacco tadubhayanti imesaṃ tiṇṇaṃ puggalānaṃ vasena. Keci pana “assasatipi passasatipīti ekajjhaṃvacanaṃ bhāvanāya nirantaraṃ pavattidassanattan”ti vadanti. Chandavasena pubbe viya tayo, tathā pāmojjavasenāti imehi navati ākārehi.

Kāmañcettha ekassa puggalassa tayo-eva ākāra labbhanti, tantivasena pana sabbesaṃ pāḷi-āruḷhattā tesam vasena parikammaṃ kātābhattā ca

1. Khu 9. 365 piṭṭhe.

“**tatrāyaṃ bhikkhu navahākārehi**”ti vuttaṃ. **Evaṃ pajānatoti** evaṃ yathāvuttehi ākārehi assāsapassāsē pajānato, tattha manasikāraṃ pavattentassa. **Ekenākārenāti** dīghaṃ assāsādīsu catūsu ākāresu ekena ākārena, navasu tīsu vā ekena. Tathā hi vakkhati—

“Dīgho rasso ca assāso,
Passāsopi ca tādiso.
Cattāro vaṇṇā vattanti,
Nāsikagge va bhikkhuno”ti¹.

Ayaṃ bhāvanā assāsapassāsakāyānupassanāti katvā vuttaṃ
“**kāyānupassanāsatiṭṭhānabhāvanā sampajjati**”ti.

Idāni pāḷivaseneva te nava ākāre bhāvanāvidhiṅca dassetuṃ
“**yathāhā**”ti-ādi āradham. Tattha “**kathaṃ pajānāti**”ti pajānanavidhiṃ
kathetukamyatāya pucchati. **Dīghaṃ assāsanti** vuttalakkhaṇaṃ dīghaṃ
assāsaṃ. **Addhānasaṅkhāteti** addhānanti saṅkhaṃ gate dīghe kāle, dīghaṃ
khaṇanti attho. Koṭṭhāsapariyāyo vā saṅkhāta-saddo “theyyasaṅkhātan”ti-
ādīsuviya, tasmā **addhānasaṅkhāteti** addhānakoṭṭhāse desabhāgeti attho.
Chando uppajjatiti bhāvanāya pubbenāparaṃ viśesaṃ āvahantiyā
laddhassādattā tattha sātisaṃ kattukāmatālakkaṇo kusalacchando uppajjati.
Chandavasenāti tathāpavattachandassa vasena
viśesabhāvanamanuyuñjantassa kammaṭṭhānaṃ vuḍḍhiṃ phātiṃ
gamentassa. **Tato sukhumataranti** yathāvuttachandappavattiyā purimakato
sukhumataraṃ. Bhāvanābalena hi paṭippassaddhadarathapariḷāhatāya
kāyassa assāsapassāsā sukhumatarā hutvā pavattanti. **Pāmojjaṃ uppajjati**
assāsapassāsānaṃ sukhumatarabhāvena ārammaṇassa santataratāya
kammaṭṭhānassa ca vīthippaṭipannatāya bhāvanācittasahagato pamodo
khuddikādibhedā taruṇapīti uppajjati. **Cittaṃ vivattati**ti anukkamena
assāsapassāsānaṃ ativiya sukhumatarabhāvappattiyā anupaṭṭhahane
vicetabbākārappattehi

1. Vi-Ṭṭha 2. 16 piṭṭhe.

tehi cittaṃ vinivattaṭīti keci. Bhāvanābalena pana sukhumatarabhāvappattesu assāsapassāsesu tattha paṭibhāganimitte uppanne pakati-assāsapassāsato cittaṃ nivattati. **Upekkhā saṅṭhātīti** tasmim paṭibhāganimitte upacārappanābheda samādhimhi uppanne puna jhānanibbattanattham byāpārābhāvato ajjupekkhanaṃ hoti, sā panāyaṃ upekkhā tatramajjhattupekkhāti veditabbā.

Imehi navahi ākārehīti imehi yāthāvuttehi navahi pakārehi pavattā. **Dīghaṃ assāsapassāsā kāyoti** dīghākārā assāsapassāsā cuṇṇavicuṇṇāpi samūpaṭṭhena kāyo. Assāsapassāse nissāya uppannamittampi ettha assāsapassāsasāmaññasena vuttaṃ. **Upaṭṭhānaṃ satīti** taṃ ārammaṇaṃ upagantvā tiṭṭhatīti satī upaṭṭhānaṃ nāma. **Anupassanā ñāṇanti** samathavasena nimittassa anupassanā vipassanāvasena assāsapassāse tannissayañca kāyaṃ “rūpan”ti, cittaṃ taṃsampayuttadhamme ca “arūpan”ti vavattapetvā nāmarūpassa anupassanā ca ñāṇaṃ tattha yathābhūtāvabodho. **Kāyo upaṭṭhānanti** so kāyo ārammaṇakaraṇavasena upagantvā satī ettha tiṭṭhatīti upaṭṭhānaṃ nāma. Ettha ca “kāyo upaṭṭhānaṃ”ti iminā itarakāyassapi saṅgahoti tathā vuttaṃ sammasanacārassapi idha icchittā. **No satīti** so kāyo satī nāma na hoti. Satī upaṭṭhānañceva satī ca saraṇaṭṭhena upaṭṭhānaṭṭhena ca. **Tāya satiyāti** yathāvuttāya satiyā. **Tena ñāṇenāti** yathāvutteneva ñāṇena. **Tam kāyanti** taṃ assāsapassāsakāyañceva tannissayarūpakāyañca. **Anupassatīti** jhānasampayuttañāṇena ceva vipassanāñāṇena ca anu anu passati. **Tena vuccati kāye** **kāyānupassanāsati** upaṭṭhānabhāvanāti tena anupassanena yathāvutte kāye ayaṃ kāyānupassanāsati upaṭṭhānabhāvanāti vuccati. Idam vuttaṃ hoti—yā ayaṃ yathāvutte assāsapassāsakāye tassa nissayabhūte karajakāye ca kāyasseeva anupassanā anudakabhūtāya marīciyā udakānupassanā viya na aniccādisabhāve kāye niccādibhāvānupassanā, atha kho yathārahaṃ aniccadukkhānattā subhabhāvasseeva anupassanā. Atha vā kāye “ahanti vā, mamanti vā, itthīti vā puriso”ti vā gahetabbassa kassaci bhāvato tādisaṃ

ananupassitvā kāyamattasseva anupassanā kāyānupassanā, tāya kāyanupassanāya sampayuttā satiyeva upaṭṭhānaṃ satipaṭṭhānaṃ, tassa bhāvanā vaḍḍhanā kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanāti.

Eseva nayoti “navahi ākārehi”ti-ādinā vuttavidhiṃ rassapade atidissati. **Etthāti** etasmim̐ yathādassite “kathaṃ dīghaṃ assasanto”ti-ādinā āgate pāḷinaye. **Idhāti** imasmim̐ rassa padavasena āgate pāḷinaye. **Ayanti** yogāvacarō. **Addhānavasenāti** dīghakālavasena. **Ittaravasenāti** parittakālavasena. **Imehi ākārehīti** imehi navahi ākārehi.

Tādisoti dīgho rasso ca. **Cattāro vaṇṇāti** cattāro ākāra, te ca dīghādayo eva. **Nāsikagge va bhikkhunoti** gāthā sukhatthaṃ rassaṃ katvā vuttaṃ. **Nāsikagge vāti vā-saddo** aniyamattho, tena uttaroṭṭhaṃ saṅgaṇhāti.

Sabbakāyappaṭisaṃvedīti sabbassa kāyassa paṭi paṭi paccekaṃ sammadeva vedanasīlo jānanasīlo, tassa vā paṭi paṭi sammadeva vedo etassa atthi, **taṃ** vā paṭi paṭi sammadeva vedamānoti attho. Tattha tattha sabbaggahaṇena assāsādikāyassa anavasesapariyādāne siddhepi anekakalāpasamudāyabhāvato tassa sabbesampi bhāgānaṃ saṃvedanadassanatthaṃ paṭisaddaggahaṇaṃ, tattha sakkaccakāribhāvadassanatthaṃ saṃsaddaggahaṇanti imamatthaṃ dassento “**sakalassā**”ti-ādimāha. Tattha yathā samānesupi assāsapassāsesu yogino paṭipattivīdhāne paccekaṃ sakkaccaṃyeva paṭipajjitabbanti dassetuṃ visuṃ desanā katā, evaṃ tamevatthaṃ dīpetuṃ satipi atthassa samānatāya “**sakalassā**”ti-ādinā padadvayassa visuṃ visuṃ atthavaṇṇanā katāti veditabbā. **Pākaṭaṃ karontoti** vibhūtaṃ karonto, sabbaso vibhāventoti attho. Pākaṭikaraṇaṃ vibhāvanaṃ tattha asammuyhanañāneva nesaṃ pavattanena hotīti dassento “**evaṃ viditaṃ karonto**”ti-ādimāha. Tattha **tasmāti** yasmā ñāṇasampayuttacitteneva assāsapassāse pavatteti, na vippayuttacittena, tasmā evaṃbhūto sabbakāyappaṭisaṃvedī assasissāmi passasissāmīti sikkhatīti vuccati buddhādīhīti yojanā. **Cuṇṇavicuṇṇavisateti** anekakalāpatāya cuṇṇavicuṇṇabhāvena visaṭe. **Ādi**

pākaṭo hoti satiyā nāṇassa ca vasena katapubbābhisaṅkhārassa¹ pavattattā. **Tādisena bhavitabbanti** catutthapuggalasadisena bhavitabbaṃ, pageva satim nāṇaṅca paccupaṭṭhapetvā tīsupi ṭhānesu nāṇasampayuttameva cittaṃ pavattetabbanti adhippāyo.

Evanti vuttappakārena sabbakāyappaṭisaṃvedanavaseneva. **Ghaṭatīti** ussahati. **Vāyamatīti** vāyāmaṃ karoti, manasikāraṃ pavattetīti attho. **Tathābhūtassāti** ānāpānassatiṃ bhāventassa. **Saṃvaroti** sati vīriyampi vā. **Tāya satiyāti** yā sā ānāpāne ārabha pavattā sati, tāya. **Tena manasikārenāti** yo so tatha satipubbaṅgamo bhāvanāmanasikāro, tena saddhinti adhippāyo. **Āsevatīti** “tisso sikkhāyo”ti vutte adhikusaladhamme āsevatī. Tadāsevānañhettha sikkhananti adhippetāṃ. **Purimanayeti** purimasmiṃ bhāvanānaye, paṭhamavattitudvayeti adhippāyo. Tathāpi kāmaṃ nāṇuppādanam labbhateva assāsapassāsānaṃ yāthāvato dīgharassabhāvāvabodhasabbhāvato, tathāpi taṃ na dukkaraṃ yathāpavattānaṃ tesam gahaṇamattabhāvato tatha vattamānakālappayogo kato. Idaṃ pana dukkaraṃ purisassa khuradhārāyaṃ gamanasadisam, tasmā sātīsayenettha pubbābhisaṅkhārena bhavitabbanti dīpetum anāgatakālappayogo katoti imamattham dassetum “**tattha yasmā**”ti-ādi vuttam. Tatha **nāṇuppādanādīsūti ādi**-saddena kāyasaṅkhārapassambhanapītipaṭisaṃvedanādiṃ saṅgaṇhāti. Keci panettha “saṃvarasamādānānaṃ saṅgaho”ti vadanti.

Kāyasaṅkhāranti assāsapassāsānaṃ. So hi cittasamuṭṭhānopi samāno karajakāyapaṭibaddhavuttitāya tena saṅkharīyatīti kāyasaṅkhāroti vuccati. Yo pana “kāyasaṅkhāro vacīsaṅkhāro”ti² evamāgato kāyasaṅkhāro cetanālakkhaṇo satipi dvārantaruppattiyā yebhuyyavuttiyā tabbahulavuttiyā ca kāyadvārena lakkhito, so idha nādhippeto. **Passambhentoti-ādīsu** pacchimaṃ pacchimaṃ padaṃ purimassa purimassa atthavacanaṃ. Tasmā passambhanaṃ nāma vūpasamanaṃ, taṅca tathāpayoge asati uppajjanārahassa oḷārikassa kāyasaṅkhārassa payogasampattiyā anuppādananti

1. Tathā pubbābhisaṅkhārassa (Syā)

2. Ma 1. 67 piṭṭhe.

daṭṭhabbāṃ. **Tatrāti** “oḷārikāṃ kāyasaṅkhāraṃ passambhento”ti ettha. **Apariggahitakāleti** kammaṭṭhānassa anāraddhakāle, tato eva kāyacittānampi apariggahitakāle. “Nisīdati pallaṅkaṃ ābhujitvā ujum kāyaṃ paṇidhāyā”ti hi iminā kāyapariggaho, “parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti iminā cittapariggaho vutto. Tenevāha “**kāyopi cittampi pariggahitā hontī**”ti. **Kāyoti** karajakāyo. **Sadarathāti** sapariḷāhā. Sā ca nesaṃ sadarathatā garubhāvena viya oḷārikatāya avinābhāvinīti āha “**oḷārikā**”ti. **Balavatarāti** sabalā¹ thūlā. **Santā hontīti** cittaṃ tāva bahiddhā vikkhepābhāvena ekaggaṃ hutvā kammaṭṭhānaṃ pariggahetvā pavattamānaṃ santaṃ hoti vūpasantaṃ, tato eva taṃsamuṭṭhānā rūpadhammā lahumudukammaññabhāvappattā, tadanugūṇatāya sesaṃ tisantatirūpanti evaṃ citte kāye ca vūpasante pavattamāne tannissitā assāsapassāsā santasabhāvā anukkamena sukhumasukhumatarasukhumatamā hutvā pavattanti. Tena vuttaṃ “**yadā panassa kāyopi**”ti-ādi. **Passambhemīti** paṭhamāvajjanā. Ābhujanaṃ **ābhogo**, sammā anu anu āharaṇaṃ **samannāhāro**, tasmimyeva atthe aparāparaṃ pavatta-āvajjanā tasseva atthassa manasikaraṇaṃ citte ṭhapanāṃ **manasikāro**, vīmaṃsā **paccavekkhaṇā**.

Sāradhēti sadarathe sapariḷāhe. **Adhimattanti** balavaṃ oḷārikāṃ, liṅgavipallāseṇa vuttaṃ. Kāyasaṅkhāro hi adhippeto. “Adhimattaṃ hutvā pavattati”ti kiriyāvīsesanaṃ vā etaṃ. **Sukhumanti** etthāpi eseva nayo. **Kāyamhīti** ettha citte cāti ānetvā sambandhitabbaṃ.

Paṭhamajjhānato vuṭṭhāya kariyamānaṃ dutiyajjhānassa nānāvajjanaṃ parikammaṃ paṭhamajjhānaṃ viya dūrasamussāritapaṭipakkhanti katvā taṃsamuṭṭhāno kāyasaṅkhāro paṭhamajjhāne ca dutiyajjhānūpacāre ca oḷārikoti sadiso² vutto. Esa nayo sesupacāradvayepi. Atha vā dutiyajjhānādīnaṃ adhigamāya paṭipajjato dukkhāpaṭipadādivasena kilamato yogino kāyakilamathacittupaghātādivasena vitakkādīsaṅkhobhena sapariḷāhataṃ ca cittappavattiyā dutiyajjhānādi-upacāresu kāyasaṅkhāraṇaṃ oḷārikatā veditabbā. **Atisukhumoti** aññattha labbhamāno kāyasaṅkhāro

1. Pabalā (Sī), mahabbalā (Syā)

2. Taṃsadiso (Syā)

catutthajjhāne atikkantasukhumo. Sukhumabhāvopissa tattha natthi kuto oḷārikatā appavattanato. Tenāha “**appavattimeva pāpuṇāti**”ti.

Lābhisso sato anupubbassamāpattissamāpajjanavelaṃ ekāsaneneva vā sabbesaṃ jhānānaṃ paṭilābhaṃ sandhāya majjhimabhāṇakā heṭṭhimahēṭṭhimajjhānato uparūparijhānūpacārepi sukhumatarāṃ icchanti. Tattha hi sopacārānaṃ jhānānaṃ uparūpari visesavantatā santatā ca sambhaveyya, ekāvajjanūpacāraṃ vā sandhāya evaṃ vuttaṃ. Evañhi heṭṭhā vuttavādena imassa vādassa avirodho siddho bhinnavisayattā. **Sabbesaṃnyevāti** ubhayesampi. Yasmā te sabbepi vuccamānena vidhinā passaddhimicchantiyeva. **Apariggahitakāle pavattakāyasaṅkhāro pariggahitakāle paṭippassambhatīti** idaṃ sadisasantānatāya vuttaṃ. Na hi te eva oḷārikā assāsādayo sukhumā honti. Passambhanākāro pana tesāṃ heṭṭhā vuttoyeva.

Mahābhūtapariggahe sukhumoti catudhātumukhena vipassanābhinivesaṃ sandhāya vuttaṃ. **Sakalarūpapariggahe sukhumo** bhāvanāya uparūpari paṇītabhāvato. Tenevāha “**rūpārūpapariggahe sukhumo**”ti. **Lakkhaṇārammaṇikavipassanāyāti** kalāpasammasanamāha. Nibbidānupassanāto paṭṭhāya **balavavipassanā**, tato oraṃ **dubbalavipassanā**. **Pubbe vuttanayenāti** “apariggahitakāle”ti-ādinā samathanaye vuttanayena. “Apariggahe pavatto kāyasaṅkhāro mahābhūtapariggahe paṭippassambhatī”ti-ādinā vipassanānayepi paṭippassaddhi yojetabbāti vuttaṃ hoti.

Assāti imassa “passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ”ti padassa. **Codanāsodhanāhīti** anuyogaparihārehi. **Evanti** idāni vuccamānakārena. **Kathanti** yaṃ idaṃ “passambhayaṃ -pa- sikkhatī”ti vuttaṃ, taṃ kathaṃ kena pakārena kāyasaṅkhāraṃ passambhanaṃ yogino ca sikkhanaṃ hotīti kathetukāmatāya pucchitvā kāyasaṅkhāre sarūpato oḷārikasukhumato vūpasamato anuyogaparihārato ca dassetuṃ “**katame kāyasaṅkhārā**”ti-ādi āradhaṃ. Tattha **kāyikāti** rūpakāye bhavā. **Kāyappaṭibaddhāti** kāyasannissitā. Kāye sati hontī, asati na hontī, tato eva te akāyasamuṭṭhānāpi kāyena saṅkharīyantīti **kāyasaṅkhārā**. **Passambhentoti** oḷārikoḷārikam passambhento.

Sesapadadvayaṃ tasseva vevacanaṃ. Oḷārikañhi kāyasaṅkhāraṃ avūpasantasabhāvaṃ sannisīdāpento “**passambhento**”ti vuccati, anuppādanirodhaṃ pāpento “**nirodhento**”ti, suṭṭhu santasabhāvaṃ nayanto “**vūpasamento**”ti.

Yathārūpehīti yādisehi. **Kāyasaṅkhārehīti** oḷārikehi kāyasaṅkhārehi. **Ānamanāti** abhimukhena kāyassa namanā. **Vinamanāti** visuṃ visuṃ passato namanā. **Sannamanāti** sabbato¹, suṭṭhu vā namanā. **Paṇamanāti** pacchato namanā. **Iñjanādīni** ānamanādīnaṃ vevacanaṃ, adhimattāni vā abhimukhacalanādīni ānamanādayo, mandāni iñjanādayo. **Passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ** tathārūpaṃ ānamanādīnaṃ kāraṇabhūtaṃ oḷārikaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambhento. Tasmīñhi passambhite ānamanādayopi passambhitā eva honti.

Santaṃ sukhumaṃti yathārūpehi kāyasaṅkhārehi kāyassa aparipphandanahetūhi ānamanādayo na honti, tathārūpaṃ darathābhāvato santaṃ, anoḷārikatāya sukhumaṃ. **Passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ** sāmāññato ekaṃ katvā vadati. Atha vā pubbe oḷārikoḷārikaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambhento anukkamena kāyassa aparipphandanahetubhūte sukhumasukhumatare uppādetvā tepi paṭippassambhetvā paramasukhumatāya koṭippattaṃ yaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambheti, taṃ sandhāya vuttaṃ “**santaṃ sukhumaṃ passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ**”ti.

Itīti-ādi codakavacanaṃ. Tattha **itīti** pakāratthe nipāto, **kirāti** arucisūcane, evañceti attho. Ayañhettha adhippāyo “vuttappakārena yadi atisukhumampi kāyasaṅkhāraṃ passambheti”ti. **Evaṃ santeti** evaṃ sati tayā vuttākāre labbhamāne. **Vātūpaladdhiyāti** vātassa upaladdhiyā. **Ca**-saddo samuccayattho, assāsādivātārammaṇassa cittassa pabhāvanā uppādanā pavattanā na hoti, te ca tena passambhetabbāti adhippāyo. **Assāsapassāsānañca pabhāvanāti** oḷārike assāsapassāsē bhāvanāya paṭippassambhetvā sukhumaṃ tesam pabhāvanā ca na hoti ubhayesaṃ tesam tena paṭippassambhetabbato. **Ānāpānassatiyāti** ānāpānārammaṇāya satiā ca pavattanaṃ na hoti

1. Santato (Sī), samantato (Ka)

ānāpānānaṃ abhāvato. Tato eva taṃsampayuttassa ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā uppādanāpi na hoti. **Na** hi kadāci ārammaṇena vinā sārammaṇā dhammā sambhavanti. **Na ca naṃ tanti** ettha **nanti** nipātamattaṃ. Taṃ vuttavidhānaṃ samāpattiṃ paṇḍitā paññavanto na ceva samāpajjantipi tato na vuṭṭhahantipīti yojanā. Evaṃ codako sabbena sabbam abhāvūpanayanaṃ passambhananti adhippāyena codeti.

Puna **iti kirāti**-ādi yathāvuttāya codanāya vissajjanā. Tattha **kirāti** yadīti etassa atthe nipāto. Iti kira sikkhati, mayā vuttākārena yadi sikkhatīti attho. **Evaṃ santeti** evaṃ passambhane sati. **Pabhāvanā hotīti** yadipi oḷārikā kāyasankhārā paṭippassambhanti, sukhumā pana atthevāti anukkamena paramasukhumabhāvappattassa vasena nimittupattiyā ānāpānassatiyā ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā ijjhatevāti adhippāyo.

Yathā kathaṃ viyāti yathāvuttavidhānaṃ taṃ kathaṃ viya daṭṭhabbaṃ, atthi kiñci tadatthasamapaṭipādane opammanti adhippāyo. Idāni opammaṃ dassetuṃ “**seyyathāpi**”-ti-ādi vuttaṃ. Tattha **seyyathāpi**ti opammatthe nipāto. **Kaṃseti** kaṃsabhājane. **Nimittanti** nimittassa, tesam saddānaṃ pavattākārassāti attho. Sāmi-atthe hi idaṃ upayogavacanaṃ. **Suggahitattāti** suṭṭhu gahitattā. **Sumanasikatattāti** suṭṭhu citte ṭhapitattā. **Sūpadhāritattāti** sammadeva upadhāritattā sallakkhitattā. **Sukhumakā saddāti** anurave āha, ye appakā. Appattho hi ayaṃ ka-saddo. **Sukhumasaddanimittārammaṇatāpīti** sukhumo saddova nimittaṃ sukhumasaddanimittaṃ, tadārammaṇatāyapīti vuttaṃ hoti. Kāmaṃ tadā sukhumāpi saddā niruddhā, saddanimittassa pana suggahitattā sukhumatarasaddanimittārammaṇabhāvenapi cittaṃ pavattati. Ādīto paṭṭhāya hi tassa tassa niruddhassa saddassa nimittaṃ avikkhittena cittena upadhārentassa anukkamena pariyoṣāne atisukhumasaddanimittampi ārammaṇaṃ katvā cittaṃ pavattateva. **Cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati** tasmim yathā-upaṭṭhite nimitte samādhānasabbhāvato.

Evaṃ santeti-ādi vuttassevatthassa nigamanavasena vuttaṃ. Tattha yassa suttapadassa saddhim codanāsodhanāhi attho vutto, taṃ uddharitvā kāyānupassanāsatiṭṭhānāni vibhāgato dassetuṃ “**passambhayan**”-ti-ādi

vuttaṃ. Tattha **passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ** vutta-assāsapassāsā kāyoti yojanā veditabbā. Atha vā **passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ** ettha assāsapassāsā kāyoti evamattho daṭṭhabbo. **Mahāsatipaṭṭhānasutte**¹ kāyānupassanaṃ kathentena paṭhamacatukkasseva vuttatā, **ānāpānassatisutte**pi “yasmim samaye bhikkhave bhikkhu dīghaṃ vā assasanto dīghaṃ assasāmīti pajānāti -pa- passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmīti sikkhati. Kāye kāyānupassī bhikkhave tasmim samaye bhikkhu viharatī”²ti²vuttatā ca “kāyānupassanāvasena vuttassa paṭhamacatukkassā”²ti vuttaṃ.

Ādikammikassa kammaṭṭhānavasenati samathakammaṭṭhānaṃ sandhāya vuttaṃ, vipassanākammaṭṭhānaṃ pana itaracatukkesupi labbhateva. **Etthā**tipaṭhamacatukke. **Saha paṭisambhidāhī**ti nidassanamattametam, puññavantaṇaṃ pana upanissayasampannānaṃ abhiññāpi sijjhatiyeva. **Catubbidhanti** pātimokkhasaṃvarādivasena catubbidhaṃ. **Anāpajjananti** sattannaṃ āpatikkhandhānaṃ aññatarassa anāpajjanaṃ. **Āpannavuṭṭhānanti** āpannasappaṭikammāpattito yathādhammaṃ paṭikammakaraṇena vuṭṭhānaṃ, desanāgāminito desanāya, vuṭṭhānagāminito parivāsādivinayakammakaraṇena vuṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Desanāyapi hi āpannāpattito vuṭṭhānaṃ hotīti sāpi vuṭṭhāneneva saṅgahitā. **Kilesehi ca appaṭipīlananti** kodho upanāho makkho palāso issā macchariyam māyāsāṭheyamthambho sārambhomaṇo atimāno mado pamādoti evamādihi pāpadhammehi appaṭipīlanaṃ, tesam anuppādananti vuttaṃ hoti.

Yamidaṃ ābhisamācārikasīlaṃ vuccatīti sambandho. **Dve asīti khandhakavattāni cuddasavidhaṃ mahāvattanti** ettha **mahāvattaṃ** nāma vattakkhandhake vuttāni āgantukavattaṃ āvāsikagamika-anumodanabhattagga- piṇḍacārika-āraññikasenaśanañantāgharavaccakuṭi-upajjhāyasaddhivihārika-ācariya-antevāsikavattanti cuddasa vattāni. Tato aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādikāleyeva caritabbāni dvāsīti khandhakavattāni, na sabbāsu avatthāsu caritabbāni, tasmā mahāvattesu agaṇitāni. Tattha “pārivāsikānaṃ bhikkhūnaṃ vattaṃ paññapessāmi”³ti³ ārabhitvā “na upasampādetabbaṃ -pa- na chamāyaṃ caṅkamante caṅkame caṅkamitabban”³ti³ vuttavattāni chasaṭṭhi, tato

1. Dī 2. 231; Ma 1. 70 piṭṭhesu.

2. Ma 3. 126 piṭṭhe.

3. Vi 4. 83 piṭṭhe.

param “na bhikkhave pārivāsikena bhikkhunā pārivāsikavuḍḍhatarena bhikkhunā saddhim mūlayapaṭikassanārahena, mānattārahena, mānattacārikena, abbhānārahena bhikkhunā saddhim ekacchane āvāse vatthabban”ti-ādīnā¹ vuttāni pakatatte caritabbhehi anaññattā visum tāni agaṇetvā pārivāsikavuḍḍhatarādīsu puggalantaresu caritabbattā tesam vasena sampiṇḍetvā ekekaṃ katvā gaṇitāni pañcāti ekasattati vattāni, ukkhepanīyakammakatavattesu vattapaññāpanavasena vuttam “na pakatattassa bhikkhuno abhivādanam -pa- nahāne piṭṭhiparikammaṃ sādītābhan”ti² idaṃ abhivādanādīnamasādiyanam ekaṃ, “na pakatatto bhikkhu sīlavipattiyā anuddhamsetabbo”ti-ādīni² ca dasāti evametāni dvāsīti. Etesveva pana kānici tajjanīyakammādivattāni kānici pārivāsikādivattānīti aggahitaggahaṇena dvāsīti eva. Aññattha pana aṭṭhakathāpadese appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti asīti khandhakavattānīti vuccati. **Ābhisamācārikasīlanti** ettha **abhisamācāro**ti uttamasamācāro, abhisamācārova ābhisamācārikaṃ, abhisamācāraṃ vā ārabha paññattam ābhisamācārikaṃ, tadeva sīlanti ābhisamācārikasīlam. Khandhakavattapariyāpannessa sīlassetaṃ adhivacanaṃ. **Aham sīlam rakkhāmi, kiṃ ābhisamācārikenāti**-ādīsu sīlanti ubhatovibhaṅgapariyāpannameva gahetabbaṃ khandhakavattapariyāpannessa ābhisamācārikaggahaṇena gahitattā. **Paripūreti** paripuṇṇe, paripūriteti vā attho.

Tatoti yathāvuttasīlavisoḍhanato param. **Āvāsoti** āvāsapalibodho. **Kulanti**-ādīsipi eseva nayo. Tattha³ **āvāsoti** ekopi ovarako vuccati ekampi pariveṇaṃ sakalopi saṃghārāmo. Svāyaṃ na sabbasseva palibodho hoti, yo panettha navakammādi-ussukkaṃ vā āpajjati, bahubhaṅgasannicayo vā hoti, yena kenaci vā kāraṇena apekkhavā paṭibaddhacitto, tasseva palibodho hoti, na itarassa.

Kulanti nātikulaṃ vā upaṭṭhākakulaṃ vā. Ekaccassa hi upaṭṭhākakulampi “sukhite sukhito”ti-ādīnā nayena saṃsaṭṭhassa viharato palibodho hoti, so kulamānusakehi vinā dhammassavanāya sāmantavīhārampi na gacchati. Ekaccassa mātāpitaropi palibodhā na honti korāṇḍakavīhārāvāsīttherassa bhāgīneyyadaharabhikkhuno viya.

1. Vi 4. 86 piṭṭhe. 2. Vi 4. 52 piṭṭhe. 3. Visuddhi 1. 87 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

Lābhoti cattāro paccayā. Te kathaṃ palibodhā honti? Puññavantassa hi bhikkhuno gatagataṭṭhāne manussā mahāparivāre paccaye denti, so tesāṃ anumodento dhammaṃ desento samaṇadhammaṃ kātum okāsaṃ na labhati, aruṇuggamanato yāva paṭhamayāmo, tāva manussasaṃsaggo na upacchijjati, puna balavapaccūseyeva bāhullikapiṇḍapātikā āgantvā “bhante asuko upaṭṭhāko upāsako upāsikā amacco amaccadhītā tumhākaṃ dassanakāmā”ti vadanti, so “gaṇhāvuso pattacīvaran”ti gamanasajjova hoti niccabyāvaṭo, tasseva te paccayā palibodhā honti. Tena gaṇaṃ pahāya yattha naṃ na jānanti, tattha ekakena caritabbaṃ. Evaṃ so palibodho upacchijjati.

Gaṇoti suttantikagaṇo vā ābhidhammikagaṇo vā. Yo tassa uddesaṃ vā paripucchaṃ vā dento samaṇadhammassa okāsaṃ na labhati, tassa gaṇo palibodho hoti. Tena so evaṃ upacchinditabbo—sace tesāṃ bhikkhūnaṃ bahu kataṃ¹ hoti, appaṃ avasiṭṭhaṃ, taṃ niṭṭhapetvā araṇṇaṃ pavisitabbaṃ. Sace appaṃ kataṃ, bahu avasiṭṭhaṃ, yojanato paraṃ agantvā antoyojanaparicchede aññaṃ gaṇavācakaṃ upasaṅkamitvā “ime āyasmā uddesādīhi saṅgaṇhatū”ti vattabbaṃ. Evampi alabhamānena “mayhaṃ āvuso ekaṃ kiccaṃ atthi, tumhe yathāphāsukaṭṭhānāni gacchathā”ti gaṇaṃ pahāya attano kammaṃ kātabbaṃ.

Kammenāti kamma palibodhena. “Kammañca pañcamaṇ”tipi pāṭho. Tattha **kammanti** navakammaṃ. Taṃ karontena vaḍḍhakī-ādīhi laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, katākate ussukkaṃ āpajjitabbanti sabbathāpi palibodho hoti. Sopi evaṃ upacchinditabbo—sace appaṃ avasiṭṭhaṃ hoti, niṭṭhapetabbaṃ. Sace bahu, saṅghikaṃ ce, navakammaṃ saṅghassa vā bhārahārahābhikkhūnaṃ vā niyyātetabbaṃ. Attano santakaṃ ce, attano bhārahārahākānaṃ niyyātetabbaṃ. Tādisaṃ alabhantena saṅghassa pariccajitvā gantabbaṃ.

Addhānanti maggagamaṇaṃ. Yassa hi katthaci pabbajjāpekkho vā hoti, paccayajātaṃ vā kiñci laddhabbaṃ hoti. Sace taṃ alabhanto na sakkoti adhivāsetum, araṇṇaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ karontassapi gamikacittaṃ nāma

1. Gataṃ (Sī), gahitaṃ (Visuddhi 1. 90 piṭṭhe.)

duppaṭivīnodayaṃ hoti, tasmā gantvā taṃ kiccaṃ tūretvāva samaṇadhamme ussukkaṃ kātabbāṃ.

Ñātīti vihāre

ācariyupajjhāyasaddhivihārika-antevāsikasamānupajjhāyakasamānācariyakā, ghare mātā pitā bhātāti evamādikā. Te gilānā imassa palibodhā honti. Tasmā so palibodho te upaṭṭhahitvā tesāṃ pākātikakaraṇena upacchinditabbo.

Tattha upajjhāyo tāva gilāno sace lahuṃ na vuṭṭhāti, yāvajīvaṃ paṭijaggitabbo, tathā pabbajjācariyo upasampadācariyo saddhivihāriko upasampādītapabbājīta-antevāsikasamānupajjhāyakā ca.

Nissayācariya-uddesācariyanissayantevāsika-uddesantevāsikasamānācariyakā ā pana yāva nissaya-uddesā anupacchinnā, tāva paṭijaggitabbā. Pahontena tato uddhampi paṭijaggitabbā eva. Mātāpitūsu upajjhāye viya

paṭijaggitabbā¹. Sacepi hi te rajje ṭhitā honti, puttato ca upaṭṭhānam paccāsīsanti, kātabbameva. Atha tesāṃ bhesajjāṃ natthi, attano santakaṃ dātābbaṃ. Asati, bhikkhācariyāya pariyesitvāpi dātābbaṃ.

Bhātubhaginīnaṃ pana tesāṃ santakameva yojetvā dātābbaṃ. Sace natthi, attano santakaṃ tāvakālikaṃ datvā pacchā labhantena gaṇhitābbaṃ, alabhantena na codetabbā. Aññātakassa bhaginiyā sāmikassa bhesajjāṃ neva kātuṃ, na dātuṃ vaṭṭati, “tuyhaṃ sāmikassa dehi”ti vatvā pana bhaginiyā dātābbaṃ. Bhātu jāyāyapi eseva nayo, tesāṃ pana puttā imassa ñātakāyevāti tesāṃ kātuṃ vaṭṭati.

Ābādhoti yo koci rogo. So bādhayamāno palibodho hoti, tasmā bhesajjakaraṇena upacchinditabbo. Sace pana katipāhaṃ bhesajjāṃ karontassapi na vūpasammāti, “nāhaṃ tuyhaṃ dāso, na bhatako, taṃyevamhi posento anamatagge saṃsāraṇaṭṭe dukkhappatto”ti attabhāvaṃ garahitvā samaṇadhammo kātabbo.

Ganthoti pariyattipariharaṇaṃ. Taṃ sajjhāyādīhi niccabyāvaṭṭasseva palibodho hoti, na itarassa.

1. Paṭipajjitābbaṃ (Sī)

Iddhiyāti iddhipalibodhena. “Iddhīti te dasā”tipi pāṭho. Tattha **iddhīti** pothujjanikā iddhi. Sā hi uttānaseyyakādārako viya taruṇasassaṃ viya ca dupparihārā hoti, appamattakena ca bhijjati. Sā pana vipassanāya palibodho hoti, na samādhissa samādhim patvā pattabbato, tasmā vipassanāṭṭhikena iddhipalibodho upacchinditabbo, itarena avasesāti. Kammatṭhānabhāvanam paribundheti uparodheti pavattitum na detīti **palibodho**, ra-kārassa la-kāram katvā vutto, paripanthoti attho. **Upacchinditabboti** samāpanena saṅgahaṇena uparundhitabbo, apalibodho kātabboti attho.

Kammatṭhāne niyutto **kammatṭhāniko**, bhāvanamanuyuñjanto. Tena kammatṭhānikena. **Paricchinditvāti** “imasmiṃ vihāre sabbepi bhikkhū”ti evaṃ paricchinditvā. **Sahavāsīnanti** sahavāsīnam bhikkhūnam. **Muducittataṃ janetīti** attani muducittataṃ uppādeti. Ayañca sahavāsīnam cittamaddavajananādi attho “manussānam piyo hotī”ti-ādinayappavattena **mettānisamsasuttena**¹ dīpetabbo.

Anolīnavuttiko hotīti sammāpaṭipattiyam olīnavuttiko hīnavīriyo na hoti, āradhaviṃriyo hotīti attho. Dibbesupi ārammaṇesu, pageva itaresūti adhippāyo. **Sabbatthāti** sabbasmiṃ samaṇakaraṇīye, sabbasmiṃ vā kammatṭhānānuyoge. **Atthayitabbanti** pubbāsevanavasena atthayitabbari. Yogassa bhāvanāya anuyuñjanaṃ yogānuyogo, tadeva karaṇīyaṭṭhena kammaṃ, tassa **yogānuyogakammassa**. **Padaṭṭhānattāti** nipphattihettā.

Odātakasiṇe ālokakasiṇam, kasiṇugghāṭimākāsakasiṇe paricchinnākāsakasiṇaṅca antogadham katvā pāḷiyam pathavīkasiṇādīnam rūpajjhānārammaṇānam aṭṭhannaṃyeva kasiṇānam sarūpato vuttattā ākāsakasiṇam ālokakasiṇaṅca vajjetvā “**aṭṭhatimsārammaṇesū**”ti pāḷiyam āgatanayeneva vuttam. Aṭṭhakathānāyena pana ākāsakasiṇe ālokakasiṇe ca visum gahite cattālīsamiyeva kammatṭhānāni. Tatrimāni cattālīsa kammatṭhānāni—dasa kasiṇā dasa

1. Am 3. 1 piṭṭhe.

asubhā dasa anussatiyo cattāro brahmavihārā cattāro āruppā ekā saññā ekam vavatthānanti. Tattha pathavīkasiṇaṃ āpokasiṇaṃ tejokasiṇaṃ vāyokasiṇaṃ nīlakasiṇaṃ pītakasiṇaṃ lohitakasiṇaṃ odātakasiṇaṃ ālokkasiṇaṃ paricchinnākāsakasiṇanti ime **dasa kasiṇā**. Uddhumātataṃ vinīlakaṃ vipubbakaṃ vicchiddakaṃ vikkhāyitakaṃ vikkhittakaṃ hatavikkhittakaṃ lohitakaṃ puḷavakaṃ aṭṭhikanti ime **dasa asubhā**. Buddhānussati dhamma saṅgha sīla cāga devatānussati maraṇassati kāyagatāsati ānāpānassati upasamānussatīti imā **dasa anussatiyo**. Mettā karuṇā muditā upekkhāti ime **cattāro brahmavihārā**. Ākāsānañcāyatanam viññāṇaṇcāyatanam ākiñcaññāyatanam nevasaññānāsaññāyatananti ime **cattāro āruppā**. Āhāre paṭikūlasaññā **ekā saññā**. Catudhātuvavatthānam **ekam vavatthānanti**.

Yaṃ yassa caritānukūlanti ettha rāgacaritassa tāva dasa asubhā kāyagatāsati ekādasa kammaṭṭhānāni anukūlāni, dosacaritassa cattāro brahmavihārā cattāri vaṇṇakasiṇānīti aṭṭha, mohacaritassa ca vitakkacaritassa ca ekam ānāpānassatikammaṭṭhānameva, saddhācaritassa purimā cha anussatiyo, buddhacaritassa maraṇassati upasamānussati catudhātuvavatthānam āhāre paṭikūlasaññāti cattāri, sesakasiṇāni cattāro ca āruppā sabbacaritānam anukūlāni. Kasiṇesu ca yaṃ kiñci parittam vitakkacaritassa, appamāṇam mohacaritassa anukūlanti veditabban. **Yathāvutteneva nāyēnāti** “yogānuyogakammasa padaṭṭhānattā”ti imamattham atidissati.

Yaṃ kammaṭṭhānam gahetukāmo hoti, tasseva vasena catukkapañcakaṃ jhānāni nibbattetvā jhānapadaṭṭhānam vipassanam vaḍḍhetvā āsavakkhayappattassa khīṇāsavassa santike gahetabbanti āha “**imināva kammaṭṭhānena -pa- uggahetabban**”ti. **Arahantādayo hīti-ādi** ekaccakhīṇāsavato bahussutova kammaṭṭhānadāne seyyohi dassanattham āraddham. **Mahāhatthipatham nīharanto viyāti** kammaṭṭhānapathaviṃ mahāhatthipatham katvā dassento viya. **Sappāyāsappāyam paricchinditvāti** yassa kammaṭṭhānam ācikkhati, tassa upakārānupakāram yuttimagganena paricchinditvā.

Idāni kammaṭṭhānadāyakassa santikaṃ gacchantena dhotamakkhitehi pādehi upāhanā aruhitvā chattaṃ gahetvā telanāḷimadhuphāṇi tādīni gāhāpetvā antevāsikaparivutena na gantabbaṃ, gamikavattaṃ pana pūretvā attano pattacīvaraṃ sayameva gahetvā antarāmagge yaṃ yaṃ vihāraṃ pavisati, sabbattha pavitṭhakāle āgantukavattaṃ, nikkhamanakāle gamikavattanti yathārahaṃ taṃ taṃ vattaṃ pūrentena sallahukaparikkhārena paramasallekhavuttinā hutvā gantabbanti imamatthaṃ saṅkhipitvā dassento “**sallahukavuttinā vinayācārasampannena**”ti āha. Evaṃ pana gantvā taṃ vihāraṃ pavisantena antarāyeva dantakaṭṭhaṃ kappiyaṃ kārapetvā gahetvā pavisitabbaṃ, na ca muhuttaṃ vissamitvā pādadhovanamakhanādīni katvā ācariyassa santikaṃ gamissāmīti aññaṃ pariveṇaṃ pavisitabbaṃ. Kasmā? Sace hissa tatra ācariyassa visabhāgā bhikkhū bhaveyyuṃ, taṃ te āgamanakāraṇaṃpucchitvā ācariyassa avaṇṇaṃ pakāsetvā “naṭṭhosi, sace tassa santikaṃ āgato”ti vippaṭisāraṃ uppādeyyuṃ, yena tatova paṭinivatteyya, tasmā ācariyassa vasanaṭṭhānaṃ pucchitvā ujukaṃ tattheva gantabbaṃ.

Vuttappakāramācariyanti—

“Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhāmo.

Gambhīraṇca kathaṃ kattā, no caṭṭhāne niyojako”ti¹—

evamādinā vuttappakāraṃ saddhādiguṇasamannāgataṃ ekantahitesim vuḍḍhipakkhe ṭhitaṃ kalyāṇamittaṃ ācariyaṃ. **Vattapaṭipattiyā ārādhitaṭṭassāti** ettha sace ācariyo daharataro hoti, pattacīvaraṇapaṭiggahaṇādīni na sāditaḍḍāni. Sace vuḍḍhataro, gantvā ācariyaṃ vanditvā ṭhātabbaṃ. “Nikkhipāvuso pattacīvaraṇaṃ”ti vuttena nikkhipitabbaṃ. “Pānīyaṃ pivā”ti vuttena sace icchati, pātabbaṃ. “Pāde dhovā”ti vuttena na tāva dhovitaḍḍā. Sace hi ācariyena ābhatamudakaṃ bhavyeṃ, na sārappaṃ siyā. “Dhovāvuso, na mayā ābhataṃ, aññehi ābhatan”ti vuttena pana yattha ācariyo na passati, evarūpe paṭicchanne vā okāse abbhokāsavihārassapi vā ekamante nisīditvā pādā dhovitaḍḍā. Sace ācariyo telanāḷim āharati, uṭṭahitvā ubhoḥi hatthehi

1. Am 2. 422; Khu 10. 142; Khu 11. 356 piṭṭhesu.

sakkaccaṃ gahetabbā. Sace hi na gaṇheyya, “ayaṃ bhikkhu ito eva paṭṭhāya sambhogam kopeti”ti ācariyassa aññathattaṃ bhaveyya. Gahetvā pana na āditova pādā makkhetabbā. Sace hi taṃ ācariyassa gattabbhañjanatelaṃ bhaveyya, na sāruppaṃ siyā, tasmā paṭṭhamam sīsam makkhetvā khandhādīni makkhetabbāni. “Sabbapārihāriyatelamidaṃ āvuso, pādepi makkhehi”ti vuttena pana pāde makkhetvā “imaṃ telanāḷim ṭhapemi bhante”ti vatvā ācariye gaṇhante dātabbā.

Gatadivasato paṭṭhāya “kammaṭṭhānam me bhante kathetha” iccevaṃ na vattabbaṃ. Dutiya-divasato pana paṭṭhāya sace ācariyassa pakati-upaṭṭhāko atthi, taṃ yācitvā vattaṃ kātappaṃ. Sace yācitopi na deti, okāse laddheyyeva kātappaṃ. Karontena ca khuddakamajjhima-mahantāni tīṇi dantakaṭṭhāni upanāmetabbāni. Sītam uṇhanti duvidham mukhadhovanudakañca nhānodakañca paṭiyādetappaṃ. Tato yaṃ ācariyo tīṇi divasāni paribhuñjati, tādīsameva niccaṃ upaṭṭhāpetappaṃ, niyamaṃ akatvā yaṃ vā taṃ vā paribhuñjantassa yathāladdham upanāmetappaṃ. Ki¹ bahunā vuttena, yaṃ taṃ bhagavatā “antevāsikena bhikkhave ācariyamhi sammā vattitappaṃ. Tatrāyaṃ sammāvattanā—kālasseva vuṭṭhāya upāhanā omuñcitvā ekaṃsam uttarāsaṅgam karitvā dantakaṭṭham dātabbaṃ, mudodakaṃ dātabbaṃ, āsanaṃ pañṇāpetappaṃ. Sace yāgu hoti, bhājanaṃ dhovivā yāgu upanāmetabbā”ti-ādikaṃ¹ khandhake vattaṃ paññattaṃ, taṃ sabbampi kātappaṃ. Iti iminā yathāvuttena nayena paṭipajjanto vattapaṭipattiyā cittaṃ ārādhetīti daṭṭhabbaṃ.

Pañcasandhikanti pañcapappaṃ, pañcabhāganti attho. **Kammaṭṭhānassa uggaṇhananti** kammaṭṭhānaganthassa uggaṇhanaṃ, tadatthaparipucchā **kammaṭṭhānassa paripucchānā**. Atha vā ganthato atthato ca kammaṭṭhānassa uggaṇhanaṃ **uggaho**, tattha saṃsayaparipucchānā **paripucchā**. **Kammaṭṭhānassa upaṭṭhānanti** nimittupaṭṭhānam, evaṃ bhāvanamanuyuñjantassa “evamidaṃ nimittaṃ upaṭṭhāti”ti upadhāraṇam. Tathā **kammaṭṭhānappanā** “evaṃ jhānamappeti”ti. **Kammaṭṭhānassa lakkhaṇanti** gaṇanānubandhanāphusaṇānam vasena bhāvanaṃ ussukkāpetvā ṭhapanāya² sampatti, tato parampi vā sallakkhaṇādivasena matthakappattīti kammaṭṭhānasabhāvassa sallakkhaṇam. Tenāha “**kammaṭṭhānasabhāvupadhāraṇanti vuttaṃ hoti**”ti.

1. Vi 3. 58 piṭṭhe.

2. Appanāya (Ka)

Attanāpi na kilamati odhiso kammaṭṭhānassa uggaṇhanato, tato eva **ācariyampi na viheṭheti** dhammādhikaraṇampi bhāvanāya matthakaṃ pāpanato. **Tasmāti** taṃnimittaṃ attano akilamana-ācariyāvihēṭhanahetu. **Thokanti** thokaṃ thokaṃ. **Tatthāti** yattha ācariyo vasati, tattha. **Sappāyaṃ hotīti** āvāsasappāyādilābhena manasikāraphāsutā bhāvanānukūlatā hoti. **Yojanaparamanti** iminā gāvuta-aḍḍhayojanānīpi saṅgaṇhāti. Yasmā pana mandapañño gāvute aḍḍhayojane yojanamatte vā vasanto kammaṭṭhānassa kismiñciveva ṭhāne sandehe vā satisammose vā jāte kālasseva vihāre vattaṃ katvā antarāmagge piṇḍāya caritvā bhattakiccapariyosāneyeva ācariyassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā taṃ divasaṃ ācariyassa santike kammaṭṭhānaṃ sodhetvā dutiyadivase ācariyaṃ vanditvā nikkhamitvā antarāmagge piṇḍāya caritvā akilamantoyeva attano vasanaṭṭhānaṃ āgantuṃ sakkhissati, tasmā vuttaṃ “**mandapañño yojanaparamaṃ gantvā**”ti. Sace tikkhapañño yojanaparame phāsukaṭṭhānaṃ na labhati, tena kammaṭṭhāne sabbaṃ gaṇṭhiṭṭhānaṃ chinditvā visuddhaṃ āvajjanapaṭibaddhaṃ kammaṭṭhānaṃ katvā yojanaparamato dūrampi gantuṃ vaṭṭatīti āha “**tikkhapañño dūrampi gantvā**”ti.

Aṭṭhārasasenāsanadosavivajjitanti mahattaṃ, navattaṃ, jiṇṇattaṃ, panthanissitattaṃ, soṇḍī, paṇṇaṃ, pupphaṃ, phalaṃ, patthanīyatā, nagarasannissitatā, dārusannissitatā, khettaṃsannissitatā, visabhāgānaṃ puggalānaṃ atthitā, paṭṭanasannissitatā, paccantasannissitatā, rajjasīmasannissitatā, asappāyatā, kalyāṇamittānaṃ alābhoti imehi aṭṭhārasahi senāsanadosehi vivajjitaṃ. Imesañhi aṭṭhārasannaṃ dosānaṃ aññatarena samannāgataṃ senāsanānaṃ bhāvanāya ananurūpaṃ.

Kasmā? **Mahāvihāre**¹ tāva bahū nānāchandā sannipatanti, te aññamaññaṃ paṭiviruddhatāya vattaṃ na karonti, bodhiyaṅgaṇādīni asammaṭṭhāneva honti, anupaṭṭhāpitaṃ pānīyaṃ paribhojanīyaṃ. Tatrāyaṃ “gocaragāme piṇḍāya carissāmi”ti pattacīvaramādāya nikkhantopi sace passati vattaṃ akataṃ, pānīyaghaṭaṃ vā rittaṃ, athānena vattaṃ kātabbaṃ hoti, pānīyaṃ

1. Visuddhi 1. 115 piṭṭhādīsu.

upaṭṭhāpetabbaṃ, akaronto vattabhede dukkaṭaṃ āpajjati. Karontassa kālo atikkamati, atidivā pavīṭṭho niṭṭhitāya bhikkhāya kiñci na labhati. Paṭisallānagatopi sāmaṇeradahaṃbhikkhūnaṃ uccāsaddena saṃghakammehi ca vikkhipati. Yattha pana sabbaṃ vattaṃ katameva hoti, avasesāpi ca ghaṭṭanā natthi, evarūpe mahāvihārepi vihātabbaṃ.

Navavihāre bahu navakammaṃ hoti. Akarontaṃ ujjhāyanti. Yattha pana bhikkhū evaṃ vadanti “āyasmā yathāsukhaṃ samaṇadhammaṃ karotu, mayaṃ navakammaṃ karissāma”ti, evarūpe vihātabbaṃ.

Jiṇṇavihāre pana bahu paṭijaggitabbaṃ hoti, antamaso attano senāsanamattampi appaṭijaggantaṃ ujjhāyanti, paṭijaggantassa kammaṭṭhānaṃ parihāyati.

Panthanissite mahāpathavihāre rattindivaṃ āgantukā sannipatanti. Vikāle āgatānaṃ attano senāsaṇaṃ datvā rukkhamūle vā pāsānapiṭṭhe vā vasitabbaṃ hoti, punadivasepi evamevāti kammaṭṭhānassa okāso na hoti. Yattha pana evarūpo āgantukasambādho na hoti, tattha vihātabbaṃ.

Soṇḍī nāma pāsānapokkharāṇī hoti. Tattha pānīyatthaṃ mahājano samosarati, nagaravāsīnaṃ rājakulūpakattherānaṃ antevāsikā rajanakammaṭṭhāya āgacchanti, tesāṃ bhājanadārudoṇikādīni pucchantānaṃ “asuke ca asuke ca ṭhāne”ti dassetabbāni honti. Evaṃ sabbakālampi niccabyāvaṇo hoti.

Yattha nānāvidhaṃ **sākapaṇṇaṃ** hoti, tatthassa kammaṭṭhānaṃ gahetvā divāvihāraṃ nisinnassapi santike sākahārikā gāyamānā paṇṇaṃ uccinantiyo visabhāgasaddasaṅghaṭṭanena kammaṭṭhānantarāyaṃ karonti.

Yattha pana nānāvidhā **mālāgacchā** supupphitā honti, tatrāpi tādisoyeva upaddavo.

Yattha nānāvidhaṃ **ambajambupanasādiphalaṃ** hoti, tattha phalatthikā āgantvā yācanti, adentassa kujjhanti, balakkārena vā gaṇhanti, sāyanhasamaye vihāramajjhe caṅkamantena te disvā “kiṃ upāsakā evaṃ karoṭhā”ti vuttā yathāruci akkosanti, avāsāyapissa parakkamanti.

Patthanīye pana lokasammate dakkhiṇagirihatthikucchicetiyaḡiricittalapabbatasadise vihāre viharantaṃ “ayaṃ arahā”ti sambhāvetvā vanditukāṃā manussā samantā osaranti, tenassa na phāsu hoti. Yassa pana taṃ sappāyaṃ hoti, tena divā aññattha gantvā rattiṃ vasitabbaṃ.

Nagarasannissite visabhāgārammaṇāni āpāthamāgacchanti, kumbhadāsiyopi ghaṭehi nighaṃsantiyo gacchanti, okkamitvā maggaṃ na denti, issaramanussāpi vihāramajjhe sāṇiṃ parikkhipitvā nisīdanti.

Dārusannissaye pana yattha kaṭṭhāni ca dabbupakaraṇarukkā ca santi, tattha kaṭṭhahārikā pubbe vuttasākapupphahārikā viya aphāsuṃ karonti. “Vihāre rukkā santi, te chinditvā gharāni karissāṃā”ti manussā āgantvā chindanti. Sace sāyanhasamaye padhānagharā nikkhamitvā vihāramajjhe caṅkamanto te disvā “kiṃ upāsakā evaṃ karoṭhā”ti vadati, yathārucci akkosanti, avāsāyapissa parakkamanti.

Yo pana **khetasannissito** hoti samantā khettehi parivārito, tattha manussā vihāramajjheyeva khalaṃ katvā dhaññaṃ maddanti, pamukhesu sayanti, aññaṃpi bahuṃ aphāsuṃ karonti. Tatrapi mahāsaṃghabhogo hoti, ārāṃmikakulānaṃ¹ gāvo rundhanti, udakavāraṃ paṭisedhenti, manussā vihisīsaṃ gahetvā “passatha tumhākaṃ ārāṃmikakulānaṃ kamman”ti saṃghassa dassenti. Tena tena kāraṇena rājarājamahāmatānaṃ gharadvāraṃ gantabbaṃ hoti, ayampi khetasannissiteneva saṅgahito.

Yattha **aññaṃāññaṃvisabhāgā verī** bhikkhū viharanti, ye kalahaṃ karontā “mā bhante evaṃ karoṭhā”ti vāriyamānā “etassa paṃsukūlikassa āgatakālato paṭṭhāya naṭṭhāmhā”ti vattāro bhavanti.

Yopi **udakapaṭṭanaṃ vā thalapattanaṃ vā** sannissito hoti, tattha abhiṇhaṃ nāvāhi ca sattehi ca āgatamanussā “okāsaṃ detha, pāṇiyaṃ detha, loṇaṃ dethā”ti ghaṭṭayantā aphāsuṃ karonti.

Paccantasannissite pana manussā buddhādīsu appasannā honti.

1. Ārāṃmikā kulānaṃ (Ka)

Rajjasīma sannissite rājabhayaṃ hoti. Tañhi padesaṃ eko rājā “na mayhaṃ vase vattatī”ti paharati, itaropi “na mayhaṃ vase vattatī”ti. Tatrāyaṃ bhikkhu kadāci imassa rañño vijjite vicarati, kadāci etassa, atha naṃ “carapuriso ayan”ti maññamānā anayabyasanaṃ pāpenti.

Asappāyatāti visabhāgarūpādi-ārammaṇasamosaraṇena vā amanussapariggahitatāya vā asappāyatā. Tatridaṃ vatthu—eko kira thero araññe vasati. Athassa ekā yakkhinī paṇṇasāladvāre ṭhatvā gāyi. So nikkhamitvā dvāre aṭṭhāsi, sā gantvā caṅkamanasīse gāyi. Thero caṅkamanasīsaṃ agamāsi, sā sataporise papāte ṭhatvā gāyi. Thero paṭinivatti, atha naṃ sā vegena gantvā gahetvā “mayā bhante na eko, na dve tumhādisā khādītā”ti āha.

Yattha na sakkā hoti ācariyaṃ vā ācariyasamaṃ vā upajjhāyaṃ vā upajjhāyasamaṃ vā kalyāṇamittaṃ laddhuṃ, tattha so **kalyāṇamittānaṃ alābho** mahādosoyeva. Tasmā imesaṃ aṭṭhārasannaṃ dosānaṃ aññatarena samannāgataṃ senāsanaṃ bhāvanāya ananurūpanti vedittabbaṃ. Vuttampi cetāṃ **aṭṭhakathāsu**—

“Mahāvāsaṃ navāvāsaṃ, jarāvāsaṃ panthaniṃ.
Soṇḍiṃ paṇṇaṅca pupphaṅca, phalaṃ patthitameva ca.
Nagaraṃ dārunā khettaṃ, visabhāgena paṭṭanaṃ.
Paccantasīmāsappāyaṃ, yattha mitto na labbhati.
Aṭṭhāresetāni ṭhānāni, iti viññāya paṇḍito.
Ārakā parivajjeyya, maggaṃ sappatibhayaṃ yathā”ti¹.

Pañcasenāsanaṅgasamannāgatanti gāmato nātidūranāccāsannatādīhi pañcahi senāsanaṅgehi samannāgataṃ. Vuttañhetāṃ bhagavatā—

“Kathaṅca bhikkhave senāsanaṃ pañcaṅgasamannāgataṃ hoti?
Idha bhikkhave senāsanaṃ nātidūraṃ hoti nāccāsannaṃ
gamaṇāgamanasampannaṃ, divā appākiṇṇaṃ rattiṃ appasaddaṃ
appanigghosaṃ, appaḍaṃsamakasaṃvātātapasarīsapasamphassaṃ,
tasmim kho pana senāsane

Viharantassa appakasirena uppajjanti
 cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārā, tasmim kho
 pana senāsane therā bhikkhū viharanti bahussutā āgatāgamā
 dhammadharā vinayadharā mātikādharā, te kālena kālam
 upasaṅkamtivā paripucchati paripaṇhāti ‘idaṃ bhante katham, imassa
 ko attho’ti. Tassa te āyasmanto avivaṭaṇceva vivaranti, anuttānikatañca
 uttānim karonti, anekavihitesu ca kaṅkhāṭhāniyesu dhammesu kaṅkham
 paṭivinodenti. Evaṃ kho bhikkhave senāsanam pañcaṅgasamannāgatam
 hotī’ti¹.

Ettha ca nātidūram nāccāsannam gamanāgamanasampannanti ekaṃ
 aṅgam, divā appākiṇṇam rattim appasaddam appanigghosanti ekaṃ,
 appaḍamsamakasavātātapasarīsapasamphassanti ekaṃ, tasmim kho pana
 senāsane viharantassa -pa- parikkhārāti ekaṃ, tasmim kho pana senāsane
 therā -pa- kaṅkham paṭivinodenti ekaṃ. Evaṃ pañcaṅgāni veditabbāni.

Upacchinnakhuddakapalibodhenāti ettha pana khuddakapalibodhe
 upacchindantena dīghāni kesanakhalomāni chinditabbāni, jīṇṇacīvaresu
 aggaḷa-anuvātaparibhaṇḍadānādīnā dalhīkammaṃ vā tantucchedādīsu
 tunnakammaṃ vā kātabbāni, kiliṭṭhāni vā rajitabbāni. Sace patte malaṃ hoti,
 patto pacitabbo, mañcapīṭhādīni sodhetabbāni. **Bhattasammadam**
paṭivinodetvāti bhojananimittam parissamam vinodetvā. Āhāre hi āsayam
 pavīṭṭhamatte tassa āgantukatāya yebhuyyena siyā sarīrassa koci parissamo,
 tam vūpasametvā. Tasmim hi avūpasante sarīrakhedena cittam ekaggatam
 na labheyāti. Uggahetabbato uggaho, sabbopi kammaṭṭhānavidhi, na pubbe
 vutta-uggahamattam. Ācariyato uggaho **ācariyuggaho**, tato. **Ekapadampīti**
 ekakoṭṭhāsampi.

Anubandhanāti assāsapassāsānam anugamanavasena satiyā niranntaram
 anupavattanā. **Phusanāti** assāsapassāse gaṇentassa gaṇanam paṭisamharitvā
 te satiyā anubandhantassa yathā appanā hoti, tathā cittam ṭhapentassa ca
 nāsikaggādīṭṭhānassa nesam phusanā. Yasmā pana gaṇanādivasena viya
 phusanādivasena visum manasikāro natthi,

1. Am 3. 268 piṭṭhe.

phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva gaṇanā kātabbāti dassetuṃ idha phusanāgahaṇanti dīpento “**phusanāti phuṭṭhaṭṭhānan**”ti āha. **Ṭhapanāti** samādhānam. Tañhi sammadeva ārammaṇe cittassa ādhānam ṭhapanam hoti. Tathā hi samādhi “cittassa ṭhiti saṇṭhiti”ti niddiṭṭho. Samādhippadhānā pana appanāti āha “**ṭhāpanāti appanā**”ti. Aniccatādīnam samlakkhaṇato **sallakkhaṇā vipassanā**. Pavattato nimittato ca vinivaṭṭanato **vinivaṭṭanā maggo**. Sakalasaṃkilesapaṭippassaddhibhāvato sabbaso suddhīti **pārisuddhiphalam**. **Tesanti** vivaṭṭanāpārisuddhīnam. **Paṭipassanāti** pati pati dassanam pekkhanam. Tenāha “**paccavekkhaṇā**”ti.

Khaṇḍanti ekaṃ tīṇi pañcāti evaṃ gaṇanāya khaṇḍanam. **Okāseti** gaṇanāvidhim¹ sandhāyāha, gaṇanānissitova na kammaṭṭhānanissito. **Sikhāppattam nu khoti** idam cīrataram gaṇanāya manasikarontassa vasena vuttam. So hi tathā laddham avikkhepamattam nissāya evaṃ maññeyya. **Assāsapassāsesu yo upaṭṭhāti, tamgahetvāti** idam assāsapassāsesu yassa ekova paṭhamam upaṭṭhāti, tam sandhāya vuttam. Yassa pana ubhopi upaṭṭhahanti, tena ubhayampi gahetvā gaṇetabbanam. **Yo upaṭṭhātīti** iminā ca dvīsu nāsāpuṭavātesu yo pākaṭataro upaṭṭhāti, so gahettabboti ayampi attho dīpitoti daṭṭhabbanam. **Pavattamānam pavattamānanti** āmedītavacanena nirantaram assāsapassāsānam upalakkhaṇam dasseti. **Evanti** vuttappakārena upalakkhetvāvāti attho. Paṭhamam ekekasmim upaṭṭhitepi upalakkhetvāva gaṇentassa kamena ubhopi pākaṭā hontīti āha “**assāsapassāsā pākaṭā hontī**”ti. Tena “upalakkhetvāva gaṇetabban”ti imassa “tassevam gaṇayato -pa- pākaṭā hontī”ti idam kāraṇavacanam daṭṭhabbanam. Tattha **pākaṭā hontīti** gaṇanāvasena bahiddhā vikkhepābhāvato vibhūtā honti.

Palighāya parivattanakam yatha nikkhipanti, so **palighatthambho**. **Tiyāmarattinti** accantasamyoge upayogavacanam. **Purimanayenāti** sīghagaṇanāya, gopālakagaṇanāyāti attho. **Eko dve tīṇi cattāri pañcāti** gaṇanāvidhidassanam. Tasmā **aṭṭhāti**-ādīsupi ekato paṭṭhāyeva paccekam aṭṭhādīni pāpetabbāni. “**Sīgham sīgham gaṇetabbamevā**”ti vatvā

1. Gaṇanāvīthim (Sī)

tattha kāraṇaṃ nidassanañca dasseti “**gaṇanāpaṭibaddhehī**”ti-ādinā. Tattha arīyati tena nāvāti arittaṃ, pājanadaṇḍo. Arittena upatthambhanaṃ **arittupatthambhanaṃ**, tassa **vasena**.

Nipariyāyato nirantarappavatti nāma ṭhapanāyamevāti āha “**nirantarappavattaṃ viyā**”ti. Anto pavisantaṃ manasikaronto anto cittaṃ paveseti nāma. Bahi cittaṇīharaṇepi eseva nayo. **Vātabbhāhatanti** abbhantaragatavātaṃ bahulaṃ manasikarontassa vātena taṃ ṭhānaṃ abbhāhataṃ viya medena pūritaṃ viya ca hoti, tathā upaṭṭhāti. **Nīharatoti** phuṭṭhokāsaṃ muñcitvā nīharato. Tathā pana nīharato vātassa gatisamanvesanamukhena nānārammaṇesu cittaṃ vidhāvātīti āha “**puṭṭhārammaṇe cittaṃ vikkhipatī**”ti.

Etanti etaṃ assāsapassāsajātaṃ. **Anugamananti** pavattapavattānaṃ assāsapassāsānaṃ ārammaṇakaraṇavasena satiyā anu anu pavattanaṃ anugacchanaṃ. Tenevāha “**tañca kho ādimajjhapariyosānānugamanavasenā**”ti. **Nābhi ādi** tattha paṭhamam uppajjanato. Paṭhamuppattivasena hi idha ādicintā, na uppattimattavasena. Tathā hi te nābhito paṭṭhāya yāva nāsikaggā sabbattha uppajjanteva. Yattha yattha ca uppajjanti, tattha tattheva bhijjanti dhammānaṃ gamanābhāvato. Yathāpaccayaṃ pana desantarappattiyāṃ gatisamaññā. **Hadayaṃ majjhanti** hadayasamīpaṃ tassa¹ uparibhāgo majjhaṃ. **Nāsikaggaṃ pariyosānanti** nāsikaṭṭhānaṃ tassa pariyosānaṃ assāsapassāsānaṃ samaññāya tadavadhibhāvato. Tathā hete cittasamuṭṭhānā vuttā, na ca bahiddhā cittasamuṭṭhānānaṃ sambhavo atthi. Tenāha “**abbhantarapavisanavātassa nāsikaggaṃ ādi**”ti. Pavisananikkhamaṇapariyāyo pana taṃsadisavaseneva vuttoti veditabbo. **Vikkhepagatanti** vikkhepaṃ upagataṃ, vikkhittaṃ asamāhitanti attho. **Sāraddhāyāti** sadarathabhāvāya. **Iñjanāyāti** kammaṭṭhānāmanasikārassa calanāya. **Vikkhepagatena cittenāti** hetumhi karaṇavacanaṃ, itthambhūtalakkaṇevā. **Sāraddhāti** sadarathā. **Iñjitāti** iñjanakā calanakā, tathā **phanditā**.

Ādimajjhapariyosānavasenāti ādimajjhapariyosānānugamanavasena na manasi kātābanti sambandho. “Anubandhanāya manasikarontena

1. Tassā (Ka)

phusanāvasena ṭhapanāvasena ca manasi kātabban”ti yena adhippāyena vuttaṃ, taṃ vivarituṃ “**gaṇanānubandhanāvasena viyā**”ti-ādimāha. Tattha **visuṃ manasikāro natthī**ti gaṇanāya anubandhanāya ca vinā yathākkamaṃ kevalaṃ phusanāvasena ṭhapanāvasena ca kammaṭṭhānāmanasikāro natthi. Nanu phusanāya vinā ṭhapanāya viya phusanāya vinā gaṇanāyapi manasikāro natthiyevāti? Yadi pi natthi, gaṇanā pana yathā kammaṭṭhānāmanasikārassa mūlabhāvato padhānabhāvena gahetabbā, evaṃ anubandhanā ṭhapanāya tāya vinā ṭhapanāya asamभवतो. Tasmā satipi phusanāya nānantarikabhāve gaṇanānubandhanā eva mūlabhāvato padhānabhāvena gahetvā itarāsaṃ tadabhāvaṃ dassento āha “**gaṇanānubandhanāvasena viya hi phusanāṭhapanāvasena visuṃ manasikāro natthī**”ti. Yadi evaṃ tā kasmā uddhese visuṃ gahitāti āha “**phuṭṭhaphuṭṭhatṭhāneyevā**”ti-ādi. Tattha **phuṭṭhaphuṭṭhatṭhāneyeva gaṇentoti** iminā gaṇanāya phusanā aṅganti dasseti. Tenāha “**gaṇanāya ca phusanāya ca manasi karotī**”ti. **Tatthevāti** phuṭṭhaphuṭṭhatṭhāneyeva. Teti assāsapassāse. **Satiyā anubandhantoti** gaṇanāvidhiṃ anugantvā satiyā nibandhanto, phuṭṭhokāseyeva te nirantaram upadhārentoti attho. **Appanāvasena cittaṃ ṭhapentoti** yathā appanā hoti, evaṃ yathā-upaṭṭhite nimitte cittaṃ ṭhapento samādahanto. **Anubandhanāya cāti-ādīsu** anubandhanāya ca phusanāya ca ṭhapanāya ca manasi karotīti vuccatīti yojanā. **Svāyamatthoti** yvāyaṃ “phuṭṭhaphuṭṭhatṭhāneyeva gaṇento tattheva gaṇanaṃ paṭisaṃharitvā te satiyā anubandhanto”ti vutto, so ayamattho. Yā accantāya na minoti na vinicchinati, sā mānassa samīpeti upamā yathā goṇo viya gavayoti.

Paṅguḷotī pīṭhasappī. **Dolāti** peṅkhola. **Kīlatanti** kīlantānaṃ. **Mātāputtānanti** attano bhariyāya puttassa ca. **Ubho koṭiyoti** āgacchantassa purimakotiṃ, gacchantassa pacchimakoṭinti dvepi koṭiyo. **Majjhañcāti** dolāphalakasseva majjhaṃ. Upanibandhanatthambho viyāti **upanibandhanatthambho**, nāsikaggaṃ mukhanimittam vā, tassa mūle samīpe ṭhatvā. Kathaṃ ṭhatvā? Satiyā vasena. Satiṃ hi tattha sūpaṭṭhitam karonto yogāvacarō tattha ṭhito nāma hoti avayavadhammena samudāyassa

apadisitabbato. **Nimitteti** nāsikaggādinimitte. **Satiyā nisinnoti** sativasena nisīdanto. “Satiṃ hi tatthā”ti-ādinā ṭhāne viya vattabbaṃ. **Tatthāti** phuṭṭhaṭṭhāne. **Teti** nagarassa anto bahi ca gatā manussā tesāṃ saṅgahā ca hatthagatā. **Ādīto pabhutīti** upameyyatthadassanato paṭṭhāya.

Gāthāyaṃ **nimittanti** upanibandhananimittaṃ.

Anārammaṇamekacittassāti ekassa cittassa na ārammaṇaṃ, ārammaṇaṃ na hontīti attho. **Ajānato ca tayo dhammeti** nimittaṃ assāso passāsoti ime nimittādayo tayo dhamme ārammaṇakaraṇavasena avindantassa. **Ca**-saddo byatireke. **Bhāvanāti** ānāpānassatisamādhībhāvanā. **Nupalabbhatīti** na upalabbhati na sijjhatīti ayaṃ codanāgāthāya attho. Dutiyā pana parihāragāthā suviññeyyāva.

Kathanti tāsāṃ codanāparihāragāthānaṃ atthaṃ vivarituṃ kathetukamyatāpucchā. **Ime tayo dhammāti**-ādīsu madayojanāya saddhiṃ ayamatthaniddeso—ime nimittādayo tayo dhammā ekacittassa kathaṃ ārammaṇaṃ¹ na honti, asatipi ārammaṇabhāve na cime na ca ime tayo dhammā aviditā honti, kathaṃca na honti aviditā, tesaṃhi aviditatte cittaṃca kathaṃ vikkhepaṃ na gacchati, padhānaṃca bhāvanāya nipphādaṃ vīriyaṃca kathaṃ paññāyati, nīvaraṇānaṃ vikkhambhakaṃ sammadeva samādhānāvahaṃ bhāvanānuyogasaṅkhātaṃ payogaṃca yogī kathaṃ sādheti, uparūpari lokiyalokuttaraṃca viśesaṃ kathamadhigacchatīti.

Idāni tamatthaṃ kakacopamāya sādhetuṃ “**seyyathāpī**”ti-ādi vuttaṃ. Bhūmibhāgassa visamatāya caṅcale rukkhe chedanakiriyā na sukarā siyā, tathā ca sati katacadantagati duviññeyyāti āha “**same bhūmibhāge**”ti. **Kakacenāti** khuddakena kharapattena. Tenāha “**puriso**”ti, **phuṭṭhakakacadantānanti** phuṭṭhaphuṭṭhakakacadantānaṃ vasena. Tena kakacadantehi phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva purisassa satiyā upaṭṭhānaṃ dasseti. Tenāha “**na āgate vā gate vā kakacadante manasikarotī**”ti.

1. Ārammaṇā (Sī)

Kakacassa ākaḍḍhanakāle purisābhimukhaṃ pavattā āgatā, pellanakāle tato vigatā gatāti vuttā, na ca āgatā vā gatā vā kakacadantā aviditā honti sabbattha satiyā upaṭṭhitattā chinditabbaṭṭhānaṃ aphasitvā gacchantānaṃ āgacchantānañca kakacadantānaṃ abhāvato. **Padhānanti** rukkhassa chedanavīriyaṃ. **Payoganti** tasseva chedanakiriyaṃ. Upamāyaṃ “visesamadhigacchatī”ti padaṃ pāliyaṃ natthi, yojetvā pana dassetabbaṃ. Teneva **visuddhimagge**¹ upamāyampi “visesamadhigacchatī”ti padaṃ yojetvāva vuttaṃ. Taṃsaṃvaṇṇanāyañca “visesanti anekabhāvāpādanaṃ, tena ca sādhetabbaṃ payojanavisesaṃ”ti attho vutto.

Yathā rukkhoti-ādi upamāsaṃsandanaṃ. Upanibandhati ārammaṇe cittaṃ etāyāti sati upanibandhanā nāma, tassā assāsapassāsānaṃ sallakkhaṇassa nimittanti **upanibandhanānimittaṃ**, nāsikaggaṃ mukhanimittaṃ vā. **Evamevanti** yathā so puriso kakacena rukkhāṃ chindanto āgatagate kakacadante amanasikarontopi phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva satiyā upaṭṭhapanena āgatagate kakacadante jānāti, suttapadañca avirajjhanto atthakiccaṃ sādheti, evamevaṃ. **Nāsikagge mukhanimitteti** dīghanāsiko nāsikagge, itaro mukhaṃ asanaṃ² nimīyati chādīyati etenāti mukhanimittanti laddhanāme uttarotṭhe.

Idaṃ padhānanti yena vīriyārambhena āraddhavīriyassa yogino kāyopi cittampi kammaniyaṃ bhāvanākammakkhamāṃ bhāvanākammayoggaṃ hoti, idaṃ vīriyaṃ padhānanti phalena hetuṃ dasseti. **Upakkilesā pahīyantīti** cittassa upakkilesabhūtāni nīvaraṇāni vikkhambhanavasena pahīyanti. **Vitakkā vūpasamantīti** tato eva kāmavitakkādayo micchāvitakkā upasamaṃ gacchanti, nīvaraṇappahānena vā paṭhamajjhānādhiḡamaṃ dassetvā vitakkavūpasamāpadesena dutiyajjhānādīnamadhigamamāha. **Ayaṃ payogoti** ayaṃ jhānādhiḡamassa hetubhūto kammaṭṭhānānuyogo payogo. **Saṃyojanā pahīyantīti** dasapi saṃyojanāni maggappaṭipāṭiyā samucchēdavasena pahīyanti. **Anusayā byantī hontīti** tathā sattapi anusayā anuppattidhammatāpādanaena bhaṅgamattassapi anavasesato vigatantā honti. Ettha ca saṃyojanappahānaṃ nāma

1. Visuddhi 1. 273 piṭṭhe.

2. Mukhe assāsaṃ (Syā)

anusayanirodheneva hoti, pahīnesu ca saṃyojanesu anusayānaṃ lesopi na bhavissatīti ca dassanattham “saṃyojanā pahīyanti, anusayā byantī hontī”ti vuttam. **Ayam visesoti** imam samādhim nissāya anukkamena labbhamāno ayam saṃyojanappahānādiko imassa samādhissa visesoti attho.

Yassāti yena. **Anupubbanti** anukkamena. **Paricitāti** pariciṇṇā. Ayañhettha saṅkhepattho—ānāpānassati yathā buddhena bhagavatā desitā, tathā yena dīgharassa pajānanādividhinā anupubbam paricitā suṭṭhu bhāvitā, tato eva paripuṇṇā soḷasannaṃ vatthūnaṃ pāripūriyā sabbaso puṇṇā, so bhikkhu imam attano khandhādilokaṃ paññobhāsenā pabhāseti. Yathā kim? Abbhā muttova candimā abbhādi-upakkilesavimutto candimā tārakarājā viyāti. “Abbhā muttova candimā”ti hi padassa niddese mahikādīnampi vuttattā ettha ādisaddalopo katoti veditabbo.

Idhāti kakacūpamāya. **Assāti** yogino. **Idhāti** vā imasmim ṭhāne. **Assāti** upamābhūtaṃ kakacassa. Āgatagatavasena yathā tassa purisassa amanasikāro, evam assāsapassāsānaṃ āgatagatavasena amanasikāramattameva ānayanappayojanaṃ. **Na cirenevāti** idam katādhikāraṃ sandhāya vuttam. **Nimittanti** paṭibhāganimittam. **Avasesajjhānaṅgaṭimaṇḍitāti** vitakkādi-avasesajjhānaṅgaṭimaṇḍitāti vadanti, vicārādīti¹ pana vattabbam nippariyāyena vitakkassa appanābhāvato. So hi pāḷiyam “appanā byappanā”ti niddiṭṭho, taṃsampayogato vā yasmā jhānaṃ appanāti aṭṭhakathāvohāro, jhānaṅgesu ca samādhi padhānaṃ, tasmā taṃ appanāti dassento “avasesajjhānaṅgaṭimaṇḍitā appanāsaṅkhātā ṭhapanā ca sampajjati”ti āha. **Kassaci pana gaṇanāvaseneva manasikārakālatō pabbutīti** ettha “anukkamato -pa- pattam viya hotī”ti ettakova gantho parihīno, purāṇapotthakesu pana katthaci so gantho likhitoyeva tiṭṭhati.

1. Vicārādīnīti (Syā)

Sāraddhakāyassa kassaci puggalassa. **Onamati** vatthikādīpalambanena¹. **Vikūjatīti** saddaṃ karoti. **Valiṃ gaṇhātīti** tattha tattha valinaṃ hoti. Kasmā? Yasmā sāraddhakāyo garuko hotīti. Kāyadarathavūpasamena saddhim sījhamāno oḷārika-assāsapassāsānirodho byatirekamukhena tassa sādhanāṃ viya vutto. **Oḷārika-assāsapassāsānirodhavasenāti** anvayavasena tadatthassa sādhanāṃ. **Kāyadarathe vūpasanteti** cittajarūpānaṃ lahumudukammaññabhāvena yo sesatisantatirūpānampi² lahu-ādibhāvo, so idha kāyassa lahubhāvoti adhippeto. Svāyaṃ yasmā cittassa lahu-ādibhāvena vinā natthi, tasmā vuttaṃ “**kāyopi cittampi lahukam hotī**”ti.

Oḷārike assāsapassāse niruddheti-ādi heṭṭhā vuttanayamhi³ vicetabbākārappattassa kāyasaṅkhārassa vicayanavidhim dasseturānānaṃ.

Uparūpari vibhūtānīti bhāvanābalena uddhaṃ uddhaṃ pākaṭāni honti. **Desatoti** pakatiyā phusanadesato, pubbe attano phusanavasena upadhāritatṭhānato.

“**Kattha natthī**”ti ṭhānavasena “**kassa natthī**”ti puggalavasena ca vīmaṃsiyamānamattham ekajjhaṃ katvā vibhāvetum “**antomātukucchiyan**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha “yathā uduke nimuggassa niruddhokāsatāya assāsapassāsā na pavattanti, evaṃ antomātukucchiyaṃ. Yathā matānaṃ samuṭṭhāpakacittābhāvato, evaṃ asaṅgābhūtānaṃ mucchāparetānaṃ asaṅgāsu vā jātānaṃ, tathā nirodhasamāpannānaṃ”ti **ācariyadhammapālattherena** vuttaṃ. **Mahāgaṇṭhipade** pana “mucchāparetānaṃ cittappavattiyā dubbalabhāvato”ti kāraṇaṃ vuttaṃ. Catutthajjhānasamāpannānaṃ dhammatāvaseneva nesamānupajjanaṃ, tathā rūpārūpabhavasamaṅgīnaṃ. Keci pana “anupubbato sukhumabhāvappattiyā catutthajjhānasamāpannassa, rūpabhāve rūpānaṃ bhavaṅgassa ca sukhumabhāvato rūpabhavasamaṅgīnaṃ natthī”ti kāraṇaṃ vadanti. Atthiyeva te assāsapassāsā pārisesatoti adhippāyo yathāvuttasattaṭṭhānavinimuttassa assāsapassāsānaṃ anupajjanaṭṭhānassa abhāvato. **Pakatiphuṭṭhavasenāti** pakatiyā phusanaṭṭhānavasena. **Nimittam ṭhapetabbanti** satiā tattha

1. Vaṭṭikādīnaṃ palambanena (Sī), paṭikādīnaṃ ca lambanena (Syā), paṭikādīnaṃ palambanena (Visuddhimaggatīkāyaṃ)

2. Yoge satī santatirūpānampi (?)

3. Vuttanayampi (Sī, Syā)

sukhappavattanattham thirataram saññānam¹ pavattetabbam.
Thirasaññāpadaṭṭhānā hi sati. **Imamevāti** imam eva anupaṭṭhahantassa kāyasankhārassa kaṇṭakuṭṭhāpanañāyena upaṭṭhāpanavidhimeva.
Atthavasanti hetum. Attho hi phalam. So yassa vasena pavattati, so atthavasoti. **Muṭṭhassatissāti** vinaṭṭhassatissa. **Asampajānassāti** sampajāññavirahitassa, bhāventassa anukkamena anupaṭṭhahante assāsapassāse vīmaṁsitvā “ime te”ti upadhāretum sammadeva jānituṅca samatthāhi satipaññāhi virahitassāti adhippāyo. **Ito aññam** kammaṭṭhānam.
Garukanti bhāriyam. Sā cassa garukatā bhāvanāya sudukkarabhāvenāti āha “garukabhāvanan”ti.

Uparūpari santasukhumabhāvāpattito “balavatī suvisadā sūrā ca sati paññā ca icchitabbā”ti vatvā sukhumassa nāma atthassa sādhanenapi sukhumeneva bhavitabbanti dassetum “yathā hī”ti-ādi vuttam. Idāni anupaṭṭhahantānam assāsapassāsānam pariyesanupāyam dassento “tāhi ca panā”ti-ādimāha. Tattha **anupadanti** padānupadam. **Caritvāti** gocaram gahetvā. **Tasmimyeva ṭhāneti** upanibandhananimittasaññite ṭhāne. **Yojetvāti** manasikārena yojetvā. “**Satirasmithā bandhitvā**”ti vā vuttamevatthamāha “**tasmimyeva ṭhāne yojetvā**”ti. Na hi upameyye bandhanayojanaṭṭhānāni visum labbhanti. **Nimittanti** uggahanimittam paṭibhāganimittam vā. Ubhayampi hi idha ekajjam vuttam. Tathā hi tūlapicu-ādi upamattayam uggahe yujjati, sesam ubhayattha. **Ekacceti** eke ācariyā.

Tārarūpam viyāti tārakāya pabhārūpam viya. **Maṇigulīkādi-upamā** paṭibhāge vaṭṭanti. Katham panetam ekamyeva kammaṭṭhānam anekākārato upaṭṭhātīti āha “**tañca panetan**”ti-ādi. **Suttantanti** ekam suttam. Paṇappavattibhāvena avicchedam mahāvisayatañca sandhāyāha “**mahatī pabbateyyā nadī viyā**”ti. Tattha byañjanasampattiyā samantabhaddakam suttam sabbabhāgamanoharā sabbapāliphullā vanaghaṭā viyāti āha “**ekā vanarāji viyā**”ti. Tenāha bhagavā “vanappagumbe yatha phussitagge”ti². Nānānusandhiyam nānāpeyyālam vividhanayanipuṇam bahavidhakammaṭṭhānamukham suttantam atthikehi sakkaccam samupapajjitabbanti³ āha “**sītacchāyo -pa-**

1. Thirataram sañjānanam (Sī), thiratarasañjānanam (Syā) 2. Khu 1. 7, 314 piṭṭhesu.

3. Samupajjivittabbanti (Syā)

rukkho viyā”ti. **Saññānānatāyā**ti nimittupaṭṭhānato pubbe pavattasaññānaṃ nānāvidhabhāvato. **Saññajanti** bhāvanāsaññājanitaṃ bhāvanāsaññāya sañjānanamattaṃ. Na hi asabhāvassa kutoci samuṭṭhānaṃ atthi. Tenāha **“nānato upaṭṭhāti**”ti, upaṭṭhānākāramattanti vuttaṃ hoti.

Ime tayo dhammāti assāso passāso nimittanti ime tayo dhammā. **Natthī**ti kammaṭṭhānavasena manasikātabbhāvena natthi na upalabbhati. **Na upacāranti** upacārampi na pāpuṇāti, pageva appananti adhippāyo. **Yassa panāti** vijjamaṇapakkho vuttanayānusārenea veditabbo.

Idāni vuttasseva atthassa samatthanatthaṃ kakacūpamāyaṃ āgatā **“nimittan”**ti-ādikā gāthā paccānītā. **Nimitteti** yathāvutte paṭibhāganimitte. **Evam hotī**ti bhāvanamanuyuttassa evaṃ hoti, tasmā “punappunaṃ evaṃ manasi karohī”ti vattabbo. **Vosānaṃ āpajjeyyā**ti “nimittam nāma dukkaraṃ uppādetum, tayidaṃ laddhaṃ, handāhaṃ dāni yadā vā tadā vā visesaṃ nibbattessāmī”ti saṅkocaṃ āpajjeyya. **Visīdeyyā**ti “ettakaṃ kālāṃ bhāvanamanuyuttassa nimittampi na uppannaṃ, abhabbo maññe visesassā”ti visādaṃ āvajjeyya. “Imāya paṭipadāya jarāmaraṇato muccissāmīti paṭipannassa nimittan”ti vutte kathaṃ saṅkocāpatti, bhīyyoso mattāya ussāhameva tareyyāti **“nimittamidaṃ -pa- vattabbo”**ti **majjhimbhāṇakā** āhu. **Evanti** vuttappakārena paṭibhāganimittēyeva bhāvanācittassa ṭhapanena. **Ito pabhutī**ti ito paṭibhāganimittuppattito paṭṭhāya. Pubbe yaṃ vuttaṃ **“anubandhanāya phusanāya ṭhapanāya ca manasi karotī”**ti¹, tattha anubandhanaṃ phusanañca vissajjetvā ṭhapanāvaseneva bhāvetabbanti āha **“ṭhapanāvasena bhāvanā hotī”**ti.

Porāṇehi vuttovāyamatthoti dassento **“nimitte”**ti gāthamāha. Tattha **nimitteti** paṭibhāganimitte. **Ṭhayaṃ cittanti** bhāvanācittam ṭhapento, ṭhapanāvasena manasikarontoti attho. **Nānākāranti** “cattāro vaṇṇā”ti evaṃ vuttaṃ nānākāraṃ. Ākārasāmaññavasena hetam ekavacanaṃ. **Vibhāvayanti** vibhāvento antaradhāpento. Nimittuppattito paṭṭhāya hi te ākāraṃ amanasikārato antarahitā viya honti.

1. Vi-Ṭṭha 2. 25 piṭṭhe.

Assāsapassāseti assāsapassāse yo nānākāro, taṃ **vibhāvayaṃ**, assāsapassāsasambhūte vā nimitte. **Sakaṃ cittaṃ nibandhatīti** tāya eva ṭhapanāya attano cittaṃ upanibandhati, appetīti attho. Keci pana “vibhāvayanti vibhāvento, viditaṃ pākaṭaṃ karonto”ti atthaṃ vadanti, taṃ pubbabhāgavasena yujjeyya. Ayañhettha attho—dhisampannattā dhīro yogī assāsapassāse nānākāraṃ vibhāvento nānākārato te pajānanto vidite pākaṭe karonto nānākāraṃ vā oḷārikoḷārike passambhento vūpasamento tattha yaṃ laddhaṃ nimittaṃ, tasmaṃ cittaṃ ṭhapento anukkamena sakaṃ cittaṃ nibandhati appetīti.

Yadā saddhādīni indriyāni suvisadāni tikkhāni pavattanti, tadā assaddhiyādīnaṃ dūrībhāvena sātisayaṃ thāmappattehi sattahi balehi laddhupatthambhāni vitakkādīni kāmāvacarāneva jhānaṅgāni bahūni hutvā pātubhavanti. Tato eva tesāṃ ujuvipaccanīkabhūtā kāmaccchandādayo saddhiṃ tadekaṭṭhehi pāpadhammehi vidūrī bhavanti paṭibhāganimittuppattiyā saddhiṃ, taṃ ārabba upacārajjhānaṃ uppajjati. Tena vuttaṃ “**nimittupaṭṭhānato pabhuti nīvaraṇāni vikkhambhitāneva hontī**”ti-ādi. Tattha **sannisinnāvāti** sammadeva nisīdīmsu eva, upasantāyevāti attho. **Vikkhambhitāneva sannisinnāvāti** avadhāraṇena pana tadatthaṃ ussāho kātabboti dasseti. **Dvīhākārehīti** jhānadhammānaṃ paṭipakkhadūrībhāvo thirabhāvappatti cāti imehi dvīhi kāraṇehi. Idāni tāni kāraṇāni avatthāmukhena dassetuṃ “**upacārabhūmiyaṃ vā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **upacārabhūmiyanti** upacāravatthāyaṃ. Yadihi hi tadā jhānaṅgāni paṭutarāni mahaggatabhāvappattāni nuppajjanti, tesāṃ pana paṭipakkhadhammānaṃ vikkhambhanena cittaṃ samādhiyati. Tenāha “**nīvaraṇappahānenā**”ti. **Paṭilābhabhūmiyanti** jhānassa adhigamāvatthāyaṃ. Tadā hi appanāppattānaṃ jhānadhammānaṃ uppattiyā cittaṃ samādhiyati. Tenāha “**āṅgapātubhāvenā**”ti.

Upacāre aṅgāni na thāmajātāni honti aṅgānaṃ athāmajātattā. Yathā nāma daharo kumārako ukkhipitvā ṭhapiyamāno punappunaṃ bhūmiyaṃ patati, evameva upacāre upanne cittaṃ kālena nimitthaṃ ārammaṇaṃ karoti, kālena bhavaṅgaṃ otarati. Tena vuttaṃ “**upacārasamādhi kusalavīthiyaṃ javitvā bhavaṅgaṃ otarati**”ti. Appanāyaṃ pana aṅgāni thāmajātāni

honti tesam thāmajātattā. Yathā nāma balavā puriso āsanā vuṭṭhāya divasampi tiṭṭheyya, evameva appanāsamādhimhi uppanne cittaṃ sakim bhavaṅgavāraṃ chinditvā kevalampi rattiṃ kevalampi divasaṃ tiṭṭhati, kusalajavanapaṭipāṭivaseneva pavattati. Tenāha “**appanāsamādhi -pa- na bhavaṅgaṃ otarati**”ti. **Vaṇṇatoti** picupiṇḍatārakarūpādīsu viya upaṭṭhitavaṇṇato. **Lakkhaṇatoti** kharabhāvādisabhāvato aniccādisabhāvato vā. Rakkhitabbaṃ taṃ nimittanti sambandho.

Laddhaparīhānīti laddha-upacārajjhānaparīhāni. Nimitte avinassante tadārammaṇaṃ jhānaṃ aparīhānameva hoti, nimitte pana ārakkhābhāvena vinaṭṭhe laddhaṃ laddhaṃ jhānampi vinassati tadāyattavuttito. Tenāha ‘**ārakkhamhī**’ti-ādi.

Idāni **tatrāyaṃ rakkhaṇūpāyoti**-ādinā—

“Āvāso gocaro bhassaṃ, puggalo bhojanaṃ utu.

Iriyāpathoti sattete, asappāye vivajjaye.

Sappāye satta sevetha, evaṃhi paṭipajjato.

Na cireneva kālena, hoti kassaci appanā”ti¹—

evaṃ vuttaṃ rakkhaṇavidhiṃ saṅkhepato vibhāveti. Tatrāyaṃ vitthāro— yasmaṃ **āvāse** vasantassa anuppannaṃ vā nimittaṃ nuppajjati, uppannaṃ vā vinassati, anupaṭṭhitā ca sati na upaṭṭhāti, asamāhitaṅca cittaṃ na samādhiyati, ayaṃ asappāyo. Yattha nimittaṃ uppajjati ceva thāvaraṅca hoti, sati upaṭṭhāti, cittaṃ samādhiyati, ayaṃ sappāyo. Tasmā yasmaṃ vihāre bahū āvāsā honti, tattha ekamekasmim tīṇi tīṇi divasāni vasitvā yatthassa cittaṃ ekaggaṃ hoti, tattha vasitabbaṃ.

Gocaragāmo pana yo senāsanato uttarena vā dakkhiṇena vā nātidūre diyadḍhakosabbhantare hoti sulabhasampannabhikkho, so sappāyo, viparīto asappāyo.

1. Visuddhi 1. 123 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Bhassanti dvattiṃsaticchānakathāpariyāpannaṃ asappāyaṃ. Tañhissa nimittantaradhānāya samvattati. Dasakathāvatthunissitaṃ sappāyaṃ, tampi mattāya bhāsitabbaṃ.

Puggalopi atiracchānakathiko sīlādiguṇasampanno, yaṃ nissāya asamāhitaṃ vā cittaṃ samādhiyati, samāhitaṃ vā cittaṃ thirataṃ hoti, evarūpo sappāyo. Kāyadaḥhābahulo pana tiracchānakathiko asappāyo. So hi taṃ kaddamodakamiva acchaṃ udakaṃ malīnameva karoti, tādisañca āgamma koṭapabbataavāsīdahasarasseva¹ samāpatti vinassati, pageva nimittaṃ.

Bhojanaṃ pana kassaci madhuraṃ, kassaci ambilaṃ sappāyaṃ hoti. **Utupi** kassaci sīto, kassaci uṇho sappāyo hoti. Tasmā yaṃ bhojanaṃ vā utuṃ vā sevantassa phāsu hoti, asamāhitaṃ vā cittaṃ samādhiyati, samāhitaṃ vā thirataṃ hoti. Taṃ bhojanaṃ, so ca utu sappāyo. Itaraṃ bhojanaṃ, itaro ca utu asappāyo.

Iriyāpathesupi kassaci caṅkamo sappāyo hoti, kassaci sayanaṭṭhānanisajjānaṃ aññataro. Tasmā taṃ āvāsaṃ viya tīṇi divasāni upaparikkhitvā yasmim̐ iriyāpathe asamāhitaṃ cittaṃ samādhiyati, samāhitaṃ vā thirataṃ hoti, so sappāyo, itaro asappāyoti veditabbo. Iti **imaṃ** sattavidhaṃ asappāyaṃ vajjetvā sappāyaṃ sevitaḥḥaṃ. Evaṃ paṭipannassa hi nimittāsevanabahulassa na cire neva kālena hoti kassaci appanā.

Yassa pana evampi paṭipajjato na hoti, tena dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādetabbanti dassetuṃ “**vatthuvisadakiriya**”ti-ādimāha. Tattha² **vatthuvisadakiriya** nāma ajjhattikabāhirānaṃ vatthūnaṃ visadabhāvakaṇaṃ. Yadā hissa kesanakhalomāni dīghāni honti, sarīraṃ vā sedamalaggahitaṃ, tadā ajjhattikaṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Yadā panassa cīvaraṃ jīṇṇaṃ kiliṭṭhaṃ duggandhaṃ hoti, senāsaṇaṃ vā uklāpaṃ, tadā bāhiraṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Ajjhattikabāhiraṃ hi vatthumhi

1. Kontapabbataavāsīdahasarasseva (Syā)

2. Dī-Ṭṭha 2. 376; Ma-Ṭṭha 1. 294; Saṃ-Ṭṭha 3. 193; Am-Ṭṭha 1. 390 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

avisade uppannesu cittacetāsikesu ñāṇampi aparisuddhaṃ hoti aparisuddhāni dīpakapallikavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Aparisuddhena ca ñāṇena saṅkhāre sammasato saṅkhārāpi avibhūtā honti, kammaṭṭhānamanuyuñjato kammaṭṭhānampi vuddhiṃ viruḷhiṃ vepullaṃ na gacchati. Visade pana ajjhattikabāhire vatthumhi uppannesu cittacetāsikesu ñāṇampi visadaṃ hoti parisuddhāni dīpakapallikavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Parisuddhena ca ñāṇena saṅkhāre sammasato saṅkhārāpi vibhūtā honti, kammaṭṭhānamanuyuñjato kammaṭṭhānampi vuddhiṃ viruḷhiṃ vepullaṃ gacchati.

Indriya samattapaṭipādanatā nāma saddhādīnaṃ indriyānaṃ samabhāvakaṇaṃ. Sace hissa saddhindriyaṃ balavaṃ hoti, itarāni mandāni, tato vīriyindriyaṃ paggahakiccaṃ, satindriyaṃ upaṭṭhānakiccaṃ, samādhindriyaṃ avikkhepakiccaṃ, paññindriyaṃ dassanakiccaṃ kātuṃ na sakkoti. Tasmā taṃ dhammasabhāvapaccavekkhaṇena vā yathā vā manasikaroto balavaṃ jātāṃ, tathā amanasikārena hāpetabbaṃ.

Vakkalitheravatthu cettha nidassanaṃ. Sace pana vīriyindriyaṃ balavaṃ hoti, atha neva saddhindriyaṃ adhimokkha-kiccaṃ kātuṃ sakkoti, na itarāni itarakiccabhedāṃ. Tasmā taṃ passaddhādibhāvanāya hāpetabbaṃ. Tatrāpi **soṇattheravatthu** dassetabbaṃ. Evaṃ sesesupi ekassa balavabhāve sati itaresaṃ attano kicesu asamatthatā veditabbā.

Visesato panettha saddhāpaññaṃ samādhivīriyānaṃca samataṃ pasaṃsanti. Balavasaddho hi mandapañño mudhappasanno¹ hoti, avatthusmiṃ pasīdati. Balavapañño mandasaddho kerāṭikapakkhaṃ bhajati, bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hoti. Ubhinnāṃ samatāya vatthusmiṃyeva pasīdati. Balavasamādhimā pana mandavīriyaṃ samādhissa kosajjapakkhattā kosajjāṃ abhibhavati, balavavīriyaṃ mandasamādhimā vīriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṃ abhibhavati. Samādhī pana vīriyena saṃyojito kosajje patituṃ na labhati, vīriyaṃ samādhinā saṃyojitaṃ uddhacce patituṃ na labhati. Tasmā tadubhayaṃ samaṃ kātābbaṃ. Ubhayasamatāya hi appanā hoti. Apica samādhikammikassa balavatīpi saddhā vaṭṭati. Evañhi saddahanto okappento appanaṃ pāpuṇissati. Samādhīpaññaṃsu pana samādhikammikassa ekaggatā balavatī vaṭṭati. Evañhi so appanaṃ pāpuṇāti. Vipassanākammikassa paññaṃ balavatī

1. Muddhappasanno (Sī), muduppasanno (Syā)

vaṭṭati. Evañhi so lakkhaṇappaṭivedhaṃ pāpuṇāti. Ubhinnaṃ pana samatāyapi appanā hotiyeva. Sati pana sabbattha balavatī vaṭṭati. Sati hi cittaṃ uddhaccapakkhikānaṃ saddhāvīriyapaññānaṃ vasena uddhaccapātato kosajjapakkhena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā loṇadhūpanaṃ viya sabbabyañjanesu, sabbakammika-amacco viya ca sabbarājakicesu sabbattha icchitabbā.

Nimittakusalatā nāma pathavīkasiṇādikassa cittekaggatānimittassa akatassa karaṇakosallaṃ, katassa bhāvanākosallaṃ, bhāvanāya laddhassa rakkhaṇakosallaṃca, taṃ idha adhippetam.

Kathaṃ yasmim̐ samaye cittaṃ niggaḥetabbaṃ, tasmim̐ samaye cittaṃ niggaḥhāti? Yadāssa accāraddhavīriyatādīhi uddhataṃ cittaṃ hoti, tadā dhammavicayasambojjhaṅgādayo tayo abhāvetvā passaddhisambojjhaṅgādayo bhāveti. Vuttañhetam̐ bhagavatā¹—

“Seyyathāpi bhikkhave puriso mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetukāmo assa, so tattha sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyya, sukkhāni ca gomayāni pakkhipeyya, sukkhāni ca kaṭṭhāni pakkhipeyya, mukhavātaṅga dadeyya, na ca paṃsukena okireyya, bhabbo nu kho so puriso taṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetuntī. No hetam̐ bhante. Evameva kho bhikkhave yasmim̐ samaye uddhataṃ cittaṃ hoti, akālo tasmim̐ samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāya. Akālo vīriya -pa- akālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa hetu? Uddhataṃ bhikkhave cittaṃ, taṃ etehi dhammehi duvūpasamayaṃ hoti.

Yasmim̐ kho bhikkhave samaye uddhataṃ cittaṃ hoti, kālo tasmim̐ samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Kālo samādhi -pa- kālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa hetu? Uddhataṃ bhikkhave cittaṃ, taṃ etehi dhammehi suvūpasamayaṃ hoti. Seyyathāpi bhikkhave puriso mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetukāmo assa, so tattha allāni ceva tiṇāni pakkhipeyya, allāni ca gomayāni pakkhipeyya, allāni

1. Saṃ 3. 100 piṭṭhe.

ca kaṭṭhāni pakkhipeyya, udakavātañca dadeyya, paṁsukena ca okireyya, bhabbo nu kho so puriso taṁ mahantaṁ aggikkhandhaṁ nibbāpetunti. Evaṁ bhante”ti.

Ettha ca yathāsakaṁ āhāravasena passaddhisambojjhaṅgādīnaṁ bhāvanā veditabbā. Vuttañhettaṁ bhagavatā—

“Atthi bhikkhave kāyappassaddhi cittappassaddhi, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā passaddhisambojjhaṅgassa bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattati. Tathā atthi bhikkhave samathanimittāṁ abyagganimittāṁ, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattati -pa-. Tathā atthi bhikkhave upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattati”ti¹.

Tattha yathāssa passaddhi-ādayo uppannapubbā, taṁ ākāraṁ sallakkhetvā tesāṁ uppādanavasena pavattamanasikārova tīsu padesupi **yonisomanasikāro** nāma. **Samathanimittanti** ca samathassevetāṁ adhivacanaṁ, avikkhepaṭṭhena ca tasseva **abyagganimittanti**.

Apica satta dhammā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti— paṇītabhojanasevanatā, utusukhasevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhattappayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā, passaddhakāyapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti.

Ekādasā dhammā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti— vatthuvisadatā, nimittakusalatā, indriyasamattapaṭipādanatā, samaye cittassa niggaḥatā, samaye cittassa paggaḥatā, nirassādassa cittassa

1. Saṁ 3. 92 piṭṭhe.

saddhāsaṃvegavasena sampahaṃsanatā, samappavattassa ajjupekkhanatā, asamāhitapuggalaparivajjanatā, samāhitapuggalasevanatā, jhānavimokkhapaccavekkhanatā, tadadhimuttatāti.

Pañca dhammā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti—
sattamajjhattatā, saṅkhāramajjhattatā,
sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatā,
sattasaṅkhāramajjhattapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti. Iti imehi ākārehi
ete dhamme uppādentō passaddhisambojjhaṅgādayo bhāveti nāma. Evaṃ
yasmim̐ samaye cittaṃ niggaḥetabbaṃ. Tasmim̐ samaye cittaṃ niggaḥātī.

Kathaṅca yasmim̐ samaye cittaṃ paggaḥetabbaṃ, tasmim̐ samaye
cittaṃ paggaḥātī? Yadāssa atisithilavīriyatādīhi cittaṃ līnaṃ hoti, tadā
passaddhisambojjhaṅgādayo tayo abhāvetvā
dhammavicayasambojjhaṅgādayo bhāveti. Vuttaṅhetam̐¹ bhagavatā—

“Seyyathāpi bhikkhave puriso parittaṃ aggim̐ ujjāletukāmo assa, so
tatha allāni ceva tiṇāni pakkhipeyya -pa- paṃsukena ca okireyya,
bhabbo nu kho so puriso taṃ parittaṃ aggim̐ ujjāletunti. No hetam̐
bhante. Evameva kho bhikkhave yasmim̐ samaye līnaṃ cittaṃ hoti,
akālo tasmim̐ samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Akālo
samādhi -pa- akālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa
hetu? Līnaṃ bhikkhave cittaṃ, taṃ etehi dhammehi dusamuṭṭhāpayam̐
hoti.

Yasmiṅca kho bhikkhave samaye līnaṃ cittaṃ hoti, kālo tasmim̐
samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo vīriya -pa-
kālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa hetu? Līnaṃ bhikkhave
cittaṃ, taṃ etehi dhammehi susamuṭṭhāpayam̐ hoti. Seyyathāpi
bhikkhave puriso parittaṃ aggim̐ ujjāletukāmo assa, so tatha sukkhāni
ceva tiṇāni pakkhipeyya -pa- na ca paṃsukena okireyya, bhabbo nu kho
so puriso taṃ parittaṃ aggim̐ ujjāletunti. Evaṃ bhante”ti.

1. Saṃ 3. 99 piṭṭhe.

Etthāpi yathāsakaṃ āhārasena dhammavicayasambojjhaṅgādīnaṃ bhāvanā veditabbā. Vuttañhetam¹ bhagavatā—

“Atthi bhikkhave kusalākusalā dhammā sāvajjānavajjā dhammā hīnappaṇītā dhammā kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā dhammavicayasambojjhaṅgassa bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati. Tathā atthi bhikkhave ārambhadhātu nikkamadhātu parakkamadhātu, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati. Tathā atthi bhikkhave pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā pītisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā pītisambojjhaṅgassa bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati”ti.

Tattha sabhāvasāmaññalakkhaṇappaṭivedhavasena pavattamanasikāro kusalādīsu **yonisomanasikāro** nāma. Ārambhadhātu-ādīnaṃ uppādavasena pavattamanasikāro ārambhadhātu-ādīsu **yonisomanasikāro** nāma. Tattha **ārambhadhātū**ti paṭhamavīriyaṃ vuccati. **Nikkamadhātū**ti kosajjato nikkhantattā tato balavataraṃ. **Parakkamadhātū**ti param param ṭhānaṃ akkamanato tatopi balavataraṃ. **Pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā**ti pana pītiyā evetaṃ nāmaṃ, tassāpi uppādakamanasikāro **yonisomanasikāro** nāma.

Apica satta dhammā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti—paripucchakatā, vatthuvisadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā, duppaññapuggalaparivajjanā, paññavantapuggalasevanā, gambhīraññācariyapaccavekkhaṇā, tadadhimuttatāti.

Ekādasa dhammā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti—apāyādibhayapaccavekkhaṇatā, vīriyāyattalokiyalokuttaravisesādhigamānisamsadassitā, “buddhapaccekabuddhamahāsāvakehi gatamaggo mayā gantabbo,

1. Saṃ 3. 91 piṭṭhe.

so ca na sakkā kusītena gantun”ti evaṃ gamanavīthipaccavekkhaṇatā, dāyakānaṃ mahapphalatākaraṇena piṇḍāpacāyanatā, “vīriyārambhassa vaṇṇavādī me satthā, so ca anatikkamanīyasāsano, amhākañca bahūpakāro, paṭipattiyā ca pūjyamāno pūjito hoti, na itarathā”ti evaṃ satthu mahattapaccavekkhaṇatā, “saddhammasaṅkhātāṃ me mahādāyajjāṃ gahetabbaṃ, tañca na sakkā kusītena gahetun”ti evaṃ dāyajjamahattapaccavekkhaṇatā, ālokasaññāmanasikāra iriyāpathaparivattana abbhokāsasevanādīhi thina middhavinodanā, kusītapuggalaparivajjanatā, āraddhavīriyapuggalasevanatā, sammappadhānapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti.

Ekādasa dhammā pītisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti— buddhānussati, dhamma, saṅgha, sīla, cāga, devatānussati, upasamānussati, lūkhapuggalaparivajjanatā, siniddhapuggalasevanatā, pasādanīyasuttantapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti. Iti imehi ākārehi ete dhamme uppādentō dhammavicayasambojjhaṅgādayo bhāveti nāma. Evaṃ yasmim samaye cittaṃ paggahetabbaṃ, tasmim samaye cittaṃ paggaṇhāti.

Kathaṃ yasmim samaye cittaṃ sampahaṃsetabbaṃ, tasmim samaye cittaṃ sampahaṃseti? Yadāssa paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā nirassādaṃ cittaṃ hoti, tadā naṃ aṭṭhasaṃvegavatthupaccavekkhaṇena saṃvejeti. **Aṭṭhasaṃvegavatthūni** nāma jātijarābyādhimaraṇāni cattāri, apāyadukkhāṃ pañcamāṃ, atīte vaṭṭamūlakāṃ dukkhāṃ, anāgate vaṭṭamūlakāṃ dukkhāṃ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakāṃ dukkhanti. Buddhadhammasaṅghaguṇānussaraṇena cassa pasādaṃ janeti. Evaṃ yasmim samaye cittaṃ sampahaṃsetabbaṃ, tasmim samaye cittaṃ sampahaṃseti.

Kathaṃ yasmim samaye cittaṃ ajjupekkhitabbaṃ, tasmim samaye cittaṃ ajjupekkhati? Yadāssa evaṃ paṭipajjato alīnaṃ anuddhataṃ anirassādaṃ ārammaṇe samappavattaṃ samathavīthippaṭipannaṃ cittaṃ hoti, tadā tassa paggahaniggahasampahaṃsanesu abyāpāraṃ āpajjati sārathi viya ca samappavattesu assesu. Evaṃ yasmim samaye cittaṃ ajjupekkhitabbaṃ, tasmim samaye cittaṃ ajjupekkhati.

Asamāhitapuggalaparivajjanā nāmanekkhammaṭṭipadam
 anāruḥhapubbānaṃ anekakiccappasutānaṃ vikkhattahadayānaṃ puggalānaṃ
 ārakā pariccāgo. **Samāhitapuggalasevanā** nāma nekkhammaṭṭipadam
 paṭipannānaṃ samādhilābhīnaṃ puggalānaṃ kālena kālaṃ upasaṅkamaṇaṃ.
Tadadhimuttatā nāma samādhimuttatā,
 samādhigarusamādhininnasamāधिpoṇasamāधिpabbhāratāti attho.
 Evametaṃ dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādetabbaṃ. Tenāha “**imāni
 dasa appanākosallāni avijahantenā**”ti. Tattha yena vidhinā appanāya kusalo
 hoti, so dasavidhopi vidhi appanākosallaṃ tannibbattaṃ vā ñāṇaṃ,
 evametaṃ dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādentassa
 paṭiladdhanimittasmiṃ appanā uppajjati. Vuttañhettaṃ—

“Evañhi sampādayato, appanākosallaṃ imaṃ.
 Paṭiladdhe nimittasmiṃ, appanā sampavattati”ti¹.

Yogokaraṇīyoti appanākosallaṃ sampādentassapi yadi appanā na hoti,
 tena kammaṭṭhānānuyogaṃ avijahitvā reṇu-ādīsu madhukarādīnaṃ pavatti-
 ākāraṃ sallakkhetvā līnuddhatabhāvehi mānaṣaṃ mocetvā vīriyasamataṃ
 yojentena punappunaṃ yogo kātabbo. Vuttañhettaṃ—

“Evañhi paṭipannassa, sace sā nappavattati.
 Tathāpi na jahe yogaṃ, vāyameṭheva paṇḍito.
 Hitvā hi sammavāyāmaṃ, viṣesaṃ nāma māṇavo.
 Adhigacche parittampi, ṭhānametaṃ na vijjati.
 Cittappavatti-ākāraṃ, tasmā sallakkhayaṃ budho.
 Samataṃ vīriyasēva, yojayetha punappunaṃ.
 Īsakampi layaṃ yantaṃ, paggaṇhetheva mānaṣaṃ.
 Accāraddhaṃ nisedhetvā, samameva pavattaye.
 Reṇumhi uppaladale, sutte nāvāya nāḷiyā.
 Yathā madhukarādīnaṃ, pavatti sammavaṇṇitā.
 Līna uddhatabhāvehi, mocayitvāna sabbaso.
 Evaṃ nimittābhimukhaṃ, mānaṣaṃ paṭipādaye”ti¹.

1. Visuddhi 1. 132 piṭṭhe.

Yathā hi acheko madhukaro “asukasmim rukkhe pupham pupphitan”ti ñatvā tikkhena vegena pakkhando taṃ atikkamitvā paṭinivattento khīṇe reṇumhi sampāpuṇāti, aparo acheko mandena javena pakkhando khīṇeyeva sampāpuṇāti, cheko pana samena javena pakkhando sukhena puppharāsim sampatvā yāvadicchakam¹ reṇum ādāya madhum sampādetvā madhum anubhavati, yathā ca sallakatta-antevāsikesu udakathālagate uppalapatte satthakammaṃ sikkhantesu eko acheko vegena sattham pātentō uppalapattam dvidhā vā chindati, udate vā paveseti, aparo acheko chijjanapavesanabhayā satthakena phusitumpi na visahati, cheko pana samena payogena tattha satthapadam² dassetvā pariyodātasippo hutvā tathārūpesu ṭhānesu kammaṃ katvā lābham labhati, yathā ca “yo catubyāmappanānam makkaṭakasuttam āharati, so cattāri sahasāni labhati”ti raññā vutte eko achekapuriso vegena makkaṭakasuttam ākaḍḍhanto tahiṃ tahiṃ chindatiyeva, aparo acheko chedanabhayā hatthena phusitumpi na visahati, cheko pana koṭito paṭṭhāya samena payogena daṇḍake veṭhetvā āharitvā lābham labhati, yathā ca acheko niyāmake balavavāte laṅkāram pūrento nāvaṃ videsam pakkhandāpeti, aparo acheko mandavāte laṅkāram oropento nāvaṃ tattheva ṭhapeti, cheko pana mandavāte pūretvā balavavāte aḍḍhalāṅkāram katvā sotthinā icchitaṭṭhānam pāpuṇāti, yathā ca “yo telena achaddento nālim pūreti, so lābham labhati”ti ācariyena antevāsikānam vutte eko acheko lābhaluddho vegena pūrento telam chaḍḍeti, aparo acheko telachaddanabhayā āsiñcitumpi na visahati, cheko pana samena payogena pūretvā lābham labhati, evameva eko bhikkhu uppanne nimitte “sīghameva appanam pāpuṇissāmī”ti gālham vīriyam karoti, tassa cittam accāraddhavīriyattā uddhacce patati, so na sakkoti appanam pāpuṇitum. Eko accāraddhavīriyatāya dosam disvā “kim dāni me appanāyā”ti vīriyam hāpeti, tassa cittam atilīnavīriyattā kosajje patati, sopi na sakkoti appanam pāpuṇitum. Yo pana

1. Yāvaticchakam (Sī, Syā)

2. Satthapahāram (Ka)

īsakampi līnaṃ līnabhāvato, uddhataṃ uddhaccato mocetvā samena payogena nimittābhimukhaṃ pavatteti, so appanaṃ pāpuṇāti, tādīsena bhavitabbaṃ.

Idāni evaṃ paṭipannaṃ appanāpavattiṃ dassento **“tassevaṃ anuyuttassā”**ti-ādimāha. Tattha **paṭhamaṃ parikammanti**-ādi aggahitaggahaṇena vuttaṃ, gahitaggahaṇena pana avisesena sabbesaṃ sabbā samaññā. Sabbānīpi hi appanāya parikammattā paṭisaṅkhārakattā **“parikammānī”**tipi, yathā gāmadīnaṃ āsannappadeso **“gāmūpacāro gharūpacāro”**ti vuccati, evaṃ appanāya āsannattā samīpacāritā vā **“upacārānī”**tipi, ito pubbe parikammānaṃ upari appanāya ca anulomanato **“anulomānī”**tipi vuccanti. Yañcetha sabbantimaṃ, taṃ parittagottābhībhavanato mahaggaṭtagottabhāvanato ca **“gotrabhū”**tipi vuccati. Gaṃ tāyatīti hi gottam, parittanti pavattamānaṃ abhidhānaṃ buddhiṅca ekamsikavisayatāya rakkhatīti **parittagottaṃ**. Yathā hi buddhi ārammaṇabhūtena atthena vinā na vattati, evaṃ abhidhānaṃ abhidheyyabhūtena, tasmā so tāni tāyati rakkhatīti vuccati. Taṃ pana mahaggaṭānuttaravidhuraṃ kāmataṇhāya gocarabhūtaṃ kāmāvacaradhammānaṃ āveṇīkarūpaṃ daṭṭhabbaṃ. Mahaggaṭtagottepi iminā nayena attho veditabbo. Iti evarūpassa parittagottassa abhibhavanato mahaggaṭtagottassa ca bhāvanato uppādanato antimaṃ **“gotrabhū”**tipi vuccati. **Catutthameva hi pañcamaṃ vāti** khippābhiññadandhābhiññānaṃ vasena vuttaṃ. Khippābhiññassa hi catutthaṃ apeti, dandhābhiññassa pañcamaṃ. Kasmā pana catutthaṃ pañcamaṃ vā appeti, na chaṭṭhaṃ vā sattamaṃ vāti āha **“āsannabhavaṅgapātattā”**ti. Yathā hi puriso chinnapapātābhimukho dhāvanto ṭhātukāmopi pariyante pādaṃ katvā ṭhātuṃ na sakkoti, papāte eva patati, evaṃ chaṭṭhaṃ vā sattamaṃ vā appetuṃ na sakkoti bhavaṅgassa āsannattā. Tasmā catutthapañcomesuyeva appanā hotīti veditabbā.

“Purimā purimā kusalā dhammā pacchimānaṃ pacchimānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ āsevanapaccayena paccayo”ti¹ vuttattā **“āsevanapaccayena kusalā dhammā balavanto hontī”**ti āha. Yathā aladdhāsevanam paṭhamaṃ javanaṃ dubbalattā gotrabhuṃ na uppādeti, laddhāsevanam

1. Abhi 8. 7 piṭṭhe.

pana balavabhāvato dutiyaṃ vā tatiyaṃ vā gotrabhuṃ uppādeti, evaṃ laddhāsevanatāya balavabhāvato chaṭṭhampi sattamampi appetīti therassa adhippāyo. Tenāha “**tasmā chaṭṭhaṃ sattamaṃ vā appetī**”ti. Tanti therassa vacanaṃ. **Paṭikkhittanti** sutta sutānuloma-ācariyavādehi anupatthambhitattā “attanomatimattaṃ therassetan”ti vatvā paṭikkhittam. “Purimā purimā kusalā dhammā”ti pana suttapadamakāraṇaṃ āsevanapaccayalābhassa balavabhāve anekantikattā. Tathā hi aladdhāsevanāpi paṭhamacetanā diṭṭhadhammavedanīyā hoti, laddhāsevanā dutiyacetanā yāva chaṭṭhacetanā aparāpariyavedanīyā. Yadi chaṭṭhaṃ sattamañca parikkhīṇajavatā dubbalaṃ, na āsevanapaccayena balavaṃ, kathaṃ sattamajavanacetanā upapajjavedanīyā ānantariyā ca hotīti? Nāyaṃ viseso āsevanapaccayalābhena balavappattiyā kiñcarahi kiriyāvatthāvisesato. Kiriyāvatthā hi ādimajjhapariyosānavasena tividhā. Tattha pariyosānavatthāya sannitṭhāpakacetanābhāvena upapajjavedanīyādītā hoti, na balavabhāvenāti daṭṭhabbaṃ. “Paṭisandhiyā anantarapaccayabhāvino vipākasantānassa anantarapaccayabhāvena tathā abhisāṅkhatattā”ti ca vadanti, tasmā chaṭṭhasattamānaṃ papātābhimukhatāya parikkhīṇajavatā na sakkā nivāretuṃ. **Pubbhāgacittānīti** tīṇi cattāri vā cittāni.

Etthāti etissaṃ kāyānupassanāyaṃ. **Pārisuddhiṃ pattukāmoti** adhigantukāmo samāpajjitukāmo ca. Tattha sallakkhaṇāvivaṭṭanāvasena adhigantukāmo, sallakkhaṇavasena samāpajjitukāmoti yojetabbaṃ. **Āvajjanasamāpajjana -pa- vasippattanti** ettha evaṃ tāva pañca vasiyo veditabbā—paṭhamajjhānato vuṭṭhāya paṭhamaṃ vitakkaṃ āvajjayato bhavaṅgaṃ upacchinditvā uppannāvajjanānantaraṃ vitakkārammaṇāneva cattāri pañca javanāni javanti, tato dve bhavaṅgāni, tato pana vicārārammaṇaṃ āvajjanaṃ vuttanayeneva javanānīti evaṃ pañcasu jhānaṅgesu yadā nirantaraṃ cittaṃ pesetuṃ sakkoti, athassa **āvajjanavasī** siddhā hoti. Ayaṃ pana bhavaṅgadavayantaritā matthakappattā vasi bhagavato yamakapāṭihāriye labbhati, aññesaṃ vā dhammasenāpati-ādīnaṃ evarūpe uṭṭhāya samuṭṭhāya lahutaraṃ āvajjanavasīnibbattanakāle. Sā ca kho ittarā parittakālā, na satthu

yamakapāṭihāriye viya ciratarappabandhavatī. Tathā hi taṃ sāvakehi asādhāraṇaṃ vuttaṃ. Ito paraṃ sīghatarā āvajjanavasī nāma natthi.

Āyasmato pana mahāmogallānassa nandopanandanāgarājadamane viya sīghaṃ samāpajjanasamatthatā **samāpajjanavasī** nāma. Ettha ca samāpajjitukāmatānantaraṃ dvīsu bhavaṅgesu uppannesu bhavaṅgaṃ upacchinditvā uppannāvajjanānantaraṃ samāpajjanaṃ sīghaṃ samāpajjanasamatthatā. Ayaṅca matthakappattā samāpajjanavasī satthu dhammadesanāyaṃ labbhati, taṃ sandhāya vuttaṃ “so kho ahaṃ aggivessana tassāyeva kathāya pariyosāne tasmimīyeva purimasmiṃ samādhinimitte ajjhattameva cittaṃ saṅṭhapemi sannisādemi ekodimkaromi samādahāmi, yena sudāṃ niccakappaṃ viharāmi”¹. Ito sīghatarā hi samāpajjanavasī nāma natthi.

Accharāmatthaṃ vā dasaccharāmatthaṃ vā khaṇaṃ jhānaṃ ṭhapetuṃ samatthatā **adhiṭṭhānavasī** nāma. Tatheva accharāmatthaṃ vā dasaccharāmatthaṃ vā lahukaṃ khaṇaṃ jhānasamaṅgī hutvā jhānato vuṭṭhātuṃ samatthatā **vuṭṭhānavasī** nāma. Bhavaṅgacittappavattiyeva hettha jhānato vuṭṭhānaṃ nāma. Ettha ca yathā “ettakameva khaṇaṃ jhānaṃ ṭhapessāmi”^{ti} pubbaparikkammavasena adhiṭṭhānasamatthatā adhiṭṭhānavasī, evaṃ “ettakameva khaṇaṃ jhānasamaṅgī hutvā jhānato vuṭṭhahissāmi”^{ti} pubbaparikkammavasena vuṭṭhānasamatthatā vuṭṭhānavasīti veditabbā, yā samāpattivuṭṭhānakusalatāti vuccati. **Paccavekkhaṇavasī** pana āvajjanavasīyā eva vuttā. Paccavekkhaṇajavanāneva hi tattha āvajjanānantarāni. Yadaggena hi āvajjanavasīsiddhi, tadaggena paccavekkhaṇavasīsiddhi veditabbā.

Arūpapubbaṅgamaṃ vā -pa- vipassanaṃ paṭṭhapetīti saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “**kathan**”^{ti}-ādi vuttaṃ. Tattha **jhānaṅgāni pariggahetvā**ti vitakkādīni jhānaṅgāni taṃsampayutte ca dhamme salakkhaṇarasādivasena pariggahetvā. “Jhānaṅgāni”^{ti} hi idaṃ nidassanamattaṃ, jhānaṅgāni pana passanto taṃsampayutte ca dhamme passati. **Tesaṃ nissayaṃ hadayavatthunti** yathā nāma puriso antogehe sappāṃ disvā anubandhamāno tassa āsayaṃ passati, evameva kho ayampi yogāvacarō te arūpadhamme upaparikkhanto “ime dhammā kiṃ nissāya pavattantī”^{ti} pariyesamāno tesaṃ

1. Ma 1. 316 piṭṭhe.

nissayaṃ hadayavatthum passati. **Jhānaṅgāni arūpanti** ettha taṃsampayuttadhammānampi gahaṇaṃ veditabbaṃ.

Arūpapubbaṅgamaṃ rūpapariggahaṃ dassetvā idāni rūpapubbaṅgamaṃ arūpapariggahaṃ dassento “**atha vā**”ti-ādimāha. **Kesādīsu koṭṭhāsesu -pa-tarṇissitarūpāni ca pariggahetvā**ti ettha pana kese tāva thaddhalakkhaṇaṃ pathavīdhātūti pariggahetabbaṃ, tattheva ābandhanalakkhaṇaṃ āpodhātūti, paripācanalakkhaṇaṃ tejodhātūti, vitthambhanalakkhaṇaṃ vāyodhātūti evaṃ sabbakoṭṭhāsesu ekekasmim koṭṭhāse cattāri cattāri mahābhūtāni pariggahetabbāni. Athānena yāthāvato sarasalakkhaṇato āvibhūtāsu dhātūsu kammasamuṭṭhānamhi tāva kese vuttalakkhaṇā tā catasso ca dhātuyo taṃnissito ca vaṇṇo gandho raso ojā jīvitam kāyapasādoti evaṃ kāyadasakavasena dasa rūpāni, tattheva bhāvassa atthitāya bhāvadasakavasena dasa rūpāni, āhārasamuṭṭhānaṃ ojaṭṭhamakaṃ, utusamuṭṭhānaṃ cittasamuṭṭhānanti aparānipi catuvīsatiṭi evaṃ catusamuṭṭhānesu catuvīsatikoṭṭhāsesu catucattālīsa rūpāni pariggahetabbāni. Sedo assu kheḷo siṅghānikāti ime pana catūsu utucittasamuṭṭhānesu dvinnaṃ ojaṭṭhamakānaṃ vasena soḷasa soḷasa rūpāni. Udariyaṃ karīsaṃ pubbaṃ muttanti imesu catūsu utusamuṭṭhānesu utusamuṭṭhānasseva ojaṭṭhamakassa vasena aṭṭha aṭṭha rūpāni pariggahetabbāni. Esa tāva dvattimsākāre nayo.

Ye pana imasmim dvattimsākāre āvibhūte apare cattāro tejokoṭṭhāsā, cha vāyokoṭṭhāsāti dasa ākāra āvi bhavanti, tattha asitādi-paripācaka tāva kammajatejokoṭṭhāsamhi ojaṭṭhamakañceva jīvitañcāti nava rūpāni, tathā cittaje assāsapassāsakoṭṭhāse ojaṭṭhamakañceva saddo cāti nava, sesesu catusamuṭṭhānesu aṭṭhasu jīvitanavakañceva tīṇi ca ojaṭṭhamakānīti tettimsa tettimsa rūpāni pariggahetabbāni. Evaṃ vitthārato dvācattālīsākāravasena imesu bhūtopādāyarūpesu pākātesu jātesu vatthudvāravasena pañca cakkhudasakādayo hadayavatthudasakañcāti aparānipi saṭṭhi rūpāni pariggahetabbāni. Sace panassa tena tena mukhena rūpaṃ pariggahetvā arūpaṃ pariggaṇhato sukhumattā arūpaṃ na upaṭṭhāti, tena dhuranikkhepaṃ akatvā

rūpameva punappunam sammasitabbam manasi kātabbam pariggahetabbam vavathapetabbam. Yathā yathā hissa rūpam suvikkhālitam hoti nijjaṭam suparisuddham, tathā tathā tadārammaṇā arūpadhammā sayameva pākaṭā honti.

Yathā hi cakkhumato purisassa aparisuddhe ādāse mukhanimittam olokontassa nimittam na paññāyatīti na ādāsam chaḍḍeti, atha kho nam punappunam parimajjati, tassa parisuddhe ādāse nimittam sayameva pākaṭam hoti, evameva tena bhikkhunā dhuranikkhepam akatvā rūpameva punappunam sammasitabbam manasi kātabbam pariggahetabbam vavathapetabbam. Yathā yathā hissa rūpam suvikkhālitam hoti nijjaṭam suparisuddham, tathā tathā tadārammaṇā arūpadhammā sayameva pākaṭā honti. Evaṃ suvisuddharūpariggahassa panassa arūpadhammā tīhākārehi upaṭṭhahanti phassavasena vā vedanāvasena vā viññāṇavasena vā.

Katham? Ekassa tāva “kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā -pa- assāsapassāse pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā”ti-ādinā nayena dhātuyo pariggaṇhantassa paṭhamābhiniṭāto phasso, taṃsāmpayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, saddhim phassena cetanā saṅkhārakkhandho, cittaṃ viññāṇakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ arūpadhammā phassavasena upaṭṭhahanti. Ekassa “kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā -pa- assāsapassāse pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā”ti tadārammaṇarasānubhavanakavedanā vedanākkhandho, taṃsāmpayuttā saññā saññākkhandho, taṃsāmpayutto phasso ca cetanā ca saṅkhārakkhandho, taṃsāmpayuttam cittaṃ viññāṇakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ vedanāvasena arūpadhammā upaṭṭhahanti. Aparassa “kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā -pa- assāsapassāse pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā”ti ārammaṇapaṭivijānanam viññāṇakkhandho, taṃsāmpayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho phasso ca cetanā ca saṅkhārakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ viññāṇavasena arūpadhammā upaṭṭhahanti. Etenevupāyena “kammāsamuttāhāne kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā”ti-ādinā nayena dvācattālīsāya dhātukoṭṭhāsesu catunnam catunnam dhātūnam vasena sesesupi vatthu cakkhādīsu dasakesu manodhātumanoviññāṇadhātūnam nissayalakkhaṇam hadayavatthu rūpābhigāhārahābhūtappasādalakkhaṇam cakkhūti-ādinā vatthudvārasena pariggaṇhantassa paṭhamābhiniṭāto phasso, taṃsāmpayuttā vedanā

vedanākkhandhoti-ādinā phassādivasena tihi ākārehi arūpadhammā upaṭṭhahanti. Tena vuttam **“yathāpariggahitarūpārammaṇam yathāpariggahitarūpavatthudvārārammaṇam vā sasampayuttadhammaṇam viññāṇaṇca passatī”**ti.

Idāni aññathāpi rūpapubbaṅgamaṇam arūpapariggahaṇam dassento **“atha vā”**ti-ādimāha. Tattha **yathā hīti**-ādi kāyassa cittaassa ca assāsapassāsānaṇam samudayabhāvadassanaṇam. **Kammāragagarīti** kammārānaṇam ukkāya aggidhamanabhastā. **Dhamamānāyāti** dhūmayantiyā, vātaṇ gāhāpentiyāti attho. **Tajjanti** tadanurūpaṇam. **Evamevanti** ettha kammāragagarī viya karajakāyo, vāyāmo viya cittaṇ daṭṭhabbaṇam. Kiñcāpi assāsapassāsā cittaṇamuṭṭhānā, karajakāyaṇam pana vinā tesam appavattanato **“kāyaṇca cittaṇca paṭicca assāsapassāsā”**ti vuttaṇam.

Tassāti nāmarūpassa. **Paccayaṇ pariyesatīti** “avijjāsamudayā rūpasamudayo”ti-ādinā avijjādiakaṇ paccayaṇ pariyesati vīmaṇsati pariggaṇhāti. **Kaṅkham vitaratīti** “ahosiṇ nu kho aham atītamaddhānaṇ”ti-ādinayappavattaṇ soḷasavatthukaṇ vicikicchaṇ atikkamati pajahati. “Yaṇ kiñci rūpaṇ atītānāgatapaccuppannaṇ”ti-ādinayappavattaṇ **kalāpasammasanaṇ. Pubbabhāgeti** paṭipadāññānadassanaṇvisuddhipariyāpannāya udayabbayānupassanāya pubbabhāge uppane. **Obhāsādayoti** obhāso ñāṇaṇ pīti passaddhi sukhaṇ adhimokkho paggaho upekkhā upaṭṭhānaṇ nikaṇtīti ime obhāsādayo dasa.

Tattha¹ **obhāsoti** vipassanobhāso, so ca vipassanācittaṇamuṭṭhitaṇ santatipatitaṇ utusamuṭṭhānaṇca pabhassararūpaṇam. Tattha vipassanācittaṇamuṭṭhitaṇ yogino sarīraṭṭhameva pabhassaraṇ hutvā tiṭṭhati cittaṇarūpaṇam sarīraṇ muñcivā bahi appavattanato, itaraṇ sarīraṇ muñcivā ñāṇānubhāvānurūpaṇam samantato pattharati, taṇ tasseva paññāyati. Tena phuṭṭhokāse rūpagatampi passati, passanto ca cakkhuvīññāṇena passati, udāhu manoviññāṇenāti vīmaṇsitabbanti vadanti. Dibbacakkhulābhino viya taṇ manoviññāṇaviññeyyamevāti vattuṇ yuttaṇ viya dissati. So kho panāyaṇ obhāso kassaci bhikkhuno pallaṅkaṭṭhānamattameva

1. Visuddhi 2. 270; Paṭisaṇ-Ṭṭha 2. 191 piṭṭhādīsupi passitabbaṇam.

obhāsento uppajjati, kassaci antogabbhaṃ, kassaci bahigabbhampi, kassaci sakalavihāraṃ, gāvutaṃ, aḍḍhayaḷjanaṃ, yojanaṃ, dviyojanaṃ, tiyojanaṃ, kassaci pathavītalato yāva akaniṭṭhabrahmalokā ekālokaṃ kurumāno. Bhagavato pana dasasahasilokadhātuṃ obhāsento udapādi. Tasmim̄ pana uppanne yogāvacaro “na vata me ito pubbe “evarūpo obhāso uppannapubbo, addhā maggappattosmi phalappattosmi”ti amaggameva “maggo”ti, apha lameva ca phalan”ti gaṇhāti. Tassa amaggaṃ “maggo”ti aphalaṃ vā “phalan”ti gaṇhato vipassanāvīthi ukkantā nāma hoti. So attano mūlakammaṭṭhānaṃ vissajjetvā obhāsameva assādentō nisīdati.

Ñāṇanti vipassanāñāṇaṃ. Tassa kira rūpārūpadhamme tulayantassa tīrayantassa vīssaṭṭha-indavajiramiva avihatavegaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ ativīsadaṃ ñāṇaṃ uppajjati.

Pīṭi vipassanāpīṭi. Tassa kira tasmim̄ samaye khuddikā pīṭi khaṇikā pīṭi okkantikā pīṭi ubbegā pīṭi pharaṇā pīṭi ayaṃ pañcavidhā pīṭi sakalasarīraṃ pūrayamānā uppajjati.

Passaddhī vipassanāpassaddhi. Tassa kira tasmim̄ samaye rattiṭṭhāne vā divāṭṭhāne vā nisinnassa kāyacittānaṃ neva daratho, na gāraṃ, na kakkhaḷatā, na akammaññatā, na gelaññaṃ, na vaṅkatā hoti, atha kho panassa kāyacittāni passaddhāni lahūni mudūni kammaññāni suvisadāni ujukāniyeva hontī. So imehi passaddhādīhi anuggahitakāyacitto tasmim̄ samaye amānusiṃ nāma ratiṃ anubhavati. Yaṃ sandhāya vuttaṃ—

“Suññāgāraṃ pavīṭṭhassa, santacittassa bhikkhuno.

Amānusiṃ ratī hoti, sammā dhammaṃ vipassato.

Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.

Labhatī pīṭipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan”ti¹.

Evamassa imaṃ amānusiṃ ratiṃ sādhayamānā lahutādisampayuttā passaddhi uppajjati.

1. Khu 1. 67 piṭṭhe Dhammapade.

Sukhanti vipassanāsukhaṃ. Tassa kira tasmim̐ samaye sakalasarīraṃ abhisandayamānaṃ atipaṇītaṃ sukhamuppajjati.

Adhimokkhoti saddhā. Vipassanāsampayuttāyeva hissa cittacetāsikānaṃ atisayappasādabhūtā balavatī saddhā uppajjati.

Paggahoti vīriyaṃ. Vipassanāsampayuttameva hissa asithilamanaccāraddhaṃ supaggahitaṃ vīriyaṃ uppajjati.

Upaṭṭhānanti sati. Vipassanāsampayuttāyeva hissa sūpaṭṭhitā suppaṭiṭṭhitā nikhātā acalā pabbatarājasadisā sati uppajjati. So yaṃ yaṃ ṭhānaṃ āvajjati samannāharati manasi karoti paccavekkhati, taṃ taṃ ṭhānamassa okkantitvā pakkhanditvā dibbacakkhuno paraloko viya satiyā upaṭṭhāti.

Upekkhāti vipassanupekkhā ceva āvajjanupekkhā ca. Tasmiṃhissa samaye sabbasaṅkhāresu majjhatabhūtā vipassanupekkhā balavatī uppajjati, manodvāre āvajjanupekkhāpi. Sā hissa taṃ taṃ ṭhānaṃ āvajjentassa vissaṭṭha-indavajiramiva pattapuṭe pakkhandatattanārāco¹ viya ca sūrā tikhiṇā hutvā vahati.

Nikantīti vipassanānikanti. Evaṃ obhāsādipaṭimaṇḍitāya hissa vipassanāya ālayaṃ kurumānā sukhumā santākārā nikanti uppajjati, yā “kilesa”ti pariggahetumpi na sakkā hoti.

Yathā ca obhāse, evaṃ etesupi aññatarasmim̐ uppanne yogāvacaro “na vata me ito pubbe evarūpaṃ ñāṇaṃ uppannapubbaṃ, evarūpā pīti, passaddhi, sukhaṃ, adhimokkho, paggaho, upaṭṭhānaṃ, upekkhā, nikanti uppannapubbā, addhā maggappattosmi phalappattosmī”ti amaggameva “maggo”ti aphalameva ca “phalan”ti gaṇhāti, tassa amaggaṃ “maggo”ti aphalaṃ “phalan”ti gaṇhato vipassanāvīthi ukkantā nāma hoti. So attano mūlakammaṭṭhānaṃ vissajjetvā nikantimeva assādentō nisīdati.

Ettha ca obhāsādayo upakkilesavatthutāya “upakkilesā”ti vuttā, na akusalattā, nikanti pana upakkilesa ceva upakkilesavatthu

1. Pakkantatattanārāco (Sī), pakkhandatattanārāco (Syā)

ca. Vatthuvaseveva cete dasa, gāhavasena pana samatimsa honti. Katham? “Mama obhāso uppanno”ti gaṇhato hi diṭṭhiggāho hoti, “manāpo vata obhāso uppanno”ti gaṇhato mānaggāho, obhāsam assādayato taṇhāgāho. Iti obhāse diṭṭhimānataṇhāvasena tayo gāhā. Tathā sesesupīti evaṃ gāhavasena samatimsa upakkilesā honti. Tesam vasena akusalo abyatto yogāvacaro obhāsādīsu kampati vikkhipati, obhāsādīsu ekekaṃ “etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā”ti samanupassati. Tenāhu porāṇā—

“Obhāse ceva nāṇe ca, pītiyā ca vikampati.

Passaddhiyā sukhe ceva, yehi cittam pavedhati.

Adhimokkhe ca paggāhe, upaṭṭhāne ca kampati.

Upekkhāvajjanāya ceva, upekkhāya ca nikantiyā”ti¹.

Kusalo paṇḍito byatto buddhisampanno yogāvacaro obhāsādīsu uppannesu “ayaṃ kho me obhāso uppanno, so kho panāyaṃ anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammo”ti iti vā taṃ paññāya paricchindati upaparikkhati. Atha vā panassa evaṃ hoti—sace obhāso attā bhaveyya, attāti gahetuṃ vaṭṭeyya, anattāva panāyaṃ “attā”ti gahito². Tasmā so avasavattanaṭṭhena anattā, hutvā abhāvaṭṭhena anicco, uppādavayapaṭipīḷanaṭṭhena dukkhoti upaparikkhati. Yathā ca obhāse, evaṃ sesesupi. So evaṃ upaparikkhitvā obhāsam “netam mama, nesohamasmi, na meso attā”ti samanupassati. Ñāṇam -pa-. Nikantiṃ “netam mama, nesohamasmi, na meso attā”ti samanupassati. Evaṃ samanupassanto obhāsādīsu na kampati na vedhati. Tenāhu porāṇā—

“Imāni dasa ṭhānāni, paññā yassa pariccitā.

Dhammuddhaccakusalo hoti, na ca vikkhepa gacchatī”ti³.

So evaṃ vikkhepaṃ agacchanto taṃ samatimsavidham upakkilesajaṭam vijātetvā “obhāsādayo dhammā na maggo, upakkilesavimuttaṃ pana vīthipapaṭipannaṃ

1. Khu 9. 292 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

2. Attāti na gahito (Syā, Ka)

3. Khu 9. 293 piṭṭhe.

vipassanāñāṇaṃ maggo”ti amaggaṃ maggañca vavatthapeti. Yaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “**obhāsādayo dasa vipassanupakkilese pahāya upakkilesavimuttaṃ paṭipadāñāṇaṃ maggoti vavatthapetvā**”ti. Udayaṃ **pahāyāti** udayabbayānupassanāya gahitaṃ saṅkhārānaṃ udayaṃ vissajjetvā tesāṃ bhaṅgasseva anupassanato bhaṅgānupassanāñāṇaṃ **patvā** ādīnavānupassanāpubbaṅgamāya nibbidānupassanāya **nibbindanto** muñcitukamyatāpaṭisaṅkhānupassanāsaṅkhārupekkhānulomañāṇaṃ ciṅṅapariyante uppannagotrabhuññānāntaraṃ uppannena maggañāṇena sabbasaṅkhāresu **virajjanto vimuccanto**. Maggakkhaṇe hi ariyo virajjati vimuccatīti ca vuccati. Tenāha “**yathākkamaṃ¹ cattāro ariyamagge pāpuñitvā**”ti. Maggaphalanibbānapahīnāvasiṭṭhakilesasaṅkhātassa paccavekkhitabbassa pabhedena **ekūnavīsati bhedassa**. Arahato hi avasiṭṭhakilesābhāvena ekūnavīsati paccavekkhaṇañāṇāni. **Assāti** ānāpānassatikammaṭṭhānikassa.

Visuṃ kammaṭṭhānabhāvanānayo nāma natthīti paṭhamacatukkavasena adhigatajjhānassa vedanācittadhammānupassanāvasena desitattā vuttaṃ. **Tesanti** tiṅṅaṃ catukkānaṃ. **Pītippaṭisaṃvedīti** pītiyā paṭi paṭi sammadeva vedanasīlo, tassā vā paṭi paṭi sammadeva vedo etassa atthi, taṃ vā paṭi paṭi sammadeva vedayamāno. Tattha kāmāṃ **saṃvedanaggahaṇe**na pītiyā sakkaccaṃ viditabhāvo bodhito hoti, yehi pana pakārehi tassā saṃvedanaṃ icchitaṃ, taṃ dassetuṃ **paṭi** saddaggahaṇaṃ “paṭi paṭi saṃvedīti paṭisaṃvedī”ti. Tenāha “**dvīhākārehi**”ti-ādi.

Tattha **kathaṃ ārammaṇato pīti paṭisaṃviditā hotīti** pucchāvacaṇaṃ. “**Sappīṭike dve jhāne samāpajjati**”ti pītisahagatāni dve paṭhamadutiya jjhānāni paṭipāṭiyā samāpajjati. **Tassāti** tena. “Paṭisaṃviditā”ti hi padaṃ apekkhitvā kattu-atthe etaṃ sāmivacaṇaṃ. **Samāpattikkhaṇeti** samāpanakkhaṇe. **Jhānapaṭilābhenāti** jhānena samaṅgībhāvena. **Ārammaṇatoti** ārammaṇamukhena, tadārammaṇajjhānapariyāpanā pīti paṭisaṃviditā hoti ārammaṇassa paṭisaṃviditattā. Kim vuttaṃ hoti? Yathā nāma sappapariyesanaṃ carantena tassa

1. Yathākkamena (Sī, Syā)

āsaye paṭisaṃvidite sopi paṭisaṃvidito eva hoti mantāgadabalena tassa gahaṇassa sukarattā, evaṃ pītiyā āsayabhūte ārammaṇe paṭisaṃvidite sā pīti paṭisaṃviditā eva hoti salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato ca tassā gahaṇassa sukarattāti.

Kathaṃ asamrohato pīti paṭisaṃviditā hotīti ānetvā sambandhitabbaṃ. **Vipassanākkhaṇeti** vipassanāpaññāya tikkhavisadappavattāya visayato dassanakkhaṇe. **Lakkhaṇapaṭivedhenāti** pītiyā salakkhaṇassa sāmāññalakkhaṇassa ca paṭivijjhanena. Yañhi yassa visesato sāmāññato ca lakkhaṇaṃ, tasmim vidite so yāthāvato vidito eva hoti. Tenāha “asamrohato pīti paṭisaṃviditā hoti”ti.

Idāni tamatthaṃ pāḷiyā eva vibhāvetuṃ “**vuttañhetan**”ti-ādimāha. Tattha **dīghaṃ assāsavasena**ti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ hetthā vuttameva. Tattha pana satokāritādassanavasena pāḷi āgatā, idha pītipaṭisaṃviditāvasena. Pītipaṭisaṃviditā ca atthato vibhattā eva. Apica ayamettha saṅkhepattho— dīghaṃassāsavasena dīghassa assāsassa ārammaṇabhūtassa vasena pajānato sā pīti paṭisaṃviditā hotīti sambandho. **Cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānatoti** jhānapariyāpannaṃ avikkhepoti laddhanāmaṃ cittassekaggataṃ taṃsampayuttāya paññāya pajānato. Yatheva hi ārammaṇamukhena pīti paṭisaṃviditā hoti, evaṃ taṃsampayuttadhammāpi ārammaṇamukhena paṭisaṃviditā eva hontīti **sati upaṭṭhitā hotīti** dīghaṃassāsavasena jhānasampayuttā sati tassa ārammaṇe upaṭṭhitā ārammaṇamukhena jhānepi upaṭṭhitā nāma hoti. **Tāya satiyā**ti evaṃ upaṭṭhitāya tāya satiyā yathāvuttena **tena ñāṇena** suppaṭividditattā ārammaṇassa tassa vasena tadārammaṇā sā pīti **paṭisaṃviditā hoti**. **Dīghaṃpassāsavasena**ti-ādīsupi imināva nayena attho veditabbo.

Evaṃ paṭhamacatukkavasena dassitaṃ pītipaṭisaṃvedanaṃ ārammaṇato asamrohato ca vibhāgaso dassetuṃ “**āvajjato**”ti-ādi vutthaṃ. Tattha **āvajjatoti** jhānaṃ āvajjentassa. **Sā pītīti** sā jhānapariyāpannā pīti. **Jānatoti** samāpannakkhaṇe ārammaṇamukhena jānato. Tassa sā pīti paṭisaṃviditā hotīti sambandho. **Passatoti**

dassanabhūtena ñāṇena jhānato vuṭṭhāya passantassa. **Paccavekkhatoti** jhānaṃ paccavekkhantassa. **Cittaṃ adhiṭṭhahatoti** “ettakaṃ velaṃ jhānasamaṅgī bhavissāmi”ti jhānacittaṃ adhiṭṭhahantassa. Evaṃ pañcannaṃ vasībhāvānaṃ vasena jhānassa pajānanamukhena ārammaṇato pītiyā paṭisaṃvedanā dassitā.

Idāni yehi dhammehi jhānaṃ vipassanā ca sijjhanti, tesāṃ jhānapariyāpannānaṃ vipassanāmaggapariyāpannānaṃca saddhādīnaṃ vasena pītipaṭisaṃvedanaṃ dassetuṃ “**saddhāya adhimuccato**”ti-ādi vuttaṃ. Tatha **adhimuccatoti** saddahantassa, samathavipassanāvasenāti adhippāyo. **Vīriyaṃ paggaṇhatoti**-ādīsupi eseva nayo. **Abhiññeyyanti** abhivisiṭṭhāya paññāya jānitabbaṃ. **Abhijānatoti** vipassanāpaññāpubbaṅgamāya maggapaññāya jānato. **Pariññeyyanti** dukkhasaccaṃ tīraṇapariññāya maggapaññāya ca pari jānato. **Pahātabbanti** samudayasaccaṃ pahānapariññāya maggapaññāya ca **pajahato**. **Bhāvayato sacchikaroto bhāvetabbaṃ** maggasaccaṃ, **sacchikātabbaṃ** nirodhasaccaṃ. Keci panettha pītiyā eva vasena abhiññeyyādīni uddharanti, taṃ ayuttam jhānādisamudāyaṃ uddharitvā tato pītiyā niddhāraṇassa adhippetattā.

Ettha ca “dīghamassāsavasena”ti-ādinā paṭhamacatukkavasena ārammaṇato pītipaṭisaṃvedanaṃ vuttaṃ, tathā “āvajjato”ti-ādīhi pañcahi padehi. “Abhiññeyyaṃ abhijānato”ti-ādīhi pana asammohato, “saddhāya adhimuccato”ti-ādīhi ubhayathāpi saṅkhepato samathavasena ārammaṇato vipassanāvasena asammohato pītipaṭisaṃvedanaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ. Kasmā panettha vedanānupassanāyaṃ pītīsīsenā vedanā gahitā, na sarūpato evāti? Bhūmivibhāgādivasena vedanaṃ bhinditvā catudhā vedanānupassanaṃ dassetuṃ. Apica vedanākammaṭṭhānaṃ dassento bhagavā pītiyā oḷārikattā taṃsampayuttasukhaṃ sukhaḡgahaṇattam pītīsīsenā dasseti.

Eteneva nayena avasesapadānīti sukhappaṭisaṃvedī cittasaṅkhārappaṭisaṃvedīti padāni pītipaṭisaṃvedīpade āgatanayeneva atthato vedītabbāni. Sakkā hi “dvīhākārehi sukhappaṭisaṃviditā hoti, cittasaṅkhārappaṭisaṃviditā hoti ārammaṇato”ti-ādinā pītiṭṭhāne

sukhādīpadāni pakkhipitvā “sukhasahagatāni tīṇi jhānāni cattāri vā jhānāni samāpajjati”ti-ādīnā atthaṃ viññātuṃ. Tenāha “**tiṇṇaṃ jhānānaṃ vasaṇā**”ti-ādi. **Vedanādayoti ādi**-saddena saññā gahitā. Tenāha “**dve khandhā**”ti. **Vipassanābhūmidassanattanti** pakiṇṇakasaṅkhārasammasanavasena vipassanāya bhūmidassanattam “**sukhanti dve sukhāni**”ti-ādi vuttaṃ samathe kāyikasukhābhāvato. **Soti** so passambhanapariyāyena vutto nirodho. “Imassa hi bhikkhuno apariggahitakāle”ti-ādīnā vitthārato kāyasaṅkhāre vutto, tasmā tattha vuttanayenevaveditabbo. Tattha kāyasaṅkhārasena āgato, idha cittasaṅkhārasena āyameva viseso.

Evam cittasaṅkhārassa passambhanaṃ atidesena dassetvā yadaññaṃ imasmiṃ catukke vattabbaṃ, taṃ dassetuṃ “**apicā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **pītipadeti** “pītippaṭisaṃvedī”ti-ādīnā desitakoṭṭhāse. **Pītīsīsenā vedanā vuttāti** pīti-apadesena taṃsampayuttā vedanā vuttā, na pītīti adhippāyo. Tattha kāraṇaṃ heṭṭhā vuttameva. **Dvīsu cittasaṅkhārapadesūti** “cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī passambhayaṃ cittasaṅkhāraṇ”ti cittasaṅkhārapaṭisaṃyuttasu dvīsu padesu. “Viññāṇapaccayā nāmarūpan”ti vacanato cittaṇa paṭibaddhāti **cittapaṭibaddhā**. Tato eva kāmaṃ cittaṇa saṅkharīyanti **cittasaṅkhārā**, saññāvedanādayo, idha pana upalakkhaṇamattaṃ, saññāvedanāva adhippetāti āha “**saññāsampayuttā vedanā**”ti.

Cittapaṭisaṃvedīti ettha dvīhākārehi cittapaṭisaṃviditā hoti ārammaṇato asammoḥato ca. Kathaṃ ārammaṇato? Cattāri jhānāni samāpajjati, tassa samāpattikkhaṇe jhānapaṭilābhenāti-ādīnā vuttanayānusārena sabbaṃ suviññeyyanti āha “**catunnaṃ jhānānaṃ vasaṇā cittapaṭisaṃviditā veditabbā**”ti. **Cittaṃ modentoti** jhānasampayuttam cittaṃ sampayuttāya pītiyā modayamāno, taṃ vā pītiṃ ārammaṇaṃ katvā pavattaṃ vipassanācittaṃ tāya eva ārammaṇabhūtāya pītiyā modayamāno. **Pamodentoti**-ādīni padāni tasseva vevacanāni pītipariyāyabhāvato.

Sampayuttāya pītiyā cittaṃ āmodetīti jhānacittasampayuttāya pītisambojjhaṅgabhūtāya odagyalakkhaṇāya jhānapītiyā tameva jhānacittaṃ

sahajātādipaccayavasena ceva jhānapaccayavasena ca paribrūhentohaṭṭhappahaṭṭhākāraṃ pāpento āmodeti pamodeti ca. **Ārammaṇaṃ katvā**ti uḷāraṃ jhānasampayuttaṃ pītiṃ ārammaṇaṃ katvā pavattamānaṃ vipassanācittaṃ tāya eva ārammaṇabhūtāya pītiyā yogāvacarō haṭṭhappahaṭṭhākāraṃ pāpento “**āmodeti pamodeti**”ti vuccati.

Samaṃ ṭhāpentoti yathā īsakampi līnapakkhaṃ uddhaccapakkhaṃ anupaggaṃ anonataṃ anunnataṃ yathā indriyānaṃ samattapaṭipattiyā avisamaṃ, samādhissa vā ukkaṃsagamanena āneñjappattiyā sammadeva ṭhitaṃ hoti, evaṃ appanāvasena ṭhāpento. **Lakkhaṇappaṭivedhenā**ti aniccādikassa lakkhaṇassa paṭi paṭi vijjhanena khaṇe khaṇe avabodhena. **Khaṇikacittekkaggatā**ti khaṇamattaṭṭhitiko samādhi. Sopi hi ārammaṇe nirantaraṃ ekākāreṇa pavattamāno paṭipakkhena anabhibhūto appito viya cittaṃ niccalaṃ ṭhāpeti. Tena vuttaṃ “**evaṃ uppannāyā**”ti-ādi.

Mocentoti vikkhambhanavimuttivasena vivecento visuṃ karonto, nīvaraṇāni pajahantoti attho. **Vipassanākkhaṇeti** bhaṅgānupassanākkhaṇe. Bhaṅgo hi nāma aniccatāya paramā koṭi, tasmā tāya bhaṅgānupassako yogāvacarō cittamukhena sabbaṃ saṅkhāragataṃ aniccato passati, no niccato, aniccassa dukkhata dukkhassa ca anattatā tadeva dukkhato anupassati, no sukhato, anattato anupassati, no attato. Yasmā pana yaṃ aniccaṃ dukkhaṃ anattā, na taṃ abhinanditabbaṃ, yaṃ na abhinanditabbaṃ, na taṃ rañjitabbaṃ, tasmā bhaṅgadassanānusāreṇa “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti saṅkhāragate diṭṭhe tasmim nibbindati, no nandati, virajjati, no rajjati, so evaṃ nibbindanto virajjanto lokiyeneva tāva ñāṇeṇa rāgaṃ nirodhenti, no samudeti, nāssa samudayaṃ karotīti attho. Atha vā so evaṃ viratto yathā diṭṭhaṃ saṅkhāragataṃ, taṃ tathā diṭṭhaṃ attano ñāṇeṇa nirodhenti, no samudeti, nirodhamevassa manasi karoti, no samudayanti attho, so evaṃ paṭipanno paṭinissajjati, no ādiyatīti vuttaṃ hoti¹. Ayañhi aniccādi-anupassanā saddhiṃ khandhābhisaṅkhārehi kilesānaṃ pariccajanato saṅkhatadosadassanena tabbiparīte nibbāne tanninnatāya pakkhandanatoca **pariccāgapaṭinissaggo ceva**

1. No ādiyati. Kim vuttaṃ hoti (Syā)

pakkhandanapaṭinissaggocāti vuccati. Tasmā tāya samannāgato yogāvacaro vuttanayena kilese ca pariccajati, nibbāne ca pakkhandati. Tena vuttaṃ “**so vipassanākkhaṇe aniccānupassanāya niccasaññāto cittaṃ mocento vimocento -pa- paṭinissaggānupassanāya ādānato cittaṃ mocento vimocento assasati ceva passasati cā**”ti.

Tattha aniccassa, aniccanti vā anupassanā **aniccānupassanā**. Tebhūmakadhammānaṃ aniccataṃ gahetvā pavattāya vipassanāya etaṃ nāmaṃ. **Niccasaññātoti** saṅkhatadhamme “**niccā sassatā**”ti pavattāya micchāsaññāya. Saññāsīsena cittadiṭṭhīnampi gahaṇaṃ daṭṭhabbāṃ. Esa nayo **sukhasaññādisupi**. **Nibbidānupassanāyāti** saṅkhāresu nibbindanākāreṇa pavattāya anupassanāya. **Nanditoti** sappītikataṇhāto. **Virāgānupassanāyāti** tathā virajjanākāreṇa pavattāya anupassanāya. Tena vuttaṃ “**rāgato mocento**”ti. **Nirodhānupassanāyāti** saṅkhārānaṃ nirodhassa anupassanāya. Yathā saṅkhārā nirujjhantiyeva āyatim punabbhavavasena nuppajjanti, evaṃ vā anupassanā nirodhānupassanā. Muñcitukamyatā hi ayam balappattā. Tenāha “**samudayato mocento**”ti. Paṭinissajjanākāreṇa pavattā anupassanā **paṭinissaggānupassanā**. **Ādānatoti** niccādivasena gahaṇato, paṭisandhiggahaṇato vāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Aniccanti anupassī, aniccassa vā anupassanasīlo **aniccānupassīti** ettha kiṃ pana taṃ aniccaṃ, kathaṃ vā aniccaṃ, kā vā aniccānupassanā, kassa vā aniccānupassanāti catukkaṃ vibhāvetabbanti taṃ dassento “**aniccaṃ veditabban**”ti-ādimāha. Tattha niccaṃ nāma dhuvam sassataṃ yathā taṃ nibbānaṃ, na niccanti **aniccaṃ**, udayabbayavantam, atthato saṅkhatā dhammāti āha “**aniccanti pañcakkhandhā. Kasmā?** **Uppādavayaññathattabhāvā**”ti, uppādavayaññathattasabbhāvāti attho. Tattha saṅkhatadhammānaṃ hetupaccayehi uppajjanaṃ ahutvā sambhavo attalābho **uppādo**, uppanānaṃ tesam khaṇanirodho vināso **vayo**, jarāya aññathābhāvo **aññathattaṃ**. Yathā hi uppādāvatthāya bhinnāya bhaṅgāvatthāyaṃ vatthubhedo natthi, evaṃ ṭhitisaṅkhātāyaṃ bhaṅgābhimukhāvattāyampi vatthubhedo natthi. Yatha jarāvohāro, tasmā ekassapi dhammassa jarā yujjati, yā

khaṇikajarāti vuccati. Ekaṃsena ca uppādabhaṅgāvattḥāsu vatthuno abhedo icchitabbo, aññathā “añño uppajjati, añño bhijjati”ti āpajjeyya. Tayidaṃ khaṇikajaraṃ sandhāyāha “aññathattan”ti.

Yassa lakkhaṇattayassa bhāvā khandhesu aniccasamaññā, tasmim lakkhaṇattaye aniccatā samaññāti “aniccatāti tesamyeva uppādavayaññathattan”ti vatvā visesato dhammānaṃ khaṇikanirodhe aniccatāvohāroti dassento “**hutvā abhāvo vā**”ti-ādimāha. Tattha uppādapubbakattā abhāvassa **hutvā**gahaṇaṃ. Tena pākaṭabhāvapubbakattaṃ vināsabhāvassa dasseti. **Tenevākārenāti** nibbattanākārena. **Khaṇabhaṅgenāti** khaṇikanirodhena. **Tassā aniccatāyāti** khaṇikabhaṅgasankhātāya aniccatāya. **Tāya anupassanāyāti** yathāvuttāya aniccānupassanāya. **Samannāgatoti** samaṅgibhūto yogāvacarō.

Khayoti saṅkhārānaṃ vināso. Virajjanaṃ tesamyeva vilujjanaṃ **virāgo**, khayō eva virāgo **khayavirāgo**, khaṇikanirodho. Accantamettha etasmim adhigate saṅkhārā virajjanti nirujjhantīti **accantavirāgo**, nibbānaṃ. Tenāha “**khayavirāgoti saṅkhārānaṃ khaṇabhaṅgo. Accantavirāgoti nibbānan**”ti. **Tadubhayadassanavasena pavattāti** khayavirāgānupassanāvasenavipassanāya, accantavirāgānupassanāvasena maggassa pavatti yojetabbā. Ārammaṇato vā vipassanāya khayavirāgānupassanāvasena pavatti, tanninnabhāvato accantavirāgānupassanāvasena, maggassa pana asammohato khayavirāgānupassanāvasena, ārammaṇato accantavirāgānupassanāvasena pavatti vedītabbā. **Eseva nayoti** iminā yasmā virāgānupassīpade vuttanāyānusārena “dve nirodhā khayanirodho ca accantanirodho cā”ti evamādi-atthavaṇṇanaṃ atidissati, tasmā virāgaṭṭhāne nirodhapadaṃ pakkhipitvā “khayō saṅkhārānaṃ vināso”ti-ādinā idha vuttanāyena tassa atthavaṇṇanā vedītabbā.

Paṭinissajjanaṃ pahātabbassa tadaṅgavasena vā samucchēdavasena vā pariccajanaṃ **pariccāgapaṭinissaggo**. Tathā sabbupadhīnaṃ paṭinissaggabhūte visaṅkhāre attano nissajjanaṃ tanninnatāya vā tadārammaṇatāya vā tattha pakkhandanaṃ **pakkhandanapaṭinissaggo**. **Tadaṅgavasenāti** ettha aniccānupassanā tāva tadaṅgappahānavasena niccasaññaṃ pariccajati, pariccajantī ca tassā tathā

appavattiyam ye “niccan”ti gahaṇavasena kilesā tammūlakā ca abhisāṅkhārā tadubhayamūlakā ca vipākakkhandhā anāgate uppajjeyyūṃ, te sabbepi appavattikaraṇavasena pariccajati, tathā dukkhasaññādayo. Tenāha **“vipassanā hi tadaṅgavasena saddhim khandhābhisāṅkhārehi kilese pariccajati”**ti. **Saṅkhatadosadassanenā**ti saṅkhate tebhūmakasaṅkhāragate aniccatādidosadassanena. Niccādhāvenā **tabbiparīte**. **Tanninnatāyāti** tadadhimuttatāya. **Pakkhandatī**ti anupavisati anupavisantaṃ viya hoti. **Saddhim khandhābhisāṅkhārehikilese pariccajati**ti maggena kilesesu pariccatesu avipākadhammatāpādanena abhisāṅkhārā tammūlakā ca khandhā anuppattirahabhāvena pariccattā nāma hontīti sabbepi te maggo pariccajatiṃ vuttaṃ. **Ubhayanti** vipassanāñāṇaṃ maggañāṇaṃ. Maggañāṇampi hi gotrabhuñāṇassa anu pacchā nibbānadassanato anupassanāti vuccati.

Idaṅca catutthacatukkaṃ suddhavipassanāvaseneva vuttaṃ, purimāni pana tīṇi samathavipassanāvasena. Evaṃ catunnaṃ catukkānaṃ vasena soḷasavatthukāya ānāpānassatiyā bhāvanā veditabbā. Evaṃ soḷasavatthavasena ca ayaṃ ānāpānassati bhāvitā mahapphalā hoti mahānisamsāti veditabbā. “Evaṃ bhāvito kho bhikkhave ānāpānassatisamādhi”ti-ādinaṃ pana santabhāvādivasena mahānisamsatā dassitā. Vitakkupacchedasamatthatāyapi cassa mahānisamsatā daṭṭhabbā. Ayaṅhi santapaṇīta-asecanakasukhavihārattā samādhi-antarāyakarānaṃ vitakkānaṃ vasena ito cito ca cittassa vidhāvanaṃ upacchinditvā ānāpānārammaṇābhimukhameva cittaṃ karoti. Teneva vuttaṃ “ānāpānassati bhāvetabbā vitakkupacchedāyā”ti¹. Vijjāvimuttipāripūriyā mūlabhāvenapi cassā mahānisamsatā veditabbā. Vuttaṅhetam bhagavatā—

“Ānāpānassati bhikkhave bhāvitā bahulikatā cattāro satipaṭṭhāne paripūreti, cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahulikatā satta bojjhaṅge paripūrenti, satta bojjhaṅgā bhāvitā bahulikatā vijjāvimuttiṃ paripūrenti”ti².

Apica carimakānaṃ assāsapassāsānaṃ viditabhāvakaraṇatopissā mahānisamsatā veditabbā. Vuttaṅhetam bhagavatā—

1. Am 3. 165; Khu 1. 120 piṭṭhesu.

2. Ma 3. 124 piṭṭhe.

“Evaṃ bhāvitāya rāhula ānāpānassatiyā evaṃ bahulīkatāya yepi te carimakā assāsapassāsā, tepi veditāva nirujjhanti, no aviditā”¹.

Tattha nirodhavasena tayo carimakā bhavacarimakā jhānacarimakā cuticarimakāti. Bhavesu hi kāmabhave assāsapassāsā pavattanti, rūpārūpabhavesu na pavattanti, tasmā te **bhavacarimakā**. Jhānesu purime jhānattaye pavattanti, catutthe nappavattanti, tasmā te **jhānacarimakā**. Ye pana cuticittassa purato soḷasamena cittaena saddhiṃ uppajjitvā cuticittena saha nirujjhanti, ime **cuticarimakā** nāma. Ime idha carimakāti adhippetā.

Ime kira imaṃ kammaṭṭhānamanuyuttassa bhikkhuno pākaṭā honti ānāpānārammaṇassa suṭṭhu pariggahitattā. Cuticittassa hi purato soḷasamacittassa uppādakkaṇe uppādam āvajjayato uppādopi nesam pākaṭo hoti, ṭhitim āvajjayato ṭhitipi nesam pākaṭā hoti, bhaṅgam āvajjayato bhaṅgopi nesam pākaṭo hoti. Ito aññaṃ kammaṭṭhānam bhāvetvā arahattappattassa bhikkhuno hi āyu-antaram paricchinnam vā hoti aparicchinnam vā, imaṃ pana soḷasavattukam ānāpānassatim bhāvetvā arahattappattassa āyu-antaram paricchinnameva hoti. So “ettakam dāni me āyusaṅkhārā pavattissanti, na ito paran”²ti ñatvā attano dhammatāya eva sarīrapaṭijaggananivāsanapārūpanādīni sabbakiccāni katvā akkhīni nimīleti koṭapabbatavihāravāsītissatthero viya, mahākaraṅgiyavihāravāsimahātissatthero viya, devaputtaraṭṭhe piṇḍapātikatthero viya, cittalapabbatavihāravāsino dvebhātikattherā viya ca.

Tatridam ekavattuparidīpanam—dvebhātikattherānam kireko puṇṇamuposathadivase pātimokkham osāretvā bhikkhusamghaparivuto attano vasanaṭṭhānam gantvā caṅkame ṭhito juṇhapakkhe padosavelāyam candālokena samantato āsiṅcamānakhīradhāram viya gaganatalam rajatapaṭṭasadisam vālikāsanthataṅca bhūmibhāgam disvā “ramaṇīyo vatāyam kālo, deso ca mama ajjhāsayasadiso, kīva ciram nu kho ayam

1. Ma 2. 89 piṭṭhe.

dukkhabhāro vahitabbo”ti attano āyusañkhāre upadhāretvā bhikkhusaṅghaṃ āha “tumhehi kathaṃ parinibbāyantā bhikkhū diṭṭhapubbā”ti tatra keci āhaṃsu “amhehi āsane nisinnakāva parinibbāyantā diṭṭhapubbā”ti. Keci “amhehi ākāse pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinnakā”ti. Thero āha “ahaṃ dāni vo caṅkamantameva parinibbāyamānaṃ dassayissāmi”ti. Tato caṅkame tiriyaṃ lekhaṃ katvā “ahaṃ ito caṅkamakoṭito parakoṭim gantvā nivattamāno imaṃ lekhaṃ patvā parinibbāyissāmi”ti vatvā caṅkamaṃ oruyha parabhāgaṃ gantvā nivattamāno ekena pādena lekhaṃ akkantakkaṇeyeva parinibbāyīti.

Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamapaññattikathāvaṇṇanā

167. Yadipi ariyā neva attanāva attānaṃ jīvitā voropesuṃ, nāññamaññampi jīvitā voropesuṃ, nāpi migalaṇḍikaṃ samaṇakuttakaṃ upasaṅkamtivā samādapesuṃ, tathāpi yathāvuttehi tīhi pakārehi matānaṃ antare ariyānampi sabbhāvato “**ariyapuggalamissakattā**”ti vuttaṃ. Na hi ariyā pāṇātipātaṃ karīṃsu, na samādapesuṃ, nāpisamanuññā ahesuṃ. Atha vā puthujjanakāle attanāva attānaṃ ghātetvā maraṇasamaye vipassanaṃ vadḍhetvā ariyamaggaṃ paṭilabhitvā matānampi ariyānaṃ sabbhāvato imināva nayena attanāva attānaṃ jīvitā voropanassa ariyānampi sabbhāvato ariyapuggalamissakattā “moghapurisā”ti na vuttaṃ. “**Te bhikkhū**”ti vuttanti “kathañhi nāma te bhikkhave bhikkhū attanāpi attānaṃ jīvitā voropessanti”ti ettha “moghapurisā”ti avatvā “te bhikkhū”ti vuttaṃ.

Anupaññattikathāvaṇṇanā

168. Itthīsu paṭibaddhacittatā nāma chandarāgena sārattatā sāpekkhabhāvoti āha “**sārattā apekkhavanto**”ti. Maraṇassa guṇakittanaṃ jīvite ādīnavadassanapubbaṅgamanti āha “**jīvite ādīnavarṃ dassetvā**”ti. “Kim tuyhiminā pāpakena dujjīvitenā”ti idaṃ jīvite ādīnavadassanaṃ

“mataṃ te jīvitā seyyo”ti-ādi pana maraṇaguṇakittananti daṭṭhabbaṃ.
 Lobhādīnaṃ ativiya ussannattā anupaparikkhitvā kataṃ sāhasikakammaṃ
 kibbisanti vuccatīti āha **“kibbisam sāhasikakammaṃ lobhādikilesussadan”**ti.
Kasmā idaṃ vuccatīti chabbaggiyānaṃyevedaṃ vacanaṃ. Mata saddo
 “gatan”ti-ādīsu viya bhāvavacanoti āha **“tava maraṇaṃ”**ti. **Katakāloti**
 katamaraṇakālo. Atha vā **kāloti** maraṇassetam adhivacanaṃ, tasmā
katakāloti katamaraṇoti attho. Tenevāha **“kālam katvā, maritvā”**ti. Divi
 bhavā **dibbāti** āha **“devaloke uppannehī”**ti. **Samappitoti** yutto.
Samaṅgībhūtoti sammadeva ekībhāvaṃ gato.

Padabhājanīyavaṇṇanā

172. **Ussukkavacananti** pubbakālakiriyāvacanaṃ. Ayañhi
 samānakattukesu pubbāparakālakiriyāvacanesu pubbakālakiriyāvacanassa
 niruttivohāro. **Sañciccāti** imassa padassa “jānitvā sañjānitvā cecca
 abhivitaritvā”ti evaṃ pubbakālakiriyāvasena byañjanānurūpaṃ katvā
 padabhājane vattabbe tathā avatvā “jānanto sañjānanto”ti puggalādhiṭṭhānaṃ
 katvā “cecca abhivitaritvā vītikkamo”ti jīvitā voropanassa ca tadatthavasena
 niddiṭṭhattā vuttaṃ **“byañjane ādaraṃ akatvā”**ti. “Jānanto”ti avisesena
 vuttepi “sañcicca manussaviggahaṃ jīvitā voropeyyā”ti vuttattā
 pāṇavisayamettha jānananti āha **“pāṇoti jānanto”**ti, satto ayanti jānantoti
 attho. **Pāṇoti** hi vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ vuccati.
 “Manussaviggahoti jānanto”ti avatvā “pāṇoti jānanto”ti vacanaṃ “manusso
 ayan”ti ajānitvā kevalaṃ sattasaññāya ghātentassapi
 pārājikabhāvadassanattam vuttaṃ. Teneva **eḷakacatuḷke**¹ eḷakasaññāya
 manussapāṇaṃ vadhantassa pārājikāpatti dassitā. Tasmā
 “manussaviggaho”ti avatvā “pāṇoti jānanto”ti avisesena vuttaṃ.

Sañjānantoti ettha saha-saddena samānattho **sam-**saddoti āha **“teneva
 pāṇajānanākārena saddhirṃ jānanto”**ti, teneva

1. Vi-Ṭṭha 2. 43 piṭṭhe.

pāṇajānanākārena saddhim jīvitā voropemīti jānantoti attho. Yadi pi ekasseva cittassa ubhayārammaṇabhāvāsambhavato paṇoti jānanena saddhim jīvitā voropemīti jānanam ekakkhaṇe na sambhavati, paṇotisaññaṃ pana avijahitvā māremīti jānana sandhāya “teneva -pa- saddhim jānanto”ti vuttaṃ. Tasmā **saddhinti** avijahitvāti vuttaṃ hoti. Keci pana “nātapariññāya diṭṭhasabhāvesu dhammesu tīraṇapariññāya tilakkhaṇaṃ āropetvā ‘rūpaṃ aniccan’ti-ādinā sabhāvena saddhim ekakkhaṇe aniccādilakkhaṇajānanam viya ‘imaṃ pāṇam māremī’ti attano kiriyāya saddhimyeva jānāti”ti vadanti. Apare pana ācariyā tatthāpi evaṃ na kathenti.

Vadhakacetanāvasena cetetvāti “imaṃ māremī”ti vadhakacetanāya cintetvā. **Pakappetvāti** “vadhāmi nan”ti evaṃ cittena paricchinditvā. **Abhivitaritvāti** sanniṭṭhānam katvā. Tenevāha “**nirāsaṅkacittaṃ pesetvā**”ti. **Upakkamavasenāti** sāhatthikādi-upakkamavasena. **Evaṃ pavattassāti** evaṃ yathāvuttavidhinā pavattassa. Kiñcāpi “sañciccā”ti imassa vipakatavacanattā “jīvitā voropeyyā”ti imināva aparakālakiriyāvacanena sabbathā pariniṭṭhitavītikamo vutto, tathāpi “sañciccā”ti iminā vuccamānam apariyositavītikamampi avasānam pāpetvā dassetuṃ “**vītikamo**”ti padabhājanam vuttaṃ. Tenevāha “**ayaṃ sañciccāsaddassa sikhāppatto atthoti vuttaṃ hoti**”ti.

Ādito paṭṭhāyāti paṭisandhiviññāṇena saddhim uppannakalalarūpato paṭṭhāya. Sayanti etthāti seyyā, mātukucchisaṅkhāto gabbho seyyā etesanti **gabbhaseyyakā**, aṇḍajā jalābujā ca. Tesam gabbhaseyyakānam vasena sabbasukhumattabhāvadassanattam “**yaṃ mātukucchismin**”ti-ādi vuttaṃ, na pārājikavatthuniyamanattam. Opapātikasamsedajāpi hi manussā pārājikavatthumeva. Na cevimaṃ sabbapaṭṭhamam manussaviggaham jīvitā voropetuṃ sakkā. Paṭisandhicittena hi saddhim tiṃsa kammajarūpāni nibbantanti, tesu pana ṭhitesuyeva soḷasa bhavaṅgacittāni uppajjitvā nirujjhanti. Etasmim antare gahitapaṭisandhikassa dārakassa vā mātuyā vā panassa antarāyo natthi. Ayañhi maraṇassa anokāso nāma. Ekasmiñhi soḷasacittakkhaṇe kāle dārakassa maraṇam natthi tadā cuticittassa asambhavato,

mātuyāpi tattakaṃ kālaṃ anatikkamitvā tadanantareyeva cavanadhammāya gabbhaggaṇasseva asambhavato. Cittaḡgaṇeneva avinābhāvato sesa-arūpadhammānampi gahitattā rūpakāyupatthambhitasseva ca nāmakāyassa pañcavokāre pavattisabbhāvato vuttaṃ “**sakalāpi pañcavokārapaṭisandhi dassitā hotī**”ti. Tattha **sakalāpi pañcavokārapaṭisandhī**ti paripuṇṇā anūnā rūpādipañcakkhandhānaṃ paṭisandhīti evamattho gahetabbo, na pana sakalāpi pañcavokārabhave paṭisandhīti. Tenevāha “**tasmā tañca paṭhamāṃ cittāṃ -pa- kalalarūpanti ayaṃ sabbapaṭhamo manussaviggaho**”ti. “Tadahujātassa eḷakassa lomāṃ jāti-uṇṇā”ti keci. “Himavantappadese jātimanta-eḷakalomaṃ jāti-uṇṇā”ti apare. Sukhumajātilomā eva kira keci eḷakā himavante vijjanti. “Gabbhaṃ phāletvā gahita-eḷakalomaṃ jāti-uṇṇā”ti aññe.

Ekena aṃsunātikhuddakabhāṇakānaṃ matena vuttaṃ. Tathā hi “gabbhaseyyakasattānaṃ paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā apacchā apure ekato pātubhavanti. Tasmim̄ khaṇe pātubhūtā kalalasaṅkhātā rūpasantati parittā hoti khuddakamakkhikāya ekavāyāmena pātabbamattā”ti vatvā puna “atibahum̄ etaṃ, saṅhasūciyā tele pakkhipitvā ukkhittāya paggharivā agge ṭhitabindumattan”ti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā “ekakese telato uddharitvā gahite tassa paggharivā agge ṭhitabindumattan”ti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā “imasim̄ janapade manussānaṃ kese aṭṭhadhā phālīte tato ekakoṭṭhāsappamāṇo uttarakurukānaṃ keso, tassa pasannatilatelato uddhaṭassa agge ṭhitabindumattan”ti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā “jāti uṇṇā nāma sukhumā, tassā eka-aṃsuno pasannatilatele pakkhipitvā uddhaṭassa paggharivā agge ṭhitabindumattan”ti¹ **khuddakabhāṇakehi** vuttaṃ. **Samyuttabhāṇakā** pana “tīhi jāti-uṇṇaṃsūhi katasuttage saṅṭhitatelabinduppamāṇaṃ kalalaṃ hotī”ti² vadanti. “**Acchan**”ti vuttamatthaṃ pariyāyantarenaṃ vibhāveti “**vippasanna**”ti.

Sappimaṇḍoti pasannasappi. **Yathāti** idaṃ ānetvā etthāpi sambandhitabbaṃ, sappimaṇḍopi vuttabinduppamāṇova idha adhippeto. **Evamvaṇṇappaṭibhāganti**

1. Abhi-Ṭṭha 2. 20 piṭṭhe.

2. Saṃ-Ṭṭha 1. 274 piṭṭhe.

vuttappamāṇasaṅḥānaparicchinnaṃ. Atha vā **evaṃvaṇṇappaṭibhāganti** evaṃvaṇṇaṃ evaṃsaṅḥānaṅca. Paṭibhajaṇaṃ vā **paṭibhāgo**, sadisatābhajaṇaṃ sadisatāpattīti attho. Evaṃvidho vaṇṇappaṭibhāgo rūpato saṅḥānato ca sadisatāpatti etassāti **evaṃvaṇṇappaṭibhāgaṃ. Kalalanti pavuccatīti** bhūtopādārūpasankhāto santānavasena pavattamāno attabhāvo kalalaṃ nāmāti kathīyati. **Vīsavassasatāyukassāti** nidassanamattaṃ tato ūnādhikāyukamanussānampi sabbhāvato.

Kalalakālepīti paṭhamasattāhabbhantare yaṃ santativasena pavattamānaṃ kalalasaṅkhātaṃ attabhāvaṃ jīvitā voropetuṃ sakkā, taṃ sandhāya vadati. **Tato vā uddhanti** dutiyasattāhādīsu abbudādibhāvappattaṃ sandhāya vuttaṃ. Nanu ca uppannānaṃ dhammānaṃ sarasanirodheneva nirujjhanato antarā upacchedo na sakkā kātuṃ, “tasmā -pa- jīvitindriyaṃ upacchindati uparodhetī”ti kasmā vuttanti āha **“jīvitindriyassa pavenīghaṭanaṃ -pa- uparodhetīti vuccatī”**ti. Kathaṅcāyamattho viññāyatīti āha **“svāyamattho”**ti-ādi.

Etthāha¹—khaṇe khaṇe nirujjhanasabhāvesu saṅkhāresu ko hanti, ko vā haññati, yadi cittacetāsikasantāno, so arūpatāya na chedanabhedanādivasena vikopanasamattho, napi vikopanīyo. Atha rūpasantāno, so acetanatāya kaṭṭhakaliṅgarūpamoti na tattha chedanādinā pāṇātipāto labbhati yathā matasarīre. Payogopi pāṇātipātassa yathāvutto paharaṇappahārādiko atītesu vā saṅkhāresu bhaveyya anāgatesu vā paccuppannesu vā, tattha na tāva atītānāgatesu sambhavati tesaṃ abhāvato, paccuppannesu ca saṅkhārānaṃ khaṇikattā saraseneva nirujjhanasabhāvātāya vināsābhimukhesu nippayojano payogo siyā, vināsassa ca kāraṇarahitattā na paharaṇappahārādippayogahetukaṃ maraṇaṃ, nirīhakatāya ca saṅkhārānaṃ kassa so payogo, khaṇikattā vadhādhippāyasamakālabhijjanakassa kiriyāpariyosānakālānavaṭṭhānato kassa vā pāṇātipātakammabaddhoti?

1. Sārattha-Ṭī 1. 342; Itivuttaka-Ṭīṭha 218 piṭṭhādīsūpi passitabbaṃ.

Vuccate—vadhakacetanāsaḥito saṅkhārānaṃ puñjo sattasaṅkhāto hanti. Tena pavattitavadhappayoganimittaṃ apagatusmāviññāṇajīvitindriyo matahovhārappavattinibandhano yathāvuttavadhappayogākarāṇe¹ uppajjanāraho rūpārūpadhammasamūho haññati, kevalo vā cittacetāsikasantāno vadhappayogāvisayabhāvepi tassa pañcavokārabhave rūpasantānādhīnavuttitāya rūpasantāne parena payojitajīvitindriyupacchedakapayogavasena tannibbattivinibandhakavisadisarūpuppattiyā vihate vicchedo hotīti na pāṇātipātassa asambhavo, napi ahetuko pāṇātipāto, na ca payogo nippayojano paccuppannesu saṅkhāresu katappayogavasena tadanantaraṃ uppajjanārahassa saṅkhārakalāpassa tathā anuppattito. Khaṇikānaṃ saṅkhārānaṃ khaṇikamaraṇassa idha maraṇabhāvena anadhippetattā santatimaraṇassa ca yathāvuttanayena sahetukabhāvato na ahetukaṃ maraṇaṃ, na ca katturahito pāṇātipātappayogo nirīhakesupi saṅkhāresu sannihitatāmattena upakārakesu attano attano anurūpaphaluppādane niyatesu kāraṇesu kattuvohārasiddhito yathā “padīpo pakāseti, nisākaro candimā”ti. Na ca kevalassa vadhādhippāyasahabhuno cittacetāsikakalāpassa pāṇātipāto icchito santānavasena avaṭṭhitasseva paṭijānanato santānavasena pavattamānānaṃca padīpādīnaṃ atthakiriyāsiddhi dissatīti attheva pāṇātipātena kammunā baddho. Ayaṅca vicāro adinnādānādīsupi yathāsambhavaṃ vibhāvetabbo.

Voropetuṃ na sakkāti upakkamena voropetuṃ na sakkā.
Sattaṭṭhajavanavāramattanti khuddakabhāṇakānaṃ matena vuttaṃ.
Samyuttabhāṇakā pana “rūpasantati arūpasantati”ti dve santatiyo vatvā “udakaṃ akkamitvā gatassa yāva tīre akkanta-udakalekhā na vippasīdati, addhānato āgatassa yāva kāye usumabhāvo na vūpasammati, ātapā āgantvā gabbhaṃ paviṭṭhassa yāva andhakārabhāvo na vigacchati, antogabbhe kammatṭhānaṃ manasi karitvā divā vātapānaṃ vivaritvā olokontassa yāva akkhīnaṃ phandanabhāvo na vūpasammati, ayaṃ rūpasantati nāma. Dve tayo javanavārā arūpasantati nāmā”ti vatvā “tadubhayampi santatipaccuppannaṃ nāmā”ti

1. Yathāvuttavadhappayogakarāṇe (Sī, Syā)

vadanti. **Majjhimbhāṇakā** pana vadanti “ekadvesantativārapariyāpannam santatipaccuppannam. Tattha andhakavare nisīditvā ālokaṭṭhānam gatassa na ca tāva ārammaṇam pākaṭam hoti. Yāva pana tam pākaṭam hoti, etthantare pavattā rūpasantati arūpasantati vā ekadvesantativārā nāmāti veditabbā. Ālokaṭṭhāne caritvā ovarakam pavitṭhassapi na tāva sahasā rūpam pākaṭam hoti. Yāva pana tam pākaṭam hoti, etthantare pavattā rūpasantati arūpasantati vā ekadvesantativārā veditabbā. Dūre ṭhatvā pana rajakānam hatthavikāram ghaṇṭibheri-ākoṭanavikāraṇca disvāpi na tāva saddam suṇāti. Yāva pana tam suṇāti, etasmimpi antare ekadvesantativārā veditabbā”ti. Ettha ca ālokaṭṭhānato ovarakam pavitṭhassa pageva tattha nisinnassa yāva rūpagatam pākaṭam hoti, tattha upaḍḍhavelā avibhūtapāyā, upaḍḍhavelā vibhūtapāyā tadubhayam gahetvā “dvesantativārā”ti vuttam, tayidam na sabbasādhāraṇam, ekaccassa sīghampi pākaṭam hotīti “ekadvesantativārā”ti ekaggahaṇampi katam.

Sabhāgasantativasenāti kusalākusalasomanassupekkhādīnā sabhāgasantativasena. Iminā arūpasantati dassitā. **Sattaṭṭhajanavāramattanti** ca kāmāvacarajanavaseneva veditabbam, na itarajanavasena. Na hi te parimitakālā, antarā pavattabhavaṅgādayopi tadantogadhāti daṭṭhabbā. **Yāva vā¹ uṇhato āgantvāti-ādinā** pana rūpasantatiṃ dasseti. **Andhakāram hotīti** andhakāram na vigacchati. Santatipaccuppannañcetha aṭṭhakathāsu āgatam, addhāpaccuppannam sutte. Tathāhi **bhaddekarattasutte** addhāpaccuppannam sandhāya “yo cāvuso mano, ye ca dhammā, ubhayametam paccuppannam, tasmim ce paccuppanne chandarāgapaṭibaddham hoti viññāṇam, chandarāgapaṭibaddhattā viññāṇassa tadabhinandati, tadabhinandanto paccuppannesu dhammesu saṃhīratī”ti² vuttam. Ettha hi **manoti** sasampayuttam viññāṇamāha. **Dhammāti** ārammaṇadhammā. **Manoti vā** manāyatanaṃ. **Dhammāti** vedanādayo arūpakkhandhā. **Ubhayametam paccuppannanti** addhāpaccuppannam etam ubhayam hotīti attho. **Viññāṇanti** nikantiviññāṇam. Tañhi tasmim paccuppanne chandarāgavasena paṭibaddham hoti. **Abhinandatīti** taṇhādīṭṭhābhinandanāhi

1. Yāvatā (Syā)

2. Ma, 3. 237 piṭṭhe.

abhinandati. Tathābhūto ca vatthupariññāya abhāvato tesu paccuppannesu dhammesu **samhīrati**, taṇhādīṭṭhīhi ākaḍḍhīyatīti attho. Ettha ca “dvādasāyatanāni ekam paccuppannam”ti āgatattā tattha pavatto chandarāgo addhāpaccuppannārammaṇo, na khaṇapaccuppannārammaṇoti viññāyati.

Sattoti khandhasantāno. Tattha hi sattapaññanti. **Jīvitindriyanti** rūpārūpajīvitindriyam. Rūpajīvitindriye hi vikopite itarampi taṃsambandhatāya vinassatīti. **Tam vuttappakāramevāti** tam jīvitindriyātipātanavidhānam heṭṭhā vuttappakārameva. Saraseneva patanasabhāvassa antarā eva atīva pātanam abhipāto, saṅkam patitum adatvā sīghapātananti attho. Atikkamma vā satthādīhi abhibhavivā pātanam atipāto, paṇassa atipāto **pāṇātipāto**. Yāya cetanāya pavattamānassa jīvitindriyassa nissayabhūtesu mahābhūtesu upakkamakaraṇahetu tam mahābhūtapaccayā uppajjanamahābhūtā nuppajjissanti, sā tādisappayogasamuṭṭhāpikā vadhakacetanā pāṇātipāto. Tenāha “**yāya cetanāyā**”ti-ādi.

Paharaṇanti kāyaviññattisahitāya vadhakacetanāya adhippetatthasādhanam. **Āṇāpananti** vacīviññattisahitāya vadhakacetanāya adhippetatthasādhanam. Teneva “sāvetukāmo na sāveti”ti-ādi vuttam. **Upanikkhipananti** asi-ādīnam tassa upanikkhipanam.

Aṭṭhakathāsu vuttamattham saṅkhipivā dassento “**saṅkhepato**”ti-ādimāha. Tattha **vijjāparijappananti** mantaparijappanam. Idāni aṭṭhakathāsu vitthāritamattham dassento āha “**aṭṭhakathāsu panā**”ti-ādi. Tattha **āthabbaṇikāti** āthabbaṇavedavedino. **Āthabbaṇam payojentīti** āthabbaṇavedavīhitam mantam tattha vuttavidhinā payojenti. Āthabbaṇikā hi sattāham aloṇakam bhujjivā dabbe attharivā pathaviyam sayamānā tapam carivā sattame divase susānabhūmim sajjetvā sattame pade ṭhatvā hattham vaṭṭetvā vaṭṭetvā¹ mukhena vijjam parijappanti, atha nesam kammam samijjhati. **Paṭisenāyāti** idam heṭṭhā upari vā padadvayena sambandhamupagacchati. **Ītim uppādentīti** ḍamsivā māraṇatthāya vicchikādīnam vissajjanavasena pīlam

1. Hattham vajjetvā (Syā)

uppādentī. Etīti **īti**. **Upaddavanti** tato adhikatarapīḷam. **Pajjarakanti** visamajjaram. **Sūcikanti** aṅgapaccaṅgāni sūcīhi viya vijjhivā pavattamanam sūlam. **Visūcikanti** sasūlam āmāṭisāram. **Pakkhandiyanti** rattāṭisāram. **Vijjam parivattetvāti** gandhāravijjādikaṃ attano vijjam katupacāram pariappitvā mantapaṭhanakkamena paṭhitvā. **Tehīti** tehi vatthūhi.

Payojananti pavattamānam. **Disvāti**—ādi diṭṭhavisādīnam yathākkamena vuttam. **Dvattibyāmasatappamāṇanāguddharane**ti dvattibyāmasatappamāṇe¹ mahākāye nimminivā ṭhitānam nāgānam uddharaṇe. **Kumbhaṇḍānanti** kumbhaṇḍadevānam. Te kira devā mahodarā hontī, rahassaṅgampi ca nesam kumbho viya mahantam hoti, tasmā “kumbhaṇḍā”ti vuccanti. Vessavaṇassa yakkhādhipatibhāvepi nayanāvudhena kumbhaṇḍānam maraṇassa idha vuttatā tesupi tassa āṇāpavatti veditabbā.

Kecīti mahāsaṅghikā. “Aho vata yaṃ tam kucchigatam gabbham na sotthinā abhinikkhameyyā”ti pāṭho sundarataro. “Aho vatāyam tan”tipi pāṭho. “Ayaṃ itthī tam kucchigatam gabbham na sotthinā abhinikkhameyyā”ti vattabham. **Kulumbassāti** gabbhassa kulasseva vā, kuṭumbassāti vuttam hoti. **Bhāvanāmayiddhiyāti** adhiṭṭhānidhim sandhāya vadanti. Ghaṭabhedanam viya iddhivināso, agginibbāpanam viya parūpaghātoti upamāsaṃsandanam. **Tam tesam icchāmattamevāti** etthāyam vicāraṇā—tumhe iddhiyā parūpaghātam vadetha, iddhi nāma cesā adhiṭṭhānidhi vikubbaniddhi manomayiddhi nāṇavipphāriddhi samādhivipphāriddhi ariyiddhi kammavipākajiddhi puñṇavato-iddhi vijjāmayiddhi tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjanaṭṭhena iddhīti dasavidhā. Tattha kataram iddhiṃ vadethāti? Bhāvanāmayanti. Kim pana bhāvanāmayiddhiyā parūpaghātakammaṃ hotīti? Āma ekavāram hoti. Yathā hi ādittagharassa upari udakabharite ghaṭe khitte ghaṭopi bhijjati, aggipi nibbāyati, evameva bhāvanāmayiddhiyā ekavāram parūpaghātakammaṃ hoti, tato paṭṭhāya pana sā nassatīti. Atha ne “bhāvanāmayiddhiyā neva ekavāram, na dve vāre parūpaghātakammaṃ hotī”ti vatvā saññattim āgacchantā pucchitabbā “bhāvanāmayiddhi kim kusalā, akusalā, abyākatā, sukhāya vedanāya sampayuttā,

1. Dvattimsabyāmasatappamāṇanāguddharane ti dvattimsabyāmasatappamāṇe (Syā)

dukkhāya, adukkhamasukhāya, savitakkasavicārā, avitakkavicāramattā, avitakka-avicārā, kāmāvacarā, rūpāvacarā, arūpāvacarā”ti.

Imaṃ pana pañhaṃ ye jānanti, te evaṃ vakkhanti “bhāvanāmayiddhi kusalā vā hoti abyākatā vā, adukkhamasukhavedanīyā eva, avitakka-avicārā eva, rūpāvacarā evā”ti. Te vattabbā “pāṇātipātacetanā kusalākusalādīsu kataraṃ koṭṭhāsaṃ bhajati”ti. Jānantā vakkhanti “pāṇātipātacetanā akusalāva, dukkhavedanīyāva, savitakkasavicārāva, kāmāvacarā evā”ti. Evaṃ sante “tumhākaṃ kathā neva kusalattikena sameti, na vedanāttikena, na vitakkattikena, na parittattikena”ti. Kiṃ pana evaṃ mahantaṃ suttaṃ nīratthakanti? No nīratthakaṃ, tumhe panassa atthaṃ na jānātha. **Iddhimā cetovasippattoti** ettha hi na bhāvanāmayiddhi adhippetā, āthabbañiddhi pana adhippetā. Sā hi ettha labbhamānā labbhatīti.

Haritabbaṃ upanikkhipitabbanti hāraṃ, hārameva **hārakanti** āha “**atha vā**”ti-ādi. Jīvitaharaṇakaṃ upanikkhipitabbaṃ vā satthaṃ **satthahārakanti** vikappadvayenāha. “Hārakasatthan”ti ca vattabbe **satthahārakanti** visesanassa paranipātaṃ katvā vuttaṃ. **Yathā labhati, tathā kareyyāti** adhippāyatthamāha. **Upanikkhipeyyāti** “pariyeseyyā”ti imassa sikhāpattamatthaṃ dasseti. **Itarathāti** “pariyeseyyā”ti imassa upanikkhipeyyāti evamatthaṃ aggahetvā yadi pariyesanamattameva adhippetam siyāti attho. **Pariyiṭṭhamattenāti** pariyesitamattena. “Satthahāraṃ vāssa pariyeṣeyyā”ti iminā vuccamānassa atthassa byañjanānurūpato paripuññaṃ katvā avuttattā āha “**byañjanaṃ anādiyitvā**”ti. Sasati himsaṭīti **satthaṃ**, sasanti himsanti tenāti vā **satthanti** laguḷapāsāṇādīnampi satthasaṅgahitattā āha “**yaṃ ettha thāvarappayogasaṅgahitaṃ satthaṃ, tadeva dassetun**”ti.

Vuttāvasesanti vutta-asi-ādīhi avasiṭṭhaṃ. **Laguḷanti** muggarassetam adhivacanaṃ. **Satthasaṅgahoti** mātikāyaṃ “satthahāraṇa”ti ettha vuttasatthasaṅgaho. **Yasmā -pa-**. **Tasmā dvidhā bhinditvā padabhājanam vuttanti** īdisaṃ heṭṭhā vuttavibhaṅganayabhedadassananti veditabbaṃ. **Narake vā papatāti-ādīti** ettha **ādi**-saddena “papāte vā papatā”ti parato vuttaṃ avuttañca “rukkhato vā papatā”ti-ādi sabbam maraṇūpāyaṃ saṅgaṇhāti.

Tenevāha “**na hi sakkā sabbaṃ sarūpeneva vattun**”ti. **Parato vuttanayattā**i parato nigamanavasena vuttassa dutiyapadassa padabhājane vuttanayattā. **Atthato vuttamevā**ti maraṇūpāyassa bahuvidhatānidassanattamaṃ, tato ekadese dassite sabbaṃ vuttameva hotīti adhippāyo. **Na hi sakkā -pa-vattunti** “rukkhato vā papatā”ti-ādinā sarūpato sabbaṃ maraṇūpāyaṃ pariyoṣānaṃ pāpetvā na sakkā vattunti attho.

Mataṃ te jīvitā seyyoti ettha vuttamaraṇaṃ yasmā iti-saddo nidasseti, tasmā tatta vuttamaraṇaṃ iti-saddassa atthoti tampi gahetvā atthamaṃ dassento āha “**maraṇacitto maraṇamanoti attho**”ti. **Cittassa atthadīpanattamaṃ vuttoti** citta-saddassa vicittādi-anekatthavisayattā nāyaṃ citta-saddo idha aññaṣmiṃ atthe vattamāno daṭṭhabbo, api tu viññāṣmiṃyeva vattamāno veditabboti tassa atthassa niyamanattamaṃ vutto. Iminā punaruttidosassapi idha anavakāsoṭi dasseti. **Na tāva attho vuttoti** “iti cittamaṇo”ti uddharitvāpi iti saddanidassitassa maraṇassa aparāmaṭṭhabhāvato vuttaṃ. Tāva-saddena pana parato “cittasaṅkappo”ti imassa padabhājane “maraṇasaññī”ti-ādinā itisaddatthassa vakkhamānataṃ vibhāveti. Tattha hi iti-saddanidassitaṃ maraṇasaṅkhātamatthamaṃ gahetvā “maraṇasaññī maraṇacetano maraṇādhippāyo”ti vuttaṃ. Tenevāha “**cittasaṅkappoti imasmim̃ pade adhikārasena itisaddo āharitabbo**”ti. Kasmā āharitabboti āha “**idañhī**”ti-ādi. Kathamaṃ panetaṃ viññāyatīti āha “**tathā hissā**”ti-ādi. **Assāti** iti-saddassa. **Tameva atthanti** maraṇasaṅkhātamatthamaṃ. “Maraṇasaññī”ti-ādīsu hi maraṇaṃ iti-saddassa attho, “saññī”ti-ādīsaṅkappasaddassa. Cittasaddassa panettha vicittavacanaṭā saṅkappasaddassa saññācetanādhippāyavasena tidhā atthamaṃ dassentena vibhāvitāti daṭṭhabbaṃ. Tenevāha “**citto nānappakāraḷo saṅkappo**”ti-ādi. Adhippāyasaddena kimettha vuttanti āha “**adhippāyoti vitakko veditabbo**”ti. **Na idaṃ vitakkassa nāmanti** idaṃ pana na kevalamaṃ vitakkasseva nāmanti dassetuṃ vuttaṃ. Pākaṭattā oḷārikattā ca uccākāratā veditabbā, apākaṭattā anoḷārikattā ca avacākāratā.

174. Kāyekadesepi kāya-saddo vattatīti āha “**hatthena vā**”ti-ādi. **Paharaṇenā**ti satthena. Satthañhi paharanti etenāti paharaṇanti vuccati. **Kammunā bajjhatī**ti pāṇātipātakammunā bajjhati, pāṇātipātakammasa siddhanti vuttaṃ hoti. **Yo koci maratū**ti ettha yassa kassaci ekasseva jīvitindriyavisayā vadhakacetanā pavattati, na pahārapaccayā marantasseva jīvitindriyavisayā, nāpi samūhassāti veditabbā. **Ubhayathāpī**ti uddesānuddesānaṃ vasena. Vadhakacittaṃ paccuppannārammaṇampi jīvitindriyaṃ pabandhavicchedanavasena¹ ārammaṇaṃ katvā pavattatīti āha “**pacchā vā teneva rogenā**”ti-ādi. Yena hi pabandho vicchijjati, tādisaṃ payogaṃ nibbattaṃ tadā vadhakacittaṃ pavattantaṃ paharitamatteyeva kammunā bajjhati. Manussa-arahantassa ca puthujjanakāleyeva satthappahāre vā vise vā dinnepi yadi so arahattaṃ patvā teneva marati, arahantaghātakoyeva. Yaṃ pana puthujjanakāle dinnāṃ dānaṃ arahattaṃ patvā paribhuñjati, puthujjanasseva taṃ dinnāṃ hoti.

Nanu ca yathā arahattaṃ patvā paribhuttampi puthujjanakāle dinnāṃ puthujjanadānameva hoti, evaṃ maraṇādhippāyena puthujjanakāle pahāre dinne arahattaṃ patvā teneva pahārena mate kasmā arahantaghātakoyeva hoti, na puthujjanaghātakoti? Visesasabbhāvato. Dānañhi deyyadhammasa pariccāgamattena hoti. Tathā hi dānacetanā cajitabbaṃ vatthum ārammaṇaṃ katvā cajanamattameva hoti, aññasantakakaraṇaṃva tassa cajanāṃ, tasmā yassa taṃ santakaṃ kataṃ, tasseva taṃ dinnāṃ hoti, na evaṃ vadho. So hi pāṇo pāṇasaññitā vadhakacetanā upakkamo tena maraṇanti imesaṃ pañcannaṃ aṅgānaṃ pāripūriyāva hoti, na apāripūriyā. Tasmā arahattaṃ pattasseva maraṇanti arahantaghātakoyeva hoti, na puthujjanaghātakoyeva. Yasmā pana “**imaṃ māremī**”ti yaṃ santānaṃ ārabba māraṇicchā, tassa puthujjanakhīṇāsavabhāvena payogamaraṇakkhaṇānaṃ vasena satipi santānabhede abhedoyeva, yadā ca atthasiddhi, tadā khīṇāsavabhāvo, tasmā arahantaghātakoyeva hotīti niṭṭhamettha gantabbaṃ.

Aññacittenāti avadhādhippāyena amāretukāmatācittena. **Natthi pāṇātipātoti** amāretukāmatācittena pahaṭattā. Kiñcāpi

1. Jivitindriyappabandhavicchedanavasena (Syā, Ka)

paṭhamappahāro na sayameva sakkoti māretum, dutiyam pana labhitvā sakkonto jīvitavināsanahetu hoti, tasmā “payogo tena ca maraṇan”ti iminā saṃsandanato paṭhamappahārenea kammabaddho yutto, na dutiyena tassa aññacittena dinnattā. Tena vuttam **“ubhayehi matepi paṭhamappahārenea kammunā baddho”**ti.

Kammāpattibyattibhāvattanti ānantariyādikammavibhāgassa pārājikādi-āpattivibhāgassa ca vibhāvanattham. “Eḷakam māremī”ti pavattacetanāya pubbhāgattā “imam māremī”ti sannitṭhāpakacetanāya tadā sannihittā yathāvattthukam kammabaddho hotiyevāti āha **“imam vatthum māremīti cetanāya atthibhāvato”**ti-ādi. Sabbattha hi purimam abhisandhicittam appamaṇam tena atthasiddhiyā abhāvato, vadhakacittam pana tadārammaṇaṅca jīvitindriyam anantariyādibhāve pamāṇanti daṭṭhabbam. **Ghātako ca hotīti** paṇaghātako hoti, paṇātipātakammunāva baddho hotīti attho. **Pubbe vuttanayeneva veditabbanti** yathākkamam pārājikathullaccayapācittiyāni veditabbāni. “Mātāpitu-arahantānam aññataram māremī”ti guṇamahantesu pavattapubbabhāgacetanāya dāruṇabhāvato tathāvidhapubbabhāgacetanāparivārā sannitṭhāpakacetanā dāruṇāva hotīti āha **“idha pana cetanā dāruṇā hotī”**ti. Iminā ca “eḷakam māressāmī”ti mātāpitu-ādīnam māraṇepi pubbhāgacetanāya adāruṇattā aññathā pavatta-ānantariyakammato evam pavattānantariyassa nātidāruṇatā vuttāva hotīti daṭṭhabbā.

Lohitakanti lohitamakkhitam. **Kammam karonteti** yuddhakammam karonte. **Yathādhippāyam gateti** yodham vijjhitvā pitari viddhe. Idaṅca yathādhippāyam tena tathāviddhabhāvadassanattam vuttam. Ayathādhippāyam pana ujukameva gantvā pitari viddhepi maraṇādhippāyena attanāva katappayogattā nevatthi visaṅketoti vadanti. **Ānantariyam pana natthīti** pitaram uddissa katappayogābhāvato.

Adhiṭṭhāyāti mātikāvasena āṇattikapayogakathāvaṇṇanā

Evam vijjhāti evam dhanum kaḍḍhetvā vijjha. **Evam paharāti** evam daḷham asim gahetvā pahara. **Evam ghātehīti** evam kammakāraṇam katvā mārehi. **Majjheti** hatthino piṭṭhimajjhe. **Etenāti** “adhiṭṭhahitvā āṇāpetī”ti-ādinā. **Tatthāti** āṇattikappayoge.

Kiñcāpi kiriyaviseso aṭṭhakathāsu anāgato, pāliyam pana “evam vijjha, evam pahara, evam ghātehī”ti kiriyāvisesassa parāmaṭṭhattā ācariyaparamparāya ābhatam kiriyāvisesam pāliya sāmsandanato gahetvā dassento “**aparo nayo**”ti-ādimāha. **Chedananti** hatthādichedanam.

Bhedananti kucchi-ādiphālanam. Atha vā usunā **vijjhanam**, asinā **chedanam**, muggarādīhi sīsādi**bedananti** evamettha attho daṭṭhabbo.

Saṅkhamuṇḍakanti saṅkhamuṇḍakammakāraṇam. Tam karontā uttarotṭha-ubhatokaṇṇacūlikagalavāṭakaparicchena cammam chinditvā sabbakese ekato gaṇṭhim katvā daṇḍakena palivethetvā uppāṭenti, saha kesehi cammam utṭhahati, tato sīsakaṭāham thūlasakkharāhi ghaṁsitvā dhovantā saṅkhavaṇṇam¹ karonti. **Evamādīti ādi**-saddena bilaṅgathālikam rāhumukham jotimālikam hatthapajjotikam erakavattikam cīrakavāsikam eṇeyyakam baḷisamaṁsikam kahāpaṇikam khārāpatacchikam palighaparivattikam palālapīṭhakanti evamādim sabbam kammakāraṇam saṅgaṇhāti.

Tattha² **bilaṅgathālikanti** kañjiya-ukkhalikakammakāraṇam. Tam kammam karontā sīsakapālam uppāṭetvā kattam ayogulam saṇḍāsena gahetvā tattha pakkhipanti, tena matthaluṅgam pakkuthitvā upari uttharati. **Rāhumukhanti** rāhumukhakammakāraṇam. Tam karontā saṅkunā mukham vivaritvā antomukhe dīpam jālenti, kaṇṇacūlikāhi vā paṭṭhāya mukham nikhādanena khaṇanti, lohitaṁ paggharivā mukham pūreti. **Jotimālikanti** sakalasarīram telapilotikāya veṭhetvā ālimpentī. **Hatthapajjotikanti** hatthe telapilotikāya veṭhetvā dīpam viya pajjālenti. **Erakavattikanti** erakavattakammakāraṇam. Tam karontā heṭṭhāgīvato paṭṭhāya cammavaṭṭe kantitvā

1. Dhotasaṅkhavaṇṇam (Ka)

2. Am-Ṭṭha 2. 1 piṭṭhādīsupi passitabbam.

goppake pāṭenti, atha naṃ yottehi bandhitvā kaḍḍhanti, so attanova cammavaṭṭe akkamitvā patati. **Cīrakavāsikanti** cīrakavāsikakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā tatheva cammavaṭṭe kantitvā kaṭiyam ṭhapenti, kaṭito paṭṭhāya kantitvā goppakesu ṭhapenti, uparimehi heṭṭhimasarīraṃ cīrakanivāsananivatthaṃ viya hoti. **Eṇeyyakanti** eṇeyyakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā ubhosu kapparesu ca jaṇṇukesu ca ayavalayāni datvā ayasūlāni koṭṭenti, so catūhi ayasūlehi bhūmiyam paṭiṭṭhahati, atha naṃ parivāretvā aggim karonti, taṃ kālena kālam sandhito sūlāni apanetvā catūhi aṭṭhikoṭṭhiyeva ṭhapenti.

Baḷisamaṃsikanti ubhatomukhehi baḷisehi paharitvā cammamamaṃsanahārūni uppāṭenti. **Kahāpaṇikanti** sakalasarīraṃ tikhiṇāhi vāsīhi koṭṭito paṭṭhāya kahāpaṇamattaṃ kahāpaṇamattaṃ pāṭentā koṭṭenti. **Khārāpatacchikanti**¹ sarīraṃ tattha tattha āvudhehi paharitvā kocchehi khāraṃ ghaṃsanti, cammamamaṃsanahārūni paggharitvā aṭṭhikasaṅkhalikāva tiṭṭhanti. **Palighaparivattikanti** ekena passena nipajjāpetvā kaṇṇachidde ayasūlam koṭṭetvā pathaviyā ekābaddham karonti, atha naṃ pāde gahetvā āviñchanti². **Palālapīṭhakanti**³ cheko kāraṇiko chavicammaṃ acchinditvā nisadapotehi aṭṭhīni bhinditvā kesesu gahetvā ukkhipati, maṃsarāsiyeva hoti, atha naṃ kesheva pariyanandhitvā gaṇṇantā palālavaṭṭim viya katvā paliveṭṭenti.

Vatthum visamvādetvā tato aññaṃ māretīti sambandho. Purimapassādīnampi vatthusabhāgato vatthuggahaṇeneva gahaṇanti āha “**purato paharitvā**”ti-ādī. Cittena “purato vā”ti niyamaṃ katvā vā akatvā vā “purato paharitvā mārehi”ti vutte sace aññaṭṭha paharitvā māreti, lesaṃ oḍḍetvā avuttattā visaṅketova hoti. Cittena pana yattha katthaci paharitvā māraṇaṃ icchantopi sace “purato paharitvā mārehi”ti vadati, tassa lesaṃ oḍḍetvā tathā vuttamatthaṃ ṭhapetvā teneva cittena samuṭṭhāpitaviññāttikattā manussaviggahapārājikato pariyāyena amuccanato “aññaṭṭha paharitvā māritepi nevatthi visaṅketo”ti vadanti, keci pana taṃ na icchanti. **Vatthuvisesenāti**

1. Khārāpaṭicchakanti (Syā, Ka) 2. Āvijjhanti (Sī, Syā) 3. Palālaviddhikanti (Ka)

mātu-ādivatthuvisesena. **Kammavisesoti** ānantariyādikammaviseso.
Āpattivisesoti pārājikādi-āpattiviseso.

“**Etam gāme ṭhitan**”ti gāmo puggalaniyamanattham vutto, na okāsaniyamanattham, tasmā okāsam aniyamtvā puggalasseva niyamatattā natthi visaṅketo. “**Gāmeyevā**”ti-ādīsu pana okāsassa niyamatattā aññattha mārīte visaṅketo vutto.

Tuṇḍenāti khaggakoṭiyā¹. **Tharunāti** khaggamuṭṭhinā.

“**Etam gacchantan**”ti gamanena puggalova niyamito, na iriyāpatho. Tenāha “**natthi visaṅketo**”ti. “**Gacchantamevā**”ti-ādinā iriyāpatho niyamito. Tenāha “**visaṅketo hotī**”ti.

“**Dīgham mārechī**”ti vuttepi dīghasaṅṭhānānam bahubhāvato itthannāmaṃ evarūpaṅca dīghanti aññesaṃ asādhāraṇalakkhaṇena aniddiṭṭhattā “**aniyamtvā āṇāpetī**”ti vuttaṃ. Tenevāha “**yamkiñci tādisam māretī**”ti. Ettha ca “cittena bahūsu dīghasaṅṭhānesu ekaṃ niyamtvā vuttepi vācāya aniyamatattā aññasmim tādise mārīte natthi visaṅketo”ti vadanti. Parapāṇimhi pāṇasaññitālakkhaṇassa aṅgassa abhāvato nevatthi pāṇātipātoti āha “**āṇāpako muccati**”ti. Yadi evaṃ okāsaniyame sati katham pāṇātipātoti? Okāsam niyamentassa tasmim okāse nisinnassa jīvitindriyam ārammaṇam hotīti gahetabbaṃ. Okāsañhi niyamtvā niddisanto tasmim okāse nisinnaṃ mārāpetukāmo hoti, sayam pana tadā tattha natthi, tasmā okāsena saha attano jīvitindriyam ārammaṇam na hotīti vadanti.

Adhiṭṭhāyāti mātikāvasena āṇattikapayogakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dūtakathāvaṇṇanā

Evam āṇāpentassa ācariyassa tāva dukkaṅgānti sace sā āṇatti yathādhippāyam na gacchati, ācariyassa āṇattikkhaṇe dukkaṅgam.

1. Aggakoṭiyā (Syā, Ka)

sace pana sā āṇatti yathādhippāyaṃ gacchati, yaṃ parato thullaccayaṃ vuttaṃ, āṇattikkhaṇe tadeva hoti. Atha so taṃ avassaṃ ghāteti, yaṃ parato “sabbesaṃ āpatti pārājikassā”ti vuttaṃ, tato imassa taṅkhaṇeyeva pārājikaṃ hotīti evamettha attho gahetabbo. **Ācariyena** pana heṭṭhā adinnādānakathāyaṃ¹ vuttanayeneva ayamattho sakkā viññātunti idha na vutto. Vuttañhi tattha² “āpatti dukkaṭassāti evaṃ āṇāpentassa ācariyassa tāva dukkaṭaṃ. Sace pana sā āṇatti yathādhippāyaṃ gacchati, yaṃ parato thullaccayaṃ vuttaṃ, āṇattikkhaṇe tadeva hoti. Atha taṃ bhaṇḍaṃ avassaṃ hāriyaṃ hoti, yaṃ parato ‘sabbesaṃ āpatti pārājikassā’ti vuttaṃ, tato imassa taṅkhaṇeyeva pārājikaṃ hotīti ayaṃ yutti sabbattha veditabbā”ti. **Tesampi dukkaṭanti** ārocanaṇapaccayā dukkaṭaṃ. **Paṭiggahitamatteti** ettha avassaṃ ce paṭiggaṇhāti, tato pubbeva ācariyassa thullaccayaṃ, na pana paṭiggahiteti daṭṭhabbaṃ. Kasmā panassa thullaccayanti āha “**mahājano hi tena pāpe niyojito**”ti.

Mūlaṭṭhasseva dukkaṭanti idaṃ mahā-aṭṭhakathāyaṃ āgatanayadassanamatthaṃ, na pana taṃ ācariyassa adhippetam. Tenāha “**evamsante**”ti-ādi, evaṃ mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttanayena atthe satīti-attho. **Paṭiggahaṇe āpattiyeva na siyāti** vadhakassa “sādhu suṭṭhū”ti māraṇapaṭiggahaṇe dukkaṭāpatti na siyā, evaṃ anolārikavisayepi tāva dukkaṭaṃ hoti, kimaṅgaṃ pana māraṇapaṭiggahaṇeti dassanattamaṃ sañcarittapaṭiggahaṇādi nidassitaṃ. “Aho vata itthannāmo hato assā”ti evaṃ maraṇābhinandanepi dukkaṭe sati pageva māraṇapaṭiggahaṇeti adhippāyo. **Paṭiggahaṇantassevetaṃ dukkaṭanti** avadhāraṇena visaṅketattā imassa paṭiggahaṇapaccayā mūlaṭṭhassa nattheva āpattīti dasseti. Keci pana “idha vuttadukkaṭaṃ paṭiggahaṇantassevāti etthakameva avadhāraṇena dassitaṃ, na pana mūlaṭṭhassamahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttadukkaṭaṃ paṭikkhittan”ti vadanti. **Purimanayeti** samanantarātīte avisakkiyadūtaniddese. **Etanti** dukkaṭaṃ. Yadi evaṃ kasmā pāliyaṃ na vuttanti āha “**okāsābhāvenā**”ti. Tattha mūlaṭṭhassa thullaccayavacanato paṭiggahaṇantassa dukkaṭaṃ vattum okāso natthīti okāsābhāvena na vuttaṃ, na pana abhāvatoti adhippāyo.

1. Vi 1. 66 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 1. 323 piṭṭhe.

Ānattikkhaṇe puthujjanoti ettha anāgate voropetabbajīvitindriyavasena atthasādhikacetanāya pavattattā arahantaghātaḥa jātoti daṭṭhabbam.

Dūtakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

175. Sayam saṃghattherattā “**upaṭṭhānakāle**”ti vuttam. **Vācāya vācāya dukkaṭanti** “yo koci mama vacanam sutvā imam dhāretū”ti iminā adhippāyena avatvā kevalam maraṇābhinandanavaseneva vuttattā “corāpi nāma tam na hanantī”ti-ādivācāsupi dukkaṭameva vuttam. **Ayamatto etena vuttoti** yathā so jānātīti sambandho. **Vākyabhedanti** vacībhedaṃ. **Dvinnam uddissāti** dve uddissa, dvinnam vā maraṇam uddissa. Ubho uddissa maraṇam samvaṇṇentassa cetanāya ekattepi “dve pāṇātipātā”ti vattabbabhāvato balavabhāvam āpajjitvā paṭisandhivipākasamanantaram pavattiyam anekāsupi jātisu aparāpariyacetanāvasena dukkhuppādanato mahāvīpākattā “akusalarāsī”ti vuttam. Bahū uddissa maraṇasamvaṇṇanepi eseva nayo.

Evanti “sīsam vā chinditvā papāte vā papatitvā”ti-ādinā. **Ārocitamatteti** vuttamatte. Yathā ariyamaggakkhaṇe cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā ca kiccavasena ijjhanti, evam cetanāya ekattepi kiccavasena anekā pāṇātipātā ijjhantīti āha “**tattakā pāṇātipātā**”ti. Yathā hi attānam satam katvā dassetukāmassa “satam homi satam homi”ti kataparikkammavasena laddhapaccuppannaparittārammaṇam abhiññācittam satantogadhānam vaṇṇesu ekassa vaṇṇam ārammaṇam katvāpi satamnipphādeti, yathā ca ekassa maraṇe pavattamānāpi vadhakacetanā sakalasarīre uppajjamānam nirujjhamānañca¹ sakalampi jīvitindriyam ekappahāreneva ālambitumasakkuṇeyyattā ṭhānappattam ekadesappavattam jīvitindriyam ārammaṇam katvā ārammaṇabhūtam sakalampi jīvitindriyam vināseti, evameva paccuppannaparittārammaṇāya vadhakacetanāya māretukāmatāya pariggahitasattesu ekasseva jīvitindriye ārammaṇe katēpi kiccanipphattivasena sabbepi māritāva honti.

1. Uppajjamānam uppamam nirujjhamānañca (Si, Syā)

176. **Yesam hatthato** yesam nātakapavāritānaṃ hatthato. **Tesam mūlaṃ datvā muccatī**ti idaṃ tena katapayogassa puna pākaticabhāvāpādanaṃ avasānaṃ pāpetvā dassetuṃ vuttaṃ. “Mūlena kītaṃ pana potthakaṃ potthakasāmikānaṃ datvā muccatiyevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Kenaci** pana “sace potthakaṃ sāmikānaṃ datvā mūlaṃ na gaṇhāti, na muccati attaniyabhāvato amocitattā”ti vatvā bahudhā papañcitaṃ, na taṃ sārato paccetabbaṃ. Potthakasāmikānañhi potthake dinne aññena kataṃ paṭilabhitvā attanā katapayogassa nāsittā kathaṃ so na mucceyya, na ca pariccattassa attaniyabhāvo diṭṭhoti. **Gaṇṭhipade** pana “sace mūlena kīto hoti, potthakasāmikānaṃ potthakaṃ, yesam hatthato mūlaṃ gahitaṃ, tesam mūlaṃ datvā muccatīti kasmā vuttaṃ. Potthakanimittam mūlassa gahitattā akappiyametam. Yadi hi potthakasāmikassa potthakaṃ datvā sayameva mūlaṃ gaṇheyya, akappiyameva taṃ. Athāpi potthakasāmikassa santikā mūlaṃ aggahetvā sayameva taṃ potthakaṃ jhāpeyya, tathāpi aññāyena¹ saddhādeyyavinipātane āpatti, tasmā evamāhā”ti vuttaṃ, tampi na sārato paccetabbaṃ. Tasmā **gaṇṭhipadesu** vuttanayovettha sārato daṭṭhabbo. “**Maraṇavaṇṇam likhissāmā**”ti **ekajjhāsaya hutvāti** idaṃ tathā karonte sandhāya vuttaṃ, evam pana asaṃvidahitvāpi maraṇādhippāyena tasmim pottake vuttavidhim karontassa pārājikameva.

Pamāṇeti attanā sallakkhite pamāṇe. **Tacchetvāti** unnatappadesam tacchetvā. **Paṃsupacchinti** sabbantimam paṃsupacchim. “Ettakaṃ alan”ti niṭṭhāpetukāmatāya sabbantimapayogasādhikā cetanā sannitṭhāpakacetanā. **Suttantikatherāti** vinaye apakataññuno suttantabhāṇakā. Mahā-aṭṭhakathācariyatthereyeva sandhāya “vinayam te na jānantīti upahāsavasena suttantikatherāti vuttan”tipi vadanti. Ettha ca **mahā-aṭṭhakathāyam** “āvāṭe niṭṭhite pativā marantu, anitṭhite mā marantū”ti iminā adhippāyena karontam sandhāya sabbantimā sannitṭhāpakacetanā vuttā, “**mahāpaccharisaṅkhepaṭṭhakathāsu** pana paṭhamappahārato paṭṭhāya “imasmim āvāṭe pativā marantū”ti iminā adhippāyena karontassa yasmim yasmim payoge kate tattha patitā maranti, taṃtampayogasādhikam

1. Aññena (Syā, Ka)

sanniṭṭhāpakacetanaṃ sandhāya “ekasmimpi kudālapphāre dinne”ti-ādi vuttanti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Tasmā tene tena pariyāyena aṭṭhakathāvādānaṃ aññamaññāvirodho yutto. Atha vā **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** ekasmimyeva divase avūpasanteneva payogena khaṇitvā niṭṭhāpentam sandhāya sabbantimā sanniṭṭhāpakacetanā vuttā, itarāsu pana “imasmim patitvā marantū”ti adhippāyena ekasmim divase kiñci khaṇitvā aparasmimpi divase tatheva kiñci kiñci khaṇitvā niṭṭhāpentam sandhāya vuttanti. Evampi aṭṭhakathānaṃ aññamaññāvirodho yuttoti amhākaṃ khanti.

Attano dhammatāyāti ajānitvā pakkhalitvā vā. **Arahantāpi saṅghaṃ gacchantīti** aññehi pātiyamānānaṃ amaritukāmānampi arahantānaṃ maraṇaṃ sambhavatīti vuttaṃ. **Purimanayeti** “maritukāmā idha marissantī”ti vuttanaye. **Tattha patitaṃ bahi nīharitvāti** ettha “imasmim āvāṭeyeva marantūti niyamābhāvato bahi nīharitvā māritepi pārājikaṃ vuttaṃ. Āvāṭe patitvā thokaṃ cirāyitvā gacchantam gahetvā mārite āvāṭasmimyeva aggahitattā pārājikaṃ na hotī”ti vadanti, tam pana aṭṭhakathāyaṃ “patitappayogena gahitattā”ti vuttahetussa idhāpi sambhavato vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. **Amaritukāmā vātipi** adhippāyassa sambhavato opapātike uttaritum asakkuṇitvā matepi pārājikaṃ vuttaṃ. **Nibbattitvāti** vuttattā patanaṃ na dissatīti ce? Opapātikassa tattha nibbattiyeva patananti natthi virodho. Yasmā mātuyā patitvā parivattaliṅgāya matāya so mātughātako hoti, na kevalaṃ manussapurisaghātako, tasmā patitasseva vasena āpatīti adhippāyena “**patanarūpaṃ pamāṇaṃ**”ti vuttaṃ. Idaṃ pana akāraṇaṃ. “Manussabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā api parivattaliṅgaṃ jīvitā voropentassa kammaṃ ānantariyaṃ hotī”ti ettakameva hi aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ.

Tattha ca liṅge parivattepi so eva ekakammanibbatto bhavaṅgappabandho jīvitindriyappabandho ca, na aññoti “api parivattaliṅgaṃ”ti vuttaṃ. Yo hi liṅge aparivatte tasmim attabhāve bhavaṅgajīvitindriyappabandho, so eva parivattepi liṅge tamyeva ca upādāya ekajātisamaññā. Na cetha bhāvakaḷāpagatajīvitindriyassa vasena codanā kātabbā tadanñasseva adhippetattā. Tañhi tattha avicchedavuttiyā pabandhavohāraṃ labhati,

itarampi vā bhāvānupālatāsāmaññenāti anokāsāva codanā. Tasmā parivattepi liṅge tasseva ekakammanibbattassa santānassa jīvitā voropanato vohārabhedato so itthighātako vā hotu purisaghātako vā, ānantariyakammato na muccaṭīti ettakameva tattha vattabbaṃ. Idha pana yaṃyaṃjātikā sattā honti, te maraṇasamaye attano attano jātirūpeneva maranti, nāññarūpena, jātivaseveva ca pācittiyathullaccayapārājikehi bhavitabbaṃ. Tasmā nāgo vā supaṇṇo vā yakkharūpena vā petarūpena vā pativā attano tiracchānarūpena marati, tattha pācittiyameva yuttaṃ, na thullaccayaṃ tiracchānagatasseva matattā. Teneva dutiyattheravāde maraṇarūpaṃ pamāṇaṃ, tasmā pācittiyanti vuttaṃ. Ayameva ca vādo yuttataro, teneva so pacchā vutto.

Imināva nayena manussaviggāhe nāgasupaṇṇasadise tiracchānagate pativā attano rūpena mate pācittiyena bhavitabbaṃ. Evaṃ sante pāḷiyāṃ “yakkho vā peto vā tiracchānagatamanussaviggāho vā tasmim patati, āpatti dukkaṭassa. Patite dukkhā vedanā uppajjati, āpatti dukkaṭassa. Marati, āpatti thullaccayassā”ti kasmā vuttanti ce? Tattha keci vadanti—yakkho vā peto vāti paṭhamāṃ sakarūpeneva ṭhite yakkhapete dassetvā puna aññarūpenapi ṭhite teyeva yakkhapete dassetuṃ “tiracchānagatamanussaviggāho vā”ti vuttaṃ, na pana tādisaṃ tiracchānagataṃ visuṃ dassetuṃ. Tasmā tiracchānagataviggāho vā manussaviggāho vā yakkho vā peto vāti evamettha yojanā kātabbāti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi “pāḷiyāṃ manussaviggāhena ṭhitatiracchānagatānaṃ āveṇikaṃ katvā thullaccayaṃ vuttaṃ viya dissatī”ti kathitaṃ. **Yakkharūpapetarūpena matepi eseva nayoti** iminā maraṇarūpasseva pamāṇattā thullaccayaṃ atidissati.

Mudhāti amūlena, kiñci mūlaṃ aggahetvāti vuttaṃ hoti. **So niddosoti** tena tattha katapayogassa abhāvato. Yadi pana sopi tattha kiñci kiñci karoti, na muccaṭīyevāti dassento āha “**evaṃ patitā**”ti-ādi. Tattha **evanti** evaṃ mayā kateti attho. **Na nassissantīti** adassanaṃ na gamissanti, na palāyissantīti adhippāyo. **Vipparisāre uppanneti** mūlaṭṭhaṃ sandhāya vuttaṃ. Yadi pana pacchimopi labhitvā tattha vuttappakāraṃ kiñci katvā puna vipparisāre uppanne evaṃ karoti, tassapi eseva nayo. **Paṃsumhi pativā**

maratīti abhinavapūrite paṁsumhi pāde pavesetvā uddharitum asakkonto tattheva pativā marati. **Jātapathavī jātā**ti idam sabbathā matthakappattam thirabhāvaṁ dassetum vuttam. Paṁsunā pūrentena pana pādadaṇḍādihi maddanatālanādinā suṭṭhutarāṁ thirabhāvaṁ āpādetvā pakatipathaviyā nibbisese kate jātapathavīlakkhaṇam appattepi muccatiyeva. **Opātam haratī**ti ettha pokkharāṇīsadisattā muccati.

Hatthā muttamatteti oḍḍetvā hatthato muttamatte. **Vatim katvā**ti ettha yadi so pāse vuttappakāram kiñci visesam na karoti, attanā katavatiyā viddhamsitāya muccati. **Thaddhataram vā pāsayaṭṭhim ṭhapetī**ti thirabhāvattam aparāya pāsayaṭṭhiyā saddhim bandhitvā vā tameva vā sithilabhūtam thaddhataram bandhitvā ṭhabeti. **Daḷhataram vā thiratarām vā**ti etthāpi eseva nayo. **Khāṇukanti** pāsayaṭṭhibandhanakhāṇukam. Sabbattheva māraṇatthāya katappayogattā na muccati. **Vippaṭṭisāre uppanneti** mūlaṭṭhasseva vippaṭṭisāre uppanne.

Tena alātena -pa- na muccatīti ettha “pubbe katappayogam vināsetvā pacchā kusalacittena payoge katepi na muccatīti idam sandhāya gantabban”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. Ayam panettha adhippāyo yutto siyā—āditoyeva māraṇatthāya katappayogattā katapariyositāya pāsayaṭṭhiyā tappaccayā ye ye sattā marissanti, tesam tesam vasena paṭhamatarāmyeva pāṇātipātakammasiddhito pacchā kusalacittena aññathā katepi na muccatīti. **Rajjuketi** khuddakarajjuge. **Sayam vaṭṭitanti** bahurajjuge ekato katvā attanā vaṭṭitam. **Ubbatṭetvā**ti te rajjuge visum visum katvā. **Garukataram karotī**ti atibhāriyam karoti. **Pariyesitvā katanti** araṇṇam gantvā rukkham chinditvā tacchetvā katam.

177. **Ālambanarukkho vā**ti tattha jātakam sandhāya vuttam. **Tadatthamevā**ti māraṇatthameva. **Visamaṇḍalanti** mañcapīṭhādīsu ālittam visamaṇḍalam. **Vatvā asim upanikkhipatī**ti ettha mukhena avatvā vuttappakāram manasā cintetvā upanikkhipanepi eseva nayo. **Purimanayenā**ti “yesam hatthato mūlam gahitan”ti-ādinā. Sarīrassa virūpabhāvakaraṇato kuṭṭhādi **visabhāgarogo** nāma, jīvitappavattiyā vā asabhāgattā ananukūlattā gaṇḍapīlakādi yo koci jīvitappavattipaccanīko **visabhāgarogo**.

178. **Param vā amanāparūpanti** ettha amanāpaṃ rūpaṃ etassāti amanāparūpoti bāhiratthasamāso daṭṭhabbo. **Manāpiyepi e seva nayoti** etena **manāpikaṃ rūpaṃ upasaṃharatīti** ettha param vā manāparūpaṃ tassa samīpe ṭhapeti, attanā vā manāpiyena rūpena samannāgato tiṭṭhatīti-ādi yojetabbanti dasseti. Teneva aññatarasmim **gaṇṭhipade** vuttaṃ—

“Mamālābhena¹ esitthī, maratūti samīpago.

Duṭṭhacitto sace yāti, hoti so itthimārako.

Bhikkhatthāya sace yāti, jānantopi na mārako.

Anatthiko hi so tassā, maraṇena upekkhako”ti.

Aparampi tattheva vuttaṃ—

“Viyogena ca me jāyā, jananī ca na jīvati.

Iti jānaṃ viyuñjanto, tadatthī hoti mārako.

Pabbajjādinimittaṅce, yāti jānaṃ na mārako.

Anatthiko hi so tesam, maraṇena upekkhako”ti.

Alañkaritvā upasaṃharatīti “alābhakena sussitvā maratū”ti iminā adhippāyena upasaṃharati. Teneva “**sace uttasitvā marati, visaṅketo**”ti vuttaṃ. **Alābhakena sussitvā maratīti** ettha ca pārājikanti pāṭhaseso daṭṭhabbo. **Kuṇapagandhā cāti** ahi-ādikuṇapānaṃ gandhā. **Haṃsapupphanti** haṃsādīnaṃ pakkhalomaṃ sandhāya vadati.

179. **Asañciccāti** idaṃ maraṇasaṃvattanika-upakkamassa asallakkhaṇaṃ sandhāya vuttanti āha “**iminā upakkamenā**”ti-ādi. **Ajānantassāti** idaṃ pana maraṇasaṃvattanika-upakkamakaraṇassa ajānaṃ sandhāya vuttanti āha “**iminā ayaṃ marissatī**”ti-ādi. **Namaraṇādhippāyassāti** idaṃ upakkamaṃ jānantassapi maraṇādhippāyassa abhāvaṃ sandhāya vuttanti āha “**maraṇaṃ anicchantassā**”ti-ādi.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Mamānitena (Syā)

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Domanassacitteneva bhaṇatīti iminā sannitṭhāpakacetanā dukkhavedanāya sampayuttā evāti dasseti. Sukhabahulatāya hi rājāno hasamānāpi “ghātethā”ti vadanti. Hāso pana nesaṃ anattavūpasamādi-aññavisayoti sannitṭhāpakacetanā dukkhavedanāya sampayuttā eva. Sati pana domanasse kathaṃ taṃ nappakāsatīti āha “**sukhavokiṇṇattā**”ti-ādi, pubbāpariyavasena ubhosu passesu uppajjanakasukhehi ākiṇṇattā uppannassa ca domanassassa anuppabandhanena pavattiyā abhāvato tadā uppannampi domanassaṃ nappakāsatīti attho.

Vinītavatthuvaṇṇanā

180. **Maraṇatthikāva hutvā**ti imassa kāyassa bhedena saggapāpanādhippāyattā atthato maraṇatthikāva hutvā. **Maraṇatthikabhāvaṃ ajānantā**ti evaṃ adhippāyino maraṇatthikā nāma hotīti attano maraṇatthikabhāvaṃ ajānantā. Na hi te attano cittappavattim na jānanti. **Vohāravasenā**ti pubbabhāgavohāravasena, maraṇādhippāyassa sannitṭhāpakacetanākkhaṇe karuṇāya abhāvato kāruṇṇena pāse baddhasūkaramocanaṃ viya na hotīti adhippāyo. **Yathāyunā**ti vuttamevatthaṃ **yathānusandhinā**ti pariyāyantarena vuttaṃ, yathānusandhinā yathāyuparicchedenāti vuttaṃ hoti. Atha vā **yathānusandhinā**ti yathānuppabandhena, yāva tasmim bhave santānassa anuppabandho avicchinappavatti hoti, tāva ṭhatvāti vuttaṃ hoti.

Paṭivekkhitvāti anupaparikkhitvā. **Uddhaṃ vā adho vā saṅkamantī**ti pacchā āgatānaṃ okāsadānatthaṃ nisinnapāḷiyā uddhaṃ vā adho vā gacchanti. **Paccavekkhaṇakiccaṃ¹ natthī**ti pacchā āgatehi upaparikkhaṇakiccaṃ natthi. Heṭṭhā kismiñci vijjamāne sātakaṃ vali na gaṇhātīti āha “**tasmim vali na paññāyati**”ti. Paṭivekkhaṇaṇcedaṃ gihīnaṃ santakeyevāti daṭṭhabbaṃ.

Pāḷiyaṃ **musale ussiteti** aññamaññaṃ upatthambhetvā dvīsu musalesu ussitesūti attho. **Udukkhalabhaṇḍikanti** udukkhalatthāya ānītaṃ dārubhaṇḍaṃ. **Paṭibaddhanti** bhojanapaṭibaddhaṃ, bhojanantarāyanti vuttaṃ hoti.

1. Paṭivekkhaṇakiccaṃ (Sī, Syā)

181. **Aggakārikanti** ettha **kārikā**saddassa bhāvavacanattā “**aggakiriyan**”ti atthaṃ vatvāpi yasmā kiriyaṃ dātuṃ na sakkā, tasmā dānasaṅkhātāya aggakiriyaṃ yuttam piṇḍapātameva idha upacāravuttiyā “aggakiriya”ti gahetabbanti āha “**paṭhamam laddhapiṇḍapātan**”ti-ādi.

182-183. **Daṇḍamuggaranti** nikhādanamuggaram. **Vibhattibyattayenāti** vibhattivipariṇāmena. **Visesādhigamoti** samādhi vipassanā ca ativiya pākaṭattā “**hatthappatto viya dissati**”ti vuttam. **Upacchindatīti** “visesādhigamassa vikkhepo mā hotū”ti āhāram upacchindati. **Visesādhigamanti** lokuttaradhammapaṭilābham. **Byākaritvāti** ārocetvā. **Upacchindati, na vaṭṭatīti** yasmā sabhāgānam lajjibhikkhūnamyeva ariyā attanā adhigatavisesam tādise kāraṇe sati ārocenti, te ca bhikkhū-appatirūpāya anesanāya paccayaṃ na pariyesanti, tasmā tehi pariyesitapaccaye kukkucam uppādetvā āhāram upacchinditum na vaṭṭatīti attho. Sabhāgānaṃhi byākatattā upacchinditum na labhati. Te hi kappiyakhettam. Teneva “sabhāgānam hi lajjibhikkhūnam kathetum vaṭṭati”ti idam “upacchindati, na vaṭṭati”ti imassa kāraṇam dassentena vuttanti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam.

Atha vā **visesādhigamam byākaritvāti** idam visesassa adhigatabhāvadassanattam vuttam. Adhigamantarāyam asaṅkanteneva ca āhārupacchedo kātabboti anuññātattā adhigatena na kātabboti dassetum “**visesādhigamam byākaritvā āhāram upacchindati, na vaṭṭati**”ti vuttam. Kim pana ariyā attanā adhigatavisesam aññesam ārocentīti imissā codanāya “**sabhāgānam hi lajjibhikkhūnam kathetum vaṭṭati**”ti vuttam. Ayamettha yuttataroti amhākam khanti, **gaṇṭhipadepi** ayamattho dassitoyevāti. **Bhaṇḍakam dhovantāti** cīvaram dhovantā. **Dhovanadaṇḍakanti** bhaṇḍadhovanadaṇḍam.

184. **Aham kukkuccakoti** “mama kiriyaṃ mareyya nu kho, no vā”ti evam jātakukkuccako. Sabbatthāpi panettha evarūpesu vatthūsu amate thullaccayassa vuttattā tena katappayogena dukkhavedanā uppajjatu vā mā vā, pārājikāya abhāvato bhagavato vacanena thullaccayamevāti vadanti.

185. Gabbho patati etenāti **gabbhapātanam**, tādisaṃ bhesajjam. Tenāha “**yena paribhuttanā**”ti-ādi. “Maraṇavaṇṇam vā saṃvaṇṇeyyā”ti vuttattā pariyāyato āpattimokkho na hotīti āha “**pariyāyo nāma natthī**”ti.

Gabbham na gaṇhātīti gabbham na dhāreti. Vātena pāṇakehi vā gabbho vinassanto kammaṃ vinā na nassatīti adhippāyena “**dvīhākārehi**”ti vuttaṃ. **Dīghanikāyaṭṭhakathāyam**¹ pana ‘gabbho hi vātena pāṇakehi kammunā cāti tīhi kāraṇehi vinassatī’ti vatvā “kammunā vinassante pana buddhāpi paṭibāhitum na sakkontī”ti vuttaṃ. Tattha vātena pāṇakehi vā gabbhe vinassante na purimakammunā okāso kato, apica tappaccayā kammaṃ vipaccati, sayameva pana kammunā okāse kate na ekantena² vāto pāṇakā vā apekkhitabbāti iminā adhippāyena kammaṃ visum kāraṇabhāvo vuttoti daṭṭhabbam. Pāṇakā khādītvā antaradhāpentīti yojetabbam. Avijāyanatthāya bhesajjam dentassa kucchiyaṃ uppajjitvā vinassissantīti iminā adhippāyena dinne opātakkaṇāḍīsu viya kammabaddho, kucchiyaṃ na uppajjissantīti iminā pana adhippāyena dinne nevatti kammabaddho.

Sahadhammikānanti ekassa satthuno sāsane sahasikkhamānadhammānam. Pañcannampi vivaṭṭanissitasīlattā “**samasīlasaddhāpaññānan**”ti vuttaṃ. **Ñātakapavāritatṭhānatoti** attano tesam vā ñātakapavāritatṭhānato. Gilānassatthāya appavāritatṭhānatopi viññattiyā anuññatattā katāpi akatā viyāti **akataviññatti**, “vada bhante paccayenā”ti evam akatapavāraṇatṭhāne ca viññatti **akataviññatti**.

Paṭiyādiyatīti sampādeti. **Akatum na vaṭṭatīti** ettha dukkaṭam vadanti. **Sahadhammikesu vuttanayenevāti** “imesampi pañcannam akataviññattiyāpi bhesajjam katum vaṭṭatī”ti **kurundatṭhakathāyam** vuttattā kathitam. **Yāva ñātakā passantīti** yāva tassa ñātakā passanti. Pitu bhaginī **pitucchā**. Mātu bhātā **mātulo**. **Nappahontīti** katum na sakkonti. **Sacepi na yācantīti** “yācituram dukkhan”ti adhippāyena yadi na yācanti. **Ābhogaṃ katvāti** idam kattabbatādassanavasena³ vuttaṃ, “ābhogaṃ pana

1. Dī-Ṭṭha 1. 91 piṭṭhe.

2. Etena (Sī)

3. Kattabbakāraṇadassanavasena (Ka)

akatvāpi dātum vaṭṭati”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** likhitam. **Ete dasa ñātake** **ṭhapetvā**ti tesam puttanaṭṭādayopi tappaṭibaddhattā ñātakā evāti tepi ettheva saṅgahitā. Tena **aññesanti** iminā aññātakānam gahaṇam veditabbam. Tenevāha “**etesam puttaparamparāyā**”ti-ādi. **Kulaparivaṭṭoti** kulānam paṭipāṭi, kulaparamparāti vuttam hoti. “Mayham dassanti karissanti”ti paccāsāya karontassapi yācitvāpi gahetabbaṭṭhānatāya ñātakesu vejjakammam vā kuladūsakāpatti vā na hotīti vadanti. **Sabbapadesupi vinicchayo veditabboti cūlamātuyā**ti-ādīsu sabbapadesu “cūlamātuyā sāmiko”ti-ādinā yojetvā heṭṭhā vuttanayena vinicchayo veditabbo.

Vuttanayena pariyesitvāti iminā “ñātisāmaṇerehi vā”ti-ādinā vuttamattham atidissati. **Apaccāsīsantenā**ti “mayham dassanti karissanti”ti evam attano atthā apaccāsīsantena. Bhikkhusamghassa pana upakārakattam paccāsīsantena kātum vaṭṭati. “Bhesajjam ācikkhathā”ti vuttepi yathā “**aññamaññam pana kathā kātabbā**”ti idam pariyāyattā vaṭṭati, evam heṭṭhā vuttanayena “**idañcidañca gahetvā karontī**”ti iminā pariyāyena kathentassapi nevatthi dosoti ācariyā.

Vinayalakkhaṇam ajānantassa anācariyassa tadanurūpavohārāsambhavato īdisassa lābhassa uppatti nāma natthīti “**ācariyabhāgo nāmāyan**”ti vuttam, vinaye pakataññunā ācariyena labhitabbabhāgo ayanti vuttam hoti. Pupphapūjanatthāya dinnepi akappiyavohārena vidhānassa ayuttattā “**kappiyavasenā**”ti vuttam, “puppham āharathā”ti-ādinā kappiyavohāravasenāti attho.

Yadi “parittam karoṭhā”ti vutte karontī, gihiveyyāvaccakaraṇaṭṭhāne tiṭṭhatīti “**parittam karoṭha bhanteti vutte na kātabban**”ti vuttam, “**bhaṇathā**”ti vutte pana dhammakathāya ajjhesaṇaṭṭhāne ṭhitattā “**kātabban**”ti vuttam. Dhammañhi anajjhīṭṭhenapi kathetum vaṭṭati, pageva ajjhīṭṭhena. **Cāletvā suttaṃ parimajjitvā**ti parittam karontena kātabbavidhim dasseti. **Vihārato -pa- dukkaṇanti** aññātakānamyeva dadato dukkaṇam. **No ce jānantī**ti yadi evam vuttam na jānanti. **Udakanti** dakkhiṇodakam. Pādesu apanītesu avamaṅgalasaññino hontīti āha “**na pādā**

apanetabbā”ti. **Gantum vaṭṭatīti** “parivāratthāya āgacchantū”ti vuttepi evaṃ sallakkhetvā gantum vaṭṭati.

Anāmatṭhapinḍapātoti apabbajitassa hatthato laddho attanā aññena vā pabbajitena aggahita-aggo pinḍapāto. **Thālaketi** iminā pattopi gahitoyevāti daṭṭhabbam. **Dāmarikacorassāti** rajjam patthayamānassa pākaṭacorassa. **Coranāgavatthūti** ettha “coranāgassa kira āmatṭham dento kujjhissati, anāmatṭham na vaṭṭatīti thero pattaggahaṇahattheneva aggam gahetvā patte bhattam sabbamadāsi, so tena tussi. ‘Ettakam mayhan’ti bhattassa ekapasseyeva thokam ṭhapetvāpi puna tena saddhim sabbampi dātum vaṭṭatī”ti **cūlaganṭhipade** vuttam.

Āmisassa dhammassa ca alābhena attano parassa ca antare sambhavantassa chiddassa vivarassa bhedassa paṭisantharaṇam pidahanam gaṇhanam **paṭisanthāro**. Ayañhi lokasannivāso alabbhamānena āmisena ca dhammena cāti dvīhi chiddo, tassa tam chiddam yathā na paññāyati, evam pīṭhassa viya paccattharaṇena āmisena ca dhammena ca paṭisantharaṇam āmisapaṭisanthāro dhammapaṭisanthāro cāti vuccati. Tattha dhammapaṭisanthāro kassaci na kātabbo natthi. Yassa kassaci hi gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā dhammena saṅgaho kātabboyeva. **“Paṭisanthāro pana kassa kātabbo, kassa na kātabbo”**ti idam pana āmisapaṭisanthāram sandhāya vuttam. **Ubbāsetvāti** samantato tiyojanam vilumpanto manusse palāpetvā aññesam avāsam katvā. **Samghassatthāya āhaṭāti** pākavaṭṭato tamdivasassatthāya āhaṭā. **Varapotthacittatharaṇanti** anekappakāra-uttamarūpavicittattharaṇam.

187. Sattarasavaggiyesu pubbe ekassa aṅgulipatodena māritattā sesasoḷasajanesu udaram āruhitvā nisinamekam ṭhapetvā **“sesāpi pannarasa janā”**ti vuttam. **Adūhalapāsāṇā viyāti** adūhale āropitapāsāṇā viya. **Kammādhippāyāti** tajjanīyādikammakaraṇādhippāyā. **Āvāhetvāti** āvisāpetvā. **Vālavihāranti** caṇḍasattehi adhiṭṭhitavihāram.

189. **Yo rukkheṇa otthatopi na maratīti-ādīsu** yaṃ vattabbaṃ, taṃ **bhūtagāmasikkhāpadatṭhakathāyaṃ** sayameva vakkhati. Evañhi tattha¹ vuttaṃ—

“**Manussaviggahapārājikavaṇṇanāyaṃ** pana sabba-aṭṭhakathāsu ‘sace bhikkhu rukkheṇa vā ajjhotthato hoti opāte vā patito, sakkā ca hoti ekena passena rukkhaṃ chinditvā bhūmiṃ vā khaṇitvā nikkhamituṃ, jīvitahetupi attanā na kātabbhaṃ, aññeṇa pana bhikkhunā bhūmiṃ vā khaṇitvā rukkhaṃ vā chinditvā allaruṅkhato vā daṇḍakaṃ chinditvā taṃ rukkhaṃ pavaṭṭetvā nikkhamāpetuṃ vaṭṭati, anāpattī’ti vuttaṃ. Tattha kāraṇaṃ na dissati, ‘anujānāmi bhikkhave davaḍāhe ḍayhamāne paṭaggaṃ dātuṃ parittaṃ kātun’ti² idaṃ pana ekameva suttaṃ dissati. Sace etassa anulomaṃ, attano na vaṭṭati, aññassa vaṭṭatīti idaṃ nānākaraṇaṃ na sakkā laddhuṃ. Attano atthāya karonto attasinehena akusalacitteneva karoti, paro pana kāruṅṅeṇa. Tasmā anāpattīti ce, etampi akāraṇaṃ. Kusalacittena hi imaṃ āpattiṃ āpajjati, sabbaṭṭhakathāsu pana vuttattā na sakkā paṭisedhetuṃ, gavesitabbā ettha yutti, aṭṭhakathācariyānaṃ vā saddhāya gantabbaṃ”ti.

Tasmā yaṃ ettha ito aññathā kenaci papañcitāṃ, **ganṭhipadesu** ca kāraṇaṃ vuttaṃ, taṃ na sārato paccetabbhaṃ.

190. **Alla -pa- pācittiyanti** sukkhaṭṭhānēpi aggaṃ pātetvā iminā adhippāyena ālimpentassa pācittiyameva. **Dukkaṭanti** sukkhaṭṭhāne vā sukkhaṃ “asukkhaṇ”ti avavatthapetvā vā aggaṃ pātentassa dukkaṭaṃ. Kīḷadhippāyepi eseva nayo. Kīḷadhippāyo ca paṭapaṭāyamaṇasaddassādavaseneva veditaḥḥo. Paṭipakkhabhūto agga **paṭagga**. **Parittakaraṇanti** āraṅghakaraṇaṃ. **Sayaṃ vā utṭhitanti** vāteritānaṃ veḷu-ādīnaṃ aññamaññaṅghaṭṭanena samuṭṭhitāṃ. **Nirupādānoti** indhanarahito.

191-192. **Khettameva otiṇṇatā pārājikanti** “dvīhi”ti vutte dvīhipi pahārehi maraṇassa paccāsīsanato ekena vinā dvinnaṃ

1. Vi-Ṭṭha 3. 33 piṭṭhe.

2. Vi 4. 279 piṭṭhe.

abhāvato ca pārājikaṃ. “Dvīhiyevāti niyamite pana ekena pahārena mārite natthi pārājikaṃ”ti vadanti. Paṭhamam āhitabalavegassa pubbānuciṇṇavasena dhammānaṃ desantaruppattiyā gamanamattaṃ ṭhapetvā jīvitindriyassa tattha avijjamānattā “**sīsacchedakassā**”ti vuttaṃ. **Imassa vatthussāti** āghātanavatthussa. “**Pānaparibhogenāti** vuttattā loṇasovīrakam yāmakālikaṃ”ti vadanti.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Tatīyapārājikaṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthapārājikaṃvaṇṇanā

Catusaccavidūti cattāri saccāni samāhaṭāni catusaccam, tam aveđi paṭivijjhīti catusaccavidū. Satipi sāvakānaṃ paccakabuddhānaṃ catusaccavidubhāve anaññapubbakattā bhagavato catusaccadassanassa tattha ca sabbaññutāya balesu ca vasībhāvassa pattito parasantānesu pasāritabhāvena pākaṭattā ca bhagavāva visesena “catusaccavidū”ti thomaṃ arahati.

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā

193. **Adhiṭṭhemāti** samvidahāma. **Dūtakamanti** gihīnaṃ paṇṇam vā sāsanaṃ vā gahetvā tattha tattha gamanaṃ. **Iriyāpatham saṅṭhapetvāti** padhānānurūpaṃ katvā. **Pucchantānaṃ vāti** “ayyā santa-iriyāpathā ativiya upasantā, kataram visesamadhigacchimsū”ti pucchantānaṃ. **Anāgatasambandhe pana asatīti** “bhāsito bhavissatī”ti pāṭhasesaṃ katvā anāgatasambandhe asatī. “Bhāsito”ti atītavacanaṃ katham anāgatavacanena sambandhamupagacchatīti āha “**lakkhaṇam pana saddasatthato pariyesitabban**”ti. Īdise hi ṭhāne “dhātusambandhe paccayā”ti iminā lakkhaṇena dhātuvatthasambandhe satī ayathākālavihitāpi¹ paccayā sādhave bhavantīti saddasatthavidū vadanti.

1. Aññathā kālavihitāpi (Syā)

194. **Vaṇṇavā**ti iminā sakalasarīraṇugatavaṇṇassa manāpatā vuttā. **Pasannamukhavaṇṇā**ti iminā sakalasarīravaṇṇatopi adhikatarāṃ mukhavaṇṇassa manāpatā vuttā. **Vippasannachavivaṇṇā**ti iminā pana vijjamānasseva sarīravaṇṇassa ativiya pasannatā vuttā. Yasmā indriyānaṃ ūnattaṃ vā pūraṇattaṃ vā natthi, tasmā “**abhiniviṭṭhokāsassa paripuṇṇattā**”ti vuttaṃ. Chaṭṭhassa abhiniviṭṭhokāso hadayavatthu, pañcapasādānaṃ abhiniviṭṭhokāsassa paripuṇṇatāvacaṇeṇeva hadayavatthu-ādisakalasarīrassa paripuṇṇatā dassitāyeva hotīti āha “**manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ**”ti. **Yathātanti** ettha **tanti** nipātamattaṃ. **Bhantamigappaṭibhāgā**ti kattabbākattabbassa ajānānato bhantamigasadisā. **Catucakkanti** catu-iriyāpathaṃ. Iriyāpatho hi idha pavattanaṭṭhena “cakkan”ti adhippeto. **Navadvāranti** navahi vaṇamukhehi navadvāraṃ. **Dukkhanti** sīsarogādidukhaṃ. **Sabbakiccesū**ti pattapacanaṇācivararajanayogaṭṭhānādikiccesu. **Yāpetunti** vahitūṃ pavattetuṃ. Tenāha “**gametun**”ti.

195. **Sarīntoti** iminā tesāṃ vijjamānataṃ dasseti, **sarīvijjamānā**ti iminā pana tesāṃ upalabbhamānataṃ dasseti. Tenāha “**atthi ceva upalabbhanti cā**”ti. **Upalabbhantī**ti dissanti, nāyantīti attho. **Panthadūhanakammanti** panthaghātanakammaṃ. **Hanantoti** mārento. **Ghātentoti** mārāpento. Atha vā **hanantoti** bandhanatāḷanādīhi himsanto. **Ghātentoti** mārento. **Chindantoti** paresāṃ hatthādīni chindanto. **Pacantoti** daṇḍena uppīlento. Pacanañhettha dahanāṃ vibādhanāṃ adhippetāṃ. **Pacantoti** vā tajjento tāsentō¹. Atha vā **pacantoti** gāmesu aggipātanavasena gehādīni jhāpetvā tattha ajeḷakādīni pacanto².

Ye sikkhāpadesu bahulagāravā na honti āpattivītikamabahulā, te sikkhāpadesu **atibbagāravā**. **Uddhateti** akappiye kappiyasaññitāya kappiye akappiyasaññitāya avajje vajjasaññitāya vajje avajjasaññitāya ca uddhaccapakatike. **Unnaḷeti** uggatanaḷe, uṭṭhitatucchamāneti vuttaṃ hoti. **Capaleti** pattacīvaramaṇḍanādīnā cāpallena yutte, **mukhareti**

1. Parikāsento (Syā)

2. Pācento (Sī)

mukhakhare, kharavacaneti vuttam hoti. **Vikiṇṇavāceti** asaṃyatavacane divasampi niratthakavacanappalāpine. Muṭṭhā naṭṭhā sati etesanti **muṭṭhassatī**, sativirahiteti vuttam hoti. **Asampajāneti** nippaññe. **Pākatiṇḍriyeti** samvarābhāvena gihikāle viya vivaṭa-indriye. **Ācariyupajjhāyehi pariccattaketi** dhammena āmisena ca asaṅghetvā ācariyupajjhāyehi pariccatte anāthe appatiṭṭhe. **Lābhagaruketi** paccayagaruke.

Iriyāpathasaṅghapanādīnīti ādi-saddena paccayapaṭisevanasāmantaḥjappānam gahaṇam veditaḥham. **Mahāniddeṣa**¹ hi iriyāpathasaṅghapanapaccayapaṭisevanasāmantaḥjappanavasena tividham kuhakavatthu āgatam. Tatha pāpicchasseva sato sambhāvanādhippāyakatena iriyāpathena vimhāpanam **iriyāpathasaṅghapanasaṅkhātam kuhakavatthu**. Tathā cīvarādīhi nimantitassa tadatthikasessa sato pāpicchataṃ nissāya paṭikkhepanena te ca gahapatike attani suppatiṭṭhitasaddhe ñatvā puna tesam “aho ayyo appiccho, na kiñci paṭiggaṇhitum icchati, suladdham vata no assa, sace appamattakampi kiñci paṭiggaṇheyyā”ti nānāvidhehi upāyehi paṇītāni cīvarādīni upanentānam tadanuggahakāmatamyepa āvikatvā paṭiggahaṇena ca tato pabhuti asītisakaṭabhārehi upanāmanahetubhūtam vimhāpanam **paccayapaṭisevanasaṅkhātam kuhakavatthūti** veditaḥham. Pāpicchasseva pana sato uttarimanussadhammādhigamaparidīpanavācāya tathā tathā vimhāpanam **sāmantaḥjappanasaṅkhātam kuhakavatthūti** veditaḥham. Cittalapabbatādivihāro **lokasammataṣeṇāsanaṃ** nāma. Lokasammata -pa- upāyehi samvaṇṇiyamānaguṇoti sambandho. **Paripācetunti** pariṇāmetum. Suddhacittena attano ganthadhurādikammaṃ katvā vicarantānam tammūlakapaccayaparibhoge dosābhāvaṃ dassetum “**yepanā**”ti-ādi vuttam. **Bhikkhācāre asampajjamāneti** gocaragāme bhikkhāya caritvā labhitabbapiṇḍapāte asampajjante. Te ca vattasīseṇa sabbampetaṃ karonti, na lābhanimittam. Tena vuttam “**tanti paveniḥḥaṭanakā sāsanajotakā**”ti.

Kicchenāti na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānañhi cattāropi maggā sukhāpaṭipadāva honti, pāramīpūraṇatāle pana sarāgadosamohasseva sato āgatānam yācakānam alaṅkatappaṭiyattam sīsam kantivā

1. Khu 7. 172 piṭṭhe.

galalohitaṃ nīharitvā su-aññitāni akkhīni uppāṭetvā
kulavaṃsappatitṭhāpakam̐ puttam̐ manāpacārinim̐ bhariyanti evamādīni
dentassa aññānīpi khantivādīsadisēsu attabhāvesu chejjabhejjādīni
pāpuṇantassa āgamanīyapaṭipadam̐ sandhāyetam̐ vuttam̐. **Kasirenāti** tasseva
vevacanam̐.

Ekasseva dātum̐ asakkuṇeyyatāya garubhāvato “**garubhaṇḍānī**”ti
vuttam̐, sabbesam̐ bhājetvāpi gahetum̐ asakkuṇeyyatāya
“**garuparikkhārānī**”ti vuttam̐. **Sādhāraṇaparikkhārabhāvenāti** saṃghikattā
sabbabhikkhusādhāraṇaparikkhārabhāvena. **Saṅgaṇhāti upalāpetīti** idam̐
athēyyacittam̐ sandhāya vuttam̐. Tenevāha “**tathābhāvato thenetvā**”ti,
avissajjiya-avebhaṅgiyabhāvato thenetvāti attho. Garubhaṇḍānīhi
kulasaṅgahatthāya vissajjento vibhajanto ca tassa avissajjiya-
avebhaṅgiyabhāvam̐ theneti. **Kuladūsakadukkaṭam̐ āpajjatīti** ettha “yo
vissajjeyya, āpatti thullaccayassā”ti vuttattā vissajjanapaccayā
thullaccayenapi na muccati.

Asantanti avijjamānam̐. **Abhūtanti** anuppannam̐. Anuppannattā hi tassa
tam̐ asantanti. Purimassa pacchiram̐ kāraṇavacanam̐. **Ullapatīti** uggatāyuko
lapati. Sīlañhi bhikkhuno āyu, tam̐ tassa tathālapanasamakālameva
vigacchati. **Asantasambhāvanāyāti** attano avijjamānaguṇehi sambhāvanāya.
Evañhi gaṇhatā -pa- thenetvā gahitā hontīti ettha asantasambhāvanāya
raṭṭhapiṇḍassa thenetvā gahitattā lokuttaradhammopi thenitoyeva hoti.
Kitavassevāti kitavassa sakuṇaggahaṇamiva. **Kerāṭikassāti** saṭṭhassa. Gottam̐
vuccati sādharmaṇamam̐, matta-saddo luttaniddiṭṭho, tasmā samaṇāti
gottamattam̐ anubhavanti dhārentīti **gotrabhuno**, nāmamattasamaṇāti vuttam̐
hoti.

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhimānavatthuvaṇṇanā

196. Heṭṭhimamaggehi nātamariyādāya eva jānanato aññā
aggamaggapaññā, tassā phalabhāvato aggaphalapaññā tamsahagatā
sammāsaṅkappādayo ca aññāti vuttāti āha “**aññam̐ byākarimsūti arahattam̐**
byākarimsū”ti. Ariyasāvakassa tāva nuppajjatīti pahīnādhimānapaccayattā

nuppajjati. **Silavatopi -pa- nuppajjati** akārahābhāvato. **Tilakkhaṇaṃ āropetvā**ti kalāpasammasanavasena tilakkhaṇaṃ āropetvā. **Āraddhavipassakassā**ti udayabbayānupassanāya āraddhavipassakassa. **Suddhasamathalābhī** vipassanāya kammaṃ akatvāpi kilesasamudācāraṃ apassanto kevalaṃ aññāṇabalena “ariyohamasmī”ti maññatīti āha “**suddhasamathalābhīm vā**”ti. “**Arahā ahan**”ti maññati uccavālaṅkavāsī **mahānāgatto** viya.

Talaṅgaravāsī **dhammadinnatto** kira nāma eko pabhinnappaṭisambhido mahākhīṇāsavo mahato bhikkhusaṃghassa ovādadāyako ahoṣi. So ekadivasaṃ attano divāṭṭhāne nisīditvā “kinu kho amhākaṃ ācariyassa uccavālaṅkavāsīmahānāgattotherassa samaṇabhāvakkiccam matthakappattaṃ, no”ti āvajjento puthujjanabhāvamevassa disvā “mayi agacchante puthujjanakālakiriyameva karissatī”ti ca ṇatvā iddhiyā vehāsaṃ uppatitvā divāṭṭhāne nisinnassa therassa samīpe orohitvā vanditvā vattaṃ dassetvā ekamantaṃ nisīdi. “Kim āvuso dhammadinna akāle āgatoṣi”ti ca vutto “pañhaṃ bhante pucchituṃ āgatomhī”ti āha. Kato “pucchāvuso, jānamānā kathayissāmā”ti vutto pañhasahassaṃ pucchi. Thero pucchitaṃ pucchitaṃ pañhaṃ asajjamānova kathesi. Tato “atitikkhaṃ vo bhante ṇāṇaṃ, kadā tumhehi ayaṃ dhammo adhigato”ti vutto “ito saṭṭhivassakāle āvuso”ti āha. Samādhimhi bhante vaḷañjethāti. Na idaṃ āvuso bhāriyanti. Tena hi bhante ekaṃ hatthiṃ māpethāti. Thero sabbasettaṃ hatthiṃ māpesi. Idāni bhante yathā ayaṃ hatthī añjitaṅgaṇo pasāritanaṅguṭṭho soṇḍaṃ mukhe pakkhipitvā bheravaṃ koṅcanādaṃ karonto tumhākaṃ abhimukhaṃ āgacchati, tathā naṃ karoṭhāti. Thero tathā katvā vegena āgacchato hatthissa bheravaṃ ākāraṃ disvā uṭṭhāya palāyituṃ āraddho. Tameṇaṃ khīṇāsavattothero hatthaṃ pasāretvā cīvarakaṇṇe gahetvā “bhante khīṇāsavassa sārājjaṃ nāma hotī”ti āha. So tasmīṃ kāle attano puthujjanabhāvaṃ ṇatvā “avassayo me āvuso dhammadinna hotī”ti vatvā pādamaṅgule ukkuṭikaṃ nisīdi. “Bhante tumhākaṃ avassayo bhavissāmiccevāhaṃ āgato, mā cintayitthā”ti

kammaṭṭhānaṃ kathesi. Thero kammaṭṭhānaṃ gahevā caṅkamaṃ oruyha tatiye padavāre aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇi. Thero kira dosacarito ahoṣi.

Adhimānavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Savibhaṅgasikkhāpadavaṇṇanā

197-198. **Yasmā panāti**-ādi “asantaṃ abhūtaṃ asaṃvijjamānaṃ”ti etesaṃ kāraṇavacanaṃ. Tattha **yanti** yaṃ uttarimanussadhammaṃ. **Anabhijānanti** attani atthibhāvaṃ ajānanto. **Samudācaratīti** “atthi mayhaṃ esa dhammo”ti katheti jānāpeti vā. “Asantaṃ abhūtaṃ”ti imassa kāraṇavacanaṃ **santāne anuppannoti**. **Ñāṇena ca asacchikatoti** idaṃ pana “asaṃvijjamānaṃ”ti etassa kāraṇavacanaṃ. Pakatimanussehi uttaritarānaṃ buddhādi-uttamapurisānaṃ adhigamadhammo **uttarimanussadhammoti** āha “**uttarimanussānaṃ**”ti-ādi. **Tanti** uttarimanussadhammaṃ. Atha padabhājane bahuvacananiddeso kasmā katoti āha “**padabhājane panā**”ti-ādi. Kiñcāpi uttarimanussadhammo abyākatopi hoti, ārogyaṭṭhena pana **bāhitikasutte** viya “**kusale dhamme**”ti vuttaṃ. **Assāti** uttarimanussadhammassa. Khaṇalayamuhuttasaddā aññattha bhinnatthāpi honti, idha pana khaṇapariyāyavaseneva “taṃ khaṇaṃ taṃ layaṃ taṃ muhuttaṃ”ti **pāliyaṃ** vuttaṃ.

Adhigantabbato adhigamo, jhānādi, adhigamassa pucchā **adhigamapucchā**. Tenāha “**jhānavimokkhādīsu**”ti-ādi. **Upāyapucchāti** adhigamupāyapucchā. **Kintīti** kena pakārena, kena vidhināti attho. **Katamesaṃ tvaṃ dhammānaṃ lābhīti** idaṃ pana pubbe “kim te adhigataṃ”ti aniddhāritabhedā jhānādivisesā pucchitāti idāni tesāṃ niddhāretvā pucchanākāradassanaṃ.

Tasmāti yasmā yathāvuttehi chahākārehi adhigamabyākaraṇaṃ sodhetabbaṃ, tasmā. **Ettāvatāvāti** ettakena byākaraṇamatteneva na sakkātabbo. Byākaraṇaṃhi ekaccassa ayāthāvatopi hotīti. **Imesu pana chasu ṭhānesu sodhanatthaṃ vattabboti** yathā nāma

jātarūpapatirūpakampi jātarūpaṃ viya khāyatīti jātarūpaṃ
nighaṃsanatāpanacchedanehi sodhetabbaṃ, evameva imesu idāneva vuttesu
chasa ṭhānesu pakkhipitvā sodhanatthaṃ vattabbo. **Vimokkhādīsūti**
ādi-saddena
samādhisamāpattiñānadassanamaggabhāvanāphalāsacchikiriyādiṃ
saṅgaṇhāti. **Pākaṭo hotīti** adhigatavisesassa satisammosābhāvato.
Sesapucchāsupi **pākaṭo hotīti** pade eseva nayo.

Sabbesaṃ hi attanā adhigatamaggena pahīnakilesā pākaṭā hotīti idaṃ
yebhuyyavasena vuttaṃ. Kassaci hi attanā adhigatamaggavajjhakilesesu
sandeho uppajjatiyeva mahānāmassa sakkassa viya. So hi sakadāgāmī
samānopi “tassa mayhaṃ bhante evaṃ hoti ‘ko su nāma me dhammo
ajjhataṃ appahīno, yena me ekadā lobhadhammāpi cittaṃ pariyādāya
tiṭṭhanti, dosadhammāpi cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti, mohadhammāpi cittaṃ
pariyādāya tiṭṭhanti’¹”¹ bhagavantaṃ pucchi. Ayaṃ kira rājā
sakadāgāmimaggena lobhadosaṃmohā niravasesā pahīyantīti saññī ahoṣi. Kim
ariyasāvakaṃ evaṃ sandeho uppajjati? Āma uppajjati. Kasmā?
Paṇṇattiyā akovidattā. “Ayaṃ kilesa asukamaggavajjho”²ti imissā
paṇṇattiyā akovidassa hi ariyasāvakaṃ evaṃ hoti. Kim tassa
paccavekkhaṇā natthīti? Atthi, sā pana na sabbesaṃ paripuṇṇā hoti. Eko hi
pahīnakilesameva paccavekkhati, eko avasiṭṭhakilesameva, eko maggameva,
eko phalameva, eko nibbānameva. Imāsu pana pañcasu paccavekkhaṇāsu
ekaṃ vā dve vā no laddhuṃ na vaṭṭati. Iti yassa paccavekkhaṇā na
paripuṇṇā, tassa maggavajjhakilesapaṇṇattiyā akovidattā evaṃ hoti.
Uggahaparipucchākusalāti sajjhāyamaggasaṃvaṇṇanāsu nipuṇā.

Yāya paṭipadāya yassa ariyamaggo āgacchati, sā pubbabhāgapaṭipatti
āgamanapaṭipadā. **Sodhetabbāti** suddhā udāhu na suddhāti vicāraṇavasena
sodhetabbā. **Na sujjhātīti** tattha tattha pamādapapaṭipattisabbhāvato.
Apanetabboti attano paṭiññāya apanetabbo. “**Sujjhati**”²ti vatvā sujghanākāraṃ
dassetuṃ “**dīgharattan**”²ti-ādi vuttaṃ. **Paññāyatīti** etthāpi “**yadi**”²ti padaṃ
ānetvā yadi so bhikkhu tāya paṭipadāya² paññāyatīti

1. Ma 1. 126 piṭṭhe.

2. Tassā paṭipadāya (Sī, Ka), tassā paṭipadāyaṃ (Syā)

sambandho. Catūsu paccayesu alaggattā “**ākāse pāṇisamena cetasā**”ti vuttaṃ. **Vuttasadisanti** tassa bhikkhuno byākaraṇaṃ imasmiṃ sutte vuttena sadisaṃ, samanti attho.

Khīṇāsavapaṭipattisadisā paṭipadā¹ hotīti dīgharattaṃ suvikkhambhitakilesattā. **Khīṇāsavassa nāma -pa- na hotīti** pahīnavipallāsattā jīvitanikantiyā ca abhāvato na hoti. Puthujjanassa pana appahīnavipallāsattā jīvitanikantisabbhāvato ca appamattakenapi hoti.

Tatrimāni vatthūni—**dīghabhāṇaka-abhayatthero** kira ekaṃ piṇḍapātikaṃ pariggahetuṃ asakkonto daharassa saññaṃ adāsi. So taṃ nahāyamānaṃ kalyāṇīnadīmukhadvāre nimujjivā pāde aggahesi. Piṇḍapātiko “kumbhīlo”ti saññāya mahāsaddaṃ akāsi, tadā naṃ “puthujjano”ti jānimsu. **Candamukhatissarājakāle** pana mahāvihāre saṃghatthero khīṇāsavo dubbalacakkhuko vihāreyeva acchati. Taṃ rājā “theraṃ pariggaṇhissāmī”ti bhikkhūsu bhikkhācāraṃ gatesu appasaddo upasaṅkamitvā sappo viya pāde aggahesi. Thero silāthambho viya niccalo hutvā “ko etthā”ti āha. Ahaṃ bhante tisseti. Sugandhaṃ vāyasi no tissāti. Evaṃ khīṇāsavassa bhayaṃ nāma natthi. Ekacco pana puthujjanopi atisūro hoti nibbhayo, so rajanīyena ārammaṇena pariggaṇhitabbo. **Vasabharājāpi** hi ekaṃ therāṃ pariggaṇhamāno ghare nisīdāpetvā tassa santike badarasāḷavaṃ maddamāno nisīdi. Mahātherassa kheḷo calito, therassa puthujjanabhāvo āvibhūto. Khīṇāsavassa hi rasataṇhā nāma suppahīnā, dibbesupi rasesu nikanti nāma na hoti. Tasmā imehi upāyehi pariggahetvā sacassa bhayaṃ vā chambhitattaṃ vā rasataṇhā vā uppajjati “na tvaṃ arahā”ti apanetabbo.

Asantaguṇasambhāvanalakkhaṇā pāpicchāti āha “**yā sā idhekacco -pa- ādinā nāyena**”ti. **Ādi**-saddena “assaddho samāno ‘saddhoti maṃ jano jānātū’ti icchati, appassutova samāno ‘bahussutoti maṃ jano jānātū’ti icchati, saṅgaṇikārāmovā samāno ‘pavivittoti maṃ jano jānātū’ti icchati, kusītova

samāno ‘āraddhavīriyoti maṃ jano jānātū’ti icchati, muṭṭhassatīva samāno ‘upaṭṭhitassatīti maṃ jano janātū’ti icchati, asamāhitova samāno ‘samāhitoti maṃ jano jānātū’ti icchati, duppaññoova samāno ‘paññavāti maṃ jano jānātū’ti icchati, akhīṇā savova samāno ‘khīṇāsavoti maṃ jano jānātū’ti icchati, yā evarūpā icchā icchāgatā pāpicchatā rāgo sārāgo cittaśa sārāgo, ayaṃ vuccati pāpicchatā”¹ evaṃ vuttaṃ pāḷipadesaṃ saṅgaṇhāti.

Pāpikāyāti lāmikāya icchāya. **Apakatoti** pāpikāya icchāya sammā-ājīvato apeto katoti icchāya apakato. Tathābhūto ca micchājīvena abhibhūto parājito nāma hotīti āha “**abhibhūto parājito**”ti.

Sāmaññaṃ dupparāmaṭṭhaṃ nirayāyupakaḍḍhatīti yathā kuso yena duggahito, tassa hatthaṃ anukantati phāleti, evameva samaṇadhammasaṅkhātāṃ sāmaññaṃpi khaṇḍasīlādītāya dupparāmaṭṭhaṃ nirayāya upakaḍḍhati, niraye nibbattāpetīti attho. **Sithiloti**² oliyitvā karaṇena sithilaggāhena kato. **Paribbājoti** khaṇḍādibhāvappatto samaṇadhammo. **Bhiyyo ākirate rajanti** abbhantare vijjamānaṃ rāgarajādīṃ evarūpo samaṇadhammo apanetuṃ na sakkoti, atha kho tassa upari aparampi rāgarajādīṃ ākiratīti attho. **Bhikkhubhāvoti** pārājikaṃ āpajjitvā “samaṇo ahan”ti paṭijānānato vohāramattasiddho bhikkhubhāvo. **Ajānamevāti** pāṭhe evāti avadhāraṇatthe nipāto. **Ajānamevanti** pāṭhe pana evaṃ jānāmi evaṃ passāmīti avacanti yojetabbaṃ.

Padabhājanīyavaṇṇanā

199. **Asubhajjhānādīnīti ādi**-saddena kāyagatāsatijjhānaṅca kasiṇajjhānaṅca saṅgaṇhāti. Tena “kāyagatāsatijjhānaṃ pathavīkasiṇajjhānaṃ samāpajjin”ti-ādīṃ vadantopi pārājikova hotīti veditabbaṃ. **Vimokkhoti** ettha vi-saddo visesattho vividhattho vāti dassento āha “**suṭṭhu mutto**”ti-ādi. **Vimokkhoti** cattāro ariyamaggā. Tassa saṅgaṇato suññatādīnāmālabbaṃ dassento āha “so

1. Abhi 2. 364 piṭṭhe.

2. Saṭṭhiloti (Sī)

panāyan”ti-ādi. Maggo hi nāma pañcahi kāraṇehi nāmaṃ labhati sarasena vā paccanīkena vā saguṇena vā ārammaṇena vā āgamanena vā. Sace hi saṅkhārupekkhā aniccato saṅkhāre sammāsivā vuṭṭhāti, animittavimokkhena vimuccati, sace dukkhato sammāsivā vuṭṭhāti, appaṇihitavimokkhena vimuccati, sace anattato sammāsivā vuṭṭhāti, suññatavimokkhena vimuccati, idaṃ **sarasato** nāmaṃ nāma. Yasmā panesa aniccānupassanāya saṅkhārānaṃ ghanavinibbhogaṃ katvā niccanimittadhuvanimittasassatanimittāni pajahanto āgato, tasmā animitto. Dukkhānupassanāya pana sukhasaññaṃ pahāya paṇidhiṃ patthanāṃ sukkhāpetvā āgatattā appaṇihito. Anattānupassanāya attasattapuggalasaññaṃ pahāya saṅkhārānaṃ suññato diṭṭhattā suññatoti idaṃ **paccanīkato** nāmaṃ nāma.

Rāgādīhi panesa suññatattā suññato. Rūpanimittādīnaṃ rāganimittādīnaṃyeva vā abhāvena animitto. Rāgādīpanidhi-ādīnaṃ abhāvato appaṇi hitoti idamassa **saguṇato** nāmaṃ. Svāyaṃ suññataṃ animittaṃ appaṇihitaṃca nibbānaṃ ārammaṇaṃ karotīti suññato animitto appaṇihitoti vuccati, idamassa **ārammaṇato** nāmaṃ. Āgamaṇaṃ pana duvidhaṃ vipassanāgamaṇaṃ maggāgamaṇaṃca. Tatha magge vipassanāgamaṇaṃ labbhati, phale maggāgamaṇaṃ. Anattānupassanā hi suññatā nāma, suññatavipassanāya maggo suññato. Aniccānupassanā animittā nāma, animittavipassanāya maggo animitto. Idaṃ pana nāmaṃ na abhidhammapariyāyena labbhati. Tathā hi taṃ saṅkhāranimittassa avijahanato na nipariyāyena animittaṃ, suttantapariyāyena pana labbhati. Tatra hi gotrabhuññaṃ animittaṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā animittanāmakāṃ hutvā sayāṃ āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā maggassa nāmaṃ detīti vadanti, tena maggo animittoti vutto. Maggāgamaṇena pana phalaṃ animittanti yujjatiyeva. Dukkhānupassanā saṅkhāresu paṇidhiṃ sukkhāpetvā āgatattā appaṇihitā nāma, appaṇihitavipassanāya maggo appaṇihito, appaṇihitamaggassa phalaṃ appaṇihitaṃ. Evaṃ vipassanā attano nāmaṃ maggassa deti, maggo phalassāti idaṃ **āgamanato** nāmaṃ. **Suññattāti** vivittattā. Na hi magge rāgādayo santi, uparūpari uppajjakarāgādīnaṃ kāraṇattā rāgādayo nimittanti āha **“rāgadosamohanimittehi”**ti. Saviggahānaṃ viya upaṭṭhānampettha nimittanti vadanti.

Rāgādayova pavattiṭṭhānaṭṭhena paṇidhīti āha “**rāgadosamohapaṇidhīnan**”ti.

Vatthuvijjādīm sandhāya avacanato “**vijjānam lābhīmhi**”ti vuttepi hoti. **Ekekakoṭṭhāsavasenā**ti satipaṭṭhānecatukkādi-ekekakoṭṭhāsavasena. Kiñcāpi mahā-aṭṭhakathāyampi ekekakoṭṭhāsavaseneva dassitaṃ, tattha pana “lokuttarānaṃ satipaṭṭhānānaṃ”ti-ādinā paccekaṃ lokuttarasaddaṃ yojetvā ekekakoṭṭhāsavaseneva vuttaṃ, idha lokuttara-saddena vināti ayamettha viseso. **Tatthā**ti tesu koṭṭhāsesu.

Nanu ca “kilesappahānamevā”ti kasmā vuttaṃ. Na hi kilesānaṃ pahānamattaṃ uttarimanussadhammo hotīti yo vadeyya, taṃ sandhāya kilesappahānassa maggakiccattā kiccavasena maggo dīpitoti dassetuṃ “**taṃ paṇā**”ti-ādi vuttaṃ. Kāmarāgaṃ sandhāya “**tatiyamaggena hi rāgadosānaṃ pahānaṃ**”ti vuttaṃ, na pana rūparāga-arūparāge sandhāya. Na hi te tena pahīyanti catutthamaggena pahātabbattā.

Rāgā cittaṃ vinīvaraṇatāti rāgā cittassa vinīvaraṇatāti vuttaṃ hoti. Rāgā vimuttassa cittassa tasseva rāganīvaraṇassa abhāvena vigatanīvaraṇattā vinīvaraṇatāti attho veditabbo. Esa nayo sesesupi.

Yā ca pañca vijjāti yojetabbaṃ. **Nibbaṭṭitalokuttarattā**ti visumyeva lokato apagatalokuttarattā. Yathā vinā lokuttara-saddena “satipaṭṭhānādīnaṃ lābhīmhi”ti vuttepi pārājikaṃ hoti, evamidhāpi “atthapaṭisambhidāya lābhīmhi”ti vuttepi hotiyevā”ti vuttuṃ yujjati. Kiñcāpi yujjati, atha kho mahā-aṭṭhakathāyaṃ vibhāgena vuttattā na sakkā evamidam¹ vattunti dassetuṃ “**mahā-aṭṭhakathāyaṃ pana -pa- na sakkā aññaṃ pamāṇaṃ kātaṃ**”ti vuttaṃ. Tampi tattheva paṭikkhittanti sambandho.

1. Evamidha (Sī, Syā)

Suddhikavārakathāvaṇṇanā

200. **Ullapanākāraṇti** samāpajjinti-ādi-ullapanākāraṇi. **Āpattibhedanti** “na paṭivijānantassa āpatti thullaccayassā”ti-ādi-āpattibhedanī. **Puna ānetvā paṭhamajjhānādīhi na yojitanti** ettha “paṭhamajjhānenā”ti pāṭhoti **ganṭhipade** vuttam, tadeva yuttam.

Kattusādhanopi **bhaṇita**-saddo hotīti āha “**atha vā**”ti-ādi. Yena cittena musā bhaṇati, teneva cittena na sakkā “musā bhaṇāmī”ti jānitum, antarantarā pana aññena cittena “musā bhaṇāmī”ti jānātīti vuttam “**bhaṇantassa hoti musā bhaṇāmī**”ti. **Ayamettha attho dassitoti** tīhi aṅgehi samannāgato musāvādoti ayamettha attho dassito. **Na sakkā na bhavitunti** pubbhāgato paṭṭhāya ābhogaṃ katvā bhaṇitattā na sakkā na bhavitum. **Āpattiyā na kāretabboti** pubbhāgakkhaṇe “musā bhaṇissāmī”ti ābhogaṃ vinā sahasā bhaṇantassa vacanakkhaṇe “musā etan”ti upaṭṭhitepi nivattetumasakkuṇeyyatāya avisayabhāvato āpattiyā na kāretabbo. **Davāti** sahasā. **Rāvāti** aññam vattukāmassa khalitvā aññabhaṇanam.

Tam jānātīti tamñāṇam, tassa bhāvo **taṃñāṇatā**, ñāṇassa atthasamvedananti attho. **Ñāṇasamodhānanti** ñāṇassa bahubhāvo, ekacittuppāde anekañāṇatāti attho. **Na hi sakkā -pa- jānitunti** ārammaṇakaraṇassa abhāvato vuttam. Asammohāvabodho ca īdisassa ñāṇassa natthi, “bhaṇissāmī”ti pavattacittam “bhaṇāmī”ti pavattacittassa¹ paccayo hutvā nirujjhati, tañca “bhaṇitan”ti pavattacittassa¹ paccayo hutvāti āha “**purimam purimam pana -pa- nirujjhati**”ti. Tasmim pubbhāge sati “sesadvayam na hessatī”ti etam natthi, avassam hotiyevāti vuttam hoti, bhaṇissāmīti pubbhāge sati “bhaṇāmi bhaṇitan”ti etam dvayam na na hoti, hotiyevāti adhippāyo. **Ekam viya pakāsati**ti anekakkhaṇe uppannampi cittam ekakkhaṇe uppannasadisam hutvā pakāsati. **Samāpajjinti-ādīnīti ādi**-saddena samāpajjāmi,

1. Uppajjamānassa cittassa (Sī, Syā)

samāpannoti imāni dve saṅgaṇhāti. Tattha samāpajjīm, samāpannoti imesaṃ asatipi kālanānatte vacanavisesaṃ sandhāya visum gahaṇaṃ.

207. **Sakabhāvapariccajanavasena**ti attano santakabhāvassa pariccajanavasena. Magguppattito pubbe viya “sarāgo sadoso”ti vattabbatābhāvato cattampi keci gaṇhanti, nayidamevanti dassanattamaṃ “**vanto**”ti vuttaṃ. Na hi yaṃ yena vantaṃ, so puna taṃ ādiyati. Tenāha “**anādiyanabhāvadassanavasena**”ti. Vantampi kiñci santatilaggaṃ siyā, nayidamevanti dassanattamaṃ “**mutto**”tivuttaṃ. Tenāha “**santatitovimocanavasena**”ti. Muttampi kiñci muttabandhanaṃ viya phalaṃ kuhiñci tiṭṭhati, na evamidanti dassanattamaṃ “**pahīno**”ti vuttaṃ. Tenāha “**kvaci anavaṭṭhānadassanavasena**”ti. Yathā kiñci dunnissaṭṭhaṃ puna ādāya sammadeva nissaṭṭhaṃ paṇinissaṭṭhanti vuccati, evaṃ vipassanāya nissaṭṭhaṃ ādinnasadiṣaṃ maggena pahīnaṃ paṇinissaṭṭhaṃ nāma hotīti dassanattamaṃ “**paṇinissaṭṭho**”ti vuttaṃ. Tenāha “**ādinnapubbassa paṇinissaggadassanavasena**”ti. **Ukkheṭṭoti** uttāsito, uttāsetvā palāpitoti vuttaṃ hoti. Yo ca uttāsetvā palāpito, na puna so taṃ ṭhānaṃ āgacchatīti āha “**puna anallīyanabhāvadassanavasena**”ti, puna āgantvā santāne anuppattibhāvadassanavasenaṃti attho. Khiṭa-saddaṃ saddasatthavidū uttāsatthe paṭhantīti āha “**svāyamattho saddasatthato pariyesitabbo**”ti. Aṇuyeva **aṇusahagataṃ**, atikhuddakanti vuttaṃ hoti.

Suddhikavāraṅkathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vattukāmaṅkathāvaṇṇanā

215. **Kevalañhiyanti** kevalañhi ayaṃ. “Vāro”ti ajjhāharitabbaṃ. **Taṅkhaṇaṇṇeva jānātīti** “paṭhamajjhānaṃ samāpajjīm”ti-ādimhi vutte tadatthassa pakatiyā vijānanalakkhaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Evaṃ pana vacībhedaṃ akatvā pakkamanādīsu aññataro bhikkhu “maṃ arahāti jānātū”ti tamhā āvāsā paṭhamamaṃ pakkamatīti āgatavatthumhi viya tasmim khaṇe aviditepi nikkhantamatte pārājikaṃ. **Jānanalakkhaṇanti** “taṅkhaṇe jānanaṃ nāma īdisan”ti

vuttalakkhaṇaṃ. **Viññattipatheti** kāyavacīviññattīnaṃ gahaṇayogge padese, pakaticakkhunā pakatisotena ca daṭṭhuṃ sotuñca arahaṭṭhāneti vuttaṃ hoti. Tena viññattipathaṃ atikkamivā ṭhito ce koci dibbena cakkhunā dibbāya ca sotadhātuyā disvā sutvā ca jānāti, na pārājikanti dīpeti. Assutapubbassa “kimidaṃ vuttan”ti saṃsayuppattisabbhāvato **“sutaṃ hoti”**ti vuttaṃ. Paṭhamāṃ vacanamattaṃ assutapubbenapi “paṭhamajjhānaṃ samāpajjin”ti vutte “kimidan”ti sandehaṃ anuppādetvā “jhānaṃ nāma kiresa samāpajji”ti ettakamattepi nāte pārājikaṃ hotiyeva.

Anāpattibhedakathāvaṇṇanā

222. **Anullapanādhippāyassāti** atikkamivā avattukāmassa, “uttarimanussadhammo ayan”ti asallakkhentassāti adhippāyo. Sarūpato pana “anāpatti bhikkhu anullapanādhippāyassā”ti vinītavatthūsu tattha tattha āgatavatthivasena veditabbo. “Uttarimanussadhammo ayan”ti asallakkhetvā vadantopi vohārato aññaṃ byākaronto nāma hotīti vuttaṃ **“aññaṃ byākarontassā”**ti.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhāyantopīti “imassa mayi natthibhāvaṃ aññepi jānantā atthi nu kho”ti bhāyantopi.

Vinītavatthuvaṇṇanā

223. **Sekkhabhūmiyanti** iminā jhānabhūmimpi saṅgaṇhāti. **Tiṇṇaṃ vivekānanti** kāyacitta-upadhivivekānaṃ.

Piṇḍāya caraṇassa bhojanapariyosānattā vuttaṃ **“yāva bhojanapariyosānaṃ”**ti. Bhutvā āgacchantassapi puna vuttanayeneva sambhāvanicchāya cīvarasaṅṭhapanādīni karontassa dukkaṭameva.

225. **Ārādhanīyo āvuso dhammo āraddhavīriyenāti** vatthudvayaṃ ekasadisampi dvīhi bhikkhūhi visuṃ visuṃ ārocitattā bhagavatā vinicchinitaṃ sabbampi vinītavatthūsu āropetabbanti pāliyaṃ āropitaṃ.

226. **Pasādabhaññanti** kevalam pasādamattena bhaṇanam, na pana “sabhāvato ete arahantoyevā”ti cintetvā. Tenevettha anāpatti vuttā. Yadi pana “ete sabhāvato arahantoyevā”ti maññamāno “āyantu bhonto arahanto”ti-ādīni vadati, na sampaticchitabban.

227. Padasā gamanam sandhāya katikāya katattā “**yānena vā**”ti-ādimāha. Tattha vijjāmayiddhim sandhāya “iddhiyā”ti vuttam. **Aññamaññam rakkhanti** “yo imamhā āvāsā paṭhamam pakkamissati, tam mayam ‘arahā’ti jānissāmā”ti evam katikāya katattā apubbācarimam asuddhacittena gacchantāpi saha nikkhantabhāvato aññamaññam rakkhanti. Keci pana “hatthapāsam avijahitvā aññamaññassa hattham gaṇhanto viya gacchantopi ‘uṭṭhetha gacchāma, etha gacchāmā’ti evam samvidahitvā gamane pubbāparam gacchantopi nāpajjati”ti vadanti. **Etam pana adhammikaṃ katikavattanti** “idha arahantoyeva vasantūti yadi bhikkhū katikam karonti, etam adhammikaṃ katikavattan”ti **cūlaganṭhipade** vuttam. Heṭṭhā vuttam pana sabbampi katikavattam sandhāya etam vuttanti amhākaṃ khanti, vīmaṃsitvā gahetabban. **Nānāverajjakāti** nānājanapadavāsino. **Samghalābhoti** yathāvuḍḍham attano pāpuṇanakotṭhāso. Ayañca paṭikkhepo imināva nīhārena bahisīmaṭṭhānam avisesena samghalābhassa sāmibhāvāpādanam sandhāya kato. Visesto pana bahisīmaṭṭhānampi paricchinditvā ekekakoṭṭhāsato “ettakam dātum, idisam vā dātum, ettakānam vā dātum, idisassa vā dātum ruccati samghassā”ti apalokanakammaṃ katvā dātum vaṭṭati.

228. **Āyasmā ca lakkhaṇoti**-ādīsu ko paṇāyasmā lakkhaṇo, kasmā cassa lakkhaṇoti nāmam ahosi, ko cāyasmā mahāmogallāno, kasmā ca sitam pātvākāsīti tam sabbam pakāsetum “**yvāyan**”ti-ādi āradham. **Lakkhaṇasampannenti** purisalakkhaṇasampanna. **Brahmasamenāti** brahmattabhāvasamena. Īsakam hasitam sitanti vuccatīti āha “**mandahasitan**”ti. **Aṭṭhikasaṅkhalikanti** nayidam aviññāṇakam aṭṭhisaṅkhalikamattam, atha kho eko petoti āha “**petaloke nibbattam sattan**”ti. **Ete attabhāvāti** petattabhāvā. **Na āpātham āgacchantīti** devattabhāvā viya pakatiyā āpātham na āgacchanti. Tesam

pana ruciyā āpātham āgaccheyyūṃ. Manussānam dukkhābhibhūtānam¹ anāthabhāvadassanapadaṭṭhānā karuṇāti āha “**kāruṇīe kattabbe**”ti. Attano ca sampattim buddhaññāssa ca sampattinti paccekam sampatti-saddo yojetabbo. Tadubhayaṃ vibhāvetum “**tañhi**”ti-ādi vuttam. Tattha “attano ca sampattim anussarivā sitam pātvākāsī”ti padaṃ ānetvā sambandhitabbarim. **Dhammadhātūti** sabbaññutaññānam sandhāya vadati, **dhammadhātūti** vā dhammānam sabhāvo. **Upapattīti** jāti. Upapattisīsenā hi tathārūpaṃ attabhāvaṃ vadati. Dussaddhāpayā honti, tadassa tesam dīgharattam ahitāya dukkhāya. **Dussaddhāpayāti** idaṅca na lakkhaṇattheram sandhāya vuttam, ye pana suṇanti “evaṃ kira vuttan”ti, te sandhāya. Atha lakkhaṇatthero kasmā na addasa, kimassa dibbacakkhu natthīti? No natthi, mahāmogallāno pana āvajjento addasa, itaro anāvajjanena na addasa.

Vituddentīti² vinivijjhivā ḍenti, asidhārūpamehi tikhiṇehi lohatuṇḍakehi vijjhivā vijjhivā ito cito ca gacchantīti attho. Tenāha “**vinivijjhivā gacchantī**”ti. “Vituddantī”ti vā pāṭho³. **Phāsuḷantarikāhīti** bhummattthenissakkavacanam. **Lohatuṇḍakehīti** lohasalākāsadisēhi, kālālohamayeheva vā tuṇḍakehi. **Pasādussadāti** iminā aṭṭhisāṅghātamattam hutvā paññāyamānānampi kāyappasādassa balavabhāvaṃ dasseti. **Pakkagaṇḍasadisāti** iminā pana ativiya mudusabhāvatam dasseti. **Acchariyam vatāti** garahanacchariyam nāmetam.

Cakkhubhūtāti sampattadibbacakkhukā, lokassa cakkhubhūtāti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. **Yatrāti** hetu-atthe nipātoti āha “**yatrāti kāraṇavacanam**”ti. Appamāṇe sattanikāye, te ca kho vibhāgena kāmabhavādibhede bhāve, nirayādibhedā gatiyo, nānattakāyanānattasaññī-ādiviññāṇaṭṭhitiyo, tathārūpe sattāvāse ca sabbaññutaññāṇaṅca me⁴ upanetuṃ paccakkham karontena.

Goghātakoti gunnam abhiṇham hananako. Tenāha “**vadhivā vadhivā**”ti. **Tassāti** gunnam hananakammassa. **Aparāpariyakammassāti** aparāpariyavedanīyakammassa. Balavatā goghātakakammena vipāke

1. Khuddābhibhūtānam (Ka)

2. Vituddentīti (Sī, Syā)

3. Pāṭhe (Sī)

4. Sabbaññutaññākkhame (Sī, Syā, Ka)

diyamāne aladdhokāsaṃ aparāpariyavedaniyaṃ, tasmim̐ vipakkavipāke idāni laddhokāsaṃ “**avasesakammaṃ**”ti vuttaṃ. **Kammasabhāgatāyāti** kammaṣa sabhāgabhāvena sadisabhāvena. **Ārammaṇasabhāgatāyāti** ārammaṇassa sabhāgabhāvena sadisabhāvena. Yādise hi ārammaṇe pubbe taṃ kammaṃ tassa ca vipāko pavatto, tādiseyeva ārammaṇe idaṃ kammaṃ imassa vipāko ca pavattoti katvā vuttaṃ “**tasseva kammaṣa vipākāvasesenā**”ti. Bhavati hi taṃsadisepi tabbohāro yathā so eva tittiro, tāniyeva osadhānīti. Yasmā kammaṣarikkhakavisaye “**kammaṃ vā kammanimittaṃ vā**”ti dvayameva vuttaṃ, yasmā ca gatinimittaṃ viya kammaṃ kammanimittaṃca kammato bhinnaṃ visum̐ hutvā na tiṭṭhati, tasmā sarikkhakavipākadānassa kāraṇabhāvato yattha kammaṣarikkhakena vipākena bhavitabbaṃ, tattha kammaṃ vā kammanimittaṃ vā gahetvā paṭisandhi hotīti vadanti. Tenevāha “**tassa kira -pa- nimittaṃ ahoṣī**”ti. Tattha **nimittaṃ ahoṣīti** pubbe katūpacitassa petū papattinibbattanavasena katokāsaṣa tassa kammaṣa nimittabhūtaṃ idāni tathā upaṭṭhantaṃ tassa vipākassa nimittaṃ ārammaṇaṃ ahoṣi. **Soti** goghātaḷo. **Aṭṭhikaṣaṅkhalikapeto jāto** kammaṣarikkhakavipākavasena.

229. **Pesiyo katvāti** gāvim̐ vadhitvā vadhitvā gomaṃsaṃ phāletvā pesiyo katvā. **Sukkhāpetvāti** kālantaraṃ ṭhapanatthaṃ sukkhāpetvā. Sukkhāpitamaṃsapesīnaṃhi **vallūra** samaññāti. **Nippakkhacammaṃ**ti vigatapakkhacamme. Urabbhe hantīti **orabbhiko**. **Elaketi** aje. **Nivāpapuṭṭheti** attanā dinnanivāpena posite asinā vadhitvā vadhitvā vikkiṇanto. **Ekam̐ miganti** dīpakamigaṃ. **Kāraṇāhīti** yātanāhi¹. **Ñatvāti** kammaṭṭhānaṃ ñatvā. Pesuññupasaṃhāravasena ito sutaraṃ amutra, amutra vā sutaraṃ idha sūcetīti **sūcako**. Anayabyasaṃaṃ pāpesi manusseti sambandho.

Vinicchayāmaccoti raññā aḍḍakaraṇe ṭhapito vinicchayamahāmatto. So hi gāmajanakāyaṃ kūṭaṭṭhena vañcetīti “**gāmakūṭo**”ti vuccati. Keci “tādiseyeva gāmajeṭṭhako gāmakūṭo”ti vadanti. Samena

1. Ghātanāhi (Syā, Ka)

bhavitabbaṃ dhammaṭṭhoti vattabbato. Rahassaṅge nisīdanavasena **visamā nisajjā** ahoṣi. **Phusantoti** theyyāya phusanto.

230. **Anissaroti** mātuḡāmo sasāmiko attano phasse anissaro. **Dhamsitvā** bhassitvā apagantvā. Maṅganavasena ulatīti **maṅguli**, virūpabībhacchabhāvena pavattatīti attho. Tenāha “**virūpaṃ duddasikaṃ bībhacchan**”ti.

Uddhaṃ uddhaṃ agginā pakkasarīratāya **uppakkaṃ**, hetṭhato paggharaṇavasena kilinnasarīratāya **okilini**, idhathā cito ca aṅgārasamparikiṇṇatāya **okirini**. Tenāha “**sākira**”ti-ādi. **Aṅgāracitake**ti aṅgārasañcaye. Sarīrato paggharanti asuciduggandhajegucchāni sedagatāni. **Tassa kiraraññoti** kāliṅgassa rañño. **Nāṭakinī**ti naccanakicce adhigatā itthī. **Sedanti** sedanaṃ, tāpananti attho.

Asīsakaṃ kabandhaṃ hutvā nibbatti kammāyūhanakāle tathā nimittagahaṇaparicayato. **Lāmakabhikkhū**ti hīnācāratāya lāmaḡo, bhikkhuvesatāya bhikkhāhārena¹ jīvanato ca bhikkhu. **Cittakeḷinti** cittaruciyaṃ taṃ taṃ kīḷanto. **Ayamevā**ti bhikkhuvatthusmiṃ vuttanayo eva.

231. **Nissevālapaṇakakaddamoti** tilabījakādibhedena sevālenanīlamaṇḍūkapiṭṭhivaṇṇena udakapiṭṭhaṃ chādetvā nibbattapaṇakena kaddamena ca virahito. **Sundarehi titthehī**ti sukhāvagāhaṇaṭṭhānatāya kaddamādidosa virahato ca sundarehi titthehi. **Tato** udakadahato taṃhetu, taṃ upanissāyāti attho. Nāgabhanagatopi hi so rahado tato uparimanussaloke jalāsayena sambandho hoti. Tena vuttaṃ “**tato ayaṃ tapodā sandatī**”ti. Atha vā **tatoti** nāgabhavane udakadahato ayaṃ tapodā sandati. Tañhi uparibhūmitalaṃ ārohati, uṇhabhāvena tapanato tapaṃ udakaṃ etissāti anvatthānāmasena **tapodā**ti vuccati. **Petalokoti** petānaṃ āvāsattṭhānaṃ. Keci pana “petalokoti lohakumbhīnirayā idhādhippetā”ti vadanti, nagarassa

1. Bhikkhācārena (Syā)

pana parito pabbatapādavanantaresu bahū petāvāsāpi santeva. Svāyamattho petavatthupāliya lakkhaṇasaṃyuttena imāya ca vinītavatthupāliya dīpetabbo.

Katahatthāti thiratarāṃ lakkhesu avirajjhanasarakkhepā. Īdisā pana tattha vasībhūtā katahatthā nāma honti, tasmā yo sippameva uggaṇhāti, so katahattho nāma na hoti, ime pana katahatthā, ciṇṇavasībhāvāti vuttam hoti. Sippadassanavasena kataṃ rājakulāni upecca asanaṃ sarakkhepo etehīti **katupāsana**, rājakulādīsu dassitasippāti vuttam hoti. **Pabhaggoti** parājito.

232. Dosadassana pubbaka rūpa virāga bhāvanā saṅkhāta paṭipakkha bhāvanāvasena paṭighasaññānaṃ suppahīnattā mahatāpi saddena arūpasamāpattito na vuṭṭhāti, tathā pana na suppahīnattā sabbarūpāvacarasaṃpattito vuṭṭhānaṃ siyāti idha āneñjasamādhīti catutthajjhānasamāpatti adhippetāti āha “**anejaṃ acalaṃ kāyavācāvippchandavirahitaṃ catutthajjhānasamādhin**”ti. Aññattha pana samādhipaccanīkānaṃ atidūratāya na iñjatīti āneñjoti arūpāvacarasaṃmādhī vuccati. **Samādhiparipanthake dhammeti** vitakkavicāradike sandhāya vadati. Vitakkādīsu ādīnavasallakkhaṇassa na suṭṭhukatabhāvaṃ sandhāyāha “**na suṭṭhu parisodhetvā**”ti.

Nanu cāyamāyasmā mahāmogallāno bhagavato paṭhamavasessa abhinavappatta-arahatto, idaṅca uttarimanussadhammapārājikaṃ vīsativavassato upari paññattaṃ, kathaṃ imassa vatthuno imasmiṃ pārājike bhagavatā vinicchitabhāvo vuttoti? Nāyaṃ doso. Ayañhettha ācariyānaṃ kathāmaggo—apaññattepi sikkhāpade therassa vacanaṃ sutvā “attano appatirūpaṃ uttarimanussadhammaṃ esa vadatī”ti maññamānā bhikkhū therassa dosaṃ āropentā ujjhāyimsu. Bhagavā ca therassa tathāvacane kāraṇaṃ dassetvā niddosabhāvaṃ karonto “anāpatti bhikkhave mogallānassa”ti āha. Saṅgītikārakā pana uttarimanussadhammādhikārattā tampi vatthum ānetvā idha āropesunti.

Sāvakānaṃ uppaṭipāṭiyā anussaraṇaṃ natthīti dassetuṃ “**na uppaṭipāṭiyā**”ti āha. **Asaññasamāpattinti** saññāvirāgabhāvanāya

vāyokasiṇanibhattitaṃ catutthajjhānasamāpattiṃ vadati. Pubbenivāsañāṇaṃ cutipaṭisandhiṃ gaṇhantampi anantarapaccayakkamavantānaṃ arūpadhammānaṃ vaseneva gaṇhātīti āha “**tatiye attabhāve cutimeva addasā**”ti. **Nayato sallakkhesīti** vaṭṭe saṃsaraṇakasattānaṃ khandhānaṃ abhāvakālo nāma natthi, asaññabhāve pana acittakā hutvā pañca kappasatāni pavattanti, iminā nayena sallakkhesi. **Dukkaraṃ katanti** khandhavikalassa pubbenivāsassa anussaraṇaṃ ṭhapetvā sammāsambuddhaṃ na sakkā aññehi kātunti nayato sallakkhentaṇepi dukkaraṃ katanti adhippāyo. **Paṭividdhāti** paṭividdhasadisā. Yathā nāma koci dhanusippe katahattho ekaṃ kesasankhātāṃ vālaṃ satakkhattuṃ vidāletvā tato ekaṃ aṃsum gahetvā vātiṅgaṇaphalassa majjhaṭṭhāne bandhitvā aparaṃ aṃsum kaṇḍassa aggakoṭiyaṃ yathā tassa aṃsussa ūkāmattaṃ vā likkhāmattaṃ vā kaṇḍassa aggakoṭito adhikaṃ hutvā tiṭṭhati, evaṃ bandhitvā usabhamatte ṭhāne ṭhito kaṇḍabaddhāya vālakotiyaṃ vātiṅgaṇabaddhaṃ vālassa koṭiṃ paṭivijjheyya, evameva imināpi kataṃ dukkaranti vuttaṃ hoti. **Etadagganti** eso aggo. **Yadidanti** yo ayaṃ. Liṅgavipallāsavasaneṭaṃ vuttaṃ.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanavaṇṇanā

223. **Idhāti** imasmiṃ bhikkhuvibhaṅge. **Uddiṭṭhāti** idha pātimokkhasena anosāritattā cattāro pārājikāva uddiṭṭhā kathitāti attho gahetabbo. Yadi evaṃ heṭṭhā thullaccayadukkaṭānampi vuttattā pārājikāva uddiṭṭhāti kasmā vuttāti? Pārājikādhikāratā santesupi thullaccayadukkaṭesu idha pārājikāva vuttā. Yesaṃ -pa- asaṃvāsoti imamatthaṃ vā dīpetukāmo taṃsambandhena “**uddiṭṭhā cattāro pārājikā**”ti āha. **Tatthāyasmanteti-** ādikaṃ pana anuññātapātimokkhuddesakkamopi ayameva, nāññoti dassanattaṃ vuttaṃ. **Bhikkhunīnaṃ asādhāraṇāni cattārīti** ubbhajāṇumaṇḍalikā vajjapaṭicchādikā ukkhittānuvattikā aṭṭhavatthukāti imāni cattārī bhikkhunīnaṃ bhikkhūhi asādhāraṇāni nāma. Etesu **ubbhajāṇumaṇḍalikā** nāma yā kāyasamaggāgena avassutā teneva rāgena avassutassa manussapurisassa akkhakānaṃ adho

jāṇumaṇḍalānaṃ kapparānañca upari yena kenaci sarīrāvayavena āmasanādiṃ sādīyati, tassā adhvacaṇaṃ. Yā pana bhikkhunī aññissā bhikkhuniyā pārājitasañkhātāṃ vajjaṃ jānaṃ paṭicchādeti, sā **vajjapaṭicchādikā** nāma. Samaggena pana saṅghena ukkhitaṃ bhikkhuṃ yā bhikkhunī yaṃdiṭṭhiko so hoti¹, tassā diṭṭhiyā gahaṇavasena anuvattati, sā **ukkhittānuvattikā** nāma. Yā pana kāyasaṃsaggarāgena tintā tathāvidhasseva purisassa hatthaggaṇaṃ vā saṅghāṭikaṇṇaggaṇaṃ vā sādīyati, kāyasaṃsaggasaṅkhātassa asaddhammassa paṭisevanatthāya purisassa hatthapāse santiṭṭhati vā, tattha ṭhatvā sallapati vā, saṅketaṃ vā gacchati, purissa āgamaṇaṃ vā sādīyati, kenaci vā paṭicchannokāsaṃ pavisati, hatthapāse vā ṭhatvā kāyaṃ upasaṃharati, ayaṃ **aṭṭhavatthukā** nāmāti veditabbaṃ.

Vatthuvipannāti pabbajjupasampadāya avatthubhāvato vatthuvipannā. Nesañhi “na bhikkhave paṇḍako pabbājetabbo, yo pabbājeyya, āpatti dukkaṭassā”ti-ādinā pabbajjā upasampadā ca paṭikkhittā. Tasmā te bhikkhubhāvāya abhambattā pārājikāpannasadisatāya “pārājikā”ti vuttā. Tabbhāvabhāvītāya bhikkhubhāvo vasati etthāti vatthu, puggalānaṃ bhikkhubhāvārahātā. Sā pana pabbajjakkhandhakāgatasabbadosavirahitasampattiyuttatā. Taṃ vipannaṃ paṇḍakabhāvādiyogena yesaṃ te **vatthuvipannā**. **Ahetukapaṭisandhikā**ti iminā tesāṃ vipākāvaraṇena samannāgatabhāvaṃ dassento maggāvaraṇe kāraṇamāha. Pārājikāpannasadisattā **pārājikā**. Theyyasaṃvāsakādikammaṃ mātughātādikaṃ viya ānantariyaṃ na hotīti āha “**imesaṃ tiṇṇaṃ saggo avārito**”ti.

Dīghatāya lambamānaṃ aṅgajātametassati **lambī**. So ettāvātā na pārājiko, atha kho yadā anabhiratiyā piḷito attano aṅgajātaṃ mukhe vā vaccamagge vā paveseti, tadā pārājiko hoti. Mudu piṭṭhi etassāti **mudupiṭṭhiko**, kataparikkammāya mudukāya piṭṭhiyā samannāgato. Sopi yadā anabhiratiyā piḷito attano aṅgajātaṃ attano mukhavaccamaggesu aññataraṃ paveseti, tadā pārājiko hoti. **Parassa aṅgajātaṃ attano mukhena gaṇhātīti** yo anabhiratiyā piḷito parassa suttassa vā pamattassa vā aṅgajātaṃ attano

1. Suddhadiṭṭhikā hoti (Ka)

mukhena gaṇhāti. **Parassa aṅgajāte abhinisīdatīti** yo anabhiratiyā pīlito parassa aṅgajātaṃ kammaniyaṃ disvā attano vaccamaggena tassūpari nisīdati, taṃ attano vaccamaggaṃ pavesetīti attho.

Etthāha—mātughātakapitughātaka-arahantaghātakā tatiyapārājikaṃ āpannā, bhikkhunīdūsako lambī-ādayo cattāro paṭhamapārājikaṃ āpannā evāti katham catuvīsati? Vuccate—mātughātakādayo hi cattāro idha anupasampannā eva adhippetā, lambī-ādayo cattāro kiñcāpi paṭhamapārājikena saṅgahitā, yasmā pana etena¹ pariyāyena methunaṃ dhammaṃ appaṭisevino honti, tasmā visum vuttāti. **Etena¹ pariyāyenāti** ubhinnaṃ rāgapariyuṭṭhānasaṅkhātena pariyāyena. Dutiyavikappe **kaccitthāti** ettha kacci atthāti padacchedo veditabbo.

Nigamanavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsāditāya vinayasamvaṇṇanāya sārattadīpaniyaṃ

Catutthapārājikavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ekena (Sī, Syā)

2. Saṃghādisesakaṇḍa

1. Sukkavissatṭhisikkhāpadavaṇṇanā

Idāni pārājikasamvaṇṇanāsamanantarā yā terasakādisamvaṇṇanā samāraddhā, tassāpi—

Anākulā asandehā, paripuṇṇavinicchayā.

Atthabyañjanasampannā, hoti **sāratthadīpanī**.

Terasakassāti terasa sikkhāpadāni parimāṇāni assa kaṇḍassāti terasakam, tassa terasakassa kaṇḍassāti attho.

234. **Anabhiratoti** aññattha gihibhāvaṃ patthayamāno vuccati, idha pana kāmarāgavasena ukkaṇṭhitatāya vikkhittacittatāya samannāgato adhippetoti āha “**vikkhittacitto**”ti-ādi.

236-237. **Sañcetanikā**ti ettha **sam**-saddo vijjamānatthatāya sātthakoti dassento āha “**samvijjati cetanā assā**”ti. Tattha **cetanā**ti vītikkamavasappavattā pubbhāgacetanā. **Assā**ti sukkavissatṭhiyā. Imasmim vikappe **ika**-saddassa visum attho natthīti āha “**sañcetanāva sañcetanikā**”ti. Idāni **sam**-saddassa attham anapekkhitvā **ika**-saddova assatthi-attham pakāsetīti dassento “**sañcetanā vā assā atthīti sañcetanikā**”ti dutiyavikappamāha. Samvijjati cetanā assāti padabhājane vattabbe byañjane ādaram akatvā “**jānanto**”ti-ādi vuttam. **Upakkamāmīti jānantoti** mocanattham upakkamāmīti jānanto.

Āsayabhedatoti pittādi-āsayabhedato. Buddhapaccekabuddhānampi hi raññopi cakkavattissa pittasemhapubbalohitāsayesu catūsu aññataro āsayo hotiyeva, mandapaññānam pana cattāropi āsayā honti. **Dhātunānattatoti** pathavīdhātu-ādīnam catunnam dhātūnam, cakkhādīnam vā aṭṭhārasannam dhātūnam, rasasoṇitādīnam vā dhātūnam nānattato.

Vatthisīsanti vatthipuṭassa¹ abbhantare matthakapassam. “**Rāga -pa-sakkonto**”ti rāgapariyuṭṭhānam sandhāya vuttam. Rājā pana “sambhavassa sakalakāyo ṭhānan”ti sutapubbattā vīmaṃsanattham evamakāsīti vadanti.

Dakasotanti muttamaggaṃ, aṅgajātapadesanti vuttam hoti.

Dakasotorohaṇato paṭṭhāya pana upādinnato vinimuttatāya sambhave utusamuṭṭhānameva rūpaṃ avasissati, sesaṃ tisamuṭṭhānam natthīti veditabbari. Āpodhātuyā santānavasena pavattamānāya avatthāviseso sambhavo, so catusamuṭṭhāniko aṭṭhakathāyaṃ catusamuṭṭhānikesu sambhavassa vuttattā. So pana soḷasavassakāle uppajjati, tassa rāgavasena ṭhānācāvanam hotīti vadanti, tasmā yaṃ vuttam **kathāvatthu-aṭṭhakathāyaṃ**² “sukkavissaṭṭhi nāma rāgasamuṭṭhānā hotī”ti, tam sambhavassa ṭhānācāvanam sandhāya vuttanti veditabbari, na pana sambhavo cittasamuṭṭhānoyevāti dīpetum, teneva tattha vissaṭṭhiggahaṇam kataṃ. “Khīṇāsavānam pana brahmānaṅca sambhavo natthī”ti

ācariyadhammapālatterena vuttam, tasmā yaṃ vuttam **kathāvatthu-aṭṭhakathāyaṃ**² “tāsam devatānam sukkavissaṭṭhi nāma natthī”ti, tampi ṭhānācāvanam sandhāya vuttanti gahetabbari, na pana devatānam sabbaso sambhavassa abhāvam sandhāya. Channampi pana kāmāvacaradevatānam kāmā pakatikāyeva. Manussa viya hi te dvayaṃdvayasamāpattivaseneva methunam paṭisevanti, kevalam pana nissandābhāvo tesam vattabbo. Taṅkhaṇikapariḷāhavūpasamāvaham samphassasukhameva hi tesam kāmakkiccam. Keci pana “cātumahārājikatāvatiṃsānamyeva dvayaṃdvayasamāpattiyā kāmakkiccam ijjhati, yāmānam aññamaññaṃ āliṅgamattena, tusitānam hatthāmasanamattena, nimmānaratīnam hasitamattena, paranimmitavasavattīnam olokitamattena kāmakkiccam ijjhati”ti vadanti, tam aṭṭhakathāyaṃ paṭikkhittam tādisassa kāmesu virajjanassa tesu abhāvato kāmānaṅca uttaruttari paṇītatarapaṇītataṃabhāvato.

Tathevāti “mocanassādena nimitte upakkamoto”ti-ādiṃ atidissati. “Vissaṭṭhīti ṭhānato cāvanā vuccatī”ti vuttattā “**dakasotam otiṇṇamate**”ti kasmā vuttanti āha “**dakasotorohaṇaṅcethā**”ti-ādi. **Etthāti** tīsupi vādesu. **Adhivāsetvāti** nimitte

1. Vatthipuṭakassa (Ka)

2. Abhi-Ṭṭha 3. 160 piṭṭhe.

upakkamitvā puna vipphaṭṭisāre uppanne adhivāsetvā. **Antarā nivāretunti** ṭhānato cutaṃ dakasotaṃ otarituṃ adatvā antarā nivāretuṃ. Tenāha **ṭhānā cutaṃhi avassaṃ dakasotaṃ otarātīti**. **Ṭhānācāvanamattenevāti** dakasotaṃ anotiṇṇepīti adhippāyo. Ettha ca “sakalo kāyo ṭhānan”ti vāde ṭhānācāvanam vadantena sakalasarīrato cutassapi dakasotorohaṇato pubbe appamattakassa antarāḷassa sambhavato vuttam. Sakalasarīre vā tasmim tasmim padese ṭhitassa ṭhānā cutaṃ sandhāya “ṭhānācāvanamattenevā”ti vuttam. **Nimitte upakkamantassevāti** mocanassādena upakkamantassa. Hatthaparikkammādisu satipi mocanassāde nimitte upakkamābhāvato natthi āpattīti āha “**hatthaparikkamma -pa- anāpattī**”ti. **Ayaṃ sabbācariyasādhāraṇavinicchayo**ti “dakasotorohaṇaṇcethā”ti-ādinā vutto tiṇṇampi ācariyānaṃ sādharmaṇo vinicchayo.

Khobhakarapaṇṇāpaccayo nāma visabhāgabhesajjasenāsanāhārādipaccayo. **Atthakāmatāya vā anattakāmatāya vāti** pasannā atthakāmatāya, kuddhā anattakāmatāya. **Atthāya vā anattāya vāti** sabhāvato bhavitabbāya atthāya vā anattāya vā. **Upasamharantīti** attano devānubhāvena upanenti. **Bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimittanti** tadā kira pure puṇṇamāya sattamadivasato paṭṭhāya vigatasurāpānaṃ mālāgandhādivibhūtisampannaṃ nakkhattakīḷaṃ anubhavamānā bodhisattamātā sattame divase pātova uṭṭhāya gandhodakena nhāyitvā sabbālaṅkāravibhūsitā varabhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya sirigabbhaṃ pavisitvā sirisayane nipannā niddaṃ okkamamānā imaṃ supinaṃ addasa—cattāro kira naṃ mahārājāno sayaneneva saddhim ukkhipitvā anotattadahaṃ netvā nhāpetvā dibbavatthaṃ nivāsetvā dibbagandhehi vilimpetvā dibbapupphāni piḷandhitvā tato avidūre rajatapabbato, tassa anto kanakavimānaṃ atthi. Tasmim pācīnato sīsaṃ katvā nipajjapesuṃ. Atha bodhisatto setavaravāraṇo hutvā tato avidūre eko suvaṇṇapabbato, tattha caritvā tato oruyha rajatapabbataṃ abhiruhitvā kanakavimānaṃ pavisitvā mātaraṃ padakkhiṇaṃ katvā dakkhiṇapassaṃ phāletvā kucchim pavitṭhasadiso ahoṣi. Imaṃ supinaṃ sandhāya etaṃ vuttam “**bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimittanti**”ti.

Pañca mahāsupineti¹ mahantehi purisehi passitabbato mahantānañca atthānaṃ nimittabhāvato mahāsupine. Te pana pañca mahāsupine neva lokiyamahājano passati, na mahārājāno, na cakkavattirājāno, na aggasāvaka, na paccekabuddhā, na sammāsambuddhā, eko sabbaññubodhisattoyeva passati. Tena vuttam “bodhisatto viyapañca mahāsupine”ti. Amhākañca pana bodhisatto kadā te supine passīti? “Sve buddho bhavissāmī”ti cātuddasiyaṃ pakkhassa rattivibhāyanakāle passi. Kālavasena hi divā diṭṭho supino na sameti, tathā paṭhamayāme majjhimayāme ca. Pacchimayāme balavapaccūse pana asitapītasāyite sammāpariṇāmagate kāyasmim ojāya patiṭṭhitāya aruṇe uggacchamāne diṭṭhasupino sameti. Iṭṭhanimittam supinaṃ passanto iṭṭham paṭilabhati, anīṭṭhanimittam passanto anīṭṭham, tasmā bodhisattopi supinaṃ passanto rattivibhāyanakāle passi.

Ke pana te pañca mahāsupināti? Tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato pañca mahāsupinā pāturaheṣum²—ayaṃ mahāpathavī mahāsayanam ahoṣi, himavā pabbatarājā bimbohanam ahoṣi, puratthime samudde vāmahattho ohito ahoṣi, pacchime samudde dakkhiṇahattho ohito ahoṣi, dakkhiṇasamudde ubho pādā ohitā aheṣum, ayaṃ paṭhamo mahāsupino pāturahosi.

Puna ca param dabbatiṇasaṅkhātā tiriya nāma tiṇajāti naṅgalamattena rattadaṇḍena nābhito uggantvā tassa passantasseva vidatthimattam ratanamattam byāmamattam yaṭṭhimattam gāvutamattam aḍḍhajojanamattam yojanamattanti evam uggantvā anekayojanasahassam nabham āhacca ṭhitā ahoṣi, ayaṃ dutiyo mahāsupino pāturahosi.

Puna ca param setā kimī kaṇhasīsā pādehi ussakkitvā yāva jāṇumaṇḍalā paṭicchādesum, ayaṃ tatiyo mahāsupino pāturahosi.

Puna ca param cattāro sakuṇā nānāvaṇṇā catūhi disāhi āgantvā pādāmūle nipatitvā sabbasetā sampajjimsu, ayaṃ catuttho mahāsupino pāturahosi.

1. Am-Ṭṭha 3. 71 piṭṭhādīsupi passitabbanam.

2. Am 2. 210 piṭṭhepi passitabbanam.

Puna ca param bodhisatto mahato mīlhapabbatassa uparūpari caṅkamati alippamāno mīlkena, ayaṃ pañcama mahāsupino pāturahosi. Ime pañca mahāsupinā.

Tattha paṭhamo anuttarāya sammāsambodhiyā pubbanimittam, dutiyo ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa devamanussesu suppakāsita bhāvassa pubbanimittam, tatiyo bahūnam odāvasanānam gihīnam bhagavantam upasaṅkamitvā saraṇagamanassa pubbanimittam, catuttho khattiyādīnam catunnam vaṇṇānam tathāgatappavedite dhammavinaye agāasmā anagāriyam pabbajitvā anuttaravimuttisacchikiriyāya pubbanimittam, pañcama catunnam paccayānam lābhitāya tesu ca anupalitabhāvassa pubbanimittam.

Apica yaṃ so cakkavālamahāpathaviṃ sirisayanabhūtam addasa, taṃ buddhabhāvassa pubbanimittam. Yaṃ himavantam pabbatarājānam bimbohanam addasa, taṃ sabbaññutaññābimbohanassa pubbanimittam. Yaṃ cattāro hatthapāde samuddassa uparūparibhāgena gantvā cakkavālamatthake ṭhite addasa, taṃ dhammacakkassa appaṭivattiyabhāve pubbanimittam. Yaṃ attānam uttānakam nipannam addasa, taṃ tīsu bhavesu avakujjānam sattānam uttānamukhabhāvassa pubbanimittam. Yaṃ akkhīni ummīletvā passantō viya ahoṣi, taṃ dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittam. Yaṃ yāvabhavaggā ekālokaṃ ahoṣi, taṃ anāvaraṇāṇassa pubbanimittam. Sesam vuttanayameva. Iti taṃtaṃvisesādhigamanimittabhūte pañca mahāsupine passi. Tena vuttam “bodhisatto viya pañca mahāsupine”ti.

Kosalarājā viya soḷasa supineti—

“Usabhā rukkhā gāviyo gavā ca,
Asso kaṃso siṅgālī ca kumbho.
Pokkharaṇī ca apākacandanam,
Lābūni sīdanti silā plavanti.

Maṇḍūkiyo kaṇhasappe gilanti,
Kākam suvaṇṇā parivārayanti.
Tasā vakā eḷakānam bhayā hī”ti¹—

Ime soḷasa supine passantō kosalarājā viya.

1. Khu 5. 18 piṭṭhe Jātake.

1. Ekadivasam kira kosalarājā rattim niddūpagato pacchimayāme soḷasa supine passi¹. Tattha cattāro añjanavaṇṇā kāḷa-usabhā “yujjhissāmā”ti catūhi disāhi rājaṅgaṇam āgantvā “usabhayuddham passissāmā”ti mahājane sannipatite yujjhanākāram dassetvā naditvā gajjitvā ayujjhitvāva paṭikkantā. Imaṃ paṭhamam supinam addasa.

2. Khuddakā rukkhā ceva gacchā ca pathaviṃ bhinditvā vidatthimattampi ratanamattampi anuggantvāva pupphanti ceva phalanti ca. Imaṃ dutiyam addasa.

3. Gāviyo tadahujātānam vacchānam khīram pivantiyo addasa. Ayam tatiyo supino.

4. Dhuravāhe ārohapariṇāhasampanne mahāgoṇe yugaparamparāya ayojtvā taruṇe godamme dhure yojente addasa, te dhuram vahitum asakkontā chaḍḍetvā aṭṭhamasu, sakaṭāni nappavattimsu. Ayam catuttho supino.

5. Ekam ubhatomukham assam addasa, tassa ubhosu passesu yavasāsam denti, so dvīhipi mukhehi khādati. Ayam pañcamo supino.

6. Mahājano satahassagghanakam suvaṇṇapātim sammajjitvā “idha passāvam karohi”ti ekassa jarasiṅgālassa upanāmesi, tam tattha passāvam karontam addasa. Ayam chaṭṭho supino.

7. Eko puriso rajjum vaṭṭetvā pādāmūle nikkhipati tena nisinnapīṭhassa heṭṭhā sayitā chātasiṅgālī tassa ajānantasseva tam khādati. Imaṃ sattamam supinam addasa.

8. Rājadvāre bahūhi tucchakumbhehi parivāretvā ṭhapitam ekam mahantam pūritakumbham addasa, cattāropi panavaṇṇā catūhi disāhi catūhi anudisāhi ca ghaṭehi udakam āharitvā pūritakumbhameva pūrenti, pūritapūritam udakam uttaritvā palāyati, tepi punappunam tattheva udakam āsiṅcanti, tucchakumbhe oloketāpi natthi. Ayam aṭṭhamo supino.

1. Jātaka-Ṭṭha 1. 355 piṭṭhādīsupi passitabbam.

9. Ekaṃ pañcapadumasañchannaṃ gambhīraṃ sabbatotitthaṃ pokkharaṇiṃ addasa, samantato dvipadacatuppadā otarivā tattha pāṇīyaṃ pivanti, tassā majjhe gambhīraṭṭhāne udakaṃ āvilaṃ, tīrappadesse dvipadacatuppadānaṃ akkamaṇaṭṭhāne acchaṃ vippasannaṃ anāvilaṃ. Ayaṃ navamo supino.

10. Ekissāyeva ca kumbhiyā paccamānaṃ odanaṃ apākaṃ addasa, “apākaṃ”ti vicāretvā vibhajivā ṭhapitaṃ viya tīhākārehi paccamānaṃ ekasmiṃ passe atikilino hoti, ekasmiṃ uttaṇḍulo, ekasmiṃ supakkoti. Ayaṃ dasamo supino.

11. Satasahassagghanaṃ candanasāraṃ pūtitakkena vikkiṇante addasa. Ayaṃ ekādasamo supino.

12. Tucchalābūni udake sīdantāni addasa. Ayaṃ dvādasamo supino.

13. Mahantamahantā kūḷāgārappamāṇā ghanasilā nāvā viya udake plavamāṇā addasa. Ayaṃ terasamo supino.

14. Khuddakamadhapupphappamāṇā maṇḍūkiyo mahante kaṅhasappe vegena anubandhitvā uppalaṇḍe viya chinditvā maṃsaṃ khāditvā gilantiyo addasa. Ayaṃ cuddasamo supino.

15. Dasahi asaddhammehi samannāgataṃ gāmagocaraṃ kākaṃ kañcanaṇṇapaṇṇatāya “suvaṇṇā”ti laddhanāme suvaṇṇarājahaṃse¹ parivārente addasa. Ayaṃ pannarasamo supino.

16. Pubbe dīpino eḷake khādanti, te pana eḷake dīpino anubandhitvā murāmurāti khādante addasa, athaññe tasā vakā eḷake dūratova disvā tasitā tāsappattā hutvā eḷakānaṃ bhayā palāyivā gumbagahanāni pavisitvā niliyiṃsu. Ayaṃ soḷasamo supino.

1. Tattha adhammikānaṃ rājūnaṃ adhammikānañca manussānaṃ kāle loke viparivattamāne kusale osanne akusale ussanne lokassa

1. Kañcanaṇṇapaṇṇatāya supaṇṇāti laddhanāme supaṇṇarājahaṃse (Ka)

parihīnakāle devo na sammā vassissati, meghapādā chijjissanti, sassāni milāyissanti, dubbhikkhaṃ bhavissati, vassitukāmā viya catūhi disāhi meghā uṭṭhahitvā itthikāhi ātape patthaṭānaṃ vīhi-ādīnaṃ temanabhayena anto pavesitakāle purisesu kudālapītake ādāya āḷibandhanatthāya nikkhantesu vassanākāraṃ dassetvā gajjitvā vijjulatā nicchāretvā usabhā viya ayujjhivā avassitvāva palāyissanti. Ayaṃ paṭhamassa vipāko.

2. Lokassa parihīnakāle manussānaṃ parittāyukakāle sattā tibbarāgā bhavissanti, asampattavayāva kumāriyo purisantaraṃ gantvā utuniyo ceva gabbhiniyo ca hutvā puttadhītāhi vaḍḍhissanti. Khuddakarukkhānaṃ pupphaṃ viya hi tāsāṃ utunibhāvo, phalaṃ viya ca puttadhītaro bhavissanti. Ayaṃ dutiyassa vipāko.

3. Manussānaṃ jeṭṭhāpacāyikakammaṃ naṭṭhakāle sattā mātāpitūsu vā sassusasuresu vā lajjaṃ anupaṭṭhapetvā sayameva kuṭumbaṃ saṃvidahantāva ghāsacchādanamattampi mahallakānaṃ dātukāmā dassanti, adātukāmā na dassanti, mahallakā anāthā hutvā asayaṃvasī dārake ārādhetvā jīvissanti tadahujātānaṃ vacchānaṃ khīraṃ pivantiyo mahāgāviyo viya. Ayaṃ tatiyassa vipāko.

4. Adhammikaṃ rājūnaṃ kāle adhammikaṃ rājāno paṇḍitānaṃ pavenīkusalānaṃ kammanittharaṇasamatthānaṃ mahāmatthānaṃ yasaṃ na dassanti, dhammasabhāyaṃ vinicchayaṭṭhānēpi paṇḍite vohāra kusale mahallake amacce na ṭhapessanti. Tabbiparītānaṃ pana taruṇataruṇānaṃ yasaṃ dassanti, tathārūpe eva ca vinicchayaṭṭhāne ṭhapessanti, te rājakammāni ceva yuttāyuttañca ajānantā neva taṃ yasaṃ ukkhipitum sakkhissanti, na rājakammāni nittharitum, te asakkontā kammadhuraṃ chaḍḍessanti, mahallakāpi paṇḍitā amaccā yasaṃ alabhantā kiccāni nittharitum samatthāpi “kiṃ amhākaṃ etehi, mayaṃ bāhirakā jātā, abbhantarikā taruṇadārakā jānissanti”ti uppannāni kammāni na karissanti, evaṃ sabbathāpi tesāṃ rājūnaṃ hāniyeva bhavissati, dhuraṃ vahitum asamatthānaṃ vacchadammānaṃ dhure yojitakālo viya,

dhuravāhānañca mahāgoṇānaṃ yugaparamparāya ayojitakālo viya bhavissati. Ayaṃ catutthassa vipāko.

5. Adhammikarājakāleyeva adhammikabālarājāno adhammike lolamanusse vinicchaye ṭhapessanti, te pāpapuññesu anādarā bālā sabhāyaṃ nisīditvā vinicchayaṃ dentā ubhinnampi atthapaccatthikānaṃ hatthato lañjaṃ gahetvā khādissanti asso viya dvīhi mukhehi yavasāsaṃ. Ayaṃ pañcamassa vipāko.

6. Adhammikāyeva vijātirājāno jātisampannānaṃ kulaputtānaṃ āsaṅkāya yasaṃ na dassanti, akulīne vaḍḍhessanti, evaṃ mahākulāni duggatāni bhavissanti, lāmakakulāni issarāni. Te ca kulīnā purisā jīvitum asakkontā “ime nissāya jīvissāmā”ti akulīnānaṃ dhītarō dassanti, iti tāsāṃ kuladhītānaṃ akulīnehi saddhiṃ saṃvāso jarasiṅgālassa suvaṇṇapātiyaṃ passāvakaraṇasadiṣo bhavissati. Ayaṃ chaṭṭhassa vipāko.

7. Gacchante gacchante kāle itthiyo purisalolā surālolā alaṅkāralolā visikhālolā āmisalolā bhavissanti dussilā durācārā. Tā sāmikehi kasigorakkhādīni kammāni katvā kicchena kasirena sambhataṃ dhanam jārehi saddhiṃ suram pivantīyo mālāgandhavilepanam dhārayamānā antogehe accāyikampi kiccaṃ anoloketvā gehaparikkhepassa uparibhāgenapi chiddaṭṭhānehipi jāre upadhārayamānā sve vapitabbayutthakam bījampi koṭṭetvā yāgubhattakhajjakāni sajjetvā khādamānā vilumpissanti heṭṭhāpīṭhakanipannakachātakaṣiṅgālī viya vaṭṭetvā vaṭṭetvā pādāmūle nikkhittarajjūṃ. Ayaṃ sattamassa vipāko.

8. Gacchante gacchante kāle loko parihāyissati, raṭṭham nirojam bhavissati, rājāno duggatā kapaṇā bhavissanti. Yo issaro bhavissati, tassa bhaṇḍāgāre satahassamattā kahāpaṇā bhavissanti, te evaṃ duggabhā sabbe janapade attano kammaṃ kārayissanti, upaddutā manussā sake kammante chaḍḍetvā rājūnamyeva atthāya pubbaṇṇāparaṇṇāni

vapantā rakkhantā lāyantā maddantā pavesentā ucchukhettāni karontā yantāni vāhentā phāṇitādīni pacantā pupphārāme phalārāme ca karontā tattha tattha nipphannāni pupphaphalādīni āharitvā rañño koṭṭhāgārameva pūressanti, attano gehesu tucchakoṭṭhe oloketāpi na bhavissanti, tucchatucchakumbhe anoloketvā pūritakumbhapūraṇasadisameva bhavissati. Ayaṃ aṭṭhamassa vipāko.

9. Gacchante gacchante kāle rājāno adhammikā bhavissanti, chandādivasena agatiṃ gacchantā rajjāṃ kāressanti, dhammena vinicchayaṃ nāma na dassanti, lañjavittakā¹ bhavissanti dhanalolā, raṭṭhavāsikesu tesāṃ khantimettānuddayaṃ nāma na bhavissati, kakkhaḷā pharusā ucchuyante ucchugaṇṭhikā² viya manusse pīlentā nānappakāram balim uppadetvā dhanāṃ gaṇhissanti, manussā balipīḷitā kiñci dātum asakkontā gāmanigamādayo chaḍdetvā paccantaṃ gantvā vasaṃ kappessanti, majjhimaṇapado suñño bhavissati, paccanto ghanavāso seyyathāpi pokkharāṇiyā majjhe udakaṃ āvilāṃ pariyante vippasannaṃ. Ayaṃ navamassa vipāko.

10. Gacchante gacchante kāle rājāno adhammikā bhavissanti, tesu adhammikesu rājayuttāpi brāhmaṇagahapatikāpi negamaṇānapadāpīti samaṇabrāhmaṇe upādāya sabbe manussā adhammikā bhavissanti, tato tesāṃ ārakkhadevatā balipaṭṭiggāhikadevatā rukkhadevatā ākāsaṭṭhakadevatāti evaṃ devatāpi adhammikā bhavissanti, adhammikaṃ rājūnaṃ rajje vātā visamā kharā vāyissanti, te ākāsaṭṭhakavimānāni kampessanti, tesu kampitesu devatā kupitā devaṃ vissitum na dassanti, vassamānopi sakalaraṭṭhe ekappahāreneva na vassissati, vassamānopi sabbattha kasikkammaṃ vā vappakammaṃ vā upakāro hutvā na vassissati. Yathā ca raṭṭhe, evaṃ janapadehi gāmehi ekataḷakassarepi ekappahāreneva na vassissati, taḷakassa uparibhāge vassanto heṭṭhābhāge na vassissati, heṭṭhā vassanto upari na vassissati, ekasmiṃ bhāge sassamā ativassena nassissati, ekasmiṃ avassanto milāyissati, ekasmiṃ sammā vassamāno sampādessati, evaṃ ekassa rañño rajje

1. Lañjacittakā (Syā)

2. Uchchugaṇḍikā (Syā)

vuttā sassā tippakārā bhavissanti ekakumbhiyā odano viya. Ayaṃ dasamassa vipāko.

11. Gacchante gacchante kāle sāsane parihāyante paccayalolā alajjikā bahū bhikkhū bhavissanti, te bhagavatā paccayaloluppaṃ nimmathetvā kathitadhammadesanaṃ cīvarādicatupaccayahetu paresaṃ desessanti, paccayehi mucchitvā niratthakapakke ʘhitā nibbānābhimukhaṃ katvā desetum na sakkhissanti, kevalaṃ “padabyañjanasampattiñceva madhurasaddaṅca sutvā mahagghāni cīvarāni dassanti” iccevaṃ desessanti. Apare antaravī thicatukkarājadvārādīsu nisīditvā kahāpaṇa-aḍḍhakahāpaṇapādamāsakarūpādīnipi nissāya desessanti. Iti bhagavatā nibbānagghanaṃ katvā desitaṃ dhammaṃ catupaccayatthāya ceva kahāpaṇa-aḍḍhakahāpaṇādi-atthāya ca vikkiṇitvā desetā satahassagghanaṃ candanasāraṃ pūtitakkena vikkiṇantā viya bhavissanti. Ayaṃ ekādasamassa vipāko.

12. Adhammikarājakāle loka viparivattanteyeva rājāno jātisampannaṃ kulaputtānaṃ yasaṃ na dassanti, akulīnānaññeva dassanti, te issarā bhavissanti, itare daliddā. Rājasammukhepi rājadvārepi amaccasammukhepi vinicchayaṭṭhānepi tucchalābusadisānaṃ¹ akulīnānaṃyeva kathā osīditvā ʘhitā viya niccalā suppatiṭṭhikā bhavissati, saṃghasannipātepi saṃghakammagaṇakammaṭṭhānesu ceva pattacīvarapariveṇādivinicchayaṭṭhānesu ca dussīlānaṃ pāpapuggalānaṃyeva kathā niyyānikā bhavissati, na lajjibhikkhūnanti evaṃ sabbathāpi tucchalābūnaṃ sīdanakālo viya bhavissati. Ayaṃ dvādasamassa vipāko.

13. Tādiseyeva kāle adhammikarājāno akulīnānaṃ yasaṃ dassanti, te issarā bhavissanti, kulīnā duggatā. Tesu na keci gāraṃ karissanti, itaresuyeva karissanti, rājasammukhe vā amaccasammukhe vā vinicchayaṭṭhāne vā vinicchayakusalānaṃ ghanasilāsadisānaṃ kulaputtānaṃ kathā na ogāhitvā patiṭṭhahissati. Tesu kathentesu “kiṃ ime kathenti”ti itare parihāsameva karissanti, bhikkhusannipātepi vuttappakāresu ʘhānesu neva pesale bhikkhū garukātabbe maññissanti, nāpi

1. Tucchalābusadisā (Ka)

nesaṃ kathā pariyogāhitvā patiṭṭhahissati, silānaṃ plavakālo viya bhavissati. Ayaṃ terasamassa vipāko.

14. Loke parihāyanteyeva manussā tibbarāgādijātikā kilesānuvattakā hutvā taruṇataruṇānaṃ attano bhariyānaṃ vase vattissanti, gehe dāsakammakarādayopi gomahiṃ sādayopi hiraññasuvaṇṇampi sabbaṃ tāsamyeva āyattaṃ bhavissati, “asukahiraññasuvaṇṇaṃ vā paricchadādijātaṃ vā kahaṇ”ti vutte “yattha vā tatta vā hotu, kiṃ tuyhiminā byāpārena, tvaṃ mayhaṃ ghare santaṃ vā asantaṃ vā jānitukāmo jāto”ti vatvā nānappakārehi akkositvā mukhasattīhi koṭṭetvā dāsaceṭakaṃ viya vase katvā attano issariyaṃ pavattessanti, evaṃ madhukapupphappamaṇamaṇḍūkapotikānaṃ āsivise kaṇhasappe gilanakālo viya bhavissati. Ayaṃ cuddasamassa vipāko.

15. Dubbalarājakāle rājāno hatthisippādīsu akusalā yuddhesu avisārādā bhavissanti, te attano rājādhipaccaṃ āsaṅkamānā samānajātikānaṃ kulaputtānaṃ issariyaṃ adatvā attano pādamūlikanāhāpakakappakādīnaṃ dassanti, jātigottasampannā kulaputtā rājakule patiṭṭhaṃ alabhamānā jīvikaṃ kappetuṃ asamattā hutvā issariyaṭṭhāne jātigottahīne akulīne upaṭṭhahantā vicarissanti, suvaṇṇarājahaṃsehi kākassa parivāritakālo viya bhavissati. Ayaṃ pannarasamassa vipāko.

16. Adhammikaṛājakāleyeva ca akulīnāva rājavallabhā issarā bhavissanti, kulīnā appaṇṇātā duggatā. Te rājavallabhā rājānaṃ attano kathaṃ gāhāpetvā vinicchayaṭṭhānādīsu balavanto hutvā dubbalānaṃ paveṇi-āgatāni khettavatthu-ādīni “amhākaṃ santakāni etāni”ti abhiyuñjivā te “na tumhākaṃ, amhākaṇ”ti āgantvā vinicchayaṭṭhānādīsu vivadante¹ vettalatādīhi pahārāpetvā gīvāyaṃ gahetvā apakaḍḍhāpetvā “attano pamāṇaṃ na jānātha, amhehi saddhiṃ vivadatha² idāni vo rañño kathetvā hatthapādacchedādīni kāressāmā”ti santajjessanti, te tesāṃ bhayena attano santakāni khettavatthūni

1. Vicarante (Ka)

2. Vicaratha (Ka)

“tumhākaṃyeva tāni, gaṇhathā”ti niyyātetvā attano gehāni pavisitvā bhītā nipajjissanti. Pāpabhikkhūpi pesale bhikkhū yathāruci viheṭhessanti, pesalā bhikkhū paṭisaraṇaṃ alabhamānā araṇṇaṃ pavisitvā gahanaṭṭhānesu niliyissanti, evaṃ hīnajakcehi ceva pāpabhikkhūhi ca upaddutānaṃ jātīmantakulaputtānañceva pesalabhikkhūnañca eḷakānaṃ bhayena tasavakānaṃ palāyanakālo viya bhavissati. Ayaṃ soḷasamassa vipāko. Evaṃ tassa tassa atthassa¹ pubbanimittabhūte soḷasa supine passi. Tena vuttam “kosalarājā viya soḷasa supine”ti. Ettha ca pubbanimittato attano atthānatthanimittaṃ supinaṃ passanto attano kammānubhāvena passati, kosalarājā viya lokassa atthānatthanimittaṃ supinaṃ passanto pana sabbasattasādhāraṇakammānubhāvena passatīti veditabbaṃ.

Kuddhā hi devatāti nāgamahāvihāre mahātherassa kuddhā devatā viya. Rohaṇe kira nāgamahāvihāre mahāthero bhikkhusaṃghaṃ anapaloketvāva ekam nāgarukkaṃ chindāpesi. Rukkhe adhivatthā devatā therassa kuddhā paṭhamameva naṃ saccasupinena palobhetvā pacchā “ito te sattadivasamatthake upaṭṭhāko rājā marissatī”ti supine ārocesi. Thero taṃ kathaṃ āharitvā rājorodhānaṃ ācikkhi. Tā ekappahārenea mahāviraṇaṃ viraviṃsu. Rājā “kiṃ etan”ti pucchi. Tā “evaṃ therena vuttan”ti ārocayīṃsu. Rājā divase gaṇāpetvā sattāhe vītivate therassa hatthapāde chindāpesi. **Ekantasaccameva hotīti** phalassa saccabhāvato vuttam, dassanaṃ pana vipallatthameva. Teneva pahīnavipallāsā pubbanimittabhūtampi supinaṃ na passanti, dvīhi tīhi vā kāraṇehi kadāci supinaṃ passantīti āha “**samsaggabhedato**”ti. “Asekkhā na passanti pahīnavipallāsattā”ti vacanato catunnampi kāraṇānaṃ vipallāso eva mūlakāraṇanti daṭṭhabbaṃ.

Tanti supinakāle pavattaṃ bhavaṅgacittaṃ. **Rūpanimittādi-ārammaṇanti** kammanimittagatinimittato aññaṃ rūpanimittādi-ārammaṇaṃ na hoti. **Īdisānīti** paccakkhato anubhūtapubbaparikkappitarūpādi-ārammaṇāni ceva rāgādisampayuttāni ca. **Sabbohārikacittenāti** pakaticittena. **Dvīhi antehi**

1. Anattassa (Syā)

muttoti kusalākusalasaṅkhātehi dvīhi antehi mutto.

Āvajjanatadārammaṇakkhaṇeti idaṃ yāva tadārammaṇuppatti, tāva pavattam cittavāram sandhāya vuttam. “Supineneva diṭṭham viya me, sutam viya meti kathanakāle pana abyākatoyeva āvajjanamattasseva uppajjanato”ti vadanti. Evaṃ vadantehi pañcadvāre dutiyamoghavāre viya manodvārepi āvajjanam dvattikkhattum uppajjitvā javanaṭṭhāne ṭhatvā bhavaṅgam otarāṭi adhippetanti daṭṭhabbam ekacittakkhaṇikassa āvajjanassa uppattiyam “diṭṭham viya me, sutam viya me”ti kappanāya asambhavato.

Ettha ca “supinantepi tadārammaṇavacanato paccuppannavasena vā atītavasena vā sabhāvadhammāpi supinante ārammaṇam hontī”ti vadanti. “Yadipi supinante vibhūtam hutvā upaṭṭhite rūpādivatthumhi tadārammaṇam vuttam, tathāpi supinante upaṭṭhitanimittassa parikappavasena gahetabbatāya dubbalabhāvato dubbalavatthukattāti vuttan”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttam. Keci pana “karajakāyassa nirussāhasantabhāvappattito tannissitam hadayavatthu na suppasannaṃ hoti, tato tannissitāpi cittuppatti na suppasannā asuppasannaṇaṭṭinissitadīpappabhā viya, tasmā **dubbalavatthukattāti** ettha dubbalahadayavatthukattā”ti attham vadanti, vīmaṃsitvā yuttataram gahetabbam.

Supinantacetanāti manodvārikajavanavasena pavattā supinante cetanā. Supinañhi passanto manodvārikeneva javanena passati, na pañcadvārikena. Paṭibujjhanto ca manodvārikeneva paṭibujjhati, na pañcadvārikena. Niddāyantassa hi mahāvaṭṭim jāletvā dīpe cakkhusamīpaṃ upanīte paṭhamam cakkhudvārikam āvajjanam bhavaṅgam na āvaṭṭeti¹, manodvārikameva āvaṭṭeti, atha javanam javitvā bhavaṅgam otarati. Dutiyavāre cakkhudvārikam āvajjanam bhavaṅgam āvaṭṭeti, tato cakkhuvīññāḍīni javanapariyosānāni pavattanti, tadanantaram bhavaṅgam pavattati. Tatiyavāre manodvārika-āvajjanena bhavaṅge āvaṭṭite manodvārikajavanam javati, tena cittena “kiṃ ayam imasmim ṭhāne āloko”ti jānāti. Tathā niddāyantassa kaṇṇasamīpe tūriyesu paggahitesu ghānasamīpe sugandhesu vā duggandhesu vā pupphesu upanītesu mukhe sappimhi vā phāṇite vā pakkhitte piṭṭhiyam pāṇinā pahāre dinne paṭhamam sotadvārikādīni āvajjanāni bhavaṅgam na

1. Na āvajjeti (Syā)

āvaṭṭenti, manodvārikameva āvaṭṭeti, atha javanaṃ javitvā bhavaṅgaṃ otarati. Dutiyavāre sotadvārikādīni āvajjanāni bhavaṅgaṃ āvaṭṭenti, tato sotaghānajivhākāyaviññāṇādīni javanapariyosānāni pavattanti, tadanantaram bhavaṅgaṃ pavattati. Tatiyavāre manodvārika-āvajjanena bhavaṅge āvaṭṭite manodvārikajavanaṃ javati, tena cittaena ñatvā “kiṃ ayaṃ imasmiṃ ṭhāne saddo, saṅkhasaddo bherisaddo”ti vā “kiṃ ayaṃ imasmiṃ ṭhāne gandho, mūlagandho sārāgandho”ti vā “kiṃ idaṃ mayhaṃ mukhe pakkhittaṃ, sappi phāṇitaṃ”ti vā “kenamhi piṭṭhiyaṃ pahaṭo, atithaddho me pahāro”ti vā vattā hoti, evaṃ manodvārikajavaneneva paṭibujjhati, na pañcadvārikena. Supinampi teneva passati, na pañcadvārikena.

Assāti assa āpattinikāyassa. Nanu ca ayuttoyaṃ niddeso “saṅgho ādimhi ceva sese ca icchitabbo assā”ti. Na hi āpattinikāyassa ādimhi ceva sese ca saṅgho icchito, kiñcarahi vuṭṭhānassāti imaṃ codanaṃ manasi sannidhāya yathā na virujjhati, tathā adhippāyaṃ vivaranto “**kiṃ vuttaṃ hoti**”ti-ādimāha. Āpattito vuṭṭhānassa ādimhi ceva sese ca icchito saṅgho āpattiyāva icchito nāma hotīti ayamettha adhippāyo. **Āpattivuṭṭhānanti** āpattito vuṭṭhānaṃ, anāpattikabhāvūpagamananti attho. **Vacanakāraṇanti** “saṅghādiseso”ti evaṃ vacane kāraṇaṃ. Samudāye niruḷho nikāyasaddo tadekadese pavattamānopi tāya eva ruḷhiyā pavattatīti āha “**ruḷhisaddenā**”ti. Atha vā kiñci nimittaṃ gahetvā satipi aññasmiṃ taṇnimittayutte kismiñcideva visaye sammutiyā cirakālatāvasena nimittavirahepi pavattaniruḷho ruḷhī nāma. Yathā mahiyaṃ setīti mahimso, gacchatīti goti, evaṃ nikāya-saddassapi ruḷhibhāvo veditabbo. Ekasmimpi viṣiṭṭhe satipi sāmāññā viya samudāye pavattavohāro avayavepi pavattatīti āha “**avayave samūhavohārena vā**”ti. **Navamassa adhippāyassāti** vīmaṃsādhippāyassa.

238-239. Lomā etesaṃ santīti **lomasā**, bahulomāti vuttaṃ hoti. **Arogo bhavissāmīti** rāgapariḷāhavūpasamato nirogo bhavissāmi. **Mocanēti** mocanattāya upakkamakaraṇena. Upakkamakaraṇañhettha mocananti adhippetam moceti etenāti katvā. **Bijaṃ bhavissatīti** coḷaggahaṇādikammaṃ sandhāya vuttaṃ.

240. **Dve āpattisahassānī**ti khaṇḍacakkādibhedam anāmasitvā vuttam, icchantena pana khaṇḍacakkādibhedenapi āpattigaṇanā kātabbā.

Missakacakkanti ubhatovaḍḍhanakam sandhāya vuttam. Ettha ca nīlañca pītakañcāti-ādinā ekakkhaṇe anekavaṇṇānam mocanādhippāyavacanam yathādhippāyena mocanam bhavatu vā mā vā, imināpi adhippāyena upakkamitvā mocentassa āpatti hotīti dassanattham. Na hi ekasmiṃ khaṇe nīlādīnam sabbesampi mutti sambhavati. **Aññam vadatī**ti attano dosam ujum vuttum asakkonto puna puṭṭho aññam bhaṇati.

Mocanassādoti mocanassa pubbabhāge pavatta-assādo. Teneva “mocetum assādo mocanassādo”ti vuttam. **Gehassitapemanti** ettha **geha**-saddena gehe ṭhitā mātubhaginī-ādayo ajjhattikañātakā gahitā. Tesu mātupemādivasena uppanno sineho gehassitapemam, aññattha pana gehassitapemanti pañcakāmaguṇikarāgo vuccati. **Sampayutta-assādasīsenā**ti rāgasampayuttasukhavedanāmukhena. **Ekena padenā**ti gehassitapemapadena.

Tathevāti mocanassādacetanāya eva. Pubbabhāge mocanassādavasena katappayogam avijahitvāva sayitattā “**sace pana -pa- samghādiseso**”ti vuttam. Puna suddhacitte uppanne tassa payogassa paṭippassaddhattā “**suddhacitto -pa- anāpattī**”ti vuttam. **Jagganattthāyā**ti dhovanattthāya. **Anokāsanti** aṅgajātappadesam.

263-264. **Gehassitakāmavitakkanti** pañcakāmaguṇasannissitam kāmavitakkam. **Vatthim dalham gahetvā**ti aṅgajātassa agge passāvaniggamanatṭhāne cammam dalham gahetvā. Nimitte upakkamābhāvato “mocanassādādhippāyassapi mutte anāpattī”ti vuttam.

265. “Ehi me tvaṃ āvuso sāmaṇerāti aṇattiyā aññena katopi payogo attanāva kato nāma hotīti katvā āpatti vuttā. Yadi pana anāṇatto sayameva karoti, aṅgapāripūriyā abhāvato anāpattī”ti vadanti.

Suttasāmaṇeravattusmim asucimhi muttepi aṅgajātassa gahaṇapaccayā dukkaṭam vuttam, na pana muttapaccayā.

266. **Kāyatthambhanavattusmim** calanavasena yathā aṅgajātepi upakkamo sambhavati, tathāpi vijambhitattā āpatti vuttā. “Paccato vā”ti vacanato ubhosu passesu kaṭṭiyam ūruppadesopi gahitoyevāti daṭṭhabbam, tasmā ubhosupi passesu ṭhatvā imasmim okāse nimittanti upanijjhāyantassapi āpattiyeva. “Aṅgajātan”ti vacanato **nimittanti** passāvamaggova vutto. **Ummīlananimīlanavasena pana na kāretabboti** ummīlananimīlanappayogavasena āpattibhedo na kāretabboti attho. Anekakkhattumpi ummīletvā nimīletvā upanijjhāyantassa ekameva dukkaṭanti vuttam hoti. Akkhīni avipphanetvā abhimukham sampattassa mātugāmassa nimittolokanepi āpattiyevāti daṭṭhabbam. “Dārudhītalikalapaccittānam aṅgajātupanijjhānepi dukkaṭan”ti vadanti.

267. **Pupphāvalīti** kīlāvisesassādhivacanam. Tam kīlāntā nadī-ādīsu chinnaṭam udakena cikkhallaṃ katvā tattha ubho pāde pasāretvā nisinnā papatanti. “Pupphāvaliyan”tipi pāṭho. **Pavesentassāti** dvikammakattā vālikam aṅgajātanti ubhayatthāpi upayogavacanam kataṃ. **Vālikanti** vālikāyāti attho. Cetanā, upakkamo, muccananti imānettha tīṇi aṅgāni veditabbāni.

Sukkavissatṭhisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Kāyasaṃsaggasikkhāpadavaṇṇanā

269. Dutiye **yesu vivaṭesu andhakāro hoti, tāni vivarantoti** brāhmaṇiyā saddhim kāyasaṃsaggaṃ samāpajjitukāmo evamakāsi. Tena katassapi vipākārassa attani katattā “**attano vipākāran**”ti vuttam. **Uḷāratatāti** uḷāracittatā, paṇītādhimuttatāti vuttam hoti.

270. **Otiṇṇoti** idam kammaśādhanaṃ kattusādhanaṃ vā hotīti tadubhayavasena attham dassento “**yakkhādīhi viya sattā**”ti-ādīmāha. **Asamapekkhitvāti** yathāsabhāvaṃ anupaparikkhitvā, yathā te ratijanakā

rūpādayo visayā aniccadukkhāsubhānattākārena avatthitā, tathā apassitvāti vuttaṃ hoti.

271. **Saññamavelanti** silamariyādam. **Ācāroti** ācaraṇaṃ hatthagahaṇādikiriya. **Assāti** “kāyasamsaggaṃ samāpajjeyyā”ti padassa.

273. **Etesaṃ padānaṃ vasenāti** āmasanādipadānaṃ vasena. **Ito cito ca -pa- sañcopetīti** attano hatthaṃ vā kāyaṃ vā tiriyaṃ ito cito ca sañcāreti. **“Kāyato amocetvāvāti** vacanato matthakato paṭṭhāya hatthaṃ otārentassa kāyato mocetvā¹ nivatthasāṭakūpari omasantassa thullaccayaṃ, sāṭakato otāretvā jaṅghato paṭṭhāya kāyaṃ omasantassa puna saṅghādiseso”ti vadanti.

Dvādasasupi āmasanādippayogesu ekekasmim payoge kāyato amocite ekekāva āpatti hotīti āha **“mūlaggahaṇameva pamāṇaṃ”**ti. Idañca ekena hatthena kāyaṃ gahetvā itarena hatthena kāyaparāmasanaṃ sandhāya vuttaṃ. Ekena pana hatthena kāyapaṭibaddhaṃ gahetvā itarena tattha tattha kāyaṃ parāmasato payogagaṇanāya āpatti. Ayaṃ pana saṅghādiseso na kevalaṃ vatthivaseneva, apica saññāvasenaṃpīti āha **“itthiyā itthisaññissa saṅghādiseso”**ti. Pāḷiyaṃ **tiracchānagato ca hotīti** ettha tiracchānagatitthiyā tiracchānagatapurisassa ca gahaṇaṃ veditabbaṃ.

Samasārāgoti kāyasamsaggarāgena ekasadisārāgo. **Purimanayenevāti** rajjuvatthādīhi parikkhipitvā gahaṇe vuttanayena. Puna **purimanayenevāti** samasārāgo vutto. **Anantaranayenevāti** kāyapaṭibaddha-āmasananayena. Veṇiggahaṇena lomānampi saṅghatattā lomānaṃ phusanepi saṅghādiseso vutto. Idāni vuttamevatthaṃ pakāsetukāmo **“upādinnakena hī”**ti-ādimāha.

Yathāniddiṭṭhaniddeseti yathāvuttakāyasamsagganiddese. **Tenāti** tena yathāvuttakāraṇena. **Saññāya virāgitamhīti** saññāya viraddhāya. Liṅgabyattayena “virāgitamhī”ti vuttaṃ. **Imaṃ nāma vatthunti** imasmim sikkhāpade

1. Amocetvā (Syā)

āgataṃ sandhāya vadati. Aññampi yaṃ kiñci vatthum sandhāya vadatīpi keci. **Sārattanti** kāyasamsaggarāgena sārattam. **Virattanti** kāyasamsaggarāgarahitam mātubhagini-ādim sandhāya vadati. “**Virattam gaṇhissāmī**”ti **virattam gaṇhi**, **dukkaṭanti** mātupemādivasena gahaṇe dukkaṭam vuttam.

Imāya pāḷiyā sametīti sambandho. Katham sametīti ce? Yadi hi “itthiyā kāyapaṭibaddham gaṇhissāmī”ti citte uppanne itthisaññā virāgitā bhaveyya, kāyapaṭibaddhagahaṇe thullaccayam vadantena bhagavatā “itthī ca hoti itthisaññā cā”ti na vattabham siyā, vuttañca, tasmā “itthiyā kāyapaṭibaddham gaṇhissāmī”ti kāyam gaṇhantassa itthisaññā virāgitā nāma na hotīti “kāyapaṭibaddham gaṇhissāmīti kāyam gaṇhanto yathāvatthukameva āpajjati”ti **mahāsumattherena** vuttavādo imāya pāḷiyā sameti. Yo panettha “satipi itthisaññāya kāyapaṭibaddham gaṇhantassa gahaṇasamaye ‘kāyapaṭibaddham gaṇhissāmī’ti saññam ṭhapetvā ‘itthim gaṇhāmī’ti saññāya abhāvato vatthusaññānam bhinnattā ayuttan”ti vadeyya, so pucchitabbo “kim kāyapaṭibaddham vatthādim gaṇhanto itthiyā rāgena gaṇhāti, udāhu vatthādīsu rāgenā”ti. Yadi “vatthādīsu rāgena gaṇhāti”ti vadeyya, itthiyā kāyapaṭibaddham ahutvā aññattha ṭhitam vatthādim gaṇhantassapi thullaccayam siyā, tasmā itthī itthisaññā sārattabhāvo gahaṇaṅcāti aṅgapāripūrisabbhāvato **mahāsumattheravādova** vuttavādo. **Aṭṭhakathāvinicchayehi ca sametīti** etthāpi ayamadhippāyo—yadi saññāvirāgena virāgitam nāma siyā, “sambahulā itthiyo bāhāhi parikkhipitvā gaṇhāmī”ti evamsaññissa “majjhagatitthiyo kāyapaṭibaddhena gaṇhāmī”ti evarūpāya saññāya abhāvato majjhagatānam vasena thullaccayam na siyā, evam santepi aṭṭhakathāya thullaccayassa vuttattā saññāvirāgena virāgitam nāma na hotīti ayamattho siddhoyevāti. Nīlena duviññeyyasabhāvato kālītthi vuttā.

279. **Sevanādhippāyoti** phassasukhasevanādhippāyo. Itthiyā kāyena bhikkhussa kāyapaṭibaddhāmasanavārepi **phassam paṭivijānātīti** idam attano kāyapaṭibaddhāmasanepi kāyasambandhasabhāvato vuttam. **Etthāti** nissaggiyena nissaggiyavāre. **Mokkhādhippāyoti** ettha paṭhamam kāyasamsaggarāge satipi pacchā mokkhādhippāyassa anāpatti.

281. **Pāripanthikā**ti vilumpanikā, antarāyikāti vuttam hoti. **Nadisotena vuyhamānaṃ mātaranti** ukkaṭṭhaparicchedadassanattam vuttam, aññāsupi pana itthīsu kāruññādhippāyena mātari vuttanayena paṭipajjantassa nevatthi dosoti vadanti. “Mātaran”ti vuttattā aññāsam¹ na vaṭṭatīti vadantāpi atthi. **Tiṇaṇḍupakanti** hirīverādimūlehi katacumbaṭakam. **Tālapaṇṇamuddikanti** tālapaṇṇehi kata-aṅgulimuddikam. **Parivattetvāti** attano nivāsanapārupanabhāvato apanetvā, cīvaratthāya apanāmetvāti vuttam hoti. **Cīvaratthāya pādamūle ṭhpeti, vaṭṭatīti** idam nidassanamattam, paccattharaṇavitānādi-atthampi vaṭṭatiyeva, pūjādi-attham tāvakālikampi gahetum vaṭṭati.

Itthisaṅṭhānena katanti ettha heṭṭhimaparicchedato pārājikavatthubhūtatiracchānagatitthīnampi anāmāsabhāvato tādisam itthisaṅṭhānena kataṃ tiracchānagatarūpampi anāmāsanti daṭṭhabbam. “Bhikkhunīhi paṭimārūpaṃ āmasitum vaṭṭatī”ti vadanti ācariyā. Itthirūpāni dassetvā kataṃ vatthāñca paccattharaṇāñca bhittiñca itthirūpaṃ anāmasitvā gaṇhitum vaṭṭati. **Bhinditvāti** ettha hatthena aggahetvāva kenacideva daṇḍādīnā bhinditabbam. Ettha ca “anāmāsampi hatthena aparāmasitvā daṇḍādīnā kenaci bhinditum vaṭṭatī”ti idha vuttattā “pamsukūlam gaṇhantena mātugāmasarīrepi satthādīhi vaṇam katvā gahetabban”ti vuttattā ca gahitamaṇḍūkasappiniṃ daṇḍādīhi nippīletvā maṇḍūkam vissajjāpetum vaṭṭati.

Maggam adhiṭṭhāyāti magge gacchāmīti evam maggasaññī hutvāti attho. **Kīlantenāti** idam gihisantakam sandhāya vuttam, bhikkhusantakam pana yena kenaci adhippāyena anāmasitabbameva durupaciṇṇabhāvato. **Tālapanasādīnīti** cettha ādi-saddena nāḷikeralabujatipusa-alābukumbhaṇḍapussaphala-eḷālukaphalānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. “Yathāvuttaphalānaṃyeva cettha kīlādhippāyena āmasanam na vaṭṭatī”ti vuttattā pāsāṇasakkharādīni kīlādhippāyenapi āmasitum vaṭṭatī².

Muttāti hatthikumbhajādīkā aṭṭhavidhā muttā. Tathā hi hatthikumbham, varāhadāṭham, bhujāṅgasīsam, valāhakam, veḷu, macchasiro, saṅkho, sippīti aṭṭha muttāyoniyo. Tattha **hatthikumbhajā** pītavaṇṇā pabhāvihīnā.

1. Aññāsu (Syā)

2. Na vaṭṭatī (Syā)

Varāhadāṭhajā varāhadāṭhavaṇṇāva. **Bhujāṅgasīśajā** nīlādivaṇṇā suvisuddhā vaṭṭalā. **Valāhakaajā** ābhāsūrā dubbibhāgarūpā rattibhāge andhakāram viddhamantiyo tiṭṭhanti, devūpabhogā eva ca honti. **Veḷujā** karakaphalasamānavaṇṇā¹ na ābhāsūrā, te ca veḷū amanussagocare eva padese jāyanti. **Macchasirajā** pāṭhīnapiṭṭhisamānavaṇṇā vaṭṭalā laghavo² ca honti pabhāvihīnā ca, teca macchā samuddamajjheyeva jāyanti. **Saṅkhajā** saṅkha-udaracchavivaṇṇā kolaphalappamāṇāpi honti pabhāvihīnāva. **Sippijā** pabhāvisesayuttā honti nānāsaṅṭhānā. Evaṃ jātito aṭṭhavidhāsu muttāsu yā macchasaṅkhasippijā, tā sāmuddikā. Bhujāṅgajāpi kāci sāmuddikā honti, itarā asāmuddikā. Yasmā bahulaṃ sāmuddikāva muttā loke dissanti, tatthāpi sippijāva, itarā kadāci kāci, tasmā **sammohavinodaniyam**³ “muttāti sāmuddikā muttā”ti vuttaṃ.

Maṇīti ṭhapetvā veḷuriyādike seso jotirasādibhedo sabbopi maṇi. **Veḷuriyoti** vaṃsavaṇṇamaṇi. **Saṅkhoti** sāmuddikasaṅkho. **Silāti** kāḷasilāpaṇḍusilāsetasilādibhedā sabbāpi silā. **Rajatanti** kahāpaṇādikāṃ vuttāvasesaṃ ratanasammatāṃ. **Jātarūpanti** suvaṇṇaṃ. **Lohitaṅkoti**⁴ rattamaṇi. **Masāragallanti** kabaramaṇi. **Bhaṇḍamūlatthāyāti** pattacīvarādibhaṇḍamūlatthāya. **Kuṭṭharogassāti** nidassanamattaṃ, tāya vūvasametabbassa yassa kassaci rogassatthāyapi vaṭṭatiyeva. “Bhesajjatthañca adhiṭṭhāyeva muttā vaṭṭatī”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ. **Ākaramuttoti** ākarato muttamatto. “Bhaṇḍamūlatthāya sampāṭicchitum vaṭṭatī”ti iminā ca āmasitumpi vaṭṭatīti dasseti. **Pacitvā katoti** kācakārehi pacitvā kato.

Dhotaviddho ca ratanamissoti alaṅkāratthaṃ kañcanalatādīṃ dassetvā kato ratanakhacito dhotaviddho anāmāso. Dhotaviddho ca ratanamisso cāti visum vā padaṃ sambandhitabbaṃ. **Pāṇīyasaṅkhoti** iminā ca saṅkhena katapāṇīyabhājanapidhānādisamaṇaparikkhāropi āmasitum vaṭṭatīti siddhaṃ. **Sesanti** ratanamissaṃ ṭhapetvā avasesaṃ. Muggavaṇṇamyeva

1. Karakūpalasamānavaṇṇanā (Syā)

2. Laghaṭā (Syā), laṅghate (Ka) Dhātuvibhaṅga-anuṭikāyaṃ pana passitabbaṃ.

3. Abhi-Ṭṭha 2. 60 piṭṭhe.

4. Lohitakoti (Syā), lohitaṅgoti (Ka)

ratanasammissam karonti, na aññanti āha “**muggavaṇṇāvā**”ti, muggavaṇṇā ratanamissāva na vaṭṭatīti vuttam hoti. **Sesā**ti ratanasammissam ṭhapetvā avasesā muggavaṇṇā nīlasilā.

Bijato paṭṭhāyāti dhātupāsāṇato paṭṭhāya. **Suvaṇṇacetiyanti** dhātukaraṇḍakam. **Paṭikkhipī**ti “dhātuṭṭhapanatthāya gaṇhathā”ti avatvā “tumbhākam gaṇhathā”ti pesitattā paṭikkhipi. **Suvaṇṇabubbulaṅkanti** suvaṇṇatārakam. “**Keḷāpayitunti** ito cito ca sañcārantehi āmasitum vaṭṭatī”ti **mahā-aṭṭhakathāyam** vuttam. **Kacavameva haritum vaṭṭatī**ti cetiyagopakā vā bhikkhū hontu aññe vā, hatthenapi puñchitvā kacavaram apanetum vaṭṭati, malampī pamajjitum vaṭṭatiyeva.

Ārakūḷalohanti kittimaloham. Tīṇi hi kittimalohāni kamsaloham, vaṭṭaloham, ārakūḷanti. Tattha tiputambe missetvā kataṃ **kamsaloham**, sīsataṃbe missetvā kataṃ **vaṭṭaloham**, pakatirasatambe¹ missetvā kataṃ **ārakūḷam**. Teneva taṃkaraṇena nibbattattā “kittimalohan”ti vuccati. “Jātarūpagatikamevāti vuttattā ārakūḷam suvaṇṇasadisameva āmasitum na vaṭṭati, aññam pana vaṭṭatī”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. Keci pana “ārakūḷam anāmasitabbato jātarūpagatikamevāti vuttam, tasmā ubhayampi jātarūpaṃ viya āmasitum na vaṭṭatī”ti vadanti. Paṭhamam vuttoyeva ca attho **gaṇṭhipadakārehi** adhippeto. **Paṭijaggitum vaṭṭatī**ti senāsanapaṭibaddhattā vuttam.

Sāmikānam pesetabbanti sāmikānam sāsanam pesetabbanam. **Bhinditvā**ti hatthena aggahetvā aññena yena kenaci bhinditvā. **Bherisaṅghātoti** saṅghaṭṭitacammabheri. **Vīṇasaṅghātoti** saṅghaṭṭitacammavīṇā. Cammavinaddhānam bherivīṇānametaṃ adhivacanam. **Tucchapokkharanti** avinaddhacammaṃ bheripokkharam vīṇāpokkharāṇca. **Āropitacammanti** bheri-ādīnam vinaddhanatthāya mukhavaṭṭiyam āropitacammaṃ tato uddharitvā visum ṭhapitacammaṇca. **Onahitum vāti** bheripokkharādīni cammam āropetvā vinandhitum². **Onahāpetum vāti** tatheva aññehi vinandhāpetum. **Pārājikappahonakakāleti** akuthitakāle.

1. Rasakatambe (Syā)

2. Vinaddhitum (Syā, Ka)

282. Saṅkamādi bhūmigatikattā na kāyapaṭibaddhaṭṭhāniyanti dukkaṭaṃ vuttaṃ. **Ekaṭadikasaṅkamoti** khuddakasetu. **Sakaṭamaggasaṅkamoti** sakaṭamaggabhūto mahāsetu. **Ṭhānā cāletunti rajjum** ṭhānā cāletum. **Paṭicchādetabbāti** apanetabbā. Manussitthī, itthisaññitā, kāyasaṃsaggarāgo, tena rāgena vāyāmo, hatthaggaḥādisamāpajjananti imānettha pañca aṅgāni.

Kāyasaṃsaggasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Duṭṭhullavācāsikkhāpadavaṇṇanā

283. Tatiye uttarapadalopena chinna-ottappā “chinnikā”ti vuttāti āha “chinnikāti chinna-ottappā”ti.

285. **Yathā yuvā yuvatinti** etena obhāsenā nirāsaṅkabhāvaṃ dasseti. **Methunupasañhitāhīti** idam duṭṭhullavācāya sikkhāpattalakkhaṇadassanaṃ. **Itthilakkhaṇenāti** vuttamattham vivaritum¹ “**subhalakkhaṇenā**”ti vuttam. **Na tāva sīsam etīti** “itthilakkhaṇena samannāgatāsī”ti-ādīnā vaṇṇabhaṇanaṃ saṃghādisesāpattijanakaṃ hutvā matthakaṃ na pāpuṇāti. Vaṇṇabhaṇanañhi yenākārena bhaṇantassa saṃghādiseso hoti, tenākārena bhaṇantassa sikkhāpattam nāma hoti. “Itthilakkhaṇena samannāgatāsīti-ādikaṃ pana duṭṭhullavācassādarāgavasena bhaṇantassa dukkaṭaṃ”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam.

Ekādasahi padehi aghaṭṭite sīsam na etīti “animittāsī”ti-ādīhi ekādasahi padehi aghaṭṭite avaṇṇabhaṇanaṃ sīsam na eti, avaṇṇabhaṇanaṃ nāma na hotīti vuttam hoti. **Ghaṭṭitepīti** ekādasahi padehi avaṇṇabhaṇane ghaṭṭitepi. **Imehi tīhi ghaṭṭiteyeva saṃghādisesoti** “sikharaṇī”ti-ādīhi tīhiyeva padehi avaṇṇabhaṇane ghaṭṭiteyeva saṃghādiseso passāvamaggassa niyatavacanattā accoḷārikattā ca. **Animittāsīti-ādīhi** pana aṭṭhahi padehi ghaṭṭite kevalam

1. Visasetum (Syā)

vikāravūpasamenāti adhippāyo. Bhisakkassa kammaṃ tena vidhātābato, tenāha “**anuññātattā**”ti. **Nagaraparikkhārehī**ti nagaraṃ parivāretvā rakkhaṇakehi. Āvāṭaparikkhepo¹ parikhā uddāpo pākāro esikā paligho pākāramatthakamaṇḍalanti satta nagaraparikkhārāti vadanti.

Setaparikkhāroti suvisuddhasīlāṅkāro. Ariyamaggo hi idha “ratho”ti adhippeto. Tassa ca sammāvācādayo alaṅkāraṭṭhena “parikkhāro”ti vuttā.

Cakkavīriyoti vīriyacakko. **Jīvaparikkhārāti** jīvitassa pavattikāraṇāni.

Samudānetabbāti sammā uddham uddham ānetabbā pariyesitabbā.

Parivāropi hoti antarāyānaṃ parito vāraṇato, tenāha “**jīvita -pa-rakkhaṇato**”ti. Tattha **antaranti** vivaraṃ, okāsoti attho. **Rakkhaṇatoti** verikānaṃ antaraṃ adatvā attano sāmīnaṃ parivāretvā ṭhitasevakā viya rakkhaṇato. **Assāti** jīvitassa. **Kāraṇabhāvato**ti cirappavattiyā kāraṇabhāvato. Rasāyanabhūtañhi bhesajjaṃ sucirampi kālaṃ jīvitaṃ pavattetiyeva.

291. **Upacāreti** yattha ṭhito viññāpetuṃ sakkoti, tādise. Kāmo ceva hetu ca pāricariyā ca attho. **Sesaṃ byañjananti**-ādīsu pāliyaṃ “attakāmaṃ”ti padaṃ uddharitvā attano kāmaṃ, attano hetuṃ, attano adhippāyaṃ, attano pāricariyanti cattāro atthā padabhājane vuttā. Tesu paṭhame atthavikappe kāmo ca hetu ca pāricariyā ca attho, sesaṃ adhippāyapadamekaṃ byañjanaṃ paṭhamaviggahahe tadatthassa asambhavabhāvato² niratthakattā. Dutiye pana atthavikappe adhippāyo ca pāricariyā ca attho, kāmo ca hetu cāti sesaṃ padadvayaṃ byañjanaṃ tesam tattha atthābhāvatoṭi evaṃ cattāri padāni dvinnaṃ viggahānaṃ vasena yojitānīti keci vadanti. **Gaṇṭhipade** ca ayamevattho vutto. **Cūlamajjhimamahāgaṇṭhipadesu** pana “paṭhamasmiṃ atthavikappe kāmo ca hetu ca pāricariyā ca adhippāyattho, sesaṃ methunadhammasaṅkhātena kāmenāti-ādi viggahavākyaṃ akkharavivaraṇamattato byañjanamattaṃ. Dutiye atthavikappe adhippāyo ca pāricariyā ca adhippāyattho, sesaṃ attanā kāmitā icchitāti-ādi viggahavākyaṃ akkharavivaraṇamattato byañjanamattan”ti evamattho

1. Āvāṭagechaparikkhepo (Syā)

2. Asambhavato (Syā)

vutto. “Byañjane ādaraṃ akatvā”ti vacanato ayamevattho idha yuttataroti viññāyati. **Byañjane ādaraṃ akatvāti** iminā hi aṭṭhakathāyaṃ vuttaviggahasena byañjane ādaraṃ akatvāti ayamattho dīpito.

Idāni yathāvuttamevatthaṃ padabhājanena saṃsanditvā dassetuṃ “**attano kāmaṃ attano hetuṃ attano pāricariyanti hi vutte jānissanti paṇḍitā**”ti-ādi āraddhaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—“attano hetuṃ”ti vutte attano atthāyāti ayamattho viññāyati. “Attano kāmaṃ attano pāricariyan”ti ca vutte kāmena pāricariyāti ayamattho viññāyati. Tasmā attano kāmaṃ attano hetuṃ attano pāricariyanti imehi tīhi padehi attano atthāya kāmena pāricariyā attakāmapāricariyāti ayamatthavikappo vuttoti viññū jānissanti. “Attano adhippāyan”ti vutte pana adhippāyasaddassa kāmitasaddena samānatthabhāvato attano pāricariyanti imassa ca ubhayaviggahasāmaññato attano icchitakāmitatṭhena attakāmapāricariyāti ayamatthavikappo dvīhi padehi dassitoti viññū jānissantīti.

Etadagganti esā aggā. Duṭṭhullavācāsikkāpade kiñcāpi methunayācanaṃ āgataṃ, tathāpi taṃ duṭṭhullavācassādarāgavasena vuttaṃ, idha pana attano methunassādarāgavasenāti ayaṃ viseso. **Vinītavatthūsu** “tena hi bhagini aggadānaṃ dehi”ti idaṃ attano atthāya vuttanti veditabbaṃ. Manussitthī, itthisaññitā, attakāmapāricariyāya rāgo, tena rāgena vaṇṇabhaṇanaṃ, taṅkhaṇavijānananti imānettha pañca aṅgāni.

Attakāmapāricariyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā

296. Pañcame paṇḍitassa bhāvo **paṇḍiccaṃ**, ñāṇassetam adhivacanaṃ. **Gatimantāti** ñāṇagatiyā samannāgatā. **Paṇḍitāti** iminā sabhāvāññāna samannāgatatā vuttā, **byattāti** iminā itthikattabbesu visāradapaññāya. Tenāha “**upāyaññū visāradā**”ti. **Medhāvinīti** ṭhānuppattipaññāsankhātāya tasmim tasmim atthakicce upaṭṭhite ṭhānaso taṅkhaṇe

eva uppajjanapaññāya samannāgatā. Tenāha ‘**diṭṭham diṭṭham karoti**’ti. **Chekā**ti yāgubhattasampādanādīsu nipuṇā. **Uṭṭhānavīriyasampannā**ti kāyikena vīriyena samannāgatā, yathā aññā kusītā nisinnatṭhāne nisinnāva honti, ṭhitatṭhāne ṭhitāva, evaṃ ahutvā vipphārikena cittena sabbakiccam nippādetīti vuttam hoti. **Kumārikāyā**ti nimittatthe bhummam, hetumhi vā karaṇavacanam. Tenāha “**kumārikāya kāraṇā**”ti. Āvahanam **āvāho**, pariggahabhāvena dārikāya gaṇhāpanam, tathā dāpanam **vivāho**. Tenāha “**dārakassā**”ti-ādi.

297-298. Bhattapācanam sandhāya **randhāpanam** vuttam, yassa kassaci pācanam sandhāya **pacāpanam** vuttam. Duṭṭhum¹ kulam gatā duggatāti imamattham dassento “**yattha vā gatā**”ti-ādimāha. Āharaṇam **āhāro**. **Na upāhaṭanti** na dinnam. **Kayo** gahaṇam, **vikkayo** dānam. Tadubhayaṃ saṅgaṇhitvā “**voḥāro**”ti vuttam. **Maṇḍitapasādhitoti** ettha bāhirupakaraṇena alaṅkaraṇam **maṇḍanam**, ajjhattikānam kesādīnamyeva saṅghapanam **pasādhanam**.

300. “Abbhutam kātum na vaṭṭatī”ti iminā dukkaṭam hotīti dīpeti. “**Parājiteṇa dātabban**”ti vuttatā adento dhuranikkhepena kāretabbo. Acirakāle adhikāro etassa atthīti **acirakālādhikārikam**, sañcarittam. “Acirakālācārikan”ti vā pāṭho, acirakāle ācāro ajjhācāro etassāti **acirakālācārikam**.

Kiñcāpi ehibhikkhūpasampannā ceva saraṇagamanūpasampannā ca sañcarittādipaṇṇattivajjam āpattim āpajjanti, tesam pana na sabbakālikattā te vajjetvā sabbakālānurūpam tantim ṭhapento bhagavā idhāpi ña tticatuttheneva kammaṇa upasampannam bhikkhum dassetum “**tatra yvāyam bhikkhu -pa- ayam imasmim atthe adhippeto bhikkhū**”ti padabhājanam āha, na pana nesam sañcarittādi-āpajjane abhabbhāvato. Khīṇāsavāpi hi appasutā kiñcāpi lokavajjam nāpajjanti, paṇṇattiyam pana akovidattā vihārakāram kuṭikāram sahāgāram sahaseyyanti evarūpā kāyadvāre āpattiyō āpajjanti, sañcarittam padasodhammam uttarichappañcavācam bhūtārocananti evarūpā

1. Duṭṭham (Syā)

vacīdvāre āpattiyo āpajjanti, upanikkhattasādiyanavasena manodvāre rūpiyapaṭiggahaṇāpattiṃ āpajjanti.

301. Sañcaraṇaṃ sañcaro, so etassa atthīti sañcarī, tassa bhāvo **sañcarittaṃ**. Tenāha “**sañcaraṇabhāvan**”ti itthipurisānaṃ antare sañcaraṇabhāvanti attho. **Jāyattane jārattaneti** ca nimittatthe bhummaṃ, jāyabhāvatthaṃ jārabhāvatthanti vuttaṃ hoti. **Jāyabhāveti** bhariyabhāvāya. **Jārabhāveti** sāmikabhāvāya. Kiñcāpi imassa padabhājane “jārī bhavissasī”ti itthiliṅgavasena padabhājanaṃ vuttaṃ, jārattaneti pana niddesassa ubhayaliṅgasādhāraṇattā purisaliṅgavasenapi yojetvā atthaṃ dassento “**itthiyā matim purisassa ārocento jārattane ārocetī**”ti-ādimāha. Ettha hi “jāro bhavissasī”ti itthiyā matim purisassa ārocento jārattane āroceti nāma. Pāḷiyam pana itthiliṅgavaseneva yojanā katā, tadanusārena purisaliṅgavasenapi sakkā yojetunti.

Idāni pāḷiyam vuttanayenapi atthaṃ dassento “**apicā**”ti-ādimāha. **Pati bhavissasīti** vuttamevatthaṃ “sāmiko bhavissasī”ti pariyāyavacanena visesetvā dasseti. Idañca jārattaneti niddesassa ubhayaliṅgasādhāraṇattā vuttaṃ. **Muhuttikā bhavissasīti** asāmikaṃ sandhāya vuttaṃ, **jārī bhavissasīti** sasāmikaṃ sandhāya. **Antamaso taṅkhaṇikāyapīti** idaṃ nidassanamattanti āha “**etenevupāyenā**”ti-ādi.

303. **Serivihāranti** sacchandacāraṃ. **Attano vasanti** attano āṇaṃ. **Gottanti** gotamagottādikaṃ gottaṃ. **Dhammoti** paṇḍaraṅgaparibbājakādīnaṃ, tesam tesam vā kulānaṃ dhammo. Gottavantesu gottasaddo, dhammacārīsu ca dhammasaddo vattatīti āha “**sagottehī**”ti-ādi. Tattha **sagottehīti** samānagottehi, ekavaṃsajātehīti attho. **Sahadhammikehīti** ekassa satthusāsane sahacaritabbadhammehi, samānakuladhammehi vā. Tenevāha “**ekam satthāran**”ti-ādi. Tattha “ekam satthāraṃ uddissa pabbajitehī”ti iminā paṇḍaraṅgaparibbājakādayo vuttā. **Ekagaṇapariyāpannehīti** mālākārādi-ekagaṇapariyāpannehi.

Sasāmikā **sārakkhā**. Yassā gamane raññā daṇḍo ṭhapito, sā **saparidaṇḍā**. **Pacchimānaṃ dvinnanti** sārakkhasaparidaṇḍānaṃ micchācāro hoti tāsāṃ sasāmikabhāvato. **Na itarāsanti** itarāsāṃ māturakkhitādīnaṃ aṭṭhannaṃ purisantaragamane natthi micchācāro tāsāṃ asāmikabhāvato. Yā hi sāmikassa santakaṃ phassaṃ thenetvā paresāṃ abhiratiṃ uppādentī, tāsāṃ micchācāro, na ca mātādayo tāsāṃ phasse issarā. Mātādayo hi na attanā¹ phassānubhavanattham tā rakkhanti, kevalam anācāraṃ nisedhentā purisantaragamanam tāsāṃ vārentī. Purisassa pana etāsu aṭṭhasupi hotiyeva micchācāro mātādīhi yathā purisena saddhiṃ saṃvāsāṃ na kappeti, tathā rakkhitattā paresāṃ rakkhitagopitaṃ phassaṃ thenetvā phuṭṭhabhāvato.

Dhanena kītāti bhariyabhāvattham dhanena kītā. Tenāha “**yasmā panā**”ti-ādi. **Bhogenāti** bhogahetu. Bhogatthañhi vasantī “bhogavāsīnī”ti vuccati. **Labhitvāti** yo nam vāseti, tassa hatthato labhitvā. Udakapattam āmasitvā gahitā **odapattakinī**. Tenāha “**ubhinnan**”ti-ādi. **Dhajena āhaṭāti** ettha dhajayogato senāva dhajasaddena vuttā, ussitaddhajāya senāya āhaṭāti vuttam hoti. Tenāha “**ussitaddhajāyā**”ti-ādi.

305. **Bahiddhā vimaṭṭham nāma hotīti** aññattha ārocitaṃ nāma hoti. **Tam kiriyaṃ sampādessatīti** tassā ārocetvā tam kiccaṃ sampādetu vā mā vā, tamkiriyaṃsampādane योगyataṃ sandhāya vuttam. Dārakaṃ dārīkañca ajānāpetvā tesāṃ mātāpitu-ādīhi mātāpitu-ādīnaṃyeva santikaṃ sāsane pesitepi haraṇavīmaṃsanapaccāharaṇasankhātāya tivaṅgasampattiyā saṃghādiseso hotiyevāti daṭṭhabbam. Yam uddissa sāsanaṃ pesitaṃ, tamyeva sandhāya tassā mātu-ādīnaṃ ārocite vatthuno ekattā mātu-ādayopi khettamevāti khettameva otiṇṇabhāvaṃ dassetuṃ “**buddham paccakkhāmi**”ti-ādi udāhaṭam. **Iminā sametīti** etthāyamadhippāyo—yathā sayam anārocetvā aññena antevāsi-ādīnā ārocāpentassa visanketo natthi, evam tassā

1. Attano (Syā)

sayam anārocetvā ārocanattham mātu-ādīnam vadantassapi natthi
visaṅketoti. Gharam nayatīti **gharaṇī**. **Mūlaṭṭhānañca vassenā**ti ettha
purisassa mātu-ādayo sāsana pesane mūlabhūtattā “mūlaṭṭhā”ti vuccanti.
Dhaturakkhitāya mātā bhikkhum paṇṇatīti ettha attano vā dhītu santikam
“itthannāmassa bhariyā hotū”ti bhikkhum paṇṇati, purisassa vā santikam¹
“mama dhītā itthannāmassa bhariyā hotū”ti paṇṇatīti gahetabban. Esa nayo
sesesupi. **Pubbe vuttanayattā**ti paṭhamasamghādisese vuttanayattā.

338. **Ettova pakkamatī**ti puna āgantvā āṇāpakassa anārocetvā tatoyeva
pakkamati. **Aññena karaṇīyenā**ti gamanahetuvisuddhidassanattam vuttam.
Teneva pana karaṇīyena gantvāpi kiñci anārocento **na vīmaṇsati** nāma.
Anabhinanditvāti idam tathā paṭipajjamānam sandhāya vuttam. Satipi
abhinandane sāsanaṃ anārocento pana **na vīmaṇsati** nāma. **Tatiyapade**
vuttanayenāti “so tassā vacanaṃ anabhinanditvā”ti-ādīnā vuttanayena.
Vatthugaṇanāyāti sambahulānaṃ itthipurisānaṃ samabhāve sati dvinnam
dvinnam itthipurisavatthūnaṃ gaṇanāya. Sace pana ekato adhikā honti,
adhikānaṃ gaṇanāya āpattibhedo veditabbo.

339-340. Pāḷiyam catutthavāre asatipi “gacchanto na sampādeti
āgacchanto visamvādeti, anāpattī”ti idam atthato āpannamevāti katvā vuttam
“**catutthe anāpattī**”ti. **Kārukānanti** vaḍḍhakī-ādīnam. Tacchaka-
ayokāratantavāyara jakanhāpitakā pañca kāravo “kārukā”ti vuccanti.
Evarūpena -pa- anāpattīti tādisam gihiveyyāvaccampi na hotīti katvā
vuttam.

Kāyato samuṭṭhātīti paṇṇattim vā alamvacanīyabhāvaṃ vā ajānantassa
kāyato samuṭṭhātī. **Vācato samuṭṭhātī**ti etthāpi eseva nayo. **Kāyavācato**
samuṭṭhātīti paṇṇattim jānitvā alamvacanīyabhāvaṃ ajānantassapi
kāyavācato samuṭṭhātīti veditabban. **Alamvacanīyā hontī**
desacārittavasena paṇṇadānādīnā pariccattā honti.

1. Purisassa vā tassa ñātakānaṃ vā santikam (Syā)

Paṇṇattim̐ pana jānitvāti ettha alaṃvacanīyabhāvaṃ vāti ca daṭṭhabbāṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ “tadubhayaṃ pana jānitvā etheva tīhi nayehi samāpajantassa tāneva tīṇi tadubhayaajānanacittena sacittakāṇi hontī”ti vuttāṃ. Tasmā **paṇṇattijānanacittenā**ti etthāpi tadubhayaajānanāṃ vattabbāṃ. Bhikkhum̐ ajānāpetvā attano adhippāyaṃ paṇṇe likhitvā dinnāṃ harantassapi āpatti hoti, imassa sikkhāpadassa acittakattāti na gahetabbāṃ. Pāḷiyaṃ pana “ārocetī”ti vuttattā aṭṭhakathāyaṃ ca tattha tattha ārocasseva dassitattā kāyena vā vācāya vā ārocentasseva āpatti hotīti gahetabbāṃ.

341. **Duṭṭhullādīsūpīti ādi**-saddena sañcarittampi saṅgaṇhāti. Ettha pana kiñcāpi itthī nāma manussitthī, na yakkhī, na petī, na tiracchānagatā, puriso nāma manussapuriso, na yakkhoti-ādi na vuttāṃ, tathāpi manussajātikāva itthipurisā idha adhippetā. Tasmā yesu sañcarittāṃ samāpajati, tesāṃ manussajātikatā, na nālaṃvacanīyatā, paṭiggahaṇavīmaṃsanapaccāharaṇānīti imānettha pañcaṅgāni.

Sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kuṭikārasikkhāpadavaṇṇanā

342. Chaṭṭhe **ettakenā**ti ettakena dāru-ādinā. **Aparicchinnappamāṇāyoti** aparicchinnadāru-ādippamāṇāyo, **mūlacchejjāya purisaṃ yācitum̐ na vaṭṭatīti** parasantakabhāvato mocetvā attanoyeva santakāṃ katvā yācitum̐ na vaṭṭati. Evaṃ mūlacchejjāya aññātaka-appavāritatṭhānato yācantassa aññātakaviññattiyā dukkaṭaṃ. Dāsaṃ attano atthāya sādīyantassapi dukkaṭameva “dāsīdāsapaṭiggahaṇā paṭivirato hotī”ti² vacanato. Ñātakapavāritatṭhānato pana dāsaṃ mūlacchejjāya yācantassa sādīyanavasena dukkaṭaṃ. **Sakakammaṃ na yācitabbāti** pāṇātipātasikkhāpadarakkhaṇatthaṃ vuttāṃ. **Aniyametvāpi na yācitabbāti** manussānaṃ aññathā gāhassapi sambhavato vuttāṃ, suddhacittena pana hatthakammaṃ yācantassa āpatti nāma natthi.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 133 piṭṭhe.

2. Dī 1. 5, 60 piṭṭhesu.

Sabbakappiyabhāvadīpanatthanti sabbaso kappiyabhāvadīpanattham. **Mūlaṃ dethāti vattum vaṭṭatī** yasmā mūlaṃ dassāmāti tehi paṭhamam vuttattā viññatti na hoti, yasmā ca mūlanti bhaṇitam sāmāñnavacanato akappiyavacanam na hoti, tasmā mūlaṃ dethāti vattum vaṭṭati.

Anajjhāvutthakanti apariggahitam. **Akappiyakahāpaṇādi na dātabbanti** kiñcāpi akappiyakahāpaṇādim asādiyantena kappiyavohārato dātum vaṭṭati, tathāpi sārupam na hoti. Manussā ca etassa santakam kiñci atthīti viheṭhetabbam maññantīti akappiyakahāpaṇādidānam paṭikkhittam. **Tatheva pācētvā** hatthakammavaseneva pācētvā. “Kim bhante”ti ettakepi pucchite yadathāya pavitṭho, tam kathetum vaṭṭati pucchitapañhattā.

Vattanti cārittam, āpatti pana na hotīti adhippāyo. Kappiyam kārapētvā paṭiggahetabbānīti sākhāya laggarajasmim patte patitepi sākhām chinditvā khāditukāmatāyapi sati sukhaparibhogattham vuttam. “**Nadim vā -pa-āharā**”ti **vattum vaṭṭatīti** apariggahitattā vuttam. **Gehato -pa-paribhuñjitabbanti** pariggahita-udakattā viññattiyā dukkaṭam hotīti adhippāyo. **Alajjīhi -pa- na kāretabbanti** idam uttaribhaṅgādihikārattā ajjhoharaṇīyam sandhāya vuttam. Bāhiraparibhogesu pana alajjīhipi hatthakammam kāretum vaṭṭatīti.

Goṇam pana -pa- āharāpetum na vaṭṭatīti attano atthāya mūlacchejjasena āharāpetum na vaṭṭati. **Āharāpentassa dukkaṭanti** aññātakaviññattiyā dukkaṭam. Attano atthāya sādiyanepi dukkaṭameva “hatthigavāssavaḷavapaṭiggahaṇā paṭivirato hotī”ti¹ vuttattā. Tenevāha “**ñātakapavāritatṭhānatopi mūlacchejjāya yācituram na vaṭṭatī**”ti. **Rakkhitvāti** yathā corā na haranti, evam rakkhitvā. **Jaggitvāti** tiṇadānādīhi jaggitvā. **Na sampatichhitabbanti** attano atthāya goṇe sādiyanassa paṭikkhittattā vuttam.

Sakaṭam dethāti -pa- vaṭṭatīti mūlacchejjasena sakaṭam dethāti vattum na vaṭṭati. **Tāvakālikam vaṭṭatīti** tāvakālikam katvā sabbattha yācituram vaṭṭati. Valli-ādīsu ca parapariggahitesu eseva nayoti

yojetabbarā. **Garubhaṇḍappahonakesuyeva ca valli-ādisūti** ettha **ādi**-saddena veḷumuñjapabbajatiṇamattikānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Yaṃ pana vatthivasena appaṃ hutvā agghavasena mahantaṃ haritālahiṅgulakādi, taṃ garubhaṇḍaṃ appahontampi yācituṃ na vaṭṭatīti vadanti.

Sāti viññattiṃ parāmasati. Sā ca idha parikathādinā yena kenaci adhippāyaviññāpanaṃ viññattīti gahetabbā. Tenāha “**sabbena sabbā**”ti, sabbappakārenāti attho. Tena “parikathādivasenapi viññāpanaṃ na vaṭṭatī”ti dīpeti. Parikathobhāsanimittakammampi hi cīvarapiṇḍapātesu dvīsu paccayesu na vaṭṭati. Idāni senāsanapaccaye adhippetāṃ viññattiṃ parikathādīhi visesetvā dassento “**āhara dehīti viññattimattameva na vaṭṭatī**”ti āha. **Parikathobhāsanimittakammāni vaṭṭantīti** ettha **parikathā** nāma pariyāyena kathanāṃ ‘bhikkhusaṃghassa senāsaṇaṃ sambādhāna’ti-ādivacanaṃ. **Obhāso** nāma ujukameva akathetvā yathā adhippāyo vibhūto hoti, evaṃ obhāsaṇaṃ, ‘upāsakā tumhe kuhiṃ vasathāti, pāsāde bhanteti, bhikkhūnaṃ pana upāsakā pāsādo na vaṭṭatī’ti-ādivacanaṃ. **Nimittakammaṃ** nāma paccaye uddissa yathā adhippāyo viññāyati, evaṃ nimittakammaṃ, senāsanatthaṃ bhūmiparikammādīni karontassa “kiṃ bhante karosi, ko kārāpetī”ti vutte “na kocī”ti-ādivacanaṃ.

Idāni gilānapaccaye viññatti-ādikaṃ sabbampi vaṭṭatīti dassento āha “**gilānapaccaye panā**”ti-ādi. Tathā uppannaṃ pana bhesajjaṃ roge vūpasante paribhuñjituṃ vaṭṭati, na vaṭṭatīti? Tattha vinayadharā “bhagavatā rogasīsenā paribhogassa dvāraṃ dinnāṃ, tasmā arogakālepi paribhuñjituṃ vaṭṭati, āpatti na hotī”ti vadanti. Suttantikā pana “kiñcāpi āpatti na hoti, ājīvaṃ pana kopeti, tasmā sallekhappaṭipattiyāṃ ṭhitassa na vaṭṭati, sallekhaṃ kopeti”ti vadanti. **Ukkamantīti** apagacchanti.

344. Maṇi kaṇṭhe assāti **maṇikaṇṭho**, maṇinā upalakkhito vā kaṇṭho assāti **maṇikaṇṭho**ti majjhapaḍalopīsamāso daṭṭhabbo. **Devavaṇṇanti** devattabhāvaṃ. **Pasannākāranti** pasannehi kātābbakiccaṃ, kāyaveyyāvaccasaṅkhātāṃ upaṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Maṇiyācanāya tassa

anāgamanena attano vaḍḍhi hotīti vuttaṃ “maṇinā me attho”ti,
mantapadanīhārena vā tathā vuttanti daṭṭhabbāṃ.

345. **Vattamānasamīpeti** vattamānassa samīpe atīte. **Evam vattum labbhatīti** “āgatosī”ti vattabbe vattamānasamīpattā “āgacchasi”ti evam vattamānavohārena vattum labbhati. Lakkhaṇaṃ panettha saddasatthānusārato veditabbaṃ. **So eva nayoti** “āgatomhī”ti vattabbe “āgacchāmī”ti ayampi vattamānasamīpe vattamānavohāroti dasseti.

348-349. Yasmā pana na sakkā kevalaṃ yācanāya kiñci kātum, tasmā “sayam yācitatehi upakaraṇehī”ti adhippāyattho vutto. Uddhammukhaṃ littā **ullittā**, adhomukhaṃ littā **avalittā**. Yasmā pana uddhammukhaṃ limpantā yebhuyyena anto limpanti, adhomukhaṃ limpantā ca bahi, tasmā vuttaṃ “**ullittāti antolittā, avalittāti bahilittā**”ti. Tattha **ullittā** nāma ṭhapetvā tulāpiṭṭhasaṅghātavātapānadhūmachiddādibhedam alepokāsam avasese lopokāse kuṭṭehi saddhim ghaṭetvā chadanassa anto sudhāya vā mattikāya vā littā. **Avalittā** nāma vuttanayeneva chadanassa bahi littā. **Ullittāavalittā** nāma tatheva chadanassa anto ca bahi ca littā.

Byañjanam sametīti “kārayamānenā”ti hetukattuvasena uddiṭṭhapadassa “kārapentenā”ti hetukattuvaseneva niddesassa katattā byañjanam sameti. Yadi evam “karonto vā kārapento vā”ti kasmā tassa padabhājanam vuttanti āha “**yasmā panā**”ti-ādi. “Attanā vipakataṃ parehi pariyoṣāpetī”ti-ādivacanato “**karontenapi idha vuttanayeneva paṭipajjitabban**”ti vuttaṃ. Tattha **idha vuttanayenevāti** imasmim sikkhāpade vuttanayeneva. **Ubhopedeti** kārakakārāpakā. **Kārayamānenāti imināva padena saṅgahitāti** katham saṅgahitā. Na hi kārayamāno karonto nāma hoti, evam panettha adhippāyo veditabbo—yasmā karontenapi kārayamānenapi idha vuttanayeneva paṭipajjitabbaṃ, tasmā kārayamānena evam paṭipajjitabbanti vutte pageva karontenāti idam atthato āgatamevāti “kārayamānenā”ti bhagavatā vuttaṃ. Tato “kārayamānenā”ti vutte sāmattihiyato labbhamānopi attho teneva saṅgahito nāma hotīti.

Byañjanam vilomitam bhaveyyati yasmā “kārayamānenā”ti imassa “karontenā”ti idaṃ pariyāyavacanam na hoti, tasmā karontena vā kārāpentena vāti padatthavasena niddese kate byañjanam viruddham bhaveyyati adhippāyo. **Atthamattamevati** padatthato sāmattihiyato ca labbhamānam atthamattameva.

Uddeso uddisitabbo. **Abbohārikanti** appamāṇam. “Āyāmato ca vitthārato cā”ti avatvā vikappatthassa **vā**-saddassa vuttattā ekatobhāgena vaḍḍhitepi āpattiyevāti dassento “**yo panā**”ti-ādimāha. **Tihatthāti** vaḍḍhakīhatthena tihatthā. **Pamāṇayutto mañcoti** pakatividatthiyā navavidatthippamāṇo mañco. **Pamāṇikā kāretabbāti** ukkaṭṭhappamāṇam sandhāya vuttattā ukkaṭṭhappamāṇayuttāva kuṭi adesitavatthukā na vaṭṭati, pamāṇato pana ūnatarā adesitavatthukāpi vaṭṭatīti kassaci sandeho siyāti taṃnivattanattham “**pamāṇato ūnatarampī**”ti-ādi vuttam. Tattha **pamāṇato ūnataranti** pāliyam vuttappamāṇato ūnataram. Pacchimena pamāṇena catuhatthato ūnatarā kuṭi nāma na hotīti catuhatthato paṭṭhāya kuṭilakkhaṇappattam kuṭim dassetuṃ “**catuhattham pañcahatthampī**”ti vuttam. **Kalalalepoti** kenaci silesena katalepo, tambamattikādikalalalepo vā. **Alepo evāti** abbohārikāyevāti adhippāyo. **Piṭṭhasaṅghāto** dvārabāhā. **Oloketvāpīti** apaloketvāpi, apalokanakammavasenapi kātuṃ vaṭṭatīti adhippāyo.

353. Yathā sīhādīnam gocarāya pakkamantānam nibaddhagamanamaggo na vaṭṭati, evaṃ hatthīnampi nibaddhagamanamaggo na vaḍḍati. **Etesanti** sīhādīnam. **Cāribhūmīti** gocarabhūmi. **Na gahitāti** na vāritāti adhippāyo. **Ārogyatthāyāti** nirupaddavatthāya. **Sesānīti** pubbaṇṇanissitādīni. **Pubbaṇṇanissitanti** ettha pubbaṇṇaviruhanaṭṭhānam pubbaṇṇasaddena gahitam. Tenāha “**sattannam dhaññānam -pa- thitan**”ti. Abhihananti etthāti **abbhāghatam**. “Verigharan”ti vuttamevattham vibhāvetuṃ “**corānam māraṇatthāya katan**”ti vuttam. **Dhammagandhikāti** hatthapādādichindanagandhikā¹.

1. Dhammagandhikāti hatthapādādichindanagandhikā (Syā)

Āvijjituṃ¹ na sakkā hotīti chindataṭādisambhavato na sakkā hoti āvijjituṃ. **Pācinanti²** kuṭivattthusāmantā cinitabba-adhiṭṭhānaṃ. Kiñcāpi idha pubbapayogasahapayogānaṃ adinnādāne viya viseso natthi, tathāpi tesam vibhāgena dassanaṃ chinditvā puna kātabbāti ettha kuṭiyā bhedanaparicchedadassanatthaṃ kataṃ. **Tadatthāyāti** tacchanatthāya. **Evaṃ katanti** adesitavattthum pamāṇāṭikkantaṃ vā kataṃ. Dārunā kataṃ kuṭṭaṃ etthāti **dārukuṭṭikā**, kuṭi. **Silākuṭṭikanti**-ādīsupi eseva nayo. **Paṇṇasālanti** bahi paṇṇehi chādetabbaṃ ullittāvalittaṃ kuṭimeva vadati. Tenevāha “**sabhitticchadanaṃ limpissāmi**”ti.

Antolepeneva niṭṭhāpetukāmaṃ sandhāya “**antolepe vā**”ti-ādi vuttaṃ. **Bahilepe vāti** etthāpi eseva nayo. Tasmim dvārabaddhe vā vātapāne vā ṭhapiteti yojetabbaṃ. **Tassokāsanti** tassa dvārabaddhassa vā vātapānassa vā okāsaṃ. **Puna vadḍhetvā vāti** pubbeva ṭhapitokāsaṃ khuddakaṃ ce, bhedanena puna vadḍhetvā. **Lepo na ghaṭiyatīti** pubbe dinnalepo dvārabaddhena vā vātapānena vā saddhim na ghaṭiyati, ekābaddhaṃ hutvā na tiṭṭhatīti vuttaṃ hoti. **Tanti** dvārabaddhaṃ vā vātapānaṃ vā. **Paṭhamameva saṃghādisesoti** lepakiccassa niṭṭhitattā dvārabaddhaṃ vā vātapānaṃ vā ṭhapanato pubbeveva saṃghādiseso. **Aṭṭhaṅgulamattena appattacchadanaṃ katvāti** ettha evaṃ me āpatti na siyāti bhittiyam vā chadane vā ekaṅgulamattampi okāsaṃ lepena aghaṭetvā ṭhapeti, vaṭṭatīti vadanti. Mattikākuṭṭameva mattikālepasāṅkhyam gacchatīti āha “**sace mattikāya kuṭṭaṃ karoti, chadanalepena saddhim ghaṭane āpatti**”ti. **Ubhinnaṃ anāpattīti** purimassa lepassa aghaṭitattā dutiyassa attuddesikatāsambhavato ubhinnaṃ anāpatti, tasmā vināpi vattasīsena tena anāṇatto tassa karomīti karoti, ubhinnaṃ anāpattiyeva. Sace tena āṇatto karoti, mūlaṭṭhasseva āpatti.

354. **Chattimsa catukkāni** nāma “bhikkhu kuṭim karoti”ti-ādimhi paṭhamavāre adesitavattthukacatukkaṃ desitavattthukacatukkaṃ pamāṇāṭikkantacatukkaṃ pamāṇikacatukkaṃ adesitavattthukappamāṇāṭikkantacatukkaṃ

1. Āvijjhituṃ (Syā)

2. Pāciraṇti (Syā)

desitavattukappamāṇikacatukkanti cha catukkāni, evaṃ samādisativārādisupi pañcasūti chattimsa. **Āpattibhedadassanattam vuttānī** “sārambhe ce bhikkhu vatthusmim aparikkamane”ti avisesena mātikāya vuttattā sārambha-aparikkamanesupi saṃghādisesova siyāti micchāgāhanivattanattam sārambhe aparikkamane ca dukkaṭam, adesitavattukatāya pamāṇātikantatāya ca saṃghādisesoti evaṃ āpattibhedadassanattam vuttāni.

355-361. “Dvīhi saṃghādisesehī”ti vattabbe vibhattibyattayena ca vacanabyattayena ca **dvinnam saṃghādisesenā**ti vuttanti āha “**dvīhi saṃghādisesehi -pa- attho vedītabbo**”ti. “Aññassa vā dātabbā”ti vuttattā vipakataṃ kuṭim labhitvā attano atthāya karontassapi ādito paṭṭhāya akatattā anāpattiyevāti vadanti. **Apacinitabbā**ti viddhamsetabbā. **Bhūmisamam katvāti** kuṭivatthusamam katvā.

364. **Nahettha lepo ghaṭiyatī**ti chadanalepassa abhāvato vuttam, visumyeva anuññātattā pana sacepi leṇassa anto uparibhāge cittakammādikaraṇattam lepaṃ denti, vaṭṭatiyeva. Lepadānavasena akatā iṭṭhakādiguhā guhā nāmāti **ganṭhipadesu** vuttam. **Ṭiṇehi vā paṇṇehi vā chādītakuṭīkāva vuttāti** “kukkuṭacchikageham vaṭṭatī”ti vatvā “chadanam daṇḍakehī”ti-ādinā puna tam dassentehi ṭiṇapaṇṇacchadanā kuṭīkāva vuttā. **Chadanam daṇḍakehi jālabandham katvāti** chadanam dīghato tiriyato ca ṭhapitadaṇḍakehi jālam viya bandhitvā. **Ogumphetvāti** ṭiṇādim viddhamsetvā. **Bhittilepena saddhim lepe ghaṭīteti** ettha ullittāvalittabhāvassa chadanam sandhāya vuttattā sacepi bhittilepena anathiko hoti, chadanalepe samantato bhittiyā appamattakenapi ghaṭīte bhittilepena vināpi āpattiyevāti vadanti. Upacikāmocanattameva heṭṭhā pāsāṇakuṭṭam katvā tam alimpitvā upari limpati, lepo na ghaṭiyati nāma, **anāpattiyevāti** iminā aṭṭhakathāvacanena tam na sameti. Tattha keci vadanti “bhittim alimpitukāmatāya abhāvato chadanalepe pāsāṇakuṭṭena saddhim ghaṭītepi tattha anāpatti vuttā”ti, tampi na vuttam. “Upacikāmocanattamevā”ti hi vuttattā pāsāṇakuṭṭe puna limpitukāmatāya abhāvoyeva viññāyati, teneva “tam

alimpitvā”ti vuttaṃ. Tasmā “ullittādibhāvo -pa- chadanameva sandhāya vutto”ti idaṃ satipi bhittilepe chadanalepena vinā āpatti na hotīti chadanalepassa padhānabhāvadassanattaraṃ vuttaṃ, na pana bhittilepena vināpi āpatti hotīti dassanattaraṃ vadanti, idameva cettha yuttataranti amhākaṃ khanti. **Etthāti** tiṇakuṭikāya.

Ettha ca tiṇakuṭikāya eva sabbathā anāpattibhāvassa dassanaṃ **parivārapāḷim** ānetvā tiṇakuṭikāya sārambhādipaccayāpi anāpattibhāvo sukkena sakkā sādhetunti kataṃ. Tiṇakuṭikāya ca sabbathā anāpattibhāve sādHITE teneva nayena leṇaguhādīsipi sārambhādipaccayāpi anāpattibhāvo sakkā viññātunti. Teneva “**yaṃ panā**”ti-ādi vuttaṃ. Tathā hi tiṇakuṭikāya sārambhādipaccayāpi anāpattibhāve sādHITE teneva nayena aññassatthāya karontassapi sārambhādipaccayāpi anāpattibhāvo atthato dassitoyeva hoti. Evañca sati bhikkhu samādisitvā pakkamati “kuṭim me karoṭhā”ti, samādisati ca desitavattukā ca hotu anārambhā ca sapaṛikkamanā cāti, tassa kuṭim karonti adesitavattukam sārambham aparikkamanaṃ. “Āpatti kārūkānaṃ tiṇṇaṃ dukkaṭānaṃ”ti pāḷiyam aññassatthāya karontassapi sārambhādipaccayāpi dukkaṭam kasmā vuttanti imaṃ codanaṃ manasi nidhāya “**yaṃ pana -pa- akaraṇapaccayā vuttan**”ti idaṃ vuttaṃ. Ayañhettha adhippāyo—aññassatthāya karontassapi sārambhādipaccayāpi anāpattiyeva. “Āpatti kārūkānaṃ tiṇṇaṃ dukkaṭānaṃ”ti idaṃ pana aññassatthāya karontassa na sārambhādipaccayā āpattidassanattaraṃ vuttaṃ, kiñcarahi yathāsamādiṭṭhāya¹ akaraṇapaccayā āpattidassanattaraṃ. Yasmā bahūsu potthakesu satasodhitasammate ca purāṇapotthake ayameva pāṭhakkamo dissati, tasmā yathādiṭṭhapāṭhānukkamenevettha attho pakāsito. Katthaci potthake pana “kuṭilakkhaṇappattampi kuṭim **-pa-** anāpattī”ti imassānantaraṃ “yaṃ panā”ti-ādi pāṭhaṃ likhanti, evañca sati tattha adhippāyo pākaṭoyeva. **Anāpattīti vatvāti** uposathāgārañca bhavissati, ahañca vasissāmīti-ādīsū vāsāgaratthāya eva aniyamittā anāpattīti vatvā.

1. Yathāsamādiṭṭhāya (Syā, Ka)

Pamāṇātikantakuṭikaraṇalakkhaṇā kiriyāyeva, adesitavatthumūlikāyapi āpattiyā aṅgaṃ hoti pamāṇātikantamūlikāyapi, tadubhayaṃ ekato katvā “kiriyākiriyaṭo”ti vuttaṃ. Vatthum adesaṇṇetvā pamāṇayuttaṃ kuṭim karontassapi vatthum desāṇṇetvā akiriyaṇṇa kuṭikaraṇakiriyaṇṇa ca samuṭṭhānato kiriyākiriyaṭova samuṭṭhātīti veditabbaṃ. **Acittakanti** paṇṇatti-ajānanacittena acittakaṃ. Ullittādīnaṃ aññataratā, heṭṭhimappamaṇasambhavo, adesitavatthutā, pamāṇātikantatā, attuddesikatā, vāsāgaratā, lepagaṭṭanāti imānettha cha vā satta vā aṅgāni.

Kuṭikārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vihārakārasikkhāpadavaṇṇanā

365. Sattame **evamānāmake nagareti** kosambīnāmake. Tassa kira nagarassa āramapokkharāṇī-ādīsū tesu tesu ṭhānesu kosambarukkhāva ussannā ahesum, tasmā kosambīti saṅkhyāṃ agamāsi. Kusumbassa nāma isino assamato avidūre māpittatīti eke. Idaṃ vuttaṃ hoti—kusumbassa isino nivāsabhūmi kosambī, tassa ca avidūre bhavattā nagaraṃ kosambīti saṅkhyāṃ gatanti. **Ghositanāmake** kira **setṭhinā so kāritoti** ettha ko ghoṣitaseṭṭhi, kathaṇcānena so āramo kāritoti? Pubbe kira addilaraṭṭham nāma ahoṣi. Tato kotūhalako nāma daliddo chātakabhayena saputtadāro subhikkhaṃ raṭṭhaṃ gacchanto puttaṃ vahitum asakkonto chaḍḍetvā agamāsi. Mātā nivattivā taṃ gahetvā gatā. Te ekaṃ gopālakagāmaṃ pavisiṃsu. Gopālakānaṇca tadā bahupāyāso paṭiyatto hoti, tato pāyāsaṃ labhitvā bhuñjiṃsu. Atha so puriso bahutaraṃ pāyāsaṃ bhutto jīrāpetum asakkonto rattibhāge kālaṃ katvā tattheva sunakhiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā kukkuro jāto, so gopālakassa piyo ahoṣi. Gopālako ca paccekabuddhaṃ upaṭṭhātī. Paccekabuddhopi bhattakiccakāle kukkurassa ekaṃ piṇḍaṃ deti. So paccekabuddhe sinehaṃ uppādetvā gopālakena saddhiṃ paṇṇasālampi gacchati,

gopālake asannihite bhattavelāyaṃ sayameva gantvā kālārocanatthaṃ paṇṇasāladvāre bhussati, antarāmaggepi caṇḍamige disvā bhussitvā palāpeti. So paccekabuddhe mudukena cittena kālaṃ katvā devaloke nibbatti. Tatrāssa “ghosakadevaputto”tveva nāmaṃ ahosi.

So devalokato cavitvā kosambiyāṃ ekasmiṃ kulaghare nibbatti. Taṃ aputtako kira seṭṭhi tassa mātāpitūnaṃ dhanāṃ datvā puttāṃ katvā aggahesi. Atha attano putte jāte sattakkhattuṃ ghātāpetuṃ upakkami. So puññavantatāya sattasupi ṭhānesu maraṇāṃ appatvā avasāne ekāya seṭṭhidhītāya veyyattiyena laddhajīviko aparabhāge pitu accayena seṭṭhiṭṭhānaṃ patvā ghoṣitaseṭṭhi nāma jāto. Aññepi kosambiyāṃ kukkuṭaseṭṭhi, pāvāriyaseṭṭhīti dve seṭṭhino atthi, iminā saddhim tayo ahesuṃ.

Tena ca samayena tesāṃ sahāyakānaṃ seṭṭhīnaṃ kulūpakā pañcasatā isayo pabbatapāde vasimsu. Te kālena kālaṃ loṇambilasevanatthaṃ manussapathaṃ āgacchanti. Athekasmiṃ vāre gimhasamaye manussapathaṃ āgacchantā nirudakaṃ mahākantāraṃ atikkamitvā kantārapariyosāne mahantaṃ nigrodharukkhaṃ disvā cintesuṃ “yādiso ayaṃ rukkho, addhā ettha mahesakkhāya devatāya bhavitabbaṃ, sādhu vatassa, sace no pānīyaṃ vā paribhojanīyaṃ vā dadeyyā”ti. Devatā isīnaṃ ajjhāsayaṃ viditvā “imesaṃ saṅgahaṃ karissāmi”ti attano ānubhāvena viṭapantarato naṅgalasīsamattaṃ udakadhāraṃ pavattesi. Isigaṇo rajatakkhandhasadisāṃ udakavaṭṭiṃ disvā attano bhājanehi udakaṃ gahetvā paribhogaṃ katvā cintesi “devatāya amhākaṃ paribhogudakaṃ dinnāṃ, idaṃ pana agāmaṃ mahāraññaṃ, sādhu vatassa, sace no āhāraṃ dadeyyā”ti. Devatā isīnaṃ upakappanavasena dibbāni yāgukhajjakādīni datvā santappesi.

Isayo cintayimsu “devatāya amhākaṃ paribhogudakampi bhojanampi sabbaṃ dinnāṃ, sādhu vatassa, sace no attānaṃ dasseyyā”ti. Devatā tesāṃ ajjhāsayaṃ viditvā upaḍḍhakāyaṃ dassesi. Devate mahatī te sampatti, kiṃ kammaṃ katvā imaṃ sampattiṃ adhigatāsīti. Nātimahantaṃ parittakaṃ kammaṃ katvāti. Upaḍḍhuposathakammaṃ nissāya hi devatāya sampatti laddhā.

Anāthapiṇḍikassa kira gehe ayaṃ devaputto kammakāro ahoṣi. Seṭṭhissa hi gehe uposathadivasesu antamaso dāsakammakāre upādāya sabbo jano uposathiko hoti. Ekadivasaṃ ayaṃ kammakāro ekakova pāto uṭṭhāya kammantaṃ gato. Mahāseṭṭhi nivāpaṃ labhamānamanusse sallakkhento etassevekassa araṇṇaṃ gatabhāvaṃ ñatvā assa sāyamāsathāya nivāpaṃ adāsi. Bhattakāradāsī ekasseva bhantaṃ pacitvā araṇṇato āgatassa bhantaṃ vaḍḍhetvā adāsi. Kammakāro cintayi “aññesu divasesu imasmim̐ kāle gehaṃ ekasaddaṃ ahoṣi, ajja ativiya sannisinaṃ, kiṃ nu kho etaṃ”ti. Tassa sā ācikkhi “ajja imasmim̐ gehe sabbe manussā uposathikā, mahāseṭṭhi tuyhevekassa nivāpaṃ adāsi”ti. Evaṃ ammaṃti. Āma sāmīti. “Imasmim̐ kāle uposathaṃ samādinnaṃ uposathakammaṃ hoti, na hoti”ti mahāseṭṭhim̐ puccha ammaṃti. Tāya gantvā pucchito mahāseṭṭhi āha “sakala-uposathakammaṃ na hoti, upaḍḍhakammaṃ pana hoti, uposathiko hoti”ti. Kammakāro bhantaṃ abhuñjitvā mukhaṃ vikkhāletvā uposathiko hutvā vasanaṭṭhānaṃ gahetvā nipajji. Tassa āhāraparikkhīṇakāyassa rattiṃ vāto kuppi. So paccūsasamaye kālaṃ katvā upaḍḍhuposathakammaṃ sandena mahāvattani-aṭṭavidvāre nigrodharukkhadevaputto hutvā nibbatti.

So taṃ pavattiṃ isīnaṃ ārocesi. Isayo pucchimsu “tumhehi mayaṃ ‘buddho dhammo saṃgho’ti assutapubbaṃ sāvitā, uppanno nu kho loke buddho”ti. Āma bhante uppannoti. Idāni kuhiṃ vasatīti. Sāvatthiyaṃ nissāya jetavane bhanteti. Isayo “tiṭṭhatha tumhe, mayaṃ satthāraṃ passissāma”ti haṭṭhatuṭṭhā nikkhamitvā anupubbena kosabbīnagaraṃ sampāpuṇimsu. Mahāseṭṭhino “isayo āgatā”ti paccuggamaṃ katvā “sve amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhatha bhante”ti nimantevā punadivase isigaṇassa mahādānaṃ adamsu. Isayo “bhutvāva gacchāma”ti āpucchimsu. Bhante tumhe aññasmim̐ kāle ekampi māsaṃ dvepi tayopi cattāropi māse vasitvā gacchatha, imasmim̐ pana vāre hiyyo āgantvā “ajjeva gacchāma”ti vadatha, kiṃ idanti. Āma gahapatayo buddho loke uppanno, na kho pana sakkā jīvitantarāyo jānituṃ, tena mayaṃ turitā

gacchāmāti. Tena hi bhante mayampi āgacchāma, amhehi saddhiṃyeva gacchathāti. “Tumhe agāriyā nāma mahājaṭā, tiṭṭhatha tumhe, mayam puretarāṃ gamissāmā”ti nikkhamitvā ekaṭṭhāne dve divasāni avasitvā turitagamanena sāvattiṃ patvā jetavanavihāre satthu santikameva agamaṃsu. Tattha madhuradhammakathaṃ sutvā sabbeva pabbajitvā arahattaṃ pāpuṃsu.

Tepi tayo seṭṭhino pañcahi pañcahi sakaṭasatehi sappimadhuphāṇitādīni ceva paṭṭuṇṇadukūlādīni ca ādāya kosambito nikkhamitvā anupubbena sāvattiṃ patvā jetavanasāmante khandhāvāraṃ bandhitvā satthu santikaṃ gantvā vanditvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Satthā tiṇṇampi saḥāyānaṃ madhuradhammakathaṃ kathesi. Te balavasomanassajātā satthāraṃ nimantetvā punadivase mahādānaṃ adaṃsu, puna nimantetvā punadivaseti evaṃ aḍḍhamāsāṃ dānaṃ datvā “bhante amhākaṃ janapadaṃ āgamanāya paṭiññaṃ dethā”ti pādāmūle nipajjiṃsu. Bhagavā “suññāgāre kho gahapatayo tathāgatā abhiramanti”ti āha. “Ettāvataṃ paṭiññā dinnā nāma hoti”ti gahapatayo sallakkhetvā “dinnā no bhagavatā paṭiññā”ti pādāmūle nipajjitvā dasabalaṃ vanditvā nikkhamitvā antarāmagge yojane yojane vihāraṃ kāretvā anupubbena kosambinā patvā “loke buddho uppanno”ti kathayīṃsu. Tayo janā attano attano ārāme mahantaṃ nepariccāgaṃ katvā bhagavato vihāre kārapesum. Tattha kukkuṭaseṭṭhinā kārito **kukkuṭārāmo** nāma ahoṣi. Pāvārikaseṭṭhinā ambavane kārito **pāvārikambavanaṃ** nāma. Ghositena kārito **ghositārāmo** nāma ahoṣi. Tam sandhāya vuttam “ghositanāmakena kira seṭṭhinā so kārito”ti.

Yo abhinikkhamanakāle saddhiṃ nikkhanto, yassa ca satthārā parinibbānakāle brahmadāṇḍo āṇatto, tam sandhāyāha “**bodhisattakāle upaṭṭhākachannassā**”ti. Iminā ca yo **majjhimanikāye channovādasutte**¹ gilāno hutvā dhammasenāpatinā ovadiyamānopi māraṇantikavedanaṃ adhvāsetum asakkonto tiṇhena satthena kaṇṭhanālinā chinditvā maraṇabhaye uppanne gatinimitte ca upaṭṭhite attano puthujjanabhāvaṃ ṇatvā saṃviggo vipassanaṃ paṭṭhapetvā saṅkhāre pariggaṇhanto

1. Ma 3. 310 piṭṭhe.

arahattaṃ patvā samasīsī hutvā parinibbāyi, ayaṃ so na hotīti dasseti.
Pūjāvacaṇappayoge kattari sāmivacaṇassapi icchitattā āha “**gāmassa vā pūjitan**”ti. Lakkhaṇaṃ panettha saddasatthānusārato veditabbaṃ. **Ekeko koṭṭhāsoti ekeko bhāgo.**

366. **Kiriyato samuṭṭhānabhāvoti** kevalaṃ kiriyāmatatto samuṭṭhānabhāvaṃ paṭikkhipati, vatthuno pana adesaṇāya kuṭikaraṇakiriyāya ca samuṭṭhānato kiriyākiriyato samuṭṭhātīti veditabbaṃ. Imasmiṃ sikkhāpade **bhikkhū vā anabhineyyāti** ettha **vā** saddo “ayaṃ vā so mahānāgo”ti-ādīsu viya avadhāraṇatthoti daṭṭhabbo.

Vihāra-kārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhamaduṭṭhadosa-sikkhāpadavaṇṇanā

380. Aṭṭhame pākārena parikkhittanti sambandho.

Gopuraṭṭālakayuttanti dvārapāsādena ca tattha tattha pākāramatthake patiṭṭhāpita-aṭṭālakehi ca yuttam. Veḷūhi parikkhittattā abbhantare pupphūpagaphalūpagarukkhasañchannattā ca **nīlobhāsam**.
Chāyūdakasampattiyā bhūmibhāgasampattiyā ca **manoramam**.
Kālakavesenāti kalandakarūpena. **Nivāpanti** bhojanam. **Tanti** uyyānam.
Dabboti tassa therassa nāmanti dabbatthambhe patitattā¹ dabboti tassa therassa nāmaṃ ahoṣi.

Kassapadasabalassa sāsanosakkanakāle kira satta bhikkhū ekacittā hutvā aññe sāsane agāravaṃ karonte disvā “idha kiṃ karoma, ekamante samaṇadhammaṃ katvā dukkhassantaṃ karissāmā”ti nisseṇiṃ bandhitvā uccaṃ pabbatasikharaṃ abhiruhitvā attano cittabalaṃ jānantā “nisseṇiṃ pātentu, jīvite sālayā otarantu, mā pacchānutappino ahuvatthā”ti vatvā sabbe ekacittā hutvā nisseṇiṃ pātetvā “appamattā hotha āvuso”ti aññamaññaṃ ovaditvā cittaruciyesu ṭhānesu nisīditvā samaṇadhammaṃ kātuṃ ārabhiṃsu.

1. Patiṭṭhitattā (Ka)

Tatreko thero pañcame divase arahattaṃ patvā “mama kiccaṃ nipphannaṃ, ahaṃ imasmiṃ thāne kiṃ karissāmi”ti iddhiyā uttarakuruto piṇḍapātaṃ āharitvā āha “āvuso imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjatha, bhikkhācārakiccaṃ mamāyattaṃ hotu, tumhe attano kammaṃ karothā”ti. Kiṃ nu mayā āvuso nisseṇiṃ pātentā evaṃ avacumha “yo paṭhamāṃ dhammāṃ sacchikaroti, so bhikkhāṃ āharatu, tenābhataṃ sesā paribhuñjitvā samaṇadhammāṃ karissanti”ti. Natthi āvusoti. Tumhe attano pubbahetunāva labhittha, mayampi sakkontā vaṭṭassantaṃ karissāma, gacchatha tumheti. Thero te saññāpetuṃ asakkonto phāsukaṭṭhāne piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā gato. Aparopi thero sattame divase anāgāmiṃ phalaṃ patvā tato cuto suddhāvāsabrahmaloke nibbatta, itare therā ekaṃ buddhantaṃ devamanussesu saṃsaritvā tesu tesu kulesu nibbattā. Eko gandhāraṭṭhe takkasilanagare rājagehe nibbatta, eko paccantimaraṭṭhe paribbājikāya kucchimhi nibbatta, eko bāhiyaraṭṭhe kuṭumbiyagehe nibbatta, eko rājagehe kuṭumbiyagehe nibbatta.

Ayaṃ pana dabbatthero mallaraṭṭhe anupiyanaṃ gare ekassa mallarañño gehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa mātā upavijaññā kālamakāsi. Matasarīraṃ susānaṃ netvā dārucitakaṃ āropetvā aggimā adamsu. Aggivegasantattaṃ udarapaṭalaṃ dvedhā ahoṣi. Dārako attano puññabalena uppattitvā ekasmiṃ dabbatthambhe nipati, taṃ dārakaṃ gahetvā ayyikāya adamsu. Sā tassa nāmaṃ gaṇhanti dabbatthambhe patitvā laddhajīvikkatā “dabbo”ti tassa nāmaṃ akāsi. Tena vuttaṃ “dabboti tassa therassa nāmaṃ”ti.

Tassa sattavassikakāle satthā bhikkhusaṃghaparivuto mallaraṭṭhe cārikaṃ caramāno anupiyaniṃ gamaṃ patvā anupiyambavane viharati. Dabbakumāro satthāraṃ disvā saha dassaneneva pasīditvā pabbajitukāmo hutvā “ahaṃ dasabalassa santike pabbajissāmi”ti ayyikaṃ āpucchi. Sā “sādhu tātā”ti dabbakumāraṃ ādāya satthu santikaṃ gantvā “bhante imaṃ kumāraṃ pabbājethā”ti āha. Satthā aññatarassa bhikkhuno saññaṃ adāsi “bhikkhu imaṃ dārakaṃ pabbājehi”ti. So thero satthu vacanaṃ sutvā dabbakumāraṃ pabbājento tacapañcakakammaṭṭhānaṃ ācikkhi. Pubbahetusampanno

katābhinihāro paṭhamakesavaṭṭiyā voropanakkhaṇeyeva sotāpatti-phale patiṭṭhāsi, dutiyāya kesavaṭṭiyā oropiyamānāya sakadāgāmiphale, tatiyāya anāgāmiphale, sabbakesānaṃ pana oropanañca arahattaphalasacchikiriyā ca apacchā apure ahosi. Tam sandhāya vuttaṃ “**thero kira sattavassikova saṃvegaṃ labhitvā pabbajito khuraggeyeva arahattaṃ pāpuṇīti veditabbo**”ti.

Sāvakena pattabbanti yathupanissayaṃ tena tena sāvakena pattabbaṃ. **Tisso vijjāti**-ādi yathāsambhavavasena vuttaṃ. **Guṇajātanti** “yañca kiñci sāvakena pattabbaṃ”ti napuṃsakaliṅgasambandhadassanattaṃ vuttaṃ. **Catūsu saccesu catūhi maggehi soḷasavidhassa kiccassa katattāti** dukkhasamudayanirodhamaggasaṅkhātesu catūsu saccesu dukkhapariññā samudayappahānaṃ nirodha sacchikiriyā maggabhāvanāti ekekassa maggassa catunnaṃ catunnaṃ kiccānaṃ vasena soḷasavidhassa kiccassa katattā. **Tato tato paṭikkamitvāti** tato tato kiccato ārammaṇato ca paṭivattivā. **Silāpaṭṭaketi** pāsāṇaphalake. **Terasāpīti** bhattuddesakasenāsanaggāhāpakabhaṇḍāgārikacīvarapaṭiggāhacīvarabhāja nakayāgubhājanakaphalabhājanakakhaḍḍabhājanaka-appamattakavissajjakasāṭiyaggāhāpakapattaḅgāhāpaka-ārāmikapesakasāmaṇerapesakasammutīnaṃ vasena terasāpi sammutiyo dātuṃ vaṭṭanti.

382. **Apisūti** ettha **sūti** nipātamattaṃ, **api**-saddo aṭṭhānappayutto “vikāle”ti imassa anantaraṃ daṭṭhabbo, vikālepi āgacchantīti attho. **Jānantāti** dūrabhāvaṃ jānantā. **Evaṃ sabbapadesūti** ettha katikasaṅṭhānādīnaṃ nānappakāraṭṭā tasmim tasmim vihāre katikavattādīni visum visum kathāpetīti veditabbaṃ. Sabbavihāresu ca gamanamagge samappamāṇe katvā adhiṭṭhātīti vadanti. **Ayañhi nimmitānaṃ dhammatāti** aniyamtvā nimmitānaṃ ayaṃ “ekasmim bhāsamānasmin”ti-ādi dhammatā. Tathā hi ye vaṇṇavayasārīravayavaparikkhārakiriyāvivesādīhi niyamaṃ akatvā nimmitā honti, te aniyamtvā nimmitattā iddhimatā sadisāva honti. Ṭhānanisajjādīsu bhāsitatuphībhāvādīsu vā yaṃ yaṃ iddhimā karoti, taṃ tadeva karonti. Sace pana nānappakāre kātukāmo hoti, keci paṭhamavaye, keci majjhimavaye, keci pacchimavaye, tathā dīghakese,

upaḍḍhamuṇḍe, missakakese, upaḍḍharattacīvare, paṇḍukacīvare, padabhāṇadhammakathāsarabhaññapañhapucchanapañhavissajjanacīvarasibb anadhovanādīni karonte, aparepi vā nānappakārake kātukāmo hoti, tena pādakajjhānato vuṭṭhāya “ettakā bhikkhū paṭhamavayā hontū”ti-ādinā nayena parikkammaṃ katvā puna samāpajjitvā vuṭṭhāya adhiṭṭhite adhiṭṭhānacittena saddhiṃ icchiticchitappakārāyeva honti.

Avatthukavacanaṃ na hotīti nimmitānaṃ “ayaṃ mañco”ti-ādivacanaṃ avatthukaṃ na hoti sabbattha mañcapīṭhānaṃ sambhavato.

383. **Ekacārikabhattanti** atimanāpattā visuṃ ṭhitikāya pāpetabbaṃ bhattaṃ. **Taddhitavohārenā**ti cattāri parimāṇamassa catukkanti evaṃ taddhitavohārena. Odanassa pucchāya sādhakatamattā āha “**karaṇattheyeva karaṇavacanaṃ**”ti, odanena karaṇabhūtena pucchantīti vuttaṃ hoti. Ye ca odanena karaṇabhūtena pucchanti, tesam pucchanākāradassanatthaṃ “**kiṃ bhante odanaṃ demāti pucchantī**”ti vuttaṃ.

Bhavoti bhavitabbo. Asamannāharitvāti ābhogaṃ akatvā. **Rattim sammantayamānā**ti kañci kālaṃ supitvā vuṭṭhāya sammantayamānā. Rattiyañhi paṭhamayāmamajjhimayāmesu supitvā pabuddhānaṃ ajjatanakālepi anajjatanābhimāno hoti, tasmā te “hiyyo”ti āhaṃsu. Ye pana rattiyaṃ kammappasutā jāgariyamanuyuttā honti, tesam ajjatanābhimānoyeva, tasmā te “ajja”icceva voharanti, na “hiyyo”ti. **Padhūpāyantāti** punappunaṃ uppajjanakakodhavasena padhūpāyantā.

384. **Dabba dubbāti** dutiyo **dabba**-saddo paṇḍitādhivacanaṃ āha “**dabbā paṇḍitā**”ti. Evaṃ na nibbeḥentīti sambandho. **Nibbeḥentī**ti attānaṃ dosato mocenti. **Vuṭṭhānalakkhaṇaṃ maññamānā**ti vuṭṭhānalakkhaṇanti maññamānā. **Na ghaṭiyatī**ti therassa susīlapaṭiññāya tassā dussīlapaṭiññāvacanaṃ na ghaṭiyatīti adhippāyo. Ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ parato āvi bhavissati. **Nāsethāti** setakaṃ datvā gihibhāvaṃ pāpethāti attho. Liṅganāsanā hettha adhippetā. Imameva ca dassetuṃ “**tisso nāsanā**”ti-ādi vuttaṃ. Ekakammādisaṃvāsassa akaraṇaṃ **sarivāsanaṃ**.

Daṇḍakammaṇāsanā nāma vālukādīni okiritvā yāva khamāpeti, tāva

daṇḍakammavasena nikkāḍḍhanam. **Cara pire vinassāti** nikkāḍḍhanākāradassanam. Tattha **carāti** gaccha, apēhīti vuttam hoti. **Pireti** para amāmaka, amhākam anajjhattikabhūtāti attho. **Pireti** hi para-saddena samānattham sambodhanavacanam. Atha vā **pireti** “parato”ti iminā samānattham nipātapadam, tasmā **cara pireti** parato gaccha, mā idha tiṭṭhāti attho. **Vinassāti** adassanam gaccha.

Yasmā te bhikkhū attānam appakāsetvā ṭhitā, tasmā **anuyuñjathāti** imassa **gavesatha jānāthāti** attho vutto. **Kārako hotīti** “ayyenamhi dūsitā”ti paṭiññātattā tāya paṭiññāya yadi nāsitā, thero kārako hoti, sadosoti attho. **Akārako hotīti** tāya katapaṭiññam anapekkhitvā yadi bhagavatā pakatidussīlabhāvamyeva sandhāya sā nāsitā, thero akārako hotīti adhippāyo. “Sakāya paṭiññāya nāsethā”ti vutte “ayyenamhī dūsitā”ti tāya katapaṭiññāya bhūtātā āpajjatīti āha “**bhante tumhākam vāde thero kārako hoti sadoso**”ti. **Bhikkhunim anuddhamseti, dukkaṭanti** iminā mahā-aṭṭhakathāvādo dassito. **Musāvāde pācittiyanti vuttanti** bhikkhunim anuddhamsentassa musāvāde pācittiyanti vuttam.

Tatrāti tesu dukkaṭapācittiyesu. Ito paṭṭhāya “tasmā pācittiyameva yujjati”ti vacanapariyantam dvīsupi aṭṭhakathāsu adhippāyavibhāvanam. Tattha **purimanayeti** “bhikkhunim anuddhamseti, dukkaṭan”ti vutta-aṭṭhakathānaye. Dukkaṭameva yujjatīti kasmā vuttanti ce? Tattha kāraṇam dassento “**yathā**”ti-ādimāha. **Bhikkhuno bhikkhusmim saṅghādisesoti** bhikkhum amūlakena antimavatthunā anuddhamsentassa bhikkhuno saṅghādisesoti attho. Pacchimanayepi “bhikkhunim anuddhamsentassa musāvāde pācittiyanti”ti vuttam. **Kurundīnayepi musāvādattā pācittiyameva yujjatīti** visamvādapurekkhatāya pācittiyameva yujjatīti adhippāyo. Yadi evam bhikkhum amūlakena antimavatthunā anuddhamsentassa akkosantassa ca musāvādattā pācittiyeneva bhavitabbanti ce? Tattha satipi musāvāde vacanappamāṇato saṅghādisesa-omasavādapācittiyeha bhavitabbam, na sampajānamusāvādapācittiyenāti dassetuṃ “**vacanappamāṇato**”ti-ādimāha. Tattha

vacanappamāṇatoti bhagavato vuttapālivacanappamāṇato. Idāni taṃ vacanaṃ dassetuṃ “**anuddhamśanādhippāyenā**”ti-ādi vuttaṃ. **Bhikkhussa pana bhikkhuniyā dukkaṭanti vacanaṃ natthīti** bhikkhuniyā anuddhamśane bhikkhuno dukkaṭanti vacanaṃ natthi tathā pāḷiyam anāgatattā. **Sampajānamusāvāde pācittiyanti vacanamatthīti** sāmaññato vuttaṃ sampajānamusāvādasikkhāpadam dasseti.

Idāni dvīsupi aṭṭhakathāvādesu adhippāyam vibhāvetvā tesu pacchimavāde dosaṃ dassetvā purimavādam patiṭṭhapetukāmo ācariyo “**tatra panā**”ti-ādimāha. **Tatrāti** “pācittiyameva yujjati”ti vuttavāde. **Anuddhamśanādhippāye asati pācittiyanti** iminā sampajānamusāvāde pācittiyassa okāsaṃ dasseti. **Visuṃ pācittiyam vuttanti** sampajānamusāvāde pācittiyato visuṃ aññameva pācittiyam vuttaṃ. **Etehi nāsanā natthīti** sāmaññato vuttaṃ, imissā pana dukkaṭena nāsanā natthīti adhippāyo. Yadi evaṃ kasmā naṃ bhagavā nāsetīti āha “**yasmā panā**”ti-ādi.

385-386. **Dūsitoti** duṭṭhasaddassa kammaśādhanataṃ dasseti. Dūsayati paraṃ vināsetīti **dūsako**. Iminā “dūsayatīti doso”ti dosasaddassa kattusādhanatā vuttā. **Pakatībhāvaṃ jahāpitoti** dusasaddassa vikatiyam paṭhitattā vuttaṃ, pakatiyā sommahāvaṃ jahāpitoti attho, vikāramāpāditoti vuttaṃ hoti. **Ākaranānattenāti** dūsitākārassa dūsakākārassa ca nānattena. **Anabhiraddhoti** atuṭṭho. Yo pana atuṭṭho, so sukhito nāma na hotīti āha “**na sukhito**”ti. “**Ārādhito rājā**”ti-ādīsu pasāditoti atthasambhavato “**na vā pasādito**”ti vuttaṃ. Khīla-saddo thaddhabhāvavacano kacavarapariyāyo ca hotīti āha “**cittathaddhabhāvacittakacavarasaṅkhātāṃ paṭighakhīlan**”ti. Khīlayati tena cittaṃ thaddhabhāvaṃ āpajjatīti khīlaṃ, cittassa thaddhabhāvo. So ca atthato paṭighoyeva. Cittassa thaddhabhāvalakkhaṇo hi paṭigho, tasmīṅca uppanne cittaṃ uklāpajātaṭṭhānaṃ viya amanuññaṃ hoti, tasmā kacavarasadisattāpi paṭighova “**khīlan**”ti vutto. Tenāha “**paṭighakhīlan**”ti. Cittassa thaddhabhāvattā kacavarasadisattā ca paṭighoyeva khīlaṃ **paṭighakhīlam**. **Nappatītoti** pītisukhādīhi na abhigato na anugato, na upetoti attho. Yo ca pītisukhādīhi anupagato, so tehi

vajjito nāma hotīti āha “**pītisukhādīhi vajjito**”ti. Yo ca tehi vajjito, na so tena abhisāṭo nāma hotīti āha “**na abhisāṭo**”ti, pītisukhādīhi na patthaṭoti attho.

Yenāti yena kopena. **Duṭṭhoti** mātikāya āgatapadam dasseti, **kupitoti** padabhājane āgatapadam. Atthato ekattepi ubhinnaṃ padānaṃ vasena “**ubhayampi**”ti vuttam. Evam “tena ca kopena tena ca dosenā”ti imesaṃ padānaṃ vasena “**dvīhi**”ti vuttam, atthato pana dosoyeva. So ca saṅkhārakkhandhāpariyāpannoti āha “**imehi dvīhi saṅkhārakkhandhameva dasseti**”ti. “Anattamanatā anabhiraddhī”ti vacanehi domanassavedanāva vuttāti āha “**imehi dvīhi vedanākkhandham dasseti**”ti.

Yadā pana codakena adiṭṭham asutaṃ aparisaṅkitaṃ vā hoti, tadā amūlakam nāma hotīti āha “**taṃ panassa -pa- codakavasena adhippetan**”ti. Yadi cuditakavasena adhippetam siyā, amūlakam nāma anajjhāpannanti padabhājanaṃ vadeyyāti adhippāyo. **Yaṃ pārājikanti** bhikkhuno anurūpesu ekūnavīsatiyā pārājikesu aññataram. Padabhājane pana pāḷiyam āgatāneva gahetvā “catunnam aññatarenā”ti vuttam. **Etanti** cuditakassa āpannānāpannattam. **Idhāti** imasmim sikkhāpade.

Tathevāti pasādasotena dibbasotena vāti imamattham atidissati. Sutvāva jānitabbato “**sutaṭṭhāneyeva tiṭṭhati**”ti vuttam. Parisaṅkanam parisāṅkitaṃ, diṭṭhānugataṃ parisāṅkitaṃ **diṭṭhāparisaṅkitaṃ**. Evam sesesupi. **Imesanti** kattu-atthe sāmivacanam, imehīti attho. **Karissanti vāti** ettha vibhattipariṇāmam katvā “ime”ti yojetabbam. **Diṭṭham atthi samūlakam, atthi amūlakanti** idam ajjhācārassa sabbhāvāsabbhāvam sandhāya vuttam. **Atthi saññāsamūlakam, atthi saññā-amūlakanti** idam pana diṭṭhisaññāya sabbhāvāsabbhāvam sandhāya.

Samīpe thatvāti dvādasahatthabbhantare samīpe thatvāti vadantīti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. Parato pana “dūtam vā paṇṇam vā sāsanaṃ pesetvā codentassa sīsam na eti”ti parammukhācodanāya eva anāpattiyā vuttattā “samīpe thatvā”ti idam sammukhabhāvamattadassanattham vuttanti amhākam

khanti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ aṅgaṃ dassentena “cāvanādhippāyena sammukhācodanā”ti vuttaṃ, na ca sammukhabhāvo dvādasahatthabbhantareyevāti niyamo sakkā vattum. Vinayavinicchayaṅca patvā garukeyeva ṭhātabbanti vuttaṃ, tasmā upaparikkhitvā yuttataraṃ gaḥetabbaṃ. **Codāpakasseva vācāya vācāya saṃghādisesoti** aṅattassa vācāya vācāya codāpakassa saṃghādiseso. **Mayāpi diṭṭhaṃ suttaṃ atthīti** idaṃ aṅattassapi codakabhāvadassanattaṃ vuttaṃ, evaṃ pana avatvāpi “pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpannosi”ti idameva vacanaṃ parassa vacanaṃ viya akatvā anuddhaṃsanādhippāyena vadantassa saṃghādisesoyeva. Satipi pana anuddhaṃsanādhippāye “asukena evaṃ vuttan”ti dassetvā vadantassa natthi saṃghādisesoti vadanti.

Sambahulā sambahule sambahulehi vatthūhi codentīti ettha **sambahuleti** bahuttaniddese kāraṇaṃ na dissati. Vatthucodakānaṃyeva hi ekānekavasena idaṃ catukkamāgataṃ, na cuditaḥassapi ekānekavasena. Tathā hi ekasseva cuditaḥassa vasena ekavatthu-ekacodaka-ekavatthunānācodakanānāvattu ekacodakanānāvattunānācodakappabhedam idaṃ catukkamāgataṃ, teneva catutthacodanaṃ dassentenapi “**iṃmissā codanāya nānāvattūni nānācodakā**”ti vuttaṃ, na pana “nānācuditaḥkā”ti, tasmā “sambahule”ti bahuttaniddese kāraṇaṃ na dissati. Atha vā paṭhamaṃ tīsupi codanāsu ekattena cuditaḥkaṃ niddisitvāpi idha bahuttena niddeso “na kevalaṃ ekasmiṃyeva cuditake codanā sambhavati, atha kho sambahulesupī”ti imamatthaṃ dassetuṃ kato.

Codetuṃ pana ko labhati, ko na labhatīti-ādi anuddhaṃsanādhippāyaṃ viṇāpi codanālakkaṇaṃ dassetuṃ vuttaṃ. **Sīlasampannoti** idaṃ dussīlassa vacanaṃ appamaṇanti adhippāyena vuttaṃ. Bhikkhunīnaṃ pana bhikkhūnaṃ codetuṃ anissarattā “**bhikkhūnimevā**”ti vuttaṃ. Satipi bhikkhunīnaṃ bhikkhūsu anissarabhāve tāhi katacodanāpi codanāruhattā codanāyevāti adhippāyena “**pañcapi sahadhammikā labhanti**”ti vuttaṃ. **Bhikkhussa sutvā codetīti**-ādinā codako yesaṃ sutvā codeti, tesampi vacanaṃ pamāṇamevāti sampatīcchitattā tesam codanāpi ruhatevāti dassetuṃ thero suttaṃ nidassesi.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 139 piṭṭhe.

Dūtaṃ vā paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā pesetvā “tvaṃyeva gantvā codehī”ti dūtaṃ vā pesetvā yo taṃ codetuṃ sakkoti, tassa mukhasāsanaṃ vā paṇṇaṃ vā pesetvā. **Sīsaraṃ na etī**ti saṃghādiseso na hotīti adhippāyo. Kiñcāpi pāḷiyam “codeti vā codāpeti vā”ti sāmāññato vuttattā dūtasāsanaḍihi codāpentassapi āpattiyevāti paññāyati, “sīsaraṃ na etī”ti idaṃ pana aṭṭhakathācariyappamaṇena gahetabbaṃ. **Samayenā**ti pakatiyā saddaṃ sutvā atthavijānanasamayena.

Garukānaṃ dvinnanti pārājikasaṃghādisesānaṃ. **Avasesānaṃ vasenā**ti pañcalahukāpattīnaṃ vasena. “Natthi dinnan”ti-ādi dasavattukā **micchādiṭṭhi**. “Antavā loko, anantavā loko”ti-ādinayappavattā diṭṭhi sassatucchedasaṅkhātaraṃ antaraṃ gaṇhātīti **antaggāhikā**. **Ājīvahetu paññattānaṃ channaṃ sikkhāpadānaṃ vasenā**ti ājīvahetu ājīvakāraṇā pāpiccho icchāpakato asantaṃ abhūtaṃ uttarimanussadhammaṃ ullapati, āpattipārājikassa, ājīvahetu ājīvakāraṇā saṅcarittaṃ samāpajjati, āpatti saṃghādisesassa, ājīvahetu ājīvakāraṇā yo te vihāre vasati, so bhikkhu arahāti bhaṇāti, paṭivijānantassa āpatti thullaccayassa, ājīvahetu ājīvakāraṇā bhikkhu paṇītabhojanaṃ agilāno attano atthāya viññāpetvā bhuñjati, āpatti pācittiyassa, ājīvahetu ājīvakāraṇā bhikkhuni paṇītabhojanaṃ agilānā attano atthāya viññāpetvā bhuñjati, āpatti pāṭidesaniyassa, ājīvahetu ājīvakāraṇā bhikkhu sūparaṃ vā odanaṃ vā agilāno attano atthāya viññāpetvā bhuñjati, āpatti dukkaṭassa, ājīvavipattipaccayā imā cha āpattiyō āpajjati evaṃ **parivārapāliyaṃ**¹ dassitānaṃ channaṃ sikkhāpadānaṃ vasena. Diṭṭhivipatti-ājīvavipattīhi codentopi tammūlikāya āpattiyā eva² codeti.

“Kasmā maṃ na vandasi”ti pucchite “assamaṇosi asakyaputtiyosi”ti avandanakāraṇassa vuttattā antimavattumaṃ ajjhāpanno na vanditabboti vadanti. Codetukāmatāya eva avanditvā attanā vattabbassa vuttamattham ṭhapetvā avandiyabhāve taṃ kāraṇaṃ na hotīti **cūlaganṭhipade**

1. Vi 5. 178 piṭṭhe.

2. Evaṃ (Ka)

majjhimaggaṅṭhipade ca vuttaṃ. Antimavatthuṃ ajjhāpannassa avandanīyesu avuttattā tena saddhiṃ sayantassa sahaseyyāpattiyā abhāvato tassa ca paṭiggahaṇassa ruhanato tadeva yuttataranti viññāyati. Kiñcāpi yāva so bhikkhubhāvaṃ paṭijānāti, tāva vanditabbo. Yadā pana “assamaṇomhī”ti paṭijānāti, tadā na vanditabboti ayamettha viseso veditabbo. Antimavatthuṃ ajjhāpannassa hi bhikkhubhāvaṃ paṭijānantasseva bhikkhubhāvo, na tato paraṃ. Bhikkhubhāvaṃ appaṭijānanto hi anupasampannapakkaṃ bhajati. Yasmā āmisāṃ dento attano icchitaṭṭhāneyeva deti, tasmā paṭipāṭiyā nisinnānaṃ yāgubhattādīni dentena ekassa codetukāmatāya adinnepi codanā nāma na hotīti āha “**na tāvatā codanā hotī**”ti.

Timsānīti timsa etesamatthīti timsāni, timsavantānīti attho, timsādhikānīti vuttaṃ hoti. Guṇavacanattā taddhitalopaṃ katvā “timsānī”ti vuttaṃ. Atha vā timsa codanā adhikā etesūti timsāni. Tasmim¹ adhiakamiti ḍakārapaccaye sati rūpamidaṃ daṭṭhabbaṃ. **Navutānī**ti etthāpi ese va nayo.

Ubbāhikāya taṃ adhiakaraṇaṃ vinicchinitabbaṃ ubbāhikāya sammatehi taṃ adhiakaraṇaṃ vinicchinitabbaṃ. Alajjussannāya hi parisāya dasahaṅgehi samannāgato bhikkhu ubbāhikāya sammannitabbo. “Sīlavā hoti pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno”ti-ādinā **samathakkhandhake**² vuttadasaṅgasampattiyā samannāgatā dve tayo bhikkhū uccinitvā tattheva vuttāya ṇattidutiyakammavācāya sammannitabbā. Evaṃ sammatehi pana tehi bhikkhūhi visuṃ vā nisīditvā tassāyeva vā parisāya “aṅṅhehi na kiñci kathetabban”ti sāvetvā taṃ adhiakaraṇaṃ vinicchinitabbaṃ. **Tumhākaṃ**ti cuditakacodake sandhāya vuttaṃ.

Kimhīti kismim vattusmim. **Kimhi nampi na jānāsī**ti kimhi nanti vacanampi na jānāsī. **Nāssa anuyogo dātabboti** nāssa pucchā paṭipucchā dātabbā. “Dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti-ādivacanato “**alajjīniggahatthāya -pa- paññattan**”ti vuttaṃ. **Ehitī**ti āgamissati. **Diṭṭhasantānenāti** diṭṭhasambandhena, diṭṭhaniyāmenāti vuttaṃ hoti. Vivādavatthusāṅkhāte

1. Tadasmim (Syā)

2. Vi 4. 223 piṭṭhe.

atthe paccatthikā **atthappaccatthikā**. **Saññaṃ datvā**ti tesam kathaṃ pacchinditvā attano vacanaṃ sādhetuṃ saññaṃ katvā. Asuddhasaññaaya uppannattā “**ananucchaviko**”ti āha. **Ekasambhogaparibhogā**ti idaṃ attano santikā tesam mocanattham vuttaṃ, na pana tesam aññaamaññasambhoge yojanattham. **Vinicchayo na kātabboti** “amhākaṃ vacane aṭṭhātabbasabhāvā eṭe alajjino”ti jānantena vinicchayo na kātabbo.

Viraddham hotīti attanā katadosappaṭicchādanattham kañci musāvādam katvā viraddham hoti. **Paṭiññaṃ na detīti** sace mayā katadosam vakkhāmi, mayham anuvattakā bhijjissantīti “kataṃ mayā”ti paṭiññaṃ na deti. **Suddho hotūti** tesam vacanena suddho nāma hotu, tesam vacanena ekadvevāramassa vinicchayo dātabboti adhippāyo. **Ṭhāne na tiṭṭhatīti** lajjitṭhāne na tiṭṭhati. **Vinicchayo na dātabboti** alajjibhāvamāpannattā na dātabbo.

Amūlakampi samūlakampi mūlam gahetvā vadantīti āha “**dve mūlāni**”ti. **Kālena vakkhāmīti**-ādīsu eko ekaṃ okāsam kāretvā codento **kālena vadati** nāma. Saṅghamajjhe gaṇamajjhe salākaggayāgu-aggavitakkamālakabhikkhācāramagga-āsanasālādīsu upaṭṭhākehi parivāritakkhaṇe vā codento **akālena vadati** nāma. Tacchena vadanto **bhūtena vadati** nāma. “Ambho mahallaka parisāvacara paṃsukūlika dhammakathika patirūpaṃ tava idan”ti vadanto **pharusena vadati** nāma. Kāraṇanissitaṃ pana katvā “bhante mahallakāttha, parisāvacarā paṃsukūlikā dhammakathikāttha, patirūpaṃ tumhākaṃ idan”ti vadanto **saṇhena vadati** nāma. Kāraṇanissitaṃ katvā vadanto **atthasañhitena vadati** nāma. **Mettacitto vakkhāmi, no dosantaroti** mettacittaṃ upaṭṭhāpetvā vakkhāmi, na duṭṭhacitto hutvā. **Pannarasasu dhammesūti** parisuddhakāyasamācāratā, parisuddhavacīsamācāratā, sabrahmacārīsu mettacittatā, bahussutatā, ubhinnaṃ pātimokkhānaṃ vitthārena svāgatasuvibhattasuppavattasuvicchitatā, “kālena vakkhāmī”ti-ādinā vuttapañcadhammā, kāruññatā, hitesitā, anukampatā, āpattivuṭṭhānatā, vinayapurekkhāratāti imesu pannarasasu dhammesu. Tattha **kāruññatāti** kāruṇikabhāvo. Iminā karuṇā ca karuṇāpubbabhāgo ca dassito. **Hitesitāti** hitagavesanatā **anukampatāti**

tena hitena saṃyojanā. Dvīhipi mettā ca mettāpubbabhāgo ca dassito. **Āpattivuṭṭhānatā**ti āpattito vuṭṭhāpetvā suddhante patiṭṭhāpanā. Vatthum codetvā sāretvā paṭiññam āropetvā yathāpaṭiññāya kammakaraṇam **vinayapurekkhāratā** nāma. **Sacce ca akuppe cāti** vacīsacce ca akuppatāya ca. Cuditakena hi saccañca vattabban, kopo ca na kātabbo, neva attanā kujjhitabbo, na paro ghaṭṭetabboti attho.

Bhummapattiyāti bhummapaccane sampatte, bhummatthe idaṃ upayogavacananti vuttaṃ hoti. Adhikarīyanti etthāti **adhikaraṇāni**. Ke adhikarīyanti? Samathā. Kathaṃ adhikarīyanti? Samanavasena¹. Adhikaraṇam samenti vūpasamentīti hi **samathā**. Atha vā samanattāya pavattamānehi samathehi adhikātabbānīti **adhikaraṇāni**. Yathā hi samanavasena samathānam vivādādisu adhikātabbhāvo, evaṃ vivādādinam tehi adhikātabbatāpi. Tenāha **“samathehi adhikāraṇīyatā”**ti. Iminā adhikāraṇasaddassa kammasādhanaṭā vuttā. **Gāhanti** “asukam codessāmi”ti manasā codanāya gahaṇam. **Cetananti** “codessāmi”ti uppannacetaṇam. **Akkhantinti** cuditake uppannam akkhantiṃ. **Vohāranti** codanāvasappattavacanam. **Paṇṇattinti** codanāvasappavattanāmapaṇṇattim. **Attādānam gahetvā**ti codanam manasā gahetvā. **Tam adhikāraṇanti** tam gāhalakkhaṇam adhikāraṇam.

Tasmā paṇṇatti adhikāraṇanti aṭṭhakathāsu katasanniṭṭhānam dassetvā idāni tampi na yuttanti dassetuṃ **“tam panetan”**ti-ādimāha. Teti aṭṭhakathācariyā. **Pārājikadhammoti** pārājikāpatti. **Accanta-akusalattā**ti lokavajjabhāvato pārājikāpattiyā ekanta-akusalattā. **Yāya paṇṇattiyā**ti nāmapaṇṇattim sandhāya vadati. **Abhilāpenā**ti tasseva vevacanam. **Paññattoti** vohāravasena kathito. **Adhikāraṇe pavattattā ca adhikāraṇanti** mañcaṭṭhesu mañcavohāro viya. Yasmā amūlakena codento cuditake puggale tam adhikāraṇam natthīti sallakkheti, tasmā tassa vacanam abhidheyyasuññanti āha **“sabhāvato natthī”**ti. **Taṅca kho idhevā**ti taṅca yathāvuttapariyāyena paṇṇattiyā adhikāraṇabhāvo idheva imasmiṃyeva sikkhāpade. “Mātāpi puttana vivadatī”ti-

1. Samathavasena (Syā)

ādinayappavattassa vivādassa adhikaraṇabhāvo na sambhavati samatthehi anadhikaraṇiyattāti āha “**idhekacco vivādo**”ti.

Aṭṭhārasabhedakaravatthūnīti lakkhaṇavacanametam yathā “yadi me byādhitā daheyyum¹, dātabbamidamosadhan”ti, tasmā tesu aññataraññataram nissāya uppanno vivādo “aṭṭhārasabhedakaravatthūni nissāya uppanno”ti vuccati. **Anuvādoti** upavadanā ceva codanā ca. Tattha upavadanā nāma akkoso. **Pañcapi āpattikkhandhāti** mātikāya āgatā pañca āpattikkhandhā. **Sattāti** teyeva pañca, vibhaṅge āgatā thullaccayadubbhāsītāpattiyo dveti satta. **Kiccayatāti** kattabbatā. **Karaṇiyatāti** tasseva vevacanam. Ubhayenapi apalokanādisaṅghakammaṃyeva dasseti, tenāha “**apalokanakamman**”ti-ādi.

Āpattādhikaraṇam ṭhapetvā sesādhikaraṇehi codanāyeva natthīti āha “**imasmim panatthe -pa- āpattādhikaraṇameva adhippetan**”ti. **Sapadānukkamaniddesassāti** padānam anukkamena niddeso padānukkamaniddeso, padabhājanassetam adhivacanam. Tena saha vatthamānam sapadānukkamaniddesam, sikkhāpadaṃ, tassa padānukkamaniddesasahitassa sikkhāpadassāti attho, padabhājanasahitassāti vuttam hoti.

Assāti kattu-atthe sāmivacanam, anenāti attho. Tenāha “**etena codakenā**”ti-ādi. **Idhāgatesūti** imasmim sikkhāpade āgatesu. **Aññatra āgatesūti** ito aññatra omasavādādisikkhāpadapāḷiyam āgatesu. **Dussīloti** nissīlo sīlavirahito. **Pāpadhammoti** dussīlattā eva hīnajjhāsayatāya lāmakasabhāvo. **Asucisaṅkassarasamācāroti** aparisuddhakāyakammāditāya asuci hutvā saṅkāya saritabbasamācāro. Dussīlo hi kiñcideva asāruppaṃ disvā “idaṃ asukena kataṃ bhavissati”ti paresam āsaṅkaṇīyo hoti, kenacideva vā karaṇīyena mantayante bhikkhū disvā “kacci nu kho ime mayā katakammaṃ jānitvā mantenti”ti attanoyeva saṅkāya saritabbasamācāro. **Paṭicchannakammantoti** lajjitabbatāya paṭicchādetabbakammanto.

1. Yathā tam yadipi byādhi me gāheyya (Syā)

Assamaṇoti na samaṇo. Salākaggahaṇādīsu “ahampi samaṇo”ti micchāpaṭiññāya samaṇapaṭiñño. Aseṭṭhacāritāya **abrahmacārī**. Uposathādīsu “ahampi brahmacārī”ti micchāpaṭiññāya brahmacāripaṭiñño. Pūtinā kammaena sīlavipattiyā anto anupaviṭṭhattā **antopūti**. Chadvārehi rāgādikilesānuvassanena tintattā **avassuto**. Sañjātarāgādikacavarattā sīlavantehi chaḍḍetabbattā ca **kasambujāto**.

Idha pāliyanti imasmim sikkhāpade pāliyaṃ. **Jeṭṭhabbatikoti** kalidevīvataniyutto. Kalidevī kira sirīdeviyā jeṭṭhā, tasmā tassā vatadharo “jeṭṭhabbatiko”ti vuccati. Taṃ pana vataṃ samādiyivā pūrento sakalasarīre masim makkhetvā kākapattāni muṭṭhiyaṃ katvā kalidevim phalake likhāpetvā taṃ kājakoṭiyaṃ bandhitvā thomento vicarati. **Yadaggenāti** yattakena. **Tadaggenāti** tattakena. **No kappetīti**-ādi vematikabhāvādīpanatthameva vuttanti **mahāpadumattherassa** adhippāyo. Dutiyatthero pana “no kappeti, nassarati, pamuṭṭho”ti etehi vematikabhāvavattāya adīpanato añño vematikabhāvo, aññāni no kappanādīnīti catunnampi vibhāgena atthaṃ dasseti, tasmā tassa vādo yuttataroti pacchā vutto. **Dassane vematiko hotīti** puggale nātepi tassa kiriyāya sammā adīṭṭhabhāvato cirakālātikkamato vā taṃ kiriyāya karonto “esa mayā diṭṭho vā, na vā”ti dassane vematiko hoti. **Puggale vematiko hotīti** tena katakamme nātepi taṃ kammaṃ karontassa sammā adīṭṭhabhāvato kālantarabhāvato vā “tassa kammaṃ kārako ayaṃ vā, no”ti puggale vematiko hoti.

389. “Tajjanīyakammādisattavidhampi kammaṃ karissāmā”ti āpattiyā codentassa adhippāyo **kammādhippāyo**. “Āpattito vuṭṭhāpessāmī”ti adhippāyo **vuṭṭhānādhippāyo**. **Anuddhamsentassāti** iminā cāvanādhippāyaṃ dasseti. **Akkosādhippāyena vadantassa pācittiyanti** akkosādhippāyena sattahipi āpattikkhandhehi sammukhā vadantassa pācittiyaṃ. **Dukkaṭanti** akkosādhippāyena vadantassa dukkaṭaṃ.

“Evaṃ saṃvaddhā hi tassa bhagavato parisā yadidaṃ aññamaññavacanena aññamaññavuṭṭhāpanenā”ti vacanato **kurundaṭṭhakathānayaṃ** patiṭṭhapento

“**kurundiyaṃ paṇā**”ti-ādimāha. **Sabbatthevāti** sabba-aṭṭhakathāsu. **Yya-kāre** sampatte **re-kāro** atikkanto nāma hotīti āha “**re-kāre anatikkante**”ti.

Uposathassa ñattikammabhāvato ñattiyā samattāya uposatho kato nāma hotīti āha “**yya-kāre sampatte na labbhatī**”ti.

Idañcidañcāti “pāṇātipātaṃ adinnādānaṃ”ti-ādim. “Asuko ca asuko ca assamaṇo anupāsako”ti akkosādhippāyena parammukhā vadantassa dukkaṭaṃ, sammukhā vadantassa pana pācittiyameva. Yathā “asūriyaṃ passati kaññā”ti ettha “sūriyaṃ na passati kaññā”ti ayamatto labbhati, evaṃ “anokāsaṃ kārāpetvā”ti etthāpi “okāsaṃ akārāpetvā”ti ayamatto labbhatīti āha “**yaṃ paṇā**”ti-ādi. Yaṃ codeti, tassa upasampannoti saṅkhyūpagamaṃ, tasmim̐ suddhasaññitā, yena pārājikena codeti, tassa diṭṭhādivasena amūlakatā, cāvanādhippāyena sammukhā codanā, tassa taṅkhaṇavijānananti imānettha pañca aṅgāni.

Paṭhamaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dutiyaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā

391. Navame **disvāti** ajikāya vipaṭipajjantaṃ chagalakaṃ disvā. **Mettiyaṃ bhikkhuninti** tassā bhikkhunikālaṃ gahetvā bhūtapubbavohārena voharanti. **Veluvaneyevāti** therassa bhikkhācāravelaṃ aggahetvā tehi vuttabhattuddesavelaṃyeva sandhāya vuttaṃ. **Kacci noti** kacci nu. **Etamatthaṃ ārocesunti** aññabhāgiyassa adhikaraṇassa kañcidesaṃ lesamattaṃ upādāya pārājikena dhammena anuddhaṃsitabhāvaṃ ārocesuṃ.

Aññabhāgassāti aññakoṭṭhāsassa, therassa manussajātibhikkhubhāvato aññassa tiracchānājāticagalakabhāva saṅkhātassa koṭṭhāsassāti vuttaṃ hoti. **Idanti** sāmāññato napuṃsakaniddesena chagalakaṃ niddisati, idaṃ chagalakajātanti attho, yaṃ chagalakoti vuttaṃ hoti. Adhikaraṇasaddāpekkho vā napuṃsakaniddeso, idaṃ

chagalakasaṅkhātāṃ adhikaraṇanti vuttaṃ hoti. **Aññabhāgoti** yathāvuttatiracchānajātichagalakabhāvasaṅkhāto aññabhāgo, aññakoṭṭhāsoti attho. **Assāti** chagalakassa. “Aññabhāgasambandhī aññabhāgiyan”ti paṭhamaviggahassa attho, “aññabhāgavantāṃ aññabhāgiyan”ti dutiyaviggahassa. Dvīhipi viggāhehi aññabhāgiyanti chagalakova vutto. Tiracchānajātichagalakabhāvañca ṭhapetvā paramatthato visum chagalake asatipi “paṭimāya sarīran”ti-ādīsu viya abhedepi bhedakappanāya pavattalokavohārasena “**aññabhāgassa idaṃ, aññabhāgo vā assa atthī**”ti vuttaṃ.

Idāni dvīhipi viggāhehi vuttamattham vitthāretvā dassento “**yo hi so**”ti-ādimāha. **Soti** so chagalako. Tassa “hotī”ti iminā sambandho. **Tatoti** tato manussajātito bhikkhubhāvato ca. **So vā aññabhāgoti** yathāvuttatiracchānajātichagalakabhāvasaṅkhāto aññabhāgo. **Assāti** chagalakassa. So chagalako aññabhāgiyasaṅkhātāṃ labhatīti yojetabbaṃ. “Adhikaraṇanti ādhāro, vatthu adhiṭṭhānan”ti heṭṭhā vuttamattham sarūpato dassetuṃ “**yasmā cā**”ti-ādimāha. **Tesanti** mettiyabhūmajānaṃ. **Imanti** chagalakaṃ. **Nāmakaraṇasaññāyāti** nāmakaraṇasaṅkhātāya saññāya so chagalako adhikaraṇanti veditabboti yojetabbaṃ. **Taṃhi sandhāyāti** “avassaṃ tumhehi leso oḍḍito, kiṃ vadatha, kiṃ passitthā”ti anuyuttehi tehi bhikkhūhi “chagalakassa vipaṭṭipattim disvā dabbassa nāmaṃ tassa karimhā”ti vuttattā tassa nāmakaraṇasaññāya adhiṭṭhānabhūtaṃ taṃ chagalakaṃ sandhāya. **Te bhikkhūti** te anuyūñjakā bhikkhū. Āpattilesampi puggalasmimyeva āropetvā vuttattā “puggalānaṃyeva lesā”ti vuttaṃ. **Padabhājane pana -pa- veditabbanti** iminā nāmakaraṇasaññāya ādhārabhūtaṃ chagalakasaṅkhātassa adhikaraṇassa avacane kāraṇaṃ vuttaṃ.

393. “Aññabhāgiyassa adhikaraṇassā”ti ettha pāli-āgata-adhikaraṇasaddapatirūpakaṃ aññaṃ adhikaraṇasaddaṃ pāli-āgatataaññasādhāraṇatāya ubhayapadattham uddharitvā “**adhikaraṇaṃ nāma cattāri adhikaraṇāni**”ti vuttaṃ. Atthuddhārasena hi attham dassentena pāliyaṃ āgatasaddapatirūpako añño saddo ubhayapadattho uddharitabbo, na ca aññaṃ

uddharitvā aññassa attho vattabbo, tasmā pāli-
 āgata-adhikaraṇasaddapatirūpako añño yeva ubhayapadatthasādhāraṇo
 adhikaraṇasaddo uddhaṭoti dattṭhabbam. Tenevāha **“adhikaraṇanti
 vacanasāmaññato atthuddhāravasena pavattāni cattāri adhikaraṇāni”**ti. **Yā
 ca sā avasāne -pa- codanā vuttāti** bhikkhu saṅghādisesaṃ ajjhāpajjanto
 diṭṭho hoti, saṅghādiseṣe saṅghādisesadiṭṭhī hoti, tañce pārājikena codetīti-
 ādicodanam sandhāya vadati.

Methunavītikkamāpattiyo vatthuto sabhāgā, itarāsam pana
 adinnādānādi-āpattīnam samānepi pārājikāpattibhāve vatthuto visabhāgāti
 āha **“sabhāgavisabhāgavatthuto”**ti. **Sabhāvasarikkhāsarikkhato**ti sabhāvena
 sadisāsadisabhāvato. Paṭhamapārājikañhi paṭhamapārājikāpattiyā
 methunarāgena sabhāvato sadisaṃ, dosasampayuttamanussaviggahena
 asadisaṃ. Nanu ca “āpattādhikaraṇam āpattādhikaraṇassa siyā tabbhāgiyam,
 siyā aññabhāgiyam”ti vuttattā uddesānukkamena tabbhāgiyatam aniddisitvā
 aññabhāgiyatā paṭhamam kasmā niddiṭṭhāti āha **“ādito paṭṭhāyā”**ti-ādi.
Vuttanayenevāti “sabhāgavisabhāgavatthuto”ti-ādinā vuttanayena.

“Saṅghakammāni nissāya uppannan”ti vuttattā saṅghakammato
 kiccādhikaraṇam visuṃ viya dissatīti āha **“kiṃ panā”**ti-ādi. “Kiccameva
 kiccādhikaraṇam”ti vuttattā **“saṅghakammānamevetaṃ adhivacanan”**ti
 vuttam. Yadi evam “saṅghakammāni nissāya uppannan”ti kasmā vuttanti
 āha **“evam santepī”**ti-ādi. Tassa tassa saṅghakammassa bhagavatā vuttam
 itikattabbatālakkaṇam yeva tato saṅghakammassa nipphajjanato
 phalūpacārena saṅghakammanti vattabbatam arahatīti āha **“yam
 kammalakkhaṇam manasi karoti, tam nissāya uppajjanato”**ti.
 Parivāsādisaṅghakammaṃ nissāya mānattādīnam uppajjanato
 ukkhepanīyakammaśimāsammutikammādīni nissāya
 osāraṇasīmāsamūhananādikammānam uppajjanato ca **“purimaṃ purimaṃ
 saṅghakammaṃ”**ti-ādi vuttam.

395-400. **Savatthukam katvāti** puggalādhiṭṭhānam katvā. **Dīghādinoti**
 dīgharassakāḷa-odātādino. **Diṭṭhādinoti** diṭṭhasutādino.

Lohapattasadisoti ayopattasadisō. Aṅgāni paṭhamaduṭṭhadose vuttasadisāni, idha pana kañcidesaṃ lesamattaṃ upādiyaṇā adhikā.

Dutiyaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Paṭhamasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā

410. Dasame ye dubbalā honti appathāmā, na sakkonti araṇṇakādīni sevantā dukkhassantaṃ kātuṃ, te sandhāyāha “**bahūnaṃ kulaputtānaṃ maggantārāyāya saṃvattanti**”ti. **Adhivāsanakhantisampannoti** “khamo hoti sītassā”ti-ādinā vuttasītuṇhādisahanalakkhaṇāya khantiyā samannāgato. Byañjanapadameva paramaṃ assāti **padaparamo**. Yassa hi puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ “padaparamo”ti vuccati. **Abhisambhuṇṭivāti** nipphādetvā. **Nābhisambhuṇṭīti** na sampādeti, araṇṇāvāsaṃ sampādetuṃ na sakkotīti vuttaṃ hoti. Dhammato apetaṃ **uddhammaṃ**. **Asabbaññū** assāti tesaṃ anurūpassa ajānanato asabbaññū bhavyeaya. “Na bhikkhave asenāsanikena vassaṃ upagantabban”ti¹ vacanato “**cattāro pana -pa- paṭikkhittamevā**”ti vuttaṃ. Idameva vacanaṃ sandhāya pāḷiyampi “aṭṭha māse kho mayā devadatta rukkhamaḷasenāsaṃ anuññātan”ti vuttaṃ.

Tīhi koṭṭhīti tīhi ākārehi, tīhi kāraṇehīti attho.

Tadubhayavimuttaparisaṅkitanti diṭṭhaṃ sutanti idaṃ ubhayaṃ anissāya “kiṃ nu kho idaṃ bhikkhuṃ uddissa vadhitvā sampāditan”ti kevalameva parisāṅkitaṃ. Macchabandhanaṃ **jālaṃ**, **vāgurā** migabandhanā. **Kappatīti** yadi tesaṃ vacanena āsaṅkā upacchinnā hoti, vaṭṭati. **Pavattamaṃsanti** vikkāyikamaṃsaṃ. **Maṅgalādīnanti ādi**-saddena āhunapāhunādike saṅgaṇhāti. **Bhikkhūnaṃyeva atthāyāti** ettha aṭṭhānappayutto **eva**-saddo, bhikkhūnaṃ atthāya akatamevāti sambandhitabbaṃ. Tasmā “bhikkhūnaṃca dassāma, maṅgalādīnaṃca atthāya bhavissatī”ti missetvā katampi na vaṭṭatīti veditabbaṃ. Keci pana

1. Vi 3. 212 piṭṭhe.

“bhikkhūnaṃyevāti avadhāraṇena bhikkhūnaṃca aññesaṃca atthāya kataṃ vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ na sundaraṃ. **Yattha ca nibbematiko hotīti** bhikkhūnaṃ atthāya katepi sabbena sabbaṃ parisāṅkitābhāvamāha. Tamevatthaṃ āvikātaṃ “**sace panā**”ti-ādi vuttaṃ. **Itaresaṃ vaṭṭatīti** ajānantānaṃ vaṭṭati, jānato evettha āpatti hotīti. **Teyevāti** ye uddissa kataṃ, teyeva. Uddisakatamaṃsaparibhogato akappiyamaṃsaparibhogassa viśesaṃ dassetaṃ “**akappiyamaṃsaṃ panā**”ti-ādi vuttaṃ. Purimasmiṃ sacittakā āpatti, itarasmaṃ acittakā. Tenāha “**akappiyamaṃsaṃ ajānitvā bhūñjantassapi āpattiyevā**”ti. “Paribhogakāle pucchitvā paribhuñjissāmīti vā gahetvā pucchitvāva paribhuñjitabban”ti vacanato akappiyamaṃsaṃ ajānitvā gaṇhantassa paṭiggahaṇena anāpatti siyā¹. Ajānitvāpi bhūñjantasseva hi āpatti vuttā. **Vattanti vadantīti** iminā āpatti natthīti dasseti.

Sallekhā vutti etesanti **sallekhavuttino**. **Bāhulikoti** ekassa **la-kārassa** lopaṃ katvā vuttaṃ. **Kappanti** āyukappaṃ. Saṃghabhedako hi ekaṃ kappam asītibhāge katvā tato ekabhāgamattaṃ kālaṃ niraye tiṭṭheyyāti āyukappaṃ sandhāya “**kappam nirayamhi paccatī**”ti vuttaṃ. Kappaṭṭhakathāyaṃ² pana “saṅghahante hi kappe kappavemajjhe vā saṃghabhedam katvā kappavināseyeva muccati. Sacepi hi sve kappo vinassissatīti ajja saṃghabhedam karoti, sveva muccati, ekadivasameva niraye paccatī”ti vuttaṃ. Tatthāpi **kappavināseyevāti** āyukappavināseyevāti atthe sati natthi virodho. **Saṅghahanteti** idampi “sve vinassissatī”ti viya abhūtaparikappanavasena vuttaṃ. Ekadivasameva niraye paccatī”ti etthāpi tato param kappābhāve āyukappassapi abhāvatoti avirodhato atthayojanā daṭṭhabbā. **Brahmaṃ puññanti** seṭṭham puññam. **Kappam saggamhi modatīti** etthāpi āyukappameva.

411. **Laddhinānāsamvāsakenāti** bhāvappadhānoyam niddeso, laddhinānāsamvāsakabhāvenāti attho. **Kammaṇānāsamvāsakenāti** etthāpi eseva nayo. Aññathā nānāsamvāsakena sahitassa

1. Siddhā (Syā)

2. Abhi-Ṭṭha 2. 409 piṭṭhe.

samānasamvāsakassapi saṅghassa asamānasamvāsakattaṃ āpajjeyya. Tattha **laddhinānāsamvāsako** nāma ukkhittānuvattako. So hi attano laddhiyā nānāsamvāsako jātoti “laddhinānāsamvāsako”ti vuccati.

Kammanānāsamvāsako nāma ukkhepanīyakammakato. So hi ukkhepanīyakammavasena nānāsamvāsako hotīti “kammanānāsamvāsako”ti vuccati. **Virahitoti** vimutto. Kāyasāmaggīdānaṃ tesu tesu saṅghakammesu hatthapāsūpagamanavasena veditabbaṃ.

“Bhedāya parakkameyyā”ti visum vuttatā bhedanasaṃvattanikassa adhikaraṇassa samādāya paggaṇhato pubbepi pakkhapariyesanādivasena saṅghabhedāya parakkamantassa samanubhāsanakammaṃ kātābanti veditabbaṃ. **Imāni vatthūnīti** aṭṭhārasabhedakaravatthūni. **Kammenāti** apalokaṇādīsu catūsu kammesu aññatarena kammaṃ. **Uddesenāti** pañcasu pātīmokkhuddesesu aññatarena uddesena. **Vohārenāti** tāhi tāhi upapattīhi “adhammaṃ dhammo”ti-ādi-aṭṭhārasabhedakaravatthudīpakena vohārena. **Anussāvanāyāti** “nanu tumhe jānātha mayhaṃ uccākulā pabbajitabhāvaṃ bahussutabhāvaṃca, mādiso nāma uddhammaṃ ubbinayaṃ satthusāsaṇaṃ gāheyyāti cittampi uppādetum tumhākaṃ yuttaṃ, kiṃ mayhaṃ avīci nīluppalavanaṃ viya sītaḷo, kimahaṃ apāyato na bhāyāmī”ti-ādinā nayena kaṇṇamūle vacībhedam katvā anussāvanena. **Salākaggāhenāti** evaṃ anussāvetvā tesam cittaṃ upatthambhetvā anivattidhamme katvā “gaṇhatha imaṃ salākaṃ”ti salākaggāhena. **Pañcahi kāraṇehi saṅghabhedo hotīti** ettha kammameva uddeso vā saṅghabhede padhānakāraṇanti veditabbaṃ. Vohārānussāvanasalākaggāhā pana pubbabhāgā.

Aṭṭhārasavatthudīpanavasena hi voharantena tattha rucijananatthaṃ anussāvetvā salākāya gahitāyapi abhinnova hoti saṅgho. Yadā pana evaṃ cattāro vā atirekā vā salākaṃ gahetvā āveṇīkakammaṃ vā uddesaṃ vā karonti, tadā saṅgho bhinno nāma hoti. **Abbhussitanti** abbhuggataṃ. **Accheyyāti** vihareyya, pavatteyyāti attho.

“Lajjī rakkhissatī”ti vacanato āpattibhayena ārocanaṃ lajjīnaṃyeva bhāroti āha “**lajjīhi bhikkhūhi**”ti. Alajjissapi anārocentassa āpattiyeva “ye passanti, ye suṇanti”ti vacanato. **Samāgacchatūti**

ekī bhavatu. Ekībhāvo ca samānaladdhivasena hotīti āha “**ekaladdhiko hotū**”ti. **Sampattiyāti** sīlādisampattiyā. Paṭinissajjantassa anāpattibhāvato “**sothibhāvo tassa bhikkhuno**”ti vuttam. **Appaṭinissajjato dukkaṭanti** visum visum vadantānam gaṇanāya dukkaṭam. **Pahontenāti** gantum samatthena agilānena. Saṅghabhedassa garukabhāvato avassam kattabbatādassanattam “**dūrepi bhāroyevā**”ti vuttam, āpatti pana addhayojanabbhantare gantum samatthassa agilānasseva veditabbā.

416. **Asamanubhāsantassāti** kammakārake kattuniddesoti āha “**asamanubhāsiyamānassā**”ti. Tatiyakammavācāyapaṭinissajjanto ñattiyā dukkaṭam dvīhi kammavācāhi thullaccaye ca āpajjatiyevāti āha “**paṭinissajjantassa saṅghādisesena anāpattī**”ti. **Assāti** devadattassa. **Katena bhavitabbanti** samanubhāsanakammena katena bhavitabban. **Attano rucimattena vadeyyāti** ādikammikattā appaṭinissajjantassapi anāpattīti adhippāyena vadeyya. Apaññatte sikkhāpade samanubhāsanakammasseva abhāvato “**na hi paññattam sikkhāpadam vītikkamantassā**”ti vuttam. Sikkhāpadam paññapenteneva hi samanubhāsanakammam anuññātām. **Uddissa anuññātati** “**anujānāmi bhikkhave romanthakassa romanthanam**”ti-ādim¹ uddissa anuññātām sandhāya vadanti. **Anāpattiyanti** anāpattivāre. **Āpattim ropetabboti** anissajjanapaccayā āpannapācittiyāpattim ukkhepanīyakamakaraṇattam āropetabboti attho.

Āpattiyeva na jātāti saṅghādisesāpatti na jātāyevāti attho. **Sā panesāti** sā pana esā anāpatti. **Tivaṅgikanti** kāyavācācittavasena tivaṅgikam, kāyavācācittato samuṭṭhātīti vuttam hoti. “**Nappaṭinissajjāmī**”ti saññāya abhāvena mucchanato **saññāvimokkham**. **Sacittakanti** “**nappaṭinissajjāmī**”ti jānanacittena sacittakam. Bhedāya parakkamanam, dhammakammena samanubhāsanam, kammavācāpariyosānam, appaṭinissajjananti imānettha cattāri aṅgāni.

Paṭhamasaṅghabhedasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi 4. 272 piṭṭhe.

11. Dutiyasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā

417-418. Ekādasame yaṃ vacanaṃ samaggepi vagge avayavabhūte karoti bhindati, taṃ kalahakāravacanaṃ idha vagganti vuccatīti āha “**vaggaṃ asāmaggipakkhiyavacanaṃ vadantī**”ti. Asāmaggipakkhe bhavā asāmaggipakkhiyā, kalahakā. Tesāṃ vacanaṃ **asāmaggipakkhiyavacanaṃ**, asāmaggipakkhe vā bhavaṃ vacanaṃ **asāmaggipakkhiyavacanaṃ**. Yasmā ubbāhikādikammaṃ bahūnampi kātuṃ vaṭṭati, tasmā “**na hi saṃgho saṃghassa kammaṃ karotī**”ti idaṃ niggahavasena kattabbakammaṃ sandhāya vuttanti veditabbaṃ. Aṅgāni panettha bhedāya parakkamaṇaṃ pahāya anuvattanaṃ pakkhipitvā heṭṭhā vuttasadisāneva.

Dutiyasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Dubbacasikkhāpadavaṇṇanā

424. Dvādasame **vambhanavacanaṃ** garahavacanaṃ. **Apasādetukāmoti** khipitukāmo, tajjetukāmo vā, ghaṭṭetukāmoti vuttaṃ hoti. **Saṭa**-saddo patitasaddena samānattho. Visesanassa ca paranipātaṃ katvā tiṇakatṭhapaṇṇasaṭanti vuttanti āha “**tattha tattha patitaṃ tiṇakatṭhapaṇṇan**”ti. **Kenāpī**ti vātasadisena nadīsadisena ca kenāpi.

425-426. **Vattuṃ asakkuṇeyyoti** kismiñci vuccamāne asahanato ovaditūṃ asakkuṇeyyo. Dukkhaṃ vaco etasmiṃ vippaṭikūlaggāhe vipaccanīkavāde anādare puggaleti **dubbaco**. Tenāha “**dukkhena kicchena vaditabbo**”ti-ādi. **Dubbacabhāvakaraṇīyehī**ti dubbacabhāvakarakehi. Kattu atthe anīya-saddo daṭṭhabbo. Tenevāha “**ye dhammā dubbacaṃ puggalaṃ karontī**”ti-ādi. Pāpikā icchā etassāti pāpiccho, tassa bhāvo **pāpicchatā**, asantaguṇasambhāvanatā paṭiggahaṇe ca amattaññutā pāpicchatāti veditabbā. Attukkaṃsakā ca te paravambhakā cāti attukkaṃsakaparavambhakā. Ye attānaṃ ukkaṃsanti ukkhipanti uce ṭhāne ṭhapenti, parañca vambhenti garahanti nīce ṭhāne ṭhapenti, tesametam adhivacanaṃ. Tesāṃ bhāvo **attukkaṃsakaparavambhakatā**. Kujjhanasīlo kodhano, tassa bhāvo **kodhanatā**. Kujjhanalakkhaṇassa kodhassetam adhivacanaṃ.

Pubbakāle kodho, अपराकाले उपानāhoti āha “**kodhahetu upanāhitā**”ti. Tattha upanahanasilo, upanāho vā etassa atthīti upanāhī, tassa bhāvo **upanāhitā**. Punappunam cittapariyonaddhalakkhaṇassa kodhassevetam adhivacanam. Sakiñhi uppanno kodho kodhoyeva, tatuttari upanāho. **Abhisāṅgoti** dummocaniyo balava-upanāho. So assa atthīti abhisāṅgī, tassa bhāvo **abhisāṅgitā**. Dummocaniyassa balava-upanāhassetam adhivacanam. **Codakam paṭippharaṇatāti** codakassa paṭiviruddhena paccanikena hutvā avaṭṭhānam. **Codakam apasādanatāti** “kim nu kho tuyham bālassa abyattassa bhaṇitena, tvampi nāma bhaṇitabham maññissasī”ti evam codakassa ghaṭṭanā. **Codakassa paccāropanatāti** “tvampi khosi itthannāmam āpattim āpanno, tam tāva paṭikarohī”ti evam codakassa upari paṭi-āropanatā.

Aññena aññam paṭicaraṇatāti aññena kāraṇena, vacanena vā aññassa kāraṇassa, vacanassa vā paṭicchādanavasena caraṇatā. Paṭicchādanattho eva vā **cara**-saddo anekatthattā dhātūnanti paṭicchādanatāti attho. Tāya samannāgato hi puggalo yaṁ codakena dosavibhāvanakāraṇam, vacanam vā vuttam, tam tato aññeneva codanāya amūlikabhāvadīpanena kāraṇena, tadatthabodhakena vacanena vā paṭicchādeti. “Āpattim āpannosī”ti vutte “ko āpanno, kim āpanno, kismim āpanno, kam bhaṇatha, kim bhaṇathā”ti vā vatvā “evarūpaṁ kiñci tayā diṭṭhan”ti vutte “na suṇāmi”ti sotam vā upanāmetvā vikkhepaṁ karontopi aññenaññam paṭicchādeti. “Itthannāmam āpattim āpannosī”ti puṭṭhe “pāṭaliputtam gatomhī”ti vatvā puna “na tava pāṭaliputtagamanam pucchāma, āpattim pucchāma”ti vutte tato “rājagham gatomhī”ti vatvā “rājagham vā yāhi brāhmaṇagham vā, āpattim āpannosī”ti vutte “tattha me sūkaramamsam laddhan”ti-ādini vatvā bahiddhā kathāvikkhipanampi atthato aññenaññam paṭicaraṇamevāti visum na gahitam.

Apadānenāti attano cariyāya. Apadīyanti hi dosā etena dakkhīyanti, luyanti chijjantīti vā apadānam, sattānam sammā micchā vā vattappayogo. **Na sampāyanatāti** “āvuso tvam kuṁ vasasi, kam nissāya vasasī”ti vā “yam tvam vadesi ‘mayā esa āpattim āpajjanto diṭṭho’ti,

tvaṃ tasmim̐ samaye kiṃ karosi, ayaṃ kiṃ karoti, kattha ca tvaṃ ahosi, kattha ayaṃ”ti vā ādinā nayena cariyaṃ puṭṭhena sampādetvā akathanam̐.

Makkhipaḷāsītāti ettha paraguṇamakkhanalakkhaṇo makkho, so etassa atthīti makkhī. Tādiso puggalo agāriyo anagāriyo vā samāno paresam̐ sukatakaraṇam̐ vināseti. Agāriyopi hi kenaci anukampakena daliddo samāno uccaṭṭhāne ṭhapito, aparena samayena “kiṃ tayā mayham̐ katan”ti tassa sukatakaraṇam̐ vināseti. Anagāriyopi sāmaṇerakālato pabhuti ācariyena vā upajjhāyena vā catūhi paccayehi uddesaparipucchādīhi ca anuggahetvā dhammakathānayapakaraṇakosallādīni sikkhāpito, aparena samayena rājarājamahāmattādīhi sakkato garukato ācariyupajjhāyesu acittikato caramāno “ayaṃ amhehi daharakāle eva anuggahito saṃvaddhito ca, atha ca panidāni nissineho jāto”ti vuccamāno “kiṃ mayham̐ tumhehi katan”ti tesam̐ sukatakaraṇam̐ vināseti.

“Bahussutepi puggale ajjhottharivā īdisassa ceva bahussutassa aniyatā gati, tava vā mama vā ko viseso”ti-ādinā nayena uppajjamāno yugaggāhalakkhaṇo paḷāso. So paraguṇehi attano guṇānam̐ samakaraṇaraso. Tathā hesa paresam̐ guṇe ḍamsitvā viya attano guṇehi same karotīti paḷāsoti vuccati, so etassa atthīti paḷāsī. Makkhī ca paḷāsī ca makkhipaḷāsino, tesam̐ bhāvo **makkhipaḷāsītā**. Atthato pana makkho ceva paḷāso ca.

Issati parasampattim̐ na sahatīti **issukī**. Maccharāyati attano sampattim̐ nigūhati, paresam̐ sādharmaṇabhāvam̐ na sahati, maccheram̐ vā etassa atthīti **maccharī**. Saṭhayati na sammā bhāsatīti **saṭho**, attano avijjamānaguṇappakāsanalakkhaṇena sāṭheyyena samannāgato kerāṭikapuggalo. Kerāṭiko ca ānandamaccho¹ viya hoti. **Ānandamaccho** nāma kira macchānam̐ naṅguṭṭham̐ dasseti, sappānam̐ sīsam̐ “tumhehi sadiso ahan”ti jānāpetum̐, evameva kerāṭiko puggalo yaṃ yaṃ suttantikam̐ vā

1. Āyandamaccho (Syā, Ka)

ābhidhammikaṃ vā upasaṅkamati, taṃ taṃ evaṃ vadati “ahaṃ tumhākaṃ antevāsī, tumhe mayhaṃ anukampakā, nāhaṃ tumhe muñcāmī”ti “evamete ‘sagāravo ayaṃ amhesu sappattisso’ti maññissantī”ti. Sāṭṭheyyena hi samannāgatassa puggalassa asantaḡuṇasambhāvanena cittānurūpakiriyāviharato “evaṃcitto evaṃkiriyo”ti duviññeyyattā kucchiṃ vā piṭṭhiṃ vā jānituṃ na sakkā. Yato so—

“Vāmena sūkaro hoti, dakkhiṇena ajāṃigo.
Sarena nelako¹ hoti, visāṇena jaraggavo”ti²—

evaṃ vuttayakkhasūkarasadiṣo hoti. Katapāpapaṭicchādanalakkhaṇā māyā, sā assa atthīti **māyāvī**.

Thambhasamaṅgitāya **thaddho**.

Vātabharitabhastāsadisathaddhabhāvapaggahitasira-anivātavuttikāraḡaroti **thambho**. Yena samannāgato puggalo gilitanaṅgalasadiṣo viya ajagaro, vātabharitabhastā viya ca thaddho hutvā garuṭṭhāniye disvā onamitumpi na icchati, pariyanteneva carati. Abbhunnatilakkhaṇo atimāno, so etassa atthīti **atimānī**.

Sam attano diṭṭhiṃ parāmasati sabhāvaṃ atikkamitvā parato āmasatīti **sandiṭṭhiparāmāsī**. Ādhānaṃ gaṇhātīti **ādhānaggāhī**. “Ādhānan”ti daḡhaṃ vuccati, daḡhaggāhīti attho. Yuttam kāraṇaṃ disvāva laddhiṃ paṭinissajjātīti paṭinissaggi, dukkhena kicchena kasirena bahumpi kāraṇaṃ dassetvā na sakkā paṭinissaggiṃ kātunti **duppaṭinissaggi**, yo attano diṭṭhiṃ “idameva saccan”ti daḡhaṃ gaṇhitvā api buddhādīhi kāraṇaṃ dassetvā vuccamāno na paṭinissajjati, tassetam adhivacanaṃ. Tādiṣo hi puggalo yaṃ yadeva dhammaṃ vā adhammaṃ vā suṇāti, taṃ sabbaṃ “evaṃ amhākaṃ ācariyehi kathitaṃ, evaṃ amhehi sutan”ti kummova aṅgāni sake kapāle antoyeva samodahati. Yathā hi kacchapo attano pādādike aṅge kenaci ghaṭṭite sabbāni aṅgāni attano kapāleyeva samodahati, na bahi nīharati, evamayampi “na sundaro tava gāho, chaḡḡdehi nan”ti vutto taṃ na vissajjeti, antoyeva attano hadaye eva ṭhapetvā vicarati. Yathā kumbhīlā gahitaṃ na paṭinissajjanti, evaṃ kumbhīlaggāhaṃ gaṇhāti, na vissajjeti.

1. Elako (Syā) 2. Dī-Ṭṭha 2. 250; Abhi-Ṭṭha 2. 475; Mahāniddeṣa-Ṭṭha 371 piṭṭhesupi.

Makkhapaḷāsītādiyugaḷattayena dassite makkhapaḷāsādayo cha dhamme visum visum gahetvā “**ekūnavīsati dhammā**”ti vuttaṃ.

Anumānasuttaṭṭhakathāyam¹ pana makkhapaḷāsādayopi yugaḷavasena ekaṃ katvā “soḷasa dhammā”ti vuttaṃ.

Pakārehi āvahanam padakkhiṇam, tato padakkhiṇato gahaṇasīlo padakkhiṇaggāhī, na padakkhiṇaggāhī **appadakkhiṇaggāhī**. Yo vuccamāno “tumhe maṃ kasmā vadatha, ahaṃ attano kappiyākappiyam sāvajjānavajjam atthānattham jānāmī”ti vadati, ayam anusāsanim padakkhiṇato na gaṇhāti, vāmatova gaṇhāti, tasmā “appadakkhiṇaggāhī”ti vuccati, tenāha “**yathānusiṭṭhan**”ti-ādi.

Uddeseti pātimokkhuddese. Atha sabbāneva sikkhāpadāni katham pātimokkhuddesapariyāpannānīti āha “**yassa siyā āpatti, so āvikareyyāti evam saṅgahitattā**”ti. “Yassa siyā āpatti”ti hi iminā sabbāpi āpattiyo nidānuddese saṅgahitāyeva honti. **Pañcahi sahadhammikehi sikkhitabbattāti** labbhamānavasena vuttaṃ. Sahadhammikenā sahakāraṇenātipi attho daṭṭhabbo. “**Vacanāyā**”ti nissakke sampadānavacananti āha “**tato mamavacanato**”ti. Aṅgāni cettha paṭhamasaṅghabhedasadisāni. Ayam pana viseso—yathā tattha bhedāya parakkamanam, evam idha avacanīyakaraṇatā daṭṭhabbā.

Dubbacasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Kuladūsakasikkhāpadavaṇṇanā

431. Terasame **kīṭāgirī**ti tassa nigamassa nāmam. Tañhi sandhāya parato “na assajipunabbasukehi bhikkhūhi kīṭāgirismim vatthabban”ti vuttaṃ. Tena pana yogato so janapadopi “kīṭāgiri” icceva saṅkhyam gatoti āha “**evam nāmake janapade**”ti. Āvāse niyuttā **āvāsikā**, nibaddhavāsino. Te akatam senāsanam karonti, jiṇṇam paṭisaṅkharonti, kate issarā honti. Tenāha “**so yesam āyatto -pa- te**

1. Ma-Ṭṭha 1. 370 piṭṭhe.

āvāsikā”ti. Nivāso nivāsamattam etesaṃ atthīti **nevāsikā**ti āha “**ye pana kevalan**”ti-ādi. **Teti** assajipunabbasukā. **Cha janāti** paṇḍuko lohita-komettiyo bhūmajako assaji punabbasukoti ime cha janā. **Sammā**ti¹ ālapanavacanametam. **Āyamukhabhūtā**ti āyassa mukhabhūtā. **Dhurattḥāneti** sāvattiyā avidūre ṭhāne. Vassāne hemante cāti dvīsu utūsu vassanato “**dvīhi meghehi**”ti vuttam. Diyaddhabhikkhusahassato gaṇācariyānam channam janānam adhikattā “**samadhikan**”ti vuttam, sādhekanti attho. **Ma-kāro** padasandhivasena āgato. **Akatavattḥanti** akatapubbam abhinavavattḥum.

Kaṇikārādayo **puppharukkḥā**, jātisumanādayo **pupphagacchā**. **Koṭṭananti** sayam chindanam. **Koṭṭāpananti** “imam chinda bhindā”ti aññehi chedāpanam. **Āliya bandhananti** yathā gacchamūle udakam santiṭṭhati, tathā samantato bandhanam. **Udakassā**ti akappiya-udakassa. **Kappiya-udakasiñcananti** imināva siñcāpanampi saṅgahitanti daṭṭhabbam. Nanu “udakassa secanam secāpanan”ti imināva sāmāññato kappiyākappiya-udakasiñcanādim sakkā saṅgahetum, tasmā kappiya-udakasiñcanādi kasmā visum vuttanti? “Ārāmādi-attham ropite akappiyavohāresupi kappiya-udakasiñcanādi vaṭṭati”ti vakkhamānattā idhāpi vibhāgam katvā kappiya-udakasiñcanādi visum dassitam. **Hatthamukhapādadhovananhānodakasiñcananti** imināpi pakārantarena kappiya-udakasiñcanameva dasseti. “Akappiyavohāro”ti koṭṭanakhaṇanādivasena sayam karaṇassapi katham saṅgahoti? Akappiyanti voharīyatīti akappiyavohāroti akappiyabhūtam karaṇakārāpanādi sabbameva saṅgahitam, na pana akappiyavacanamattanti daṭṭhabbam. Kappiyavohārepi eseva nayo. **Sukkhāmātiyāya ujukaraṇanti** iminā purāṇapaṇṇādiharaṇampi saṅgahitanti daṭṭhabbam. Kudālādīni bhūmiyam ṭhapetvā ṭhānato hatthena gahetvā ṭhānameva pākāṭataranti “**obhāso**”ti vuttam.

Mahāpaccharivādampi patiṭṭhapetukāmo pacchā vadati. **Vanatthāyāti** idam keci “vatatthāyā”ti paṭhanti, tesam vati-atthāyāti attho. Akappiyavohārepi ekaccam vaṭṭatīti dassetum “**na kevalaṅca sesan**”ti-ādimāha. **Yam kiñci mātikanti** sukkhāmātikam vā asukkhāmātikam vā.

1. Āyasmāti (Ka)

“**Kappiya-udakaṃ siñcitun**”ti iminā “kappiya-udakaṃ siñcathāti vattumpi vaṭṭatī”ti dasseti. **Sayaṃ ropetumpi vaṭṭatī**ti iminā “ropehīti vattum vaṭṭatī”tipi siddhaṃ. **Aññatthāya vā karontassā**ti vatthupūjādi-atthaṃ karontassa. **Kasmā na anāpattī**ti vatthupūjanatthāya ganthanādīsu kasmā na anāpatti. **Anāpattiyevā**ti paṭivacanaṃ datvā idāni tameva anāpattibhāvaṃ dassetuṃ “**yathā hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Tatthāti** ārāmādi-atthāya rukkharopane. **Tathā vatthupūjanatthāyapi anāpattiyevā**ti ratanattayapūjanatthāyapi kappiyavohārena pariyāyādīhi ca ganthāpane anāpattiyevāti attho.

“Tathā vatthupūjanatthāyā”ti hi sāmāññato vuttepi “yathā hi tattha kappiyavohārena pariyāyādīhi cā”ti vuttattā kappiyavohārādīhi ganthāpane eva anāpatti viññāyati, na sayaṃ ganthane, teneva paro sayaṃ ganthanampi kasmā na vaṭṭatīti codento “**nanu cā**”ti-ādimāha. Yathā ārāmādi-atthaṃ kappiyapathaviyaṃ sayaṃ ropetumpi vaṭṭati, tathā vatthupūjanatthāya sayaṃ ganthanepi kasmā na vaṭṭatīti codakassa adhippāyo. **Vuttanti**-ādi ācariyassa parihāro. Atha “**na pana mahā-aṭṭhakathāyan**”ti kasmā vadati. **Mahāpaccari-ādīsu** vuttampi hi pamāṇamevāti nāyaṃ virodho, **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** avuttampi tattheva vuttena saṃsanditvā pamāṇamevāti patiṭṭhāpetuṃ vuttattā. **Taṃ kathanti** maññeyyāsīti sambandho. **Mahā-aṭṭhakathāyaṇca** kappiya-udakasecanaṃ vuttaṃ, taṃ kathanti etthāyamadhippāyo. Kiñcāpi **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** ārāmādi-atthāya kappiyapathaviyaṃ sayaṃ ropanaṃ na vuttaṃ, kappiya-udakassa pana sayaṃ siñcanaṃ vuttameva, tasmā yathā ārāmādi-atthāya kappiya-udakaṃ sayaṃ siñcitumpi vaṭṭati, tathā vatthupūjanatthāya sayaṃ ganthanampi kasmā na vaṭṭatīti. **Tampi na virujjhatī**ti yadetaṃ ārāmādi-atthāya sayaṃ ropanaṃ kappiya-udakasiñcanaṇca vuttaṃ, tampi na virujjhati. Kathaṃ taṃ na virujjhatīti āha “**tatrahī**”ti-ādi. **Etaṃ vuttanti** mālāvaccharaṃ ropentipi ropāpentipi siñcantipi siñcāpentipīti etaṃ vuttaṃ. **Aññatra pana pariyāyo atthī**ti “mālāvaccharaṃ ropentipi ropāpentipi siñcantipi siñcāpentipī”ti kulasaṅgathāya ropanasiñcanaṃ sandhāya vuttattā tato aññatra ārāmādi-atthāya mālāvaccharopanepariyāyo atthi. **Tattha pariyāyaṃ**

idha ca pariyāyābhāvaṃ ñatvāti tatha “mālāvacchaṃ ropentī”ti-ādīsu “mālāvacchan”ti visesavacanasabbhāvato pariyāyaṃ, idha “ganthentī”ti-ādīsu tathāvidhavisesavacanābhāvato pariyāyābhāvaṃca ñatvā.

Nanu ca yathā “ganthentī”ti sāmāññato vuttattā pariyāyo na labbhatīti yassa kassaci atthāya sayam ganthanaṃ na vaṭṭati, evaṃ “ganthāpentī”ti sāmāññato vuttattā pariyāyena ganthāpanampi na vaṭṭatīti āpajjati. Evaṃca sati parato “evaṃ jāna, evaṃ kate sobheyya, yathā etāni pupphāni na vikiriyaṃ, tathā karohīti-ādīnā kappiyavacanaṃ kāretuṃ vaṭṭatī”ti idaṃ virujjhatīti? Na virujjhati, pariyāyena hi kārāpanaṃ ganthāpanameva na hoti, tasmā yathāvuttanayena pariyāyato kārāpanaṃ vaṭṭati. **Sabbaṃ vuttanayeneva veditabbanti** heṭṭhā vuttaṃ vinicchayameva sankhepato nigameti. **Haraṇādīsu kasmā anāpattīti** vatthupūjanatthāya haraṇādīsu kasmā anāpatti. **Kulitthi-ādīnaṃ atthāya haraṇatoti** kulitthi-ādīnaṃ haraṇassa tatha vuttattāti adhippāyo. Tenevāha “**haraṇādhikāre hī**”ti-ādi. **Mālanti** pupphadāmaṃ. **Mañjarī viyāti** kusumamañjarī viya. **Hārasadisanti** muttāhārasadisam.

Pācittiyañceva dukkaṭaṇcāti pathavīkhaṇanapaccayā pācittiyam, kulasaṅgahapaccayā dukkaṭam. **Akappiyavohārenāti** “idaṃ khaṇa, idaṃ ropehī”ti-ādi akappiya vohārena. **Dukkaṭamevāti** kulasaṅgahapaccayā dukkaṭam. **Ubhayatthāti** kappiyākappiyapathaviyam. **Sabbatthāti** kulasaṅgahaparibhoga-ārāmādi-atthāya ropite. **Dukkaṭampīti** na kevalam pācittiyameva. **Kappiyenāti** kappiyena udakena. **Tesaṃyeva dvinnanti** kuladūsanaparibhogānaṃ. **Dukkaṭanti** kulasaṅgahatthāya sayam siṅcane kappiyavohārena akappiyavohārena vā siṅcāpane ca dukkaṭam, paribhogatthāya pana sayam siṅcane akappiyavohārena siṅcāpane ca dukkaṭam. **Āpattibahulatā veditabbāti** ettha sayam siṅcane dhārāpacchedagaṇanāya āpattigaṇanā veditabbā, siṅcāpane pana punappunam āṇāpentassa vācāya vācāya āpatti, sakim āṇattassa bahūnam siṅcanepi ekāva.

Dukkaṭapācittiyānīti kulasaṅgahapaccayā dukkaṭam, bhūtagāmapātabyatāya pācittiyam. **Aññatthāti** vatthupūjādi-atthāya ocinane. **Sakim āṇattoti** akappiyavohārena āṇatto. **Pācittiyamevāti**

akappiyavacanena ānattattā pācittiyam. Kappiyavacanena pana vatthupūjādi-atthāya ocināpentassa anāpattiyeva.

Ganthena nibbattam **ganthimam**. Esa nayo sesesupi. **Na vaṭṭatīti** kulasaṅgahatthāya vatthupūjādi-atthāya vā vuttanayena karontassa ca kārapentassa ca dukkaṅgati attho. **Purimanayenevāti** “bhikkhussa vā”ti-ādinā vuttanayena. Dhammāsanavitāne baddhakaṅgakesu pupphāni vijjhitvā ṭhapentīti sambandho. Uparūpari vijjhitvā chattasadisam katvā āvuṇanato “**chattāichattam viyā**”ti vuttam. “Kadalikkhandhamhī”ti-ādinā vuttam sabbameva sandhāya “**taṃ ati-oḷārikamevā**”ti vuttam, sayam karontassa akappiyavacaneneva kārapentassa ca dukkaṅgamevāti attho.

Pupphavijjhanatthanti vuttattā pupphāni vijjhitumyeva kaṅgakaṃ bandhitum na vaṭṭati, pupphadāmādibandhanattham pana vaṭṭati. **Kaṅgakaṃ bandhitum na vaṭṭatīti** ca idam aṭṭhakathācariyappamaṇena gahetabbam.

Pavesetum na vaṭṭatīti vuttattā pupphacchidde apavesetvā uparūpari ṭhapetum vaṭṭati. Jālamayam vitānam **jālavitānam**. **Nāgadantakampi** sacchiddakamyeva gahetabbam. **Pupphapaṭicchakam** daṇḍādīhi katapupphādhāraṇam, tampi sacchiddameva idha vuttam. **Asokapiṇḍiyāti** asokapupphamañjarikāya. “**Dhammarajju** nāma cetiyam vā bodhim vā pupphapavesanattham āvijjhitvā baddharajjū”ti **mahāgaṅghipade majjhimagaṅghipade ca** vuttam, tasmā tathābaddhāya rajjuyā cetiyassa ca antare pupphāni pavesetum vaṭṭatīti viññāyati. **Gaṅghipade** pana “dhammarajjunti sithilam vaṭṭikam rajjumkatvā bodhim vā cetiyam vā parikkhipitvā dhammāsane vā lambitvā tattha pupphāni pavesenti”ti vuttam, tasmā sithilavaṭṭikāya rajjuyā antarepi pupphāni pavesetum vaṭṭatīti viññāyati, vīmaṃsitvā yuttataram gahetabbam. Ubhayatthāpi panettha nevatthi virodhoti amhākam khanti.

Matthakadāmani dhammāsanādimatthake lambakadāmarā. **Pupphehi** veṭṭenti pupphadāmena veṭṭenti. **Tesamyevāti** uppalādīnamyeva. **Vākena vā daṇḍakena vāti** visum acchinnena pupphasahiteneva vākena vā daṇḍakena vā. **Khandhe ṭhapitakāsāvassāti** khandhe ṭhapitasaṅghātim sandhāya vuttam. Tañhi tathā bandhitum sakkā bhaveyya. Imināva aññampi tādisam kāsavam vā vattham vā vuttanayena bandhitvā tattha pupphāni pakkhipitum vaṭṭatīti siddham. Aṃsabhaṅgikam pasibbake pakkhittasadisattā veṭṭimam nāma na jātam, tasmā sithilabandhassa antarantarā pakkhipitum vaṭṭatīti vadanti.

Pupphapaṭe ca daṭṭhabbanti pupphapaṭam karontassa dīghato pupphadāmassa haraṇapaccāharaṇavasena pūraṇam sandhāya vuttam. Tiriyato haraṇam pana vāyimam nāma hoti, na pūrimam. **Purimaṭṭhānam atikkāmetīti** ettha “aphusāpetvāpi atikkāmentassa āpattiyevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. “Purimaṭṭhānam atikkāmetī”ti avisesena vuttattā tam vuttam. Keci pana “aññamaññaṃ aphasāpetvā anekakkhattum parikkhipitum vaṭṭatī”ti vadantīti vuttam, tattha kāraṇam na dissati. **Bandhitum vaṭṭatīti** puppharahitāya suttakoṭiyā vākakoṭiyā vā bandhitum vaṭṭatī. **Ekavāram haritvā vā parikkhipitvā vāti** idam pubbe vuttacetiyaḍiparikkhepam pupphapaṭakaraṇaṇca sandhāya vuttam, tasmā cetiyam vā bodhim vā parikkhipantena ekavāram parikkhipitvā purimaṭṭhānam sampatte aññaṃ dātabbam, tenapi ekavāram parikkhipitvā tatheva kātabbam. Pupphapaṭam karontena ca ekavāram haritvā aññaṃ dātabbam, tenapi tatheva kātabbam. Sacepi dveveva bhikkhū ubhosu passesu ṭhatvā pariyāyena haranti vaṭṭatiyevāti vadanti.

Pūritanti dīghato pasāraṇavasena pūritam. **Vāyitum na labhatīti** dīghato pasārite tiriyato haraṇam vāyanam nāma hotīti ekavārampi pupphaguṇam tiriyato haritum na vaṭṭatī. **Pupphāni ṭhapentenāti** aganthitāni pākātikapupphāni ṭhapentena. Pupphadāmam pana pūjanatthāya bhūmiyam ṭhapentena phusāpetvā vā aphasāpetvā vā diguṇam katvā ṭhapetum na vaṭṭatīti vadanti. **Ghaṭikadāma-olambakoti** ante ghaṭikākārayutto yamakadāma-olambako. Ekekam pana dāmam nikkhantasuttakoṭiyāva bandhitvā olambitum vaṭṭatī, pupphadāmadvayam saṅghaṭitukāmenapi nikkhantasuttakoṭiyāva suttakoṭim saṅghaṭitum vaṭṭatī. **Aḍḍhacandākārena mālāguṇaparikkhepoti** aḍḍhacandākārena mālāguṇassa punappunam haraṇapaccāharaṇavasena pūretvā parikkhipanam. Teneva tam pūrime pavitṭham, tasmā etampi aḍḍhacandākāram punappunam haraṇapaccāharaṇavasena pūritam na vaṭṭatī. Ekavāram pana aḍḍhacandākārena mālāguṇam haritum vaṭṭatīti vadanti. **Pupphadāmakaraṇanti** ettha suttakoṭiyam gahetvāpi ekato katum na vaṭṭatīti vadanti. Geṇḍukakharapattadāmānam paṭikkhittattā celādīhi katadāmampi na vaṭṭatī akappiyānulomattatī vadanti.

“**Lāsiyanāṭakam nāṭenti**”ti vatvā tameva pariyāyantarena dassetuṃ “**recakam¹ denti**”ti vuttaṃ, abhinayaṃ dassentīti attho, attano adhippāyaṃ pakāsetvā “evaṃ naccitabban”ti paṭhamam uṭṭhahitvā naccanākāram dassentīti vuttaṃ hoti. Keci pana “mukhe aṅguliyo pakkhipitvā saddam karontā cakkamiva attānam bhamayamānā recakam denti nāmā”ti vadanti. Ekekāya pantiyā aṭṭha aṭṭha padāni assāti **aṭṭhapadam**. “Aṭṭhapadan”tipi paṭhanti. Dasapadepe eśeva nayo. **Padānīti** ca sārī-ādīnam² paṭiṭṭhānaṭṭhānāni. **Dasapadam** nāma dvīhi pantīhi vīsatiyā padehi kīḷanajūtam. **Ākāseyeva kīḷantīti** “ayaṃ sārī asukapadam mayā nītā, ayaṃ asukapadam”ti kevalam mukheneva vadantā ākāseyeva jūtam kīḷanti. **Jūtapthalaketi³** jūtaṃḍale. **Pāsakakīḷāya kīḷantīti** pāsakam vuccati chasu passesu ekekam yāva chakkam dassetvā katakīḷanam, tam⁴ vaḍḍhetvā yathāladdha-ekakādivasena sārīyo apanentā upanentā ca kīḷanti. Ghaṭena kīḷā **ghaṭikāti** eke.

Mañjaṭṭhiyā vāti mañjaṭṭhirukkhasāram gahetvā pakkakasāvaṃ sandhāya vadati. **Salākahatthanti** tālahirādīnam kalāpassetaṃ adhivacanam. Bahūsu salākāsu viśesarahitam ekam salākam gahetvā tāsu pakkhipitvā puna tamyeva uddharantā salākahatthena kīḷantīti keci. Paṇṇena vaṃsākārena katā nāḷikā **paṇṇanāḷikā**. Tenevāha “**tam dhamantā**”ti. Pucchantassa mukhāgataṃ akkharam gahetvā naṭṭhamuṭṭhilābhālābhādijānanakīḷā **akkharikāti**tipi vadanti. **Hatthisminti** nimittatthe bhummam, hatthinimittasippeti attho. **Assasminti-**ādīsipi eśeva nayo. “Usseḷenti apphoṭenti”ti dvinnam padānam attho pākaṭoyevāti na vutto. Tattha **usseḷentīti** mukhena usseḷanasaddam pamuñcanti, mahantam katvā abyattasaddam pavattentīti attho. “Ajānam saññam dentā ajapālakā viya mukhena vātam nicchārentā sukhumam abyattanādam pavattenti”tipi vadanti. **Apphoṭentīti** bhujahatthasaṅghaṭṭanasaddam pavattenti, vāmahattham ure ṭhapetvā dakkhiṇena pāṇinā tattha tālanena⁵ saddam karontīti attho. **Mukhaḍḍimanti** mukhabheriyā etaṃ adhivacanam.

1. Revakam (Syā)

2. Sārīnam (Ka)

3. Jūtakkhaliketi (Syā, Ka)

4. Katham (Ka)

5. Hatthatālanena (Ka)

432. **Pasādāvahenā**ti pasādajananakena. Abhikkamanam **abhikkantanti** āha “**gamanenā**”ti. Paṭikkamanam **paṭikkantam**. Nivattanenāti nivattimattam dasseti. Nivattetvā pana gamanam gamanameva. Abhimukham lokitam ālokitanti āha “**purato dassanenā**”ti. **Ito cito ca dassanenā**ti anudisāpekkhanam dasseti. Yamdisābhimukho gacchati tiṭṭhati nisīdati, tadabhimukham pekkhanam **ālokitam**, tadanugatadisālokanam “**vilokitan**”ti hi vuccati. Aññānipi heṭṭhā upari pacchato pekkhanavasena **olokita-ullokitāpalokitāni** nāma honti. Tāni pana na samaṇasārubbāni appasādāvahāni, tenevettha ālokitavilokitāneva gahitāni. **Tesanti** samāse guṇibhūtānipi pabbāni parāmasati. “Pabbasaṅkocanenā”ti hi vuttatā pabbāni tattha guṇibhūtāni saṅkocanassa padhānattā. **Satisampajaññehī**ti sātthakatādiapariggāhikāya satiyā tathāpavattasampajaññena ca samantato pakārehi, pakatṭham vā savisesam jānātīti sampajāno, tassa bhāvo **sampajaññam**. Tathāpavattañāṇassetam adhivacanam. **Abhisāṅkhatattā**ti sammā pavattitattā. **Heṭṭhākhittacakkhū**ti khandham anāmetvāva adhokhittacakkhu. Gandham nāmetvā hi heṭṭhāvalokanam na samaṇasārubbam. “Okkhittacakkhū”ti ca iminā yugamattadassitā vuttā.

Bondoti lolo¹ mandadhātukoti attho. **Bhakuṭim katvā**ti bhamukabhedam katvā. **Sākhalyena yuttā**ti “tattha katamam sākhalyam? Yā sā vācānelā kaṇṇasukhā”ti-ādinā² nayena vuttasākhalyena samannāgatā, muduvacanāti attho. **Nelā**ti elam vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho. **Kaṇṇasukhā**ti byañjanamadhuratāya kaṇṇānam sukhā, sūcinā vijjhanam viya kaṇṇasūlam na janeti. **Dānanibaddhā**ti nibaddhadānāni.

“Sāriputtamoggallāne āmantesī”ti vatvā “gacchatha tumhe sāriputtā”ti vacanato “sāriputtā”ti idam ekasesanayena vuttanti ayamatto pākaṭoyevāti na vutto. “Sāriputtā”ti hi idam ekasesanayena vuttam virūpekasesassapi icchitattā, tenevettha bahuvacananiddeso katoti. **Saddhassa pasannassā**ti ratanattayassa

1. Lālo (Syā)

2. Abhi 1. 260 piṭṭhe.

saddhāya samannāgatassa tatoyeva ca pasannassa, kammaphalasaddhāya vā samannāgatattā saddhassa ratanattayappasādabahulatāya pasannassa.

433. **Āpattiṃ ropetabbā**ti kuladūsakakammena āpannāpattiṃ ropetabbā. **Tasmim vihare**ti bahigāme vihāraṃ sandhāya vuttaṃ. Antogāme vihāro pana “**tasmim gāme na vasitabban**”ti imināva saṅgahito gāmaggaḥaṇeneva gahitattā. “Tasmim vihare”ti vacanato tassa gāmassa sāmanta aññasmiṃ vihare vasituṃ vaṭṭati. **Sāmanta gāme piṇḍāya na caritabbanti** tasmim vihare vāsassa paṭikkhittattā yadi tattha vasati, tena sāmanta gāme piṇḍāya na caritabbanti adhippāyo. **Tasmim gāme piṇḍāya na caritabbanti** yasmim gāme kuladūsakakammaṃ kataṃ, tasmim gāme na caritabban. Yasmiñhi gāme vā nigame vā kuladūsakakammaṃ kataṃ, yasmiñca vihare vasati, neva tasmim gāme vā nigame vā carituṃ labbhati, na vihare vasituṃ. Sāmantavihāre vasantena pana sāmanta gāme carituṃ vaṭṭati tattha vāsassa appaṭikkhittattā.

435. **Aṭṭhārasa vattānī**ti “na upasampādetabban, na nissayo dātabbo, na sāmaṇero upaṭṭhāpetabbo, na bhikkhunovādakasammuti sādītabbā, sammatena bhikkhuniyo na ovaditabbā, yāya āpattiyā saṅghena pabbājanīyakammaṃ kataṃ hoti, na sā āpatti āpajjitabbā aññā vā tādisikā tato vā pāpiṭṭhatarā, kammaṃ na garahitabban, kammikā na garahitabbā, na pakatattassa bhikkhuno uposatho ṭhapetabbo, na pavāraṇā ṭhapetabbā, na savacanīyaṃ kātabbā, na anuvādo ṭhapetabbo, na okāso kāretabbo, na codetabbo, na sāretabbo, na bhikkhūhi sampayojetabban”ti evamāgatāni aṭṭhārasa vattāni.

Assajipunabbasukappadhānā **assajipunabbasukā**ti vuttā sahacaraṇāñāyena. **Anulomapaṭipadaṃ appaṭipajjanatāyā**ti yathāpaññattasammāvattasaṅkhātāṃ anulomapaṭipadaṃ appaṭipajjanatāya, yena vattena ciṅṇena saṅgho anulomiko¹ hoti, tasmim avattanatoti vuttaṃ hoti. **Na pannalomā hontī**ti patitalomā na honti, anukūlavuttino na hontīti attho. **Nittharaṇamaggaṃ na paṭipajjanā**ti anulomavattasaṅkhātāṃ nittha-

1. Anulomito (Syā)

raṇūpāyaṃ na paṭipajjanti, yena vattena ciṇṇena sāpattikabhāvato nittiṇṇā honti, tasmim̐ nittharaṇakavattasmim̐ na vattanti, āpattivuṭṭhānattham̐ turitaturitā chandajātā na hontīti vuttam̐ hoti. **Dasahi akkosavatthūhīti** jāti nāma gotta kamma sippa ābādha līnga kilesa āpatti hīnasankhātehi dasahi akkosakāraṇehi. **Chandagāmitā pāpentīti**-ādīsu ya-kāro “sayam̐ abhiññā”ti-ādīsu viya luttaniddiṭṭhoti āha “**chandagāmitāyapi pāpentī**”ti-ādī. **Tesanti** assajipunabbasukānam̐ gaṇapāmokkhānam̐.

436-437. Nigamassa apākaṭattā tam̐ dassetum̐ “**tatthā**”ti-ādīmāha. **Parasantakam̐ deti, dukkaṭamevāti** vissāsaggāhena parasantakam̐ gahetvā dentam̐ sandhāya vuttam̐. **Taṅca kho vatthupūjanatthāyāti** mātāpitūnampi dentena vatthupūjanatthāya eva dātabbanti dasseti. “**Maṇḍanatthāya pana sivalīṅgādipūjanatthāyāti** ettakameva vuttattā imam̐ vikkiṇitvā jīvikampi kappessantīti mātu-ādīnam̐ dātum̐ vaṭṭatī”ti vadanti. **Kassacipīti** ñātakassa aññātakassa vā kassacipi. **Ñātisāmaṇerehevāti** anucchavikattā vuttam̐. **Sampattānam̐ sāmaṇerānam̐ upaḍḍhabhāgam̐ dātum̐ vaṭṭatīti** saṅghikassa lābhassa upacārasīmagatānam̐ sāmaṇerānampi santakattā tesampi upaḍḍhabhāgo labbhatevāti katvā vuttam̐. **Cūlakanti** upaḍḍhabhāgatopi upaḍḍham̐. Catutthabhāgassetam̐ adhivacanam̐.

“**Sāmaṇerā -pa- ṭhapentī**”ti idam̐ vassaggena abhājīyam̐ sandhāya vuttam̐. **Tattha tatthāti** magge vā cetiyaṅgaṇe vā. **Dāpetum̐ na labhantīti** sāmaṇerehi dāpetum̐ anucchavikattā vuttam̐. Na hi tam̐ pupphadānam̐ nāma siyā. Yadi hi tathā āgatānam̐ tesam̐ dānam̐ pupphadānam̐ bhavēyya, sāmaṇerehipi dātum̐ na labbheyya. **Sayamevāti** sāmaṇerā sayameva. **Yāgubhattādīni ādāyāti** idam̐ bhikkhūnam̐ atthāya yāgubhattādisampādanam̐ sandhāya vuttattā “na vaṭṭatī”ti avisesena vuttam̐.

Vuttanayenevāti mātāpitūnam̐ tāva haritvāpi harāpetvāpi pakkositvāpi pakkosāpetvāpi dātum̐ vaṭṭati, sesañātakānam̐ pakkosāpetvāva. Mātāpitūnaṅca harāpentena ñātisāmaṇereheva harāpetabbam̐, itare pana yadi sayameva icchanti, vaṭṭatīti imam̐ pupphe¹ vuttanayam̐

phalepi atidissati, tasmā phalampi mātāpitūnaṃ haraṇaharāpanādinā dātuṃ vaṭṭati, sesañātīnaṃ pakkosāpetvāva. Idāni “yo haritvā vā harāpetvā vā -pa-issaravatāya dadato thullaccayan”ti imaṃ pupphe¹ vuttanayaṃ phalepi saṅkhipivā dassento “**kulasaṅgahatthāya panā**”ti-ādimāha.

Khīṇaparibbayānanti āgantuke sandhāya vuttaṃ. **Phalaparicchhedena vāti** “ettakāni phalāni dātabbāni”ti evaṃ phalaparicchhedena vā.

Rukkhaparicchhedena vāti “imehi rukkhehi dātabbāni”ti evaṃ rukkhaparicchhedena vā. Paricchinnesupi rukkhesu “idha phalāni sundarāni, ito gaṇhathā”ti vadantena kulasaṅgaho kato nāma hotīti āha “**evaṃ pana na vattabban**”ti.

Rukkhacchallīti rukkhattaco. Tesam tesam gihīnaṃ gāmantaradesantarādīsu sāsanaṇapaṭisāsanaḥaraṇaṃ **jaṅghapesanikaṃ**. Tenāha “gihīnaṃ dūteyyaṃ sāsanaḥaraṇakammaṃ”ti. Dūtassa kammaṃ **dūteyyaṃ**. **Paṭhamam sāsanaṃ aggahetvāpi -pa- pade pade dukkaṇanti** idaṃ tassa sāsanaṃ āroccasāmiti iminā adhippāyena gamanaṃ sandhāya vuttaṃ, tassa pana sāsanaṃ paṭikkhipivā sayameva kāruṇṇehito gantvā attano patirūpaṃ sāsanaṃ āroceti, anāpatti. **Pubbe vuttappakāraṇanti** “mama vacanena bhagavato pāde vandathā”ti-ādinā vuttappakāraṇaṃ sikkhāpade paṭhamam vuttaṃ. **Pakkamatāyasmāti** idaṃ pabbājanīyakammavasena vuttaṃ. Puna **pakkamatāyasmāti** idaṃ pana pabbājanīyakammakatassa vattavasena vuttaṃ. **Paṭhamasaṅghabhedasadisānevāti** ettha aṅgesupi yathā tattha parakkamaṃ, evaṃ idha chandādīhi pāpanaṃ daṭṭhabbaṃ. Sesam tādīsamevāti.

Kuladūsakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanavaṇṇanā

442. Paṭhamam āpatti āpajjanaṃ etesanti **paṭhamāpattikā**. **Tattakāni ahānīti** paṭicchādītadivasato paṭṭhāya yāva ārocītadivaso, tāva divasapakkhamāsasamvaccharavasena yattako kālo atikkanto, tattakaṃ kālanti attho. **Akāmena avasenāti** ettha appaṭikammakatāya āpattiyaṃ saggamokkhāvaraṇabhāvato anicchantenapi

1. Pubbe (Ka)

parivasitabbanti adhippāyo. **Avhātabboti**¹ abbhānakammavasena pakkositabbo. **Te ca bhikkhū gārayhāti** ettha ye ūnabhāvaṃ ñatvā abbhenti, te bhikkhū ca garahitabbā sātisārā sadosā, dukkaṭaṃ āpajjantīti ayamatto pākaṭoyevāti na vutto. **Sāmicīti** vattarā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Terasakavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Abbhatabboti (Ka)

3. Aniyatakaṇḍa

1. Paṭhama-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā

443. Puttasaddena sāmaññaniddesato ekasesanayena vā puttīpi gahitāti āha “**bahū dhītarō cā**”ti. **Dānappadānesūti** khuddakesu ceva mahantesu ca dānesu. Chaṇaṃ nāma attano gehe kattabbamaṅgalanti āha “**āvāhavivāhamaṅgalādīsū**”ti. Ettha **ādi**-saddena phagguṇamāsādīsū uttaraphagguṇādi-abhilakkhitadivasesu saparijanānaṃ manussānaṃ maṅgalakaraṇampi saṅgaṇhāti. **Antarussavesūti** mahussavassa antarantarā pavattita-ussavesu. **Āsāḷipavāraṇanakkhattādīsūti** ettha nakkhatta-saddo paccakaṃ yojetabbo. Tattha **āsāḷhīnakkhattanti** vassūpagamanapūjādivasaṃ sandhāya vuttaṃ, **pavāraṇanakkhattanti** pavāraṇapūjādivasaṃ sandhāya. **Ādi**-saddena yasmiṃ nakkhatte gāmanigamavāsino tayo satta vā divase nakkhattaghosanaṃ katvā yathāvibhavaṃ alaṅkatapaṭṭiyattā bhoge paribhuñjantā nakkhattakīḷaṃ kīḷanti, tampi saṅgaṇhāti. **Imepi dārakāti** attano dārake sandhāya vadanti. **Tadanantaranti** bhikkhūnaṃ bhojanānantaraṃ.

444-445. **Taṃ kamanti** taṃ ajjhācārakammaṃ. **Bhikkhu nisinneti** ettha **bhikkhūti** bhummatthe paccattavacanaṃ, bhummavacanassa vā lopaṃ katvā niddesoti āha “**bhikkhumhi nisinne**”ti. Pāḷiyā “sotassa raho”ti idaṃ atthuddhāravasena vuttaṃ, “paṭicchanne āsane”ti pana vacanato “sakkā hoti methunaṃ dhammaṃ paṭisevitun”ti ca vuttattā cakkhussa raho idhādhippetoti dassetuṃ “**kiñcāpi**”ti-ādi vuttaṃ. **Paricchedo veditabboti** raho nisajjāpattiyā paricchedo vavatthānaṃ veditabbaṃ. Idāni cakkhussa raheneva āpattiṃ paricchinditvā dassento “**sacepi hī**”ti-ādimāha. **Pihitakavāṭassāti** iminā paṭicchannabhāvato cakkhussa rahosabbhāvaṃ dasseti. **Apihitakavāṭassāti** iminā appaṭicchannabhāvato dasseti. Appaṭicchanne ca dutiyasikkhāpade āgatanayena sotassa rahavasena pi paricchedo veditabboti āha “**antodvādasahatthe pi okāse**”ti. “Antodvādasahatthe”ti hi idaṃ sotassa rahābhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Yadi hi cakkhusseva rahābhāvaṃ sandhāya

vadeyya, “antodvādasahatthe”ti na vadeyya appaṭicchanne tato dūratare nisinnepi cakkhussa rahāsambhavato. Yasmā nisīditvā niddāyanto kapimiddhapareto kañci kālaṃ cakkhūni ummīleti, kañci kālaṃ nimīleti, na ca mahāniddaṃ okkamati, tasmā “niddāyantopi anāpattiṃ karotī”ti vuttaṃ. Nipajjitvā niddāyanto pana tādiso na hotīti āha “**nipajjitvā niddāyanto na karotī**”ti, anāpattiṃ na karotīti attho.

Paṭiladdhasotāpattiphalāti antimaparicchedato ariyasāvikaṃ dasseti. **Paṭividdhacatusaccā**ti sotāpattimaggena paṭividdhacatusaccā. **Tiṇṇaṃ dhammānaṃ aññatarena kāretabboti** nisajjaṃ paṭijānamānassa tiṇṇaṃ dhammānaṃ aññatarasamāyogo hotiyevāti vuttaṃ, pārājikena pana saṃghādisesena ca pācittiyena ca tenākārena nisajjaṃ paṭijānamānova kāretabbo. **Na appaṭijānamānoti** alajjīpi appaṭijānamāno āpattiyā na kāretabboti avisesena vuttaṃ. So hi yāva na paṭijānāti, tāva neva suddho, na asuddhoti vā vattabbo, vattānusandhinā¹ pana kāretabbo. Vuttañhetam—

“Paṭiññā lajjīsu katā, alajjīsu evaṃ na vijjati.

Bahumpi alajjī bhāseyya, vattānusandhitena² kāraye”ti³.

Yena vā sā saddheyyavacasā upāsikā vadeyya, tena so bhikkhu kāretabboti ettha “paṭijānamāno”ti avuttepi adhikārattā “**paṭijānamānova tena so bhikkhu kāretabbo**”ti vuttaṃ. Tathārūpāya upāsikāya vacanena aññathattābhāvato **diṭṭhaṃ nāma tathāpi hoti, aññathāpi hotīti** dassanena aññathattasambhavaṃ dasseti. **Evaṃ mahiddhikā nāma -pa- vadāpethāti** idaṃ “evaṃ mahiddhikāpi tumhe evarūpe āsaṅkaṇīye ṭhāne kasmā anupaparikkhitvā nisinnattha, tumhādischi nāma antaraghare nisīdantehi upaparikkhitvā patirūpe ṭhāne nisīditabban”ti theram ovadanto āha, na pana asaddahanto. Thero attano anupaparikkhitvā anisinnabhāvaṃ dassento “**antaragharasseveso āvuso doso**”ti āha. **Evamakāsinti** attano nigūhitabbampi guṇaṃ

1. Vuttānusandhinā (Syā, Ka)

2. Vuttānusandhitena (Syā, Ka) Vi-Ṭṭha 4. 201 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

3. Vi 5. 279 piṭṭhe.

pakāśento evaṃ viya iddhipāṭihāriyaṃ akāsim. **Rakkheyyāsi manti** “mā maṃ aññepi evaṃ jānantū”ti attano guṇaṃ ajānāpetukāmo vadati.

446-51. **Mātugāmassa methunaṃ dhammaṃ paṭisevantoti** ettha “magge”ti pāṭhaseso daṭṭhabboti āha “**mātugāmassa magge**”ti. Raho nisajjassādassa asatipi methunarāgabhāve tappaṭibaddhakilesattā vuttaṃ “**methunadhammasannissitakilesa vuccatī**”ti, teneva **sannissitaggaḥaṇaṃ** kataṃ. Taṃ sandhāya agatepi asuddhacittena gatattā “**assāde uppanne pācittiyān**”ti vuttaṃ. **Rahassādo uppajjati anāpattīti** suddhacittena gantvā nisinnattā cittuppādamattenettha āpatti na hotīti vuttaṃ. **Ayaṃ dhammo aniyatoti** ettha tiṇṇaṃ āpattīnaṃ yaṃ āpattim vā vatthum vā paṭijānāti, tassa vasena kāretabbatāya aniyatoti ayamattho pākaṭoyevāti na vutto. Yaṃ āpattim paṭijānāti, tassā vasenettha aṅgabhedo veditabbo.

Paṭhama-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutīya-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā

452. “Eko”ti vuttattā “nisajjaṃ kappetuṃ paṭikkhittan”ti iminā sambandho na ghaṭatīti āha “**yaṃ eko -pa- sambandho veditabbo**”ti. **Etam paccattavacananti** “eko”ti idaṃ paccattavacanaṃ.

453. **Bahi parikkhittanti** bahi pākāradinā parikkhittam. **Pariveṇaṅgaṇanti** pariveṇamālakaṃ sandhāya vuttaṃ. **Itthīpi purisopīti** ettha paṭhame kasmā itthisatampi anāpattim na karoti, idha ekāpi kasmā anāpattim karotīti? Vuccate—paṭhamasikkhāpadaṃ “sakkā hoti methunaṃ dhammaṃ paṭisevitun”ti vuttattā methunadhammavasena āgataṃ, na ca methunassa mātugāmo dutīyo hoti. Itthīyo hi aññamaññissā vajjaṃ paṭicchādentī, teneva vesāliyaṃ mahāvane dvāraṃ vivarivā nipanne bhikkhumhi sambahulā itthīyo yāvadatthaṃ katvā pakkamiṃsu, tasmā tattha “itthisatampi anāpattim na karotī”ti vuttaṃ. Idaṃ pana sikkhāpadaṃ duṭṭhullavācāvasena āgataṃ “alañca kho hoti mātugāmaṃ duṭṭhullāhi vācāhi

obhāsitan”ti vuttattā. Duṭṭhullavācañca sutvā mātuḡāmopi na paṭicchādeti. Teneva **duṭṭhullavācāsikkhāpade** yā tā itthiyo hirimanā, tā nikkhamitvā bhikkhū ujjhāpesum, tasmā idha “itthīpi anāpattim karotī”ti vuttam. Idha appaṭicchannattā itthīpi anāpattim karoti, tattha paṭicchannattā itthisatampi anāpattim na karotīti ca vadanti.

Kāyasamsaggavasena **anandho** vutto, duṭṭhullavācāvasena **abadhiro**. **Antodvādasahatthe okāseti** sotassa rahābhāvo vutto, etena “sotassa raho dvādasahatthena paricchinditabbo”ti dasseti. Tasmā dvādasahatthato bahi nisinnā anāpattim na karoti satipi cakkhussa rahābhāve sotassa rahasabbhāvato. Imasmiñhi sikkhāpade appaṭicchannattā sotassa rahoyeva adhippeto. Pāḷiyam pana “cakkhussa raho”ti atthuddhārasena vuttam. **Kenaci** pana “dvepi rahā idha adhippetā”ti vuttam, tam na gahetabbam. Na hi appaṭicchanne okāse cakkhussa raho sambhavati dvādasahatthato bahi dassanavisaye dūratare nisinnassapi daṭṭhum sakkuṇeyyabhāvato. **Niddāyantopīti** iminā “nipajjitvā niddāyantopi gahitoyevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. “Nipajjitvā niddāyantepi satipi cakkhussa rahe abahirattā sotassa raho natthī”ti **gaṇṭhipadakārānam** adhippāyo. Yathā pana nipajjitvā niddāyanto andho viya kiñci na passatīti cakkhussa raho sambhavati, tathā badhiro viya kañci saddam na suṇatīti sotassa rahopi sambhavatīti sakkā vuttam. Aṭṭhakathāyañca **ṭhito vā nisinnā vāti ettakameva vuttam**, **paṭhamasikkhāpade** viya “nipajjitvā niddāyantopi anāpattim na karotī”ti idam pana na vuttam, tasmā vīmamsitvā yathā na virujjhati, tathā gahetabbam.

Sotassa rahasseva idhādhippetattā **“badhiro pana cakkhumāpī”ti vuttam**. Andhassa appaṭicchannampi paṭicchannapakkam bhajatīti paṭhamasikkhāpadassa visayattā vuttam **“andho vā abadiropi na karotī”ti**. Yatheva hi tattha apihitakavāṭassa gabbhassa anto samīpepi ṭhito andho anāpattim na karoti, evamayampīti daṭṭhabbam. **Ubhayatthāpīti** dvīsupi aniyatesu. Yasmā dvīhi sikkhāpadehi udāyittheram ārabha visum paññattā kāci āpatti nāma natthi, tasmā tassa tassa sikkhāpadassa ādikammike sandhāya ādikammikānam anāpatti vuttā. Upanandattherādayo hi raho

nisajjādīnaṃ ādikammikā. Bhagavatā pana paṭhamāṃ
 paññattasikkhāpadāniyeva gahetvā upanandavatthusmiṃ aniyatakkamo
 dassito. Yadi imehi sikkhāpadehi visuṃ paññattā āpatti nāma natthi, atha
 kasmā bhagavatā aniyatadvayaṃ paññattanti? Evarūpāyapi upāsikāya
 vuccamāno paṭijānamānoyeva āpattiyā kāretabbo, na appaṭijānamānoti
 dassentena bhagavatā yāya kāyaci āpattiyā yena kenaci codite
 paṭiññātakaraṇāmyeva dalhaṃ katvā vinayavinicchayalakkhaṇaṃ ṭhapitaṃ.
 Atha bhikkhunīnaṃ aniyataṃ kasmā na vuttanti? Idameva lakkhaṇaṃ
 sabbattha anugatanti na vuttaṃ.

Dutiya-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṃ

Aniyatavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Nissaggiyakaṇḍa

1. Cīvaravagga

1. Paṭhamakathinasikkhāpadavaṇṇanā

459. **Samitāvinā**ti samitapāpena. **Gotamake cetiyeti** gotamayakkhassa cetiyaṭṭhāne katavihāro vuccati. **Paribhuñjitum anuññātaṃ hotī**ti bhagavatā gahapaticīvare anuññāte bahūni cīvarāni labhitvā bhaṇḍikaṃ katvā sīsepi khandhepi kaṭiyāpi ṭhapetvā āgacchante bhikkhū disvā cīvare sīmaṃ bandhantena ticīvaraṃ paribhogatthāya anuññātaṃ, na pana adhiṭṭhānavasena. Nahāyanti etthāti **nahānaṃ**, nahānatitthaṃ.

460. Eko kira brāhmaṇo cintesi “buddharatanassa ca saṃgharatanassa ca pūjā paññāyati, kathaṃ nu kho dhammaratanaṃ pūjitaṃ nāma hotī”ti. So bhagavantaṃ upasaṅkamtivā etamatthaṃ pucchi. Bhagavā āha “sacepi brāhmaṇa dhammaratanaṃ pūjetukāmo, ekaṃ bahussutaṃ pūjehī”ti. Bahussutaṃ bhante ācikkhathāti. Bhikkhusaṃghaṃ pucchāti. So bhikkhū upasaṅkamtivā “bahussutaṃ bhante ācikkhathā”ti āha. Ānandatthero brāhmaṇāti. Brāhmaṇo therāṃ saḥassagghanakena cīvarena pūjesi. Tena vuttaṃ “**paṭilābhavasena uppannaṃ**”ti. **Uppanna**-saddo nipphannapariyāyopi hotīti taṃ paṭikkhipanto āha “**no nipphattivasenā**”ti. Paṭhamameva hi taṃ tantavāyakammaena nipphannaṃ.

Therassa santike upajjhaṃ gāhāpetvā sayāṃ anussāvanakammaṃ karotīti ettha sārīputtattheropi tatheva karotīti daṭṭhabbaṃ. Evaṃ ekamekena attano pattacīvaraṃ datvā pabbājetvā upajjhaṃ gaṇhāpitāni pañca pañca bhikkhusatāni ahesuṃ. **Āyasmantaṃ ānandaṃ ativiya mamāyatī**ti ānandatthero tāva mamāyatu akhīṇāsavabhāvato, sārīputtatthero kathanti? Na idaṃ mamāyanaṃ gehassitapemavasena, atha kho guṇasambhāvanāvasenāti¹ nāyaṃ doso. **Navamaṃ vā divasaṃ dasamaṃ vā**ti bhummatthe

1. Guṇasambhattivasenāti (Syā)

upayogavacanāṃ, navame vā dasame vā divaseti attho. **Sace bhaveyyāti** sace kassaci evaṃ siyā. **Vuttasadisamevāti** ettha “vuttadivasamevā”tipi paṭhanti. **Dhāretunti** ettha “āhā”ti paṭhaseso daṭṭhabbo.

462-463. **Niṭṭhitacīvarasminti** bhummavacanassa lopam katvā niddesoti āha “**niṭṭhite cīvarasmim**”ti, cīvarassa karaṇapalibodhe upacchinneti vuttam hoti. Pāsapaṭṭagaṇṭhikapapariyosānam yaṃ kiñci kātabbam, tam katvāti yojetabbam. **Sūciyā paṭisāmananti** idam sūcikkamma sammā pariniṭṭhitabhāvadassanattam vuttam, sūcikkammaniṭṭhānamevettha pamānam. **Etesampīti** vinaṭṭhādīm parāmasati.

Kathine ca ubbhatasminti yaṃ saṃghassa kathinam attham, tasmim kathine ca ubbhateti attho. **Dutiyassa palibodhassa abhāvam dassetīti** āvāsapalibodhassa abhāvam dasseti. Ettha ca “niṭṭhitacīvarasmim ubbhatasmim kathine”ti imehi dvīhi padehi dvinnam palibodhānam abhāvadassanena atthatakathinassa pañcamāsabbhantare yāva cīvarapalibodho āvāsapalibodho ca na upacchijjati, tāva anadhiṭṭhitam avikappitam atirekacīvaram dasāhato parampi ṭhapetum vaṭṭatīti dīpeti. Atthatakathinassa hi yāva kathinassa ubbharā anāmantacāro asamādānacāro yāvadattacīvaram gaṇabhojanam yo ca tatha cīvaruppādoti ime pañcānisamsā labbhanti. Pakkamanam anto assāti **pakkamanantikā**. Evam sesāpi veditabbā. Vitthāro panettha āgataṭṭhāneyeva āvi bhavissati.

Khomanti khomasuttehi vāyitam khomapaṭṭacīvaram, tathā sesāni. **Sāṇanti** sāṇavākasuttehi katacīvaram. **Bhaṅganti** khomasuttādīni sabbāni ekaccāni vā missetvā katacīvaram. Bhaṅgampi vākamayamevāti keci. Dukūlam paṭṭuṇṇam somārapaṭam cīnapaṭam iddhijam devadinnanti imāni pana cha cīvarāni etesamyeva anulomānīti visum na vuttāni. **Dukūlañhi** sāṇassa anulomam vākamayattā. Paṭṭuṇṇadese sañjātavattham **paṭṭuṇṇam**. “Paṭṭuṇṇakoseyyaviseso”ti hi **abhidhānakose** vuttam. Somāradese cīnadese ca jātavatthāni **somāracīnapaṭāni**. Paṭṭuṇṇādīni tīṇi koseyyassa anulomāni paṇakehi katasuttamayattā. **Iddhijam**

ehibhikkhūnaṃ puññiddhiyā nibbattacīvaraṃ, taṃ khomādīnaṃ aññataraṃ hotīti tesaṃ eva anulomaṃ. Devatāhi dinnāṃ cīvaraṃ **devadinnaṃ**, taṃ kapparukkhe nibbattaṃ jāliniyā devakaññāya anuruddhattherassa dinnavatthasadisāṃ, tampi khomādīnaṃyeva anulomaṃ hoti tesu aññatarabhāvato.

Majjhimassa purisassa vidatthiṃ sandhāya “**dve vidatthiyo**”ti-ādi vuttaṃ. Iminā dīghato vaḍḍhakīhatthappamaṇaṃ vitthārato tato upaḍḍhappamaṇaṃ vikappanupaganti dasseti. Tathā hi “sugatavidatthi nāma idāni majjhimassa purisassa tisso vidatthiyo, vaḍḍhakīhatthena diyaḍḍho hattho hotī”ti **kuṭīkārasikkhāpadatthakathāyaṃ**¹ vuttaṃ, tasmā sugataṅgulaena dvādaṅgulaṃ vaḍḍhakīhatthena diyaḍḍho hatthoti siddhaṃ. Evañca katvā sugataṅgulaena aṭṭhaṅgulaṃ vaḍḍhakīhatthappamaṇanti idaṃ āgatamevāti.

Taṃ atikkāmayatoti ettha **tantī** cīvaraṃ kālaṃ vā parāmasati. **Tassa yo aruṇoti** tassa cīvaruppādadivasassa yo atikkanto-aruṇo. **Cīvaruppādadivasena saddhinti** cīvaruppādadivasassa atikkanta-aruṇena saddhinti attho. **Divasa**-saddena hi taṃdivasanissito aruṇo vutto. **Bandhitvāti** rajju-ādīhi bandhitvā. **Veṭhetvāti** vatthādīhi veṭhetvā.

Vacanīyoti saṃghaṃ apekkhitvā vuttaṃ. **Aññathāpi vattabbanti** ettha “yāya kāyaci bhāsāya padapaṭipāṭiyā avatvāpi atthamatte vutte vaṭṭatī”ti vadanti. **Tenāti** āpattiṃ paṭiggaṇhantena. Paṭiggāhakena “**passasī**”ti vutte desakena vattabbavacanāṃ dasseti “**āma passāmī**”ti. Puna paṭiggāhakena vattabbavacanamāha “**āyatim saṃvareyyāsī**”ti. Evaṃ vutte puna desakena vattabbavacanāṃ “**sādhu suṭṭhu saṃvarissāmī**”ti. Iminā attano āyatim saṃvare patiṭṭhitabhāvaṃ dasseti. **Dvīsu pana sambahulāsuvāti** dvīsu sambahulāsu vā āpattīsu purimanayeneva vacanabhedo veditabbo. **Ñattiyaṃ āpattim sarati vivaratīti** ettha dve āpattiyoti vā sambahulā āpattiyoti vā vattabbanti adhippāyo. **Cīvaradānepīti** nissaṭṭhacīvarassa dānepi. **Vatthuvasenāti** cīvaragaṇanāya. **Gaṇassa vuttā pāḷiyevettha pāḷīti** dvīsu imāhaṃ āyasmantānaṃ nissajjāmīti vacane visesābhāvato vuttaṃ. **Evaṃ -pa- vattum vaṭṭatīti** vatvā tattha kāraṇamāha.

1. Vi-Ṭṭha 2. 153 piṭṭhe.

“**Ito garukatarānī**”ti-ādi. Tattha **itoti** ito nissaṭṭhacīvaradānato. Ñattikammato ñattidutiyakammaṃ garukataranti āha “**ito garukatarānī**”ti. **Imāham cīvaranti** ettha “imam cīvaran”tipi paṭhanti.

468. **Na idha saññā rakkhatī**ti idam vematikam anatikkantasaññaṅca sandhāya vuttam. **Yopi evaṃsaññī, tassapī**ti na kevalam atikkante atikkantasaññissa, atha kho vematikassa anatikkantasaññissapīti attho. “Na idha saññā rakkhatī”ti-ādinā vuttamattham sesattikepi atidissati. **Esa nayo sabbatthā**ti esa nayo avinaṭṭhādīsupīti aññesaṃ cīvaresu upacikādīhi khāyitesu “mayhampi cīvaram khāyitan”ti evaṃsaññī hotīti-ādinā yojettabbanti dasseti. Anaṭṭhato aviluttassa visesamāha “**pasayhāvahāravasenā**”ti. Theyyāvahāravasena gahitam hi **naṭṭhanti** adhippetam, pasayhāvahāravasena gahitam **viluttanti**. **Anāpatti aññena kataṃ paṭilabhitvā paribhuñjati**ti idam nisīdanasanthatam sandhāya vuttam. Yam yena hi purānasanthatassa sāmantā sugatavidatthim anādiyitvā aññam navam nisīdanasanthatam kataṃ, tassa tam nissaggiyam hoti. Tasmā “anāpatti aññena kataṃ paṭilabhitvā paribhuñjati”ti idam parassa nissaggiyam aparassa paribhuñjitum vaṭṭatīti imamattham sādheti. **Paribhogam sandhāya vuttanti** anatikkante atikkantasaññissa vematikassa ca paribhuñjantasseva dukkaṭam, na pana aparibhuñjitvā ṭhapentassāti adhippāyo.

469. **Ticīvaram adhiṭṭhātunti** nāmam vatvā adhiṭṭhātum. **Na vikappetunti** nāmam vatvā na vikappetum. Esa nayo sabbattha. Tasmā ticīvarādīni adhiṭṭhahantena “imam saṅghāṭim adhiṭṭhāmī”ti-ādinā nāmam vatvā adhiṭṭhātubbam. Vikappentena pana “imam saṅghāṭin”ti-ādinā tassa tassa cīvarassa nāmam aggahetvāva “imam cīvaram tuyham vikappemī”ti vikappetabbam. Ticīvaram vā hotu aññam vā, yadi tam tam nāmam gahetvā vikappeti, avikappitam hoti, atirekacīvaraṭṭhāneyeva tiṭṭhati. **Tato param vikappetunti** “catumāsato param vikappetvā paribhuñjitum anuññātan”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttam. Keci pana “tato param vikappetvā yāva āgāmisamvacchare vassānam cātumāsam, tāva ṭhapetum anuññātan”tipi vadanti. “Tato param vikappetum anujānāmīti ettāvata vassikasāṭikam

kaṇḍuppaṭicchhādiṅca taṃ taṃ nāmaṃ gahetvā vikappetuṃ anuññātanti evamattho na gahetabbo tato paraṃ vassikasavaṭṭikādīnāmasseva abhāvato. Tasmā tato paraṃ vikappentenapi nāmaṃ gahetvā na vikappetabbaṃ. Ubhinnampi tato paraṃ vikappetvā paribhogassa anuññātattā tathā vikappitaṃ aññanāmena adhiṭṭhahitvā paribhuñjitabbaṃ”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Paccuddharāmīti ṭhapemi, pariccajāmīti vā attho. **Imaṃ saṅghāṭim adhiṭṭhāmī**ti ettha “imaṃ cīvaraṃ saṅghāṭim adhiṭṭhāmīti evampi vattuṃ vaṭṭati”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, tampi “imaṃ cīvaraṃ parikkhāraḷaṃ adhiṭṭhāmī”ti iminā sameti. **Kāyavikāraṃ karontenā**ti hatthena cīvaraṃ parāmasantena vā cālentena vā. **Duvidhanti** sammukhaparammukhabhedesu duvidhaṃ. **Hatthapāseti** idaṃ dvādasahatthaṃ sandhāya vuttaṃ, tasmā dvādasahatthabbhantare ṭhitaṃ “imaṃ”ti vatvā adhiṭṭhātābbaṃ. Tato paraṃ “etan”ti vatvā adhiṭṭhātābanti keci vadanti. **Gaṇṭhipadesu** panettha na kiñci vuttaṃ. Pāliyaṃ aṭṭhakathāyaṅca sabbattha “hatthapāso”ti adḍhateyyahattho vuccati, tasmā idha viśesavikappanāya kāraṇaṃ gavesitabbaṃ. **Sāmantavihāro** nāma yattha tadaheva gantvā nivattituṃ sakkā. “Sāmantavihāre”ti idaṃ desanāsīsamattaṃ, tasmā ṭhapitaṭṭhānaṃ sallakkhetvā dūre ṭhitampi adhiṭṭhātābanti vadanti. **Ṭhapitaṭṭhānaṃ sallakkhetvā**ti ca idaṃ ṭhapitaṭṭhānasallakkhaṇaṃ anucchavikanti katvā vuttaṃ, cīvarasallakkhaṇamevettha pamāṇaṃ.

Adhiṭṭhahitvā ṭhapitavatthehīti parikkhāraḷanāmena adhiṭṭhahitvā ṭhapitavatthehī. Adhiṭṭhānatopubbe saṅghāṭi-ādivohārassa abhāvato “imaṃ paccuddharāmī”ti parikkhāraḷassa viśeṣaṃ paccuddhāraḷaṃ dasseti. Parikkhāraḷanāmena pana adhiṭṭhitattā “imaṃ parikkhāraḷaṃ paccuddharāmī”ti vuttepi nevatti dosoti viññāyati. **Paccuddharitvā puna adhiṭṭhātābānī**ti idaṅca saṅghāṭi-ādicīvaranāmena adhiṭṭhahitvā paribhuñjitukāmaṃ sandhāya vuttaṃ. Parikkhāraḷanāmena adhiṭṭhahitvā paribhuñjantassa pana pubbekata-adhiṭṭhānameva adhiṭṭhānaṃ. **Adhiṭṭhānakiccaṃ natthī**ti iminā kappabindudānakiccampi natthīti dasseti. Muṭṭhipaṅcakādīticīvarappamāṇayuttaṃ sandhāya “**ticīvaraṃ panā**”ti-ādi vuttaṃ. **Parikkhāraḷaṃ adhiṭṭhātuntī**ti parikkhāraḷaṃ katvā adhiṭṭhātum. Baddhasīmāyaṃ avippavāsasīmāsammūṭṭisabbhāvato cīvaravippavāsepi nevatti dosoti na tattha dupparihāratāti āha “**abaddhasīmāyaṃ dupparihāran**”ti.

Anatirittappamāṇāti sugatavidatthiyā dīghaso cha vidatthiyo tiriyaṃ adḍhateyyavidatthiṅca anatikkantappamāṇāti attho. Nanu ca vassikasāṭikā vassānātikkamena, kaṇḍuppaṭicchādi ābādhavūpasamena adhiṭṭhānaṃ vijahati. Teneva **mātikāṭṭhakathāya**¹ “vassikasāṭikā vassānamāsātikkamenapi, kaṇḍuppaṭicchādi ābādhavūpasamenapi adhiṭṭhānaṃ vijahati”ti vuttaṃ. Tasmā “tato paraṃ paccuddharitvā vikappetabbā”ti kasmā vuttaṃ. Sati hi adhiṭṭhāne paccuddhāro yuttoti? Ettha tāva tīsupi **ganṭhipadesu** idaṃ vuttaṃ “paccuddharitvāti idaṃ paccuddharaṇaṃ sandhāya na vuttaṃ, paccuddharitvāti pana vassikasāṭikabhāvato apanetvāti evamattho gahetabbo. Tasmā hemantassa paṭhamadivasato paṭṭhāya antodasāhe vassikasāṭikabhāvato apanetvā vikappetabbāti imamatthaṃ dassetuṃ ‘tato paraṃ paccuddharitvā vikappetabbā’ti vuttan”ti.

Keci pana “yathā kathinamāsabbhantare uppannacīvaraṃ kathinamāsātikkame nissaggiyaṃ hoti, evamayaṃ vassikasāṭikāpi vassānamāsātikkame nissaggiyā hoti, tasmā kattikapuṇṇamadivase paccuddharitvā tato paraṃ hemantassa paṭhamadivase vikappetabbāti evamattho gahetabbo. Paccuddharitvā tato paraṃ vikappetabbāti padayojanā veditabbā”ti ca vadanti, taṃ na vuttaṃ. Kathinamāse uppannañhi cīvaraṃ atirekacīvaraṭṭhāne ṭhitattā avasānadivase anadhiṭṭhitaṃ kathinamāsātikkame nissaggiyaṃ hoti. Ayaṃ pana vassikasāṭikā adhiṭṭhahitvā ṭhapitattā na tena sadisāti vassānātikkame kathaṃ nissaggiyā hoti. Anadhiṭṭhita-avikappitameva hi taṃtaṃkālātikkame nissaggiyaṃ hoti, tasmā hemantepe vassikasāṭikā dasāhaṃ parihāraṃ labhatiyeva. Evaṃ kaṇḍuppaṭicchādipi ābādhavūpasamena adhiṭṭhānaṃ vijahati, tasmā tato paraṃ dasāhaṃ parihāraṃ labhati, dasāhaṃ pana anatikkamitvā vikappetabbāti.

Keci pana “adhiṭṭhānabhedalakkhaṇe avuttattā vassikasāṭikā vassānamāsātikkamepi, kaṇḍuppaṭicchādi ābādhe vūpasantepe adhiṭṭhānaṃ na vijahati, tasmā ‘tato paraṃ paccuddharitvā vikappetabbā’ti idaṃ vuttan”ti vadanti, taṃ **mātikāṭṭhakathāya** na sameti, **samantapāsādikāya** pana sameti. Tathā hi “vassikasāṭikā vassānamāsātikkamenapi,

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 155 piṭṭhe.

kaṇḍuppaṭicchādi ābādhavūpasamenapi adhiṭṭhānaṃ vijahatī”ti idaṃ **samantapāsādikāyaṃ** natthi, **parivāraṭṭhakathāyañca** “atthāpatti hemante āpajjati, no gimhe”ti ettha idaṃ vuttaṃ “kattikapuṇṇamāsiyā pacchime pāṭipadadivase vikappetvā ṭhapitaṃ vassikasāṭikaṃ nivāsento hemante āpajjati. **Kurundiyaṃ** pana ‘kattikapuṇṇamadivase apaccuddharitvā hemante āpajjati’ti vuttaṃ, tampi suvuttaṃ. Cātumāsam adhiṭṭhātum, tato paraṃ vikappetunti hi vuttan”ti¹.

Tattha **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** nivāsanapaccayā dukkaṭaṃ vuttaṃ, **kurundaṭṭhakathāyaṃ** pana apaccuddhārapaccayā. Tasmā **kurundiyaṃ** vuttanayeneva vassikasāṭikā vassānamāsāṭikkamepi adhiṭṭhānaṃ na vijahatīti paññāyati. **Kurundiyañhi** “vassānaṃ cātumāsam adhiṭṭhātum, tato paraṃ vikappetun”ti vacanato yadi kattikapuṇṇamāyaṃ na paccuddhareyya, avijahitādhiṭṭhānā vassikasāṭikā hemantaṃ sampattā vikappanakkhette adhiṭṭhānasabbhāvato dukkaṭaṃ janeti, tasmā kattikapuṇṇamāyaṃ eva paccuddharitvā hemante vikappetabbāti iminā adhippāyena “kattikapuṇṇamadivase apaccuddharitvā hemante āpajjati”ti vuttaṃ, tasmā vīmamsitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ.

Nahānatthāya anuññātattā “**vaṇṇabhedamattarattāpi cesā vaṭṭatī**”ti vuttaṃ. **Dve pana na vaṭṭantī**ti dvinnaṃ adhiṭṭhānābhāvato vuttaṃ. “Sace vassāne aparā vassikasāṭikā uppanā hoti, purimavassikasāṭikaṃ paccuddharitvā vikappetvā ca adhiṭṭhātābbā”ti vadanti. **Pamāṇayuttanti** dīghaso sugatavidatthiyā dve vidatthiyo, vitthārato diyaddhā, dasā vidatthīti iminā pamāṇena vuttaṃ. **Pamāṇikā**ti sugatavidatthiyā dīghaso catasso vidatthiyo, tiriyaṃ dve vidatthiyoti evaṃ vuttappamāṇayuttā. **Paccuddharitvā vikappetabbāti** ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva. “Sakiṃ adhiṭṭhitaṃ adhiṭṭhitameva hoti, puna na paccuddharīyati kālaparicchedābhāvato”ti vadanti. Apare pana “ekavacanenapi vaṭṭatīti dassanattam ‘sakiṃ adhiṭṭhitaṃ adhiṭṭhitamevā’ti vuttan”ti vadanti. Ubhayatthāpi assa vacanassa idha vacane apubbaṃ payojanaṃ na dissati, teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** imasmim ṭhāne “sakiṃ adhiṭṭhitaṃ adhiṭṭhitameva hotī”ti idaṃ padaṃ na vuttaṃ.

1. Vi-Ṭṭha 4. 164 piṭṭhe.

“Attano santakabhāvato mocetvā ṭhapitaṃ sandhāya mahāpaccariyaṃ anāpatti vuttā”ti vadanti. Iminā bhesajjaṃ cetāpessāmi, idaṃ mātuyā dassāmīti ṭhapentena adhiṭṭhātabbaṃ, idaṃ bhesajjassa, idaṃ mātuyāti vissajjetvā sakasantakabhāvato mocite adhiṭṭhānakiccaṃ natthīti adhippāyo. **Senāsanaparikkhāratthāya dinnapaccattharaṇeti** ettha “anivāsetvā apārupitvā ca kevalaṃ mañcapīṭhesuyeva attharivā paribhuñjijamānaṃ paccattharaṇaṃ attano santakampi anadhiṭṭhātum vaṭṭati”ti vadanti. Heṭṭhā pana “paccattharaṇampi adhiṭṭhātabbamevā”ti avisesena vuttattā attano santakaṃ adhiṭṭhātabbamevāti amhākaṃ khanti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

“**Hīnāyāvattanenāti** sikkhaṃ appaccakkhāya gihibhāvūpagamanenā”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ yuttaṃ aññassa dāne viya cīvare nirālayabhāveneva pariccattattā. Keci pana “hīnāyāvattanenāti bhikkhuniyā gihibhāvūpagamanenā”ti evamatthaṃ gahetvā “bhikkhu pana vibbhamantopi yāva sikkhaṃ na paccakkhāti, tāva bhikkhuyevāti adhiṭṭhānaṃ na vijahati”ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ “bhikkhuniyā hīnāyāvattanenā”ti viśesetvā avuttattā. Bhikkhuniyā hi gihibhāvūpagamane adhiṭṭhānavijahanaṃ viṣum vattabbaṃ natthi tassā vibbhamaneneva assamaṇībhāvato.

Sikkhāpaccakkhānenāti pana idaṃ sace bhikkhuliṅge ṭhitova sikkhaṃ paccakkhāti, tassa kāyalaggampi cīvaraṃ adhiṭṭhānaṃ vijahatīti dassanattaṃ vuttaṃ. **Kaniṭṭhaṅgulīnakhavasēnāti** heṭṭhimaparichedaṃ dasseti. **Pamāṇacīvarassāti** pacchimappamāṇaṃ sandhāya vuttaṃ. **Dve cīvarāni pārupantassāti** antaragharappavesanattāya **suppaṭicchannasikkhāpade** vuttanayena saṅghāṭiṃ uttarāsaṅgañca ekato katvā pārupantassa. **Saṅgharitaṭṭhānēti** dvīsupi antesu saṅgharitaṭṭhāne. **Esa nayoti** iminā pamāṇayuttesu yattha katthaci chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ vijahati, mahantesu pana tato parena chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ na vijahatīti ayamattho dassito. **Sabbesūti** ticīvarādibhedeṣu sabbacīvaresu.

Aññaṃ pacchimappamāṇaṃ nāma natthīti sutte āgataṃ natthīti adhippāyo. Idāni tameva vibhāvetuṃ “**yañhī**”ti-ādi vuttaṃ. “Taṃ atikkāmayato chedanakaṃ pācittiyaṃ”ti vuttattā āha “**tato uttari paṭisiddhattā**”ti. **Taṃ na sametīti** parikkhāracolaṣsa vikappanupagapacchimaṃ pacchimappamāṇanti gahetvā itaresaṃ ticīvarādīnaṃ muṭṭhipaṅcakādibhedaṃ pacchimappamāṇaṃ sandhāya

“esa nayo”ti-ādivacanāṃ na sameti tādissa pacchimappamāṇassa sutte abhāvato adhippāyo. **Andhakaṭṭhathāyaṃ** vuttavacanāṃ na sametīti imināva paṭikkhepena vikappanupagapacchimassa anto yattha katthaci chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ vijahatīti ayampi nayo paṭikkhittoyevāti daṭṭhabbaṃ. Ticīvaraṇhi ṭhapetvā sesacīvaressu chiddena adhiṭṭhānavijahanāṃ nāma natthi, tasmā adhiṭṭhahitvā ṭhapitesu sesacīvaressu vikappanupagapacchimaṃ appahontaṃ katvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinnesupi adhiṭṭhānavijahanāṃ natthi. Sace pana adhiṭṭhānato pubbeyeva tādissaṃ hoti, acīvarattā adhiṭṭhānakiccaṃ natthi. **Khuddakaṃ cīvaranti** muṭṭhipaṅcakādibhedappamāṇato anūnameva khuddakacīvaraṃ. **Mahantaṃ vā khuddakaṃ karotīti** ettha tiṇṇaṃ cīvarānaṃ catūsu passesu yasmim padese chiddaṃ adhiṭṭhānaṃ na vijahati, tasmim padese samantato chinditvā khuddakaṃ karontassa adhiṭṭhānaṃ na vijahatīti adhippāyo.

Sammukhāvikkappanā parammukhāvikkappanāti ettha sammukhena vikappanā parammukhena vikappanāti evamattho gahetabbo. **Sannihitāsannihitabhāvanti** āsannadūrabhāvaṃ. Āsannadūrabhāvo ca adhiṭṭhāne vuttanayeneva veditabbo. **Paribhogādayopi vaṭṭantīti** ettha adhiṭṭhānassapi antogadhattā sace saṅghāṭi-ādināmena adhiṭṭhāhitvā paribhuñjitukāmo hoti, adhiṭṭhānaṃ kātabbaṃ. No ce, na kātabbaṃ, vikappanameva pamāṇaṃ, tasmā atirekacīvaraṃ nāma na hoti. **Mittoti** daḷhamitto. **Sandiṭṭhoti** diṭṭhamitto¹ nātidaḷhamitto. **Vikappitavikkappanā nāmesā vaṭṭatīti** adhiṭṭhita-adhiṭṭhānaṃ viyāti adhippāyo. **Avisesena vuttavacananti** ticīvarādiṃ adhiṭṭheti, vassikasāṭikaṃ kaṇḍuppaṭicchādiṅca vikappetīti avatvā sabbacīvarānaṃ avisesena vikappetīti vuttavacanāṃ. **Ticīvarasaṅkhepenāti** ticīvaranīhārena, saṅghāṭi-ādi-adhiṭṭhānavasenāti vuttaṃ hoti.

Tuyhaṃ demīti-ādīsu “tasmim kāle na gaṇhitukāmopi sace na paṭikkhipati, puna gaṇhitukāmatāya sati gahetuṃ vaṭṭatī”ti vadanti. **Itthannāmassāti** parammukhe ṭhitaṃ sandhāya vadati. **“Tuyhaṃ gaṇhāhī”ti vutte “mayhaṃ gaṇhāmī”ti vadati, sudinnaṃ suggahitaṅcāti** ettha “yathā parato ‘tava santhakaṃ karohī’ti vutte duddinnaṃpi ‘sādhu bhante mayhaṃ gaṇhāmī’ti vacanena ‘suggahitaṃ hotī’ti vuttaṃ, evamidhāpi ‘tuyhaṃ gaṇhāhī’ti vutte

1. Diṭṭhamatto (?)

sudinnattā ‘mayham gaṇhāmī’ ti avuttepi ‘sudinnamevā’ ti vadanti.

“**Gaṇhāhī**ti ca āṇattiyā gahaṇassa tappaṭibaddhatākaraṇavasena pavattattā tadā gaṇhāmīti citte anuppādite pacchā gahetuṃ na labhatī” ti vadanti.

Taṃ na yujjatiti vinayakammassa karaṇavasena gahetvā dinnattā vuttaṃ. Sace pana paro saccatoyeva viśāsāṃ gaṇhāti, puna kenaci kāraṇena tena dinnāṃ tassa na vaṭṭatīti natthi. Nissaggiyaṃ pana cīvaraṃ jānitvā vā ajānitvā vā gaṇhantaṃ “mā gaṇhāhī” ti nivāraṇatthaṃ vuttaṃ¹. Kāyavācāhi kattabba-adhiṭṭhānavikappanānaṃ akatattā hotīti āha “**kāyavācāto samuṭṭhāti**” ti. Cīvarassa attano santakatā, jātippanāyuttatā, chinnapalibodhabhāvo, atirekacīvaratā, dasāhātikkamoti imānettha pañca aṅgāni.

Paṭhamakathinasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udositasikkhāpadavaṇṇanā

471-473. Dutiye athānandatthero kathaṃ okāsaṃ paṭilabhati, kim karonto ca āhiṇḍatīti āha “**thero kirā**” ti-ādi. **Avippavāseti** nimittatthe bhumaṃ, avippavāsatthanti attho, vippavāsapaccayā yā āpatti, tadabhāvatthanti vuttaṃ hoti.

475-476. **Evaṃ chinnapalibodho**ti evaṃ imehi cīvaraniṭṭhānakathinubbhārehi chinnapalibodho. **Adhiṭṭhitesūti** ticīvarādhiṭṭhānanayena adhiṭṭhitesu. **Ticīvarena vippavuttho hotīti** “rukko chinno, paṭo daḍḍho” ti-ādīsu viya avayavepi samudāyavohāro labbhatīti vuttaṃ.

477-478. **Parikhāya vā parikkhittoti** iminā ca samantā nadītaḷākādi-udakena parikkhittopi parikkhittoyevāti dasseti. **Ettāvatāti** “parikkhitto” ti iminā vacanena. **Ākāse aruṇaṃ uṭṭhāpetīti** gharassa upari ākāse aḍḍhateyyaratanappamāṇaṃ atikkamitvā

1. Nivāraṇaṃ vuttaṃ (Syā)

aruṇaṃ uṭṭhāpeti. Gharaṃ nivesanudositādilakkhaṇameva, na pana pāṭiyekkaṃ gharaṃ nāma atthīti āha “**ettha cā**”ti-ādi.

479. Pāliyaṃ vuttanayena “sabhāye”ti avatvā “**sabhāyan**”ti paccattavacanāṃ **sabhāyas**addassa napuṃsakaliṅgatā vibhāvanatthaṃ vuttaṃ. **Sabhā**-saddapariyāyopi hi **sabhāya**-saddo napuṃsakaliṅgayutto idha vuttoti imamatthaṃ dassento “**liṅgabyattayena sabhā vuttā**”ti āha. **Cīvarahatthapāse vasitabbaṃ natthī**ti cīvarahatthapāseyeva vasitabbanti natthi. **Yaṃ tassā -pa- na vijahitabbanti** ettha tassā vīthiyā sammukhaṭṭhāne sabhāyadvārānaṃ gahaṇeneva tatha sabbānipi gehāni sā ca antaravīthi gahitāyeva hoti. **Atiharitvā ghare nikkhipatī**ti taṃ vīthiṃ muñcitvā ṭhite aññaṣmiṃ ghare nikkhipati. **Purato vā pacchato vā hatthapāseti** gharassa hatthapāsaṃ sandhāya vadati.

Nivesanādīsu parikkhittatāya ekūpacāratā, aparikkhittatāya nānūpacāratā ca veditabbāti dassento “**etenevupāyenā**”ti-ādimāha. Nivesanādīni gāmato bahi sanniviṭṭhāni gahitānīti veditabbaṃ. Antogāme ṭhitānaṃhi gāmaggaṇaṇena gahitattā gāmaparihāroyevāti. **Sabbatthāpī**ti gāmādīsu ajjhokāsapariyantesu pannarasasu. **Parikkhepādivasenā**ti ettha **ādi**-saddena aparikkhepasseva gahaṇaṃ veditabbaṃ na ekakulādīnampi.

480-487. **Ovarako** nāma gabbhassa abbhantare añño gabbhotipi vadanti. **Muṇḍacchadanapāsādoti** candikaṇaṇayutto¹ pāsādo.

489. **Satthoti** jaṅghasattho sakaṭasattho vā. **Pariyādiyivāti** vinivijjhivā. Vuttamevatthaṃ vibhāveti “**antopaviṭṭhena -pa- ṭhito hotī**”ti. Tatha **antopaviṭṭhenā**ti gāmassa nadiyā vā antopaviṭṭhena. **Nadīparihāro ca labbhatī**ti ettha “visuṃ nadīparihārassa avuttattā gāmādīhi aññattha viya cīvarahatthapāsoyeva nadīparihāro”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Vihārasīmanti** avippavāsaṣiṃ sandhāyāha. **Vihāraṃ gantvā vasitabbanti** antosīmāya yattha katthaci vasitabbaṃ. **Satthasamīpeyevāti** idaṃ

1. Vedikaṇaṇayutto (Ka)

yathāvutta-abbhantaraparicchedavasena vuttam. Pāḷiyam **nānākulassa sattho hoti, satthe cīvaram nikkhipitvā hatthapāsā na vijahitabbanti** ettha **hatthapāso** nāma satthassa hatthapāsoti veditabban.

490. **Ekakulassa khetteti** aparikkhittam sandhāya vadati. Yasmā “nānākulassa parikkhitte khette cīvaram nikkhipitvā khettadvāramūle vā tassa hatthapāse vā vatthabban”ti vuttam, tasmā dvāramūlato aññattha antokhettepi vasantena cīvaram hatthapāse katvāyeva vasitabban.

491-494. “**Vihāro** nāma saporikkhitto vā aparikkhitto vā sakalo āvāso”ti vadanti. **Yasmim vihareti** ettha pana ekaṃ gehameva vuttam. **Ekakulanānākulasantakatā** cettha kārapakānam vasena veditabbā. **Chāyāya phutthokāsassa anto evāti** yadā mahāvīthiyam ujukameva gacchantam sūriyamaṇḍalam majjhanhikam pāpuṇāti, tadāyam okāsam chāyā pharati, tam sandhāya vuttam. **Agamanapatheti** yam tadaheva gantvā puna āgantum sakkā na hoti, tādīsam sandhāya vuttam.

495. **Nadim otaratīti** hatthapāsam muñcitvā otarati, **na āpajjatīti** paribhogapaccayā dukkaṭam nāpajjati. Tenāha “**so hī**”ti-ādi. **Aparibhogārahattāti** imināva nissaggiyacīvaram anissajjetvā paribhuñjantassa dukkaṭam acittakanti siddham. **Ekaṃ pārupitvā ekaṃ aṃsakūṭe ṭhapetvā gantabbanti** idam bahūnam sañcāraṭṭhāne evam akatvā gamanam na sārūppanti katvā vuttam. **Bahigāme ṭhapetvā -pa-vinayakammam kātabbanti** vuttattā adhiṭṭhāne viya parammukhā ṭhitampi nissaggiyam cīvaram nissajjitum nissaṭṭhacīvaraṇca dātum vaṭṭatīti veditabban.

Gamane sa-ussāhattā “**nissayo pana na paṭippassambhatī**”ti vuttam. **Muhuttam sayitvā -pa-** nissayo **ca paṭippassambhatīti** ettha “ussāhe apariccattepi gamanassa upacchinnattā puna uṭṭhāya sa-ussāham gacchantānampi antarā aruṇe uṭṭhite nissayo paṭippassambhatiyevā”ti vadanti. Parato **muhuttam ṭhatvāti** etthāpi eseva nayo. **Aññamaññassa vacanam aggahetvā gatāti** ettha sace evam gacchantā “purāruṇā aññamaññam passissāmā”ti ussāham vināva gatā honti, aruṇuggamane nissayapaṭippassaddhi na vattabbā paṭhamatarāmyeva paṭippassambhanato. Atha “purāruṇā passissāmā”ti

sa-ussāhāva gacchanti, nissayapaṭippassaddhiyeva na vattabbā. Evañca sati “**saha aruṇuggamanā nissayo paṭippassambhati**”ti kasmā vuttaṃ? Vuccate— sa-ussāhattā paṭhamataraṃ paṭippassaddhi na vuttā. Satipi ca ussāhabhāve ekato gamanassa upacchinnattā “muhuttaṃ ṭhatvā”ti ettha viya saha aruṇuggamanā paṭippassaddhiyeva vuttā.

Antosīmāyaṃ gāmanti avippavāsasīmāsammutiyaṃ pacchā patiṭṭhāpitagāmaṃ sandhāya vadati gāmaṃ anto katvā avippavāsasīmāsammutiyaṃ abhāvato. **Neva cīvarāni nissaggiyāni hontīti** avippavāsasīmābhāvato vuttaṃ, **na nissayo paṭippassambhatīti** sa-ussāhabhāvato. **Antarāmaggeyeva ca nesaṃ aruṇaṃ uggacchatīti** dhammaṃ sutvā āgacchantānaṃ aruṇaṃ uggacchati. **Assatiyā gacchatīti** assatiyā attano cīvaraṃ apaccuddharitvā therassa cīvaraṃ apaccuddharāpetvā gacchati. Evaṃ gate tasmim pacchā therena saritvā paṭipajjitabbavidhim dasseti “**attano cīvaraṃ paccuddharitvā daharassa cīvaraṃ vissāsenā gahetvā ṭhapetabban**”ti. **Gantvā vattabboti** āgatakiccaṃ niṭṭhapetvā vihāraṃ gatena paṭipajjitabbavidhim dasseti. Anadhiṭṭhitacīvaratā, anattthatakathinatā, aladdhasammuditā, rattivippavāsoti imānettha cattāri aṅgāni.

Udositasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyakathinasikkhāpadavaṇṇanā

497-499. Tatiye pāliyaṃ cīvarapaccāsā nikkhipitunti ettha cīvarapaccāsāya satiyā nikkhipitunti evamattho gahetabbo. Bhaṇḍikābaddhāni bhaṇḍikabaddhānītipi paṭhanti, bhaṇḍikaṃ katvā baddhānīti attho. **Niṭṭhitacīvarasmim bhikkhunāti** ettha purimasikkhāpade viya sāmivaseneva karaṇavacanassa attho veditabbo.

500. Anattthate kathine cīvaramāse bhikkhuno uppannacīvaraṃ anadhiṭṭhitaṃ avikkappaṃ tasmim māse ṭhapetum vaṭṭatīti āha “**ekaṃ pacchimakattikamāsaṃ ṭhapetvā**”ti. Keci pana “kālepi ādissa dinnam, etaṃ

akālacīvaranti vacanato anattate kathine pacchimakkattikamāsasaṅkhāte cīvaramāse uppannacīvarassapi paccāsācīvare asati dasāhāparihāroyeva, tato param̃ ṭhapetum̃ na vaṭṭati”ti vadanti, tam̃ aṭṭhakathāya na sameti. Tathā hi **accekacīvarasikkhāpadatṭhakathāyam**¹ “pavāraṇamāsassa juṅhapakkhapañcamiyam̃ uppannassa accekacīvarassa anattate kathine ekādasadivasādhiko māso, atthate kathine ekādasadivasādhikā pañca māsā parihāro”ti vuttam̃. Tameva ca parihāram̃ sandhāya “chaṭṭhito paṭṭhāye pana uppannam̃ anaccekacīvarampi paccuddharitvā ṭhapitacīvarampi etam̃ parihāram̃ labhatiyevā”ti² vuttam̃. Tasmā cīvaramāse dasāhato param̃pi anadhiṭṭhitam̃ avikappitampi ṭhapetum̃ vaṭṭati.

Yadi evam̃ “kālepi ādissa dinnam̃, etam̃ akālacīvaran”ti idam̃ kasmā vuttanti ce? Akālacīvarasāmaññato atthuddhāravasena vuttam̃ paṭhamānīyate sotassa raho viya. Ekādasamāse sattamāse ca uppannañhi cīvaram̃ vutthavassehi sesehi ca sammukhībhūtehi bhājetum̃ labbhatīti akālacīvaram̃ nāma jātam̃. Kāle pana “saṅghassa idam̃ akālacīvaram̃ dammī”ti anuddisitvā “saṅghassa dammī”ti dinnam̃ vutthavassehiyeva bhājetabbam̃, na aññehīti kālacīvaranti vuccati. Ādissa dinnam̃ pana sammukhībhūtehi sabbehiyeva bhājetabbanti akālacīvaram̃, tasmā kālepi ādissa dinnassa vutthavassehi sesehi ca sampattehi bhājanīyattā akālacīvarasāmaññato “kālepi ādissa dinnam̃, etam̃ akālacīvaran”ti atthuddhāravasena vuttam̃. Yadi evam̃ “ekapuggalassa vā idam̃ tuyham̃ dammīti dinnan”ti kasmā vuttam̃. Na hi puggalassa ādissa dinnam̃ kenaci bhājanīyam̃ hotīti? Nāyam̃ virodho ādissa vacanasāmaññato labbhamānamattham̃ dassetum̃ tathā vuttattā.

Evam̃ pana avatvāti “tato ce uttarin”ti imassa “māsaparamato uttarin”ti padabhājanam̃ avatvā. **Tāva uppannam̃ paccāsācīvaranti** paccatthavacanam̃ “**attano gaticam̃ karoti**”ti karaṇakiriyāya kattubhāvato. Antarā uppannañhi paccāsācīvaram̃ māsaparamam̃ mūlacīvaram̃ ṭhapetum̃ adatvā attano dasāhāparamatāya eva paricchindaṭṭīti attano gaticam̃ karoti. **Tato uddham̃mūlacīvaranti** ettha pana **mūlacīvaranti** paccatthavacanam̃. Vīsatimadivasato

1. Vi-Ṭṭha 2. 306; 307 piṭṭhesu atthato samānam̃.

2. Vi-Ṭṭha 2. 306 piṭṭhe.

uddhañhi uppannam paccāsācīvaram dasāhaparamam gantum adatvā mūlacīvaram attanā saddhim karaṇasambandhatāmattena sakakālavasena paricchindatīti attano gaticam karoti. Paccāsācīvare pana labhitvā visum ṭhapentassa dasāham anatikkante natthi tappaccayā āpatti. Pāḷiyam **dasāhā kāretabbanti** ettha **dasāhā**ti karaṇatthe nissakkavacanam, dasāhenāti attho. **Pañcāhuppanneti-ādim** rassam katvāpi paṭhanti. **Ekavīse uppanne -pa-navāhā kāretabbanti-ādi** paccāsācīvarassa uppannadivasam ṭhapetvā vuttam.

Aññam paccāsācīvaram -pa- kāretabbanti idam satiyā eva paccāsāya vuttanti veditabbam. Sace pana “ito paṭṭhāya cīvaram na labhissāmī”ti paccāsā upacchinnā, mūlacīvarampi dasāham ce sampattam, tadaheva adhiṭṭhātabbam. **Paccāsācīvarampi parikkhāraḷam adhiṭṭhātabbanti** paṭhamataram uppannam visabhāgapaccāsācīvaram sandhāya vadati. **Aññamaññanti** aññam aññam, ayameva vā pāṭho. Aṅgam panettha paṭhamakathine vuttasadisameva. Kevalañhi tattha dasāhātikkamo, idha māsātikkamoti ayam viseso.

Tatthakathinasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Purāṇa cīvarasikkhāpadavaṇṇanā

503. Catutthe **bhattavissagganti** pāḷipadassa bhattakiccanti attho veditabbo, “bhattasamvidhānan”tipi keci. **Tattha nāma tvanti** imassapi so nāma tvanti attho veditabbo, “tāya nāma tvan”ti keci.

505. Pitā ca mātā ca pitaro, pitūnam pitaro pitāmahā, tesamyeva yugo pitāmahayugo, tasmā **yāva sattamā pitāmahayugā** pitāmahadvandāti evamettha attho daṭṭhabbo. Evañhi pitāmahaggahaṇeneva mātāmahopi gahitoti. “Yāva sattamā pitāmahayugā”ti vacanato heṭṭhā ca uddhañca aṭṭhamayugo ñāti nāma na hoti. **Desanāmukhameva cetanti pitāmahayutāti pitāmahaggahaṇam** desanāmukham pitāmahīmātāmahī-ādīnampi adhippetattā. Pitu mātā **pitāmahī**. Mātu pitā

mātāmaho. Mātu mātā **mātāmahi.** Ettha kiñcāpi pañcasatasākiyānīnam¹ vasena bhikkhubhāve ṭhatvā parivattaliṅgāya bhikkhuniyā ca vasena ekato upasampannā bhikkhunī labbhati, tathāpi pakatiniyāmeneva dassetuṃ “bhikkhunī nāma ubhatosaṅghe upasampannā”ti vuttaṃ. “**Kappaṃ katvāti** vacanato dinnakappameva pācittiyāṃ janeti”ti vadanti. Purāṇacīvaram nāma sakim nivatthampi sakim pārutampī”ti idaṃ nidassanamattanti āha “**antamaso paribhogasīsenā**”ti-ādi. “Kāyena phusitvā paribhogoyeva paribhogo nāmā”ti **kurundiyam** adhippāyo.

506. **Kāyavikāram katvāti** idaṃ yāva “orato ṭhapeti”ti padaṃ, tāva sabbapadesu sambandhitabbaṃ. Yathā sā² “dhovāpetukāmo ayan”ti jānāti, evaṃ kāyavikāram katvāti attho. “Kāyavikāram katvā”ti vacanato kāyavācāhi kañci vikāram akatvā hatthena hatthe dentassapi anāpatti. **Antodvādasahatthe okāseti** idaṃ visesanaṃ yathāsambhavaṃ yojetabbaṃ. Tathā hi hatthena hatthe dentassa pādāmūle ca ṭhapetvā dentassa “antodvādasahatthe okāse”ti idaṃ vattabbanti natthi aññathā asambhavato. Sati hi sambhave byabhicāre ca visesanaṃ sātthakaṃ hoti. Upari “khipatī”ti-ādīni pana sandhāya idaṃ visesanaṃ vuttaṃ, tasmā antodvādasahatthe okāse ṭhatvā upari khipantassa aññassa hatthe pesentassa³ ca āpatti. Upacāram pana muñcitvā kāyavācāhi vikāram katvā āṇāpentassapi anāpatti. **Upacāreti** antodvādasahatthameva okāsam vadati. **Upacāram muñcitvāti** dvādasahatthūpacāram muñcitvā.

Ekena vatthunāti paṭhamam katvā niṭṭhāpitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Rajane anāpattīti** rajanaṃ paccāsīsantassapi “dhovitvā ānehi”ti vuttatā anāpatti anāṇattiyā katattā “avuttā dhovatī”ti iminā “avuttā rajati, avuttā ākoṭeti”ti idampi vuttameva hotīti āha “**avuttā dhovatīti iminā lakkhaṇena anāpattī**”ti. **Sambahulā āpattiyo āpajjati**ti pācittiyena saddhim dve dukkaṭāni āpajjati. **Yathāvatthukamevāti** nissaggiyamevāti attho. Pañca satāni parimāṇametāsanti **pañcasatā.**

1. Pañcasatasākiyādīnam (Syā, Ka)

2. Yathā (Ka)

3. Dentassa(Ka)

507. **Cīvaram dhovāti -pa- āṇāpentassāti** ettha tāya dhovanam paccāsīnantassapi anāpatti. Purāṇacīvaratā, upacāre ṭhatvā aññātikāya bhikkhuniyā āṇāpanam, tassā dhovanādīni cāti imānettha tīni aṅgāni.

Purāṇacīvarasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cīvarapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā

508. Pañcame **apaññatte sikkhāpade**ti gaṇamhā ohīyanasikkhāpade apaññatte. **Vihāravāranti** vihārapaṭijagganavāram. **Koṭṭhāsasampattīti** sakalā aṅgapaccaṅgasampatti. **Sabbapariyantanti** chaṭṭhassa aññacīvarassa abhāvā pañcannaṃ cīvarānaṃ ekamekaṃ sabbesaṃ pariyantanti **sabbapariyantaṃ**. Antaravāsakādīsu hi pañcasu ekamekaṃ aññassa chaṭṭhassa abhāvā pañcannaṃ antameva hoti. Athavā pañcasu cīvaresu ekamekaṃ attano aññassa dutiyassa abhāvā antameva hotīti sabbameva pariyantanti **sabba-pariyantaṃ**, sabbaso vā pariyantanti **sabbapariyantaṃ**. Tenāha “**aññaṃ -panatthī**”ti. **Yathā tassa manoratho na pūratīti** “sarīrapāripūrim passissāmī”ti tassa uppanno manoratho yathā na pūratī. **Evaṃ hatthataleyeva dassetvāti** sarīraṃ adassetvāva dātabbacīvaraṃ hatthatale “handā”ti dassetvā.

510. **Vihatthatāyāti** vihatahatthatāya, agaṇatāya appaccayatāya appaṭisaraṇatāyāti vuttaṃ hoti. **Samabhitunnattāti** pīḷitattā. Parivattetabbariṃ parivattaṃ, parivattameva **pārivattakaṃ**, parivattetvā dīyamānanti attho.

512. **Upacāreti** dvādasahatthūpacāraṃ sandhāya vadati. **Upacāraṃ vā muñcitvā khipantīti** dvādasahatthaṃ muñcitvā orato ṭhapenti, na purimasikkhāpade viya dvādasahatthabbhantareyevāti adhippāyo. **Aññatra pārivattakāti** yaṃ antamaso harītakakhaṇḍampi datvā vā dassāmīti ābhogaṃ katvā vā pārivattakaṃ gaṇhāti, taṃ ṭhapetvā. **Acittakabhāvena na sametīti** yathā aññātikāya ñātikasaññissa vematikassa ca gaṇhato acittakattā

āpatti, evamidhāpi “bhikkhuniyā santakaṃ idan”ti ajānitvā gaṇhatopi āpattiyevāti adhippāyo. **Vassāvāsikaṃ detīti** puggalikaṃ katvā deti. Paṃsukūlaṃ attano atthāya ṭhapitabhāvaṃ jānitvā gaṇhantenapi aññassa santakaṃ gahitaṃ nāma na hotīti āha “**sace pana saṅkarakūṭādisū**”ti-ādi. Asāmikañhi **paṃsukūlanti** vuccati. **Paṃsukūlaṃ adhiṭṭhahitvāti** “asāmikaṃ idan”ti saññaṃ uppādetvā. Evaṃ pana paṃsukūlasaññaṃ anuppādetvā gaṇhituṃ na vaṭṭati.

513. **Aññātikāya aññātikasaññīti tikapācittiyanti** ettha **iti-saddo** ādi-attho. Tīṇi parimāṇassāti tikam, tikañca taṃ pācittiyañcāti **tikapācittiyam**, tīṇi pācittiyānīti attho.

514. **Pattatthavikādiṃ yaṃkiñcīti** anadhiṭṭhānupagaṃ sandhāya vadati. “Cīvaraṃ nāma channaṃ cīvarānaṃ aññataraṃ cīvaraṃ vikappanupagaṃ pacchiman”ti hi vuttattā adhiṭṭhānupagaṃ yaṃkiñci na vaṭṭati. Tenevāha “**vikappanupagapacchimaṃcīvarappamaṇaṇa**”ti-ādi. Yasmā bhisicchavi mahantāpi senāsanasaṅgahitattā cīvarasaṅkhyāṃ na gacchatīti neva adhiṭṭhānupagā na vikappanupagā ca, tasmā anadhiṭṭhānupagasāmaññato vuttaṃ. Sacepi mañcappamaṇā bhisicchavi hoti, vaṭṭatiyevāti. **Ko pana vādo pattatthavikādisūti** mahatiyāpi tāva bhisicchaviyā anadhiṭṭhānupagattā anāpatti, tato khuddakataresu anadhiṭṭhānupagesu pattatthavikādisu kimeva vattabbanti adhippāyo. Paṭiggahaṇaṃ **kiriya**, aparivattanaṃ **akiriya**. Vikappanupagacīvaratā, pārivattakābhāvo, aññātikāya hatthato gahaṇanti imānettha tīṇi aṅgāni.

Cīvarapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Aññātakaviññattisikkhāpadavaṇṇanā

515. Chaṭṭhe **patikiṭṭhoti** nihīno, lāmakoti attho. **Lolajātikoti** lolasabhāvo. Paṭuyeva **paṭṭo**. Tenāha “**cheko**”ti-ādi. **Kismim viyāti** ettha “kismim viyā”ti nipātavasena samānattham “kimsu viyā”ti nipātapadanti āha “**kimsu viyā**”ti, kim

viyāti attho, dukkhaṃ viyāti adhippāyo. Tenāha **“kilesa viyā”**ti-ādi. Dhammavasena upacāravasena nimantanā **dhammanimantanā**ti pālīpadassa attho veditabbo. Sace pana “vadeyyātha bhante yenattho”ti idaṃ saccameva vuttaṃ siyā, pavāritoyeva hoti. Yasmā pana pavāretvāpi adātukāmo appavāritatṭhāneyeva tiṭṭhati, tasmā bhagavā pavāritāpavāritabhāvaṃ avicāretvā **“ñātako te upananda aññātako”**ti ñātaka-aññātakabhāvaṃ yeva vicāresi. **Musimsū**ti vilumpiṃsu.

517. **Anupubbakathā**ti anupubbena vinicchayakathā. Sesaparikkhārānaṃ saddhivihārikehi gahitattā nivāsanapārupanamattameva avasiṭṭhanti āha **“nivāsanapārupanamattamyeva haritvā”**ti. Saddhivihārikānaṃ tāva āgamanassa vā anāgamanassa vā ajānanatāya vuttaṃ **“therehi neva tāva -pa-bhañjītabban”**ti. **Paresampi atthāya labhantī**ti attano cīvaraṃ dadamānā sayam sākhaḥhaṅgena paṭicchādenti tesam atthāyapi bhañjītuṃ labhanti. “Tiṇena vā paṇṇena vā paṭicchādetvā āgantabban”ti vacanato idisesu bhūtagāmapātabyatāpi anuññātāyeva hotīti āha **“neva bhūtagāmapātabyatāya pācittiyam hotī”**ti. **Na tesam dhāraṇe dukkaṭanti** tesam titthiyaddhajānaṃ dhāraṇepi dukkaṭam natthi.

Yāni ca nesaṃ vatthāni dentīti sambandho. Therānaṃ sayameva dinnattā vuttaṃ **“acchinnacīvaraṭṭhāne ṭhitattā”**ti. Yadi laddhiṃ gaṇhāti titthiyapakkantako nāma hoti, tasmā vuttaṃ **“laddhiṃ aggahetvā”**ti. “No ce hoti saṃghassa vihāracīvaraṃ vā -pa- āpatti dukkaṭassā”ti iminā antarāmagge pavitṭhavihārato nikkhamitvā aññattha attano¹ abhirucitaṭṭhānaṃ gacchantassa dukkaṭam vuttaṃ. Iminā ca “yam āvāsam paṭhamam upagacchatī”ti vuttaṃ antarāmagge ṭhitavihārampi sace naggo hutvā gacchati, dukkaṭamevāti veditabbaṃ. Yadi evam tattha kasmā na vuttanti ce? Anokāsattā. Tattha hi “anujānāmi bhikkhave acchinnacīvarassa vā -pa- cīvaraṃ viññāpetun”ti iminā sambandhena saṃghikampi cīvaraṃ nivāsetuṃ pārupituṅca anujānanto “yam āvāsam paṭhamam -pa- gahetvā pārupitun”ti āha, tasmā tattha anokāsattā dukkaṭam na vuttaṃ.

1. Attanā (Syā)

Vihāracīvaranti senāsanacīvaram. **Cimilikāhīti** paṭapilotikāhi. **Tassa uparīti** bhūmattharaṇassa upari. **Videsagatenāti** aññam cīvaram alabhitvā videsagatena. **Ekasmim -pa- ṭhapetabbanti** ettha “lesena gahetvā agatattā ṭhapentena ca saṅghikaparibhogeneva ṭhapitattā aññasmim senāsane niyamitampi aññattha ṭhapetum vaṭṭatī”ti vadanti. **Paribhogenevāti** aññam cīvaram alabhitvā paribhuñjana.

519-521. **Paribhogajinṇanti** yathā tena cīvarena sarīram paṭicchādetum na sakkā, evam jinṇam. **Kappiyavohārenāti** kayavikkayāpattito mocanattham vuttam. “Viññāpentassā”ti imasseva attham vibhāveti “**cetāpentassa parivattāpentassā**”ti. Attano dhanena hi viññāpanam nāma parivattanamevāti adhippāyo. Saṅghavasena pavāritānam viññāpane vattam dasseti “**pamāṇameva vaṭṭatī**”ti. Saṅghavasena hi pavārite sabbesam sādharmaṇattā adhikam viññāpetum na vaṭṭati. **Yam Yam pavāretīti** Yam Yam cīvarādīm dassāmīti pavāreti. **Viññāpanakiccam natthīti** vinā viññattiyā dīyamānattā viññāpetvā kim karissatīti adhippāyo. **Aññassatthāyāti** etthāpi “ñātakānam pavāritānam”ti idam anuvattatiyevāti āha “**attano ñātakapavārite**”ti-ādi. Vikappanupagacīvaratā, samayābhāvo, aññātakaviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Aññātakaviññattisikkhapadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā

522. Sattame pāḷiyam **paggāhikasālanti** dussavāṇijakānam āpaṇam. “Paggāhitasālan”tipi paṭhanti.

523-524. **Abhīti upasaggoti** tassa visesatthābhāvam dasseti. Tenāha “**haritunti attho**”ti. **Vara-saddassa icchāyam vattamānattā āha** “**icchāpeyyā**”ti. **Daṭṭhukhematoti** ettha gāthābandhavasena anunāsikalopo daṭṭhabbo. **Sa-antaranti** antaravāsakasahitam. **Uttaranti** uttarāsaṅgam. **Assa cīvarassāti** sādītābbacīvarassa. **Acchinnasabbacīvarenāti**

acchinnāni sabbāni tīṇi cīvarāni assāti acchinnasabbacīvaro, tenāti attho. Yassa hi acchindanasamaye tīṇi cīvarāni sannihitāni honti, tāni sabbāni acchinnānīti so “acchinnasabbacīvaro”ti vuccati. Teneva **“acchinnasabbacīvarena ticīvarakenā”**ti vuttaṃ. **Ticīvarakenā**ti hi acchindanasamaye ticīvarassa sannihitabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ, na pana vinayatecīvarikabhāvaṃ dhutaṅgatecīvarikabhāvaṃ vā sandhāya. **Evam paṭipajjitabbanti** “santaruttaraparamaṃ tena bhikkhunā tato cīvaraṃ sādītabbān”ti vuttavidhinā paṭipajjitabbān. **Aññenāti** acchinna-asabbacīvarena. Yassa tīsu cīvaresu ekaṃ vā dve vā cīvarāni acchinnāni honti, tenāti attho. **Aññathāpīti** “santaruttaraparamaṃ”ti vuttavidhānato aññathāpi. Yassa hi tīsu dve cīvarāni acchinnāni honti, ekaṃ sādītabbān. Ekasmiṃ acchinne na sādītabbanti na tassa santaruttaraparamasādiyaṇaṃ sambhavati, ayameva ca attho padabhājanena vibhāvito. Tenāha **“taṃ vibhāgaṃ dassetun”**ti.

Keci pana “ticīvarakenāti vuttattā ticīvaraṃ parikkhāraḥavasena adhiṭṭhahitvā paribhuñjato tasmim naṭṭhe bahūnipi gahetuṃ labhati”ti vadanti, taṃ na gahetabbān. Padabhājanassa hi adhippāyaṃ dassentena yasmā pana “acchinnasabbacīvarena -pa- Taṃ vibhāgaṃ dassetun”ti vuttaṃ, padabhājane ca na tādiso attho upalabbhati, tasmā taṃ na gahetabbameva. Yampi **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttaṃ “yassa adhiṭṭhitacīvarassa tīṇi naṭṭhāni”ti, tatthāpi adhiṭṭhitaggahaṇaṃ sarūpakathanamattanti gahetabbān, na pana ticīvarādhiṭṭhānena adhiṭṭhitacīvarassevāti evamattho gahetabbo pāliyaṃ aṭṭhakathāyaṃca tathā atthassa asambhavato. Na hi ticīvarādhiṭṭhānena adhiṭṭhitacīvarasseva idaṃ sikkhāpadaṃ paññattanti sakkā viññātuṃ. Purimasikkhāpadena hi acchinnacīvarassa aññātakaviññattiyā anuññātattā pamāṇaṃ ajānitvā viññāpanavatthusmiṃ pamāṇato sādīyaṇaṃ anujānantena bhagavatā idaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ, tasmā “parikkhāraḥlikassa bahumpi sādītuṃ vaṭṭati”ti ayamattho neva pāliyaṃ sameti, na ca bhagavato adhippāyaṃ anulometi.

Yassa tīṇi naṭṭhāni, tena dve sādītabbānīti ettha yassa ticīvarato adhikampi cīvaraṃ aññattha ṭhitam atthi, tadā tassa cīvarassa alabbhanīyabhāvato

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 167 piṭṭhe.

tenapi sādītum vaṭṭatīti veditabbaṃ. **Pakatiyāva santaruttarena caratīti** sāsāṅkasikkhāpadavasena vā avippavāsasammutivasena vā tatiyassa alābhena vā carati. “Dve naṭṭhānī”ti adhikārattā vuttaṃ “**dve sādītabbānī**”ti. **Ekam sādīyanteneva samo bhavissatīti** tiṇṇaṃ cīvarānaṃ dvīsu naṭṭhesu ekam sādīyantena samo bhavissati ubhinnaṃpi santaruttaraparamatāya avaṭṭhānato. **Yassa ekamyeva hotīti** aññena kenaci kāraṇena vinaṭṭhasacīvaraṃ sandhāya vuttaṃ.

526. “Sesakam tuyheva hotūti dentī”ti vuttattā “pamāṇayuttam gaṇhissāma, sesakam āharissāmā”ti vatvā gahetvā gamanasamayepi “sesakampi tumhākaññeva hotū”ti vadanti, laddhakappiyameva. **Pavāritānanti** acchinnakālato pubbeyeva pavāritānaṃ. **Pāḷiyā na sametīti** santaruttaraparamato uttari sādīyane anāpattidassanattam “anāpatti nātakānaṃ pavāritānaṃ”ti vuttattā na sameti. Santaruttaraparamaṃ sādīyantassa hi āpattippasaṅgoyeva natthi, sati ca sikkhāpadena āpattippasaṅge anāpatti yuttā dassetunti adhippāyo. Keci pana “**pamāṇameva vaṭṭatīti** idam sallekhadassanattam vuttan”ti vadanti.

Yasmā panidam -pa- na vuttanti etthāyamadhippāyo—“aññassatthāyā”ti vuccamāne aññesaṃ atthāya pamāṇaṃ atikkamitvāpi gaṇhitum vaṭṭatīti āpajjati, tañca aññassatthāya viññāpanavatthusmiṃ paññattattā vatthunā saṃsandiyamānaṃ na sameti. Na hi yaṃ vatthum nissāya sikkhāpadaṃ paññattam, tasmimyeva anāpattivacanaṃ yuttanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi “imassa sikkhāpadassa attano sādīyanaṇṇibaddhatāvasena pavattattā ‘aññassatthāyā’ti vattum okāsoyeva natthi, tasmā na vuttan”ti kathitam. Idha “aññassatthāyā”ti avuttattā aññesaṃ atthāya nātakapavāritesu adhikaṃ viññāpentassa āpattīti ce? Na, tattha purimasikkhāpadeneva anāpattisiddhito. Tatuttaritā, acchinnādikāraṇatā, aññātakaviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhama-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā

527. Aṭṭhame **api mayyāti** pāṭhepi soyevattho. Ayyāti pana bahuvacanena āmantanaṃ kataṃ.

528-529. **Apadissāti** “itthannāmassa bhikkhuno dassāmī”ti evaṃ apadisitvā. **Paccayaṃ katvāti** kāraṇaṃ katvā. **Uddissāti ettha yo kattāti** “uddissā”ti iminā vutta-uddisanakiriyāya yo kattā. Cīvaraṃ cetāpentī parivattenti etenāti **cīvaracetāpannaṃ**. **Na** kārāgamaṃ katvā cīvaracetāpannanti vuttanā, “cīvaracetāpanan”tipi paṭhanti. **Pacuravohāravasenāti** yebhuyyavohāravasena. Yebhuyyavasena hi gharasāmikaṃ daṭṭhukāmā tassa gharaṃ gacchantīti tatheva bahulaṃ vohāro. **Byañjanamattamevāti** attho netabbo natthīti adhippāyo.

531. **Samakepi pana anāpattīti** yadagghanakaṃ so dātukāmo hoti, tadagghanake anāpattī mūlaṃ vaḍḍhetvā adhikavidhānaṃ anāpannattā. Ettha ca “dātukāmomhī”ti attano santike avuttepi dātukāmataṃ sutvā yadagghanakaṃ so dātukāmo hoti, tadagghanakaṃ āharāpetuṃ vaṭṭati. **Agghavaḍḍhanakaṃ hi idaṃ sikkhāpadanti** ettha agghavaḍḍhanaṃ etassa atthīti **agghavaḍḍhanakaṃ**, agghavaḍḍhanaṃ sandhāya idaṃ sikkhāpadaṃ paññattanti adhippāyo. **Cīvaraṃ dehīti** saṅghāṭi-ādīsu yaṃkiñci cīvaraṃ sandhāya vadati. Cīvare bhiyyokamyatā, aññātakaviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Paṭhama-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

532. Dutīya-upakkhaṭe vattabbaṃ natthi.

10. Rājasikkhāpadavaṇṇanā

537-539. Rājasikkhāpade pana “ajjaṇho”ti pāṭhe “ajjuṇho”tipi paṭhanti. **Bhogoti** bhuñjitabbo. Yaṃ vuttanā **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 169 piṭṭhe.

“iminā cīvaracetāpannena cīvaraṃ cetāpetvā itthannāmaṃ bhikkhuṃ cīvarena acchādehīti idaṃ āgamanasuddhiṃ dassetuṃ vuttaṃ. Sace hi ‘idaṃ itthannāmassa bhikkhuno dehi’ti peseyya, āgamanassa asuddhattā akappiyavatthuṃ ārabba bhikkhunā kappiyakārakopi niddisitabbo na bhaveyyā”ti, tattha āgamanassa suddhiyā vā asuddhiyā vā visesappayojanam na dissati. Satipi hi āgamanassa asuddhabhāve dūto attano kusalatāya kappiyavohārena vadati, “kappiyakārako na niddisitabbo”ti idaṃ natthi, na ca dūtena kappiyavohāravasena vutte dāyakena idaṃ kathaṃ pesitanti idīsī vicāraṇā upalabbhati, avicāretvā ca taṃ na sakkā jānitum, yadi pana āgamanassa asuddhattā kappiyakārako niddisitabbo na bhaveyya, cīvarānaṃ atthāya dūtassa hatthe akappiyavatthusmiṃ pesite sabbattha dāyakena kathaṃ pesitanti pucchitvāva kappiyakārako niddisitabbo bhaveyya. Tasmā asatipi āgamanasuddhiyaṃ sace so dūto attano kusalatāya kappiyavohāravasena vadati, dūtasseva vacanaṃ gahetabbaṃ. Yadi hi āgamanasuddhiyevettha pamāṇaṃ, mūlasāmikena kappiyavohāravasena pesitassa dūtassa akappiyavohāravasena vadatopi kappiyakārako niddisitabbo bhaveyya, tasmā sabbattha dūtavacanameva pamāṇanti gahetabbaṃ.

Iminā cīvaracetāpannenāti-ādinā pana imamatthaṃ dasseti— kappiyavasena āgatampi cīvaramūlaṃ idisena dūtavacanena akappiyaṃ hoti, tasmā taṃ paṭikkhipi tabbanti. Tenevāha “tena bhikkhunā so dūto evamassa vacanīyo”ti-ādi. Suvaṇṇaṃ, rajataṃ, kahāpaṇo, māsakoti imāni hi cattāri nissaggiyavatthūni, muttā, maṇi, veḷuriyo, saṅkho, silā, pavāḷaṃ, lohitaṅko, masāragallaṃ, satta dhañṇāni, dāsīdāsaṃ, khettaṃ, vatthu, pupphārāmaphalārāmādayoti imāni dukkaṭavatthūni ca attano vā cetiyasaṃghagaṇapuggalānaṃ vā atthāya sampaṭicchitum na vaṭṭanti, tasmā taṃ sādītum na vaṭṭatīti dassanattam “na kho mayaṃ āvuso cīvaracetāpannaṃ paṭiggaṇhāmā”ti vuttaṃ, “cīvaraṅca kho mayaṃ paṭiggaṇhāmā”ti idaṃ pana attānaṃ uddissa ābhatattā vattum vaṭṭati, tasmā vuttaṃ. “Veyyāvaccakaro niddisitabbo”ti idaṃ “atthi panāyasmato koci veyyāvaccakaro”ti kappiyācanena vuttattā anuññātaṃ. Sace pana dūto “ko imaṃ gaṇhātī”ti

vā “kassa demī”ti vā vadati, na niddisitabbo. “Ārāmiko vā upāsako vā”ti idaṃ sārūppatāya vuttaṃ, ṭhapetvā pana pañca sahadhammike yo koci kappiyakārako vaṭṭati. “Eso kho āvuso bhikkhūnaṃ veyyāvaccakaro”ti idaṃ bhikkhussa kappiyavacanadassanattamaṃ vuttaṃ. Evameva hi vattabbaṃ, “etassa dehi”ti-ādi na vattabbaṃ. **So vā cetāpessati vāti** ettha eko vā-saddo padapūraṇo, “saññatto so mayā”ti-ādi pana dūtena evaṃ ārociteyeva taṃ codetum vaṭṭati nevāssa¹ hatthe datvā gatamattakāraṇenāti dassanattamaṃ vuttaṃ.

Etāni hi vacanāni -pa- na vattabboti ettha “evaṃ vadanto piṭikkhittassa, katattā vattabhede dukkaṭaṃ āpajjati, codanā pana hotiyevā”ti **mahāgaṇṭhipade majjhimagāṇṭhipade** ca vuttaṃ. **Uddiṭṭhacodanāparicchedaṃ dassetvāti** “dutiyaṃpi vattabbo”ti-ādinā dassetvā. **Pucchiyamānoti** ettha pucchiyamānenāti attho gahetabboti āha “**karaṇatthe paccattavacanaṃ**”ti. **Āgatakāraṇaṃ bhañjatīti** āgatakāraṇaṃ vināseti.

Ettha keci vadanti ‘āgatakāraṇaṃ nāma cīvaraggahaṇaṃ, taṃ bhañjatīti vuttattā puna taṃ cīvaraṃ yena kenaci ākārena gahetum na vaṭṭati”ti. Keci pana “āgatakāraṇaṃ nāma kāyavācāhi codanā, taṃ bhañjatīti vuttattā puna taṃ yena kenaci ākārena codetum na labhati. Sace sayameva deti, mūlasāmiko vā dāpeti, gahetum vaṭṭati”ti vadanti. Apare pana “āgatakāraṇaṃ nāma ṭhānaṃ, taṃ bhañjatīti vuttattā yathā ‘attho me āvuso cīvarena’ti ekāya codanāya dve ṭhānāni bhañjati, evamidhāpi sace āsane nisīdati, ekāya nisajjāya dve ṭhānāni bhañjati. Āmisaṃ ce paṭiggaṇhāti, ekena paṭiggahaṇena dve ṭhānāni bhañjati. Dhammaṃ ce bhāsati, dhammadesanāsikkhāpade vuttaparicchedāya ekāya vācāye dve ṭhānāni bhañjati”ti vadanti. Imesaṃ pana sabbesampi vādaṃ “ayuttan”ti paṭikkhipitvā tīsupi **gaṇṭhipadesu** idaṃ vuttaṃ “āgatakāraṇaṃ nāma ṭhānameva, tasmā ‘na kattabban’ti vāritassa katattā nisajjādīsu katesu chasu ṭhānesu ekaṃ ṭhānaṃ bhañjatīti”ti.

1. No tassa (Syā)

Tatra tatra ṭhāne tiṭṭhatīti idaṃ codakassa ṭhitaṭṭhānato apakkamma tatra tatra uddissa ṭhānaṃyeva sandhāya vuttaṃ. “Sāmaṃ vā gantabbaṃ, dūto vā pāhetabbo”ti idaṃ sabhāvato codetuṃ anicchantenapi kātabbamevāti vadanti. Mukhaṃ vivarivā sayameva kappiyakārakattaṃ upagatoti **mukhavevaṭṭikakappiyakārako**. **Avicāretukāmatāyāti** imasmim pakkhe “natthamhākaṃ kappiyakārako”ti idaṃ “tādisaṃ karonto kappiyakārako natthī”ti iminā adhippāyena vuttaṃ.

“Meṇḍakasikkhāpade vuttanayena paṭipajjitabban”ti vatvā idāni taṃ meṇḍakasikkhāpadaṃ dassento **“vuttañhetan”**ti-ādimāha. Idameva hi “santi bhikkhave saddhā pasannā”ti-ādivacanaṃ bhesajjakkhandhake meṇḍakavatthusmim¹ vuttattā “meṇḍakasikkhāpadan”ti vuttaṃ. Tattha hi meṇḍakena nāma seṭṭhinā—

“Santi bhante maggā kantārā appodakā appabhakkhā, na sukarā apātheyyena gantum, sādhu bhante bhagavā bhikkhūnaṃ pātheyyaṃ anujānātū”ti—

Yācītena bhagavatā—

“Anujānāmi bhikkhave pātheyyaṃ pariyesitum. Taṇḍulo² taṇḍulatthikena, muggo³ muggatthikena, māso⁴ māsatthikena, loṇaṃ loṇatthikena, guḷo⁵ guḷatthikena, telam telatthikena, sappi⁶ sappitthikenā”ti—

Vatvā idaṃ vuttaṃ—

“Santi bhikkhave manussā saddhā pasannā, te kappiyakārakānaṃ hatthe hiraññaṃ upanikkhipanti ‘iminā ayyassa yaṃ kappiyaṃ, taṃ dethā’ti. Anujānāmi bhikkhave yaṃ tato kappiyaṃ, taṃ sādītum, na tvevāhaṃ bhikkhave kenaci pariyāyena jātarūparajataṃ sādītabbaṃ pariyesitabbanti vadāmi”ti.

1. Vi 3. 342 piṭṭhe.

2. Taṇḍule (Syā)

3. Mugge (Syā)

4. Māse (Syā)

5. Guḷe (Syā)

6. Sappim (Syā)

Hiraññam upanikkhipantīti etthāpi bhikkhussa ārocanam atthiyevāti gahetabbam. Aññathā aniddiṭṭhakappiyakārakattam¹ bhajatīti na codetabbo siyā. Yadi mūlam sandhāya codeti, tam sādītameva siyāti āha “**mūlam asādiyantenā**”ti.

“**Aññātaka-appavāritesu viya paṭipajjitabbanti** idam attanā codanāṭhānañca na kātabbanti dassanattam vuttam. Aññam pana kappiyakārakam pesetvā lokacārittavasena anuyuñjitvāpi kappiyavattum āharāpetum vaṭṭati attānam uddissa nikkhattassa attano santakattā”ti keci vadanti, tam aṭṭhakathāyam “aññātaka-appavāritesu viya paṭipajjitabbam. Sace sayameva cīvaram ānetvā denti, gahetabbam. No ce, kiñci na vattabbā”ti dalham katvā vuttattā na gahetabbanti amhākam khanti. Na hi aññātaka-appavāritam sayam aviññāpetvā aññena viññāpetum vaṭṭati, na ca yattha aññam pesetvā āharāpetum vaṭṭati, tattha sayam gantvā na āharāpetabbanti sakkā vuttum. Yadi cettha aññena āharāpetum vaṭṭati, “aññātaka-appavāritesu viya paṭipajjitabbam”ti-ādivacanameva niratthakam siyā. “Dūtenā”ti imassa byaticāram dasseti “**sayam āharitvāpi**”ti. Dadantesūti iminā sambandho. **Piṇḍapātādīnam atthāyāti** iminā pana “cīvaracetāpannam”ti imassa byaticāram dasseti. “Eseva nayo”ti vuttattā piṇḍapātādīnam atthāya dinnepi ṭhānacodanādi sabbam heṭṭhā vuttanayeneva kātabbam.

Paṭiggahaṇepi paribhogepi āpattīti paṭiggahaṇe pācittiyam, paribhoge dukkaṭam. **Sveva sāpattikoti** dukkaṭāpattim sandhāya vadati. Idañca aṭṭhakathāpamāṇeneva gahetabbam. “Parassa niddosabhāvadassanattam sveva sāpattiko sadosoti vuttam hotī”tipi vadanti. “**Codetīti** vuttattā pana āpattiyā codetīti katvā sveva sāpattikoti idam dukkaṭamyeva sandhāya vuttum yuttan”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttam. **Paṭiggahaṇepi paribhogepi āpattiyevāti** dukkaṭameva sandhāya vuttam. Taḷākassapi khettsaṅgahitattā tassa paṭiggahaṇepi āpatti vuttā. **Cattāro paccaye saṅgho paribhuñjatūti detīti** ettha “bhikkhusaṅgho cattāro paccaye paribhuñjatu, taḷākam dammī”ti vā “catupaccayaparibhogattam

1. Aniddiṭṭhakappiyakārapakkham (Syā)

taḷākaraṃ dammī”ti vā vadati, vaṭṭatiyeva. “Ito taḷākato uppanne cattāro paccaye dammī”ti vutte pana vattabbameva natthi.

Amhākaṃ ekaṃ kappiyakāraṃ ṭhapethāti vutteti idaṃ īdisaṃyeva sandhāya vuttaṃ. Kappiyakkamena sampaṭicchitesu khettataḷākādīsū pana avuttepi kappiyakāraṃ ṭhapetuṃ labbhatiyeva. Yasmā parasantakaṃ nāsetuṃ bhikkhūnaṃ na vaṭṭati, tasmā **“na sassakāle”**ti vuttaṃ. **“Janapadassa sāmikoti** imināva yo taṃ janapadaṃ vicāreti, tenapi acchinditvā dinnāṃ vaṭṭatiyevā”ti vadanti. **Udakavāhakanti** udakamātikaṃ. **Kappiyavohārepīti** ettha “vidhānaṃ vakkhāmā”ti pāṭhaseso. **Udakavasenāti** udakaparibhogatthaṃ. **Suddhacittānanti** kevalaṃ udakaparibhogatthamevāti adhippāyo. Alajjinā kārāpīte vattabbameva natthīti āha **“lajjibhikkhunā”**ti. **Pakatibhāgo** nāma imasmim raṭṭhe catu-ambaṇamattaṃ. Akaṭṭhapubbam¹ **navasassaṃ** nāma. **Aparicchinnabhāgeti** “ettake bhūmibhāge ettako bhāgo dātabbo”ti evaṃ aparicchinnabhāge.

Rajjuyā vā daṇḍena vāti ettha “pādehipi minituṃ na vaṭṭatī”ti vadanti. **Khale vā ṭhatvā rakkhatīti** ettha pana thenetvā gaṇhante disvā “mā gaṇhathā”ti nivārento rakkhati nāma. Sace pana avicāretvā kevalaṃ tuṇhībhūtova rakkhaṇatthāya olokeno tiṭṭhati, vaṭṭati. Sacepi tasmim tuṇhībhūte corikāya haranti, “mayāṃ bhikkhusaṃghassa āroccasāma”ti evaṃ vattuṃ vaṭṭatīti vadanti. **Nīharāpeti paṭisāmetīti** etthāpi “sace pariyāyena vadati, vaṭṭatī”ti vadanti. Apubbassa anuppāditattā aññesaṃ vaṭṭatīti āha **“tasseva taṃ akappiyan”**ti.

Nanu ca dubbicāritamattena tasseva taṃ akappiyaṃ, na sabbesaṃ rūpiyaṃvohāre catutthapatto viya. Vuttañhi tattha² “yo pana rūpiyaṃ asampaṭicchitvā ‘therassa pattaṃ kiṇitvā dehī’ti pahitakappiyakārakena saddhim kammārakulaṃ gantvā pattaṃ disvā ‘ime kahāpaṇe gahetvā imaṃ dehī’ti kahāpaṇe dāpetvā gahito, ayaṃ patto etasseva bhikkhuno na vaṭṭati dubbicāritattā, aññesaṃ pana vaṭṭati mūlassa asampaṭicchitattā”ti.

1. Akaṭṭhapuppham (Ka)

2. Vi-Ṭṭha 2. 277 piṭṭhe.

Tasmā yaṃ te āharanti, sabbesaṃ akappiyaṃ. Kasmā? Kahāpaṇānaṃ vicāritattāti idaṃ kasmā vuttanti? Ettha keci vadanti “kahāpaṇe sādhiyivā vicāritaṃ sandhāya evaṃ vuttan”ti. Saṃghikattā ca nissajjitum na sakkā, tasmā sabbesaṃ na kappatīti tesaṃ adhippāyo. Keci pana “asādhiyivāpi kahāpaṇānaṃ vicāritattā rūpiyasaṃvohāro kato hoti, saṃghikattā ca nissajjitum na sakkā, tasmā sabbesaṃ na kappatī”ti vadanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi idaṃ vuttan “catutthapatto gihisantikānaṃyeva kahāpaṇānaṃ vicāritattā aññesaṃ kappati, idha pana saṃghikānaṃ vicāritattā sabbesaṃ na kappatī”ti. Sabbesampi vādo tena tena pariyaṇena yujjatiyeva.

Catusāladvāreti bhojanasālaṃ sandhāya vuttan. **Pariyaṇena kathitattāti** “gaṇhā”ti avatvā “sīmā gatā”ti pariyaṇena kathitattā. Pakatibhūmikaraṇatthaṃ “**heṭṭhā gahitaṃ paṃsun**”ti-ādi vuttan. **Dāsaṃ dammīti** ettha “manussaṃ dammīti vutte vaṭṭatī”ti vadanti. **Kukkuṭasūkarā -pa- vaṭṭatīti** ettha kukkuṭasūkaresu dīyamānesu “imehi amhākaṃ attho natthi, sukhaṃ jīvantu, araññe vissajjethā”ti vuttan vaṭṭati. “Khattavattthupaṭiggahaṇā paṭivirato hotī”ti-ādivacanato¹ khettādīnaṃ paṭiggahaṇe ayam sabbo vinicchayo vutto. Kappiyakāraṇassa bhikkhunā niddiṭṭhabhāvo, dūtena appitatā, tatuttari vāyāmo, tena vāyāmena paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Rājasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito cīvaravaggo paṭhamo.

2. Kosiyavagga

1. Kosiyasikkhāpadavaṇṇanā

542. Pāliyaṃ “**kosiyakāraṇe**”ti ettha kosaṃ karontīti kosakāraṇatīti laddhavohārānaṃ paṇakānaṃ kosato nibbattaṃ kosiyaṃ, taṃ karontīti kosiyakāraṇā, tantavāyā. Saṃhananaṃ

1. Dī 1. 5, 61 piṭṭhesu.

saṅghāto, vināsoti attho. **Kosiyamissakanti** kosiyatantunā missaṃ.

“Avāyiman”ti vuttattā vāyitvā ce karonti, anāpatti. **Anāpatti vitānaṃ vāti-**
ādinā vitānādīnaṃ atthāya karaṇepi tenākārena paribhogepi anāpatti vuttā.

Evampi missetvā katameva hotīti iminā vātena āharitvā pātitepi
acittakattā āpattiyevāti dasseti. Kosiyamissakatā, attano atthāya santhatassa
karaṇaṃ kārāpanaṃ, paṭilābho cāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Kosiyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

547. Suddhakāḷakasikkhāpadaṃ uttānatthameva.

3. Dvebhāgasikkhāpadavaṇṇanā

552. Dvebhāgasikkhāpade pana **dve bhāgāti** ukkaṭṭhaparicchedo
kāḷakānaṃ adhikaggahaṇassa paṭikkhepavasena sikkhāpadassa paññattattā.
Tatiyaṃ odātānaṃ catutthaṃ gocariyānanti ayaṃ heṭṭhimaparicchedo tesāṃ
adhikaggahaṇe paṭikkhepābhāvato, tasmā kāḷakānaṃ bhāgadadvayato adhikaṃ
na vaṭṭati, sesānaṃ pana vuttappamaṇato adhikampi vaṭṭati.

“Kāḷakānaṃyeva ca adhikaggahaṇassa paṭikkhittattā kāḷakānaṃ upaḍḍhaṃ
odātānaṃ vā gocariyānaṃ vā upaḍḍhaṃ gahetvāpi kātuṃ vaṭṭati”ti vadanti,
“anāpatti bahutaraṃ odātānaṃ bahutaraṃ gocariyānaṃ ādiyitvā karoti,
suddhaṃ odātānaṃ suddhaṃ gocariyānaṃ ādiyitvā karoti”ti iminā taṃ
sameti. “Kāḷake odāte ca ṭhapetvā sesā gocariyesuyeva saṅgahaṃ
gacchantī”ti vadanti. **Dve koṭṭhāsā kāḷakānanti** ettha pana “ekassapi
kāḷakalomassa atirekabhāve nissaggiyaṃ hoti”ti **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹
vuttaṃ, taṃ “dhārayitvā dve tulā ādātābbā”ti vacanato tulādhāraṇāya na

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 173 piṭṭhe.

sameti. Na hi lome gaṇetvā tulādhāraṇā karīyati, atha gaṇetvāva dhārayitabbaṃ siyā, kiṃ tulādhāraṇāya, tasmā evamettha adhippāyo yutto siyā—acittakattā sikkhāpadassa pubbe tulāya dhārayitvā ṭhapitesu¹ ekampi lomaṃ tattha pateyya, nissaggiyanti. Aññathā dubbīññeyyabhāvato dve tulā nādātābbā, ūnakatarāva ādātābbā siyūṃ.

Dvebhāgasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Chabbassasikkhāpadavaṇṇanā

557. Chabbassasikkhāpade pana “yesaṃ no santhate dārakā uhadantipi ummihantipi, yesaṃ no santhatā undūrehipi khajjantī”ti evaṃ pāḷipadānaṃ sambandho vedītabbo. **Hada** karīsossagge, **miha** secaneti panimassattham² sandhāyāha “**vaccampī passāvampi karontī**”ti. Pavāraṇā-uposathapāṭipadadivasesu santhataṃ karitvā puna chaṭṭhe vasse paripuṇṇe pavāraṇā-uposathapāṭipadadivasesu karonto “**chabbassāni karotī**”ti vuccati. Dutiyadivāsato paṭṭhāya karonto pana **atirekachabbassāni karoti** nāma.

Chabbassasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Nisīdanasanthasikkhāpadavaṇṇanā

565-6. Nisīdanasanthasikkhāpade pana **paññāyissatī**ti sace sā³ katikā manāpā bhavissati, manāpatāya bhikkhusaṅgho sandississati. Sace amanāpā, amanāpatāya sandississatīti adhippāyo, āraññakaṅgādīni tīṇi pāḷiyaṃ padhānaṅgavasena vuttāni, sesānīpi te samādiyimsuyevāti vedītabbaṃ. Tenevāha “**santhate catutthacīvarasaññitāyā**”ti. **Ujjhitvā**ti vissajjetvā.

1. Dhārayitvā tesu lomesu ṭhapitesu (Syā) 2. Saddanayaṃ (Syā) 3. Sacessa (Ka)

567. Nisīdanasanthatattā nivāsanapārūpanakiccaṃ natthīti āha “**sakim nisinnañceva nipannañcā**”ti. **Vidatthimattanti** sugatavidatthim sandhāya vadati. Idañca heṭṭhimaparicchedadassanattam vuttam. “Vitānādīnamyeva atthāya karaṇe anāpattivacanato sace nipajjanatthāya karonti, āpattiyevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. Akappiyattā pana “**paribhuñjituṃ na vaṭṭati**”ti vuttam. Idañca nisīdanasanthatam nāma nisīdanacīvameva, nāññanti vadanti. Nisīdanasikkhāpadepi nisīdanam nāma sadasam vuccatīti ca aṭṭhakathāyañcassa “santhasadisam santharivā ekasmiṃ ante sugatavidatthiyā vidatthimatte padese dvīsu ṭhānesu phāletvā tisso dasā karīyanti, tāhi dasāhi sadasam nāma vuccatī”ti¹ vacanato idhāpi “nisīdanam nāma sadasam vuccatī”ti ca “santhate catutthacīvarasaññitāyā”ti ca vacanato tam yuttam viya dissati. Keci pana “nisīdanasanthatam eḷakalomāni santharivā santhatam viya karonti, tam avāyimaṃ anadhiṭṭhānupagam, nisīdanacīvaram pana channam cīvarānam aññatarena karoti adhiṭṭhānupagam, tam karontā ca nantakāni santharivā santhasadisam² karontī”ti vadanti, vīmaṃsitvā yuttataram gahetabbam.

Nisīdanasanthatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Eḷakalomasikkhāpadavaṇṇanā

571. Eḷakalomasikkhāpade pana āsumbhīti ettha “asumbhī”ti³ paṭhanti. **Kilantāti** iminā kilantatāya te onamitvā pātetuṃ na sakkontīti dasseti. **Addhānamaggappaṭipannassāti** idam vatthumattadīpanavasena pāliyam vuttam. Yattha katthaci pana dhammena labhitvā gaṇṭhituṃ vaṭṭatiyeva. **Tiyojanaparamanti** ca gahitaṭṭhānato tiyojanappamānam desanti evamattho gahetabbo.

572. **Sahatthāti** karaṇatthe nissakkavacananti āha “sahatthenā”ti. **Asante hāraleti pāliyam** bhikkhuno anurūpatādassanattam vuttam, na pana hārake vijjamāne tiyojanabbhantare sahatthā harantassa āpattidassanattam. Tiyojanato bahi **bahitiyojananti** āha “**tiyojanato bahi pātetī**”ti. **Tena haritepi āpattiyevāti** sa-ussāhattā anāṇattiyā haṭattā ca. Satipi hi sa-ussāhabhāve

1. Vi-Ṭṭha 3. 155 piṭṭhe.

2. Katanthasadisam (Syā)

3. Āsumhisīti (Syā)

āṇattiyā ce harati, anāpatti “aññaṃ harāpetī”ti vacanato. Añño harissatīti adhippāyābhāvato “**suddhacittena ṭhapitan**”ti vuttam. **Sa-ussāhattāti** tiyojanātikkamane sa-ussāhattā. Idañca “añño harissatī”ti asuddhacittena ṭhapitam sandhāya vuttam, **acittakattāti** idam pana suddhacittena ṭhapitam sandhāya. **Anāpatti pāliya na sametīti** “tiyojanam haratī”ti-ādipāliya, visesato “aññaṃ harāpetī”ti pāliya ca na sameti.

Sace sāmikam jānāpetvā ṭhapeti, āṇattiyā harāpeti nāmāti āha “**sāmikassa ajānantassevā**”ti. **Agacchantepīti** gamanam upacchindivā ṭhitayānepi. **Heṭṭhā vā gacchantoti** bhūmiyam gacchanto. **Aññaṃ harāpetīti** ettha aññaḅḅahaṇena sāmāññato tiracchanagatāpi saṅgahitāti āha “**aññaṃ harāpetīti vacanato anāpattī**”ti. **Suñkaghāte āpatti hotīti** aññaṃ harāpentassa āpatti. **Tattha anāpattīti** aññavihitassa theyyacittābhāvato anāpatti.

575. “**Tam harantassāti** puna tiyojanam harantassā”ti **mahāgaṇṭhipade** vuttam. Tam pana **mātikāṭṭhakathāyam** aṅgesu “paṭhamappaṭilābho”ti iminā vacanena na sameti. “Paṭhamappaṭilābho”ti hi idam dutyappaṭilābho āpattiyā aṅgam na hotīti dīpeti, tasmā pāliyam aṭṭhakathāyañca visesābhāvato acchinnaṃ paṭilabhivā harantassa puna tiyojanātikkamepi anāpatti vuttāti amhākam khanti. Aññathā acchinnaṃ paṭilabhivā puna tiyojanam haratīti vadeyya. Vīmaṃsitvā yuttataram gahetabbam. **Anāpatti katabhaṇḍanti** ettha “kambalakojavādikatabhaṇḍampi¹. Pakaticīvare laggalomāni āpattim janentiyevā”ti vadanti. Tanukapattatthavikantare aghaṭṭanattam pakkhipanti. **Pakkhitta** nti kaṇṇacchidde pakkhittam. **Nidhānamukham nāmāti** iminā katabhaṇḍasaṅkhyam na gacchatīti dasseti. Eḷakalomānam akatabhaṇḍatā, paṭhamappaṭilābho, attanā ādāya vā aññaassa ajānantassa yāne pakkhipitvā vā tiyojanātikkamanam, āharaṇapaccāharaṇam, avāsādhippāyatāti imānettha pañca aṅgāni.

Eḷakalomasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Katabhaṇḍeti ettha kambalakojavādikabhabhaṇḍepi (Syā, Ka)

576. Eḷakalomadhovāpanasikkhāpadaṃ uttānatthameva.

8. Rūpiyasikkhāpadavaṇṇanā

583-584. Rūpiyasikkhāpade pana **satthuvaṇṇoti** satthunā samānavaṇṇo. Satthuno vaṇṇo satthuvaṇṇo, satthuvaṇṇo viya vaṇṇo assāti satthuvaṇṇoti majjhapadalopīsamāso daṭṭhabbo. **Pākatiko** nāma etarahi pakatikahāpaṇo. **Rukkhaphalabījamayoti** tintiṇikādirukkhānaṃ phalabījena kato. **Icetaṃ sabbampīti** yathāvuttabhedaṃ sabbampi catubbidhaṃ nissaggiyavatthu hotīti sambandho. **Jātarūpamāsakoti** suvaṇṇakahāpaṇo.

Gaṇheyāti attano atthāya dīyamānaṃ vā katthaci ṭhitaṃ vā nippariggahaṃ disvā sayam gaṇheyya. “Idaṃ ayyassa hotū”ti evaṃ sammukhā vā “asukasmiṃ nāma ṭhāne mama hiraññasuvaṇṇaṃ atthi, taṃ tuyhaṃ hotū”ti evaṃ parammukhā ṭhitaṃ vā kevalaṃ vācāya vā hatthamuddāya vā “tuyhan”ti vatvā pariccattassa kāyavācāhi appaṭikkhipitvā cittena sādiyaṃ **upanikkhittasādiyaṃ** nāma. “Sādiyatī”ti vuttamevatthaṃ vibhāgeti “**gaṇhitukāmo hotī**”ti. “**Idaṃ guttaṭṭhānaṃ**”ti **ācikkhitabbanti** paccayaparibhogaṃyeva sandhāya ācikkhitabbaṃ. “Idha nikkhipāhī”ti vutte “uggaṇhāpeyya vā”ti vuttalakkaṇena nissaggiyaṃ hotīti āha “**idha nikkhipāhīti na vattabban**”ti. Parato “**imaṃ gaṇhā**”ti na **vattabanti** etthāpi eseva nayo. **Kappiyañca akappiyañca nissāya ṭhitameva hotīti** yasmā tato uppannapaccayaparibhogo kappati, tasmā kappiyaṃ nissāya ṭhitaṃ. Yasmā pana dubbicāraṇāya tato uppannapaccayaparibhogopi na kappati, tasmā akappiyaṃ nissāya ṭhitanti veditabbaṃ.

Na tena kiñci kappiyabhaṇḍaṃ cetāpitanti ettha cetāpitaṃ ce, natthi paribhogupāyo, tasmā evaṃ vuttaṃ. Akappiyañhi nissaggiyaṃ vatthum uggāhitvā taṃ anissajjitvāya cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍaṃ saṃghassa nissaṭṭhampi sabbesaṃ na kappati. Keci pana “yasmā nissaggiyaṃ vatthum paṭiggahetvā cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍaṃ saṃghassa nissajjāmīti nissaṭṭhaṃ vināva upāyaṃ paribhuñjitum vaṭṭati,

tasmā ‘na tena kiñci kappiyabhaṇḍaṃ cetāpitaṃ’ti vuttaṃ”ti vadanti.
“Ārāṃikānaṃ vā pattaḃhāgati idaṃ gihīnaṃ hatthagatopi soyeva bhāgoti
katvā vuttaṃ. Sace pana tena aññaṃ parivattetvā ārāṃikā denti,
paribhuñjituṃ vaṭṭatī”ti **majjhimaggaṇṭhipade cūlagaṇṭhipade** ca vuttaṃ. **Tato**
haritvāti aññesaṃ pattaḃhāgato haritvā. **Kasiṇaparikkammaṃ**
ālokakasiṇaparikkammaṃ. **Mañcapīṭhādīni vā**ti ettha “tato
gahitamañcapīṭhādīni parivattetvā aññaṃ ce gahitaṃ, vaṭṭatī”ti vadanti.
Chāyāpīti bhojanasālādīnaṃ chāyāpi. **Paricchedātikkaṇṭhā**ti gehaparicchedaṃ
atikkaṇṭhā, chāyāya gatagataṭṭhānaṃ gehaṃ nāma na hotīti adhippāyo.
Maggenapīti ettha “sace añño maggo natthi, maggaṃ adhiṭṭhahitvā gantuṃ
vaṭṭatī”ti vadanti. **Kīṭyā**ti tena vatthunā kīṭyā. **Upanikkhepaṃ ṭhapetvā**
saṃgho paccaye paribhuñjatiti sace upāsako “atibahu etaṃ hiraññaṃ, idaṃ
bhante ajjeva na vināsetabbaṃ”ti vatvā sayāṃ upanikkhepaṃ ṭhapeti, añña
vā ṭhapāpeti, etaṃ upanikkhepaṃ ṭhapetvā tato udayaṃ paribhuñjanto
saṃgho paccaye paribhuñjati, tena vatthunā gahitattā **“akappiyaṃ”**ti vuttaṃ.

585. **Patitokāsaṃ asamannāharantena pātetabbanti** idaṃ
nirapekkhabhāvadassanaparanti veditabbaṃ, tasmā patitaṭṭhāne ñātepiṣṣa
gūthaṃ chaḍḍentassa viya nirapekkhabhāvoyevettha pamāṇanti veditabbaṃ.
Asantasambhāvanāyāti attani avijjamāna-uttarimanussadhammārocaṇaṃ
sandhāya vuttaṃ. **Theyyaparibhogo** nāma anarahassa paribhogo. Bhagavatā
hi attano sāsane sīlavato paccayā anuññātā, na dussīlassa. Dāyakanampi
sīlavato eva pariccāgo, na dussīlassa attano kāraṇaṃ mahapphalabhāvassa
paccāsīsanato. Iti satthārā ananuññātattā dāyakehi ca apariccattattā
dussīlassa paribhogo theyyaparibhogo. Iṇavasena paribhogo **iṇaparibhogo**,
paṭiggāhakato dakkhiṇāvisuddhiyā abhāvato iṇaṃ gahetvā paribhogo viyāti
attho. **Tasmāti** “sīlavato”ti-ādinā vuttamevatthaṃ kāraṇabhāvena
paccāmasati. **Cīvaraṃ paribhoge paribhoge**ti kāyato mocetvā mocetvā
paribhoge. Purebhatta -pa- pacchimayāmesu paccavekkhitabbanti
sambandho. Tathā asakkontena yathāvuttakālavisesavasena ekasmiṃ divase
catukkhattuṃ tikkhattuṃ dvikkhattuṃ sakimyeva vā paccavekkhitabbaṃ.

Sacassa apaccavekkhatova aruṇo uggacchati, iṇaparibhogatṭhāne tiṭṭhatīti ettha “hiyyo yaṃ mayā cīvaram paribhuttaṃ, taṃ yāvadeva sītassa paṭighātāya -pa- hirikopīnappaṭicchādanattham, hiyyo yo mayā piṇḍapāto paribhutto, so neva davāyāti-ādinā sace atītaparibhogapaccavekkhaṇam na kareyya, iṇaparibhogatṭhāne tiṭṭhatī”ti vadanti, vīmaṃsitabbaṃ.

Senāsanampi paribhoge paribhogeti pavese pavese. Evaṃ pana asakkontena puretattādīsu paccavekkhitabbaṃ. Taṃ heṭṭhā vuttanayeneva sakkā viññātunti idha visuṃ na vuttaṃ. **Satipaccayatāti** satiyā paccayabhāvo, paṭiggahaṇassa paribhogassa ca paccavekkhaṇasatiyā paccayabhāvo yujjati, paccavekkhitvāva paṭiggahetabbaṃ paribhuñjitabbañcāti attho. Tenevāha “**satiṃ katvā**”ti-ādi. **Evaṃ santepīti** yadipi dvīsupi ṭhānesu paccavekkhaṇā yuttā, evaṃ santepi. Apare panāhu “satipaccayatāti satibhesajjaparibhogassa paccayabhāve paccayeti attho. Evaṃ santepīti paccaye satipī”ti, taṃ tesam matimattaṃ. Tathā hi paccayasannissitasīlam paccavekkhaṇāya visujjhati, na paccayasabbhāvamattena.

Nanu ca “paribhoge karontassa anāpattī”ti iminā pātīmokkhasamvarasīlam vuttaṃ, tasmā paccayasannissitasīlassa pātīmokkhasamvarasīlassa ca ko visesoti? Vuccate—purimesu tāva tīsu paccayesu viseso pākaṭoyeva, gilānapaccaye pana yathā vatim katvā rukkhamūle gopite tassa phalānipi rakkhitāniyeva hoti, evameva paccavekkhaṇāya paccayasannissitasīle rakkhite tappaṭibaddham pātīmokkhasamvarasīlampi nipphannaṃ nāma hoti. Gilānapaccayaṃ apaccavekkhitvā paribhuñjantassa sīlam bhijjamānaṃ pātīmokkhasamvarasīlameva bhijjati, paccayasannissitasīlam pana pacchābhattapurimayāmādīsu yāva aruṇuggamanā apaccavekkhantasseva bhijjati. Purebhattañhi apaccavekkhitvāpi gilānapaccayaṃ paribhuñjantassa anāpatti, idametesam nānakaraṇam.

Evaṃ paccayasannissitasīlassa visuddhiṃ dassetvā teneva pasaṅgena sabbāpi suddhiyo dassetuṃ “**catubbidhā hi suddhī**”ti-ādimāha. Tattha sujjhati etāyāti suddhi, yathādhammaṃ desanāva suddhi **desanāsuddhi**. Vuṭṭhānassapi cettha desanāya eva saṅgaho daṭṭhabbo. Chinnamūlapattīnaṃ pana abhikkha **tāpaṭiññāva** desanā. Adhiṭṭhānavisiṭṭho samvarova suddhi **samvarasuddhi**. Dhammena

samena paccayānaṃ pariyetṭhi eva suddhi **pariyetṭhisuddhi**. Catūsu paccayesu vuttavidhinā paccavekkhaṇāva suddhi **paccavekkhaṇasuddhi**. Esa tāva suddhīsu samāsanayo. Suddhimantesu sīlesu desanā suddhi etassāti **desanāsuddhi**. Sesesupi eseva nayo. **Na puna evaṃ karissāmīti** ettha evanti saṃvarabhedanā sandhāyāha. **Pahāyāti** vajjetvā, akatvāti attho. Dātabbaṭṭhena dāyaṃ, taṃ ādiyantīti **dāyādā**, ananuññātesu sabbena sabbam paribhogābhāvato anuññātesuyeva ca paribhogasabbhāvabhāvato bhikkhūhi paribhuñjitabbapaccayā bhagavato santakā. **Dhammadāyādasuttañcetta sādhakanti**—

“Dhammadāyādā me bhikkhave bhavatha, mā āmisadāyādā. Atthi me tumhesu anukampā, ‘kinti me sāvakā dhammadāyādā bhaveyyum, no āmisadāyādā’ ti”¹—

Evaṃ pavattaṃ dhammadāyādasuttañca ettha etasmim atthe sādham.

Avītarāgānaṃ taṇhāparavasatāya² paccayaparibhoge sāmibhāvo natthi, tadabhāvena vītarāgānaṃ tattha sāmibhāvo yathāruci paribhogasabbhāvato. Tathā hi te paṭikūlampi appaṭikūlakārena appaṭikūlampi paṭikūlakārena tadubhayampi vajjetvā ajjupekkhanākārena paccaye paribhuñjanti, dāyakānañca manorathaṃ paripūrenti. Tenāha “**te hi taṇhāya dāsabyaṃ atītattā sāmīno hutvā paribhuñjanti**” ti. Yo panāyaṃ sīlavato paccavekkhitaparibhogo, so iṇaparibhogassa paccanīkattā āṇaṇyaparibhogo nāma hoti. Yathā hi iṇāyiko attano ruciyā icchitadesaṃ gantuṃ na labhati, evaṃ iṇaparibhogayutto lokato nissarituṃ na labhatīti tappaṭipakkhattā sīlavato paccavekkhitaparibhogo āṇaṇyaparibhogoti vuccati, tasmā nippariyāyato catuparibhogavinimutto visumyevāyaṃ paribhogoti veditabbo. So idha visuṃ na vutto, dāyajjaparibhogeveva vā saṅgahaṃ gacchatīti. Sīlavāpi hi imāya sikkhāya samannāgatattā sekkhotveva vuccati. **Sabbesanti** ariyānaṃ puthujjanānañca.

1. Ma 1. 15 piṭṭhe.

2. Taṇhānaṃ dāsātāya (Syā)

Katham puthujjanānaṃ ime paribhogā sambhavanti? Upacārasena. Yo hi puthujjanassapi sallekhappaṭipattiyāṃ t̥hitassa paccayagedhaṃ pahāya tattha anupalittena cittena paribhogo, so sāmiparibhogo viya hoti. Silavato pana paccavekkhitaparibhogo dāyajjaparibhogo viya hoti dāyakānaṃ manorathassa avirādhanato. Teneva vuttam “dāyajjaparibhogeveva vā saṅgahaṃ gacchatī”ti. Kalyāṇaputhujjanassa paribhoge vattabbameva natthi tassa sekkhasaṅgahato. Sekkhasuttañhetassa atthassa sādhamam.

Lajjinā saddhim paribhogo nāma lajjissa santakam gahetvā paribhogo. **Alajjinā saddhinti** etthāpi eseva nayo. **Ādīto paṭṭhāya hi alajjī nāma natthīti** iminā diṭṭhadīṭṭhesuyeva āsaṅkā na kātabbāti dasseti. **Attano bhārahūtā** saddhivihārikādayo. **Sopi nivāretabboti** yo passati, tena nivāretabbo. Yasmā alajjīparibhogo nāma lajjino vuccati, tasmā āpatti nāma natthī¹ ubhinnampi alajjībhāvato, “alajjīparibhogo”ti idaṃ nāmamattameva na labbhatīti vuttam hoti. “Āpatti pana atthiyevāti vadanti”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam.

Adhammiyoti anesanādīhi uppanno. **Dhammiyoti** bhikkhācariyādīhi uppanno. **Samghasseva detīti** bhattam aggahetvā attanā laddhasalākāmyeva deti. **Sace pana lajjī alajjim paggaṇhāti -pa- antaradhāpetīti** ettha kevalam paggaṇhitukāmatāya evam kātum na vaṭṭati, dhammassa pana sāsanaṃ sotūnaṅca anuggahatthāya vaṭṭatīti veditabbam. Purimanayena “so āpattiyā kāretabbo”ti vuttatā imassa āpattiyevāti vadanti. Uddesaggaṇṭhādīnā dhammassa paribhogo **dhammaparibhogo**. Dhammānuggahena gaṇhantassa āpattiyā abhāvepi therō tassa alajjībhāvāmyeva sandhāya “**pāpo kirāyan**”ti-ādimāha. **Tassa pana santiketī** mahārakkhitattherassa santike.

586. **Rājorodhādayoti**-ādi “idaṃ gaṇhissāmī”ti cetanāmattasambavato vuttam. **Assatiyā dinnanti** ettha assatiyā dinnam nāma apariccattam hoti, tasmā dasante baddhatahāpaṇādi assatiyā dinnam

1. Natthīti (Syā, Ka)

bhikkhunā vatthasaññāya paṭiggahitañca, tato neva rūpiyaṃ dinnam, nāpi paṭiggahitañca hotīti ettha āpattidesanākiccaṃ natthi, taṃ pana dāyakānameva paṭidātabbam, tena akappiyavatthunā te ce dāyakā sappi-ādīni kiṇṭvāna saṃghassa tassa ca bhikkhuno denti, sabbesaṃ kappatī dāyakānameva santakattā. Aṭṭhakathāyaṃ pana puññakāmehi pariccajivā dinnameva sandhāya “puññakāmā -pa- rūpiye arūpiyasaññī rūpiyaṃ paṭiggaṇhātīti veditabbo”ti vuttam, tasmā pariccajivā dinnam vatthasaññāya gaṇhatopi nissaggiyameva. Tena yadi te dāyakā no āgantvā gaṇhanti, dāyake pucchitvā attano atthāya ce pariccattam, saṃghe nissajjivā āpatti desetabbā. **Tava coḷakam passāhīti** iminā gihisantakepi “idaṃ gaṇhathā”ti-ādī-akappiyavohārena vidhānam bhikkhuno na kappatīti dīpeti. **Ekaparicchedānīti** kiriyākiriyabhāvato ekaparicchedāni. Jātarūparajatabhāvo, attuddesikatā, kahāpaṇādīsu aññatarabhāvoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Rūpiyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Rūpiyasamvohārasikkhāpadavaṇṇanā

587. Rūpiyasamvohārasikkhāpade jātarūpādicatubbidhampi nissaggiyavatthu idha rūpiyaggahaṇeneva gahitanti āha “**jātarūparajataparivattanan**”ti. **Paṭiggahitaparivattaneti** sāditarūpiyassa parivattane, asādiyitvā vā kappiyena gāhena¹ paṭiggahitarūpiyaparivattane.

589. **Ga-kārassa ka-kāram** katvā “sīsūpakan”ti likhitam, padabhājane **ghanakatanti** piṇḍam kataṃ. **Satthuvaṇṇoti**-ādīsu “satthuvaṇṇo ca kahāpaṇo ca -pa- ye ca vohāram gacchantī”ti evam sabbattha samuccayo veditabbo. **Rūpiye rūpiyasaññīti** sakasantakam vadati. **Rūpiyam cetāpetīti** parasantakam vadati. “**Nissaggiyavatthunā dukkaṭavatthum vā kappiyavatthum vā cetāpentassapi** eseva nayo”ti idaṃ kasmā vuttam.

1. Kammēna (Syā)

Na hi “rūpiye rūpiyasaññī arūpiyaṃ cetāpeti, nissaggiyaṃ pācittiyaṃ”ti-
 ādittiko pāḷiyaṃ vuttoti āha “**yo hī**”ti-ādi. **Tassānulomattāti**
 etthāyamadhippāyo—rūpiyasamvohāro nāma na kevalaṃ rūpiyena
 rūpiyaparivattanameva, atha kho “arūpiye rūpiyasaññī rūpiyaṃ cetāpeti”ti
 vuttattā arūpiyena rūpiyacetāpanampi rūpiyasamvohāro nāma hotīti
 etasmim¹ pakkhepi rūpiye sati rūpiyasamvohāroyeva hotīti ayamatto
 avuttopi viññāyatīti. **Arūpiyaṃ** nāma dukkaṭavattukappiyavattthūni.
Ekantena rūpiyapakkheti ekena antena rūpiyapakkheti ayaṃ attho
 gahetabbo. “Ekato rūpiyapakkhe”ti vā paṭho veditabbo.
 “Ekarūpiyapakkhe”tipi paṭhanti, tatthāpi ekato rūpiyapakkheti ayamevattho
 gahetabbo.

Kappiyavattthunā kappiyavattthuno kayavikkayepi tāva nissaggiyaṃ hoti
 dukkaṭavattthunā dukkaṭavattthuno kayavikkaye kasmā na hotīti
andhakaṭṭhakathāya adhippāyo. Idaṃ sikkhāpadaṃ -pa- arūpiyena ca
 rūpiyacetāpanaṃ sandhāya vuttanti sambandho. **Idhāti** imasmim
 rūpiyasamvohārasikkhāpade. **Tatthāti** kayavikkayasikkhāpade. **Tenevāti**
 kappiyavattthunāyeva.

Puna kappiyabhāvaṃ netum asakkuṇeyyattā “**mahā-akappiyo nāmā**”ti
 vuttaṃ. “**Na sakkā kenaci upāyena kappiyo kātunti** idaṃ pañcannaṃyeva
 sahadhammikānaṃ antare parivattanaṃ sandhāya vuttaṃ, gihīhi pana
 gahetvā attano santakaṃ katvā dinnāṃ sabbesaṃ kappatī”ti vadanti. “Na
 sakkā kenaci upāyena kappiyo kātun”ti pana imināva paṭiggahitarūpiyaṃ
 anissajjitvāva tena cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍampi saṃghassa nissatṭhaṃ
 paribhuñjituṃ na vaṭṭatīti siddhaṃ.

Ye pana “paṭiggahitarūpiyaṃ anissajjitvāpi tena parivattitaṃ
 kappiyabhaṇḍaṃ saṃghassa nissatṭhaṃ paribhuñjituṃ vaṭṭatī”ti vadanti,
 tesāṃ “na sakkā kenaci upāyena kappiyo kātun”ti idaṃ na yujjati. Te
 panettha evaṃ vadanti “yasmā nissajjitabbavattthum anissajjitvāva uparūpari
 aññaṃ aññaṃyeva kataṃ, tasmā paricchedābhāvato idha nissajjituṃ avatvā
 ‘na sakkā kenaci upāyena kappiyo kātun’ti vuttaṃ, paricchedābhāvato yeva
 ‘mūle

mūlasāmikānaṃ, patte ca pattasāmikānaṃ dinne kappiyo hotī'ti ca na vuttan'ti. Yadi paṭiggahitarūpiyaṃ anissajjitvā cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍampi saṃghassa nissaṭṭhaṃ paribhuñjitum vaṭṭati, evaṃ sante idhāpi avasānavatthum gahetvā saṃghassa nissaṭṭhaṃ kasmā na vaṭṭati, “yo pana rūpiyaṃ uggaṇhitvā -pa- patte ca pattasāmikānaṃ dinne kappiyo hotī'ti imināpi paṭiggahitarūpiyaṃ anissajjitvā cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍampi saṃghassa nissaṭṭhaṃ paribhuñjitum na vaṭṭatīti siddhaṃ. Yadi taṃ nissaṭṭhaṃ paribhuñjitum vaṭṭeyya, “mūle mūlasāmikānaṃ, patte ca pattasāmikānaṃ dinne kappiyo hotī'ti na vadeyya. Apare panettha evaṃ vadanti “yadi saṃghassa nissaṭṭhaṃ hoti, rūpiyapaṭiggāhakassa na vaṭṭati, tasmā tassapi yathā vaṭṭati, tathā dassanatthaṃ ‘mūle mūlasāmikānaṃ’-ādi vuttan'ti.

Dutiyapattasadisoyevāti iminā pañcannampi sahadhammikānaṃ na kappatīti dasseti. Tattha kāraṇamāha “**mūlassa sampācchittā**”ti. Atha mūlassa sampācchittā rūpiyapaṭiggāhakassa tāva akappiyo hotu, sesānaṃ pana kasmā na kappatīti maññaṃāno pucchati “**kasmā sesānaṃ na kappatī**”ti. Kāraṇamāha “**mūlassa anissaṭṭhattā**”ti. Pattassa kappiyabhāvepi sampācchitamūlassa nissajjitabbassa anissaṭṭhattā tena gahitapatto sesānampi na kappati. Yadi hi tena sampācchitamūlaṃ saṃghamajjhe nissaṭṭhaṃ siyā, tena kappiyena kammaṃ ārāmikādīhi gahetvā dinnapatto rūpiyapaṭiggāhakaṃ ṭhapetvā sesānaṃ vaṭṭati. Apare pana “mūlaṃ sampācchitvā gahitapattopi yadi saṃghassa nissaṭṭho, sesānaṃ kappatī”ti vadanti. Evaṃ sante “mūlassa anissaṭṭhattā”ti na vattabbaṃ, “saṃghassa anissaṭṭhattā”ti evameva vattabbaṃ.

Dubbicāritattāti iminā rūpiyasamvohāro anena katothi dasseti. **Aññesaṃ pana vaṭṭatīti** yasmānena rūpiyasamvohāramatthameva kataṃ, na mūlaṃ sampācchitaṃ, tasmā vinayakammavasena saṃghassa nissaṭṭhakālato paṭṭhāya aññesaṃ vaṭṭati. Imasmiṃyeva ca atthe pamāṇaṃ dassento “**mahāsumattherassa kirā**”ti-ādimāha. Apare pana “dubbicāritattāti iminā kevalaṃ gihisantikabhāvena ṭhite dubbicāritamattaṃ vuttaṃ, na rūpiyasamvohārāpajjanaṃ, tasmā rūpiyasamvohārābhāvato so patto nissajjitum na sakkāti tassa na kappati, anissaṭṭhopi

aññesaṃ kappati. Anissaṭṭhasseva ca aññesaṃ kappiyabhāvadassanattamaṃ ‘mahāsumattherassa kirā’-ti-ādivatthūni udāhaṭṭhāni. **Samghassa nissajjīti** idaṅca aññesaṃ kappiyattā kevalaṃ samghassa pariccattabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ, na pana vinayakammavasena samghassa nissatṭhabhāvaṃ. Imassa ca atthassa **sappissa pūretvāti** idaṃ vacanaṃ sādhaṅkaṃ”ti vadanti.

591. Rūpiyapaṭiggahaṇarūpiyasaṃvohāresu yena ekekameva kataṃ, tena tattha tattha vuttanayeneva nissajjitabbaṃ. Yena pana paṭiggahitarūpiyeneva saṃvohāro kato, tena kathaṃ nissajjitabbanti? Nayidaṃ dukkaraṃ, “ahaṃ bhante nānappakāraṃ rūpiyasaṃvohāraṃ samāpajjin”ti evameva nissajjitabbaṃ. “Imasmim sikkhāpadepi ‘arūpiye rūpiyasaññī, āpatti dukkaṭassā’-ti-ādittikassa avasānapade anāpattiyā vuttattā kappiyavatthuvaseva idaṃ tikaṃ vuttan”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “arūpiyaggahaṇena kappiyavatthudukkaṭavatthūnaṃ saṅgahoti purimapadadvayaṃ kappiyavatthudukkaṭavatthūnaṃ vasena vuttaṃ, avasānapadameva kappiyavatthuvaseva vuttan”ti vadanti, taṃ na yujjati anāpattimissite¹ avasānattike saññānānattaṃ ṭhapetvā vatthunānattassa abhāvato. Dukkaṭavatthunā pana dukkaṭavatthuno cetāpanaṃ neva idha, na tattha pāḷiyaṃ vuttanti vacanamettha sādhaṅkaṃ. Yaṃ attano dhanena parivattati, tassa vā dhanassa vā rūpiyabhāvo ceva, parivattanañcāti imānettha dve aṅgāni.

Rūpiyasaṃvohārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kayavikkayasikkhāpadavaṇṇanā

593. Kayavikkayasikkhāpade pāḷiyaṃ **jānāhīti** ettha upadhārehīti attho, suṭṭhu upadhāretvā gaṇha, idaṃ na manāpanti puna dātuṃ na sakkhissasīti adhippāyo.

594-595. **Kayanti** parabhaṇḍassa gahaṇaṃ. **Vikkayanti** attano bhaṇḍassa dānaṃ. Tenāha “**iminā imaṃ dehī**”-ti-ādi. Yasmā kayitaṃ nāma

1. Anāpattimissake (Syā)

parassa hatthato gahitaṃ vuccati, vikkītañca parassa hatthe dinnā, tasmā **“kayitañca hoti parabhaṇḍaṃ attano hatthagataṃ karontena, vikkītañca attano bhaṇḍaṃ parahatthagataṃ karontenā”**ti vuttaṃ. Yadi evaṃ pāḷiyāṃ parato “kayitañca hoti vikkayitañcā”ti vatvā “attano bhaṇḍaṃ parahatthagataṃ parabhaṇḍaṃ attano hatthagataṃ”ti kasmā vuttanti āha **“iminā imanti ādivacanānurūpato paṇā”**ti-ādi. **Iminā**ti hi sakasantakaṃ vuttaṃ. Tadanurūpato pāḷiyāṃ paṭhamāṃ attano bhaṇḍaṃ dassitaṃ, na kayavikkayapadānurūpato. Tañhī viparītato parasantakaggahaṇaṃ purakkhatvā ṭhitaṃ.

Kāmaṃ sesañātakepi “imaṃ dehi”ti vadato viññatti na hoti, saddhādeyyavinipātanassapi pana abhāvaṃ dassetukāmo **“mātaraṃ pana pitaraṃ vā”**ti āha. **Viññatti na hotī**ti idaṃ visuṃ viññāpanaṃ sandhāya vuttaṃ. Aññaṃ kiñci avatvā evaṃ vadanto aññātakāṃ viññāpeti nāmāti āha **“aññātakāṃ ‘imaṃ dehi’ti vadato viññatti”**ti. Aññaṃ kiñci avatvā “imaṃ gaṇhāhi”ti dinnāṃ aññātakassa dinnāṃ nāma hotīti vuttaṃ **“saddhādeyyavinipātanaṃ”**ti. **Tisso āpattiyoti aññātakaviññatti** saddhādeyyavinipātana kayavikkayāpattisaṅkhātā tisso āpattiyō.

Imaṃ nāma karohīti vadati, vaṭṭatīti ettha bhuttosī, idāni kasmā na karosīti vattumpi vaṭṭati. “Nissaggiyaṃ pācittiyaṃ”ti kiñcāpi satiyeva nissaggiyavattumhi pācittiyaṃ vuttaṃ, asatipi pana tasmim pācittiyanti idaṃ aṭṭhakathāpamāṇena gahetabbanti dassetuṃ **“kiñcāpi”**ti-ādi vuttaṃ. **Paribhutteti** sappi-ādiṃ sandhāya vuttaṃ. Yaṃ attano dhanena parivatteti, yena ca parivatteti, tesāṃ kappiyavattutā, asahadhammikā, kayavikkayāpajjanañcāti imānettha tīṇi anāgāni.

Kayavikkayasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito kosiyavaggo dutiyo.

3. Pattavagga

1. Pattasikkhāpadavaṇṇanā

598-602. Pattavaggassa paṭhame **bhaṇḍanti** vikketabbabhaṇḍam. Yasmā **vaṇṇa**-saddo saṅghānājātirūpāyatanakāraṇapamāṇaguṇapasaṃsādīsu dissati. “Mahantaṃ sapparājavaṇṇaṃ abhinimminivā”¹ti-ādīsu¹ hi saṅghānaṃ vuccati. “Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo, hīno añño vaṇṇo”²ti-ādīsu² jāti. “Paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato”³ti-ādīsu³ rūpāyatanam.

“Na harāmi na bhañjāmi, ārā siṅghāmi vārijam.

Atha kena nu vaṇṇena, gandhatthenoti vuccati”⁴—

ādīsu kāraṇam. “Tayo pattassa vaṇṇā”⁵ti-ādīsu⁵ pamāṇam. “Kadā saññuḷhā pana te gahapati ime samaṇassa gotamassa vaṇṇā”⁶ti-ādīsu⁶ guṇo. “Vaṇṇārahassa vaṇṇaṃ bhāsati”⁷ti-ādīsu⁷ pasaṃsā. Tasmā vuttaṃ “**tayo pattassa vaṇṇāti tīni pattassa pamāṇāni**”⁷ti.

Aḍḍhaterasapālā hotīti ettha “māsānaṃ aḍḍhaterasapālāni gaṇhātī”⁷ti vadanti. “Magadhanāli nāma chapasatā nālī”⁷ti keci. “Aṭṭhapasatā”⁷ti apare. Tattha purimānaṃ matena tipasatāya nāliya dve nāliyo ekā magadhanāli hoti, pacchimānaṃ catupasatāya nāliya dve nāliyo ekā magadhanāli. **Ācariyadhammapālattherena** pana “pakatiyā catumuṭṭhikaṃ kuḍuvaṃ, catukuḍuvaṃ nālikaṃ, tāya nāliya soḷasa nāliyo doṇaṃ, taṃ pana magadhanāliya dvādasa nāliyo hontī”⁷ti vuttaṃ, tasmā tena nayena “magadhanāli nāma pañca kuḍuvāni ekañca muṭṭhiṃ ekāya muṭṭhiyā tatiyañca bhāgaṃ gaṇhātī”⁷ti veditabbaṃ.

Sabbasambhārasaṅkhatoti jīrakādisabbasambhārehi saṅkhato. **Ālopassa ālopassa anurūpanti** ettha “byañjanaṃ mattā nāma odanacattuttho bhāgo”⁷ti **brahmāyusuttassa aṭṭhakathāyaṃ**⁸ vuttattā ālopassa cattutthabhāgappamāṇam byañjanaṃ ālopassa anurūpanti gahetabbaṃ. Idha pana

1. Saṃ 1. 107 piṭṭhe.

2. Ma 2. 355 piṭṭhe.

3. Dī 1. 106 piṭṭhe.

4. Saṃ 1. 206; Khu 5. 152 piṭṭhesu.

5. Vi 1. 353 piṭṭhe.

6. Ma 2. 49 piṭṭhe.

7. Am 1. 309 piṭṭhe.

8. Ma-Ṭṭha 3. 268 piṭṭhe.

sūpasseva odanacatutthabhāgappamāṇataṃ dassetvā etassa lakkhaṇe dassite itarassapi dassitameva hotīti byañjanassa tathā visesetvā pamāṇaṃ na dassitaṃ.

Magadhanāḷiyā upaḍḍhappamāṇo idha patthoti āha “**patthodananti magadhanāḷiyā upaḍḍhanāḷikodanan**”ti. Iminā ca “patthadvayaṃ magadhanāḷī”ti dassitaṃ hoti. Pattho ca “catupalo kuḍugo, catukuḍuvo pattho”ti iminā lokiyavohārena veditabbo. **Bhājanaparibhogenāti** udakāharaṇādinā bhājanaparibhogena.

607. **Dhoteti** paribhogāvasānadassanattamaṃ vuttaṃ, na pana dhoteyeva dukkaṭaṃ āpajjati tato puretaraṃ paribhogakāleyeva āpajjanato.

608. **Pañcahi dvīhīti** idaṃ “ettāvatā kāḷavaṇṇatā sampajjati”ti dassanattamaṃ vuttaṃ. “Yadi pana ekenapi pākena kāḷavaṇṇo hoti, adhiṭṭhānupagoyevā”ti vadanti. Hatthānāgatassapi adhiṭṭhātabbhāva dassanattamaṃ “**yadi hī**”ti-ādi vuttaṃ. Iminā ca dūre ṭhitampi adhiṭṭhātumaṃ vikappetuñca labhati, ṭhitattānāsallakkhaṇaṃ na pamāṇanti veditabbaṃ. **Sutvā vāti** pattakārakena pesitabhikkhunā anāṇatto kevalaṃ tassa kathentassa vacanamattaṃ sutvā. **Na pamāṇanti** tena apesitattā. **Sāmantavihāreti** idaṃ upacāramattaṃ, tato dūre ṭhitampi adhiṭṭhātumaṃ vaṭṭatiyeva. **Ṭhitattānāṃ sallakkhetvāti** idampi upacāramattaṃ, pattasallakkhaṇamevettha pamāṇaṃ. **Patte vā chiddam hotīti** mukhavaṭṭito heṭṭhā dvaṅgulamattokāsato paṭṭhāya yatha katthaci chiddam hoti. Sesamettha paṭhamakathine vuttanayameva.

Pattasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ūnapañcabandhanasikkhāpadavaṇṇanā

610. Dutiyasikkhāpade **hattesu piṇḍāya caratīti** pālipadassa hatthesu labhitabbapiṇḍatthāya caratīti attho veditabbo.

612-613. “**Tassa so apattoti** vacanato so patto adhiṭṭhānampi vijahati apattattā. Apattabhāvatoyeva hi ‘pañcabandhanam pattam cetāpeti’ ti pāḷiyam na vuttan” ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. Keci pana “apattoti idam ‘aññam pattam viññāpetum vaṭṭati’ ti dassanattam vuttam, so pana patto adhiṭṭhānam na vijahati” ti vadanti, tam yuttam viya dissati “yassa pañca ekāyeva vā dasaṅgulā, so baddhopi abaddhopi apattoyevā” ti vakkhamānattā. Na hi mukhavatṭiyā pañcasu ṭhānesu dvaṅgulamattāhi rājīhi adhiṭṭhānam vijahatīti sakkā vuttam, ekāya pana rājīyā dasaṅgulāya sace tattha vuttappamāṇo chiddo paññāyati, chiddeneva adhiṭṭhānavijahanam siyāti yuttam vuttam. Bandhanokāse sati asati vā bandhanavirahito patto **abandhanoti** vutto, bandhanokāsavirahitoyeva pana **abandhanokāsoti** vutto.

Tipusuttakena vā bandhitvāti ettha “bandhitabbo” ti pāṭho gahetabbo. Purāṇapotthakepi hi ayameva pāṭho dissati. **Suddhehi -pa- na vaṭṭatīti** idam uṇhabhojane pakkhitte vīḷiyamānattā vuttam. **Phāṇitam jhāpetvā pāsānacunṇena bandhitum vaṭṭatīti** pāsānacunṇena saddhim phāṇitam pacivā tathāpakkena pāsānacunṇena bandhitum vaṭṭati.

615. **Anukampāya na gaṇhantassa dukkaṭanti** vuttattā yassa so patto na ruccati, tassapi agaṇhantassa anāpatti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyam**¹ vuttam “sace therassa patto na ruccati, appicchatāya vā na gaṇhāti, vaṭṭati” ti. **Pattapariyantoti** pariyantapatto, avasānapattoti attho. “Saṅghamajje pattam gāhāpentena alajjim agāhāpetum vaṭṭati” ti vadanti. “Anujānāmi bhikkhave ādhārakanti² vuttattā pīṭhādīsu yattha katthaci ādhāram ṭhapetvā tattha pattam ṭhapetum vaṭṭati ādhāraṭṭhapanokāsassa aniyamittā” ti vadanti. **Aparibhogēti** ayuttaparibhogena.

616. Pāḷiyam “abandhanena pattena abandhanam pattam. Ekabandhanam pattam. Dvibandhanam pattam. Tibandhanam. Catubandhanam. Abandhanokāsam. Eka. Dvi. ti. Catubandhanokāsam pattam cetāpeti” ti evam ekekena pattena dasadhā dasavidham pattam

1. Kaṅkhā-ṭṭha 180 piṭṭhe.

2. Vi 4. 249 piṭṭhe.

cetāpanavasena ekanissaggiyapācittiyasataṃ vuttaṃ. Imasmim̄ sikkhāpade pamāṇayuttaṃ aggahitakāḷavaṇṇampi pattaṃ viññāpentassa āpattiyevāti daṭṭhabbam̄. Adhiṭṭhānupagapattassa ūnapañcabandhanatā, attuddesikatā, akataviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Ūnapañcabandhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā

622. Tatiyasikkhāpade **yesaṃ maṃsaṃ kappatīti** idaṃ nissaggiyavattitudassanattham̄ vuttaṃ, na pana yesaṃ maṃsaṃ na kappati, tesam̄ sappi-ādīni na kappantīti dassanattham̄. Manussakhīrādīnipi hi no na kappanti, kuto sasassa sappīti āha “**yesañhi khīraṃ atthi, sappipi tesam̄ atthiyevā**”ti. “Idaṅca yebhuyyena vuttan”ti vadanti. **Uggahitakaṃ katvā nikkhittanti** appaṭiggahitaṃ sayameva gahetvā nikkhittaṃ. **Sayamkataṃ nirāmisameva vaṭṭatīti** tadahupurebhattameva sandhāya vuttaṃ. Atha sayamkataṃ nirāmisam̄ bhuñjantassa kasmā sāmampāko na hotīti āha “**navanītaṃ tāpentassa hi sāmampāko na hotī**”ti. Savatthukapaṭiggahitassa vatthugatikattā āha “**savatthukassa paṭiggahitattā**”ti. **Pacchābhattaṃ paṭiggahitehīti** pacchābhattaṃ paṭiggahitakhīradadhīhi. Purebhattampi ca uggahitakehi kataṃ abbañjanādīsu upanetabbanti sambandho. **Ubhayesampīti** pacchābhattaṃ paṭiggahitakhīradadhīhi ca purebhattam̄ uggahitakehi ca katānam̄. **Eseva nayoti** nissaggiyam̄ hotīti attho. **Akappiyamaṃsasappimhīti** akappiyamaṃsasattānam̄ sappimhi. **Kāraṇapatirūpakaṃ vatvāti** sajātiyānam̄ sappibhāvatoti kāraṇapatirūpakaṃ vatvā.

Sappinayeneva veditabbanti nirāmisameva sattāham̄ vaṭṭatīti attho. **Etthāti** navanīte. **Dhotam̄ vaṭṭatīti**¹ adhotam̄ ce, savatthukapaṭiggahitaṃ hoti, tasmā dhotam̄ paṭiggahetvā sattāham̄ nikkhipitum̄ vaṭṭatīti therānam̄ adhippāyo. **Takkato uddhaṭamattameva khādīmsūti** ettha takkato uddhaṭamattam̄ adhotampi paṭiggahetvā paribhuñjantā dhovivā

1. Vaṭṭissatīti (Syā)

pacitvā vā paribhuñjimsūti evamattho gahetabbo. Therassa hi dadhigulīkādisahitampi paṭiggahitaṃ pacchā dhovivā pacitvā vā paribhuñjantassa savatthukapaṭiggahaṇe doso natthīti adhippāyo, teneva therassa adhippāyaṃ dassentena “**tasmā navanītaṃ paribhuñjantena -pa-ayamettha adhippāyo**”ti vuttaṃ. Keci pana “takkato uddhaṭamattameva khādimsū”ti vacanassa adhippāyaṃ ajānantā “takkato uddhaṭamattaṃ adhotampi dadhigulīkādisahitaṃ vikālepi paribhuñjituṃ vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Na hi dadhigulīkādi-āmisena saṃsaṭṭharasaṃ navanītaṃ paribhuñjituṃ vaṭṭatīti sakkā vuttuṃ. **Navanītaṃ paribhuñjantena**ti adhovivā paṭiggahitanavanītaṃ paribhuñjantena. Dadhi eva **dadhigataṃ** yathā “gūthagataṃ muttagataṃ”ti¹. **Khayaṃ gamissatīti** vacanato khīraṃ pakkhipitvā pakkasappi-ādipi vikāle kappatīti veditabbaṃ. **Kukkuccāyanti kukkuccakāti** iminā attanāpi tattha kukkuccasabbhāvaṃ dīpeti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**² “nibbaṭṭitasappi vā navanītaṃ vā pacituṃ vaṭṭatī”ti vuttaṃ. **Tāni paṭiggahetvāti** tāni khīradadhīni paṭiggahetvā.

Paṭiggahetvā ṭhapitabhesajjehīti paṭiggahetvā ṭhapitayāvajīvikabhesajjehi. Vuttanayena yathā taṇḍulādīni na paccanti, tathā lajjīyeva sampādetvā detīti lajjīsāmaṇeraggahaṇaṃ, apica alajjinā ajjhoharitaṃ yaṃkiñci abhisankharāpetuṃ na vaṭṭati, tasmāpi evamāha. **Tile paṭiggahetvā katatelanti** attanā bhajjanādīni akatvā gahitelaṃ. Teneva “**sāmisampi vaṭṭatī**”ti vuttaṃ. **Nibbaṭṭitattāti** yāvakaḷikavatthuto vivecitattā. **Ubhayampīti** attanā ca parena ca kataṃ. **Yāva aruṇassa uggamanā tiṭṭhati, nissaggiyanti** sattamadivase katatelaṃ sace yāva aruṇuggamanā tiṭṭhati, nissaggiyaṃ.

623. **Acchavasanti** dukkaṭavattuno vasāya anuññātattā taṃsadisānaṃ dukkaṭavattūnaṃyeva akappiyamaṃsasattānaṃ vasā anuññātā, na thullaccayavattūnaṃ manussānaṃ vasāti āha “**ṭhapetvā manussavasan**”ti. **Saṃsaṭṭhanti** parissāvitaṃ. “Kāle paṭiggahitaṃ vikāle anupasampannenapi nippakkaṃ saṃsaṭṭhaṅca paribhuñjantassa dvepi dukkaṭāni hontiyevā”ti vadanti. Yasmā khīradadhi-ādīni pakkhipitvā telaṃ pacanti, tasmā kasaṭaṃ na vaṭṭati,

1. Ma 2. 87 piṭṭhe.

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 181 piṭṭhe.

telameva vaṭṭati. Tena vuttaṃ “**pakkatelakasate viya kukkuccāyatī**”ti. “Sace vasāya saddhim pakkattā na vaṭṭati, idaṃ kasmā vaṭṭatī”ti pucchantā “**bhante**”ti-ādimāhamsu. **Etam vaṭṭatī**ti nanu etam dadhigulīkādīhi pakkam navanītam vaṭṭatīti attho.

“**Madhukarīhi nāma madhumakkhikāhī**ti ayam khuddakamakkhikānam bhamaramakkhikānañca sāmāññaniddeso”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “daṇḍakesu madhukarā madhukarī makkhikā nāmā”ti vatvā “tāhi madhukarī ādīhi tīhi makkhikāhi katam madhu nāmā”ti vadanti. **Bhamaramakkhikāhī**ti mahābhamaramakkhikāhi. **Silesasadisanti** ghanapakkam vuttaṃ. **Itaranti** tanukamadhu. **Madhupaṭalanti** madhurahitam kevalam madhupaṭalam. “Sace madhusahitam paṭalam paṭiggahetvā nikkhipanti, paṭalassa bhājanaṭṭhāniyattā madhuno vasena sattāhātikkame nissaggiyam hotī”ti vadanti, “madhumakkhitam pana madhugatikamevā”ti iminā tam na sameti.

“Phāṇitam nāma ucchumhā nibbattan”ti pāḷiyam avisesena vuttattā aṭṭhakathāyañca “ucchurasam upādāya -pa- avatthukā ucchuvikati ‘phāṇitan’ti veditabbā”ti vacanato ucchurasopi nikkasaṭo sattāhakālikoti veditabbo. **Kenaci** pana “madhumhi cattāro kālikā yathāsambhavam yojetabbā, ucchumhi cā”ti vatvā “samakkhikaṇḍaseḷakam yāvakālikam, aneḷakam udakasambhinnaṃ yāmakālikam, asambhinnaṃ sattāhakālikam, madhusittham parisuddham yāvajīvikam, tathā ucchu vā raso vā sakasaṭo yāvakāliko, nikkasaṭo udakasambhinno yāmakāliko, asambhinno sattāhakāliko, suddhakasaṭam yāvajīvikan”ti ca vatvā uttaripi bahudhā papañcitam. Tattha “udakasambhinnaṃ madhu vā ucchuraso vā udakasambhinno yāmakāliko”ti idaṃ neva pāḷiyam, na aṭṭhakathāyam dissati. “Yāvakālikam samānam garutarampi muddikājātirasam attanā saṃsaṭṭham lahukam yāmakālikabhāvam upanentaṃ udakam lahutaram sattāhakālikam attanā saṃsaṭṭham garutaram yāmakālikabhāvam upaneti”ti ettha kāraṇam soyeva pucchitabbo, sabbattha pāḷiyam aṭṭhakathāyañca udakasambhedena garutarassapi lahubhāvopagamanāmyeva dassitam. Pāḷiyampi hi “anujānāmi bhikkhave gilānassa gulam, agilānassa gulodakan”ti¹

1. Vi 3. 320 piṭṭhe.

vadantena agilānena paribhuñjituṃ ayuttopi guḷo udakasambhinno
agilānassapi vaṭṭatīti anuññāto.

Yampi ca “ucchu ce yāvakāliko, ucchuraso ce yāmakāliko, phāṇitaṃ ce
sattāhakālikam, tacco ce yāvajīviko”ti aṭṭhakathāvacanam dassetvā
“ucchuraso udakasambhinno yāmakāliko”ti aññena **kenaci** vuttam, tampi
tathāvidhassa aṭṭhakathāvacanassa imissā samantapāsādikāya
vinayaṭṭhakathāya abhāvato na sārato paccetabbam. Tatoyeva ca “ucchuraso
udakena sambhinnopi asambhinnopi sattāhakālikoyevā”ti keci ācariyā
vadanti. **Bhesajjakkhandhake** ca “anujānāmi bhikkhave ucchurasan”ti¹ ettha
tīsupi **ganṭhipadesu** avisesena vuttam “ucchuraso sattāhakāliko”ti.

Sayamkatam nirāmisameva vaṭṭatīti ettha aparissāvitam paṭiggahitampi
karaṇa samaye parissāvetvā kasaṭam apanetvāva attanā katanti gahetabbam.
Jhāma-ucchuphāṇitanti agginā daḍḍhe ucchukhette jhāma-ucchunā
kataphāṇitam. **Koṭṭita-ucchuphāṇitanti** khuddānukhuddakam chinditvā
koṭṭetvā nippīletvā pakkam yebhuyyena ca sakasaṭam phāṇitam. Tādisassa
ca kasaṭassa abbohārikattā “**taṃ yuttan**”ti vuttam. **Sītudakena katanti**
madhukapupphāni sītodake pakkhipitvā madditvā puppharase udakagate sati
tam udakam gahetvā pacitvā kataphāṇitam. **Khīram pakkhipitvā katam**
madhukaphāṇitam yāvakālikanti ettha khīram pakkhipitvā pakkatelaṃ
kasmā vikāle vaṭṭatīti ce? Tele pakkhittakhīram telameva hoti, aññam pana
khīram pakkhipitvā katam khīrabhāvam gaṇhātīti idamettha karaṇam. Yadi
evam khaṇḍasakkharampi khīram pakkhipitvā karonti, tam kasmā vaṭṭatīti
āha “**khaṇḍasakkharam panā**”ti-ādi. Tattha **khīrajallikanti** khīraphenam.

Bhesajjodissam dassentena “**sattavidham hi odissam nāmā**”ti-ādinā
itarānipi atthuddhāravasena vuttāni. **Vikaṭānīti** apakatibhesajjattā² vikaṭāni,
virūpānīti attho. Dukkaṭavattḥunampi akappiyamaṃsānam vasāya
anuññātattā “**vasodissan**”ti vuttam. Oḷārikānampi āhārattham pharituṃ
samattānam sappi-ādinam bhesajjanāmena anuññātattā “**bhesajjodissan**”ti

1. Vi 3. 344 piṭṭhe.

2. Apakatibhojanatthā (Syā, Ka) Vimativinodanīṭikāyam pana
passitabbam.

vuttam. **“Pacchābhattato paṭṭhāya sati paccayeti vuttatā**
paṭiggahitabhesajjāni dutiyadivasato paṭṭhāya purebhattampi sati paccaye
paribhuñjitabbāni, na āharattham bhesajjatthāya paṭiggahitattā”ti vadanti.

624. **Dvāravātapānakavātesūti** mahādvārassa vātapānānañca
kavāṭaphalakesu. Kasāve pakkhittāni tāni attano sabhāvaṃ pariccajanti,
tasmā **“makkhetabbāni”**ti vuttam, ghuṇapāṇakādiparihārattham
makkhetabbānīti attho. **Adhiṭṭhetīti** “idāni mayham ajjhoharaṇīyaṃ na
bhavissati, bāhiraparibhogatthāya gamissatī”ti cittaṃ uppādetīti attho.
Tenevāha **“sappiñca telañca vasañca muddhani telam vā abbhāñjanam
vā”**ti-ādi. “Evam adhiṭṭhitañca paṭiggahaṇam vijahatī”ti vadanti.

625. **Sace dvinnam santakam ekena paṭiggahitam avibhattam hoti,**
paribhuñjitum pana na vaṭṭatīti ettha majjhe pāṭho parihīno, evam panettha
pāṭho vedītabbo “sace dvinnam santakam ekena paṭiggahitam avibhattam
hoti, sattāhātikkame dvinnampi anāpatti, paribhuñjitum pana na vaṭṭatī”ti.
Aññathā pana saddappayogopi na saṅgacchati. **Gaṇṭhipadepi** ca ayameva
pāṭho dassito. Tattha **dvinnampi anāpatti**ti yathā aññassa santakam ekena
paṭiggahitam sattāhātikkamena¹ nissaggiyaṃ na hoti parasantakabhāvato,
evamidampi avibhattatā ubhayasādhāraṇampi avinibbhogabhāvato
nissaggiyaṃ na hotīti adhippāyo. **Paribhuñjitum pana na vaṭṭatīti** bhikkhunā
paṭiggahitattā sattāhātikkame yassa kassaci bhikkhuno paribhuñjitum na
vaṭṭatī paṭiggahitasappi-ādīnam paribhogassa sattāheneva paricchinnatā.
“Tāni paṭiggahetvā sattāhaparamam sannidhikārakam paribhuñjitabbāni”ti hi
vuttam. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi idha pāṭhassa parihīnabhāvaṃ
asallakkhetvā “paribhuñjitum pana na vaṭṭatīti idam antosattāhe paribhogam
sandhāya vuttanti saññāya vissāsaggāhābhāvato paribhuñjitum na vaṭṭatī”ti
evamattho vutto, so na gahetabbo.

Āvuso imam telam sattāhamattam paribhuñja tvanti iminā yena
paṭiggahitam, tena antosattāheya parassa vissajjitabhāvaṃ dasseti. **Kassa
āpatti**ti paṭhamam tāva ubhinnaṃ sādharmaṇattā anāpatti vuttā.

1. Sattāhātikkamepi (Syā)

Idāni pana ekena itarassa vissaṭṭhabhāvato ubhayasādhāraṇatā natthīti vibhattasadisam hutvā ṭhitam, tasmā ettha paṭiggahitassa sattāhātikkame ekassa āpattiyā bhavitabbanti maññamāno “kim paṭiggahaṇapaccayā paṭiggāhakassa āpatti, udāhu yassa santakam jātam, tassā”ti pucchati. Nissaṭṭhabhāvato yeva ca idha “avibhattabhāvato”ti kāraṇam avatvā **“yena paṭiggahitam, tena vissajjitattā”**ti vuttam. Idañca vissaṭṭhabhāvato ubhayasādhāraṇatam pahāya ekassa santakam hontampi yena paṭiggahitam, tato aññassa santakam jātam, tasmā parasantakapaṭiggahaṇe viya pāṭiggāhakassa paṭiggahaṇapaccayā natthi āpattīti dassanattam vuttam, na pana “yena paṭiggahitam, tena vissajjitattā”ti vacanato avissajjite sati avibhattepi sattāhātikkame āpattīti dassanattam avissajjite avibhattabhāvato yeva anāpattiyā siddhattā. Sace pana itaro yena paṭiggahitam, tasseva antosattāhe attano bhāgampi vissajjeti, sattāhātikkame siyā āpatti yena paṭiggahitam, tasseva santakabhāvamāpannattā itarassa appaṭiggahitattā. Iminā tassa santakabhāvepi aññena paṭiggahitasakasantake viya tena appaṭiggahitabhāvato anāpattīti dīpeti. Idam pana adhippāyam ajānitvā ito aññathā **ganṭhipadakarādīhi** papañcitam, na tam sārato paccetabbam.

Aparibhogam hotīti kassaci amanuññassa patitattā paribhogāraham na hoti. **Yena cittenā**ti yena pariccajitukāmatācittena. “Antosattāhe”ti adhikārattā “antosattāhe anapekkho datvā paṭilabhitvā paribhuñjatī”ti imam sambandham sandhāya mahāsumattherena **“evam antosattāhe datvā”**ti-ādi vuttam. **Mahāpadumatthero** pana yadi evam “vissajjetī”ti imināva tam siddham, sattāhātikkantam pana nissaṭṭham paṭilabhitvā paribhuñjitum na vaṭṭati, tasmā tassa paribhogamukhadassanamidanti āha **“na yidam yācitabban”**ti-ādi. **Aññena bhikkhunā**ti ettha suddhacittena dinnattā sayampi āharāpetvā paribhuñjitum vaṭṭatiyeva. Sappi-ādīnam paṭiggahitabhāvo, attano santakatā, sattāhātikkamoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vassikasāṭikasikkhāpadavaṇṇanā

627. Catutthe **sibbanarajanakappapariyosānena niṭṭhāpetvāti** sūcikkammaniṭṭhānena sakimpi vaṇṇabhedamattarajanena kappabindukaraṇena ca niṭṭhāpetvā. **Samayeti** vassānasamaye.

628. **Kucchisamayoti** antosamayo. “Ayameko aḍḍhamāso pariyesanakkhettañceva karaṇakkhettañca. Etasmim hi antare vassikasāṭikam aladdham pariyesitum laddham kātuñca vaṭṭati, nivāsetum adhiṭṭhātuñca na vaṭṭatī”ti potthakesu pāṭho dissati, so apāṭho. Evaṃ panettha pāṭhena bhavitabbam “ayameko aḍḍhamāso pariyesanakkhettañca. Etasmiñhi antare vassikasāṭikam aladdham pariyesitum vaṭṭati, laddham kātum nivāsetum adhiṭṭhātuñca na vaṭṭatī”ti. Na hi gimhānam pacchimamāsassa paṭhamo aḍḍhamāso karaṇakkhettañca hoti. “Aḍḍhamāso seso gimhānanti katvā nivāsetabban”ti vacanato pana gimhānam pacchimamāsassa pacchimo aḍḍhamāso karaṇakkhettañceva nivāsanakkhettañca hoti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyam**¹ “gimhānam pacchimo māso pariyesanakkhettañca, pacchimo aḍḍhamāso karaṇanivāsanakkhettañca”ti vuttañca. Tasmā pāṭiyā mātikāṭṭhakathāya ca avirodham icchantena vuttanayeneva pāṭho gahetabbo.

“**Viññattim katvā nipphādentassa aññātakaviññattisikkhāpadena anāpatti**”ti vadantena “piṭṭhisamayattā iminā sikkhāpadena āpatti”ti dīpitā hoti. Na hi ñātakapavāritatṭhānato piṭṭhisamaye satuppādakaraṇamattenapi sambhavatī āpatti tato garukatarāya viññattiyā na hotīti sakkā vattum. Teneva **bhadantabuddhadattācariyena** vuttañca—

“Katvā pana satuppādam, vassikasāṭicīvaram.

Nipphādentassa bhikkhussa, samaye piṭṭhisammate.

Hoti nissaggiyāpatti, ñātakāññātakādino.

Tesuyeva ca viññattim, katvā nipphādane tathā”ti.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 182 piṭṭhe.

Kenassa hoti āpattīti assa mātaraṃ cīvaraṃ yācantassa kena sikkhāpadena āpattīti pucchati. “Pariṇataṃ viññāpentassa pariṇāmana sikkhāpadena āpattī”ti codanābhāvaṃ dasseti **“no ca saṃghe pariṇatan”**ti. Atha aññātakaviññattisikkhāpadenāti ce, etampi natthīti āha **“anāpatti ca ñātake”**ti. “Ñātake viññāpentassā”ti pāḥhaseso. **Imamattham sandhāyāti** piṭṭhisamaye vassikasāṭīkattham ñātakapavāritaṭṭhāne satuppādakaraṇena āpattim, aññātakaviññattisikkhāpadena anāpattiñca sandhāya.

Aññātake appavāritaṭṭhānato -pa- dukkaṭanti idaṃ vassikasāṭīkaṃ adinnapubbe sandhāya vuttam. Tenevettha vattabhede dukkaṭam vuttam, dinnapubbesu pana vattabhedo natthi. Tenevāha **“ye manussā -pa- vattabhedo natthī”**ti. **Idanti** yathāvuttanissaggiyapācittiyam. **Viññattim katvā nipphādentassāti** aññātake appavāritaṭṭhānato viññattim katvā nipphādentassa. **Pakatiyā vassikasāṭīkadāyakā** nāma saṃghavasena vā puggalavasena vā apavāretvā anusamvaccharaṃ vassikasāṭīkānaṃ dāyakā. **Aññātakaviññattisikkhāpadena anāpattīti** ettha imināpi sikkhāpadena anāpattīti veditabbaṃ. Kucchisamaye hi attano ñātakapavāritaṭṭhānato “detha me vassikasāṭīkan”ti-ādinā viññāpentassapi anāpatti. Tenevāha **“na vattabbā detha meti, idaṃhi pariyesanakāle aññātake appavārite eva sandhāya vuttan”**ti. **Mātikāṭṭhakathāyañhi**¹ vuttam “attano ñātakapavāritaṭṭhānato pana ‘detha me vassikasāṭīkacīvaran’ti-ādikāya viññattiyāpi pariyesitabban”ti.

629. **“Ākāśato patita-udakenevāti** vacanato chadanakoṭiyā patita-udakena nahāyantassa anāpattī”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam.

630. **Cha māse parihāram labhatīti** ekena antovassepi yāva vassānassa pacchimadivasā akatā parihāram labhatīti dīpitaṃ hoti. Yasmā mūlacīvaraṃ karontena hemantassa pacchimuposathadivaseyeva kātabbam, tasmā gimhānato ekūnatimsadivase parihāram labhati, evaṃ

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 182 piṭṭhe.

santepi appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagānaṃ na hotīti katvā “**tato parampi -pa- ekamāsan**”ti vuttaṃ. **Ekāhadvīhādivasena -pa- laddhā ceva niṭṭhitā cāti** iminā ekāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā ca, dvīhānāgatāya -pa- Dasāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā ca, antovasse vā laddhā ceva niṭṭhitā cāti ayamatto dassito. Tattha āsālhimāsassa juṇhapakkhapuṇṇamiyaṃ laddhā ceva niṭṭhitā ca vassikasāṭikā “ekāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā cā”ti vuccati. Eteneva nayena juṇhapakkhassa chaṭṭhiyaṃ laddhā ceva niṭṭhitā ca “dasāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā cā”ti vuccati. Yāva paṭhamakattikatemāsapuṇṇamī, tāva antotemāse laddhā ceva niṭṭhitā ca “antovasse laddhā ceva niṭṭhitā cā”ti vuccati. Paṭhamakattikatemāsapuṇṇamito parañhi laddhā ceva niṭṭhitā ca yāva cīvarakālo nātikkamati, tāva anadhiṭṭhahitvā ṭhapetum vaṭṭatīti na tatrāyaṃ vicāraṇā sambhavati.

Tasmimyeva antodasāhe adhiṭṭhātabbāti avisesena vuttepi vassānato pubbe ekāhadvīhādivasena anāgatāya vassūpanāyikāya laddhā tehi divasehi saddhim dasāhaṃ anatikkamantena vassūpanāyikadivasato paṭṭhāya adhiṭṭhānakkhettaṃ sampattāyeva adhiṭṭhātabbā, na tato pubbe adhiṭṭhānassa akhettattā. Antovasse pana laddhā tasmimyeva antovasse laddhadivasato paṭṭhāya dasāhaṃ anatikkāmetvā adhiṭṭhātabbā.

Nanu ca vassānato pubbe anadhiṭṭhahitvā dasāhaṃ atikkāmetum vaṭṭatiyeva, tasmā adhiṭṭhānassa akhettabhūtepi divase gahetvā “antodasāhe adhiṭṭhātabban”ti kasmā vuttaṃ? Yathā “antovasse laddhāpi yāva na niṭṭhāti, tāva anadhiṭṭhahitvā dasāhaṃ atikkāmetum vaṭṭatī”ti akatāya anadhiṭṭhānakkhettasadisāpi atikkantadivasā dasāhaṃ atikkāmetvā niṭṭhitāya gaṇanūpagā hontīti niṭṭhitadivaseyeva adhiṭṭhātabbā, evamidhāpi vassānato pubbe anadhiṭṭhānakkhettabhūtāpi divasā laddhadivasato paṭṭhāya gaṇanūpagā hontīti dassanattamaṃ vuttaṃ. Yadi evaṃ “tasmim yeva antodasāhe”ti avisesena vuttattā dasāhānāgatāya

vassūpanāyikāya chaṭṭhiyaṃ laddhā puṇṇamiyaṃ adhiṭṭhātabbāti āpajjati? Nāpajjati “cātumāsaṃ adhiṭṭhātun”ti vacaneneva paṭikkhittattā. Evaṃ sante “dasāhānāgatāyā”ti iminā kiṃ payojananti ce? Vassānato pubbeyeva dasāhe atikkante vassūpanāyikadivase niṭṭhitā tadaheva adhiṭṭhātabbāti dassanattamaṃ vuttanti idamettha payojanam. Tenevāha “**dasāhātikkame niṭṭhitā tadaheva adhiṭṭhātabbā**”ti.

Dasāhe appahonte cīvarakālam nātikkametabbāti temā sabbhantare dasāhe appahonte laddhā ceva niṭṭhitā ca cīvarakālam nātikkametabbāti attho. Idam vuttam hoti “paṭhamakattikatemāsapuṇṇamito pubbe sattamito paṭṭhāya laddhā ceva niṭṭhitā ca vassikasāṭikā dasāhe anatikkanteyeva cīvarakālam otiṇṇattā tattha anadhiṭṭhahitvāpi ṭhapetum vaṭṭati”ti. Iminā ca imam dīpeti—akatā ce vassikasāṭikā, vassānam cātumāsaṃ akatattāyeva parihāram labhati, katāya pana dasāhaparamasikkhāpadaṃ avikopetvā parihāro vattabboti.

Yadā vā tadā vā adhiṭṭhātum vaṭṭatiti cātumāsabbhantare dasāhe atikkantepi natthi dosoti adhippāyo. “Kadā adhiṭṭhātabbā -pa-. Yadi nappahoti, yāva kattikapuṇṇamā parihāram labhati”ti imināpi **kurundivacanena** akatāya vassikasāṭikāya cātumāsaṃ parihāro, katāya dasāhameva parihāroti ayamatto dīpitoyevāti āha “**apicā**”ti-ādi.

Pāḷiyam **acchinnacīvarassa naṭṭhacīvarassāti**-ādinā nissaggiyena anāpatti vuttā, udāhu naggassa nahāyato dukkaṭena anāpatti vuttāti? Kimettha pucchitabbaṃ. Sabbasikkhāpadesu hi yattha yattha mūlasikkhāpadena āpattippasaṅgo, tattha tattha anāpattidassanattamaṃ anāpattivāro āratīyatīti idhāpi nissaggiyena anāpattidassanattanti vuttam vuttam. Na hi mūlāpattiyā anāpattim adassetvā antarā vuttāya eva āpattiyā anāpattidassanattamaṃ anāpattivāro ārabhīyatīti. Teneva tīsupi **ganṭhipadesu** idam vuttam “acchinnacīvarassa naṭṭhacīvarassa cāti ettha acchinnasesacīvarassa naṭṭhasesacīvarassa ca asamaye nivāsentassa pariyesantassa ca anāpatti. Āpadāsūti ettha anivattham

corā harantīti asamaye nivāsentassa anāpattī”ti. **Mātikāṭṭhakathāyampi**¹ vuttaṃ “acchinnacīvarassa vā naṭṭhacīvarassa vā anivattham corā harantīti evaṃ āpadāsu vā nivāsayato ummattakādīnañca anāpattī”ti. Aṭṭhakathāyaṃ pana naggassa nahāyato dukkaṭeneva anāpattim sandhāya “acchinnacīvarassāti etaṃ vassikasāṭīkameva sandhāya vuttaṃ. Tesam hi naggānam kāyovassāpane anāpattī. Ettha ca mahagghavassikasāṭīkam nivāsetvā nahāyantassa corupaddavo āpadā nāmā”ti yaṃ vuttaṃ, tattha kāraṇam pariyesitabbam.

Atha ubhayenapi anāpattidassanattham “acchinnacīvarassā”ti-ādi āraddhanti evamadhippāyo siyā, evampi “acchinnacīvarassāti etaṃ vassikasāṭīkameva sandhāya vuttan”ti-ādinā viresetvā na vattabbam. Evañhi vattabbam siyā “acchinnasesacīvarassa naṭṭhasacīvarassa vā asamaye nivāsentassa pariyesantassa ca nissaggiyena anāpattī, acchinnavassikasāṭīkassa naṭṭhavassikasāṭīkassa vā naggassa nahāyato dukkaṭena anāpattī, āpadāsu anivattham corā harantīti asamaye nivāsayato nissaggiyena anāpattī, mahagghavassikasāṭīkam nivāsetvā nahāyantassa corā haranti, naggassa nahāyato dukkaṭena anāpattī”ti. Sesamettha uttānameva.

Aṅgesu pana vassikasāṭīkāya attuddesikatā, asamaye pariyesanatā, tāya ca paṭilābhoti imāni tāva pariyesanāpattiyā tīṇi aṅgāni. Sacīvaratā, āpadābhāvo, vassikasāṭīkāya sakabhāvo, asamaye nivāsananti imāni nivāsanāpattiyā cattāri aṅgāni.

Vassikasāṭīkasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cīvara-acchindanasikkhāpadavaṇṇanā

631. Pañcame **yampi tyāhanti** ettha **yanti** kāraṇavacanam, tasmā evamettha sambandho veditabbo—mayā saddhim janapadacārikam pakkamissatīti yaṃ kāraṇam nissāya aham te āvuso cīvaram adāsīm, tam na karosīti

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 183 piṭṭhe.

kupito anattamano acchindīti. **Yanti** vā cīvaram parāmasati, tattha “mayā saddhim janapadacārikam pakkamissatīti yampi te aham cīvaram adāsim, tam cīvaram gaṇhissāmīti kupito anattamano acchindī”ti sambandhitabban.

633. **Āṇatto bahūni gaṇhāti, ekaṃ pācittiyanti** “cīvaram gaṇhā”ti āṇattiyā ekacīvaravisayattā ekameva pācittiyam. **Vācāya vācāya dukkaṭanti** ettha acchinnesu vatthugaṇanāya pācittiyāni. **Ekavācāya sambahulā āpattiyoti** idam acchinnesu vatthugaṇanāya āpajjitabban pācittiyāpattim sandhāya vuttam. **Āṇattiyā āpajjitabban** pana dukkaṭam ekameva.

634. **Evanti** iminā “vatthugaṇanāya dukkaṭānī”ti idam parāmasati. **Eseva nayoti** sithilam gālhañca pakkhittāsu āpattiyā bahuttam ekattañca atidissati.

635. **Āvuso mayanti-ādīsu** gaṇhitukāmatāya evam vuttepi teneva dinnattā anāpatti. **Amhākaṃ santike upajjham gaṇhissatīti** idam sāmaṇerassapi dānam dīpeti. Tasmā kiñcāpi pāḷiyam “bhikkhusa sāmam cīvaram datvā”ti vuttam, tathāpi anupasampannakāle datvāpi upasampannakāle acchindantassa pācittiyamevāti veditabban. Acchindanasamaye upasampannabhāvoyeva hettha pamāṇam. **Deṭīti tuṭṭho** vā kupito vā deti. **Rundhathāti** nivāretha. **Evam pana dātum na vaṭṭatīti** ettha evam dinnam na tāva¹ tassa santakanti anadhiṭṭhahitvāva paribhuñjitabbanti veditabban. **Āharāpetum pana vaṭṭatīti** evam dinnam bhatisadisattā āharāpetum vaṭṭati. **Cajitvā dinnanti** vuttanayena adatvā anapekkhena hutvā tasseva dinnam. **Bhaṇḍagghena kāretabboti** sakasaññāya vinā gaṇhanto bhaṇḍam agghāpetvā āpattiyā kāretabbo. Vikappanupagapacchimarātā, sāmam dinnatā, sakasaññitā, upasampannatā, kodhavasena acchindanam acchindāpanam vāti imānettha pañca aṅgāni.

Cīvara-acchindanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Suttaviññattisikkhāpadavaṇṇanā

636. Chaṭṭhe pāliyaṃ **cīvarakārasamayeti** iminā vassaṃvutthabhikkhūnaṃ cīvarakammasamayattā cīvaramāso vutto, athaññopi pana cīvarakammakālo cīvarakārasamayoti vuttuṃ vaṭṭati.

638. **Pañcahipi missetvā**ti khomādīhi pañcahi missetvā. Vītavītaṭṭhānaṃ yattha saṃharitvā ṭhapenti, tassa **turīti** adhivacanaṃ. Suttaṃ pavesetvā yena ākoṭentā ghanabhāvaṃ sampādentī, taṃ **vemanti** vuccati. **Yaṃ yanti** yaṃ yaṃ payogaṃ. Tantūnaṃ attano santakattā vītavītaṭṭhānaṃ paṭiladdhameva hotīti āha “**dīghato -pa- vīte nissaggiyaṃ pācittiyaṃ**”ti. Pāliyaṃpi hi imināva adhippāyena “paṭilābhena nissaggiyaṃ”ti vuttam, tasmā yāva cīvaraṃ vaḍḍhati, tāva iminā pamāṇena āpattiyo vaḍḍhanti.

Seso kappiyoti ettha hatthakammayācanavasena. **Pubbe vuttanayena nissaggiyanti** dīghaso vidatthimatte tiriyaṃ hatthamatte ca vīte nissaggiyaṃ. **Tenevā**ti akappiyatantavāyena. **Tatheva dukkaṭanti** paricchede paricchede dukkaṭam. **Kedārabaddhādīhīti ādi-**saddena acchimaṇḍalabaddhādi gahitaṃ. **Tante ṭhitāmyeva adhiṭṭhātabbanti** ettha “pacchā vītaṭṭhānaṃ adhiṭṭhitagatikameva hoti, puna adhiṭṭhānakiccaṃ natthi. Sace pana paricchedaṃ dassetvā antarantarā avītaṃ hoti, puna adhiṭṭhātabban”ti vadanti. **Eseva nayoti** vikappanupagappamāṇamatte vīte tante ṭhitāmyeva adhiṭṭhātabbanti attho. Cīvaratthāya viññāpitasuttaṃ, attuddesikatā, akappiyatantavāyena vāyāpananti imānettha tīṇi aṅgāni.

Mātikāṭṭhakathāyaṃ¹ pana vāyāpeyyāti ettha “cīvaraṃ me āvuso vāyathāti akappiyaviññattiyā vāyāpeyyā”ti atthaṃ vatvā aṅgesupi “akappiyatantavāyena akappiyaviññattiyā vāyāpanan”ti visesetvā vuttam, tathāvidhaṃ pana visesavacanaṃ neva pāliyaṃ, na aṭṭhakathāyaṃ upalabbhati. Pāliyaṃpi “ñātakānaṃ pavāritānaṃ”ti ettakameva anāpattivāre vuttam, aṭṭhakathāyaṃca suttatantavāyānameva kappiyākappiyabhāvena bahudhā nayo

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 184 piṭṭhe.

dassito, na kappiyākappiyaviññattivasenāti. “Akappiyaviññattiyā vāyāpeyyā”ti ca visesetvā vadantena ayam nāma kappiyaviññattīti visum na dassitam, tasmā vīmaṃsitvā gahetabbam.

Suttaviññattisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā

642. Sattame **kiñcimattam anupadajjeyyā**ti idam tassa kattabbākāramattadassanam, dānam panettha aṅgam na hoti suttavaḍḍhanavaseneva āpajjitabbattā. Teneva padabhājanepi “tassa vacanena āyatam vā vitthataṃ vā appitam vā karoti, payoge dukkaṭam, paṭilābhena nissaggiyam”ti suttavaḍḍhanākārameva dassetvā āpatti vuttā. **Mātikāṭṭhakathāyampi**¹ vuttam “na bhikkhuno piṇḍapātadānamattena tam nissaggiyam hoti. Sace pana te tassa vacanena cīvarassamikānam hatthato suttam gahetvā īsakampi āyatam vā vitthataṃ vā appitam vā karonti, atha tesam payoge bhikkhuno dukkaṭam, paṭilābhena nissaggiyam hoti”ti. Āyatādīsu sattasu ākāresu ādimhi tayo ākāre suttavaḍḍhanena vinā na sakkā kātunti āha “**suttavaḍḍhana-ākārameva dasseti**”ti. Suvītādayo hi ākāre vināpi suttavaḍḍhanena sakkā kātuṃ. Sesamettha uttānameva. Aññātaka-appavāritānam tantavāye upasaṅkamitvā vikappamāpajjanatā, cīvarassa attuddesikatā, tassa vacanena suttavaḍḍhanam, cīvarassa paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Accekācīvarasikkhāpadavaṇṇanā

646. Aṭṭhame **asammohatthanti** dasāhānāgatapade asammohattham. **Paṭhamapadassāti** dasāhānāgatapadassa. **Tāni divasānīti** tesu divasesu. **Uppajjeyyāti** saṅghato vā gaṇato vā ujukam attanoyeva vā uppajjeyya. **Pañcamitoti** ettha vassam vasantassa saṅghassa pañcamito pubbe

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 186 piṭṭhe.

uppannam accekācīvaram pañcamiyam vibhajitvā gahitam accekācīvaraparihārameva labhati. Ujukam attanoyeva uppannam ce, pañcamiyam uppannameva accekācīvaraparihāram labhati, na tato pubbeti daṭṭhabbam.

Saddhāmattakanti dhammassavanādīhi tañkhaṇuppannam saddhāmattakam. **Ārocitam cīvaranti** ārocetvā dinnacīvaram. Chaṭṭhiyam uppannacīvarassa ekādasamo aruṇo cīvarakāle uṭṭhātīti āha “**chaṭṭhito paṭṭhāyā**”ti-ādi. **Ṭhapitacīvarampīti**¹ padhānacīvaradassanamukhena sabbampi atirekacīvaram vuttam. Atha “cīvaramāsepi atirekacīvaram nikkhipitum vaṭṭatī”ti idam kuto laddhanti ce? “Visum ananuññātepi imasmim sikkhāpade ‘cīvarakālasamayo nāma anattate kathine vassānassa pacchimo māso, atthate kathine pañca māsā’ti vadantena tatiyakathinasikkhāpade ‘akālacīvaram nāma anattate kathine ekādasamāse uppannam, atthate kathine sattamāse uppannam’ti vadantena ca anuññātameva hotī”ti vadanti. “Aṭṭhakathāvacanappamāṇena gahetabban”ti ca keci.

650. Idāni paṭhamakathinādisikkhāpadehi tassa tassa cīvarassa labbhamānam parihāram idheva upasamharitvā dassento “**iti atirekacīvarassa dasāham parihāro**”ti-ādimāha. “Anattate kathine ekādasadivasādhiko māso, atthate kathine ekādasadivasādhikā pañca māsā”ti ayameva pāṭho gahetabbo. Keci panettha “kāmañcesa ‘dasāhaparamam atirekacīvaram dhāretabban’ti imināva siddho, aṭṭhuppattivasena pana apubbam viya attham dassetvā sikkhāpadam ṭhapitan”ti pāṭham vatvā “dasadivasādhiko māso, dasadivasādhikā pañca māsāti pāṭhena bhavitabban”ti vadanti, tam na gahetabbam tassa pamādapāṭhattā. Na hi dasāhena asampattāya kattikatemāsikapuṇṇamāya cīvarakālato pubbe dasa divasā adhikā honti. Evañhi sati “navāhānāgataṃ kattikatemāsikapuṇṇaman”ti vattabbam.

Mātikāṭṭhakathāyampi² “pavāraṇamāsassa juṇhapakkhapañcamito paṭṭhāyā uppannassa cīvarassa nidhānakālo dassito hotī”ti vatvā “kāmañcesa ‘dasāhaparamam atirekacīvaram dhāretabban’ti imināva siddho, aṭṭhuppattivasena pana apubbam viya attham dassetvā sikkhāpadam ṭhapitan”ti

1. Ticīvarampīti (Syā)

2. Kañkhā-Ṭṭha 187 piṭṭhe.

pāṭho dassito, sopi pamādapāṭhoyeva. “Juṇhapakkhapañcamito paṭṭhāyā”ti ca vuttattā tattheva pubbāparavirodhopi siyā, chaṭṭhito paṭṭhāyāti vattabban̄. Evañhi sati “dasāhaparamasikkhāpadeneva siddhan”ti sakkā vuttuṃ. Imameva ca pamādapāṭhaṃ gahetvā **bhadanta buddhadattā cariyena** ca—

“Tassāccāyikavatthassa, kathine tu anattathe.

Parihārekamāsova, dasāhaparamo mato.

Atthate kathine tassa, pañca māsā pakāsītā.

Parihāro munindena, dasāhaparamā panā”ti—

Vuttaṃ.

Accekacīvarakāle uppannattā “**accekacīvarasadise**”ti vuttaṃ. “Pañcamiyāṃ uppannaṃ anaccekacīvaraṃ dasāhaṃ atikkāmayato cīvarakālato pubbeyeveva āpatti hoti, na cīvarakālātikame, tasmā cīvarakālātikame puna āpajjitabbāya āpattiyā abhāvaṃ sandhāya ‘anaccekacīvare anaccekacīvarasaññī anāpattī’ti vuttan”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Vikappanupagapacchimappamāṇassa accekacīvarassa attano santakatā, dasāhānāgatāya kattikatemaṣikapuṇṇamāya uppannabhāvo, anadhiṭṭhita-avikappitatā, cīvarakālātikkamoti imānettha cattāri aṅgāni.

Accekacīvarasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā

652. Navame **antaraghareti** antare gharāni ettha, etassāti vā antaragharanti laddhavohāre gocaragāme. Tenāha “**antogāme**”ti. Pāḷiyāṃ **vippavasantīti** idaṃ yasmim̄ vihāre vasantā antaraghare cīvaraṃ nikkhipimsu, tato aññattha vasante sandhāya vuttaṃ. Tasmim̄hi vihāre antaraghare cīvaraṃ nikkhipitvā vasituṃ anuññātattā tattha vāso vippavāso nāma na hoti. Dubbalacoḷā **duccoḷā** virūpacoḷā vā, duccoḷattā eva **lūkhacīvarā**.

653. “Paṭhamāṃ jhānaṃ upasampajja viharatī”ti imassa **vibhaṅge** “upasampajjā”ti uddharitabbe “upasampajjan”ti uddharitvā “yo paṭhamassa jhānassa lābho

paṭilābho”ti-ādi vuttaṃ, taṃ sandhāyāha “**upasampajjanti-ādīsu viyā**”ti. **Ādi**-saddena “anāpuccham vā pakkameyyā”ti-ādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. **Upagantvāti upa**-saddassa atthamāha. **Vasitvāti** akhaṇḍaṃ vasitvā. “Yena yassa hi sambandho, dūraṭṭhampi ca tassa tan”ti vacanato “**imassa -pa-iminā sambandho**”ti vuttaṃ. Tattha **imassāti** “upavassan”ti padassa. **Nikkhipeyyāti** ṭhapeyya.

Etthāvatā ca purimikāya upagantvā akhaṇḍaṃ katvā vutthavassena āraññakesu senāsanesu viharantena sakalaṃ kattikamāsaṃ ticivarena vippavasitum anuññātaṃ hoti. Anattatakathinassa hi cīvaramāse vippavāso na vaṭṭati atthatakathinānaṃyeva asamādānacārassa anuññātattā. Keci pana “anattatakathinānaṃ cīvaramāsepi asamādānacāro labbhatī”ti vatvā bahudhā papañcenti, taṃ na gahetabbaṃ. **Byañjanavicāraṇanti** “upavassa upavassitvā”ti-ādi vicāraṇaṃ. **Tassapīti** “vutthavassānaṃ”ti vibhaṅgapadassa. **Vutthavassānanti** ca niddhāraṇe sāmivacanaṃ. Tenāha “**evarūpānaṃ bhikkhūnaṃ abbhantare**”ti. **Senāsanesu**ti ettha tathārūpesūti sambandhitabbaṃ.

Parikkhepārahaṭṭhānatoti ettha ‘parikkhepārahaṭṭhānaṃ nāma dve leḍḍupātāti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Aparikkhittassa pana gāmassa pariyante ṭhitagarūpacārato paṭṭhāya eko leḍḍupāto parikkhepārahaṭṭhānanti idamettha sanniṭṭhānaṃ. Teneva **visuddhimaggepi**¹ vuttaṃ “aparikkhittassa paṭṭhamaledḍupātato paṭṭhāyā”ti. **Sabbapaṭṭhamanti** gāmābhimukhadisābhāgato sabbapaṭṭhamaṃ. **Taṃ paricchedaṃ katvāti** taṃ paṭṭhamasena sanādiṃ paricchedaṃ katvā. Idañca **vinayadharānaṃ** matena vuttaṃ, **majjhimabhāṇakānaṃ** matena pana “senāsanādīnaṃ upacāre ṭhitassa ekaledḍupātānaṃ muñcitvā minitabbaṃ”ti **majjhimabhāṇakā** vadanti. Teneva **majjhimanikāyaṭṭhakathāyaṃ** “vihārassapi gāmasseva upacāraṃ nīharitvā ubhinnaṃ leḍḍupātānaṃ antarā minitabbaṃ”ti vuttaṃ. **Pañcadhanusatikanti** āropitena ācariyadhanunā pañcadhanusatappamāṇaṃ. **Tato tato maggaṃ pidahatīti** tattha tattha khuddakamaggaṃ pidahatī. **Dhutaṅgacoroti** iminā imassapi sikkhāpadassa aṅgasampattiyā abhāvaṃ dīpeti.

“**Sāsankāni**”ti **sammatāni**ti corānaṃ niviṭṭhokāsādiddassanena “sāsankāni”ti sammatāni. **Sannihitabalavabhayāni**ti corehi manussānaṃ

1. Visuddhi 1. 70 piṭṭhe.

hataviluttākoṭitabhāvadassanatosannihitabalavabhayānīti attho. **Sace pacchimikāyāti**-ādinā vuttamevatthaṃ byatirekamukhena vibhāveti. **Yatra hi piṇḍāyāti**-ādinā vuttappamāṇameva visesetvā dasseti. **Sāsaṅkasappaṭibhayamevāti** ettha sāsaṅkaṃ vā sappaṭibhayaṃ vā hotu, vaṭṭatiyeva.

Pāliyaṃ “siyā ca tassa bhikkhuno kocideva paccayo tena cīvarena vippavāsāya, chārattaparamaṃ tena bhikkhunā tena cīvarena vippavasitabban”ti iminā antaraghare cīvaraṃ nikkhipitvā tasmim vihāre vasantassa aññattha gamanakicce sati vihārato bahi chārattaṃ vippavāso anuññāto. Vasanaṭṭhānato hi aññattha chārattaṃ vippavāso vutto, na tasmim vihāre vasantassa. Tena ca “**puna gāmasīmaṃ okkamitvāti ettha sace gocaragāmato puratthimāya disāya senāsanam, ayañca pacchimadisam gato hoti**”ti-ādi vuttaṃ. Tatoyeva ca **mātikāṭṭhakathāyampi**¹ “tato ce uttari vippavaseyyā”ti ettha “chārattato uttari tasmim senāsane sattamaṃ aruṇaṃ uṭṭhāpeyyā”ti² attho vutto. **Bhadantabuddhadattācariyena** pana pākaṭataram katvā ayamevattho vutto. Vuttañhi tena—

“Yaṃ gāmaṃ gocaraṃ katvā, bhikkhu āraññake vase.

Tasmim gāme ṭhapetum taṃ, māsamekantu vaṭṭati.

Aññattheva vasantassa, chārattaparamaṃ mataṃ.

Ayamassa adhippāyo, paṭicchanno pakāsito”ti.

“Kosambiyaṃ aññataro bhikkhu gilāno hoti”ti āgatattā “**kosambakasammuti anuññātā**”ti vuttaṃ. Kosambakassa bhikkhuno sammuti **kosambakasammuti. Senāsanam āgantvāti** vusitavihārasseva sandhāya vuttattā tasmim gāmūpacārepi aññasmim vihāre aruṇaṃ uṭṭhāpetum na vaṭṭati. **Vasitvāti** aruṇaṃ uṭṭhāpetvā. Gataṭṭhānassa atidūrattā “**evaṃ asakkontenā**”ti vuttaṃ. **Tatthevāti** tasmimyeva gataṭṭhāne.

Sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 188 piṭṭhe.

2. Na uṭṭhāpeyyāti (Syā, Ka)

10. Pariṇatasikkhāpadavaṇṇanā

657-659. Dasame **uddissa ṭhapitabhāge**ti attano gharepi uddisivā visum ṭhapitakoṭṭhāse. “Ekam mayham, ekam imassa dehi”ti evam ekavācāya āpajjitabbattā “**āpajjeyya ekato**”ti vuttam. **Tumhākam sappi-ādīni ābhatānī**ti tumhākam atthāya ābhatāni sappi-ādīni. Pariṇatabhāvaṃ jānitvāpi vuttavidhinā viññāpentena tesam santakameva viññāpitam nāma hotīti āha “**mayhampi dethāti vadati, vaṭṭatī**”ti.

660. **Pupphampi āropetum na vaṭṭatī**ti idam pariṇatam sandhāya vuttam. Sace pana ekasmiṃ cetiye pūjitam pupham gahetvā aññasmiṃ cetiye pūjeti, vaṭṭati. **Ṭhitam disvāti** sesakam gahetvā ṭhitam disvā. **Imassa sunakhassa mā dehi, etassa dehī**ti idam pariṇateyeva¹. Tiracchānagatassa pariccajivā dinne pana tam palāpetvā aññam bhuñjāpetum vaṭṭati. “**Kattha demāti-ādīnā ekenākārena pāḷiyam anāpatti dassitā**, evam pana apucchitepi aparīṇatam idanti jānantena attano ruciyā yattha icchati, tattha dāpetum vaṭṭatī”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Yattha icchatha, tattha dethāti** etthāpi “tumhākam ruciyā”ti vuttatā yattha icchati, tattha dāpetum labhati. **Pāḷiyam āgatanayenevāti** “yattha tumhākam deyyadhammo”ti-ādīnā nayena. Saṃghapariṇatabhāvo, tam nātvā attano pariṇāmanam, paṭilābhoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Pariṇatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pattavaggo tatiyo.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyam

Nissaggiyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyo bhāgo niṭṭhito.

1. Pariṇatamyeva (Syā)

Sāratthadīpanīṭikāya dutiyabhāge

Saṃvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko		Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]			[A]	
Akatavatthuraṃ	368		Agamanapathe	395
Akataviññatti	274		Agāraṃ	3
Akappiyamaṃsaṃ	360		Agāramajjhe	3
Akappiyamaṃsasappimhi	430		Agārassa	3
Akappiyavohārena	370		Agga-ariyavaṃsiko	8
Akāraṅko	346		Aggākārikaṃ	273
Akāliṅko	75, 76		Aggahaṇatthāya	16
Akāle	56		Aggahesi	13
Akālena vadati	352		Aggāhi	89
Akitti	35		Agghaphassavaṇṇabhedena	51
Akiriyato	96		Agghavaḍḍhanakaṃ	406
Akiriyā	401		Agghena	164
Akuppe	353		Aghaṭṭite	322
Akuppena	56		Āṅakūṭaṃ	161
Akusalavitakkattayaṃ	28		Āṅajātaṃ	298
Akosallasambhūte	184		Āṅajāte	299
Akkosavatthūhi	376		Āṅapātubhāvena	220
Akkosādhippāyena	355		Āṅārakāsuṃ	88
Akkhadassā	131		Āṅāraceutake	295
Akkhantim	353		Acalaṃ	296
Akkharaṃ	69		Acāvetukāmo	139
Akkharikā	373		Acittakaṃ	338
Akkhasīsehi	142		Acirakālācārikaṃ	326
Akkhāyitanimittaṃ	89		Acirakālādhikaraṇaṃ	326
Akhaṇḍaṃ	3		Accanta-akusalattā	353
Agacchantepi	416		Accantavirāgo	246

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Accekacīvarasadise	445	Aṭṭhatimsārammaṇesu	43
Acchariyaṃ	293	Aṭṭhatvā	150
Acchavasam	431	Aṭṭhapadam	373
Acchijjamāno	144	Aṭṭhapurisapuggalam	77
Acchinnacīvarassa	439	Aṭṭhapurisapuggalo	77
Acchinnasabbacīvarena	403	Aṭṭhavīriyārambha-	
Accheyya	361	vatthupāripūriyā	28
Achaḍḍetukāmo	139	Aṭṭhāsi	168
Ajānato	214	Aṭṭhim	52
Ajānantassa	271	Aṭṭhikasaṅkhalikaṃ	292
Ajānamevaṃ	286	Aṭṭhikasaṅkhalikapeto	294
Ajjhācāravītikamo	21	Aḍḍhacandākārena	372
Ajjhāvutthāni	146	Aḍḍhaterasapalā	427
Ajjhāsayaḡati	18	Aḍḍhadanḍakena	131
Ajjhupagatatā	51	Aṇusahagaṡam	290
Ajjhupekkhitabbaṃ	228	Aṇḍajā	18
Añjalikaraṇīyo	78	Atikkantamatte	141
Aññaṃ vadati	315	Atikkāmeti	152
Añña	416	Atikhippaṃ	81
Aññacittena	260	Atibbagāravā	279
Aññatarabhāsāya	69	Atimānī	366
Aññathattaṃ	245	Atirekakāraṇam	48
Aññabhāḡassa	356	Atirekalābhapaṭikkhepena	5
Aññabhāḡo	357	Atirekānayanattho	38
Aññamaññaṃ	398	Atisukhumo	194
Aññaena	404	Attaguttatthāya	163
Aṡavimukhaṃ	139	Attadutiyassa	151
Aṡṡiyamāno	65	Attanomatiyameva	47
Aṡṡhakusītavatthupāripūriyā	25	Attabhāvā	292
Aṡṡhaṅgulamattena	335	Attabhāve	34, 297
		Attukkamsakapara-	
		vambhakatā	363

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atthaṁ	8, 259	Adhiṭṭhānasampannaṁ	178
Atthakāmatāya	302	Adhiṭṭhānidḍhi	168
Atthapaccatthikā	352	Adhiṭṭhāmi	388
Atthamattameva	334	Adhiṭṭhāya	115
Atthayanti	88	Adhiṭṭhitesu	393
Atthayitabbaṁ	202	Adhiṭṭheti	434
Atthayojanakkamaṁ	181	Adhiṭṭhema	278
Atthavasāṁ	218	Adhipaññā	63
Atthavase	33	Adhippāyassa	314
Atthavaso	34	Adhimattaṁ	194
Atthasataṁ	38	Adhimattāya	94
Atthasādhako	129	Adhimuccato	242
Atthāya	276	Adhimokkho	238
Atthibhāvaṁ	165	Adhivāsanakhantisampanno	359
Atthēna	46	Adhivāsetvā	301
Adūhalapāsāṇā	276	Adhisīlaṁ	60
Addhagatopi	146	Anajjhāvutthakaṁ	148, 159, 331
Addhamāsaṁ	178	Anatirittappamāṇā	309
Addhānaṁ	189	Anatthakāmatāya	302
Addhānavasena	189, 192	Anatthāya	302
Addhānasaṅkhāte	190	Ananucchaviko	352
Adhammiyo	421	Ananuññātaṁ	4
Adhikaraṇāni	353	Anantaranayeneva	317
Adhigatamaggēna	284	Anandho	382
Adhigamapucchā	283	Anabhijānaṁ	283
Adhicittaṁ	61	Anabhinanditvā	329
Adhiṭṭhahato	242	Anabhirato	300
Adhiṭṭhātum	387	Anabhiraddho	347
Adhiṭṭhānakiccaṁ	388	Anariyako	81
Adhiṭṭhānavasī	233	Anallīyanabhāva-	
		dassanavasena	290

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anavasesetvā	91	Anupadaṃ	218
Anāgatavacanaṃ	9	Anupadavaṇṇanaṃ	1
Anāgatasambandhe	278	Anupassati	191
Anāṇattattā	142	Anupassanā	191
Anāpajjanaṃ	198	Anupassanāya	246
Anāmaṭṭhakālavasena	67	Anupubbaṃ	216
Anāmaṭṭhapiṇḍapāto	276	Anupubbakathā	402
Anāmāsadukkaṭaṃ	133	Anupubbena	184
Anārammaṇaṃ	214	Anubandhanā	210
Anāsittako	183	Anubandhanto	213
Anikkhante	147	Anubyañjanaso	48
Aniggate	147	Anubhosi	4
Aniccaṃ	245	Anuyogo	351
Aniccatāya	246	Anurūpaṃ	427
Aniccānupassanā	245	Anulomapaṭipadaṃ	375
Aniccānupassī	245	Anulomāni	231
Anicchakā	5	Anullapanādhippāyassa	291
Aniyato	381	Anuvādo	354
Anisīditvā	150	Anusayā	215
Anissaṭṭhattā	424	Anusāvesi	79
Anissarā	166	Anussatiyo	203
Anissaro	295	Anussāvanāya	361
Anukampatā	352	Anūno	117
Anugamaṇaṃ	212	Anekakāraṇena	16
Anucchavikaṃ	22	Anekapariyāyena	15, 172
Anuññātato	362	Anejaṃ	296
Anuttaraṃ	78	Anokappaṇaṃ	9
Anuddayāya	84	Anokāsaṃ	315
Anudhammatā	115	Anovassakaṃ	117
Anupakāre	132	Anolīnavuttiko	212

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Antaggāhikā	350	Aparāpariyakamma	293
Antaram	324	Apariggahitakāle	194
Antaraghare	445	Aparicchinappamāṇāyo	330
Antaradhāpeti	184	Aparicchinabhāge	411
Antarā	302	Aparibhogam	435
Antarussavesu	379	Aparibhogārahattā	395
Antehi	312	Aparibhogāraho	7
Antogāme	139	Aparibhogena	429
Antodasāhe	438	Apasādanatā	364
Antodvādasahatthe	379, 382	Apasādetukāmo	363
Antopaviṭṭhena	394	Api	344
Antopūti	80, 355	Apidhāya	84
Antolittā	333	Apihitakavāṭassa	379
Antovatthumhi	139, 154	Apubbam acarimam	70
Antosīmāyam	396	Appaccakkhātā	71
Andhakāram	255	Appaṭijānamāno	380
Andho	382	Appaṭipīlanam	198
Apakato	286	Appaṭivattiyam	46
Apacinitabbā	336	Appaṭivekkhitvā	272
Apaccāsīsentena	275	Appattacchadanam	335
Apatto	429	Appamattakampi	4
Apadānena	364	Appadakkhiṇaggāhī	367
Apadissa	406	Appanākosallāni	229
Apanetabbo	284	Appanāvasena	213
Apabyūhanto	136	Appavatti	195
Aparagaṅgam	89	Appavesento	91
Aparaṇṇam	7	Appahonte	439
Aparaddham	134	Appicchataṁ	26
Aparabhāge	71	Apphotenti	373
Aparāparabhāvāya	20	Abadhiro	382

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abandhano	429	Abhisambhuṇāti	359
Abbokiṇṇo	183	Abhisambhuṇitvā	359
Abbohārikam	334	Abhusam	144
Abbohārikattā	42	Abhūtam	281
Abbhantaram	82	Amaccā	4
Abbhantarimam	152	Amataṃ	77
Abbhāghātam	334	Amadā	17
Abbhūṇhe	160	Amanāparūpaṃ	271
Abbhussitam	361	Amaritukāmā	268
Abyagganimittam	225	Amarisanaṃ	9
Abrahmacārī	80, 355	Amalīnaṃ	3
Abhāvaṃ	385	Ambajambupanasādiphalaṃ	207
Abhikkantaṃ	374	Ayaso	35
Abhijānato	242	Ayācitā	151
Abhiññeyyam	242	Ayuttakaṃ	142
Abhinandati	255	Araññaṃ	146
Abhiniviṭṭhokosassa	279	Arahattapattiyā	181
Abhinisīdati	299	Arahantāpi	268
Abhiyuñjati	143	Arittupatthambhanaṃ	212
Abhiyogo	144	Ariyavohārena	7
Abhiramāmi	66	Ariyāya	51
Abhilāpavasena	58	Aruṇaṃ	393
Abhiviññāpanaṃ	12	Aruṇuggamaṇā	396
Abhiviññāpesi	12	Aruṇo	386, 419
Abhivitarivā	251	Arūpiyaṃ	423
Abhisaṅkhatattā	374	Alaṃvacanīyā	329
Abhisaṅgitā	364	Alaṅkārabhaṇḍaṃ	162
Abhisaṅgo	364	Alaṅkārabhūtaṃ	7
Abhisāto	348	Alabhanto	51
Abhisamācāro	199	Alīnānuddhaccapakkhikaṃ	187

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Alepo	334	Asandanake	140
Allokāse	82	Asappāyatā	209
Avakkanti	14	Asabbaññū	359
Avatthukavacanaṁ	345	Asamannāharitvā	345
Avayave	314	Asamapekkhitvā	316
Avayo	117	Asamāhitapuggalaparivajjanā	229
Avalittā	333	Asampajānassa	218
Avasesajjhānaṅgapaṭimaṇḍitā	216	Asampajāne	280
Avasesapadāni	242	Asampajjamāne	280
Avasesasattavidhasenāsanāṁ	186	Asampatteva	147
Avassutānaṁ	82	Asamphuṭṭhe	82
Avassuto	80, 355	Asammohatthaṁ	157, 443
Avaharati	129	Asahāyassa	151
Avahāralakkhaṇaṁ	136	Asādhāraṇāni	297
Avahāro	137, 147	Asāmaggiṭṭhāvacaṇaṁ	363
Avikampamānena	22	Asāmikāṁ	159
Avikkhambhite	184	Asāruppe	8
Avikkhepaṁ	188, 241	Asukhamaṁ	23
Avippavāse	393	Asucino	172
Avipphāriko	15	Asucisaṅkassara-	
Avokkamanto	48	samācāro	80, 354
Avhātabbo	378	Asuttantavinibaddhaṁ	231
Asaṁvarassa	24	Asubhakammaṭṭhānaṁ	183
Asaṁvare	34	Asubhasaññāparicitena	178
Asakkuṇeyyo	363	Asubhā	172
Asaṅkhatāṁ	77	Asubhākārasandassanappa-	
Asañcicca	271	vattaṁ	172
Asaññasamāpattim	296	Asubhāya	173
Asantaṁ	281	Asekho	54
Asantasambhāvanāya	281, 418	Asecanako	183
		Asenāsanikena	115

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Asokaṇḍiyā	371	Āgamanapaṭipadā	284
Assa	82, 87	Āgamanamaggathakanāya	35
Assajipunabbasukā	375	Ācariyakamṁ	117
Assamaṇo	80, 355	Ācariyakamme	117
Assatiyā	396	Ācariyaparamparā	49
Asatiyā dinnam	421	Ācariyabhāgo	275
Assasati	182	Ācariyavāde	46
Assasanti	189	Ācariyavādo	45
Assāsapassāsa-		Ācariyuggaho	210
pariggāhikā	182	Ācāro	317
Assāsapassāsā	191	Ācikkhanto	181
Assāsavasena	182	Ācikkhitabbaṁ	417
Assumukhaṁ	5	Āciṇṇārammaṇaṁ	186
Ahāni	377	Ājīvahetu	350
Ahi	84	Āṭhapito	153
Ahikuṇḍapam	179	Āṇattikassa	156
Ahetukapaṭisandhikā	298	Āṇattikkhaṇeyeva	158
[Ā]		Āṇattiyā	150
Ākaḍḍhanam	136, 148	Āṇattena	163
Ākaramutto	320	Āṇattehi	163
Ākāram	8	Āṇatto	370
Ākāranānattena	347	Āṇāpanam	256
Ākārehi	187	Āṇāpeti	129
Ākāśagatameva	93	Āthabbaṇam	256
Ākāseyeva	373	Āthabbanikā	256
Ākirate	286	Ādānam	131
Āgacchati	22	Ādānato	245
Āgantukā	166	Ādi	133, 140, 319
Āgamanato	287	Ādito	251

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Ādīnavam	249	Āraddhacitto	53
Ādhānaggāhī	366	Āraddhavipassakaṃ	89
Ānantariyaṃ	261	Āraddhavipassakassa	282
Ānāmanā	196	Āraddhavīriyena	291
Ānāpānassati	182	Ārabhati	21
Ānāpānassatiyaṃ	182	Ārambhadhātu	227
Ānāpānassatiyā	196	Ārammaṇaṃ	244
Āpajjati	24	Ārammaṇato	240
Āpattim	49	Ārammaṇasantatāyapi	183
Āpattibahulatā	370	Ārammaṇapariggahūpāyaṃ	187
Āpattibhedam	158, 289	Ārammaṇasabhāgatāya	294
Āpattiviseso	264	Ārammaṇe	186
Āpattivuṭṭhānaṃ	314	Ārādhanīyo	291
Āpattivuṭṭhānatā	353	Ārādhayimsu	12
Āpannavuṭṭhānaṃ	198	Ārādhitacittassa	204
Āpātham	292	Ārāme	172
Āpucchitvā	167	Āruppā	203
Ābandhanaṃ	20	Ārogyatthāya	334
Ābādho	201	Ārocanatthe	8
Ābhidosiko	7	Ārocitaṃ	444
Ābhisamācārikasīlam	199	Ārocitamatte	266
Ābhogaṃ	274	Āroceti	69
Ābhogo	194	Ārocesuṃ	356
Āmasanaṃ	39	Āropitacammaṃ	321
Āmodeti	243	Āropetvā	167, 282
Āyamukhabhūtā	368	Ālapane	8
Ārakūṭam	321	Ālambaṇarukkho	270
Ārakūṭalohaṃ	321	Ālokitaṃ	374
Ārakkhatṭhānaṃ	146	Ālopassa	427
Ārakkhadevatā	14	Āvajjato	241

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I - Ī]		[U]	
Issaravatāya	164	Uttamatthaṃ	44
Issaro	167	Uttaraṃ	403
Issāpakatā	88	Uttarapadena	5
Issukī	365	Uttarimanussadhammo	283
Ītiṃ	256	Udakaṃ	140, 275
Īti	257	Udakakaṇḍhiyaṃ	8
Īdisāni	312	Udakamaṇiko	147
Īdise ṭhāne	8	Udakavasena	411
[U]		Udakavāhakaṃ	141, 411
Ukkaṭṭha-ekāsaniakatāya	9	Udakassa	368
Ukkaṇṭhito	65, 70	Udayaṃ	240
Ukkamanti	332	Udukkhalabhaṇḍikaṃ	272
Ukkocaṃ	143	Uddiṭṭhā	297
Ukkhittānūvattikā	298	Uddisāpemi	79
Ukkheṭṭito	290	Uddiseyyātha ca	38
Uggaṇhanaṃ	205	Uddesabhattaṃ	6
Uggaṇhāti	81	Uddesena	361
Uggahaparipucchākusalā	284	Uddeso	334
Uggahitakaṃ	430	Uddhaṭamattameva	430
Uggaho	205	Uddhate	279
Ujuppaṭipannaṃ	77	Uddhammaṃ	359
Ujjhitvā	414	Uddharaṇaṃ	88
Uṭṭhānavīriyasampannā	326	Uddharaṇadukkaṭṭe	133
Uṭṭhāpeti	393	Uddharati	137
Uṭṭhitaṃ	277	Uddhāre	136, 151
Utukāle	11	Uddhārena	136
Ututtayānukūlaṃ	186	Uddhāro	1
Utunī	13	Unnaḷe	279
Utupi	222	Upakaḍḍhati	286
Uttamaṃ	58	Upakkamantassa	302

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upakkamavasena	251
Upakkamāmi	300
Upakkilesā	215
Upagacchantena	114
Upagantabbaṃ	115
Upacāraṃ	153, 399
Upacārabhūmi	220
Upacārabhūmiyaṃ	220
Upacārasīmāyaṃ	164
Upacārāni	231
Upacāre	151, 324, 399
Upacchindati	273
Upacchinditabbo	202
Upacchinnakhuddaka- palibodhena	210
Upajīvantena	152
Upaṭṭhākānaṃ	24, 26
Upaṭṭhāti	182
Upaṭṭhānaṃ	205, 238
Upaṭṭhānaṃ sati	182, 191
Upaṭṭhānasālāyaṃ	181
Upaṭṭhitā	241
Upaḍḍhakumbhiyaṃ	136
Upaḍḍhabhāgaṃ	376
Upaddavaṃ	257
Upanāhitā	364
Upanikkhittasādiyaṃ	417
Upanikkhipati	270
Upanikkhipanaṃ	256
Upanikkhepaṃ	418
Upanikkhipeyya	258

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upanijjhāyati	13
Upanibandhanatthambho	213
Upanibandhanānimittaṃ	215
Upanissayasampannaṃ	51
Upanenti	165
Upapatti	293
Upaparikkhato	3
Upari	83
Uparibhāgena	83
Upaladdho	132
Upalabbhati	214
Upalabbhanti	279
Upasaṃharati	271
Upasaṃharanti	302
Upasaṅkamati	179
Upasameti	184
Upādinnakaṃ	92
Upādinnakena	92
Upāyapucchā	283
Upāhaṭaṃ	326
Upekkhā	238
Upekkhānubrūhanā	175
Uppakkaṃ	295
Uppajjeyya	443
Uppaṭipāṭiyā	296
Uppannalohitassa	11
Uppāṭetvā	144
Uppādentī	256
Uppādo	245
Uppaṭṭetvā	270

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[E]	
Ubbāsetvā	276	Ekadhammakkhandhassapi	77
Ubbāhikāya	351	Ekantaparipuṇṇaṃ	3
Ubbāḷhā	34	Ekantaparisuddhaṃ	3
Ubbhajāṇumaṇḍalikā	297	Ekantasaccameva	312
Ubbhatasmiṃ	385	Ekapadikasaṅkamo	322
Ummattako	94	Ekararicchedāni	422
Uraparicchedamajjhe	142	Ekabhattampi	9
Ullapati	281	Ekamekaṃ	144
Ullapanākāraṃ	289	Ekasamuṭṭhānā	95
Ullittā	333	Ekā saññā	203
Ullittāvalittā	333	Ekībhāvato	181
Ussitaddhajāya	328	Ekībhāvo	181
Ussite	272	Ekekakoṭṭhāsavasena	288
Ussukkavacanaṃ	250	Ekekapadamūlikaṃ	37
Usselenti	374	Ekekalomaṃ	49
Uḷārattatā	316	Eṇeyyakam	263
Uḷāruḷārajanā	2	Etadaggaṃ	325
[Ū]		Eti	322
Ūnataraṃ	334	Erakavatthikaṃ	262
Ūrubaddhāsaṇaṃ	187	Evambhūtaṃ	15
[E]		Evamvaṇṇappaṭibhāgaṃ	252, 253
Ekam vavatthānaṃ	203	Eva	166
Ekam samayaṃ	12	Ehiti	351
Ekakolāhalaṃ	14	Ehipassiko	76
Ekagaṇapariyāpannehi	327	Eḷakacatuḷke	250
Ekaggataṃ	241	Eḷake	294
Ekacārikabhattaṃ	345	[O]	
Ekattagataṃ	176	Okallako	79
		Okāsaṃ	335

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[O]	
Okāsato	173	Orabbhiko	294
Okāsaddhānam	189	Oloketvāpi	334
Okāsābhāvena	265	Ovarako	394
Okāse	211	Osīdento	135
Okirinī	295	Ohitasoto	53
Okilinī	295	Oḷārikā	194
Okkantikadhammadesanā	31	Oḷārikārammaṇattā	183
Okkamma	150		
Ogumphetvā	336	[Ka]	
Ocarake	156	Kaṁsakūṭam	161
Ojavanto	183	Kaṁsaloham	321
Oḍḍessanti	92	Kaṁse	197
Oṇim	155	Kakacena	214
Otarati	395	Kakkhaḷo	143
Otāretabbam	46	Kaṁkham	236
Otiṇṇam	69	Kacavameva	321
Otiṇṇattā	277	Kaḍḍhati	140
Otiṇṇe	49	Kaṇṭakampi	371
Odakajāti	85	Kaṇṇasukhā	374
Odanabhājanīyavatthusmim	168	Katakālo	250
Odapattakinī	328	Katachidde	137
Odātānam	413	Katatelaṁ	431
Onahāpetum	312	Katadhuranikkhepo	143
Onahitum	321	Katahatthā	296
Opaneyyiko	76	Katikavattam	292
Opapātikā	18	Katikavattāni	115
Opātam	270	Katikāya	166
Opilāpentassa	141	Katupāsana	296
Obhāsādayo	236	Katvā	52
Obhāso	236, 332	Kathāphāsukā	15

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kathinasamuṭṭhānaṁ	95	Kammunā	260
Katheti	46	Kammena	200, 361
Kaniṭṭhaṅgulinakhavasena	391	Kayaṁ	425
Kapiñjaro	139	Kayo	326
Kappaṁ	360	Karaṇabhāvaṁ	117
Kappakatā	142	Karaṇavacanaṁ	345
Kappavināseyeva	360	Karaṇīyena	329
Kappiyaṁ	331	Karaṇīyo	229
Kappiya-udakasiṅcanaṁ	368	Karaṇḍapuṭaṁ	154
Kappiyabhaṇḍaṁ	417	Karamarāṇīto	154
Kappiyavohārena	403	Kalabhāgaṁ	4
Kappiyena	370	Kalalakālepi	253
Kabandhaṁ	295	Kalalanti	253
Kammaṁ	200, 261, 294	Kalalalepo	334
Kammaṭṭhānaṁ	50	Kalāpaggena	139
Kammaṭṭhānābhimukhaṁ	187	Kalāpabaddhaṁ	141
Kammaṭṭhāniko	202	Kalāpasammasanaṁ	236
Kammanānāsaṁvāsakena	360	Kalyāṇaputhujjanādayo	53
Kammanānāsaṁvāsako	361	Kalyāṇūpanissayavasena	178
Kammanimittaṁ	294	Kasambujāto	80
Kammappattā	55	Kasiṇaparikkammaṁ	418
Kammalakkhaṇaṁ	358	Kasiṇā	203
Kammavācāya	58	Kasirena	281
Kammaviseso	264	Kahāpaṇānaṁ	412
Kammasabhāgatāya	294	Kahāpaṇikaṁ	263
Kammasa	82	Kājabhattaṁ	51
Kammādhippāyā	276	Kāmaṁ	325
Kammādhippāyo	355	Kāmapipāsā	17
Kammāpattibyattibhāvattamaṁ	261	Kāmasaññānaṁ	20
Kammāragaggarī	236	Kāyaṁ	187

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kāyacittato	323	Kālo	250
Kāyato	317	Kāsavaṃ	130
Kāyatthambhanavatthusmiṃ	316	Kāsāyāni	3
Kāyadarathe	217	Kāsuṃ	23
Kāyappaṭibaddhā	195	Kāḷakavesena	342
Kāyabalaṃ	5	Kiccayatā	354
Kāyavacīdvārabhedam	160	Kicchajīvikappatto	65
Kāyavikāraṃ	388	Kicchena	280
Kāyavicchindaniyakatham	172	Kiñci	96
Kāyaviññatticopanato	12	Kitavassa	281
Kāyasaṃsaggarāgena	92	Kibbisam	250
Kāyasaṅkhāraṃ	193	Kira	178, 196
Kāyasaṅkhārā	195	Kiriyato	96
Kāyasaṅkhārehi	196	Kiriyā	94, 401
Kāyānupassanā	191	Kiriyākiriyato	96
Kāyikā	195	Kilantā	415
Kāyo	194	Kilesamalena	3
Kāraḷasaṅghasadisam	46	Kilesasaṅgaṇikāya	25
Kārako	346	Kilese	247
Kāraṇapatirūpakam	430	Kilesehi	82
Kāraṇabhāvato	324	Kītāya	418
Kāraṇāhi	294	Kīḷatam	213
Kāraṇena	5	Kīḷanti	373
Kārayamānena	333	Kīḷantena	319
Kārāpetvā	163	Kukkuccako	48, 273
Kārukānaṃ	329	Kukkuṭārāmo	341
Kāruññatā	352	Kucchisamayo	436
Kāruññe	293	Kuñcikapapaṇālimattam	323
Kālam	181	Kuṭikāya	117
Kālena vadati	352	Kuṭiyo	114

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kuṭṭaṃ	168	Koṭṭhi	359
Kuṇapaṃ	179	Koṭṭanaṃ	368
Kuṇapagandhā	271	Koṭṭāpanaṃ	368
Kuddhā	312	Koṭṭita-ucchuphāṇitaṃ	433
Kupite	94	Koṭṭhāsasampatti	400
Kumārako	80	Koṭṭhāso	342
Kumīnamukhaṃ	165	Koṭṭho	80
Kumbhaṇḍānaṃ	257	Kodhanatā	363
Kumbhijajarakaraṇena	138	Kolaputtiyena	22
Kurumānā	43	Kosajjānugato	25
Kulaṃ	199	Kosambakasammuti	447
Kulaparivaṭṭo	275	Kosiyakārake	412
Kulavaṃsabijakaṃ	11	Kosiyamissakaṃ	413
Kulumbassa	257		
Kusaṃ	160	[Kha]	
Kusalavitakkattayaṃ	28	Khaṇabhaṅgena	246
Kusalūpasamhitā	52	Khaṇikacittekaggatā	244
Kusāvahāro	130	Khaṇe	88
Kuhakavatthu	280	Khaṇeneva	184
Kūṭakahāpaṇo	161	Khaṇḍaṃ	211
Kūṭagoṇo	186	Khaṇḍadvāraṃ	155
Kūṭadhenu	186	Khaṇḍasakkharaṃ	433
Kūṭamānakūṭakahāpaṇādīhi	160	Khantisamvaro	30
Kūṭavinicchayikānaṃ	143	Khandhakavattāni	35, 115
Kūṭāgārasālāyaṃ	172	Khandhābhisaṅkhārehi	247
Kerāṭikassa	281	Khandhe	371
Kevalaṃ	183	Khayavirāgo	246
Kesaggamattampi	140	Khayo	246
Keḷāpayitum	321	Khalitaṃ	134
Koṭṭiyo	213	Khāṇum	93

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Kha]		[Ga]	
Khāṇukaṃ	270	Gandhabbaṇaṇāṇāṭakādīni	5
Khāṇuke	93	Gandhabbo	13
Khādanti	165	Gandhena	173
Khāyitaṃ	90	Gabbhaṃ	274
Khārāpatacchikaṃ	263	Gabbhaggahaṇaṃ	12
Khīṇāsavapaṭipattisadisā	285	Gabbhapatiṭṭhānaṭṭhāne	11
Khīrajallikaṃ	433	Gabbhapātaṇaṃ	274
Khīlena	145	Gabbhaseyyakā	251
Khuddakaṃ	392	Gamanassa	132
Khettameva	69, 277	Gambhīratthavinicchayaṃ	169
Khettavasena	67	Garahaṃ	46
Khettasanniṣṣito	208	Garahāma	43
Khette	395	Garukaṃ	218
Kho	80	Garukataṛaṃ	270
Khobhakaṇaṇapaccayo	302	Garukabhāvaṇaṃ	218
Khomaṃ	385	Garukāpattiṃ	323
[Ga]		Garuparikkhārāni	281
Gacchati	131	Garubhaṇḍāni	281
Gaṇasaṅgaṇikāpapañcena	15	Garumedhassa	81
Gaṇasaṅgaṇikāya	25	Galavāṭako	142
Gaṇo	200	Gahaṇaṃ	39
Gaṇhanti	13	Gahaṇakūṭaṃ	161
Gaṇhāti	49, 274	Gahapaticīvaraṃ	6
Gatāya	84	Gahitattā	150
Gatimantā	325	Gahitā	334
Gatiyo	18	Gāmakūṭo	294
Gantuṃ	146	Gāmato	139
Ganthimaṃ	371	Gāmadvāraṃ	150
Gantho	201	Gāmadhammaṃ	23
		Gāmantasenaṣaṇaṃ	5

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Gha]	
Gāmesu	164	Ghaṭitepi	322
Gārayhā	378	Ghaṭiyati	335, 345
Gāhaṁ	353	Ghaṭṭanaṁ	39
Gilānapaccaye	28	Ghaṭṭentassa	93
Gihikāle	8	Ghanakataṁ	422
Gīvā	164	Gharaṁ	8
Guṇajātaṁ	344	Gharaṇī	329
Guṇavasena	58	Gharesu	8
Gumbaviparāmoso	162	Ghātako	261
Gumbe	165	Ghāteti	155
Gehassitakānavitakkaṁ	315	Ghātento	279
Gehassitapemaṁ	315	Ghositārāmo	341
Goghātako	293	[Ca]	
Gocaragāmo	221	Cakkavīriyo	324
Gocariyānaṁ	413	Cakkhubhūtā	293
Gotamake	384	Cajitvā	441
Gottaṁ	327	Catucakkaṁ	279
Gottena	22	Catutthaṁ	231
Gotrabhuno	281	Catutthajjhānasamādhim	296
Gotrabhū	231	Catupurisayugo	77
Gonasā	85	Catubhāga-udakasambhinne	168
Gopuraṭṭālakayuttaṁ	342	Catusaccavidū	278
[Gha]		Catusamuṭṭhānaṁ	95
Ghaṁsitabbe	117	Catusamuṭṭhānā	95
Ghaṭati	193	Cattāri nāṇasatāni	38
Ghaṭapaṭipāṭiyā	6	Capale	279
Ghaṭayati	50	Cammakhīlaṁ	83
Ghaṭikadāma-olambako	372	Cara	346
Ghaṭikā	373	Caritvā	218

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ca]	
Carimakacittam	3	Cuṇṇavicuṇṇaviṣaṭṭe	192
Cariyānukūlam	203	Cuṇṇavicuṇṇāpi	189
Cāribhūmi	334	Cuticirimakā	248
Cāveti	140	Cūḷamātuyā	275
Cikkanam	136	Ceṭako	80
Cikkhallam	117	Cetanam	353
Cittam	288	Cetanā	261, 300
Cittakeḷim	295	Cetāpitaṃ	417
Cittapaṭibaddhā	243	Cetevā	251
Cittappaṭisaṃvedī	243	Cetovasippatto	258
Cittamañjūsaṃ	175	Cellako	80
Cittalahukā	50	Codanāsodhanāhi	195
Cittavasena	67	Codāpakassa	349
Cittasaṅkhārapadesu	243	Codetuṃ	349
Cittasaṅkhārā	243	Coranāgavatthu	276
Cittasampayuttaṃ	69		
Cittassa	259	[Cha]	
Cintayi	15	Cha janā	368
Cimilikāhi	403	Chaḍḍitaṃ	159
Cīrakavāsikaṃ	263	Chaḍḍentassa	138
Cīvaraṃ	323	Chattātichattaṃ	371
Cīvarakārasamaye	442	Chadanānaṃ	115
Cīvaracetāpannaṃ	406	Chandagāmitā	376
Cīvaracetāpanna	407	Chandavasena	190
Cīvaratthāya	165	Chando	172
Cīvaradānepi	386	Chambhitattaṃ	10
Cīvarapaccāsā	396	Chaviṃ	22
Cīvarahatthapāse	394	Chavicammaṃ	90
Cīvaruppādadivasena	386	Chasamuṭṭhānaṃ	95
Cīvare	26	Chasamuṭṭhānā	95

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Cha]		[Ja]	
Chātajjhataṁ	165	Jātapathavī	270
Chāditakuṭikā	336	Jātarūpaṁ	320
Chāyaṁ	22	Jātarūpamāsako	417
Chāyāpi	418	Jātiyā	22
Chindanto	279	Jānato	241
Chinditvā	89	Jānanalakkhaṇaṁ	290
Chindeyyum	131	Jānanā	4
Chinnapalibodho	393	Jānantā	344
Chinnamatte	140	Jānantepi	70
Chinnamūlakaṁ	159	Jānātu	69
Chinno	86	Jānāhi	71
Chupati	91	Jāyattane	327
Chupantaṁ	83	Jāyabhāve	327
Chekā	326	Jārattane	327
Chejjāya	131	Jārabhāve	327
Chedanaṁ	262	Jārī	327
[Ja]		Jālaṁ	359
Jagganattāya	315	Jālabandhaṁ	336
Jaggitvā	167	Jālavitānaṁ	371
Jaggenti	151	Jigucchamaṇo	66
Jaṅghapesanikaṁ	377	Jiṇṇavīhāre	207
Jaṭitāni	144	Jirāpeti	150
Janatā	117	Jivakavatthusmiṁ	6
Janasamūho	117	Jivamānakasarīre	91
Janeti	202	Jivitaparikkhārā	324
Jalābujā	18	Jivitā	180
Jallikā	51	Jivitindriyaṁ	256
Javitvā	220	Jivite	249
Jahāpito	347	Jūtaphalake	373

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Ṭha]	
Jeṭṭhabbatiko	355	Ṭhapanā	211
Jotimālikam	262	Ṭhapayam	219
[Jha]		Ṭhapitam	140
Jhānaṅgāni	233	Ṭhapitakāsāvassa	371
Jhānacarimakā	248	Ṭhapitacīvarampi	444
Jhānapaṭilābhena	240	Ṭhapitaṭṭhānam	388
Jhāpetvā	429	Ṭhapitabhāge	448
Jhāma-ucchuphāṇitam	433	Ṭhapitabhesajjehi	431
[Ña]		Ṭhapitavatthehi	388
Ñatti-aparāmasanam	56	Ṭhapitassa	142
Ñatticatutthēna	55	Ṭhapite	141
Ñattiṭṭhapanam	56	Ṭhapentena	372
Ñattisampattisampannam	56	Ṭhapento	244
Ñatvā	94	Ṭhātabbam	47
Ñāṇam	237	Ṭhānam	154
Ñāṇasamvaro	30	Ṭhānācāvanamatteneva	302
Ñāṇasamodhānam	289	Ṭhānācāvanavasena	130
Ñātakapavārītaṭṭhānato	274	Ṭhānāraham	56
Ñātakā	274	Ṭhāne	352
Ñāta dukkaṭam	133	Ṭhitam	88, 448
Ñātapariññā	20	Ṭhitamyeva	442
Ñāti	201	Ṭhitakālasadisam	46
Ñātidāsī	7	Ṭhitassa	155
Ñātisālōhitā	3	Ṭhitena	34
Ñāti	3	[Ta]	
Ñātinam	43	Tam	279
Ñāyappaṭipannam	77	Tamñāṇatā	289
		Tamnidānam	18
		Taṅkhaṇaṅṅeva	70, 290

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Tacchetvā	267	Tiṇchi	336
Tajjento	31	Tippabhedāya	26
Tattakena	145	Tibbaṁ	52
Tathābhāvappaṭisedhano	185	Tiyāmarattim	211
Tathābhūtassa	193	Tiyojanaparamaṁ	415
Tadaggena	355	Tiracchānagato	317
Tadaṅgappahānaṁ	30	Tiracchānā	19
Tadadhimuttatā	229	Tiracchānesu	84
Tadanucchavikaṁ	29	Tirokaraṇī	9
Tadanulomikaṁ	29	Tilakkhaṇasampannaṁ	175
Taddhitavohārena	345	Tivaṅgikaṁ	362
Tanninnatāya	247	Tividhakalyāṇaṁ	175
Tapodā	295	Tividhattagataṁ	178
Tabbiparīte	247	Tisamuṭṭhānaṁ	95
Talaṁ	93	Tisamuṭṭhānā	95
Tādisaṁ	143	Tihatthā	334
Tārakarūpaṁ	218	Tihetukapaṭṭisandhikā	81
Tālapaṇṇamuddikaṁ	319	Tīraṇapariññā	21
Tāluṁ	189	Tucchapokkharaṁ	321
Tāvakālikaṁ	331	Tuṇḍena	264
Timsāni	351	Turī	442
Tikapācittiyaṁ	401	Tulaṁ	164
Tikkhattuṁ	12	Tulayitvā	130
Tikkhapañño	206	Tulākūṭaṁ	161
Ticīvarakena	404	Tulādaṇḍasadisaraṁ	83
Ticīvarasaṅkhepena	392	Tebhūmakavaṭṭaṁ	17
Tiṇakaṭṭhapaṇṇaṁ	363	Terasakassa	300
Tiṇacchadanā	114	Telatambamattikāya	117
Tiṇaṇḍupakaṁ	319		
Tiṇamattaṁ	167		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Tha]		[Da]	
Thaddhataram	270	Dayālukena	22
Thaddho	366	Davā	81, 289
Thambhādi	117	Dasa kāraṇavase	33
Thambho	366	Dasakkhattum	37
Tharunā	264	Dasalakkhaṇasampannam	175
Thavikam	163	Dasapadam	373
Thālake	276	Dasāhā	398
Thullaccayam	93	Dasāhe	439
Thullaccayakkhette	93	Dassanam	39
Thullaccayampi	141	Dassane	114, 355
Thullaccayavatthuṅca	91	Dassessati	12
Thenetvā	281	Daḷham katvā	39
Theyyacittena	138, 150	Daḷhataram	39, 270
Theyyaparibhogo	418	Dānam	5
Theyyāvahāro	130	Dānanibaddhāni	374
Theravādaṅgam	49	Dānappadānāni	5
Therā	89	Dānappadānesu	379
Therānam	165	Dāmarikacorassa	276
Therehi	132	Dāyādā	420
Thokam	206	Dārakā	167
[Da]		Dāru-attham	131
Dakasotam	301	Dārukuṭṭikā	335
Dakkhiṇeyyo	78	Dāruṇā	261
Daṇḍakammanāsānā	345	Dārusannissaye	208
Daṇḍakena	371	Dārūnam	142
Daṇḍakehi	336	Dārūnipi	146
Daṇḍamuggaram	273	Diḡuṇam	152
Dadhigatam	431	Diṭṭhadhammikā	35
Dabba	345	Diṭṭhaparisaṅkitam	348
		Diṭṭhasantānena	351

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Diṭṭhādino	358	Dussanaṭṭhānāni	35
Diṭṭhānugatiṃ	117	Dussīlo	80, 354
Dinnaṃ	62	Dūtaṃ	69, 350
Dibbā	250	Dūtakammaṃ	278
Dīghaṃ assāsavasena	188	Dūteyyaṃ	377
Dīghanikāyappamāṇampi	31	Dūsako	347
Dīghādino	358	Dūsito	347
Dīpisadiso	186	Deti	441
Dīyamānaṃ	163	Devaccharānaṃ	10
Dukūlaṃ	385	Devatā	50
Dukkaṭaṃ	93, 150, 277, 318	Devadinnaṃ	386
Dukkaṭakkhette	93	Devanāṭakānaṃ	10
Dukkaraṃ kataṃ	297	Devavaṇṇaṃ	332
Dukkhaṃ	4	Devā	20
Duccoḷā	445	Desato	217
Duṭṭho	348	Desanāsuddhi	419
Dutiyaṃ pādaṃ	152	Doṇaṃ	164
Duppaṭinissaggī	366	Domanassacittena	272
Dupparāmaṭṭhaṃ	286	Dolā	213
Dupparihāraṃ	388	Dosena	11
Dupposatañca	24	Dvattibyāmasatappamāṇa-	
Dubbacabhāvakaraṇīyehi	363	nāguddharaṇe	257
Dubbaco	363	Dvayaṃdvayasamāpatti	82
Dubbalavatthukattā	313	Dvāraṃ dadamānā	43
Dubbalavipassanā	195	Dvāravātapānakavāṭesu	434
Dubbalye	64	Dvivacanaṃ	180
Dubbharatañceva	24	Dvisamuṭṭhānā	95
Dubbharatādīnaṃ	24	Dvīhākārehi	220
Durupaciṇṇadukkaṭaṃ	133	Dvevāciko	79
Dussaddhāpayā	293		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Dha]	
Dhaṃsitvā	295	Dhotam	430
Dhajena	328	Dhotaviddho	320
Dhaññaṃ	133	Dhotasaṅkhasappaṭibhāgam	3
Dhaññāni	144	Dhovanadaṇḍakam	273
Dhanam	154	[Na]	
Dhanadhaññassa	7	Nam	197
Dhanukam	165	Nagaraparikkhārehi	324
Dhanena kītā	328	Nagarasannissite	208
Dhamamānāya	236	Naṭā	5
Dhammagandhikā	334	Naṭṭhakāyappasādam	83
Dhammagarahino	43	Naṭṭhacīvarassa	439
Dhammatā	344	Nadīparihāro	394
Dhammadesanam	31	Nandito	245
Dhammadhātu	293	Nappaṭīto	347
Dhammanimantanā	402	Narakādīsu	35
Dhammaparibhogo	421	Narake	258
Dhammarajju	371	Navadvāram	279
Dhammā	255	Navavihāre	207
Dhammiyo	421	Navasassam	411
Dhammena	34	Nassati	151
Dhammo	34, 327	Nassarati	4
Dhātucariyānukūlam	186	Nahānam	384
Dhātunānattato	300	Nāgadantakam	371
Dhīro	74	Nāgamāṇavakassa	81
Dhuram	143	Nāṭakā	5
Dhuraṭṭhāne	368	Nāṭakinī	295
Dhuranikkhepena	4, 145	Nānācodakā	349
Dhuranikkhepo	129	Nānāverajjakā	292
Dhurabhattam	6	Nāmakaraṇasaññāya	357
Dheyyam	180		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nāmakāyo	33	Nibandheyya	186
Nālakapaṭipadaṃ	114	Nibbaṭṭitattā	431
Nāsanā	347	Nibbaṭṭitalokuttarattā	288
Nāsikaggaṃ	212	Nibbattāpi	159
Nāsikagge	192	Nibbattigati	18
Nāsetukāmatāpakkhe	139	Nibbattitalokutta-	
Nāsetha	345	ranibbānameva	16
Nikanti	238	Nibbattitvā	268
Nikkamadhātu	227	Nibbahana-udakaṃ	147
Nikkhittattā	149	Nibbāyati	189
Nikkhipati	143	Nibbidānupassanāya	245
Nikkhipeyya	446	Nibbindanto	240
Nigaṇṭhupaṭṭhāko	80	Nibbeṭṭenti	345
Niccameva	94	Nibbedhabhāgiyattā	184
Niccasaññāto	245	Nimittaṃ	8, 90, 176, 214, 294
Nicchāresuṃ	14	Nimittakammaṃ	130, 332
Niṭṭhite	385	Nimittakusalatā	224
Nittaṇṭhabhāvaṃ	26	Nimittasaññāṃ	157, 167
Nittharaṇamaggaṃ	376	Nimittasaṇṭhānaṃ	90
Niddisitabbassa	82	Nimitte	83, 214
Niddhamanatumbaṃ	141, 147	Nimittena	82
Nidhānamukhaṃ	416	Nimmadā	17
Nidhetvā	7	Nimmitānaṃ	344
Nipāto	8	Niyamitaṃ	164
Nippakkhacamme	294	Niyametvā	70
Nipparipphandaṃ	88	Niyojenti	180
Nippariyāyasikkhāpadaṃ	33	Niyyānaṭṭho	187
Nipphattigati	19	Nirantarappavattaṃ	212
Nipphādentassa	437	Nirayo	19
Nibandhati	220	Nirālāpasallāpo	5
		Nirujjhati	17

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paccavekkhaṇasuddhi	420	Paññapento	12
Paccavekkhaṇā	194	Paññā	53
Paccavekkhato	242	Paññāyati	284
Paccāsācīvaraṁ	397	Paññāyissati	414
Paccuddharāmi	388	Paṭaggi	277
Paccuddharitvā	390	Paṭi	240
Paccupaṭṭhitaṁ	52	Paṭikuṭṭati	178
Paccupaṭṭhito	14	Paṭikūlā	172
Pacchānutāpo	15	Paṭikūlārammaṇattā	183
Pacchindamānā	42	Paṭikkantaṁ	374
Pacchimakattikamāsaṁ	396	Paṭikkamitvā	344
Pacchimo	117	Paṭikkhittaṁ	232
Pajahato	242	Paṭikkhipanādhippāyā	31
Pajānato	190	Paṭikkhipanti	151
Pajjaraṅgaṁ	257	Paṭikkhipi	321
Pajjotānaṁ	60	Paṭikkhipitvā	6
Pañcakāmaguṇālayā	17	Paṭiggaṇhantasseva	265
Pañcaṅgavippahīnaṁ	173	Paṭiggahaṇe	265
Pañcaṅgasamannāgataṁ	173	Paṭiggahitaṁ	435
Pañcadhanusatikaṁ	446	Paṭiggahitaparivattane	422
Pañcapañcappabhedena	173	Paṭiggahitamatte	158, 265
Pañcamaṁ	231	Paṭiggahitehi	430
Pañcamito	443	Paṭighakhīlāṁ	347
Pañcavokārapāṭisaṁdhi	252	Paṭicaraṇatā	364
Pañcasatā	399	Paṭicchannakammanto	80, 354
Pañcasandhikaṁ	205	Paṭicchannakūṭaṁ	161
Pañcasenāsanaṅga-		Paṭicchannāvahāro	130
samannāgataṁ	209	Paṭicchādetabbā	322
Paññattigatikāva	43	Paṭijagganaṅgaṁ	116
Paññattivinayo	36	Paṭiññaṁ	352
Paññatto	353		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭiññākaraṇaṃ	94	Paṭisallānaṃ	180
Paṭidassāmi	159	Paṭisallīyitum	178
Paṭinissaggānupassanā	245	Paṭisāmanaṃ	385
Paṭinissaggānupassī	188	Paṭissavadukkaṭaṃ	133
Paṭinissatṭho	290	Paṭṭuṇṇaṃ	385
Paṭinīharitum	136	Paṭṭo	401
Paṭipakkhaṃ	88	Paṭṭhamapadassa	443
Paṭipathaṃ	151	Paṭṭhamabodhiyaṃ	11
Paṭipadāvisuddhi	175	Paṭṭhamayobbanāṃ	179
Paṭipannakassa	92	Paṭṭhamāpattikā	377
Paṭipassanā	211	Paṇamaṇā	196
Paṭippassaddhippahānaṃ	31	Paṇamanti	187
Paṭippaharaṇatā	364	Paṇḍiccaṃ	325
Paṭibaddhaṃ	272	Paṇḍitā	325
Paṭibhāgo	253	Paṇṇaṃ	146, 167, 350
Paṭiyādiyati	274	Paṇṇattim	353
Paṭiladdhasotāpattiphalā	380	Paṇṇanālikā	373
Paṭilābhabhūmiyaṃ	220	Paṇṇasālaṃ	335
Paṭilābhavasena	384	Patanakaṃ	152
Paṭilīyati	178	Patanarūpaṃ	268
Paṭivattati	178	Pati	327
Paṭivijānāti	318	Patikaraṇaṭṭhena	323
Paṭividdhacatusaccā	380	Patikiṭṭho	401
Paṭividdhā	297	Patitaṃ	268
Paṭivinodetvā	210	Patita-udakeneva	437
Paṭivedhavasena	183	Patitvā	269
Paṭisaṃviditā	241	Patirūpaṃ	22
Paṭisaṃhari	168	Pattukāmo	232
Paṭisaṅkhānabalena	160	Pattatthavikādīsu	401
Paṭisanthāro	276		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pattapariyanto	429	Pamāṇayutto	334
Pattabhāgam	418	Pamāṇikā	390
Patthanīye	208	Pamāṇe	267
Patthodanaṃ	428	Pamādalikhitanti	132
Padakāyo	33	Payuttaṃ	10
Padaṭṭhānattā	202	Payuttavācaṃ	178
Padapaccābhaṭṭhaṃ	68	Payuttavācā	7
Padaparamo	359	Payogaṃ	215
Padavārena	149	Payogattā	143
Padāni	373	Payogo	215
Padittāya	23	Payojanaṃ	257
Padumaṃ	140	Parakkamajavayoggabhūmiṃ	186
Paduminiyaṃ	140	Parakkamadhātu	227
Padhānaṃ	215	Paradesato	154
Padhūpāyantā	345	Parapariggahitaṃ	158
Panthadūhanakammaṃ	279	Parappavādā	185
Panthanissite	207	Parammukhāvikappanā	392
Pannarasasu dhammesu	352	Paravādaṃ	49
Pannalomā	375	Paravādī	46
Papatāti-ādi	258	Parasantakaṃ	376
Pabbajitaliṅgaṃ	10	Parājayaṃ	143
Pabbājeti	4	Parājitakilesena	169
Pabbājesi	79	Parājito	286
Pabbajjupagatena	8	Parānuddayatāya	163
Pabbateyyā	218	Parikathā	332
Pabhaggo	296	Parikappāvahāro	130
Pabhāvanā	196	Parikammaṃ	183
Pabhinnakhīlo	74	Parikammāni	231
Pamāṇacīvarassa	391	Parikkhayaṃ	49
Pamāṇayuttaṃ	390	Parikkhāraṃ	163

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Parikkhāraḥaṃ	388	Paribbājo	286
Parikkhittam	381	Paribhaṭṭho	86
Parikkhipitvā	9	Paribhāsanto	22
Pariggahitaniyyānam	187	Paribhuñjitum	384
Pariggahitabhāvo	146	Paribhutte	426
Pariggahetvā	233	Paribhogam	387
Paricārehi	5	Paribhogajīṇṇam	403
Paricitā	216	Paribhogatthāya	165
Pariccajati	247	Paribhogavaseneva	166
Pariccattake	280	Paribhoge	410
Pariccāgapaṭinissaggo	244, 246	Paribhogeparibhoge	418, 419
Paricchinditvā	202	Paribhogeneva	403
Paricchinnabhikkhukam	165	Pariyattanti	71
Paricchedātikkantā	418	Pariyādānam	49
Paricchedo	379	Pariyādiyitvā	89, 394
Pariññā	20	Pariyāyam	181, 369
Pariññeyyam	242	Pariyāyavacanamattam	16
Parittakaraṇam	277	Pariyāyasikkhāpadam	33
Parittagottam	231	Pariyāyābhāvam	370
Paridahitvā	3	Pariyāyena	55, 154, 183, 299
Paripatati	187	Pariyāyo	274, 369
Paripācetum	280	Pariyitṭhamattena	258
Paripuccham	152	Pariyuṭṭhitānam	82
Paripucchati	81	Pariyeṭṭhisuddhi	420
Paripucchā	205	Pariyesati	236
Paripucchāmi	79	Pariyesitvā	270
Paripuṇṇattā	279	Parivaṭṭā	49
Paripuṇṇasippo	117	Parivattetvā	152, 257
Paripūre	199	Parivitakkadassanam	2
Paripūrento	64	Pariveṇam	144

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pariveṇaṅgaṇaṁ	381	Pasayhāvahāro	130
Parisāṅkamāno	70	Pasādāvahena	374
Parisasampattisampannaṁ	56	Pasādussadā	293
Parihāraṁ	437	Pasādhanam	326
Palālapīṭhakaṁ	263	Pasāreti	139
Palighatthambho	211	Passato	241
Palighaparivattikaṁ	263	Passaddhi	237
Palibujjhissati	136	Passambhayaṁ	196
Palibuddho	10	Passambhento	193, 195
Palibodhassa	385	Passambhemi	194
Palibodho	202	Passasanti	189
Paliveṭhetvā	93	Passāsavasena	182
Pavattanasukhataṁ	187	Pahara	262
Pavattanāpi	12	Paharaṇaṁ	256
Pavattamaṁsam	359	Paharaṇena	260
Pavattamānaṁ pavattamānaṁ	211	Paharivā	263
Pavattā	246	Pahātabbaṁ	242
Pavāraṇanakkhattaṁ	379	Pahānaṁ	20, 288
Pavāritānaṁ	405	Pahānapariññā	21
Pavāhessāmi	180	Pahānavinayo	36
Paviṭṭhakāle	88	Pahāya	420
Paviṭṭhe	93	Pahiṇāti	69
Pavisati	6	Pahīyanti	215
Pavesetuṁ	371	Pahīnakilesā	284
Pavesetvā	93	Pahūtātāya	7
Pavesentassa	83, 316	Pahūtavittūpakaraṇā	7
Pavesento	83	Pahontena	362
Pasannamukhavaṇṇā	279	Pākaṭaṁ	192
Pasannākāraṁ	332		
Pasayhāvahāravasena	387		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pākaṭā	211	Pāripanthikā	319
Pākaṭo	284	Pārivattakaṃ	400
Pākatikaṃ	159	Pārisuddhi	211
Pākatiko	417	Pārupantassa	391
Pākatindriye	280	Pāvārikambavanaṃ	341
Pākāraṃ	168	Pāsayaṭṭhiṃ	270
Pākāraparikkhepavaḍḍhanena	169	Pāsānacuṇṇena	429
Pākārānaṃ	145	Pāsāṇasakkharaṃ	131
Pācinaṃ	335	Pāhuneyyaṃ	78
Pāṭipadikaṃ	6	Pāhuneyyo	78
Pāṭiyekko	183	Pāḷito	48
Pāṇajānanākārena	250	Pāḷivinimuttaṃ	31
Pāṇātipātaṃ	117	Piṭṭhasaṅghāṭo	117, 334
Pāṇātipāto	256	Piṇḍapātaṃ	323
Pāṇo	250	Piṇḍapāte	27
Pātabyabhāvaṃ	117	Pitā	4
Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ	58	Pitāmahayugā	398
Pātetī	165	Pitāmahī	398
Pātetvā	162	Pitucchā	274
Pādagghanake	137	Pittakosake	94
Pānīyasaṅkho	320	Pidahati	446
Pāpadhammo	80, 354	Pidahanti	42
Pāpicchatā	363	Piyakamyatāya	21
Pāpena	16	Piyasīlānaṃ	34
Pāmojjaṃ	190	Piyo	4
Pārājikacchāyā	89	Pire	346
Pārājikadhammo	353	Pihitakavāṭassa	379
Pārājikappahonakakāle	321	Pīti	237
Pārājikavatthuñca	91	Pītijananako	4
Pārājikavatthubhūtā	84	Pītippaṭisaṃvedī	240

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pīṭiyā	243	Pubbāparānusandhito	49
Pītīsīsenā	243	Purimagale	142
Puggala-aparāmasanaṁ	56	Purimadvayaṁ	137
Puggalopi	222	Purimanayeneva	132, 211
Pucchantānaṁ	278	Purimapadassa	5
Pucchāya	114	Purimasadisameva	150
Pucchāsabhāgena	160	Pūrati	140
Pucchiyamāno	408	Pūritaṁ	372
Puñje	10	Petaloke	292
Puññakkhettaṁ	78	Petasoko	295
Puññasammatā	179	Petāmahaṁ	10
Puññāni	132	Pettikaṁ	10
Puṇḍarīkaṁ	140	Pettivisayo	19
Puttaṁ	4	Pesalaṁ	22
Puttapaṭilābhanimittaṁ	302	Pesiyo	294
Pupphagacchā	368	Pesetabbaṁ	321
Pupphadāmakaraṇaṁ	372	Peseti	69
Pupphanti	11	Potthakarūpasadisassa	81
Pupphapaṭicchakaṁ	371	Potheyyuṁ	131
Pupphapaṭe	372	[Pha]	
Pupphampi	448	Phandāpeti	131
Puppharukkhā	368	Phanditā	212
Pupphavijjhanatthaṁ	371	Pharati	131
Pupphāvali	316	Pharitvā	189
Pupphehi	371	Pharusena	352
Pubbaṇṇaṁ	7	Phalaparicchena	377
Pubbaṇṇanissitaṁ	334	Phalamuttamaṁ	186
Pubbapayogo	129	Phāṇitaṁ	429
Pubbabhāgacittāni	232	Phātikammaṁ	173
Pubbabhāge	236	Phuṭṭhakakacadantānaṁ	214

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pha]		[Ba]	
Phuṭṭhokāsamatte	140	Bāhuliko	360
Phuṭṭhokāsassa	395	Bilaṅgathālikam	262
Phusati	92	Bījato	321
Phusanā	210	Bīje	144
Phusanto	295	Buddham paccakkhāmi	69
[Ba]		Buddhācariyako	51
Bajjhati	260	Buddhuppādā	61
Baddhā	147	Bundena	135
Badhiratāya	158	Bodhipaññāṇo	74
Bandhanam	51, 143	Bondo	374
Bandhanā	141	Byañjanam	65, 258, 333
Bandhitum	372	Byattā	325
Bandhitvā	386	Byantī	215
Balam gāhetvā	5	Byākaritvā	273
Balavatarā	194	Byākarontassa	291
Balavavipassanā	195	Brahmam	360
Balavā	141	Brahmaghosam	51
Balasā	162	Brahmacariyam	51
Bahigatam	137	Brahmacāripaññāṇo	80
Bahitiyojanam	415	Brahmavihārā	203
Bahinagare	154	Brahmasamena	292
Bahisuṅkaghātam	152	[Bha]	
Bahukāpi āpattiyo	135	Bhakuṭim	374
Bahulam	178	Bhaṅgam	385
Bahulīkate	182, 185	Bhañjati	408
Bahūnam	24	Bhaṅantassa	289
Baḷisamaṁsikaṁ	263	Bhaṇita	289
Bāhāyam	11	Bhaṇḍam	129, 137, 163
Bāhirakasuttam	47	Bhaṇḍakam	273

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Bha]	
Bhaṇḍagghena	441	Bhikkhubhāvo	286
Bhaṇḍadeyyaṁ	142, 147, 164	Bhikkhusikkhaṁ	79
Bhaṇḍappayojanaṁ	1	Bhiṅkacchāpaṁ	154
Bhaṇḍamūlatthāya	320	Bhittim	140
Bhaṇḍu	51	Bhittilepena	336
Bhattakiccaṁ	9	Bhindantassa	138
Bhattavissaggaṁ	398	Bhinditvā	92
Bhattasammadaṁ	210	Bhinnapaṭadhara	51
Bhattāni	6	Bhujaṅgasīsajā	320
Bhantamigappaṭibhāgā	279	Bhujisso	153
Bhamaramakkhikāhi	432	Bhuñjante	5
Bhavacarimakā	248	Bhummapattiyā	353
Bhassaṁ	222	Bhūtena vadati	352
Bhājanaṁ	136	Bhūmisamaṁ	336
Bhājanaparibhogena	428	Bhedanaṁ	262
Bhājetvā	165	Bheravāni	94
Bhāyantopi	291	Bherisaṅghāṭo	321
Bhārabaddhaṁ	140	Bhesajjodissaṁ	433
Bhāroyeva	362	Bhogabyasanaṁ	43
Bhāvanā	214	Bhoge	5
Bhāvanāmayiddhiyā	257	Bhogena	328
Bhāvavikappākārena	66	Bhogo	406
Bhāvito	182	Bhojanaṁ	222
Bhāvetabbaṁ	242	Bhojanapariyosānaṁ	291
Bhikkhati	51	[Ma]	
Bhikkhācariyaṁ	51	Makkhipaḷāsītā	365
Bhikkhācāre	280	Makkhetabbāni	434
Bhikkhāya	6	Magadhanāliyā	428
Bhikkhunīsikkhaṁ	79	Maggam adhiṭṭhāya	319
Bhikkhupaccatthikā	88		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Maṅkutaṃ	34	Manacchaṭṭhānaṃ	279
Maṅguli	295	Manavaḍḍhanaṅko	4
Macchaggahaṇena	85	Manasi	52
Maccharī	365	Manasikārena	193
Macchasiṛajā	320	Manasikāro	194
Majjhaṃ	83, 212	Manāpikaṃ	271
Majjhimappamaṇo	9	Manāpo	4
Majjhimo	176	Manussā	19
Majjhe	262	Manussānaṃ	91
Majjhena	83	Manussitthiyā	86
Mañjaṭṭhiyā	373	Manussesu	189
Mañjarī	370	Mano	255
Maṇi	320	Manoramaṃ	342
Maṇikaṇṭho	332	Mandapaṇṇo	206
Maṇiguḷikā	218	Mandahasitaṃ	292
Maṇḍanaṃ	326	Maraṇatthikabhāvaṃ	272
Maṇḍanakapakatiko	379	Mariyādaṃ	21, 147
Maṇḍanatthāya	376	Malaṃ	51
Maṇḍūkakaṇṭakaṃ	148	Masāragallaṃ	320
Matacammaṃ	83	Mahantāni	7
Matasarīrasmiṃmyeva	90	Mahājanasammaddo	130
Matasarīre	91	Mahāpadesā	45
Matthakadāmaṃ	371	Mahābhaye	89
Madanimmadanāya	16	Mahābhūtapariggahe	195
Madanimmadano	17	Mahāvattaṃ	198
Maddanaṃ	117	Mahāvattāni	35
Madhukarīhi	432	Mahāvane	172
Madhupaṭalaṃ	432	Mahāvihāre	206
Madhumakkhikāhi	432	Mahāhatthipathaṃ	203
Madhuro	183	Mahicchataṃ	24

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mahiddhikā	380	Mukhena	298
Mātā	4	Muggavaṇṇā	321
Mātāputtānaṃ	213	Muccati	135
Mātāmahī	399	Mucchāpareto	81
Mātāmaho	399	Muṭṭhassatissa	218
Mātikam	141	Muṭṭhassati	280
Mātikā-ujukaraṇena	138	Muṇḍacchadanapāsādo	394
Mātulo	274	Muttamatte	141, 270
Mānamadapurisamadādayo	16	Muttā	319
Māyāvī	366	Muducittataṃ	202
Māradheyyaṃ	180	Mudupiṭṭhiko	298
Māraṇisayaṃ	180	Muddhabhūtaṃ	186
Māro	180	Mudhā	269
Mālāguṇaparikkhepo	372	Musale	272
Mālāgacchā	207	Musāvādattā	346
Migaṃ	394	Musimsu	402
Micchādiṭṭhi	250	Muhuttikā	327
Mittā	4	Muhuttena	14, 181
Mitto	392	Mūlaṃ	32, 331
Milakkhabhāsāsu	69	Mūlaṃ datvā	267
Missakacakkam	315	Mūlacīvaraṃ	397
Miha	414	Mūlacchejjāya	330
Mukhaḍḍimaṃ	373	Mūlaṭṭhasseva	158
Mukhatuṇḍakena	139	Mūlaṭṭhānaṅca	329
Mukhanimitte	215	Mūlassa	424
Mukhare	279	Mūle	79
Mukhavaṭṭiparicchena	136	Mūlena	79
Mukhavevaṭṭika-		Mettākaraṇānaṃ	117
kappiyakārako	409	Mettāpubbabhāgaṃ	117
Mukhasaṅṭhānaṃ	85	Methunakathā	84
Mukhāruḷhatāya	64		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ya]	
Methunadhammasannissita-		Yathāsāruppasantoso	27
kilesa	381	Yadaggena	355
Methunadhammasamāpattiyā	178	Yasassī	22
Methunadhammo	82	Yassamūlikā	79
Methunasarivaro	32	Yāgubhattādīni	376
Methunassādena	83	Yācanāya	51
Medhāvīnī	325	Yācitā	151
Mokkhādhīppāyo	318	Yāpetum	279
Mocanassādo	315	Yāvatikā	55
Mocanena	314	Yiṭṭham	62
Mocitamatte	144	Yugasāṭakam	164
Mocento	244	Yuttam	136
Modento	243	Yuttapayuttā	44
Moḷigallo	80	Yuttayogo	51
Moḷibaddho	79	Yutto	182
[Ya]		Yebhuyyakkhāyitam	90
Yakkharūpapetarūpena	269	Yebhuyyena	90
Yakkhumattako	94	Yogānuyogakamma	202
Yagghe	8	Yogo	229
Yatṭhim	145	Yojanam	37
Yatṭhiyā	165	Yojanaparamam	206
Yathākammaṃ	160	Yojanāya	86
Yathādhīppāyam	157, 261	Yojetvā	218
Yathānusandhinā	272	Yoni	17
Yathārutameva	74	Yoniso manasikāro	225, 227
Yathārūpehi	196	Yya kāre	356
Yathālābhasantoso	26, 27	[Ra]	
Yathāvattukameva	399	Rakkhaṇato	324
Yathāvuttapuggalavasena	68	Rakkhati	139

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[Ra]	
Rajāṁ	286	Rundhitabbaṁ	48
Rajātaṁ	320	Ruḥhīsaddena	314
Rājane	399	Rūpakūṭaṁ	161
Rājjanatṭhānāni	35	Rūpanimittādi-ārammaṇaṁ	312
Rājjanatthāya	16	Rūpārammaṇādiraso	186
Rājasīmasannissite	209	Rūpiyapakkhe	423
Rājjuke	270	Re-kāro	356
Rājjukena	140	Recakaṁ	373
Rājjukesu	140	Ropetabbā	375
Rājjubhedo	161	Ropetabbo	362
Ratanaṁ	132	Ropetumpi	369
Ratanamisso	320	[La]	
Rattānaṁ	82	Lakkhaṇacchinnassāpi	146
Randhāpanaṁ	326	Lakkhaṇato	221
Ramāmi	66	Lakkhaṇapaṭivedhena	241
Ravā	81, 289	Lakkhaṇasampanna	292
Raso	45	Lakkhaṇārammaṇika-	
Rāgadosānaṁ	288	vipassanāya	195
Rāgo	172	Laguḷaṁ	258
Rājakaṁ	152	Lajjinā	421
Rājaṅgaṇe	154	Lajjīpuggalehi	86
Rājabhīto	10	Laddhaparihāni	221
Rājorodhā	13	Laddhinānāsamaṁvāsako	361
Rāhumukhaṁ	262	Labhanto	51
Rukkhacchallī	377	Lahuvattino	169
Rukkhaparicchedena	377	Lābhagaruke	280
Rukkhaphalabījamayo	417	Lābho	200
Rukkhasamīpaṁ	186	Lāmakakoṭiyā	166
Rundhatha	441	Lāmakabhikkhu	295
Rundhanti	42	Lāsiyanāṭakaṁ	373

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Likhitasāṅkhasadisam	3	Vaṭṭaloham	321
Lūkhacīvarā	445	Vaṭṭitam	270
Lepo	335	Vaḍḍhati	154
Lesam	92	Vaḍḍhetvā	335
Lokasammatasenāsanam	280	Vaṇasaṅkhepam	85
Lokānukampāya	84	Vaṇṇato	173, 221
Lobhādikilesussadam	250	Vaṇṇapaṭṭhānam	71
Lomasā	314	Vaṇṇavā	279
Lomahamso	10	Vaṇṇā	192
Lolajātiko	401	Vaṇṇeti	81
Lolamahāthero	151	Vatim katvā	270
Loluppacāram	6	Vattam	148
Lohatuṇḍakehi	293	Vattapaṭipattiyā	204
Lohapattasadio	359	Vattamānakālavasena	67
Lohitam	179, 261	Vattamānasamīpe	333
Lohitaṅko	320	Vattasīsenā	167
[Va]		Vattāni	375
Vaggumatā	179	Vattum	7
Vacanakāraṇam	314	Vatthim	315
Vacanappamāṇato	346	Vatthikosam	91
Vacībhedena	68	Vatthikosesu	91
Vajjapaṭicchādikā	298	Vatthisīsam	301
Vajjito	348	Vatthu	49, 55, 140
Vajjiputtakā	43	Vatthu-aparāmasanam	55
Vajjīnam	6	Vatthugaṇanāya	329
Vajjīsu	6	Vatthupūjanatthāya	369
Vañcanam	161	Vatthubhūṭassa	24
Vaṭṭati	160	Vatthubhedena	158
Vaṭṭabhayena	31	Vatthumeva	86
		Vatthumhi	1

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vatthuvāsena	386	Vācasikapayogeneva	68
Vatthuvijjācariyo	186	Vācāpetvā	149
Vatthuvipannā	298	Vācāya vācāya	132
Vatthuvisadakiriya	222	Vāceti	81
Vatthuvīsesena	263	Vātabbhāhataṁ	212
Vatthusampattisampannaṁ	55	Vātamukhaṁ	148
Vatthussa	278	Vātūpaladdhiyā	196
Vadati	69	Vātena	82
Vadhakacetanāvasena	251	Vāto	141
Vanam	172	Vāyamati	193
Vanatthāya	368	Vāyitum	372
Vanarāji	218	Vārabhattam	6
Vanto	290	Vāsadhurayutto	50
Vambhanavacanaṁ	363	Vāsi	51
Vayo	117, 245	Vālavihāram	276
Varapothhacittattharaṇam	276	Vikaṭāni	433
Varāhadāṭhaja	320	Vikaḍḍhanaṁ	136, 148
Valayaṁ	135	Vikappadvayepi	5
Vallūra	294	Vikappetabbā	390
Vasaṁ	327	Vikappetum	387
Vasāmi	79	Vikiṇṇavāce	280
Vasitvā	446	Vikubbaniddhi	168
Vasodissaṁ	433	Vikūjati	217
Vassaṁ	114	Vikkayaṁ	425
Vassikasāṭikadāyakā	437	Vikkayo	326
Vahacchinno	15	Vikkhambhanappahānaṁ	30
Vā	342	Vikkhattacitto	300
Vākena	371	Vikkhepaṁ	197
Vākyabhedaṁ	266	Vikkhepagataṁ	212
Vāgurā	359	Vikkhepagatena	212

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vighāsaṃ	163	Vinassa	346
Vicāritattā	412	Vināsetukāmatāya	138
Vijahati	91	Vinicchayappasutaṃ	143
Vijānanavasena	68	Vinicchayāmacco	294
Vijitavijayo	74	Vinicchayo	169, 352
Vijjaṃ	257	Vinicchinitabbaṃ	351
Vijjāparijappanaṃ	256	Vinivaṭṭanā	211
Vijjha	262	Vinivijjhivā	146, 293
Vijjhanam	262	Vinītavatthūsu	87
Viññatti	7	Vinīvaraṇatā	288
Viññattipathe	291	Vipassanākkhaṇe	241
Viññāṇam	255	Vipassanābhūmi-	
Viññūhi	76	dassanatthaṃ	243
Vitakkasampannaṃ	178	Vipākāvasesena	294
Vitarati	236	Vippakāraṃ	316
Vituddenti	293	Vippatisāre	269
Vitti	7	Vippatisāro	15
Vitthataṃ	145	Vippanatṭhā	141
Vitthunati	48	Vippavasanti	445
Vidatthimattaṃ	415	Vippasannaṃ	252
Vidītaṃ	192	Vippasannachavivaṇṇā	279
Videsagatena	403	Vipphandati	48
Vidhāvati	160	Vibhattā	43
Vinaṭṭhe	151	Vibhattipatirūpako	10
Vinamaṇā	196	Vibhattibyattayena	273
Vinayagarukānaṃ	89	Vibhavagati	19
Vinayadukkaṭaṃ	133	Vibhāvayaṃ	219
Vinayadhammatā	136	Vibhāvitaṃ	169
Vinayapurekkhārata	353	Vibhūtāni	217
Vinayo	34	Vimuccanto	240
		Vimutti	53

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vimuttiñāṇadassanaṃ	53	Vissajjitattā	435
Vimokkho	286	Vissatṭhacitto	94
Viyūhanadukkaṭaṃ	133	Vissāsaggāhitā	159
Virajjati	17	Vihatthatāya	400
Virajjanto	240	Viharato	178
Virattaṃ	318	Vihāraṃ	144
Viraddhaṃ	134, 352	Vihāracīvaraṃ	403
Virahito	361	Vihārabhūmiyaṃ	165
Virāgānupassanāya	245	Vihāravāraṃ	400
Virāgitamhi	317	Vihāravārīto	151
Virāgo	246	Vihārasīmaṃ	394
Virujjhati	369	Vihāro	395
Virūpaṃ	295	Vīṇasaṅghāto	321
Vilokitaṃ	374	Vītikkamābhāvā	42
Vivattati	190	Vītikkame	42, 43
Vivāho	326	Vītikkamo	251
Vivekānaṃ	291	Vītināmenti	113
Visaṃyuttaṃ	20	Vīte	442
Visabhāgarogo	270	Vīmaṃsati	329
Visabhāgassa	81	Vīriyaṃvaro	30
Visamaṇḍalaṃ	270	Vuṭṭhahantesu	164
Visālībhūtattā	169	Vuṭṭhānavasī	233
Visīdeyya	219	Vuṭṭhānādhippāyo	355
Visuddhaṃ	177	Vuṭṭhito	180
Visūcikaṃ	257	Vuttanayeneva	92
Visesādhigamaṃ	273	Vuttāvasesaṃ	258
Visesādhigamadiṭṭhadhamma-		Vūpasameti	184
sukhavihārapadaṭṭhānaṃ	186	Vūpasamento	196
Visesādhigamo	273	Vedanāya	94
Visesāvīsesaṃ	65	Veṭhetvā	386

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saṅkhamuṇḍakaṃ	262	Satisaṃvaro	30
Saṅkhalikanayamaṃ	37	Satisampajaññehi	374
Saṅkhalikhitaṃ	3	Satokārī	187
Saṅkhepakathā	3	Satova	187
Saṅkho	320	Sattaṭṭhajavanavāramattaṃ	255
Saṅgahaṇatthāya	16	Satto	256
Saṅgopetvā	117	Satthasaṅgaho	258
Saṅgharitaṭṭhāne	391	Satthahāraḥkaṃ	258
Saṅghāṭim	388	Satthupaṭibhāgena	84
Saṅghāto	413	Satthuvaṇṇo	417
Sacittakaṃ	362	Satthusāsaṇaṃ	34
Saccānulomikaṃ	63	Sattho	394
Sacce	353	Sadarathā	194
Sacchikātabbaṃ	242	Sadisānaṃ	82
Sajjhāyamaṃ	81	Saddasatthato	278
Saṅcarittaṃ	327	Saddhassa	374
Saṅcicca	250	Saddhāmatṭakaṃ	444
Saṅcetanikā	300	Saddhiṃ	251
Saṅjānanto	250	Sadvārabandhā	114
Saṅṅamaṃ datvā	352	Santakaṃ	130
Saṅṅajamaṃ	219	Santajjetvā	148
Saṅṅamavelamaṃ	317	Santā	194
Saṅṅānānatāya	219	Santuṭṭhiyā	26
Saṅṅāvimokkhaṃ	362	Santo	183, 279
Saṭho	365	Santhatā	93
Saṅṭhahitvā	11	Santhatādibhedehi	92
Saṅṭhānato	173	Santhatāya	92
Satipaccayatā	419	Santhato	93
Satipaṭṭhānabhāvanā	191	Santharivā	140
Satiyā	186, 214	Sandati	295

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sandiṭṭhiko	75	Sabhāgavisabhāgavatthuto	358
Sandiṭṭhiparāmāsī	366	Sabhāgavuttino	63
Sandiṭṭho	392	Sabhāgasantativasena	255
Sandhāvati	160	Sabhāgassa	81
Sannamanā	196	Sabhāge	70
Sannipatitā	13	Sabhāyaṃ	394
Sannipatitvā	113	Sabhusaṃ	144
Sannisinnāva	220	Samagghaṃ	131
Sannihitabalavabhayāni	446	Samagghataraṃ	162
Sannihitāsannihitabhāvaṃ	392	Samaṅgībhūto	250
Sapadānukkamaniddesassa	354	Samaññā	114
Saparidaṇḍā	328	Samaṇakaraṇānaṃ	22
Sappāyaṃ	206	Samaṇakuttako	179
Sappāyassa	323	Samaṇapaṭiñño	80
Sappimaṇḍo	252	Samaṇavesadhārako	179
Sabbakāyappaṭisaṃvedī	192	Samaṇuddeso	80
Sabbakiccesu	279	Samathanimittam	176, 225
Sabbakiriyaṃsu	132	Samathappaṭipannaṃ	177
Sabbakilesāpacayabhūtāya	28	Samatho	176
Sabbaṅgagataṃ	94	Samadhikaṃ	368
Sabbacetasā	52	Samantato	9
Sabbadubbalā	46	Samannāgato	246
Sabbapaṭhamam	446	Samannāharitvā	52
Sabbapariyantam	400	Samannāhāro	194
Sabbasaṅgāhakavasena	95	Samappito	250
Sabbasambhārasaṅkhato	427	Samayaññū	70
Sabbaso	90	Samasārāgo	317
Sabbācariyasādhāraṇa-		Samasīlasaddhāpaññānam	274
vinicchayo	302	Samāgacchatu	361
		Samādhi	53

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samādhiparipanthake	296	Sammatāni	446
Samādhisampannaṃ	178	Sammantayamānā	345
Samānavibhattilopo	5	Sammukhāvikkappaṇā	392
Samānācariyakā	98	Sammohaṭṭhānaṃ	137
Samāno	9	Sayaṃkataṃ	433
Samāpajjanavasī	233	Sayampi	143
Samāpajjissati	23	Sarasato	287
Samāpattikkhaṇe	240	Sarīrakampādīni	94
Samāpattiyā	113	Sarīrakiccalesena	4
Samāhitapuggalasevanā	229	Savatthukaṃ	167, 358
Samitāvīnā	384	Savane	114
Samīpe ṭhatvā	348	Salākaggāhena	361
Samucchedappahānaṃ	31	Salākahatthaṃ	373
Samuṭṭhāti	96	Sallakkhaṇā	211
Samuṭṭhānaṃ	94	Sallakkhitapubbaṃ	8
Samudācarati	283	Sallakkhesi	297
Samudānetabbā	324	Sallekhavuttino	360
Samūhavohārena	314	Sahatthā	129
Sampajaññaṃ	374	Sahadhammikānaṃ	274
Sampattiyā	362	Sahadhammikehi	327
Sampayutta-assādasīsenā	315	Sahapayogato	134
Sampayuttāya	243	Sahapayogo	129
Sampayojenti	88	Sahabhaṇḍahāraṇaṃ	148
Samparāyikaṃ	31	Sahavāsīnaṃ	202
Samparāyo	35	Sahāyehi	151
Sampasārīyati	178	Sahoḍḍhaggahito	39
Sampahaṃsanā	175	Sākapaṇṇaṃ	207
Sampahaṃsetabbam	228	Sākhalyena	374
Sampāyanatā	364	Sākhābhaṅgaṃ	155
Sambahule	349	Sājīvo	63

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sāṇaṃ	385	Sikkhattayabrahmacariyaṃ	3
Sātasahagatā	53	Sikkhattayūpasamhitā	2
Sāttham	258	Sikkhā	71
Sādiyantasseva	88	Sikkhākoṭṭhāso	33
Sādiyanteneva	405	Sikkhāpaccakkhānasaṅghānattā	80
Sādhāraṇaparikkhārahābhāvena	281	Sikkhāpaccakkhānasaṅghānāni	80
Sāpattiko	410	Sikkhāpaccakkhānassa	65
Sāmantagāme	375	Sikkhāpadaṃ	12, 63
Sāmantajappanasāṅkhātā	280	Sikkhāpadantaresu	50
Sāmīci	130, 151	Sikkhā padasamuṭṭhānāni	95
Sāmīcippaṭṭipannaṃ	77	Sikkhāya	64
Sārakāni	7	Sikkhitabbabhāvato	86
Sārakkhā	328	Sikkhitabbā	58
Sāraṇaṃ	1	Sikhāppattā	211
Sārattā	249	Sikhābhedo	161
Sārattānaṃ	82	Sithilaṃ	42
Sāraddhā	212	Sithilo	286
Sāraddhāya	212	Sippijā	320
Sāraddhe	194	Silā	320
Sāreti	135	Silāpaṭṭake	344
Sālohitā	3	Silesasadisā	432
Sāvakena	344	Siveyyakaṃ	162
Sāvanaṃ	56	Sītudakena	433
Sāvanāya	56	Sīmāparicchinnehi	86
Sāsaṅkasappaṭibhayameva	447	Sīmāsampattisampannaṃ	56
Sāsaṇaṃ	69	Sīlaṃ	53, 199
Sāsanānaṃ	22	Sīlasāṃvaro	29
Sāhatthikaṃ	156	Sīlasampanno	349
Sāhasikakammaṃ	250	Sīlesu	50
Sikkhaṃ	64	Sīsabhāre	143

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sukkavissaṭṭhisamaye	88	Sundarabhāvaṃ	22
Sukkhapīlakam	83	Sundarehi	295
Sukkhāpetvā	294	Supinantacetanā	313
Sukham	238	Suposo	26
Sukhaparihato	4	Suppaṭipannaṃ	77
Sukhāditameva	164	Suppavatti	48
Sukhito	347	Subaddhā	147
Sukhumakā	197	Subharo	26
Sukhumataram	190	Sumanasikatattā	197
Sukhumasaddanimitā-		Suvaṇṇacetiyaṃ	321
rammaṇatāpi	197	Suvaṇṇabubbuḷakam	321
Sukhumā	50	Sūcako	294
Sukhedhito	4	Sūcikaṃ	257
Suggahitaṅca	392	Sūciyā	385
Suggahitattā	197	Sekkhabhūmiyaṃ	291
Suṅkaṃ	153	Sekho	54
Sujjhati	284	Setaparikkhāro	324
Suññattā	287	Sedaṃ	295
Suṭṭhu devā	34	Senāsanam	323
Suttaṃ	45	Senāsanapaccayaṃ	166
Suttato	48	Senāsane	27
Suttantikatherā	267	Serivihāram	327
Suttavaḍḍhana-ākārameva	443	Sevanacittam	88
Suttānulomaṃ	45	Sevanādhippāyo	318
Sutte	46	Sesaṃ	320
Sudinnaṃ	163	Soṇḍī	207
Sudinno	8	Sotaṃ	89
Suddhacitto	137	Sodhetabbā	284
Suddhe	11	Sodheti	148
Suddho	352	Somāracīnapaṭāni	385
Sunakhadaṭṭham	165		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa - Ha]		[Ha]	
Soyeva jānāti	70	Hananti	152
Svākkhāto	74	Hananto	279
Haṃsavaṭṭakacchadanena	172	Haneyyūṃ	131
Hatthatale	400	Haraṇakaṃ	148
Hatthako	140	Haraṇādīsu	370
Hatthato	267	Harite	415
Hatthapajjotikaṃ	262	Hāpanaṃ	56
Hatthapāse	388	Harakaṃ	258
Hatthapāso	395	Hārasadisāṃ	370
Hatthamuddāya	69	Hitavisese	33
Hatthā	270	Hitesitā	352
Hatthikumbhajā	319	Himaviparāmoso	362
Hatthisimā	373	Hīnāyāvattanena	392
Hatthisālā	154	Hutaṃ	62
Hatthisuttādīsu	153	Hutvā	246
Hatthena	260	Heṭṭhā	83
Hada	414	Heṭṭhākhittacakkhu	374
Hadayaṃ	93, 212	Heṭṭhimatalassa	442
Hadayavatthum	233	Hetum	325
		Hotu	7